

Statist. U. 12. C.
997/58/1. 58/1.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

BUDAPEST ÉPÜLETVISZONYAI

ÍRTA

DR. LAKY DEZSŐ

58
I-II

58. KÖTET

1929

1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Statist. O.
997/58/i.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

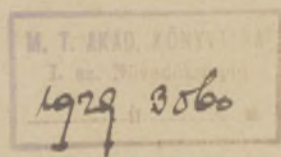
SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

BUDAPEST ÉPÜLETVISZONYAI

ÍRTA

DR. LAKY DEZSŐ

300353

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
I. Bevezetés	1
a) <i>Miért íródott az épületek viszonyairól külön tanulmány?</i>	1
b) <i>A tanulmány anyaga</i>	4
c) <i>Az 1927. évi épületstatisztika indokoltsága</i>	5
d) <i>Az épületstatisztika jelentősége a gazdasági politika szempontjából</i>	6
e) <i>Néhány kívánság az épületstatisztika anyagára vonatkozólag</i>	8
f) <i>Épületstatisztika és a bérjövedelmek kérdése</i>	9
g) <i>A feldolgozás vezérlő elvei</i>	10
h) <i>E tanulmány rendje</i>	11
i) <i>Az 1925. és 1927. évi anyag megmunkálása</i>	13
II. Budapest épületeinek fejlődése 1849-től 1927-ig	14
a) <i>Milyen fejlődésen ment át az épületek száma az indexszámok szerint</i>	14
1. tábla. A budapesti épületek számának alakulása indexszámokban 1849—1927-ig. 1880=100.	15
α) 1849—1869	15
β) 1869—1900	16
γ) 1900—1910	20
δ) 1910—1927	23
2. tábla. A befejezett építkezések száma Budapesten 1911-től 1920-ig	23
ε) Tanulságok	25
b) <i>Az épületek számának fejlődése 1849—1927-ig abszolút számokban</i>	25
3. tábla. A budapesti épületek száma 1849—1927-ig	26
c) <i>Hogyan változott a fővárosi épületek magassága 1869—1927-ig</i>	29
α) Az abszolút számok vizsgálata	29
4. tábla. A budapesti épületek magassága az 1869—1927. évi össze- írások szerint	30
β) Az indexszámok tanulságai	32
5. tábla. A budapesti épületek magasság szerint való megoszlása az 1869—1927. években indexszámokban. 1880=100	32
d) <i>A fővárosi épületek számának változása a szobák száma szerint</i>	37
α) Az abszolút számok vizsgálata	37
6. tábla. Az épületek a szobák száma szerint az 1880—1925. években	37
β) Indexszámok	39
7. tábla. Épületek szobáik száma szerint az 1880—1925. években. (1880. évi adatok = 100)	39

	Oldal
e) Az épületek tagozódása lakóik száma szerint 1880—1925-ig	41
α) Az abszolút számok tanulságai	41
8. tábla. Az épületek lakóik száma szerint az 1880—1925. években	42
β) Indexszámok	44
9. tábla. Az épületek lakóik száma szerint az 1880—1925. években. (1880 = 100)	44
III. A fő- és melléképületek kérdése	46
a) <i>Épületek</i>	46
1. A melléképületek száma	46
α) Az 1906. évi összeírás főbb eredményei	46
10. tábla. Épületek száma a melléképületek száma szerint Budapesten 1906-ban	46
11. tábla. A főépületek megoszlása lakóházak és egyéb épületek szerint	48
β) Az 1910. évi adatok tagozása városrészenként	48
12. tábla. A főépületek száma Budapesten 1910-ben a lakóházak és egyéb épületek szerint	49
13. tábla. Épületek száma a melléképületek száma szerint 1910-ben ..	50
γ) Pár adat 1920-ról	51
14. tábla. Épületek száma a melléképületek száma szerint 1920-ban ..	51
δ) Bővebb adatok 1925-ről	54
15. tábla. Az épületek a melléképületek száma szerint 1925-ben	54
2. Az épületek magasságának és a melléképületek számának összefüggése. Adatok 1925-ről	57
16. tábla. Az épületek magasságuk és melléképületeik száma szerint 1925-ben	58
b) <i>Lakóházak</i>	62
α) Fejlődés 1906—1925-ig	62
β) A bel- és kültelkek szerepe	64
γ) A lakóházak melléképületei 1925-ben	65
17. tábla. A lakóházak a melléképületek száma szerint 1925-ben	65
δ) A különböző magasságú épületek melléképületei	66
18. tábla. Lakóházak a melléképületek száma és az épületek magassága szerint 1925-ben	67
IV. Az épületek magassága, mint fő vizsgálati szempont	70
a) <i>Épületek</i>	70
α) A helyzet 1906-ban	70
19. tábla. Az épületek magasság szerint való megoszlása 1906-ban ...	70
20. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1906-ban	71
β) Milyen volt a kép 1910-ben?	72
21. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1910-ben	73
γ) A háború után következő első összeírás adatai	74
22. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1920-ban	74
δ) Az 1925. évi összeírás tanulságai	76
23. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1925-ben	77
ε) A földszintes házak számának változása	78
ς) Hogyan alakult át az egyemeletes házak száma?	79
η) A kétemeletes házak számában történt változások	80
θ) A háromemeletes épületek számának alakulása	81

	Oldal
α) A négy- és többemeletes épületek számának fejlődése	82
κ) A kerületek szerepe a különböző magasságú épületek számának változásában	84
24. tábla. Az épületek magasság szerint való megoszlása 1925-ben ...	85
λ) A legutolsó, 1927. évi épületösszeírás eredményei	88
25. tábla. Épületek magasság szerint 1927-ben	88
b) A lakóházak	89
α) Az 1906. és az 1920. évi adatok összehasonlítása	90
26. tábla. A lakóházak magasság szerint való megoszlása 1906-ban, 1920-ban és 1925-ben	90
β) Az 1925. évi összeírás eredményei	90
27. tábla. A lakóházak magasság szerint való megoszlása 1925-ben ...	91
V. Az épületek rendeltetése	99
28. tábla. Az épületek rendeltetésük szerint 1906-ban, 1920-ban és 1925-ben	100
29. tábla. Az épületek különböző csoportjainak megoszlása magasság szerint 1925-ben	106
VI. Épületek a lakások száma szerint	108
a) Épületek	108
α) A helyzet 1906-ban	108
30. tábla. Épületek a lakások száma szerint 1906-ban	108
β) 1910. évi viszonyok	109
31. tábla. Épületek a lakások száma szerint 1910-ben	110
γ) 1920-ban mit látunk?	111
32. tábla. Épületek a lakások száma szerint 1920-ban	111
δ) Az 1925. évi adatok nagyobb városrészek szerint	112
33. tábla. Az épületek a lakások száma szerint 1925-ben	112
ε) Az 1925. évi adatok képe az épületek magassága szerint	115
34. tábla. Az épületek magasság és a lakások száma szerint 1925-ben	116
b) A lakóházak	122
α) Az 1906. és az 1920. évi adatok szembeállítását	122
35. tábla. A lakóházak számának megoszlása a lakások száma szerint 1906-ban és 1920-ban	122
β) A lakóházak nagysága 1925-ben	123
36. tábla. A lakóházak a lakások száma szerint 1925-ben	124
γ) A lakóházak magasságának és nagyságának összefüggése	126
37. tábla. A lakóházak megoszlása magasság szerint 1925-ben	127
38. tábla. A 20-nál több lakású lakóházak arányszáma 1925-ben ...	133
VII. Az épületek és a lakóházak a bérlemények száma szerint	134
a) Épületek	134
α) Az 1906. évi adatok	134
39. tábla. Épületek a bérlemények száma szerint 1906-ban	135
β) Az 1920. évi adatok	135
40. tábla. Épületek a bérlemények száma szerint 1920-ban	136
γ) A helyzet 1925-ben	136
41. tábla. Az épületek megoszlása a bérlemények száma szerint 1925-ben	137
42. tábla. Az épületek bérlemények szerint való megoszlásának mediánértékei 1925-ben városrészenként	138

	Oldal
δ) Az épületek magasságának és a bérlemények számának összefüggése	139
43. tábla. Az épületek a bérlemények száma és magasság szerint 1925-ben	139
b) Lakóházak	145
α) A bérlemények gyakorisága városrészek szerint	145
β) A bérlemények száma a különböző magasságú lakóházakban	145
44. tábla. A lakóházak számának megoszlása a bérlemények száma szerint 1925-ben	146
45. tábla. A lakóházak számának megoszlása magasság és a bérlemények száma szerint 1925-ben	147
γ) Az 1906. és 1920. évi adatok szembeállítás	149
46. tábla. A lakóházak a bérlemények száma szerint 1906-ban és 1920-ban	149
Az épületek a szobák száma szerint	150
a) Épületek	150
α) A helyzet 1906-ban	150
47. tábla. Épületek megoszlása a szobák száma szerint 1906-ban	150
β) Adatok 1910-ről	151
48. tábla. Az épületek megoszlása lakószobáik száma szerint 1910-ben	151
γ) Az 1920. évi összeírás eredményei	152
49. tábla. Épületek megoszlása a szobák száma szerint 1920-ban	152
δ) Az 1925. évi összeírás jellemző adatai	154
50. tábla. Az épületek megoszlása a szobák száma szerint 1925-ben	154
51. tábla. Az épületek megoszlása a szobák száma szerint kerületenkint 1925-ben	158
ε) Az épületek magassága és a szobák száma 1925-ben	159
52. tábla. Az épületek megoszlása magasság és a szobák száma szerint 1925-ben	160
b) Lakóházak	163
α) Az 1906. és az 1920. évi adatok szembeállítás	163
53. tábla. A lakóházak megoszlása a szobák száma szerint 1906-ban és 1920-ban	164
54. tábla. A lakóházak megoszlása a szobák száma szerint 1925-ben	165
55. tábla. A lakóházak megoszlása magasság és a szobák száma szerint 1925-ben	166
IX. Az épületek lakói	168
a) Épületek	168
α) Az 1906. évi összeírás eredménye	168
56. tábla. Az épületek megoszlása a lakók száma szerint 1906-ban	168
β) Néhány adat 1910-ről	169
57. tábla. Az épületek megoszlása városrészenként a lakók száma szerint 1910-ben	169
γ) Változások a háború után	170
58. tábla. Épületek megoszlása a lakók száma szerint 1920-ban	170
δ) A háború utáni építkezések hatása	171
59. tábla. Az épületek megoszlása a lakók száma szerint 1925-ben	171
ε) Az épületek magassága és azok lakóinak száma	175
60. tábla. Az épületek magasság és a lakók száma szerint 1925-ben	176
b) Lakóházak	180
α) Az 1906., 1920. és 1925. évi adatokat itt együttesen tárgyaljuk	180

61. tábla. A lakóházak megoszlása a lakók száma szerint 1906-ban és 1920-ban	180
62. tábla. A lakóházak megoszlása a lakók száma szerint 1925-ben ..	181
63. tábla. A lakóházak magassága a lakók száma szerint 1925-ben ...	183
β) A lakóházak magassága és lakóik száma	185
X. A lakosság elhelyezkedése az épületekben	186
a) <i>Épületek</i>	186
α) Adatok 1920-ról	186
64. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú épületekben 1920-ban	186
β) A legutóbbi összeírás adatai	187
65. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú épületekben 1925-ben	188
γ) Az épületek magassága itt minő szerepet játszik?	190
1. 1910	190
66. tábla. A lakosság megoszlása a házak magassága szerint 1910-ben	190
2. 1920	191
67. tábla. A lakosság megoszlása az épületek magassága szerint 1920-ban	191
3. 1925	191
68. tábla. A lakosság megoszlása az épületek magassága szerint 1925-ben	192
69. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú és különböző magasságú épületekben 1925-ben	195
b) <i>A lakók eloszlása a különböző magasságú lakóházakban</i>	197
α) Az 1920. és 1925. évi adatok	197
70. tábla. A lakosság megoszlása a lakóházak magassága szerint 1920-ban és 1925-ben	198
β) A lakóházak lakottsága kerületenkint	199
71. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú lakóházakban kerületenkint és városrészek szerint 1925-ben	200
γ) A lakóházak lakottsága azok magassága szerint	201
72. tábla. A lakóházak lakóinak megoszlása a különböző magasságú és különböző lakottságú lakóházakban 1925-ben	201
c) <i>Az épületek és lakóházak átlagos lakottsága</i>	203
73. tábla. Egy épületre, illetőleg egy lakóházra eső lakók száma 1925-ben	203
XI. Az épületek (és lakóházak) építési módja és felszerelése	207
a) <i>A falazat és tetőzet kérdése</i>	207
α) Falazat	207
74. tábla. Az épületek a falazat és tetőzet minősége szerint 1906-ban	207
75. tábla. A kő- és téglaeépületek számának megoszlása 1890-ben, 1900-ban és 1906-ban	208
76. tábla. A lakóházak falazat és tetőzet szerint való minősége 1906-ban	209
77. tábla. Az épületek a falazat és tetőzet minősége szerint 1920-ban	210
78. tábla. A lakóházak falazat és tetőzet minősége szerint való megoszlása 1920-ban	211
79. tábla. Épületek a falazat és tetőzet minősége szerint 1927-ben ...	213
80. tábla. Az épületek magasság, falazat és tetőzet minősége szerint 1920-ban	217
81. tábla. A lakóházak magasság, falazat és tetőzet minősége szerint 1920-ban	218

	Oldal
82. tábla. Épületek magasság, falazat és tetőzet minősége szerint 1927-ben	219
β) Tetőzet	221
b) A vízvezetékekkel való ellátás ügye hogy áll?	225
83. tábla. Az épületek és lakóházak felszerelése vízvezetékekkel 1906-ban	225
84. tábla. Az épületek és lakóházak vízvezetékekkel való felszerelése 1920-ban	226
85. tábla. A lakóházak felszerelése vízvezetékekkel kerületek szerint 1927-ben	227
86. tábla. Az épületek és lakóházak felszerelése vízvezetékekkel azok magassága szerint 1927-ben	228
c) Az ürülékek eltávolítása	229
87. tábla. Az ürülékek eltávolításának módja 1906-ban	229
88. tábla. Az ürülékek eltávolításának módja 1920-ban	229
d) A gázellátás	230
89. tábla. Az épületeknek és lakóházaknak gázvezetékekkel való felszerelése 1920-ban	230
90. tábla. A lakóházak gázvezetékekkel való felszerelése 1927-ben	231
91. tábla. Az épületek és lakóházak gázvezetékekkel való felszerelése 1927-ben az épületek magassága szerint	232
e) A villanyvezetékekkel való felszerelés	232
92. tábla. Az épületek és lakóházak villanyvezetékekkel való felszerelése 1920-ban	233
93. tábla. A lakóházak villanyvezetékekkel való felszerelése 1927-ben kerületek szerint	233
94. tábla. Az épületek és a lakóházak villanyvezetékekkel való felszerelése 1927-ben az épületek magassága szerint	234
f) A személy- és teherfelvonók	235
95. tábla. Az épületek és lakóházak felvonóval való ellátottsága 1920-ban	235
96. tábla. Épületek felszerelése személy- és teherlifttel 1927-ben	236
g) Az épületek teleknagysága	236
97. tábla. Az épületek és lakóházak teleknagyság szerint való meg- oszlása 1927-ben	237
98. tábla. Az épületek teleknagysága kerületek szerint 1927-ben	240
h) Alápincézett épületek	242
99. tábla. Épületek aláépített pincével 1927-ben	242
i) Kerttel bíró épületek	243
100. tábla. Kerttel bíró épületek 1927-ben	243
j) Több utcára néző épületek	244
101. tábla. Több utcára néző épületek 1927-ben ..	244
k) Az épületek kapuinak száma	246
102. tábla. Épületek a kapuk száma szerint 1927-ben	246
l) Az épületek lépcsőházainak száma	247
103. tábla. Épületek a lépcsőházak száma szerint 1927-ben	248
XII. A háztulajdon statisztikája	250
a) A háztulajdon nagysága	250
α) 1906	250
104. tábla. A háztulajdonosok száma s megoszlása foglalkozás és a ház- tulajdon nagysága szerint 1906-ban	251

	Oldal
1. Hol laktak a háztulajdonosok 1906-ban?	252
105. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása és lakóhelye 1906-ban	252
β) 1920	253
106. tábla. A háztulajdonosok tulajdonának terjedelme 1920-ban	254
1. A háztulajdonosok lakóhelye 1920-ban	255
107. tábla. A háztulajdonosok foglalkozás és lakóhely szerint 1920-ban	256
2. A háztulajdonosok egyes csoportjainak kezén levő házak 1920-ban ..	258
108. tábla. A háztulajdonosok különböző foglalkozási főcsoportjainak tulajdonában álló házak száma 1920-ban	259
γ) 1925	261
109. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása egybevetve a tulajdon nagy- ságával 1925-ben	262
δ) 1927	265
110. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása egybevetve háztulajdonuk nagyságával 1927-ben	266
1. Az egyes háztulajdonos-csoportok házainak tömege 1925-ben és 1927-ben	272
111. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása kombinálva a tulajdonukban levő házak számával 1925-ben	273
112. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása kombinálva a tulajdonukban levő házak számával 1927-ben	275
2. A háztulajdonosok lakóhelye 1925-ben és 1927-ben	279
113. tábla. A háztulajdonosok foglalkozás és lakóhely szerint 1925-ben	280
114. tábla. A háztulajdonosok foglalkozás és lakóhely szerint 1927-ben	281
3. A háztulajdonosok közül mennyi volt férfi és nő 1927-ben	284
115. tábla. A háztulajdonosok nemek szerint 1927-ben	284
4. A házak megoszlása a tulajdonosok lakóhelye szerint 1925-ben és 1927-ben	286
116. tábla. A háztulajdonosok különböző foglalkozási csoportjainak tulajdonában álló házak száma 1925-ben	287
117. tábla. A különböző lakóhelyű háztulajdonosok tulajdonában álló házak száma 1927-ben	288
5. A házak a tulajdonosok neme szerint csoportosítva	289
118. tábla. A férfi és nőháztulajdonosok tulajdonában álló házak száma 1927-ben	290
6. A különböző foglalkozású háztulajdonosok kezében levő házak meg- oszlása kerületek szerint 1925-ben és 1927-ben	291
119. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása szerint és kerületenkint 1925-ben	292
120. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása szerint és kerületenkint 1927-ben	293
7. Az előbbi szakasz részletesebb adatai	296
121. tábla. A házak száma kerületek és a háztulajdonos foglalkozása szerint 1925-ben	297
122. tábla. A házak kerületek szerint, egybevetve a háztulajdonos foglal- kozásával 1927-ben	299
8. A háztulajdon a házak magassága szerint 1925-ben és 1927-ben	302
123. tábla. A különböző magasságú házak megoszlása tulajdonosaik fog- lalkozása szerint 1925-ben	303
124. tábla. A különböző magasságú házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása szerint 1927-ben	304

	Oldal
125. tábla. Néhány foglalkozási főcsoport háztulajdonosainak kezén levő házak száma az összes házak számához viszonyítva 1925-ben és 1927-ben	307
9. Háztulajdon a házakban található bérlemények száma szerint	308
126. tábla. A házak száma tulajdonosaik foglalkozása és bérleményeik száma szerint 1925-ben	309
127. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása és bérleményeik száma szerint 1927-ben	310
10. A saját házukban lakó háztulajdonosok	312
128. tábla. A saját házukban lakó háztulajdonosok házainak magassága és bérleményeik száma 1925-ben	313
129. tábla. A saját házukban lakó háztulajdonosok házainak magassága és a bérlemények száma szerint való megoszlása 1927-ben ..	315
b) <i>A háztulajdonosok foglalkozási demográfiája 1927-ről</i>	317
a) A háztulajdonosok anyanyelve	317
130. tábla. A háztulajdonosok megoszlása anyanyelv szerint 1927-ben ..	318
a) A háztulajdonosok honossága	320
131. tábla. A háztulajdonosok megoszlása honosság szerint 1927-ben ...	320
γ) A Budapesten kívül lakó háztulajdonosok anyanyelve	321
132. tábla. A Budapesten kívül lakó háztulajdonosok 1927-ben	321
δ) A házak megoszlása a háztulajdonosok anyanyelve és honossága szerint	322
133. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik honossága szerint 1927-ben	322
134. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik anyanyelve szerint 1927-ben	323
135. tábla. A Budapesten kívül lakók házai 1927-ben	324
e) A háztulajdonosok vallása	324
136. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása és vallása, összevetve a tulajdonukban levő házak számával 1927-ben	325
137. tábla. A különböző vallású háztulajdonosok tulajdonának nagysága 1927-ben	328
138. tábla. A házak száma a háztulajdonosok foglalkozása, vallása és a tulajdonukban lévő házak száma szerint 1927-ben	329
9) Az 50 háztulajdonost felmutató foglalkozási csoportok főbb adatai 1927-ről	332
139. tábla. A legalább 50 háztulajdonost magukban foglaló foglalkozási csoportok főbb adatai 1927-ben	333

I. Bevezetés.

a) Miért íródott az épületek viszonyairól külön tanulmány?

Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának kiadásában a közel-múltban jelentek meg azok a kiadványok, — mint a Statisztikai Közlemények 54. I. és II. sz. kötetei, — amelyek elsője az 1920., a második pedig az 1925. évi összeírás alapján számolt be fővárosunk épület- és lakásviszonyairól. A két kötet mindegyike csupán táblázatokat közöl, a számoknak végtelen rendjét, s így azt a kétségkívül leghelyesebb eljárást követi, hogy ha egy felvétel feldolgozása, melynek végső eredményei a közösség érdekében nagy fontossággal bírnak, már tényleg elkészült, — *függetlenül attól, hogy az adatok tudományos ismertetésére volt-e már mód vagy sem : igyekezni kell a táblák anyagát a közönség elé vetni.*

A főváros statisztikai hivatalának ez az eljárási módszere azonban, mint az idézett évszámokból is már kitűnik, ezúttal csak részben jelenti még azt a nyereséget a köz számára, hogy egy-egy nagy felvétel anyagának gyümölcseit azonnal értékesíteni tudjuk. Mert hiszen, ha tény is az, hogy az 1925. évről végrehajtott épület- és lakásstatisztikai felvétel adatait szinte bravuros teljesítmény volt (a korábbi hasonló felvételek tapasztalásai szerint) már két évvel a felvétel után nyilvánosságra hozni, — a főbb eredményeket még az 1926. évi évkönyv közölte, — másfelől az 1920-ik év adatainak késői közlése már nem mutatná azt, mintha a főváros statisztikai szolgálata gyorsan tudta volna a közönség elé tárni azokat a számokat, melyeket a nagy háború után elsőízben végzett felvétele során gyűjtött össze.

Ennek azonban megvan a maga oka. A háborút, az összeomlást, forradalmakat, megszállást követő időkben a székesfőváros statisztikai hivatala szintén csak lassan tudott ismét magához térni, s kibontakozni azoknak a rendkívüli munkálatoknak a gyűrűjéből, melyek lavina módjára árasztották el a háború alatt és még az azt közvetlenül követő időkben is. Ez a lavina olyan mértékben elborította a statisztikai hivatal normális munkamenetét, hogy alóla — a viszonyok lehiggadtával — csak lassan-lassan tudott a normális

munkarend a munka egyik-másik részén, majd egész vonalán, felelősséget. Az 1920. évi épületstatisztika anyaga ilyenformán csak elég későn állott a főváros statisztikai hivatalának rendelkezésére. Olyan későn, amidőn már érdemes volt megfontolóra venni azt, vajjon helyes eljárás volna-e azt az anyagot egymagában közzétenni, vagy éppen ellenkezőleg: nem volna-e átgondoltabb koncepció az, hogy az időközben szintén végrehajtott 1925. évi épületstatisztika anyagával egyidejűleg bocsáttassék a nyilvánosság elé az 1920. évi anyag is. S ilyenformán: mód nyújthatassék arra, hogy a gazdaságilag annyira ellentétes mozgalmakat takaró 1921—25. évi időszaknak Budapest épületeinek statisztikájára gyakorolt hatását szintén meg tudjuk figyelni.

Úgy véljük, hogy ha már pl. egy annak idején elindítandó nagy építési akció érdekében nem volt meg a lehetőség arra, hogy a világháború évtizedében Budapest épületeinek viszonyai közül észlelt változásokat pontosan meg tudjuk figyelni, — s azok nyomán olyan programnak vázát tudják az arra hivatott tényezők megállapítani, melynek központjában a háború alatt elmaradt építkezések fellendítése áll, — a célszerűség diktálta szinte azt, hogy az 1920. évi felvétel eredményeinek közlése kapcsolódassék össze az 1925. évi anyag közlésével, melynek révén már arról voltunk meggyőződést szerzendők, hogy azokban az években, amidőn Csonka-Magyarországon a közgazdaság előbb súlyos válság tüneteit, majd egy tagadhatatlan ipari fellendülés számos jelét mutatta, de amely éveket végül ismét, mint a szanálás válságába bukó korszakot vizsgálhatunk meg, — vajjon az épületek terén milyen mozgalom alakult ki a székesfőváros területén.

A két év épületstatisztikájának anyaga tehát (a lakásstatisztika gazdag feldolgozásával együtt) már a nyilvánosság elé került, előbb, semmint ezek a sorok íródtak, — melyeknek célja viszont az, hogy a budapesti épületstatisztika tanulságainak megvilágításával a kerekasztalban két évtized óta (1906 óta) mutatkozó űrt kitöltse és így számoljon be arról a tagadhatatlanul sok érdekességet mutató korszakról, mely a századforduló után következő időkről a világháború zűrzavarain át, szinte a legutóbbi időkig tart.

Magunk részéről valóban helyesnek látjuk azt, hogy a statisztikai hivatal közzétette a maga nyers eredményeit, azelőtt még: semmint gondoskodhatott arról, hogy a táblás részt kövesse annak kommentálása is. Ezzel igen követésre méltó példát mutatott, mert hiszen aligha lehet kifogás nélkül helyeselni azt a Magyarországon a múltban mindinkább kifejlődött rendszert, mely a statisztikai hivatalok működési körében gyűjtött anyagok tudományos feldolgozását is kizárólagosan a statisztikai hivatalok feladatának tartván és sajátítván ki, a világ minden kincséért nem engedte volna nagyon fontos felvételek eredményeinek a nyilvánosságra hozatalát

addig, míg a statisztikai hivatalok kiszemelt embere elkészült az anyag szöveges ismertetésével is.

Ez egyfelől azzal a hátránnyal járt, hogy addig, amig egy-egy feladat kidolgozásával megbízott statisztikai hivatali tisztviselő a maga munkáját elvégezte, hosszú idő telt el a tulajdonképeni felvétel után és nagyon sűrűn fordult elő az, hogy a közzétett számok nemcsak frissességükből vesztek amiatt, hogy 6—8 esztendővel a megfigyelés után jutottak a nyilvánosság elé, hanem gyakran egyenesen elavultak is lettek akkor, amikor már teljesen más viszonyok érvényesültek a valóságban, mint amelyekről a korábbi időből származó adatok lettek volna hivatottak bennünket tájékoztatni. A statisztikai szakirodalomban a külföldön is elég gyakran hangoztatott ama felfogásnak, hogy a *statisztikai hivatalok munkájának tudományos megvilágításába kifejezetten a tudományos munkák körébe tartozó és az adminisztráció nyűgétől mentes szakembereket is be kell vonni*, — sok jogosultsága volt, mintahogy van ma is, amidőn országos érdekű nagy felvételek eredményei tagadhatatlanul későn kerülnek nyilvánosság elé, mert benső erőktől várt megvilágításuk késik. Ezért esik különösen nagy súllyal a latba a főváros statisztikai hivatalának az az elhatározása, melyet remélhetőleg a jövőben egyéb felvételeknél is híven fog követni, hogy t. i. lemondva a tudományos magyarázat egyidejű munkájáról, előszörre csupán a jól feldolgozott táblákat fogja közölni egy-egy felvételtől és csak azután gondoskodik a kísérő jelentés elkészítéséről. Ilyenformán a *magánstatisztikai tevékenységnek is tág teret nyújt* arra, hogy bekapcsolódjék egy-egy publikáció anyagába, annak sajátos szempontokból való megvilágításával.

A főváros statisztikai hivatala azonban természetesen maga sem mondhat le arról, hogy egy-egy publikáció anyagát a táblázatos közlésen kívül egyéb vizsgálatok tárgyává is tegye. A főváros statisztikai hivatala hivatott pl. kiváltképen arra, hogy *bizonyos egységes szempontok szerint bírálja el egy-egy felvétel anyagát és különösen olyan irányban világítsa meg azt, melyre a magánstatisztika, korlátolt anyagi és szellemi erőinél fogva, csak kevésbé vállalkozhatik*. A magánstatisztika pl. különös vizsgálat tárgyává teheti azokat a viszonyokat, amelyek szerint egy-egy kiválasztott kerületben az épületstatisztika főbb számai elrendeződnek — s e részben nyilván hasznos vizsgálatokat is végez, mert hiszen az ennyire detail-munkára a hivatalos statisztikának kevésbé van ideje. Értelme sem volna annak, hogy a hivatalos statisztika minden egyes kerület minden néven nevezendő viszonyát azzal a bőséggel dolgozza fel szöveges jelentésében is, amely bőséget megkívánunk akkor, amidőn különleges célok szolgálatában akarunk kérdéseket alaposan, tüzetesen átvizsgálni. Hasonló példákra lépten-nyomon bukkanunk akkor, ha az épületstatisztika körén belül azon gondolkodunk, hogy mit kell a statisztikai hivatalnak megmagyaráznia és mi az, ami a magánstatisztikát érdekli speciális kutatásaiban.

b) A tanulmány anyaga.

Ami már most a jelen tanulmány anyagát illeti, előre kell bocsátanom, hogy az a valóságban többet foglal magában, mint amennyire csupán az 1920. és 1925. évi épületstatisztikai felvétel anyaga alapján vállalkozhatnék. A többlet-munka egyrésze önként értetődő. Hiszen nyilvánvaló, hogy nem lehet beérnünk e két felvétel és főképen persze a legfrissebb 1925. évi felvétel anyagának részletezésében csupán maguknak ezeknek a felvételeknek számaival. Épen a megelőző és a két újabb felvétel közé esik egy olyan időszak, melynek rendkívüli volta kötelességünkkel teszi azt, hogy a lehetőséghez mérten a múltba visszanyulva is igyekezzünk azokat a legfőbb irányokat bár megállapítani, melyek Budapest épületeinek számaiban, rendeltetésükben, nagyságukban stb. mutatkoztak. Ha a múlt évtizedek idejéből nem is lesz módunkban olyan gazdag tagozással adatokat tanulmányunkban felsorakoztatni, mint aminők majd az 1925. évi felvétel alapján állanak rendelkezésünkre, mégis abból az aránylag sovány feldolgozásból, mely az 1910. évi épületstatisztikai összeírásból reánk maradt és abból a tagadhatatlanul szélesen kiépített felvételből, mely 1906. évben bonyolódott le, elég sok számra tudunk majd hivatkozni, — sőt néhány esetben még a korábbi felvételek idejéből is, — melyek mind-megannyian alkalmasak lesznek arra, hogy eldöntsék azt a tényt, milyen volt az épületstatisztika szerint Budapest székesfőváros fejlődése a legutóbbi 20 év alatt.

Másfelől azonban a tanulmány anyaga jóval gazdagabb, mint ami az elsőrendűen alapul vett újabb keletű épületstatisztikai felvételben található. 1927 tavaszán a székesfővárosi statisztikai hivatal igazán minden dicséretre méltó *tervszerűséggel és buzgósággal* kiegészítette az 1925. évi épületstatisztikai összeírást. Megszerezte így egyfelől a háztulajdon statisztikájára vonatkozólag a legfrissebb adatokat, de másfelől kinyomozta az 1920. és 1925. évi elég szűkreszabott épületstatisztikai felvétel keretén is messze túlmenőleg azokat az egyéb jellegzetes vonásokat is a főváros épületeiről, amelyek utoljára ilyen bőséggel 1906-ban dolgoztattak fel s azóta minden új felvétel többé-kevésbé elhanyagolta őket. Az 1927. évi felvétel adatainak birtokában (a felvételek eredményeit az ugyanaz évi évkönyv táblázatai közlik), megvan a módunk arra, hogy az épületstatisztika vizsgálatait számos vonatkozásában a legújabb időkig vezessük s e felvételnek tehát nem egy értékes újításán kívül nem csekély jelentőséget biztosítanak friss adatai is s időszerűségét épen az mutatja legjobban, hogy a felvétel idején lezárult — szeretnők remélni — jó pár esztendőre az a korszak, mely (bizony) aggályos volt sokszor a főváros építkezései szempontjából. A következő épületstatisztika hátha már majd nagyobb fejlődésről fog ismét beszámolhatni, mint a legutóbbi megfigyelések?

Egy pillanatig sem kívánván kétségben hagyni az olvasót arra nézve, hogy nem származhatik kár abból, hogy a tanulmány anyagában épen a legújabb időre vonatkozólag ilyenformán különböző felvételek számai foglaltatnak, néhány megjegyzést kell tennünk. A vizsgálatok értékét cseppet sem csökkentheti szerintünk az a körülmény, hogy az épületstatisztika bizonyos közlései az 1925. évvel zárulnak, a többiek pedig csak ezután két esztendővel. Az anyag, mely 1927-ből is rendelkezésünkre áll, az épületstatisztika legfőbb adatait és a háztulajdont nem számítva, merőben más tartalmú, mint aminek felvételére az 1920. és 1925. évben sor került. Semmi akadálya sem lehet így annak, hogy mind a kétféle összeírás anyagát felhasználjuk kutatásaink érdekében.

c) Az 1927. évi épületstatisztika indokoltsága.

Viszont ébenséggel nem érdektelen, hogy Budapest székesfőváros statisztikai hivatala 1927-ben jól felfogott cél érdekében részletes épületstatisztikai felvételt végzett egyáltalán akkor, amidőn egyidejűleg nem hajtott végre népszámlálást. Az épületstatisztika és népszámlálás valóban a statisztikai módszertan szerint is annyira szorosan egybefolyó megfigyelési ágai a statisztikának, hogy minden rendszeres népszámlálás idején a legtöbb államban végre szokták az épületstatisztikát is hajtani, mint ahogy Magyarországon is 1869-től mindmáig a népszámlálási munkának hűséges kísérője volt mindenkor az épületstatisztika végrehajtása is. Könnyen érthető okokból.

A népszámlálás észleléseinek e módja a mások által való észlelés helyett Magyarországon is az önészlelés. E felvételi módszer sikere érdekében nálunk az az eljárás dívik, hogy házról-házra járó számlálási biztosok végzik a számlálólapok kiosztását s később azok összegyűjtését is. Mi sem kéznél fekvőbb dolog annál, hogy ugyanazon apparátussal, ugyanannak a nagy személyzetnek igénybevételével, melyet a népszámlálásnál nem lehet mellőzni, *legalább azt a másik statisztikai felvételt is hajtsuk végre, mely az ember életével, az ember munkájával leginkább összefügg, amelynek tárgya nélkül tulajdonképen csak primitív társadalmakban és ideig-óráig tud az ember megélni.* Az épület és a lakás az ember életének olyan követelményei, melyek a legelsőrendű szükségletek sorába tartoznak, melyeknek tehát a statisztikai megfigyelése legkönnyebben akkor történhetik, midőn az ember maga is egyéni sajátosságai szerint megfigyelés alá kerül, — minden ember egy-egy állam területének egész népessége.

Minthogy ilyenformán ember és épület nem választható el egymástól és nem választható el különösen a gazdálkodó ember azoktól az épületektől sem, amelyek gazdálkodásának színhelyei, vagy annak eszközei, elméleti

szempontból kétségkívül nem lehet kifogásolni azt a rendszert, amely az *épületstatisztikát valóban szervesen kapcsolja egybe a népszámlálásokkal. Szinte garancia adódik így arra, hogy egyetlenegy épület sem, akárcsak egyetlen lakás sem fog kimaradni a felvételből s a statisztikai felvételek egyik legfőbb követelményének, a teljességnek híven eleget tudunk tenni.*

Ebben a megvilágításban azután valóban lehet azon tünődni, hogy ha az épületstatisztika ennyire szerves része a nagy népszámlálási munkálatoknak, helyeselhetjük-e fentartás nélkül azt, hogy e fontos statisztikai ágazatnak egyik vagy másik része olyan alkalmakkor hajtassék végre, akár kiegészítés formájában is, amidőn sem rendszeres népszámlálás, sem időközi népösszeírás nincs foganatba véve. Épenséggel nem lehetetlen, hogy efajta felvételek végrehajtását országos viszonylatban sok meggondolás hátráltatná és főképp a pénzügyi szempontok volnának azok, amelyek sűrű drótakadályt emelnének erre irányuló tervek megvalósítása elé. Pedig kétségkívül lehet azon elmélkedni, hogy a *praktikusság és különösen a költségkímélés szempontjainak annyira szükségszerű horizontján túl nem léphetnek-e fel egyéb nagyon fontos hatóokok, más tendenciák, melyek ugyancsak napirendre tűznék azt a kérdést, kell-e időközben épületstatisztikai vizsgálódásokat végezni, időközben és függetlenül a népszámlálásoktól.*

d) Az épületstatisztika jelentősége a gazdasági politika szempontjából.

A gazdasági élet fejlődésmenetének — mint jól tudjuk — épen az építkezések egyik legbiztosabb útmutatói. Az építkezések fellendülése az, *amiből legmegnyugtatóbban tudunk következtetni arra, hogy konjunkturális korszak küszöbére érkeztünk, vagy pedig már benne is vagyunk annak kellős közepében.* Az építkezések azok, amelyek a legtöbb iparágat foglalkoztatják s ilyenformán az építkezések mértéke egymagában is elég jó bizonyíték arra, hogy egy gazdasági terület helyzete minő, — reményeket vagy aggodalmakat keltő. S noha nyilvánvaló, hogy az építkezések statisztikája már csak azért is más, mint az épületstatisztika, mert hiszen az épületstatisztika az *álló tömeg* megfigyelését célozza, az építkezés statisztikája pedig a *mozgó tömeg* nyomába szegődik, mégis a két feltételnek nagyon sok az érintkezési pontja, aminthogy általában az álló tömeg statisztikái vajmi keveset érnek anélkül, ha nem tudnók azt is állandóan figyelemmel kísérni, hogy az álló tömeg kialakulására hatással bíró tényezők is az idők során miképp alakulnak. Bár persze (látszólag) problematikus is erről beszélni, minthogy e tanulmány kereteibe nem igen fér be az építkezések ügyének vizsgálata.

Egyébként is az építkezések statisztikájánál a közvetlenül erre irányuló megfigyeléseken kívül nyilván a statisztika sok más egyéb fegyverét is segít-

ségül hívhatnók. Akár az ipari statisztikát, melynek nemcsak az építőipari része az, amely részben útbaigazítással szolgálhatna. Számos más iparág termelési adatainak javulása is, vagy akár munkáslétszámuk növekedése stb.: mindmegannyi adalékok, melyekből eléggé helyesen következtethetnénk olyan körülményekre, melyeket az építkezés statisztikájának gondolatkörébe kívánnánk beilleszteni.

Mégis nyilvánvaló, hogy mind e források mellett is *legelsősorban az épületstatisztika anyaga volna — és van is — leginkább arra a szerepre kijelölve, hogy időnként való végrehajtása tájékoztasson bennünket afelől, miféle eredményekkel járt egy közbeeső időszak építkezési mozgalma. Vajjon a tervekből mi vált valóra. A különböző rendeltetésű épületek száma miképpen változott az utolsó megfigyelés óta. Vajjon melyek az irányok, amelyek az épületek fejlődésében tényleg megállapíthatók.*

Épen ezért, függetlenül szinte a főváros statisztikai hivatalának attól a kísérletétől, amelyet az 1927-ben végrehajtott időközi épületstatisztikai összeírása jelentett, — melynek célja igazában az 1925. évi statisztikai felvétel anyagának kiegészítése volt, — *nagyon meggondolandónak véljük azt, hogy a megszokott sablontól eltérően, — vagy legalább a megszokott 10 éves sablon határain belül — a statisztikai hivatalok és különösen a fővárosi statisztikai hivatal az épületstatisztika végrehajtását a jövőben többször is ismételjék meg.* Akkor is, hogy ha az évszám szerint nem is volna esedékes, de azzá válik azoknak a fontos gazdasági körülményeknek jelenléte folytán, amelyek egy-egy időpontban követelően írják elő azt, hogy a gazdasági élet keresztmetszetének elkészítésével végre is tisztán lássuk azt, miként változott a helyzet egy-egy ország vagy egy-egy szűkebb terület-egység épületei körül.

Nyilvánvaló, hogy e gondolat elsősorban a városokban és kiváltképen a székesfővárosban valósítható meg. Itt aránylag zártabb területegység épületeinek időszaki megfigyeléséről van szó és a hatóság érintkezése is egyszerűbb és simább az érdekelt lakossággal, mint országos felvételeknél. Ez oknál t. i. mindig számolnunk kell a lakosság bizalmatlanságával, különösen akkor, amidőn olyan vagyontárgyakat kívánunk észlelni, melyekről nem szívesen ad máig felvilágosítást a lakosság legnagyobb része, az adóztatástól való kiirthatatlan félelem hatása alatt.

De ettől függetlenül, úgy látszik, hogy a statisztika művelésének abban az új korszakában, amely a világháború után mindenfelé kialakult és amely elkerülhetetlen szükségessége avatta azt a tényt, hogy *egészen új elvek, új célok kitűzésének alapulvételével folytassuk a hivatalos statisztika munkáit, helyet kell juttatni annak a tervnek is, hogy az épületstatisztika országos komplexumát is meg tudjuk szerezni akkor, ha a 10 éves határidőn belül komoly indokok követelik annak megszerzését.*

e) Néhány kívánság az épületstatisztika anyagára vonatkozólag.

Ellenére annak a végtelen nagy fontosságnak, melyet a nemzeti vagyion szempontjából az épületek képviselnek, csodálatos módon nem emelkedett a statisztikai köztudatban, valamint tudományos megvilágítás fejtegetéseiben sem elegendő jelentőségre az a törekvés, hogy olyan megfigyelési módszer dolgoztassék ki, melynek lehetőséget nyújt az épületek viszonyainak minél tüzetesebb, minél tökéletesebb megállapítására.

Lesz majd módunk a későbbi tárgyalások során rámutatni emitt-amott arra, hogy az épületstatisztika mily irányban volna kiterjeszthető még a fővárosban is. Holott nyilvánvaló, hogy éppen a főváros épületstatisztikája messze felette áll annak a valóban sovány, keveset mondó közlési anyagnak, melyet országos statisztikai hivatalunk tízévenként szokott közzétenni az egész ország épületeiről. De ezen a helyen is előre kell már bocsátanunk azt, hogy az *épületstatisztika egész felvételi és vizsgálati módszerének eléggé érzékeny hiánya az, hogy meg sem kísérli azoknak a roppant értékű vagyontárgyaknak felbecsülését, amelyekről az épületstatisztika minden sorában szó van. Egyrészt mellett sorakoznak a nagyvárosok utcáiban hatalmas bérpaloták, fontos középületek, modern magánlakások, amott családi házak vagy munkásbérházak vagy egészen szegényes igényeket is alig kielégítő nyomortanyák. Ezek a statisztikai mérlegelésben mindmegannyi egységként szerepelnek, ha annyiban különbséget is teszünk köztük, hogy bizonyos nagyságcsoportok szerint szétválasztjuk őket, már t. i., hogy mennyi lakás van bennük, hány emeletesek stb.*

Elismerjük, hogy ennek a kíváncsornak teljesítése talán nem könnyű, amint hogy a statisztika általában az ellenkezés, a titkolódzás falanjába ütközik akkor, amidőn a vagyion értékét kutató kérdések területére vetődik, bár kényszerűen. Mégis azt hisszük, hogy az ipari élet belterjesebb művelésének egyik előfeltétele volna az, hogy a tárgykört ebben az irányban szintén kiterjesszük.

Bizonyos tekintetben ezzel a módszertani újítással függne össze az a másik proposíció is, hogy az épületek között az eddig végrehajtott felvételek disztinkcióin túlmenőleg egyéb messzemenő disztinkciókat is kellene tenni. Épességgel nem egy és ugyanazon problémával állunk szemben akkor, amidőn a főként a tömeglakás céljaira szolgáló épületek észlelését kívánjuk elvégezni az emeletek, a lakások, vagy az egyéb helyiségek száma szerint ; vagy ha az épületek rendeltetését kutatjuk s mással akkor, ha az épületek magánlakás céljaira szolgálnak, vagy esetleg középületek, vagy mint pl. állami vagy törvényhatósági, közigazgatási épületek, kórházak vagy talán az üzleti helyiségek nagy raktárai, vasúti épületek, szállodák, vendéglők, a kultúra legkülönbözőbb igényeinek rendelkezésére álló múzeumok stb. Nem kétséges, hogy így mind megannyi olyan más és más épülettípussal állunk szemben, amelyek ugyancsak kívánatosná tennék azt, hogy az épület-

statisztika felvételének és feldolgozásának alapvető szempontja közé a mai ismérveken kívül egyéb szempontokat is beiktatnánk.

Az épületek *fennállási idejének* kérdése szintén olyan nézőpont az épületstatisztika vizsgálódása körében, amellyel ugyan eddig nem sokat törődtünk; pedig amint a lakosság számának megállapítását célzó népszámlálásoknál egyike a legfontosabb célkitűzéseknek az, hogy a megszámlolt népesség kormegoszlása milyen: *épen így az épületek kevésbé vagy inkább értékességéhez kiválóan fontos adalékot nyújtanának azok a számok, hogy a meglévő épületekből a különböző időszakokban (ezeket az időszakokat 5 vagy 10 évenként, vagy esetleg hosszabb idő szerint tagolva) mennyi létesült; hogy az egy-egy időszakban létesült épületek a főváros mely részeiben vannak, hány emeletesek, mennyi lakóhelyiséggel bírnak stb. stb.* Ha a hitelintézeti statisztika vagy épen a gyáripari felvételek is — joggal — súlyt helyeznek annak megállapítására, hogy az egyes bankok vagy takarékpénztárak, illetőleg a gyári üzemek, mely időpontban létesültek s mely időpontban létesültek itt vagy amott fióközemeik: *az épületstatisztika anyagának is nagy gazdagodását jelentené, ha az idő kérdését bele tudnók abba kombinálni.*

f) Épületstatisztika és a bérjövodelemek kérdése.

Fentebb az értékesség kérdését firtattuk, mint amely új szempontként volna belevonható a rendszeresen végrehajtott épületstatisztika anyagába. Ám, ha ez a kérdés esetleg veszélyeztetné azt a bizalmat, amelyet fel kell tételeznünk és meg kell erősítenünk minden statisztikai felvétel adatszolgáltatóinál; *más lehetőségek is vannak, amelyek segítségével esetleg közelébe tudnánk férközni (noha időnként becslésszerű, kiegészítő műveletekkel is kellene majd dolgoznunk), az értékesség kérdésének.*

A házbéradó kivetése mindenkor a tényleges házbérjövodelem alapján történik. Így legalább a lakás (vagy üzletek, irodai helyiségek stb) céljaira szolgáló épületeknél épenséggel nem volna nehéz *az épületstatisztika anyagát hiteles forrásokból a házbérjövodelem adataival is kiegészíteni.* Ezzel csak egy lépés választana el bennünket attól, *hogy az épületek, a lakóházak tényleges értékét is fel tudjuk becsülni.* E módszernek hiánya volna, ha kimaradnának az adómentes új építésű házak. Hiszen a háború utáni törvénykezés a lakás-építés előmozdítására valóban teljes adómentességet ad akkor, mikor az új építkezéseket a községi adó alól is felmenti, amelyet korábban akkor is fizetni kellett, ha az épület állami adómentességben részesült. De így sem ütköznénk legyőzhetetlen akadályokba.

A székesfőváros statisztikai hivatala ezidőszert is feldolgozza a *lakásbérek* statisztikáját. De bármennyire értékesek ezek a számok, mégsem egészen abból a célból keltek életre, amelyeket el akarnánk az épületstatisztikával párhuzamosan feltett kérdésekkel érni. A bérösszegek tudakolása

egyfelől t. i. ma is még csak csonkán nyújt módot arra, hogy e révén következtetni tudjunk az épületek tényleges értékére. Számos épület egyáltalán nem képezi bérlemény tárgyát, gondoljunk csak a nem lakás céljaira szolgáló épületekre; vagy akár a tulajdonosok által lakott házakra is. Számos ház vagy lakás bérértékének megállapításánál különleges szempontok, quasi a pretium affectionis esetei is előfordulhatnak. Ezek is alkalmasak arra, hogy a valódi értéket eltakarják akkor, ha az utóbbit csupán a bérösszegen keresztül kívánjuk megállapítani.

Az épületek bérviszonyainak a pénzügyi hatóságok megkérdezése útján, vagy az ott levő feljegyzések, adóbevallás stb. segítségével történő kiegészítése mindenesetre olyan részletei volnának az épületek statisztikájának, amelyeknek a gyakorlatba való bevezetése még gazdagítani tudná azt az amúgy is nagyon tanulságos anyagot, mely a jelenlegi állandóan javuló módszer alkalmazásával napvilágra kerül. Valóban az anyag, amelyet a székesfőváros statisztikai hivatala összegyűjt rendszeres felvételeivel az épületekről, kiválóan gondos és bőséges. A feldolgozás is mintaszerű. Volna mégis egy olyan szempont, amelynek a feldolgozás során történő kiemelése, talán méginkább felszínre tudná hozni azokat a szabályszerűségeket, amelyek az épületek és a lakóházak viszonyaiban mutatkoznak.

g) A feldolgozás vezérlőelvei.

A feldolgozás vezérelve ma az, hogy az anyagot előbb a székesfőváros közigazgatási kerületei, továbbá beltelek és kültelek szerint szétválasztják s azután a különféle emelet magasságú épületek jellemző adatait külön-külön dolgozzák fel. Mindenesetre teljesen korrekt feldolgozási módszer ez, minthogy azt a fontos és külsőleg is könnyen érzékelhető vonatkozást teszi az épületstatisztika feldolgozásának központjába, amelynek ilyen vagy amolyan volta szerint eleve már feltételezhetjük azt, hogy a résztömegek különleges alakulást fognak majd mutatni.

Ámde épenséggel nem látszik túlzásnak mégis az a kívánság, hogy ha már a székesfővárosi statisztikai hivatal sok fáradsággal így rendezte az épületstatisztika anyagát 1925-ről is s korábban is már néhány felvétel alkalmával, néhány más kombinációnak birtokába is jusson, amelyek többé-kevésbé elsikkadnak most, amidőn a feldolgozásnak az említettük vezérelve uralkodik az egész munkán.

Az egyik ilyen kívánság csak formális jellegű; de aki a statisztika bonyodalmas munkájában járatos, azonnal tudja, hogy teljesítésének mégis értékes gyakorlati következményei volnának: különösen *a talán kevésbé szakértő közönség számára tudnók megkönnyíteni az épületstatisztika anyagának áttekinthetését.* Nem volna-e helyes pl. az, hogy a kerületek megszokott sorrendje helyett abban a rendben sorolnók fel az egyes kerületek legfontosabb

épületstatisztikai számaikat, amilyen sorrendben egyik vagy másik kerületben az épületek száma egymásután következik. Egy-egy kerület anyagát is sokkal praktikusabban lehetne egymást felsorolni aszerint, hogy az utcákon mekkora az épületek száma, mintsem, hogy az utcákat betűrendben soroljuk fel egymás után. Látszólag ez az utóbbi kívánság talán vitás. De azt hisszük, hogy az ilyenfajta felsorolások, alapjában összefoglalások, megkönnyítenék azoknak a szempontoknak a kidomborítását is, amelyekre a statisztikai hivataloknak mindenkor törekedni kell. Hiába tudjuk azt, hogy az ú. n. helyileg tagolt sorok nem valódi statisztikai sorok, így mégis könnyebben találunk meg azokat a számcsoportokat, amelyek köré a többi számok, mint középpont felé csoportosulnak, amelyek tehát egy-egy kerületi típus számai gyanánt fogadhatók el.

h) E tanulmány rendje.

Ami már most *e tanulmány rendjét* illeti, az főképp az 1906-tól 1925-ig, illetve 1927-ig terjedő időszakban rendelkezésre álló épületstatisztikai anyag alapján igyekszik a budapesti épületek viszonyait megrajzolni. Leginkább persze a félig-meddig jelennek tekinthető 1925. és 1927. évi felvételek anyagára támaszkodik; de ahol mód nyílik rá, korábbi felvételek anyagát is rendesen felhasználja. Lesz néhány nézőpont, melyekre vonatkozólag az 1906. évet megelőző idők épületstatisztikájának adattárából is idézünk. Nagyobb arányokban ezt nem kell megtennünk, minthogy az 1900. és 1906. évi székesfővárosi népszámlálások tudományos szöveggkritikája korábbi megfigyelésekre is kiterjeszkedett. Így felmentve érezzük magunk az alól, hogy ezeket a távolabbi múltba eső felvételeket, melyek anyaga egyébként sem olyan mértékben simul munkánk rendszeréhez, mint az újabb felvételeké, behatóan tárgyaljuk.

Viszont az 1906. évi épületstatisztika anyagát gondosabban kell majd szemle alá vonnunk. *Nemcsak azért, mert 1906-tal körülbelül lezárult az a tízéves, a főváros gazdasági élete szempontjából ugyancsak nem kedvező korszak, amely a millenáris év körüli nagy építkezési konjunktura után szinte összeroppanást jelentett a budapesti építkezések terén.* Az 1906. évi épületstatisztika számai tulajdonképpen határhátré jelentenek egy korszak lezárása után. Más oka is van annak, hogy kénytelenek leszünk a korábbi időre vonatkozólag végzett összehasonlításainkban főképp az 1906. évi felvételre támaszkodni. Az időben közelebb eső 1910. évi népszámlálással együtt végrehajtott épületstatisztika anyagából ugyanis — melyet igazában tanulmányunk alapzatának kellene tekinteni — mindössze az a pár szám áll csak rendelkezésünkre, amelyeket a székesfőváros 1909—12. évekre vonatkozó évkönyve közöl.

A kutató szempontjából szinte végtelen kár az a hiány, amely ilyenformán adatainkban mutatkozik. Az 1910. évi felvétel eredményeinek az

említett évkönyvben való közlése a legfontosabb támpontok megszerzésére ugyan alapot nyújt. De végtelen kár — ismételjük, — hogy épen ennek a számlálásnak idejéből nem maradtak reánk olyan részletes adatok, mint akár 1920-ról, vagy 1925-ről vagy esetleg épen 1906-ról. Az 1906-ot követő esztendőekben Budapest tudvalevőleg — s vele együtt az egész ország — ismét nagy építkezési konjunktúra időszakát élte s e konjunktúra egyik fontos időpontjában, az 1910. évi népszámlálás időpontjában, különös érdeklődésre tarthattak volna számot (az addig történt építkezések folytán) a Budapest épületstatisztikájában — különösképen a részletekben — mutatkozó változások.

Az 1906. évi felvétel azonban, melyet immár tanulmányunk részletes vizsgálatainál általában kiindulási pontként fogunk kezelni, a jelen időre vonatkozó kutatásaink szempontjából annyiban is fontossággal bír, *mert ez a felvétel bizonyos tekintetben* (mint azt fentebb is már érintettük) bővebb volt, mint akár az 1925. évi felvétel, melynek anyagából előbb hiányoztak az épületek berendezésére vonatkozó fontosabb adatok, amelyeket csupán két évvel később gyűjtött be a székesfőváros statisztikai hivatala.

Mindez azonban nem csökkenti annak a hiánynak erejét, melyet érzünk az 1910. évi részletesebb adatok elkallódása miatt. Fájdó hiány t. i. az 1910. évi épületstatisztika részletes adatainak elsikkadása azért is, mert napjaink felé közeledve, 1920. év adataival való összehasonlítás érdekében is becsben tarthattuk volna azokat a számokat, melyek a *háborús évtized fejlődését mutatták volna be*, e fejlődésnek ugyanis — ha szerényebb mértékben is, mint előbb — meg kellett mutatkoznia, ha tudjuk, hogy *1910. év után egy-két évig Budapest gazdasági életében még mindig megnyilatkozott az a konjunktúra, melynek egyik legértékesebb gyümölcse az építkezések fellendülése volt*. Ha 1916-ban, a normális idők rendjéhez híven, Budapestnek módjában lett volna végrehajtani a megszokott belső épületstatisztikai felvételt, bizonyára kiderült volna utólag az, hogy azok a változások, amelyek Budapest épületeinek viszonyában 1910-től 1920-ra mutatkoztak: *túlnyomórészen a háborús évtized első felében állottak már elő*. A háborús évek — s a háborút követő egy-két év is — 1920-ig ugyancsak megmerevítették Budapest épületeinek statisztikáját.

De ha ilyenformán úgy a háború előtti idők, mint a háborús időszak épületstatisztikájának kétségkívül már a háttérét is vázoltuk pár szóval, ép így tarthatnak érdeklődésre számot azok az adatok, melyek arra vonatkoznak, hogy Budapest épületeinek viszonyaiban 1925-ben milyen jellemző csoportok alakultak. *Vajjon mutatkozott-e az ország megcsonkítását követő, majd a szandálási válság első éveinek hatása ellenére is Budapest épületeiben valami fejlődés?* Ha igen, mekkora volt ennek a jelentősége s ez a változás az épületek és kivált a lakóházak számát és megoszlását mennyiben hozta közelebb a kívánatos fejlődéshez?

i) Az 1925. és 1927. évi anyag megmunkálása.

Nyilvánvaló, hogy fejtegetéseink túlnyomó része majd az 1925. és 1927. évi felvételek anyagához fog tapadni. *Ezeknek a felvételeknek anyaga szintén — minden valószínűség szerint! — határkövet fog jelenteni a következő, 1930. végéig majd eltelt időszak alakulásával szemben. Ebben az időszakban tényleg, mint a közelmúltban láttuk s látjuk majd számainkból, a fővárosban valamelyes építkezési konjunktúra támadt fel ismét. Mondhatnók üvegházi konjunktúra, szinte patronizált konjunktúra, mely azonban magán viselte annak a bélyegét, hogy a hitelviszonyok egyébként való mostohasága folytán nem sok reményünk lehet arra, hogy olyan általános építkezési mozgalom robbanjon ki a fővárosban, amely a fővárosnak a szanálási válság után megtépázott gazdasági életébe friss levegőt szorítana be.*

Még néhány szót. A módszertani szempontok mérlegelése után röviden áttekinthetjük a budapesti épületviszonyoknak több mint háromnegyedszázadnyi történetét s csak azután kezdünk hozzá a mai viszonyok ismeretetéséhez. A mai viszonyokat ugyanabban a rendben tárgyalja e kötet is, mint amely rendben az 1920. és 1925. évek épület- és lakásstatisztikájának közlései veszik sorra az adatokat. Persze megfelelő összevonásokkal, amint-hogy a szöveges kommentárnak mindenkor az a kötelessége, hogy a további megmunkálás számára *összevonásokat végezzen* azon szempontok szerint, amelyek elérését maga elé tűzi.

Az adatokba való elmélyedésnek itt kétféle útja-módja van. Az egyik az, hogy a korábbi épületstatisztikák anyagát egészen külön dolgozva fel, szenteljünk több teret az 1925. és 1927. évi felvételek anyagának. A másik az, hogy az utóbbi felvételek anyagának rendjében haladva, esetenként sorakoztassuk fel azokat a számokat, amelyek a korábbi felvételek anyagából is rendelkezésünkre állnak. *E tanulmány az utóbbi utat választotta*, úgy véelve, hogy az áttekinthetőségnek ilyenformán jobb szolgálatokat tesz.

II. Budapest épületeinek fejlődése 1849-től 1927-ig.

Budapest székesfővárosi statisztikai hivatalának az épületek számára vonatkozó közlései az 1849. esztendőig nyúlnak vissza és noha azután 20 évig kellett várni arra, hogy az első modernebb magyar nép- és épületszámlálási statisztika elkészíttessék, mégis kétségtelen, hogy ezek a távoli múltba visszanyúló adatok érdekes perspektíváját adják a főváros épületei fejlődésének, noha talán sok tekintetben nem olyan formában, mint ahogy a felületes szemlélő gondolhatná. 1880-tól 1900-ig bezárólag három népszámlálás idején ismét felvették az épületek viszonyait is. 1906-ban hajtott első ízben végre a statisztikai hivatal két nagy népszámlálás közé eső megfigyelést is az épületekről, hogy azután 1925-ig bezárólag három alkalommal kutassa az épületviszonyok fejlődését; sőt 1927-ben is történt részleges felvétel.

Problémánk szempontjából, mint majd alább látjuk, leghelyesebb a fejlődés irányának könnyebb megítélhetése végett az 1880. évi centrumból kiindulni. 1880-ban Budapest épületeiben már bizonyos fejlődés vonalai tagadhatatlanul kialakultak, de a tulajdonképeni fejlődés mégis csak azt követőleg bontakozott ki. 1880-ban az épületek megfigyelési módszere is eléggé kifinomult volt, ugyannyira, hogy e módszer segítségével végrehajtott észlelés anyagát is többé-kevésbé hitelesnek fogadhatjuk el.

a) Milyen fejlődésen ment át az épületek száma az indexszámok szerint.

Tanulmányunk kettős irányban dolgozza fel a most említett kilenc épületstatisztikai felvétel legfőbb eredményeit. Egyfelől az épületek számát mutatjuk ki kerületek szerint s másfelől azt, hogy a megfigyelések időpontjában a székesfőváros kerületeire s külön a jobbparti és balparti részekre az épületeknek mekkora része esett. Kiegészíti majd e táblázatot az alább következő másik tábla, amely *indexszámokban* jelzi a fejlődést, az 1880. évi számokat téve egyenlővé 100-zal s ettől az időponttól korunk felé és attól eltávolodva a múlt felé végezve el a számításokat.

Tulajdonképen ez utóbbi tábla az, amelynek utbaigazítása nyomán elsőbben elindulhatunk, minthogy az indexszámok azok, amelyek igazában

érzékeltetik a változások tarka képét, amely Budapest épületeinek fejlődésében kerületek szerint mutatkozott.

1. tábla. A budapesti épületek számának alakulása indexszámokban 1849—1927-ig.
1880 = 100.

Városrész	1849	1869	1880	1890	1900	1906	1910	1920	1925	1927
I. kerület	91	94	100	114	135	137	158	182	205	211
II. »	111	103	100	110	123	130	137	148	160	162
III. «	86	90	100	119	153	155	174	185	206	212
IV. «	114	101	100	101	91	90	88	88	89	89
V. «	100	73	100	114	163	164	179	206	209	213
VI. «	—	—	100	144	196	209	215	259	284	285
VII. «	130	106	100	133	177	183	199	210	242	249
VIII. «	103	85	100	111	118	120	118	120	120	121
IX. «	102	86	100	113	136	141	144	165	161	162
X. «	—	180	100	194	317	352	385	454	476	487
Jobbpart	95	95	100	115	138	141	158	175	194	198
Balpart	85	82	100	126	160	167	175	194	206	210
Mindössze	89	87	100	122	151	157	168	186	201	206

a) 1849—1869.

1849-től 1869-ig, a közölt indexek szerint csökkent az épületek száma Budapesten. A csökkenés nem volt jelentős; nem sokkal volt több a 2%-nál. De gondoljunk arra, hogy ugyanebben az időszakban Budapest népessége 178.062 főről 280.349-re emelkedett; azaz a főváros népessége közel 56·6%-kal lett nagyobb. Így tisztában lehetünk azzal, hogy Budapest — akkor még: Buda és Pest — külső megjelenésében már a Bach-korszak éveiben s azután még az alkotmányos korszak helyreállítását követő esztendőkből is fontos változások történhettek. Ezek a változások fokról-fokra letörlik a Duna két partján fekvő két testvérvárosban a föld színéről a kisebb házakat, a családi házak jellegével bírókat. Helyükbe emelkednek a fejlődő városnak díszére már ekkor is a nagyobb épületek.

Ilyenformán kétségtelen, hogy Budapest épületi viszonyaiban az 1849-től 1869-ig eltelt húsz év alatt elég nagy eltolódások adódtak. Olyanok, melyeket egyáltalán nem mutatnak eléggé plasztikusan az épületstatisztikának csupán az épületek számára vonatkozó adatai.

1869-től 1880-ig a budapesti épületek száma 1397-el emelkedett, ami 14·8%-os növekedésnek felel meg. De mégse járunk rossz nyomon, ha azt hisszük, hogy ez évek folyamán még jóval nagyobbarányú építkezési mozgalom pergett le tényleg, mintsem a most idézett számokból kitűnik. Már fővárosunk két testvérvárosának, Budának és Pestnek, 1872-ben történt egyesítése után Budapesten valóban számottevő, jelentékeny építkezések indultak meg, ha nem is érték el azokat az arányokat, amelyeket később 1885-től 1889-ig és 1896-tól 1898-ig láthattunk.

β) 1869—1900.

Mindenesetre azonban bizonyos, hogy 1880-nal a főváros épületeinek fejlődésében korszak zárul le, e korszaknak határán túl a multba eső idő jelenti a kisszerűség korszakát; az innen felénk eső időszak pedig a modern Budapestnek, Magyarország gyönyörűséges fővárosának fejlődési korszakát.

Már ezért is érdemes tehát pár szóval azokat a különbségeket is megvilágítani, amelyek az egyes kerületek épületei számában észlelhettek az egykorúak 1849-től 1880-ig.

A jobbparti Budán kisebbarányú változásoknak lehettek ezek szemtanui, mint a balparti Pesten, amely már ekkor Budapest fejlődésének tulajdonképeni gócpontja volt. A jobbparti részek fejlődése 1849-től 1869-ig, amint erre legalább az épületstatisztika számaiból következtethetünk (ami különben a valóságnak meg is felel), szinte stagnált s csak 1880 felé mutatott valamelyes megélénkülést. Ez a megélénkülés a jobbparti kerületekben nem egyformán nyilvánult meg. Az I. kerületben pl. (ekkor még csak a Várból és a mai Krisztinavárosból állott ez) az épületek száma szakadatlan emelkedést mutatott, a II. kerületben viszont állandó esést, noha a Viziváros épületeinek száma erősebben redukálódott 1869-ig, mint azután. A III. kerület (Óbuda és Újlak) szabad területein gyors fejlődésnek kellett történnie.

A balparti—pesti—kerületek közül a VI. kerület földjén 1849-ben és még 1869-ben sem tud — utólag — a statisztika épületeket kimutatni: csak az 1880. évi épületösszeírás írt össze ott, de akkor már igen nagyszámú épületeket. A szintén újabbkeletű X. kerületben pedig — úgy látszik — az épületekben nagyméretű koncentráció történt. 1880-ban csak fele annyi épületet találtak itt, mint 1869-ben. Lerombolt viskók helyébe kerültek jobb épületek. *A duna-jobbparti kerületek épületeinek számában azonban egyebütt is bizonyos koncentráció jelentkezett.* Többsnyire abban a formában, hogy az előbb nagyobb számú épületek száma erősen lecsökken 1869-ig, hogy azután 1880-ban ismét emelkedést lássunk. A Lipótvárosban a helyzet mindenesetre ez volt, de ugyanez a VIII., valamint a IX. kerületben is, bár mind a három kerületben 1880-ban szinte pontosan ugyanannyi épületet tarthattunk számon, mint 1849-ben. Az 1880. évi épületek közül sok persze egészen más volt, mint a harmincegy évvel korábban összeírottak, amit különben a közbeeső 1869. évi felvétel is — közvetve — bizonyít. E felvétel jóval csekélyebb számai egymagukban is komoly bizonyosságai annak a hatalmas lendületnek, amelyet ezekben a városrészekben 1869-től 1880-ig jól megfigyelhettek az új fejlődésben Budapest urai. A Belváros és az Erzsébetváros épületeinek száma másképpen fejlődött. A Belvárosban ezt, minthogy az a kerület ekkor lett a főváros üzleti életének egyik tipikus gócpontja, megérthetjük. Az Erzsébetvárosban, ahol az épületek száma erősen összezsugorodott 1869-re, de még

inkább 1880-ra, alapjában arról volt szó, hogy e kerület bizonyos részeit átengedni kényszerülvén az új Terézvárosnak: ez okozta a látszólagos hanyatlást.

1890-re a székesfőváros épületeinek száma 21·6%-kal nőtt meg (kikerekítéssel az indexszám is ennyit mutat). Korábban — mint láttuk — a jobbparti épületek száma bizony gyengén szaporodott s viszont a balparti épületeké gyorsan emelkedett. A jobbparti kerületek épületeinek száma azonban 1880-tól 1890-ig is jóval lassabban gyarapodott (15%-kal); a balparti kerületeké annál gyorsabb iramodással (több, mint $\frac{1}{4}$ -ed résznyivel).

A duna-jobbparti kerületek mindegyikében mérsékelt volt ekkor — és a fővárosi átlagnál kisebb arányú — az épületek számának gyarapodása. Csupán a III. kerületben (többnyire az újlaki részek fejlődése révén), láthattuk azt, hogy az épületek száma itt gyorsabban növekszik. Egyebütt a már 1880-ig is észlelt lassúbb fejlődés folytatódott tovább.

A duna-balparti kerületekben annál nagyobb eltérések ütköznek ki a különböző kerületek épületstatisztikájából. A IV. kerületben az épületek száma szinte mozdulatlan maradt. A Lipótváros, Erzsébetváros és Józsefváros épületeinek száma is lassabban növekedett, akár a budai kerületeké. Három másik kerület viszont: Kőbánya, ahol kevés híján kétszeresére nőtt meg az épületek száma 1880-nal szemben; a Terézváros, ahol csaknem felénnyel nagyobb lett az épületek száma s az Erzsébetváros, ahol $\frac{1}{3}$ -résznyivel növekedett meg a számuk, ugyancsak annak szószólói, hogy a *főváros terjeszkedése ebben az évtizedben, amely az első nagy építkezési konjunktura évtizede volt, az imént jelzett irányokba fordult. Azok felé a kerületek felé tehát elsősorban, amelyek egészen, mint pl. Kőbánya, vagy amelyeknek legalább a szó igazi értelmében vett külső része, külvárosnak volt (még ma is szinte annak) tekintendő. Itt t. i. megvolt a mód arra, hogy olcsóbb telekárak segítségével kapcsolódják bele sok olyan vállalkozó az építkezési kampányba, akinek kevesebb a tőkéje.*

Budapest épületeinek 1880-tól 1890-ig észlelt emelkedése különben azért is érdekes és szinte meglepő arányú volt, mert az épületek számának növekedése valamivel nagyobb volt, mint a budapesti népesség számának szaporodása 1880—90-ig. Ez utóbbi arány t. i. bár meghaladta a 20%-ot, mégsem érte el az épületek gyarapodásának 22%-os arányát.

Aligha kell a figyelmet külön arra felhívunk, hogy a főváros épületeinek terjeszkedése leginkább azokban a kerületekben volt szembeötlő, amelyekben a lakosság száma is nagy fejlődésen ment át 1880-tól 1890-ig. A Terézváros lakossága pl. 56.732-ről 88.534-re emelkedvén, a felénél jóval nagyobb arányban gyarapodott; az Erzsébetvárosban 40%-nál nagyobb volt a népesség szaporodása. Ennyiben tehát a két most említett városrész között körülbelül megvolt az épületeknél látott viszony a népesség számának fejlődésében is. Kőbányán azonban, ahol az épületek száma csaknem

kétszeresre emelkedett, a lakosság számának megduzzadása a 100%-ot is igen jelentősen felülmulta.

Mindezekből azt is következhethetnők, hogy ezekben a kerületekben, ahol az épületek számának növekedése megközelítőleg elérte a népességi számgyarapodásának határát, tulajdonképpen külterjes módon fejlődtek az épületek. A tömörebb városi építkezéseknek t. i. valósággal az a jellegzetes vonása, hogy a népesség aránylag nagyobb mértékben gyarapodhatik, mintsem az épületek száma. Igen, mert az épületek közé tartozó lakóházak, amint az építkezés stílusa mindinkább nagyobb bérházak felé fordult el, kevesebb számú épületben is jóval nagyobb népességet tudnak befogadni. Úgy látszik, ebben az irányban fejlődtek ekkor a Józsefváros, valamint a Ferencváros épületei; mind a két kerületben az épületek száma jóval kisebb arányban növekedett 1890-re, mintsem a népesség.

Az első nagy építkezési kampány lezajlott 1889-ben, de szinte ugyanolyan erővel lobogott fel aztán a millenáris évek tájékán a második s ha első pillanatra talán nem is tűnik ki azonnal az indexszámokból az évtized folyamán elért fejlődés, az 1890. és az 1900. évi indexek pontosabb összehasonlítása azt mutatja, hogy *Budapest épületeinek száma 1890-től 1900-ig ismét 23·8%-kal nőtt meg, még többel tehát, mint 1880-tól 1900-ig.* Az 1880. évi számokhoz képest épenséggel nagy volt a haladás, hiszen most újabb 29 pontnyi emelkedést regisztrálhattunk, jóval nagyobb, mint aminőt 1890-ig kiszámíthattunk.

A jobb- és balparti részek fejlődése persze a múlt század utolsó évtizedében sem történt egyenletesen. A jobbparti részek épületeinek száma 1890-től 1900-ig gyorsabban növekedett, mint addig. Százalékban kifejezve e tíz év alatt a jobbparti épületek száma pontosan 20%-kal lett nagyobb. A balparti épületek száma azonban hajsza! híján 27%-kal emelkedett. A jobbparti kerületek épületeinek fejlődése ebben a tíz évben tehát erősebb lendületet vett, mintsem a korábbi évtizedekben s ha a fejlődés tempója most is kisebb volt itt, mint a balparti kerületekben, nem sokkal maradt el már az utóbbiaké mögött.

A jobbparti részek közül ezúttal is a III. kerület épületeinek száma nőtt meg leginkább. E kerület indexének javulása (28·6%) még valamivel kedvezőbb volt, mint az egész balparton. *Világosan és egyre határozottabban domborodott ki ebben az évtizedben az óbudai és újlaki városrészek nagy előretörése, ami persze aligha jelentette azt, mintha ebben a városrészben a hatalmas bérházak száma sokasodott volna meg.* Ezt a helyi viszonyok ismeretén kívül abból is következtethetjük, hogy ebben a kerületben a lakosság száma is csak alig valamivel szaporodott jobban 1900-ig, mint az épületeké. A dunajobbparti kerületek közül kisebb, de szintén figyelemreméltó volt az I. kerületi épületek számának növekedése; ami viszont azért érdekes, mert az I. kerület népessége jóval gyorsabban erősödött ebben az évtizedben, mint a III.

kerületé. Szinte pontosan 40%-kal nőtt meg itt a lakosság száma, az épületek száma pedig csak 16·7%-kal. *A nagy fejlődési lehetőség előtt álló I. kerületben ekkor is már a tömörebb építkezés felé hajlott az irányzat.* Legkisebb volt ezúttal is a vizivárosi épületek indexének változása. Igaz, hogy a népesség jóval kisebb arányban nőtt meg itt, mint a másik két dunajobbparti kerületben; a századfordulóig 25%-kal sem.

A duna-balparti kerületek közül a X. kerület (Kőbánya s benne a vonalait mind jobban és jobban kibontó Tisztviselőtelep) területén az épületek száma továbbra is hatalmas arányokban duzzadt meg. 1900-ban több, mint háromszor annyi épület volt itt, mint 1880-ban, a felényinél jóval több, mint 1890-ben. Igaz, hogy a lakosság számának fejlődése is közel járt a 70%-hoz. Ezt a sok és jó levegőjű és sok kihasználatlan területtel rendelkező városrészt azért mégis olyan kerületnek lehetett tekinteni, ahol a lakosság számának fokozódásával nem jár együtt az épületek számának — aránylag! — fogyása.

1880-al szemben a Terézváros indexe került a X. kerület után a második helyre. Ennek a kerületnek az épületei 1890 után is majdnem olyan mértékben gyarapodtak, mint már 1890-ig a nyolcvanas évek folyamán. Ebben a kerületben azonban az épületek számának szaporodása mégis kisebb arányú volt, mint a népességé. Az utóbbi az 53%-ot is meghaladta, míg az épületek indexe nem is egészen 30%-kal növekedett meg. Az 1890—1900. évek közötti fejlődés során ilyképp új városrész került a sorrendben a második helyre: a Lipótváros, ahol az 1890. évi index 42·8%-kal lett nagyobb — bár a lakosság száma itt $\frac{1}{3}$ -résznivel sem növekedett meg. Ebből viszont arra kell következtetnünk, — s ez is a valóság — *hogy a Lipótváros külső részeiben ekkor vette kezdetét az iparvállalatoknak az a berendezkedése, amely a nyugati pályaudvar tájékáról az újpesti határig mindenfelé újabb meg újabb gyári épületekkel telepítette be az ott rendelkezésre álló területeket.* Felötlik az Erzsébetváros épületeinek szaporodása is; szinte pontosan harmadrésznivel több volt itt az épületek száma, mint 1890-ben s $\frac{3}{4}$ -résznivel több, mint 1880-ban. Ebben a kerületben azonban a lakosság száma ekkor 80%-kal nőtt meg s nagyon valószínű az, hogy inkább több család számára készülő bérházak épültek ott az évtized folyamán. A többi kerületek közül a Ferencváros népessége bár csaknem 70%-ával gyarapodott az 1890. évi népességnek, épületeinek indexe mégis csak 20 ponttal, azaz 17·7%-kal. Itt még inkább gondolhatunk arra, hogy a családi házszerű építkezések helyett a bérházak építése vett nagyobb lendületet. Különösen, ha tudjuk azt is, hogy ugyanitt a nem lakás céljaira szolgáló épületek száma is gyorsan szaporodásnak indult. Alighanem ugyanez áll a VIII. kerületről, ahol az épületek indexe csak alig valamivel mozdult előre a tíz év folyamán, holott a lakosság száma csaknem felénnyel növekedett meg. *A Belváros azonban mindinkább valóban Cityjévé alakult át a fővárosnak: lakosságának száma*

erősen megjogyott a tíz év folyamán 's épületeinek száma is 10%-kal. E városrészben a kisebb épületek lerombolása után is olyan épülettömböket emeltek, amelyek az üzleti célokat most már még jobban szolgálták, mint elődeik. Viszont a lakók mindjobban kiszorultak azokból.

Egészben azonban a múlt század utolsó évtizedének két szélső éve között az épületek számának alakulásában tisztán felismerhettük ennek a nagy építkezési konjunktúrának a hatását, mely a millenáris évek körül szinte minden épkezláb embert (akinek kis tőkéje, vagy még inkább valami kis hitele volt), arra ösztökölt, hogy házat építsen, vagy egyéb olyan épületet emeljen, melynek hasznosítása rá nézve jövedelmet jelent. A millenáris évek tájékán Budapesten szinte betegség formájában lépett fel az építkezési láz. Igaz, hogy ez az évtized volt Budapest népességi fejlődésében is az az időszak, mikor a főváros népessége is a legnagyobb mértékben gyarapodott meg azóta, hogy figyelemmel tudjuk követni népességének szaporodását.

Az a másik tünemény azonban, hogy a népesség száma ekkor alig-alig nagyobb mértékben növekedett, mintsem az épületek száma: félig-meddig már magában hordta az elkövetkező bukás csírát.

Józan ésszel gondolhatott-e valaki arra, hogy egy kis szellő — viharról nem is kellett beszélni — nem fogja elsorvasztani azokat a túlvirágzott reményeket, amelyeket Budapest népessége és vállalkozói fűztek a századvégi nagy házkonjunkturához.

Abban a pillanatban, mikor nemcsak a főváros, de egész Magyarország gazdasági életében is jelentkezett az ipari, sőt a világpiacon is fellépett depresszió (1899 táján) és tartott azután 5—6 éven keresztül, világosan kellett számítani arra, hogy sok kis exisztencia összeomlása után egyhamar nem fog virradni Budapestre akkora építkezési konjunktura, mint amely már kétízben fellobbant a közelmúltban.

γ) 1900—1910.

Az 1900-as évek gazdasági életünknek általában nyomott hangulata mellett kezdődtek. Ennek a nyomott hangulatnak a hatása mutatkozott meg azokban a számokban is, amelyek az épületek számát mutatják az 1900. évi december 31.-ike után 1906. évi május 12.-én ismét végrehajtott épületösszeírásban. Több, mint fél évtized, öt és fél esztendő lepergése után a budapesti épületek indexe csak hat ponttal, de szigorúan véve csak 3·9%-kal javult meg. A közben eltelt esztendőök alig-alig járultak hozzá a budapesti épületek számának emeléséhez.

Persze a valóságban nem volt egészen így. Hiszen a legszomorúbb konjunktura idején is van valami kis mozgalom a nagyvárosok építkezésében. Ámde ez építkezések láthatólag alig hagytak nyomot Budapest épületeinek statisztikájában. Ennek hűséges jelzője az 1906. évi csaknem mozdulatlan index.

A jobb- és balparti épületstatisztikában évtizedenként megállapítható különbség ezúttal is megnyilvánult. A Budapest-jobbparti index három pontos emelkedése alig haladta meg igazi értelmében a 2%-ot, viszont a balpart indexének hét pontnyi fejlődése valójában 4%-ot jelentett. Ezek nem nagy különbségek. Budapesten úgy a jobbparti, mint a balparti épületek száma szinte változatlan maradt 1906-ban.

Ebből már többé-kevésbé gondolhatunk arra is, hogy a főváros különböző kerületeiben sem fordultak elő 1900-tól 1906-ig olyan változások, amelyek alapján ezt következtethetnők, hogy itt-amott mégis — kivételképpen — az általános depressziótól vagy a stagnálástól eltérően nagyobb arányú fejlődés bontakozott ki s így az épületstatisztika jelzett időszakbeli adatainak összehasonlítása kedvező.

Igaz, hogy Budapest népessége is csak gyengén szaporodott ebben az időszakban; hatodfélv alatt nem többel 8%-nál. Ha a szaporodás ekkora maradt volna később is, 1910-re a népesség ugyancsak kevésbé növekedett volna meg.

A kerületek szerint való részletezés mégsem érdektelen. A budai kerületek közül pl. — minő változás! — a Víziváros ötlik szembe. Az épületek indexe itt hét ponttal emelkedett s igazában is csaknem 6%-nyi emelkedésről volt ebben a kerületben szó. Az I. vagy a III. kerületben viszont az épületek száma csak alig valamivel volt több, mint 1900-ban. A Duna balpartján az előbb nagy fejlődést mutatott Lipótvárosban és a Józsefvárosban most alig láttunk haladást, sőt a Ferencvárosban sem jobbat, — a Belvárosban a visszaesés épenséggel folytatódott. Az Erzsébetváros nagy fejlődése is megakadt és csupán a Terézváros, valamint Kőbánya indexe mutatott akkora emelkedést, mely körülbelül egyezett a Vízivárossal, vagy — Kőbánya esetében — felül is multa azt.

Egészen véve azonban az 1900-tól az 1906-ig eltelt időszak — statisztikai értelemben véve persze, mert hiszen a depresszió, amely 1899-el megindult, viszont 1903 után már kezdett engedni merevségéből — olyannak tekintendő, amely többé-kevésbé kiesett Budapest székesfőváros épületekkel való gazdagodásának történetéből.

Az évtized következő szakában, az 1910 végéig eltelt négy és fél esztendő folyamán Budapest építkezése ismét megtalálta a fejlődés útját, ha persze egyelőre olyan nagyarányú építkezésekről nem is lehetett szó, mint amilyenekről a nyolcvanas évek vége, valamint a kilencvenes évek dereka voltak emlékeztetések. De míg az évtized elejére eső öt és fél év alatt az index mindössze 3·9%-kal lett nagyobb, most négy és fél év alatt 7%-kal nőtt meg, — a valóságban 11 ponttal. Nyugodtan mondhatjuk tehát azt, hogy Budapest épületei kétszer olyan arányban lettek számosabbak 1906 után 1910-ig, mint 1900-tól 1906-ig.

Most azonban a budapesti építkezésekben — úgy látszik — nagy fordulat állott be. Legjellemzőbb vonása ennek az, hogy a balparti épületek száma kisebb mértékben nőtt meg, mint a jobbparti épületeké. A Duna

balpartján, ahol a népesség száma csaknem 10%-kal nőtt meg csupán e pár év alatt, az épületek indexe 5%-kal sem emelkedett, míg a jobbparton (ahova a népesség most sokkal erősebben tódult, mint előbb és ahol a népesség száma e rövid idő alatt is több, mint 20%-kal gyarapodott) az épületek indexe is 12%-kal lett nagyobb.

Az 1906—10. évek tehát határozottan a duna-jobbparti építkezések jegyében indultak meg. Ezt különösen az I. kerületbeli építkezések záróeredményei mutatják. A lágymányosi részek nagyarányúnak induló fejlődésébe kapcsolódva az I. kerületben az épületek indexe jó 15%-kal lett nagyobb, mint amekkorá 1906-ban volt. Most már itt is felényinél jóval több épület állott, mint 1880-ban; igaz, hogy a lakosság száma is csaknem megháromszorozódott.

Az I. kerület épületeinek száma határozottan erősebben növekedett, mint a III. kerületé, pedig ezt a kerületet valaha a budai kerület exponensének tarthattuk. Rajtuk kívül azonban az egykor elhanyagolt II. kerület épületei szintén figyelemreméltó fejlődésen mentek keresztül.

A duna-balparti kerületek közül a Belváros épületeinek száma ebben a pár évben is tovább fogy. Ezúttal a Józsefváros is osztozik ebben a sorsban, ahol pedig a népesség száma, noha gyengébb ütemben, ekkor is tovább gyarapodott. Eléggé meglassudott a Ferencváros épületei számának gyarapodása, valamint a Terézvárosé is. Igaz, hogy e két városrészben a lakosság tömegei sem duzzadtak meg többé olyan nagy arányban, mintsem az előbb láttuk. Ebben az esztendőben is szembeötlő a Lipótváros fejlődése: csaknem 10%-kal gyarapodott az épületek száma, — bár közel ekkora számokat Kőbányán és az Erzsébetvárosban is láthattunk.

A háborús évtized két szélső esztendejének statisztikája szerint a budapesti épületek száma 10-7%-kal nőtt meg, — jóval erősebben tehát, mint ahogy s aminő arányban a lakosság száma emelkedett, — az utóbbi tudvalevőleg 5-1% volt csupán. Ebből még nincs módunk arra következtetni, mintha 1910-től 1920-ig valami kiválóan kedvező helyzet alakult volna ki Budapest épületeinek (és valószínűleg lakásainak) viszonyaiban. *De mégis nyilvánvaló, hogy az épületek összes számának emelkedése bizonyos tekintetben már eleve ellentmond azoknak az eléggé közkeletű állításoknak, mintha Budapest építkezése a háborús évtized folyamán egészen megakadt volna.*

A jobb- és balparti kerületek épületei most szinte egyforma irányban gyarapodtak s igazában ez évtizednek a végén látjuk a bizonyosságát annak, hogy *szinte teljesen elmosódtak azok a különbségek, amelyeket előbb a két városrész épületeinek szaporodásában jól megfigyelhettünk.* A jobbparti részeken különben 1910—20-ig a népesség 21·0%-kal nőtt meg, a főváros balparti oldalán pedig csupán 2·0%-kal, amiből arra kellett következtetnünk, hogy *a balparti építkezések akkor kisebb részükben irányultak lakóházak építésére, vagy pedig az új épületek helyett legalább annyi, vagy esetleg még a szokottnál is több épületet romboltak le.*

A jobbparton legerősebben az I. kerület épületei szaporodtak. Itt ismét több, mint 15%-nyi emelkedést jelzett az 1910. és az 1920. évi indexek egymással szembeállítására. Az I. kerület épületei az 1880. évi kiindulási alaphoz képest ekkorra már csaknem hajszára olyan arányban gyarapodtak, mint a III. kerületiek, pedig egykor ugyancsak nagyobb volt Óbudán és Újlakon az épületek számának növekedése. A III. kerület épületeinek szaporodása általában meg is lassúdott 1910 után. Még a II. kerület indexe is (mely most épen úgy, mint a III. kerületé, 11 ponttal lett nagyobb) jóval élénkebb fejlődésről beszél, mint a III. kerületé.

A duna-balparti kerületek közül továbbra is stagnált a Belváros épületeinek száma; szinte pontosan ugyanannyi volt (valójában kettővel még kevesebb is), mint 1910-ben. A Józsefváros épületeinek számában is alig mutatkozott fejlődés; az 1910. évi 1985 épület helyett csak csupán 34 épülettel többet írtak össze itt. *Az igazi fejlődés az V. és VI. kerületben bontakozott ki.* Előbbiben az épületek indexe 15%-kal, a Terézvárosban pedig több, mint 20%-kal lett nagyobb. A Terézvárost azért is ki kell emelni, mert 1920-ban a Terézvárosban az épületek száma már akkora volt, mint az I. kerületen kívül egyetlen más városrészben sem. A X. kerület épületeinek száma négy és félszer akkora volt, mint 1880-ban: a fejlődés itt 1910-hez képest is csaknem 18%-nyi volt, bár a háborús évtized folyamán a Terézvárosban észlelt fejlődésnek mögötte maradt.

d) 1910—27.

Az épületstatiztika magában nem nyújt arról felvilágosítást, hogy az 1910—20. évek között kirajzolódott fejlődésnek mekkora része esett az évtized első éveire, azaz a háború előtti időre. De az építkezések statisztikája, melynek adataiból idézünk néhányat:

2. tábla. A befejezett építkezések száma Budapesten 1911-től 1920-ig.

Év	Lakóházak				Összesen	Egyéb épületek				Összesen	Összes épületek				Összesen
	új építés	ráépítés	toldalak	átalakítás		új építés	ráépítés	toldalak	átalakítás		új építés	ráépítés	toldalak	átalakítás	
1911	676	15	195	29	915	282	9	83	8	382	958	24	278	37	1.297
1912	623	12	191	68	894	306	10	92	23	431	929	22	283	91	1.325
1913	374	10	100	46	530	145	12	378	63	598	519	22	478	109	1.128
1914	303	10	120	40	473	67	3	189	36	295	370	13	309	76	768
1915	144	9	35	27	215	23	3	143	29	198	167	12	178	56	413
1916	45	1	31	37	114	27	2	125	30	184	72	3	156	67	298
1917	29	2	15	17	63	18	2	84	21	125	47	4	99	38	188
1918	73	2	16	23	114	18	—	82	13	113	91	2	98	36	227
1919	8	—	13	6	27	26	4	11	4	45	34	4	24	10	72
1920	26	1	9	16	52	67	3	15	29	114	93	4	24	45	166

igazolja, hogy annak a szaporulatnak jelentős része, mely a főváros épületeiben 1910—1920-ig mutatkozott, az évtized elején mutatkozó jobb konjunktúra idejére esett, mint ahogy az előző évtized gyarapodásának döntő része is az 1906. év után történt építkezésekre esett.

Nagyon érdekes statisztikáknak az a része, amely arra vonatkozik, hogy (már Csonka-Magyarország idejében) 1920-tól 1925-ig Budapest épületeinek száma mintegy 8%-kal emelkedett, oly nagy arányban tehát, *ami újabb cáfolata annak a feltevésnek, mintha akár a háború után Budapest épületeinek szaporodása egészen megakadt volna.*

Hasonlítsuk össze ezt az arányszámot azzal az arányszámmal, amely akár 1900—1906-ig, akár pedig 1906—1910-ig képződött s íziben szembe fog tűnni az, hogy a háborút követő években (voltak bár azok gazdasági megpróbáltatás és a nemzeti szerencsétlenség igazán nehéz esztendei) a budapesti épületek száma nagyobb arányban fejlődött, mintsem a megelőző évtizednek bármelyik részében.

Nagy különbséget tesz persze az, hogy most családi házak céljait szolgáló épületek épültek-e inkább vagy pedig olyanok, amelyek bérház alakjában számos család lakásául voltak szolgálandók, vagy épenséggel a gazdasági élet különleges szükségletei folytán építtettek meg, anélkül, hogy a lakás gondolata egyáltalán fel is merült volna építésüknél.

Alább majd módunk lesz kifejteni, hogy *a háború után történő építkezéseket* — noha az épületek számának növekedése egymagában is kedvező tünet — *mégsem mérhetjük össze a régebbi idők építkezéseivel.* De az épületek 1920. és 1925. évi indexeinek változása mégis alkalmas annak dokumentálására, hogy elvethetjük annak gondját, mintha Budapesten egészen megakadt volna az építkezés s 1920 után is szinte csak ott tartottunk volna, ahol a világháborút megelőző esztendőkből voltunk.

A háború utáni építkezések jellemző vonása az, hogy az építkezések inkább a budai városrészekben történtek. Ennek eredménye az, hogy a jobbparti részekben az épületek száma 10·9%-kal nőtt meg öt év alatt, míg a balparti részekben csak 6·2%-kal. A jobbparti részek közül is ki kell emelni az I. kerületi épületek gyors gyarapodását. S most már nem csupán az úgynevezett lágymányosi, hanem a farkasréti vidék kiépülése révén is. 1925-ben az I. kerület épületeinek száma szinte pontosan úgy aránylott az épületek 1880. évi számához, mint a III. kerületieké s többé-kevésbé a jövő útja is kibontakozott, hogy *ebbe a jó fekvésű kerületbe fog majd áttolódni egész fővárosunk fejlődésének központja.* A budai városrészekben az épületek száma általában erőteljesebben növekedett, mint a tulsó oldalon. Még a Vízivárosban is annyira, mint a fővárosban átlag észlelt fejlődés szerint várhattuk.

A budai városrészek jellegzetes fejlődése mintegy előre veti fényét annak, hogy a háború óta eltelt pár esztendő építkezésének típusa nem a tömör — belső

városrészekben inkább kifizetődő — bérházszerű építkezés; hanem sokkal inkább a kertes, családi házak építése, ez közegészségügyi és szociálpolitikai szempontokból is kiválóan hasznos városépítési rendszer. Csak az a kár, hogy hasonló építkezésekkel a duna-balparti kerületekben kevésbé találkozunk. Bár ezt sem lehet határozottan állítani. A Belvárosban, a Lipótvárosban, továbbá a Józsefvárosban szinte ugyanannyi épület volt 1925-ben is, mint 1920-ban; a Ferencvárosban a számuk meg is fogyott. Csupán három kerülete volt a fővárosnak, melyekben az épületek száma észrevehetően szaporodott. Kőbánya ezek között most az utolsó helyre került, minthogy itt az index emelkedése a valóságban csak 4·6%-os volt. De a Terézvárosban sem éri el a valóságos növekedés a 10%-ot (9·6%). Csupán az Erzsébetváros az, ahol a 15% körül mozgó kiugrás még annál a fejlődésnél (12·6%) is nagyobb, melyet az I. kerületben regisztrálhattunk.

ε) Tanulságok.

Ha végigpillantunk eddig szerzett tanulságainkon, érdekes módon foglalhatjuk össze azok lényegét. Gyakran ki nem számítható, előre nem látható módon történik a főváros, általában a nagyvárosok területének egyik vagy másik részén az építkezések fellendülése. Majd egyik, majd másik kerület az, amely kedvezésként szerepel az építetők szemében; az, ahol a vélt, vagy valóságos konjunktúra leginkább feltalálható.

Mégis, az épületstatisztika szerint Budapest fejlődése kettős irányban bontakozik ki. A budai részekben — a Duna jobbpartján — előbb északon, majd inkább dél felé tör a maga számára telephelyet az emberi munka. A jobbparton pedig a Rákos mezeje felé — Teréz- és Erzsébetvárostól északkeleti irányban elterülő földek tehát — voltak azok, melyek beépítésére leginkább sor került.

Ezeket a tanulságokat az 1927. évi épületösszeírás adatai sem cáfolják meg. Ismét legalább olyan arányban szaporodtak a duna-jobbparti épületek, mint a balpartiak. Sőt a pesti kerületek között csak egy akadt, a tágas Kőbánya, ahol viszonylag nagyobbarányú építkezés bonyolódott le. Budán az I. és II. kerületek most is kitétek magukért.

b) Az épületek számának fejlődése 1849—1927-ig abszolút számokban.

Másik összeállításunk az épületek számát kerületenként abszolút számokban mutatja ki 1849-től 1927-ig tartott összeírások alapján s egyúttal viszonyszámokban azt is, hogy a főváros összes épületei közül a különböző időpontokban mely kerületekben feküdt a legtöbb.

3. tábla. A budapesti épületek száma 1849—1927-ig.

Városrész, kerület	1849	1869	1880	1890	1900	1906	1910	1920	1925	1927
A) Épületek száma.										
I. kerület	1.707	1.759	1.869	2.132	2.531	2.563	2.952	3.406	3.838	3.941
II. «	1.203	1.119	1.087	1.194	1.333	1.408	1.484	1.612	1.737	1.766
III. «	1.169	1.214	1.354	1.609	2.069	2.100	2.355	2.505	2.787	2.867
IV. «	679	598	594	599	543	534	524	522	526	527
V. «	494	360	494	565	804	811	886	1.017	1.032	1.050
VI. «	—	—	1.105	1.596	2.161	2.311	2.380	2.861	3.140	3.165
VII. «	1.686	1.373	1.295	1.716	2.297	2.370	2.583	2.716	3.129	3.211
VIII. «	1.730	1.423	1.679	1.864	1.994	2.022	1.985	2.019	2.022	2.024
IX. «	850	719	835	944	1.138	1.176	1.206	1.381	1.343	1.352
X. «	—	786	436	847	1.384	1.534	1.680	1.981	2.077	2.113
Jobbpart	4.079	4.092	4.310	4.935	5.933	6.071	6.791	7.523	8.362	8.574
Balpart	5.439	5.259	6.438	8.131	10.321	10.758	11.244	12.497	13.269	13.442
Budapest	9.518	9.351	10.748	13.066	16.254	16.829	18.035	20.020	21.631	22.016
B) A kerületek épületei az összes épületek %-ában.										
I. kerület	18·0	18·8	17·4	16·3	15·6	15·2	16·4	17·0	17·7	17·9
II. «	12·6	12·0	10·1	9·2	8·2	8·4	8·2	8·1	8·0	8·1
III. «	12·3	13·0	12·6	12·3	12·7	12·5	13·1	12·5	12·9	13·1
IV. «	7·1	6·4	5·5	4·6	3·3	3·2	2·9	2·6	2·4	2·4
V. «	5·2	3·8	4·6	4·3	5·0	4·8	4·9	5·1	4·8	4·7
VI. «	—	—	10·3	12·2	13·3	13·7	13·2	14·3	14·6	14·3
VII. «	17·7	14·7	12·1	13·1	14·1	14·1	14·3	13·6	14·5	14·6
VIII. «	18·2	15·2	15·6	14·3	12·3	12·0	11·0	10·0	9·3	9·2
IX. «	8·9	7·7	7·8	7·2	7·0	7·0	6·7	6·9	6·2	6·1
X. «	—	8·4	4·0	6·5	8·5	9·1	9·3	9·9	9·6	9·6
Jobbpart	42·9	43·8	40·1	37·8	36·5	36·1	37·7	37·6	38·6	39·1
Balpart	57·1	56·2	59·9	62·2	63·5	63·9	62·3	62·4	61·4	60·9
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Ezeknek a számoknak nagy tanulságuk van. Messze a múltba — 1849-ig — visszanyúló időkben a budai városrész épületeinek száma jóval nagyobb részét tette az egész (az ez évre nézve s 1869-re is utólag szinte rekonstruált) főváros épületeinek. Az 1869. évi összeírás szerint a jobbparti részek épületeinek arányszáma még növekedni tudott a balparti részekével szemben.

Azóta azonban, hogy Buda és Pest székesfővárosunkká egyesült, mindinkább a balparti részekbe húzódott át az épületek számának erős többsége. 1906-ig a budai részek épületeinek egykor több, mint $\frac{2}{5}$ -résznyi aránya jobban és jobban súlyodt az $\frac{1}{3}$ -rész felé. 1900—1906-ig mégis már gyengült ez a tempó, sőt 1906-ban véget is ért s 1910 óta növekvőben volt a jobbpart épületeinek arányszáma. 1925-ben és 1927-ben a fejlődés továbbfolytatódott s a duna-jobbparti épületek száma ekkor ismét az 1880. évi arányszám felé közeledett.

Más szóval: az előbb gyengén emelkedő hullámvonal később nagy behorpadást szenvedett, de újabban ismét kezdett feltornyosulni. Nem tudhatjuk, hogy ez

az emelkedő hullámvonal hova fog felkuszni. Csak az a bizonyos, hogy a jobbparti részek bőven rendelkezésre álló — s úgy lakás-, mint a gazdasági célokra jól kihasználható — területe olyan csábító eszköz, mely a jövőben talán még inkább idefordíthatja az építetők figyelmét.

1849-ben persze az egyes kerületek között a budai városrészbeli I. kerületben feküdt a legtöbb épület; a két másik budai kerület épületeinek száma jóval kisebb, de nagyjában egyforma volt. A duna-balparti oldalon csupán a mai Józsefváros és Erzsébetváros épületei képviseltek nagyobb tömeget; az akkor meglévő Belváros, Lipótváros és Ferencváros épületeinek száma jóval kevesebb volt, mint akár a Vízivárosé vagy Óbudáé és Újlaké.

1869-ben az egyes kerületekben fekvő épületek arányszámában lényeges eltolódások mutatkoztak. Azt hihetnők, hogy a budai városrészek erősebb fejlődésen mentek keresztül, mint a jobbparti kerületek. Persze ez csak látszat; a balparton már megindult a tömörebb építkezés. A pesti oldalon észrevehetően megfogyott az épületek száma és arányszáma is a Józsefvárosban és Erzsébetvárosban, bár ennek statisztikai technikai oka is van; az összes külterületek épületeit ekkor a statisztikai hivatal a X. kerület, Kőbánya számaival együtt mutatta ki és ilyenformán azok elvonattak onnan, ahova korábban soroltattak.

1880-ban az arányszámok kialakulására annak volt döntő befolyása, hogy a VI. kerület épületeit (figyelmet érdemlő számban) akkor először mutatta ki a statisztikai hivatal. Ámde így sem kétséges az, hogy a budai városrészek épületeinek száma — Óbudát kivéve és leginkább a Vízivárosban — egyszerre erősen háttérbe szorult a 30 évvel korábbi viszonyokhoz képest. A jobbparti kerületek között most a Józsefváros szerepe emelkedik ki s mellette az Erzsébetvárosé és a Terézvárosé. Az első a főváros épületeinek minden hatodikát mondhatta magáénak, az Erzsébetváros minden nyolcadikát, a Terézváros pedig körülbelül minden tizediket. Egészen csekély volt ekkor még a lipótvárosi, valamint a kőbányai épületek arányszáma, noha, mint a későbbi fejlődés mutatja, a Lipótváros épületei — számuk tekintetében — a főváros épületei között sohasem tudtak nagyobb jelentőségre vergődni.

Az 1880—90-ig lezajlott nagy építkezési periódus ismét erős eltolódásokat okozott a főváros épületeinek kerületek szerint való megoszlásában. A budai kerületek közül főképp az I. és II. kerületek szorultak háttérbe; a III. kerület védte pozícióját. A duna-balparti kerületek között csupán három van olyan, — a Terézváros, az Erzsébetváros és Kőbánya s kivált az utóbbi — melyek épületeinek arányszáma emelkedett. A Józsefvárost és a Lipótvárost kevésbé érintették a nagy építkezések hullámai és nyilván ez okozta azt, hogy a rájuk eső épületek arányszáma annyira csökkent. A Belvárosban — itt csupán 5 épülettel állt több, mint 1880-ban — még inkább. A Belváros

épületeinek arányszáma így mindjobban a régi nivó alá siklott; 1849-cel szemben már több mint egynegyedrésnyivel fogyott meg.

1890-től 1900-ig — tehát a második nagy építési kampány időszakában — a budai városrészek közül viszonylag ismét teret vesztek az I. és II. kerület, melyek közül pedig, mint fentebb kifejtettük, különösen az I. kerületben ugyancsak több épületet találtak 1900-ban, mint 1890-ben. A főváros egész területén végeredményben kialakult fejlődéssel egyforma, sőt azt meghaladó építkezés csupán a III. kerületben bonyolódhatott le; erre a kerületre 1900-ban ismét nagyobb rész esett a főváros épületeiből, mint 1890-ben, — csaknem annyi, mint 1869-ben. A jobbparti kerületek között a feltörő Kőbányán kívül a Teréz- és Erzsébetvárosok részesedése emelkedett erősebben, de az utóbbiakat (pontos, a százalékok újabb összehasonlítását végző számítással) megelőzi a Lipótváros, melyre előbb csak 4·3, utóbb már 5·0%-a esett az épületeknek. A Ferencváros és a Belváros épületei azonban viszonylag kevesebb szerepet játszottak. Főként a Belváros épületei, ahol fele sem volt arányszámuk a szabadságharc után kiszámítottnak.

1906-ig kevesebb változás történt. Ezek nevezetesebbje a budai részekben az, hogy a vízivárosi épületek ekkor nagyobb részét tették a fővárosi épületeknek. Úgy az I., mint a III. kerület épületeinek a százalékszámuk csökkent. A Vízivárosban (abszolút számokban véve) hat év alatt nagyobb volt az épületek többlete (75), mint a másik két budai kerületben együttvéve (63). A duna-balparti részek közül a X. kerületen kívül csupán a VI. kerület épületeinek emelkedett arányszáma 1906-ra. A többi vagy kisebb mértékben csökkent, (mint például a Belvárosé, Lipótváros vagy a Józsefvárosé) vagy stagnált, mint az eddig még fel nem sorolt kerületeké. A Belvárosban 1906-ban is kilencel kevesebb lett az épületek száma, mint 1900-ban; az épületek számának csökkenése itt tovább tartott. Ez még inkább szembe-tűnik akkor, ha tudjuk, hogy az 1890. évvel szemben, amidőn még a Belvárosban 599 épület állott, 16 évvel később ebből a számból 65 hiányzott.

1910-ben a budai kerületek között elsősorban az I. kerületben (de még a III-ikban is) jól észlelhetjük Budapest építkezésében a megindult fordulatot. Mind a két kerületre eső épületek arányszáma — főképp az I. kerületieké — erősen emelkedett. Az épületek száma változásainak új irányát jelzi, hogy a duna-balparti kerületek között most is csupán három kerület akadt (a Lipótváros, Erzsébetváros és Kőbánya), ahol emelkedett — de együttesen is csak az I. kerületre megállapított aránynak felerészével — az összeírt épületek arányszáma. *A korábban annyira jellegzetes fejlődést mutató Terézváros visszaesett, nem is szólva a Józsefvárosról; itt a reakció, a hanyatlás még szembeötlőbb volt.*

1920-ban a budai kerületek között az I. kerület épületeinek arányszáma még további növekedést mutatott és csaknem elérte már azt az arányszámot, melyet a múlt század derekán képviseltek az I. kerület épü-

letei a fővárosban. A másik két budai kerület arányszáma viszont némileg gyengült. *A pesti oldalra eső kerületek között azonban ismét erős lendülettel került előtérbe a Terézváros; itt immár a pesti oldal kerületei között a legtöbb épületet írta össze az épületstatisztika — többet, mint az Erzsébetvárosban, amelyben épült épületek arányszáma a háborús évtized folyamán eléggé csökkent. Kőbányán kívül csupán a Lipótváros (és érdekes: a Ferencváros) még az, amely viszonylag több épületet mondhatott magának 1920-ban. A Belvárosban, a Józsefvárosban az arányszám ismét tovább hanyatlott. Az előbbi kerület hova-tovább egész lényegtelen töredékét foglalta magában a főváros épületeinek, — persze értékre nézve nem a legkevesebbet érő részét. A Józsefváros épületei is csak egytizedrészét tették a háború után végrehajtott első számlálás idején a főváros épületeinek; nem oly régen még minden hatodik vagy hetedik épület ott emelkedett. A kerületnek egyáltalán nincs külterülete; pedig a numerikus fejlődést leginkább a külterületek épületeinél vehetjük észre.*

1925-ben a helyzet ismét más. Az I. kerület csaknem egészen visszahódította már az épületek megoszlásában az 50—60 évvel korábban elfoglalt helyét, sőt az 1880., 1890. stb. évi állapottal szemben nagy javulást ért el. A III. kerület építkezéseinek újraeledésével e kerület épületeinek aránya is újból növekedett. A pesti oldal kerületei közül azonban Kőbányára, mely így osztozik a Terézvároson és Erzsébetvároson kívül minden más kerület sorsával, ezúttal kevesebb rész esett, mint 1920-ban. 1925-ben a Terézváros és Erzsébetváros házainak száma közel egyforma volt. De hogy ezek a városrészek mégis mennyire nagyobb lendülettel fejlődtek, mint akár Budán az I. kerület, jól láthatjuk abból, hogy míg 1849-ben az I. kerület épületeinek száma nagyobb volt, mint a területi szempontból akkor még el nem különült VI. és VII. kerületeké, viszont az utóbbiak épületeinek száma 1925-ben kétharmadrésznyivel felül is multa az I. kerületbeli épületekét. Még akkor is, ha nem gondolunk arra a nagy különbségre, amelyek az épületek magasságának (és már ez alapon is nagyságának) eltérő voltától származik.

1925-től 1927-ig a budai városrészek épületeinek arányszáma valamivel ismét megnőtt. Mindhárom kerület épületeinek arányszáma, de mégis a leginkább az I. és a III. kerületeké, erősebben gyarapodott, mint bármelyik duna-balparti kerületé. Ezek közül különben az Erzsébetváros volt az, melynek területén jelentősebb tömegű építkezés gazdagította a kerület épületeinek számát.

c) Hogyan változott a fővárosi épületek magassága 1869—1927-ig.

a) Az abszolút számok vizsgálata.

Az általános bevezetés célját szolgáló adataink ismét más része épen arról közöl 1869-től 1927-ig — több mint félszázados időről tehát — közelebbi statisztikai adatokat, hogy *az épületek magasság szerint való megoszlása* milyen volt. Induljunk ki az alábbi adatokból, amelyek az épületek magasságát

a kerületi részletezés mellőzésével Budapest egész területére vonatkozólag mutatják ki 1869-től kezdve 1927-ig kilenc számlálás szerint abszolút számokban és százalékokban.

4. tábla. A budapesti épületek magassága az 1869—1927. évi összeírások szerint.

Év	É p ü l e t e k m a g a s s á g a						Összesen
	földszintes	¹ / ₂ és 1	2	3	4—5	megjelölés nélkül	
		e m e l e t e s					
a) szám szerint.							
1869.....	7.243	1.358	550	182	18	—	9.351
1880.....	7.534	1.911	772	460	71	—	10.748
1890.....	8.543	2.435	1.077	779	83	149	13.066
1900.....	9.169	2.708	1.835	2.181	333	28	16.254
1906.....	9.139	2.816	1.929	2.418	462	65	16.829
1910.....	9.617	2.987	2.008	2.654	719	50	18.035
1920.....	10.367	3.245	2.131	2.821	1.367	89	20.020
1925.....	11.556	3.508	2.224	2.897	1.404	42	21.631
1927.....	11.623	3.770	2.231	2.910	1.430	52	22.016
b) százaléokban.							
1869.....	77·5	14·5	5·9	1·9	0·2	—	100·0
1880.....	70·1	17·8	7·2	4·3	0·6	—	100·0
1890.....	65·4	18·7	8·2	6·0	0·6	1·1	100·0
1900.....	56·4	16·7	11·3	13·4	2·0	0·2	100·0
1906.....	54·3	16·7	11·5	14·4	2·7	0·4	100·0
1910.....	53·3	16·6	11·1	14·7	4·0	0·3	100·0
1920.....	51·8	16·2	10·7	14·1	6·8	0·4	100·0
1925.....	53·4	16·2	10·3	13·4	6·5	0·2	100·0
1927.....	52·7	17·1	10·3	13·2	6·5	0·2	100·0

A nagyvárosiasság kibontakozásának egyik jele szokott az lenni, hogy a város területén a korább túlnyomóan földszintes épületek helyébe magasabb, emeletes épületek lépnek és jobbra olyan épületek, amelyek számos emeletűek, melyek tehát vagy fontosabb és nagy épületberendezkedést igénylő gazdasági célok elérését biztosítják, vagy pedig, mint bérkaszárnnyák, sok család számára nyújtanak lakást. Budapest épületeinek magasság szerint való megoszlása szintén visszatükrözi azt, hogy a földszintes épületek gyorsan veszítettek teret. 1869-ben még több, mint háromnegyedrésze az épületeknek volt földszintes; 1890-ben már csak nem egészen kétharmadrészük, 1900-ban azután még nagyobb arányú átalakulás történt: a földszintes házak arányszámában mutatkozó 9%-nyi csökkenés a valóságban 13·8%-nak felelt meg (az 1890. évi arányszámhoz viszonyítva az 1900. évit). A legerősebb csökkenés volt tehát ez, amelyet eddig egyáltalában kiszámíthattunk.

1900 után a földszintes házak arányszáma már csendesebben fogyott. Még 1927-ben is több mint fele a házaknak földszintes volt. Úgy látszik, hogy ekkor többé-kevésbé elértük azt a határt Budapest építkezéseinek tagozódásában, amelyen túl a közel jövőben nem igen lehetett remény arra, hogy a földszintes épületek számának rovasára nagyobb épületek emeltetnek.

Ennek világos bizonyítékai az 1927. év adatai, melyek szinte pontosan ugyanakkora arányúnak jelzik Budapest épületei között a földszinteseket, mint 1910-ben. A háborút megelőző évtized első éveiben folytatott magasabb építkezések hatását ugyancsak ki tudták egyenlíteni azok a más típusú építkezések, amelyek az 1920. év óta eltelt esztendőik építkezési mozgalmát uralják.

Érdekesebb a (fél- és egyemeletes házak szerepe. 1890-ig, amíg ezeknek a házaknak építése is fejlődést jelentett a földszintes házakéval szemben, az egyemeletes épületek egyre szembetűnőbben nagyobb arányát képviselték Budapest épületeinek. Az 1890. évig észlelt fejlődésnek épen egyik jellemvonása gyanánt még a fél- vagy egyemeletes házak térfoglalását is kellett elfogadnunk. 1900-ban már jóval kevésbé. Ekkor már — a múlt század utolsó évtizedében — a magasabb, többemeletű épületeket építették sűrűbben, az egyemeletes házak aránya pedig visszafejlődött. Ez a visszafejlődés inkább tükröződik vissza azokban a számokban, amelyek a későbbi összeírások idejére vonatkoznak. Viszonylag még 1925-ben is kevesebb ilyen épület volt Budapesten, mint például 1910-ben. *Ez azt jelenti, hogy a földszintes és többemeletes házak között az átmenetet jelző típus ekkor már nem tudott nagyobb kedveltségre szert tenni.* Ha viszont gondolunk arra, hogy ezeknek az épületeknek arányszáma 1925-ben is legalább az 1920. évi nívón maradt, arra következtethetünk, hogy 1920 után mégis történt valamelyes mozgalom az efajta építkezésekben. Mint ahogy valóban történt is. *De még inkább történt 1925-től 1927-ig, mikor épen ebben az épülettípusban láthattunk legnagyobb fejlődést.* Amit persze — az adott viszonyok mellett — kétes értékű fejlődésnek kell tartanunk.

Jóval határozottabb volt az 1869 után következő fejlődés a kétemeletes épületek számában, noha 1906-ban már látszólag kulminált a házak arányszáma. 1906 után csökkent; nyilván annak következtében, hogy a még magasabb, három- vagy négyemeletes épületek tömegeit ekkor már inkább tudták és akarták Budapest építettői növelni, mint a kétemeletes épületeket. A csökkenés 1910 után tovább folytatódott 1920-ban is s határozottan meglátszik 1925-ben és 1927-ben is. *Kétemeletes — se nagy, se kicsiny — építkezések a háborús évtized folyamán s a háború után következő években is ritkábban fordultak elő.*

Ha a kétemeletes épületek száma növekedésének jellemző vonása volt, hogy arányszámuk közel kétszeresére növekedett fel a második építkezési konjunktúra idejében, a háromemeletes házak arányszámának az emelkedése még nagyobbvonalú volt és tovább is tartott. Érdekes tanulság, hogy míg a fél- vagy egyemeletes házak arányszámának növekedése 1890-nel lezárult, a kétemeleteseké pedig 1906-tal, addig a háromemeletes épületek arányszáma 1910-ig emelkedett s épen 1890 után tett nagy ugrást. 1920-ban ez épületek aránya valamivel szintén csökkent, de mint iziben látjuk, csak azért, mert ekkor a még magasabb épületek arányszáma nőtt meg erősen. 1925-ben a csökkenés nem állott meg s áthúzódott 1927-re.

A leggrandiózusabb fejlődés azonban statisztikánknak abban a tanulságában mutatkozik, hogy a négy- vagy többemeletes épületek arányszáma igazán szerény kezdetből 1920-ig egyre — s 1910-től egyre szembetűnőbben — emelkedvén, ez utóbbi összeírás idején az épületeknek már számottevő része ilyen magas építmény volt. 1869-ben ez épületek alig képviseltek súlyt Budapest épületei között. Szinte ugyanezt mondhatjuk a következő két összeírás idejéről is. Az igazi fejlődés a millenáris év után tomboló építkezési hossz idején indult meg. Később, az 1908 körüli évekről gondolhatjuk azt, hogy az építkezések körében ekkor nagyon felkarolták a négy- vagy többemeletes épületeket, noha nyilvánvaló, hogy a háborús évtized elején fellángoló építkezési konjunktura is elsősorban a magas épületek építését vette programba. Minden más magasságú épülettípus arányszáma csökkent tudniillik a háborús évtized elejére és végére vonatkozó statisztikák adatainak egybevetése szerint és csupán a legmagasabb épületek arányszáma emelkedett ekkor is csaknem háromnegyedréssznyivel. A magasabb épületek arányszámának általános csökkenése alól 1925-re és 1927-re a négy- vagy többemeletes épületek sem vonhatták ki magukat. Budapest fejlődése szempontjából azonban nem érdektelen tünet az, hogy a négy- vagy többemeletes épületek arányszáma ekkor is csak alig fogyott meg.

β) Az indexszámok tanulságai.

Van azonban a viszonyításnak másik módja is, — azonos azzal, melyet fentebb használtunk az épületek számának kerületek szerint való fejlődését bemutatóhoz. Az egyes összeírások időpontjában talált s különböző magasságú épületek abszolút számait úgy hozhatjuk viszonyba egymással, hogy az 1880. évi számokat 100-zal téve egyenlővé, ezekkel állítjuk szembe a többi évek abszolút számait. A számítások eredménye — melynél a különböző épülettípusok fejlődésének fokát majd az fogja eldönteni, hogy az összes épületeknél jelentkező fejlődéssel szemben a földszintes, vagy ennyi és annyi emeletes házak számai miképpen nőttek, — a következő:

5. tábla. A budapesti épületek magasság szerint való megoszlása az 1869—1927. években indexszámokban. 1880 = 100.

Év	É p ü l e t e k m a g a s s á g a :					Összesen
	földszintes	1	2 e m e l e t e s	3	4— megjelölés nélküli ¹⁾	
1869.....	96	71	71	40	25	87
1880.....	100	100	100	100	100	100
1890.....	113	127	139	169	117	122
1900.....	122	142	238	474	469	151
1906.....	121	147	250	526	651	157
1910.....	128	156	260	577	1.013	168
1920.....	138	170	276	613	1.925	186
1925.....	153	184	288	630	1.977	201
1927.....	155	197	288	634	2.010	218

¹⁾ Nem számítható ki, mert 1880-ban nem volt megjelölés nélküli épület.

Az összes épületek számbeli fejlődésének vonalát már fentebb is érintettük. A tanulságok lényege rövid foglatatban az, hogy 1880-tól 1927-ig több mint kétszeresre nőtt meg az épületek száma Budapesten. A lakosság számának növekedése ugyanekkor 138% volt, a lakosság száma tehát valamivel erősebben szaporodott.

1869-ben még egészen más helyzetet láttunk Budapest akkor még nem egyesített két városrészében. De már 1869-től 1880-ig erősen megnyilvánult — sőt talán erősebben, mint alig valaha később — a hajlandóság, hogy Budapesten inkább nagyobb, több emeletes épületek építtessenek. Persze óvatosságra is intenek bennünket a budapesti épületek magasság szerint való megoszlásának 1869. évi adatai. Akkor még, mint láttuk, túltengett Budapest épületei között a földszintes épületek csoportja s viszont a négyemeletes házak még ritka szenzáció számba mentek. Ilykép a magasabb épületek körül megnyilatkozó kisebb mozgalom is már jelentős változásokat hozott létre. De ha így le is kell fokoznunk annak a nagy változásnak értékét, hogy a négyemeletes épületek száma Budapesten 1869-től 1880-ig az előbbi szám négyszeresére emelkedett s ha tudjuk azt is, hogy a kiindulási alap alacsonyabb volta miatt a négyemeletes épületeknél látott fejlődés valójában mégis csak kisebb a háromemeletes házakénál, melyek száma ugyanakkor (nagyobb alapról) két és félszeresére emelkedett, *mégis a nagyvárosiasodás nyilvánvaló jeleként kell utólag is ezt a két adatot elfogadnunk.* S még inkább azt a tanulságot, hogy a földszintes házak száma csaknem ugyanannyi volt 1880-ban is, mint 1869-ben, mivel szemben úgy az egy-, mint a kétemeletes házak száma kevés híján harmadrésznivel emelkedett.

Budapesten tehát a kiegyezést követő esztendőik során (Budapest székesfőváros két részének egyesítését követően) talán még sokkal inkább meg lehetett figyelni, mint a későbbi időkben bármikor, azt a határozott tendenciát az építkezésekben, hogy a kisvárosi jellegű földszintes házak helyébe vagy azok mellett, inkább azok a házak építettek, amelyek külsejükkel is inkább keltik a szemlélőben a nagyváros érzetét.

Az 1890. évi újabb épületösszeírás ezt a fejlődést csaknem minden vonalában megerősítette. De csak a háromemeletes épületekig bezárólag: a négy (vagy több) emeletes épületek száma 1890-ben is csak alig valamivel volt több, mint 1880-ban. De nem érdekes alakulása-e számainknak az, hogy míg a földszintes házak tömege 13%-kal szaporodott meg az évtized folyamán, most az egyemeletes épületek szaporodása kétszer, sőt a kétemeleteseké háromszor, a háromemeletes épületeké pedig ötször akkora volt mint a földszinteseké. *Ez világosan azt mutatja, hogy a múlt század 80-as éveiben lefolyt nagy építkezések nagyon kedvelt tárgya a háromemeletes házak voltak.* A nagy kampány eredményeképen aránylag ezekből maradt meg legtöbb Budapest székesfővárosnak.

Még fokozottabb mértékben tűnik ki a fejlődés ellentéte — s mindinkább a nagyobb épületek felé hajló iránya — akkor, ha az 1900. évi összeírás eredményeit nézzük. 1890-ben a különböző épülettípusok indexeinek aránya úgy viszonylott egymáshoz, hogy az egyemeletes és földszintes épületek indexének hányadosa $1:12$ volt ($127:113 = 1:12$). A következő összeírás idején a két index aránya már $142:122$ -v volt, azaz a hányados $1:16$. A kétemeletes házak indexének aránya az egyemeletesekéhez 1890-ben $139:127$ volt (azaz a hányados $1:09$), 1900-ban pedig $239:142$ (azaz a hányados $1:69$). A háromemeletes épületek indexének aránya előbb a kétemeletesekéhez $169:139$ volt, a hányados $1:22$, 1900-ban pedig $474:238$, amely arány $1:97$ hányadost ad. Még jellemzőbb, hogy a négyemeletes házak indexe 1890-ben a háromemeletesekéhez úgy aránylott, mint $117:169$ -hez, azaz a hányados az egységgel szemben $0:69$. 1900-ban ellenben az arány $469:474$, azaz a hányados $0:99$ volt, jelezve azt, hogy a négyemeletes házak száma még a háromemeletes házak számához képest is (melyek száma ugyancsak gyorsan fejlődött) teret tudott nyerni.

Egészében véve 1900-ban a földszintes házak száma negyedrésznivel sem volt több, mint 1880-ban, az egyemeleteseké felénnyivel sem. A kétemeletes házak száma már csaknem két és félszeresére, a három- és négyemeleteseké pedig megközelítőleg ötszörösére emelkedett ez épületek 20 évvel korábbi számának. Ezek a számok mind jobban és mind erőteljesebben mutatják, hogy *a kicsiny kezdet emlékét mennyire elhomályosítják a magasabb épületek későbbi számai*. A múlt század 80-as éveinek végén lefolyt nagy építkezési kampánynak hagyatékként Budapest épületei közül a háromemeletes házak szaporodtak leginkább. *Nyugodtan mondhatjuk viszont, hogy a millenáris esztendő köré csoportosuló építési konjunktúra Budapest székesfővárosunkat sokkal inkább ajándékozta meg nagy, hatalmas (négy- vagy többemeletes) épületekkel.*

Az 1900. év egyébként is határkövet jelent Budapest épületeinek magasság szerint vizsgált fejlődésében. *A későbbi évek során tüneményes, ugrásszerű fejlődésen megy keresztül a négyemeletes házak száma, mint azt táblánknak az egymás alá állított indexek jól meg is világítják.* A négyemeletes házak száma Budapesten még 1900-tól 1906-ig is jelentős haladást tett, szemben azzal a stagnációval, mely a földszintes házak számában s többé-kevésbé az egy- és kétemeletes házakéban is mutatkozott. Ez persze arra vall, hogy ekkor különösen *a belső területen fekvő telkek árának rohamos megnövekedésével kapcsolatban inkább négy- vagy többemeletes új épületkolosszusok nyújtogatták törzsüket levegőbe Budapest ege alatt.* *A telek kihasználása ebben az időben az építkezéseknél valóban elsőrendű szempont volt.* Bizonyítja ezt, hogy az alacsonyabb épületek között is csupán még a háromemeletes házak számában látunk felemelkedésre méltó, a 10%-ot meghaladó emelkedést. A rossz építkezési konjunktúra idején tehát Budapesten a legtöbb emeletű

épületek száma duzzadt meg leginkább. Ezért (bár adatainknak erről a részéről még lesz alább egy és más mondanivalónk) aligha kelthet meg-
lepetést, hogy 1906-ról 1910-re kelve ismét a négyemeletes házak voltak
azok, amelyek számának szaporodása szinte dominálta a fejlődést.

Jóval több, mint felerésznyivel szaporodott ekkor 1906-tal szemben
ismét a négyemeletes házak száma s több, mint kétszer akkorára emel-
kedett immár, mint 1900-ban volt. *Az egykor szórványosan — itt-amott fekvő —
négyemeletes épületek (és paloták) helyett az 1880. évi ily épületeknek több, mint
tízszereze díszítette Budapest székesfőváros utcáit 1910-ben!* Ezzel a rend-
kívüli arányú haladással szemben ugyancsak szerény volt ebben az évtizedben
akár a földszintes, akár az egy- vagy kétemeletes házak indexének gyara-
podása. 1910-ben általában 10%-kal sem volt több Budapesten a most
említett házakból. Még a háromemeletes házak száma sem tudott (bár az
1880. évi számnak csaknem hatszorosára emelkedett) 1906-tal szemben
jelentős növekedést elérni.

1910 után a két- és háromemeletes házak építésének tempója meg-
lassúdott, az egyemeleteseké is gyengébb lett, mint 1910-ig. Viszont a diadal-
masan előretörő négyemeletes épületekben kívül, melyek száma 1920-ban
90%-kal több volt, mint 1910-ben, a földszintes épületek száma fejlődött
a korábbi arányoknál, legalább is az 1900—1910-ig látott aránynál gyor-
sabban. *Míg tehát egyfelől a világháború előtt lejolyt építési konjunktúra
nyilván a legnagyobb típusú házak számát szaporította (mellettük immár
a háromemeletes épületek számának növekedése is egészen eltörpült), más-
felől 1910-től 1920-ig, szinte sejtetve a világháborút követő idők fejleményeit,
a földszintes házak száma kezdett szembetűnően szaporodni.* Részben a budai
részek benépesültsége és kiépítése révén, részben pedig a budapesti kerületek
egyik-másik részének, különösen a Zugló vidékének kiépítése folytán.

Mind e két irányú fejlődés alighanem már az évtized elején indult el,
minthogy a háborús évtized folyamán valóban csak az 1911—1913. évek
alatt történtek Budapesten olyan építkezések, melyek komolyan hozzájárultak
a budapesti épületek kataszterének kiterjesztéséhez.

De nem érdekes fordulata-e a budapesti épületek statisztikájának,
hogy míg 1890-től 1900-ig, mikor a vidékről bevándorolt népesség tömegci
a legerősebben duzzasztották meg a főváros népességét, e népesség elhelye-
zésére elsősorban olyan épületek emelkedtek, — s persze foglalkoztatásukra
is ilyenek, — melyek négyemeletesek voltak, vagy magasabbak annál (sőt,
1910 felé is az utóbbi épületek szaporodása dominált statisztikánkban),
*addig 1920-ban, mikor a népszámlálás tanulsága szerint a bevándorlás és a
menekültek mozgalma tudta csak a háborúval kapcsolatban Budapest népes-
ségén ütött réseket úgy, ahogy betölteni, a népesség Budapestre sodródása meg-
lassúbbodott: amidőn tehát aránylag a népességnek nagyobb része volt már olyannak
tekinthető, mely hosszabb idő óta tartózkodik a székesfőváros övezetében, a föld-*

szintes (vagy akár mondhatjuk családi) házak építése új erőre kapott a monstruózus nagy épületek építése mellett is.

S ha 1920. évi statisztikája szerint már a földszintes házak száma megkezdte előnyomulását, indexszámaink 1925-re és 1927-re még inkább igazolják ezt. 1920-tól 1925-ig a földszintes házak száma több, mint 10%-kal, sőt 1927-ig valamivel még tovább emelkedett, annyival tehát, ami ekkor legnagyobb volt az épületek különböző kategóriáinak fejlődésében. *1925-ben és 1927-ben másfélszer annyi földszintes ház állott Budapesten — s jórészen újonnan épített ház — mint 1880-ban.*

De tanulságos az épületstatisztikának az az eredménye is, hogy amint a kutatás vonalát a magasabb épületek felé vezetjük: ezek mindegyre kisebb arányú növekedést mutatnak 1920 óta. Az egyemeletes házak száma pl. már csak 7·8%-kal, a kétemeleteseké 4·4%-kal, a háromemeleteseké 2·8%-kal, a négyemeleteseké pedig csak 2·7%-kal szaporosott meg 1925-ig. *Ez azt mutatja, hogy a háború után következő építkezéseket nem a tőkegazdaság vagy a nagyobb célok felé törő vállalkozói szellem irányította, hanem inkább kisebb, alkalmi célok biztosítása.* 1927-re sem látunk e tekintetben nagyobb változást. Igaz ugyan, hogy két év alatt a fél- vagy az egyemeletes épületek indexe 6·6%-kal növekedett, de a többi épületeké szinte változatlan maradt s a négy- vagy többemeletes épületeknél észlelt 1·7%-os fejlődés sem volt egykori idők mértékéhez mérten kedvező.

Pedig Budapest népessége 1920 után, — előbb a menekültek tömegei révén, — majd (1922 után) az újraeledő ipari konjunktúra segítségével ismét erősebben szaporodott 1925-ig, mint akár az egész világháborús évtizedben. *Mégis világosan láthatjuk, hogy a tőke — amely azonban nem is igen állott erre a célra rendelkezésre s amelynek építési célra való felhasználását a lakbérprobléma elintézetlen volta is gátolta — ugyancsak nem mutatta a régi érdeklődést az építkezések iránt.*

Szinte csodálatos, hogy a földszintes házak száma legalább oly szépen gyarapodott. Ámde, ha gondolunk arra, hogy egyfelől talán a menekültek hozzánk átmentett vagyronroncsai alakultak át a házakban jelentkező tőkékké, másfelől arra, hogy a pénzromlás konjunktúrájába sikeresen kapaszkodó üzleti számítás házakba építette gyakran az ott szerzett nyereséget, tulajdonképpen nem érezhetjük azt a tiszta örömet a földszintes házak szaporodásának láttán, amelyet egyébként érezhetnénk, ha a változást a nagyvárosokban annyira kíváncsú kertés, külön kis családi kúriák jellegével bíró épületek számának emelkedése időzte volna elő. Az egyemeletes épületek egy részét bizonyára ép úgy kell latolgatnunk, mint azokat az épületeket, melyekről az imént beszéltünk. *Inkább csak a két-, három- és négyemeletes házak lassan emelkedő friss tömegeiről tehetjük fel, hogy azokat a magánvállalkozás — az egyéni szempontokon túl emelkedve — a saját használat helyett kihasználás céljából építette.*

d) A fővárosi épületek számának változása a szobák száma szerint.

α) Az abszolút számok vizsgálata.

Ismét más része bevezetésünknek az, amely (1880-ig visszamenőleg) az épületeket egyfelől lakószobák, másrészt pedig lakóik száma szerint tagolja. A kérdés megismerését megkönnyítendő az abszolút számok mellett a százalékos arányszámokat, valamint — alább — az 1880. év számaihoz viszonyított indexeket itt is kiszámítottuk.

6. tábla. Az épületek szobáik száma szerint az 1880—1925. években.

É v	0	1—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—
	s z o b á s é p ű l e t e k						
	a) száma.						
1880.....	—	4.370	2.449	1.838	1.287	310	37
1890.....	258	4.730	3.036	2.399	1.984	568	91
1900.....	333	5.621	3.255	2.555	3.215	1.159	116
1906.....	476	5.021	3.350	2.569	2.853	2.095	465
1910.....	422	6.046	3.535	2.743	3.474	1.609	208
1920.....	363	6.988	3.763	2.857	3.740	1.984	325
1925.....	466	8.002	4.084	2.915	3.831	2.008	325
	b) százaléka.						
1880.....	—	42·5	23·8	17·9	12·5	3·0	0·3
1890.....	2·0	36·2	23·2	18·4	15·2	4·4	0·6
1900.....	2·1	34·6	20·0	15·7	19·8	7·1	3·7
1906.....	2·8	29·8	19·9	15·3	17·0	12·4	2·8
1910.....	2·3	33·5	19·6	15·2	19·3	8·9	1·2
1920.....	1·8	34·9	18·8	14·3	18·7	9·9	1·6
1925.....	2·2	37·0	18·9	13·4	17·7	9·3	1·5

1880-ban a budapesti épületek statisztikájának két jellemző vonását állapíthattuk meg.

Az egyik az, hogy az épületek között — adataink szerint legalább — egyetlen egy sem volt olyan, amelyben legalább egy szoba ne szolgált volna lakás céljaira, — később, mikor már a gazdasági célokra készülő épületek száma növekedett, ilyen épületekkel is találkozhattunk.

A másik pedig az, hogy 1880-ban az épületek viszonylagos többségében csak 1—5 lakószoba volt. A nyolcvanas évek végén az ilyen épületek arányszáma erősen csökkent s legkisebb volt az 1906. évben. 1906 után a földszintes házak építése ismét megélénkölt s így fokról-fokra ismét előbbre jutnak ezek a kisebbszerű, de az egyén szempontjából gyakran annál többet érő házak. A fejlődés azután a háborús évtizedben s a háború után következő években éleződik ki s 1925-ben (1927-ről ezek az adatok már nem állnak rendelkezésünkre) már ismét több e tipikusan kis épületek aránya, mint 1890-ben.

A többi épülettípus vizsgálata azonban szintén érdekes tanulságokkal jár. Azok az épületek, amelyekben *6—10 lakószoba* van, 1880-ban még csaknem egynegyedrészt tették Budapest épületeinek, később azonban (1900 felé) gyorsuló, majd lassúbb eséssel ritkábbakká váltak. 1925-ben árnyalatilag nagyobb lett az arányszámuk, mint 1920-ban. *A háború után folytatott építkezéseknek többnyire szerény volta az oka ennek.* Általában úgy látszik, hogy bár természetszerűleg az efajta épületek száma is megnőtt, ez a kategória, mint majd az indexek vizsgálatánál látjuk, egyre-másra *háttérbe szorult* csoportja volt a budapesti épületeknek.

Még több joggal mondhatjuk ezt a *11—20 lakószobát* magukban foglaló épületekről. Arányuk ugyan 1890-ben némileg emelkedett, de azután 1900-ban megindul s annál gyorsabb esést mutatott. Eddigi eredményeink nyomán aggály nélkül határozottan mondhatjuk, hogy ezeknek *a már nem szorosan családi házjellegű épületeknek ugyancsak kisebb szerepük volt Budapest régebbi időkre vonatkozó épületstatisztikájában, mint azóta.*

Annak a nagyarányú átalakulásnak azonban, mely a székesfőváros épületeinek nagyság szerint való megoszlásában mutatkozott 1890 után, más irányban is ki kellett termelnie a maga gyümölcsét. Valóban azt látjuk, hogy a *21—50 lakószobájú* épületek 1880-tól kezdve gyorsan emelkedő arányszámmal képviselvék Budapest épületei között, 1900-ban csaknem minden ötödik budapesti épület ilyen! 1906-ban ez az arányszám átmenetileg meggyöngült, de 1910-ben ismét majdnem olyan magasra emelkedett, mint ahol 1900-ban volt, 1910 után (úgy 1920-ban, mint 1925-ben) csökkent ez épületek arányszáma, mégis 1925-ben is csaknem felével több volt a arányuk, mint 1880-ban. Nagyon fontos eredménye ez a székesfőváros épületstatisztikájának. Még akkor is, ha tudjuk azt, hogy az 1920 után erősebben terjedő földszintes házépítkezés kissé hátráltatta a megindult fejlődést.

Jóval nagyobb eltolódásokat látunk az *51—100 lakószobájú* épületeknél. 1880-ban csak nagyon kis része voltak a budapesti épületeknek, azután gyorsan terjedtek s ha az 1906. évi látszólag kirívó — esetleg tényleg hibás — számot nem is vesszük figyelembe¹⁾, egészen 1920-ig állandóan emelkedett e már nagy épületek arányszáma, — 1920-ban több, mint háromszor akkora csoportja voltak már Budapest épületeinek, mint 1880-ban. 1925-ben a *21—100 lakószobájú* épületek arányszáma is csökkent némileg, de mégis inkább állta a földszintes házak rohamának erejét, mint a közbeeső csoportbeli kisebb épületeknél láttuk.

¹⁾ Nem lehetetlen ugyanis, hogy ebben a csoportban dolgoztak fel olyan épületeket is, melyek lakószobáinak száma 21—50 volt, ami azért valószínű, mert megfelelő korrektúra után a 21—50 lakószobájú épületek arányszáma nem csökkenhetett volna olyan feltűnően 1906-ban, sem a 51—100 lakószobájúaké 1910-ben!

A legnagyobb, 101-nél is több lakószobával rendelkező épületek 1880-ban csak egészen töredékes része voltak Budapest épületeinek. Számuk azonban elég gyorsan fejlődött s ha az 1906. évi eredményt itt is fenntartással kell fogadnunk — az óvatosságot az 1910. évi számlálás eredményei teszik jogosulttá, — mégis kétségtelen, hogy egészen 1920-ig ezeknek az épületeknek nemcsak a száma, hanem viszonylagos ereje is növekedőben volt. 1925-ben ez utóbbi némileg hanyatlott, de különösebb jelentőség nélkül.

Ha már most Budapest épületeinek megoszlását az 1925. évi adatok szerint tekintjük át, szembeötlő az a tanulság, hogy az épületek relatív többségének még mindig legfeljebb csak öt lakószobája volt. A szintén kis épületnek számító 6—10, valamint a már nagyobb, 11—20 lakószobájú épületek együttesen közel akkora részét foglalták le Budapest épületeinek, mint az előbb említettek, úgyhogy 1925-ben az épületeknek több, mint a kétharmadrésze kisebb épületnek számított. A 11—20 szobájú házakkal fontos csoportja zárul az épületeknek: a 21—50 szobájú épületek száma tudniillik már jóval több volt 1925-ben, mint a 11—20 szobájúaké.

De ép úgy, amint a kisebb épületek között a 11—20 lakószobájú épületek száma lényegesen mögötte maradt a 6—10 szobájú épületekének, a közép-nagyságú — s ezeken túl a már nagyobbbszabású — épületek sorában is tisztán észlelhetjük ezt a fokozati különbséget. Nyers számokban szólva, az 51—100 lakószobájú épületek arányszáma szinte épen annyival volt kisebb a 25—50 lakószobájúakénál, mint a 101-nél több lakószobájú épületek arányszáma az 51—100 lakószobájú épületeknél.

β) Indexszámok.

Az épületeknek a lakóházak száma szerint most vázolt százalékos megoszlása érdekes képet mutatott. Az alábbi indexek, melyek az egy-egy épület-típus erősödését mutatják összeírásonként, talán még érdekesebbek:

7. tábla. Épületek szobáik száma szerint az 1880—1925 években. (1880. évi adatok = 100.)

É v	0	1—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—
	lakószobás épületek						
1880.....	—	100	100	100	100	100	100
1890.....	100	108	123	131	154	183	246
1900.....	129	129	133	139	250	374	314
1906.....	184	115	137	140	222	676	1.257
1910.....	164	138	144	149	270	519	562
1920.....	141	160	154	155	291	640	878
1925.....	181	183	167	159	298	648	878

Az 1—5 szobás épületek száma 1890-ig csak alig szaporodott s bár 1900-ig a fejlődésük már nagyobb volt, 1906-ban a statisztika állítólag jóval kevesebbet talált volna közülük, mint 1900-ban. 1910 felé azután s azt köve-

tőleg 1920-ra és 1925-re számuk egyre hatalmasabb ív formájában bontakozott ki. Jól megfigyelhetjük ezeknek az indexeknek a segítségével is, hogy az 1—5 szobájú épületek számának gyarapodása igazában 1920 után lett a legjobb ütemű, minthogy ekkor 5 év alatt is olyan jelentős volt az épületek számának növekedése, hogy annak csaknem mögötte maradt a korábbi bármelyik 10 éves időszak folyamán észlelt emelkedés is. A 6—10 és a 11—20 szobás épületek számának gyarapodása kisebb arányú volt 1880-tól 1925-ig, mint az 1—5 szobásoké, noha eleinte (kivált a 11—20 szobás épületek) ugyancsak gyorsabban szaporodtak. 1910-ben a három legalacsonyabb fokozatú (legkevesebb lakószobájú) épületcsoport szaporodásának aránya az 1880. évi adatok távlatában nagyjában egyforma lett, mégis az 1—5 szobásaké volt közöttük a legkisebb. 1920-ban az 1—5 szobás épületek számának szaporodása valamivel már elébe került a másik két csoporténak, hogy azután 1925-ben még inkább faképnél hagyja azokat. 1925-ben tisztán észlelhetjük az utolsó másfél évtized építkezéseinek hatását. Most már szabályos, csökkenő rend alakult ki a három épületcsoport fejlődési indexei között.

A nagyobb épületek között egészen más irányú a fejlődés. Minél több és több szobát magukban foglaló épületcsoportok épületeinek szaporodását vizsgáljuk, annál nagyobb indexekben bontakozik ki ezek fejlődésének képe. A 21—50 lakószobával bíró épületek száma hajsza híján háromszorosa lett 1925-ben az 1880. évben állott épületekének. (A 11—20 lakosztályúaké csak másfélszerese.) Az 51—100 lakószobás épületek száma a 21—50 szobás épületek számánál is több, mint kétszer gyorsabban nőtt meg: 1925-ben már hat és félszerese volt az alapul vett 1880. évi számnak. A 100-nál több lakószobával rendelkező épületek száma végül is minden másnál rugalmasabbnak bizonyult: ezek száma 1925-ben csaknem kilencszer annyi volt, mint 1880-ban. Ha a közbeeső időkben vizsgáljuk azt, hogy a nagyobb épületek száma 1880-hoz képest mekkora fejlődést ért el, korántsem látunk egyenlő haladást. Mégis egyre ismétlődött az a tanulság, hogy a 21—50 lakószobás épületek száma általában jóval kevésbé gyarapodott, mint az igazán nagyobb épületeknek számító 51—100 lakószobás és a 100-nál több lakószobával bíró épületeké. 1890-ben az épületcsoport szaporodása nem sokkal maradt még mögötte az 50—100 szobás épületekének. De később mindinkább lemaradt a versenyben. Csupán 1920-tól 1925-ig láthatjuk azt (a sokszor emlegetett tőkeszegénység időszakában tehát), hogy ez épületek száma gyorsabban emelkedett, mint a több költséget megmozgató nagyobb, hatalmasabb épületeké.

Az 51—100 lakószobás és a 100-nál több lakószobával rendelkező épületek számának fejlődéséből is érdekes tanulság vezetődik le. Az 1880. évtől az 1890. évig eltelt tíz év alatt a legnagyobb épületek szaporodása erősen meghaladta az 51—100 lakószobájú épületekét. 1890-től 1900-ig, a millenáris év körül lezajlott építési konjunktura idején, már az 51—100 lakószobájú

épületek szaporodása volt nagyobb. Csak 1910-ben látjuk ismét azt, hogy a legnagyobb házak szaporodásának indexe fölébe kerekedett az 51—100 lakószobás épületekének. Az 1906. évi index mellett újból meg kell egy pillanatra állnunk. *Itt látszik igazán, hogy ebben az évben a statisztika mennyire hamisan számolt be az épületek szaporodásáról.* E statisztika szerint tudniillik az 51—100 lakószobájú épületek száma hirtelen oly magasra szökkent volna fel, ami az 1900. évi számnak közel kétszeresét jelentette. De az 1906. év statisztikája azt is kimutatta, hogy másfelől a 100 lakószobánál több helyiséggel bíró épületek száma négyszeresére emelkedett volna az 1900. évi számnak. Valószínű azonban, hogy az 1906. évre vonatkozó számok általában aggályosak, van valami közös forrásból táplálkozó hibaforrásuk.

Azt se vehetjük így készpénznek, hogy az 1900—1906. évek között az 1—5 szobájú épületek száma annyira megcsökkent. Ellene mond ennek, hogy az épületek e csoportja 1910-ben erősen az 1900. évben jelzett szám fölé emelkedett. *Különben azt kellene hinnünk, hogy 1900-ról 1906-ra kelve sok ilyen kisebb, nyilván földszintes épületet romboltak le s helyükbe azután még nagyobb számban építettek 1910-ig ugyancsak ilyen kisebb épületeket.* Nem így történt. De az sem valószínű, hogy a 21—50 lakószobájú épületek száma annyival kisebb lett volna 1906-ban, amint számításaink jelzik. 1906-tól 1910-ig utólag itt is olyan újabb nagy lendületnek lehetünk szemlélői, melynek alapján joggal Tamások lehetünk az előző adatközlés hűségével szemben. *Bevalljuk, szerintünk az 1906. évi épületstatisztika feldolgozásának ez a részlete nem ad reális képet Budapest épületeinek helyzetéről 1906-ban.*

Annál inkább sajnálatos dolog ez, mert hiszen a részletes tárgyalások alkalmával éppen az 1906. évi épületstatisztika közléseit (mint amely óta behatóbb kutatások nem vizsgálták Budapest épületeinek viszonyait) tesszük kiindulási pontjául kutatásainknak.

De visszatérve az indexekhez, 1920-ban még inkább (és most már döntő súllyal) domborodott ki a 100-nál több lakószobával bíró épületek számának gyarapodása, szemben a kevesebb lakószobájú épületekével. Az 1910. év előtt egy-két s utána is néhány éven keresztül lebonyolódott nagy építkezési akció az, amely Budapest székesfőváros utcáira és tereire legalább felerészben odatelepítette azokat a hatalmas épületeket, amelyek a lakószobák száma szerint is a legnagyobbak voltak.

e) Az épületek tagozódása lakóik száma szerint 1880—1925-ig.

α) Az abszolút számok tanulságai.

Az általános bevezetés utolsó részét annak megvilágítására szántuk, hogy az épületek miképp oszlanak meg a lakók száma szerint. Előbb ismét az abszolút számokat és a megoszlási arányszámokat közöljük:

8. tábla. Az épületek lakóik száma szerint az 1880—1925. években.

É v	0	1-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-300	301—	Összesen
	L a k ó j ú é p ü l e t e k									
	a) száma.									
1880 ¹⁾	146	1.257	1.806	2.267	2.731	1.443	556	70	15	10.291
1890.....	327	1.573	2.032	2.580	3.484	2.022	874	130	44	13.066
1890.....	688	2.066	2.385	2.948	3.586	2.477	1.704	314	86	16.254
1900.....	684	1.985	2.540	2.976	3.662	2.644	1.813	381	144	16.829
1906.....	573	2.251	2.842	3.233	3.788	2.721	2.015	415	197	18.035
1910.....	427	2.679	3.357	3.617	4.082	3.083	2.230	396	149	20.020
1920.....	433	3.585	3.608	3.674	4.018	3.274	2.395	477	167	21.631
1925.....										
	b) %-a.									
1880 ¹⁾	1·4	12·2	17·5	22·0	26·6	14·0	5·4	0·7	0·2	100·0
1890.....	2·5	12·0	15·6	19·8	26·7	15·5	6·6	1·0	0·3	100·0
1900.....	4·2	12·7	14·7	18·1	22·1	15·2	10·6	1·9	0·5	100·0
1906.....	4·0	11·8	15·1	17·7	21·8	15·7	10·8	2·3	0·8	100·0
1910.....	3·2	12·5	15·7	17·9	21·0	15·1	11·2	2·3	1·1	100·0
1920.....	2·1	13·4	16·8	18·1	20·4	15·4	11·1	2·0	0·7	100·0
1925.....	2·0	16·6	16·7	17·0	18·6	15·1	11·1	2·2	0·7	100·0

Az első pillantásra is feltűnik, hogy azok a számok, melyeket fentebb közöltünk arról, hogy hány olyan épület van, amelyekben lakószoba egyáltalában nincsen, nem egyeznek azokkal a számokkal, melyek arra vonatkoznak, hogy hány épületben nem találtak lakót egyáltalában. 1880-ban például 146 olyan épület fordult elő, amelyben egy lakó sem tartózkodott az épületek összeírása idején, noha egyetlenegy olyan épület sem volt a fővárosban — statisztikánk szerint legalább — amelyben lakószoba ne épült volna bele. Nem arra lehet-e ebből következtetnünk, hogy a főváros területén ekkor számos olyan épület volt, melyet a szó szoros értelmében lakatlannak kellett mondani, holott volt benne a lakás céljaira szolgáló helyiség. 1890-ben az épületek között már találtak olyanokat, melyekben nem volt lakószoba. 1900-ban még többet, de ez esztendő végén már több, mint kétszer annyi épületben nem lakott senki, mint amennyiben lakószoba nem volt. Ez talán azt is mutatja, hogy a lakásigények kielégítése ekkor eléggé simán és zökkenés nélkül történhetett. Nem is volt máskép. 1900 után egyre jobban csökkent a lakók nélkül szűkölködő épületek arányszáma. S mivel másfelől a lakószobák nélkül álló épületek száma mindinkább közeledett azokéhoz az épületekéhez, melyekben lakókat nem találtak, ebből egyszerűen arra következtethetünk, hogy a későbbi építkezések során az a boldog világ, hogy épületek egészen üresen állhattak, jobbára eltűnőben volt. 1925-ben már az volt a helyzet, hogy több lett azoknak az épületeknek a száma, melyekben lakószoba nem volt, de amelyekben lakó mégis lakott. Ez is, bár kicsi, de mégis jellemző bizonyossága az akkor is még fennállott lakásinségnek.

1) Csak lakóházak.

Egyébiránt az épületeknek a lakók száma szerint való osztályozása *nem jár feltétlenül azzal a tanulsággal, hogy mintha 1880-nal szemben a későbbi évtizedek során azoknak az épületeknek a száma vált volna jelentősebbé, amelyekben több lakó zsúfolódik össze.* Igazolják ezt azok az arányszámok, amelyek arra vonatkoznak, hogy az épületeknek mekkora része volt az, amelyben csak 1—5 lakót írtak össze. 1880-tól 1910-ig bezárólag — bár időnként némi hullámzással — mégis úgy látjuk, hogy körülbelül egyforma volt azoknak az épületeknek a száma, amelyeket — elméletben — ilyen kedvező lakottságúaknak kellett vennünk. Csak 1920-ban kezdett emelkedni ez épületek arányszáma s ez az emelkedés tovább folytatódva: *1925-ben már a főváros minden hatodik épülete ilyen volt, 1880-ban csak mindössze minden nyolcadik.* Szociálpolitikai szempontból vizsgálva a kérdést, kétségtelen, hogy az állandóan hangoztatott bérkaszárnyaszerű építkezésekkel szemben ez az adat azt mondja, hogy a *háborút követő hetedik esztendőben, 1925-ben, Budapest lakossága — bármennyire csodálatos ez — aránylag jobban osztódhatott el, semmint korábban bármelyik népszámlálás idején.*

Kedvező tanulságokat vonhatunk le a 6—10 lakójú épületek arányszámából is. 1880-ban ez az arányszám 17.5 volt, később (1900-ig) állandóan csökkent, hogy azután 1925-ig ismét emelkedő irányba lendüljön. Szociál-higiéniai szempontból az 1900 után mutatkozott fejlődést nem mondhatjuk kedvezőtlennek, hiszen a helyzet 1925-ben valamivel mégis jobb volt, mint 1880-ban.

Az 1—5 és a 6—10 lakójú épületek látszólag kedvező fejlődése azon az áron jött létre, hogy a 11—20 és a 21—50 lakójú, tehát oly épületek arányszáma, amelyek már számosabb, egy helyre utalt, embernek nyújtanak lakást, észrevehetően csökkent. A 11—20 lakójú épületek arányszáma előbb 22% volt. Ez az arányszám csaknem állandó eséssel (csupán 1910-ben és 1920-ban tört meg kissé a csökkenés vonala) 1925-ig lesüllyedt 17%-ra.

A 21—50 lakójú épületek 1880-ban több, mint egynegyed része voltak az összes épületeknek; 10 évre rá az arányszám még kiéleződött, 1900-tól kezdve azonban állandó esést mutatott. Az előbb 26.7%-os arányszám csaknem egyharmad részével csökkent és 1925-ben alig volt nagyobb az épületeknek ez a csoportja, mint akár az 1—5, akár a 6—10, vagy 11—20 lakójú épületeké.

Az 51—100 lakójú épületek száma sem nőtt azonban meg fenyegető mértékben az észlelések idején: 1880-tól 1906-ig ugyan arányszámuk némileg feljebb húzódott, de később mégis — némi hullámozás után s különösen 1910 óta — csökkent, úgyhogy 1925-ben kisebb része volt az épületeknek az 51—100 lakójú, mint akár 1900-ban.

Megnyugtatók ám a 101—200 lakójú épületek arányszámai is. 1925-ben több, mint kétszerannyi része az épületeknek — s persze most már abszolút értelemben is sokkal több épület — volt olyan, amely ily nagyobb tömegű

lakó számára nyújtott fedelelet. De ezt a fejlődést nagyjában már 1900-ra elértük s az azóta mutatkozott emelkedés a többi épületekhez képest csak lényegtelen. Ugyanez áll a 21—300 lakójú épületekről. Arányszámuk 1880-ban 1%-on alul maradt, 1906-ban 2·3%-os maximumát elérve, később sem tudta ezt a határt túllépni, inkább csökkent. Nem más a tanulság akkor sem, ha a 300-nál több lakójú épületek arányszámait vizsgáljuk: 1910-ig itt is nagy fejlődés mutatkozott (öt és félszeres), 1910 után azonban némi visszaesés. 200—300 lakójú, tehát kvázi tömegszállást jelképező épületek százaléka 1925-ben határozottan kisebb volt, mint 1910-ben.

β) Indexszámok.

Számításaink második vonalába ezúttal is az indexszámokat helyezzük:

9. tábla. Az épületek lakóik száma szerint az 1880—1925. években. (1880 = 100.)

É v	0	1-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-300	301-	Összesen
	l a k ó j ú é p ü l e t e k									
1880.....	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1890.....	224	126	113	114	128	140	157	186	293	127
1900.....	471	165	132	130	131	172	306	449	573	158
1906.....	468	159	141	131	134	183	326	544	960	164
1910.....	392	180	157	143	139	189	362	593	1.313	175
1920.....	292	214	186	160	149	214	401	566	993	195
1925.....	297	286	200	162	147	227	431	681	1.113	210

Látnivaló ezekből a számokból, hogy a lakó nélkül álló épületek száma 1900-ig gyarapodott, azután redukálódott. De látnivaló az is, hogy az 1—5 lakójú épületek száma csaknem háromszorosára szaporodott 45 év alatt, leginkább épen 1920-tól 1925-ig, amikor az indexszám változása 33·6% volt. De még inkább feltűnő az, hogy a 6—10, 11—20 és a 21—50 lakóval bíró épületek száma kisebb és kisebb arányban növekedett meg aszerint, amint a több lakójú épületek adatait nézzük. A 6—10 lakójú épületek szaporodása kisebb volt, mint az 1—5 lakójúaké, a 11—20 lakójúaké mögötte maradt a 6—10 lakójú épületekének, a 21—50 lakójú épületek szaporodása pedig nem volt akkora, mint a 11—20 lakójúaké. Ez a fejlődés azért is érdekes, mert 1906-ig bezárólag pl. a 21—50 lakójú épületek számának gyarapodása határozottan nagyobb volt, mint a 11—20 lakójúaké.

Az 51—100 lakójú épületek indexe azonban már ismét emelkedőbb irányzatot követ s ha az 1—5 lakójú épületek számának lendületét nem is érte el, a többi (kisebb) épületkategória indexét ugyancsak túlszárnyalta. A még több lakót befogadó épületek felé közeledve viszont egyre jobban domborodik ki előttünk az, hogy bár előbb az épületek százalék szerint való

megoszlása azt mutatta, hogy Budapest épületeinek tagozódásában nem történt a lakosság egyeteme szempontjából egészségtelen eltolódás a nagyobb épületek javára, a nagyobb épületek száma mégis olyan gyorsan növekedett, hogy szaporodásuk ereje szinte elsöpört minden más indexszámot a velük való összehasonlításban. Sőt azt a szabályszerűséget is világosan felismerhetjük számainkból, hogy minél inkább olyan nagy épületeket fogunk össze, melyek nagyobb és még nagyobb tömegű népességnek nyújtanak fedezet, ezek száma egyre gyorsabban növekedett.

A 101—200 lakójú épületek száma több, mint négyszeresre emelkedett és ilyenformán ez épületek számának szaporodása kétszer akkora volt, mint az 51—100 lakójú épületeké. A 201—300 lakójú épületek száma csaknem hétéyszeresére nőtt meg, úgy hogy szaporodásuk 57·9%-kal erősebb volt, mintsem a 101—200 lakójú épületeké. A 300-nál több lakójú épületek száma pedig tizenegyszeresére növekedett meg 1880-tól 1925-ig, 63·3%-kal nagyobb arányban tehát, mint a 201—300 lakójú épületeké.

Budapest épületeinek fejlődésében tehát kétségbevonhatatlanul — minden látszólagosan enyhítő tünet ellenére — mégis csak szembetűnik az a jellemző vonás, hogy azoknak az épületeknek a sora épült fel itt a leggyorsabb tempóban, amelyek nagytömegű lakók számára kívántak elhelyezkedést nyújtani, melyeket tehát a vállalkozó tőke azért emelt, hogy a lakók által összerakosgatott lakbérékből tudja befektetett tőkéjének jó kamatját megkapni.

Ezekhez a tanulságokhoz csupán még egyetlen megjegyzést kell hozzáfűzni. Azt tudniillik, hogy azoknak az épületeknek a száma, amelyekben 300-nál több lakó lakott, nem 1925-ben, hanem 1910-ben volt a legnagyobb. Tegyük azt fel, hogy az 1910-et követő építkezések talán enyhíteni tudtak azokon a rossz lakásviszonyokon, amelyek a lakosságnak nagy tömegeit tömörítették ezekbe a hatalmas bérpalotákba. Mégsem tagadhatjuk, hogy a lakásviszonyok sokszor hangoztatott mostohaságával némileg ellentétben vannak azok a számok, melyek szerint Budapesten 1920-ban és még 1925-ben is kevesebb volt azoknak az épületeknek a száma, amelyekben 300-nál több lakó lakott.

Ezt csak úgy értelmezhetjük, hogy ezekből a gyakran szinte egy-egy otromba várnak tekintendő tömegszállásokból a lakosság több-kevesebb része ki tudott menekülni egyéb lakóhelyekre és ilyenformán megritkult azoknak a házaknak a rendje, melyek oly sok lakót fogadtak falaik közé. Az a körülmény azonban, hogy az 1920. évi aránylag kedvezőbb fejlődés után öt évvel később ismét emelkedett a házaknak indexe, amelyekben egy falusi kisközség lakosságával szinte felérő embertömeg zsúfolódik össze, nem annak bizonyítéka, mintha a fejlődéssel meg lehattünk volna elégedve 1925-ben.

III. A fő- és melléképületek kérdése.

a) Épületek.

1. A melléképületek száma.

α) Az 1906. évi összeírás főbb eredményei.

Részletes tárgyalásainkat immár azoknak az adatoknak az ismeretetésével kezdjük el, amelyek *fő- és melléképületek* szerint tagolják az összes épületek számát. Kutatási módszerünk egyszerűsége érdekében a rendelkezésre álló adatokat az egyes összeírások sorrendjében külön dolgoztuk fel, így beszélendő meg a mutatkozó különbségeket.

1906-ban az épületeknek ez alapon vizsgált megoszlása a következő volt:

10. tábla. Épületek száma a melléképületek száma szerint Budapesten 1906-ban.

Városrész	F ő é p ü l e t e k						Melléképületek száma	Fő- és mellék-épületek összes száma	A főépületek közül lakóházak és pedig			
	0	1	2	3—5	6—10	11—			össze- sen	egvedül álló fő- épi etel	mellék épülettel bíró	együtt
	melléképülettel											
a) Abszolút számok.												
Budapest	14.073	1.632	582	395	97	50	16.829	5.797	22.626	12.787	2.171	14.958
Jobbpart	5.099	664	190	92	19	7	6.071	1.691	7.762	4.810	865	5.675
Balpart	8.974	968	392	303	78	43	10.758	4.106	14.864	7.977	1.306	9.283
Beltelek	10.031	682	219	118	26	12	11.088	1.917	13.005	9.246	812	10.058
Kültelek	4.042	950	363	277	71	38	5.741	3.880	9.621	3.541	1.359	4.900
b) Százalékok.												
Budapest	83·6	9·7	3·5	2·3	0·6	0·3	100·0	34·4	100·0	85·5	14·5	100·0
Jobbpart	84·0	11·0	3·1	1·5	0·3	0·1	100·0	27·8	100·0	84·8	15·2	100·0
Balpart	83·4	9·1	3·6	2·8	0·7	0·4	100·0	38·2	100·0	85·9	14·1	100·0
Beltelek	90·4	6·2	2·0	1·1	0·2	0·1	100·0	17·3	100·0	91·9	8·1	100·0
Kültelek	70·4	16·6	6·3	4·8	1·2	0·7	100·0	67·6	100·0	72·3	27·7	100·0

A főépületek száma ezek szerint Budapesten 1906-ban 16.829 volt. Ezek közül 14.073, azaz az épületek túlnyomó része egymagában melléképület nélkül állott. A jobb- és balparti városrészek között alig láttunk érészben valami különbséget. A bel- és kültelek között már annál jelentősebbet: a belterületen fekvő főépületek mellett igazán ritkaságszámba mentek melléképületek, míg a külterületen a melléképület nélkül álló épületek száma alig haladta meg az összes külterületi épületek kétharmad részét.

Azok között a főépületek között, melyeket melléképület egészít ki, 1906-ban a csupán 1 melléképülettel bíró épületeké volt a kétségbevonhatlan többség. A 2 vagy 3—5 melléképülettel bíró épületek száma között nem volt nagy különbség. A jobbparton az 1 melléképülettel bíró főépületek aránylag nagyobb szerepet játszottak, mint a balparton, viszont a balparton elég szép számban bukkanhattunk olyan épületekre is, melyeknek 6—10, sőt 10-nél több melléképületük volt. *Ez utóbbi épületek, melyekhez tehát nagy számmal sorakoznak melléképületek, főképp a székesfőváros külterületi részein épültek.*

Nagy fontossággal bír fentebb közölt adatainknak a lakóházakra vonatkozó része. Az összes főépületek közül 88-9% szolgált lakóház céljaira, az egyéb főépületek arányszáma tehát csekély volt 1906-ban. A budai kerületekben 93-5, a pesti kerületekben azonban csak 86-3%-a volt az összes épületeknek lakóház: a főváros dunabalparti kerületeiben gyakrabban láthattunk a nem lakóház céljaira szolgáló épületeket. A bel- és kültelek között az eltérés természetesen még erősebb: amott 90-7%-a volt az épületeknek lakóház, emitt csak 85-4%-a. *A székesfőváros külterületén levő épületek között tehát sokkal inkább kiemelkedő volt a legtöbbnyire sajátos gazdasági célra szolgáló épületek csoportja, mint a belső területen. Ezt persze alig kell bővebben magyarázni. Amint a székesfőváros fejlődése 1880 után nagy lendületet vett, egyre inkább a város területének külső részeibe szorultak ki azok az épületek, melyek célja rendszerint nem lakás nyújtása, hanem tipikusan egyéb gazdasági cél volt. A külső városrészekbe szorultak ki a nagy gyárak, a nagy raktárak stb. s amint számuk fogyott a belső részekben, úgy növekedett a külterületen.*

Az 1906. évi épületstatisztika kimutatja azt, hogy a főépületek közül hánynak van melléképülete s megszámlolja a melléképületek összes számát. De kimutatja azt is, hogy a lakóházi épületek közül hányhoz kapcsolódik melléképület. *Sajnos ez a tagozás egy kérdés felől mégsem tájékoztat bennünket. Nem mondja meg tudniillik azt (legalább nem mondja meg világosan), hogy a lakóházak melléképületei esetleg nem szolgálnak-e (bár csak részben vagy kivételképen) lakóháznak, — illetőleg azt, hogy nincs-e ilyenről szó az egyéb jellegű főépületek melléképületeinél is. A kérdés nem tartozik azok közé, melyre adandó válasz hiánya tanulmányunknak pótolhatlan*

vesztesége volna; de a jövőben talán lesz még mód a felvételnek ily irányú kiegészítésére is.

A főépületekre szorítva a vizsgálat körét, 1906-ban ezeknek a *lakóházak és egyéb épületek* szerint való megoszlása a következő volt kerületenkint:

11. tábla. A főépületek megoszlása lakóházak és egyéb épületek szerint.

Kerület	Lakóház	%	Egyéb épület	%
I.....	2.418	94.4	145	5.6
II.....	1.313	93.3	95	6.7
III.....	1.944	92.6	156	7.4
IV.....	481	90.0	53	10.0
V.....	672	83.9	139	16.1
VI.....	1.987	86.0	324	14.0
VII.....	2.125	89.8	245	10.2
VIII.....	1.810	89.5	212	10.5
IX.....	953	81.0	223	19.0
X.....	1.255	81.8	279	18.2

Azt már fentebb is láttuk, hogy a balparti városrészben nagyobb volt az *egyéb épületek* aránya, mint a budai kerületekben. A főépületeknél a Duna-balparti kerületeknek ez a jellemző vonása még inkább kidomborodott 1906-ban. Ez azzal függ össze, hogy itt vannak a fővárosnak azok a kerületei, melyek valójában Budapest közgazdasági termelő munkájának ütderei, melyekben már csak azért is nagyobb számmal kell találni olyan épületeket, amelyek a lakás szempontjából nem jönnek figyelembe. A balparti kerületen közül csak a Belváros, továbbá az Erzsébetváros és Józsefváros azok, amelyek épületeinek megoszlása 1906-ban a budai kerületek adataira emlékeztetett. A többi kerület azonban, legkivált a Ferencváros és a Kőbánya, annál inkább az ellenkező véglét képviselői: épületeik között csaknem egyötödrész nem lakóház volt.

β) Az 1910. évi adatok tagozása városrészenként.

Az 1910. évi épületstatisztika adatai közül elsősorban azokat az adatokat kell vizsgálnunk, hogy a főépületek közül mennyi volt lakóház vagy egyéb épület s mennyi feküdt a bel- és a külterületen. Egyébként az 1910. évi felvétel eredményeit — ahol csak tehetjük — bővebben dolgoztuk fel, a meglevő csekély anyagot így akarva szóhoz juttatni.

12. tábla. A főépületek száma Budapesten 1910-ben a lakóházak és egyéb épületek szerint.

	Épületek száma			Az épületek közül		lakóházak	
	összesen	beltelken	kültelken	szám	%	szám	%
I.	2.952	1.749	1.203	2.749	93.1	203	6.9
II.	1.484	1.238	246	1.408	94.9	76	5.1
III.	2.355	1.721	634	2.226	94.5	129	5.5
Jobbpart	6.791	4.708	2.083	6.383	94.0	408	6.0
IV.	524	524	—	454	86.6	70	13.4
V.	886	751	135	699	78.9	187	21.1
VI.	2.380	1.462	918	2.153	90.5	227	9.5
VII.	2.583	1.588	995	2.313	89.5	270	10.5
VIII.	1.985	1.985	—	1.823	91.8	162	8.2
IX.	1.206	958	248	1.053	87.3	153	12.7
X.	1.680	—	1.680	1.553	92.4	127	7.6
Balpart	11.244	7.268	3.976	10.048	89.4	1.196	10.6
Budapest	18.035	11.976	6.059	16.431	91.1	1.604	8.9

A lakóházak arányszáma tehát figyelmet érdemlő módon megnőtt 1910-re. Ezt egyfelől az idézte elő, hogy a lakóházak száma 14.958-ról 16.431-re emelkedett — 9.8%-kal, tehát — e négy év alatt, szükség is volt erre, mert az »egyéb« épületek száma ugyancsak megfogyott (1871-ről 1604-re); nem tudjuk, hogy ez utóbbi feltűnő változás oka mi volt, mivel, mint említettük, hogy a főváros statisztikai hivatala nemcsak hogy nem kommentálta annak idején az 1910. évi épületösszeírás eredményeit, hanem ez eredményeket is csak csonkán publikálta. Talán arról volt szó, amiről fentebb is beszéltünk, hogy t. i. előbb egyéb célokra szolgált épületek közül egyiket-másikat, amelyben lakások is voltak, a lakóházak közé sorolt az újabb statisztika. Noha azzal a fordulattal is lehet számolnunk, hogy komoly lakásszükséglet kielégítése tette szükségessé az »egyéb« épületeknek lakóházak céljaira való átalakítását, vagy részben lefoglalását. Budapest népessége elvégre 1906 után is jelentős tömegekkel gyarapodott s az 1900—1910. évek szaporulatából több esett az utóbbi négy, mint az előbbi hat évre. Így tehát, bár nagy lakóházépítkezés igyekezett akkor kielégíteni az igényeket, magyarázatunk mégis helyt állhat. De bármi volt az oka, mégis fel kell jegyeznünk a nagy változást, hogy az I. kerületen kívül igazában csak két kerület volt, a IV. és az V. kerület is, ahol az »egyéb« épületek aránya nagyobb lett 1910-ben. Annál szembeötlőbb esést jeleztek a IX. és X. kerület számai. A változások közül legérdekesebb az, hogy Budán az I. kerületben 5.7%-ról 6.9%-ra emelkedett az »egyéb« épületek arányszáma. E kerületnek ekkor már mindjobban érvényesülő fejlődésében a lakóházak építésén kívül erős gazdasági szempontok is érvényesültek, amelyek a kerület földjét egyre inkább teleszórták olyan épületekkel is, amelyek közvetlenül a társadalom-gazdasági munka céljait szolgálják. A balparti kerületek között a Belváros elcitysedése jelentett változást.

A főépületeknek melléképületekkel való kibővítése s így összes épületek száma felől 1910-ben alábbi adatok tájékoztatják az olvasót:

13. tábla. Épületek száma a melléképületek száma szerint 1910-ben.

Városrész	F ő é p ü l e t e k					összesen	A mellék- épületek összes száma	Fő- és mellék- épületek összes száma
	0	1—2	3—5	6—10	11—			
m e l l é k é p ü l e t t e l								
a) Abszolút számok.								
I. kerület ..	2.168	642	111	28	3	2.952	1.457	4.409
II. « ..	1.274	178	25	5	2	1.484	409	1.893
III. « ..	1.918	362	60	13	2	2.355	810	3.165
Jobbpart	5.360	1.182	196	46	7	6.791	2.676	9.467
IV. kerület ..	504	17	3	—	—	524	29	553
V. « ..	709	103	50	19	5	886	537	1.423
VI. « ..	1.771	471	91	33	14	2.380	1.468	3.848
VII. « ..	1.936	523	97	24	3	2.583	1.211	3.794
VIII. « ..	1.559	319	86	17	4	1.985	904	2.889
IX. « ..	757	258	119	62	10	1.206	1.515	2.721
X. « ..	1.028	460	119	49	24	1.680	1.971	3.651
Balpart	8.264	2.151	565	204	60	11.244	7.635	18.879
Budapest	13.624	3.333	761	250	67	18.035	10.311	28.346
Ebből lakóház .	12.693	2.955	602	155	26	16.431	7.579	24.010
b) Százalékos megoszlás kerületek szerint.								
I. kerület ..	15·9	19·3	14·6	11·2	4·4	16·4	14·1	15·6
II. « ..	9·4	5·3	3·3	2·0	3·0	8·2	4·0	6·7
III. « ..	14·1	10·9	7·9	5·2	3·0	13·1	7·9	11·1
Jobbpart	39·4	35·5	25·8	18·4	10·4	37·7	26·0	33·4
IV. kerület ..	3·7	0·5	0·4	—	—	2·9	0·3	1·9
V. « ..	5·2	3·1	6·6	7·6	7·5	4·9	5·2	5·0
VI. « ..	13·0	14·1	12·0	13·2	20·9	13·2	14·2	13·6
VII. « ..	14·2	15·7	12·7	9·6	4·5	14·3	11·7	13·4
VIII. « ..	11·4	9·6	11·3	6·8	6·0	11·0	8·8	10·2
IX. « ..	5·6	7·7	15·6	24·8	14·9	6·7	14·7	9·6
X. « ..	7·5	13·8	15·6	19·6	35·8	9·3	19·1	12·9
Balpart	60·6	64·5	74·2	81·6	89·6	62·3	74·0	66·6
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Ebből lakóház .	93·1	88·7	79·1	62·0	38·8	91·1	73·5	85·0
c) Százalékos megoszlás a melléképületek száma szerint.								
I. kerület ..	72·2	20·5	3·4	2·4	1·5	100·0	33·0	100·0
II. « ..	85·3	10·2	1·5	1·6	1·4	100·0	21·6	100·0
III. « ..	81·6	15·3	2·5	0·5	0·1	100·0	25·6	100·0
Jobbpart	77·6	17·3	2·9	2·1	0·1	100·0	28·2	100·0
IV. « ..	96·4	3·1	0·5	—	—	100·0	5·3	100·0
V. « ..	80·0	11·7	5·6	2·1	0·6	100·0	37·7	100·0
VI. « ..	74·2	19·8	3·8	1·5	0·7	100·0	38·1	100·0
VII. « ..	74·9	20·3	3·8	0·9	0·1	100·0	31·9	100·0
VIII. « ..	78·7	16·0	4·4	0·8	0·1	100·0	31·3	100·0
IX. « ..	62·8	21·5	9·7	5·2	0·8	100·0	55·7	100·0
X. « ..	61·0	27·4	7·3	2·8	1·5	100·0	54·0	100·0
Balpart	73·4	19·2	5·0	1·9	0·5	100·0	40·4	100·0
Budapest	75·6	18·5	4·2	1·4	0·3	100·0	36·4	100·0
Lakóházak	77·1	17·9	3·8	1·0	0·2	100·0	31·6	100·0

Az 1910. évi adatokat a lehetőség határain belül részletesen közöltük: az utolsó békeidőbeli felvétellel való összehasonlításokat megkönnyítendő a továbbkutatók számára. Az 1920. évi anyagot azonban már ismét nagyjában az 1906. évi adatoknál alkalmazott módszerrel idézzük, hiszen az 1925. év statisztikáját amúgy is jóval bővebben kell majd megvilágítanunk.

γ) Pár adat 1920-ról.

Az 1920. évi épületstatisztika az 1910. évi viszonyokkal szemben újból eltérést jelzett, az összes főépületek közül most 87·5% volt lakóház, kevesebb tehát, mint akár 1906-ban, akár 1910-ben. Az »egyéb« épületek aránya olyan magasra szökött, mint a században előbb sohasem. A változást úgy a főváros jobbparti, mint balparti részein jól megfigyelhettük. A Duna balpartján sokkalta inkább. Itt csak 85·2%-a volt a főépületeknek lakóház. A Duna balpartján nyilván olyan fejlődés pergett le a világháborús évtized alatt, mely a lakóházak helyett inkább az »egyéb« épületeket szaporította. A lakóházak száma a dunabalparti kerületekben 1906-tól (akkor 9.283 volt a számuk) 1920-ig 1335 egységgel gyarapodott, ami 14·6%-os fejlődésnek felel meg, 1910-től számítva pedig csak 5·4%-kal. Az utóbbi különösen jellemző, mert az »egyéb« épületek száma 1910-től 1920-ig 683-mal növekedett meg.

14. tábla. Épületek száma a melléképületek száma szerint 1920-ban.

Városrész	F ő é p ü l e t e k							Melléképületek száma	Fő- és melléképületek összes száma	Lakóházak		
	0	1	2	3—5	6—10	11 és több	összesen			Főépületek	Melléképületek	Együtt
	melléképülettel											
Budapest összesen	15.465	2.468	992	795	254	46	20.020	9.928	29.948	17.625	5.863	23.488
Jobbpart	5.959	933	347	227	49	8	7.523	2.937	10.460	7.007	2.166	9.173
Balpart	9.506	1.535	645	568	205	38	12.497	6.991	19.488	10.618	3.697	14.315
Belftelek	10.469	1.108	425	271	73	10	12.356	3.641	15.997	11.002	2.274	13.276
Kültelek	4.996	1.360	567	524	181	36	7.664	6.287	13.951	6.623	3.589	10.212
b) Százalékok.												
Budapest összesen	77·3	12·3	4·9	4·0	1·3	0·2	100·0	33·2	100·0	75·0	25·0	100·0
Jobbpart	79·2	12·4	4·6	3·0	0·7	0·1	100·0	28·1	100·0	76·4	23·6	100·0
Balpart	76·1	12·3	5·2	4·5	1·6	0·3	100·0	35·9	100·0	74·2	25·8	100·0
Belftelek	84·7	9·0	3·4	2·2	0·6	0·1	100·0	22·8	100·0	82·9	17·1	100·0
Kültelek	65·2	17·7	7·4	6·8	2·4	0·5	100·0	45·1	100·0	64·8	35·2	100·0

A melléképületek nélkül álló főépületek száma ez adatok szerint erősen megfogyott 1920-ra; 1906 óta 449-cel. Ez arra mutat, hogy a megindult új nagy építkezési kampányban a melléképületek szerepe kiéleződött, a régebbi idő óta meglevő épületek hasznosságát épen úgy emelték efajta pótépítkezésekkel, mint ahogy az új épületek között gyakran történt azonnal gondoskodás a kiegészítő építkezésről is. A budai kerületekben a melléképületek nélküli épületek száma szaporodott 1920-ra, a pesti kerületekben annál inkább csökkent. Igaz, hogy a jobbparti részekben mutatkozó fejlődést bőven ellensúlyozta az, hogy a melléképülettel emelt épületek száma még erősebben szaporodott. A nem magukban álló épületek közül 1906 óta a 3—5 melléképülettel bírók száma csaknem kétszeresre nőtt; ez az arányszámokban is szembeötlő. Az 1—2 melléképületet maguk köré telepítő főépületek száma már kevésbé szaporodott. Viszont mindkettőnél inkább: a 6—10 melléképületű főépületeké. Két és félszeresre. Az építkezések irányának félre nem ismerhető vonalát látjuk ebben.

Táblázataink adatai afelől is tájékoztatnak bennünket, hogy a különböző csoportokba sorolható főépületek városrészenként s a bel- és külterületen hogyan oszlottak meg 1910-ben. A melléképületek nélkül maradt főépületek közül csaknem kétötöd-résznyi feküdt Budán. Amint azonban a több és több melléképülettel bíró épületek adatait vizsgáljuk, Buda részesedése egyre kisebb. Az 1—2 melléképülettel bíró épületek közül még több, mint egyharmadrésznyi, a 11-nél több melléképülettel bírók között pedig már csak egytized-résznyi feküdt a Duna jobbpartján.

Az 1910. évi adatokat az 1920. évekkel összevetve, a legfőbb tanulság az, hogy míg 1910 előtt úgy láttuk, hogy 1906 óta Budapest területén megfogyott a nem lakásul használt épületek száma, a világháborús évtizedben fordulat állott be. Bizonyosra vehetjük, hogy a különben lakás-rendeltetésű épületek közül ekkor sokat vontak el ettől a rendeltetéstől a balparti kerületekben. Az időközben történt, a háború után egyre ritkábbá vált építkezések jórészenek szintén nem az volt a feladata, hogy tárgyuk majdan lakásul szolgáljanak, mintsem inkább az, hogy egyéb gazdasági célok elérésére nyújtsanak segítséget. A duna-jobbparti kerületekben a fejlődés, nem annyira éles. Ámde a lakóházak arányszáma árnyalatnyival itt is csökkent (93·9%). 1910 után itt is gyakrabban találkozhattunk a nem lakóházi építkezésekkel. Valóban a nem lakás céljait szolgáló épületek száma a budai kerületekben is szinte pontosan 25%-nyival gyarapodott, a lakások száma pedig bár 624-el megnőtt, az itt kimutatható fejlődés a 10%-ot sem érte el (9·3%). Ha gyengébben: de a budai városrészekben is érvényesült tehát az épületstatistikának az a tanulsága, hogy a háborús évtized végeredményben nem a lakásépítkezések, hanem az egyéb építkezések időszaka volt.

Budapest külterületén az »egyéb« célú főépületek arányszáma 1920-ban is valamivel nagyobb volt (14·5%), mint a belterületen (10·8%), noha a különbség most nem jelentős. Nagyban-egészben 1920-ban szinte azt mondhattuk, hogy a bel- és külterületen csaknem egyforma aránya volt lakóházaknak és egyéb épületeknek. Ha a felvétel 1920-ban egészen pontos volt, ebből egyfelől arra kell következtetnünk, hogy *Budapest belső területének kiépítése minden fejlődés ellenére sem mutatja azt a szükségszerű tagozást, amelynek nyomait meg kellene látnunk abban a rendszerben, hogy a nem lakás céljára szolgáló épületek túlnyomórésze kitolódik a külterületre.* De másrészt arra is, hogy az 1910—1920. évek között folytatott építkezések a külterületen úgy növelték a lakóházak számát, hogy ott is hovatovább kialakult a belső részekben észlelt aránya a különböző célú épületeknek. 1910-ről nem ismerjük a külterületi lakóházak számát. De ha azt tudjuk, hogy 1906-tól 1920-ig a külterületen 3541-ről 6623-ra, azaz 3082-vel szaporodott a lakóházak száma (87·0%-kal), látjuk azt is, hogy *a külterületet e 14 év alatt ellepték a lakóházépítők rajai, sokkal nagyobb arányban növelve persze ott a lakóházak számát, mint a szűkebb, beépítettebb belterületen lehetséges volt (8·2%-kal).*

A főépületek és melléképületek számarányában sem volt nagy változás. 1920-ban is — bár kevésbé — még mindig csaknem az összes épületek egyharmada ment melléképületszámba Budapesten. A melléképület nélkül álló főépületek száma azonban 1910 óta valamelyest emelkedett. Emelkedett az abszolút számuk is (13.624-ről 15.465-re, 13·7%-kal), míg a melléképülettel bíró épületek közül a 11-nél több melléképületet maguk közé telepítő épületek közül nagyobb csökkenést észlelünk (67-ről 46-ra, 31·3%).

Budapest külterületén 1920-ban immár közel felerésze (46·6%) tömörült az összes épületeknek.

Ezt azonban főképp annak köszönhetjük a kültelek, hogy itt csaknem minden főépületre esett egy melléképület (pontosabban 0·8), a belterületen ez a hányados csak 0·3 volt. Ilyenformán a külterületen 1920-ban már kétharmadrész sem volt azoknak a főépületeknek száma, amelyhez nem csatlakozott melléképület, noha a belterületen (1906-tal szemben) az ilyen főépületek arányszáma szintén megfogyatkozott. Egyébként azonban az 1906. évi számsornak a mását nagyban-egészben megtaláltuk 1920-ban is, bár persze a belterületnek azok a főépületei, amelyekhez egy, vagy több melléképület is csatlakozik, 1920-ban nagyobb arányszámot képviseltek minden vonalon, mint 1906-ban. 1920-ban már nem volt oly nagy és határozott különbség a bel- és a külterületi főépületek különböző számú melléképülettel bíró egy-egy csoportjának arányszámai között, mint 1906-ban. Más szóval: *Budapest belső területén is (aránylag mindenesetre) mind sűrűbben tűnedezek fel azok az épületek, amelyek nem önmagukban állottak, hanem amelyekhez a melléképületek kisebb vagy nagyobb raja is hozzácsatlakozott.*

Hogy a melléképületek száma milyen jelentősen megnőtt Budapest belső területén, azt a maga egyszerűségében is megvilágítja az a két szám, hogy míg 1906-ban mindössze 1057 volt a melléképületekkel bíró főépületek száma a belső területen, 1920-ra ez a szám 1887-re, tehát 78·5%-kal nőtt meg. A belterületi melléképületek száma viszont 1917-ről 3641-re, tehát 89·9%-kal duzzadván meg, ebből is látszik, *hogy a főépületek közül a több melléképülettel bírók szaporodtak inkább.* A bel- és külterületen álló főépületek számának változásából az tűnik ki, hogy a két megfigyelési periódus közé eső 14 év alatt a beltelkeken levő főépületek száma nem szaporodott olyan arányban (11.088-ról 12.356-ra, 11·4%-kal), mint a melléképületeké. A külterületi szaporulat a főépületekben (5741-ről 7664-re) 1923 egység volt; ez 33·5 százalékos emelkedésnek felel meg, jóval nagyobb, tehát, mint amekkorát Budapest belső területein láttunk.

Általában helytelen eljárás volna egy adatból következtetni egyik, vagy másik városrész fejlődésére. Például csak abból, hogy akár a főépületek, akár a melléképületek, vagy akár ezek együttes száma miképp változott meg két észlelés időpontja közé eső időszak alatt. Hiszen a különböző épületek magassága is döntő, sőt döntőbb lehet a fejlődésre nézve. S mégis kétségtelen,

hogy a fenti tárgyalásunkban már több alkalommal megvilágított azt a fejlődést, melyen Budapest külterülete (s kiváltképpen a VI. és VII. kerületek külterületei), a világháborús évtizedben átmentek, adattárunknak ezen részlete is igazolja.

δ) Bővebb adatok 1925-ről.

Épenséggel nem lehetetlen, hogy ugyanerre az eredményre jutunk akkor, ha az 1925. évi adatokat nézzük. Mielőtt azonban ezeket az adatokat dolgoznók fel, pár szót el kell ejtenünk arról a módszerről, melyet az 1925. évi adatok megvilágításánál úgy itt, mint tanulmányunk egyéb részeiben is majd követni fogunk. Anyagunkat itt kétfelé szakítottuk s noha a vizsgálódások fővonala az épületek felé (az összes épületek felé) mutat, emellett majd külön kimutatjuk a lakóházak viszonyait is. Mind a kétféle vizsgálat két további irány felé esik szét: egyfelől a kerületek sajátosságait vizsgálendő meg, másrészt az épületek magasság szerint való megoszlásának tagozásában keresve a szabályszerűségeket — az utóbbi részben súlyt helyeztünk legalább a jobb- és balparti kerületek, továbbá a bel- és külterületek viszonyainak megvilágítására is.

1925-ben a melléképületek arányszáma valamivel nagyobb lett (34,2%) Budapesten, mint 1920-ban volt:

15. tábla. Az épületek a melléképületek száma szerint 1925-ben.

Városrész	0	F ő é p ű l e t e k				11 és több	Fő- épületek sz á m a	Mellék- épületek sz á m a	Fő- és mellék- épületek összes s. á m a
		1—2	3—5	6—10	m e l l é k é p ű l e t t e l				
a) Számok.									
I. kerület ...	3.030	657	123	19	9	3.838	1.571	5.409	
II. « ...	1.499	196	33	8	1	1.737	412	2.149	
III. « ...	2.325	404	43	10	5	2.787	802	3.589	
IV. « ...	513	13	—	—	—	526	15	541	
V. « ...	806	132	55	34	5	1.032	693	1.725	
VI. « ...	2.359	572	148	44	17	3.140	1.856	4.996	
VII. « ...	2.467	543	96	18	5	3.129	1.198	4.327	
VIII. « ...	1.649	299	64	8	2	2.022	700	2.722	
IX. « ...	930	246	82	61	24	1.343	1.369	2.712	
X. « ...	1.243	578	134	87	35	2.077	2.632	4.709	
Jobbpart : Beltelek	4.401	596	84	21	6	5.108	1.255	6.363	
Kültelek	2.453	661	115	16	9	3.254	1.530	4.784	
Összesen	6.854	1.257	199	37	15	8.362	2.785	11.147	
Balpart. Beltelek :									
Körúton belül	2.484	160	15	3	3	2.665	301	2.966	
Körúton kívül	3.994	706	157	54	12	4.923	2.003	6.926	
Együtt ...	6.478	866	172	57	15	7.588	2.304	9.892	
Kültelek	3.489	1.517	407	195	73	5.681	6.159	11.840	
Összesen ...	9.967	2.383	579	252	88	13.269	8.463	21.732	
Budapest.									
Beltelek	10.879	1.462	256	78	21	12.696	3.559	16.255	
Kültelek	5.942	2.178	522	211	82	8.935	7.689	16.624	
Mindössze ..	16.821	3.640	778	289	103	21.631	11.248	32.879	

Városrész	0	F ő é p ű l e t e k				11 és több	Fő- épületek sz á m a	Mellék- épületek	Fő- és mellék- épületek összes száma
		1—2 m e l l é k é p ű l e t t e l	3—5	6—10					
b) Százalékok.									
I. kerület ...	79.0	17.1	3.2	0.5	0.2	100.0	29.0	100.0	
II. « ...	86.3	11.3	1.9	0.5	0.0	100.0	19.2	100.0	
III. « ...	83.4	14.5	1.5	0.4	0.2	100.0	22.3	100.0	
IV. « ...	97.5	2.5	—	—	—	100.0	2.8	100.0	
V. « ...	78.1	12.8	5.3	3.3	0.5	100.0	40.2	100.0	
VI. « ...	75.2	18.2	4.7	1.4	0.5	100.0	37.2	100.0	
VII. « ...	78.8	17.4	3.1	0.6	0.1	100.0	27.7	100.0	
VIII. « ...	81.5	14.8	3.2	0.4	0.1	100.0	25.7	100.0	
IX. « ...	69.3	18.3	6.1	4.5	1.8	100.0	50.5	100.0	
X. « ...	59.8	27.8	6.5	4.2	1.7	100.0	55.8	100.0	

Jobbpart :

Beltelek	86.2	11.7	1.6	0.4	0.1	100.0	19.7	100.0
Kültelek	75.4	20.3	3.5	0.5	0.3	100.0	32.2	100.0
Összesen ...	82.0	15.0	2.4	0.4	0.2	100.0	25.0	100.0

Balpart. Beltelek :

Körúton belül	93.2	6.0	0.6	0.1	0.1	100.0	10.2	100.0
Körúton kívül	81.1	14.3	3.2	1.1	0.3	100.0	28.9	100.0
Együtt ...	85.4	11.4	2.3	0.7	0.2	100.0	23.3	100.0
Kültelek	61.4	26.7	7.2	3.4	1.3	100.0	52.0	100.0
Összesen	75.1	18.0	4.4	1.9	0.6	100.0	38.9	100.0

Budapest :

Beltelek	85.7	11.5	2.0	0.6	0.2	100.0	21.9	100.0
Kültelek	66.5	24.4	5.8	2.4	0.9	100.0	46.3	100.0
Mindössze ...	77.8	16.8	3.6	1.3	0.5	100.0	34.2	100.0

c) Az épületekből az egyes kerületekre esett százalék.

Kerület	Fő- épületeknél	Mellék- épületeknél	Összes	Kerület	Fő- épületeknél	Mellék- épületeknél	Összes
I. kerület ...	17.7	14.0	16.7	<i>Balpart. Beltelek :</i>			
II. « ...	8.0	3.7	6.4	Körúton belül	12.3	2.7	9.0
III. « ...	12.9	7.1	10.9	Körúton kívül	22.8	17.8	21.0
IV. « ...	2.4	0.1	1.7	Együtt ...	35.1	20.5	30.0
V. « ...	4.8	6.2	5.2	Kültelek	26.2	54.7	36.0
VI. « ...	14.5	16.5	15.2	Összesen ..	61.3	75.2	66.0
VII. « ...	14.4	10.6	13.1	<i>Budapest.</i>			
VIII. « ...	9.4	6.2	8.3	Beltelek	58.7	31.7	49.4
IX. « ...	6.3	12.2	8.2	Kültelek	41.3	68.3	50.6
X. « ...	9.6	23.4	14.3	Mindössze ..	100.0	100.0	100.0
<i>Jobbpart :</i>							
Beltelek	23.7	11.2	19.4				
Kültelek	15.0	13.6	14.6				
Összesen ..	38.7	24.8	34.0				

A jobbparton csökkent a melléképületek arányszáma (25·0%-ra) s észrevehető módon megkevesbedett 1920 óta az abszolút számuk is (2937 helyett 2785 melléképület). A balparton azonban a melléképületek számának a szaporodása tovább tartott (most már 38·8% volt az összes épületek közül ilyen) s 1925-ben 1472-vel volt több itt a számuk, ami 21·2%-os emelkedésnek felel meg. *A balparton 1920-tól 1925-ig a melléképületek számának a szaporodása volt szinte imponáló jelenség.* A főépületek száma csupán 772-vel nőtt meg (6·2%). A jobbparti részek főépületeinek szaporodása aránylag valamivel gyorsabb volt. Itt 839-el lett több ez épületek száma, ami 11·1%-nyi fejlődésnek felel meg. *A jobbparti kerületekben nagy lendület volt a világháborút követő időkben a földszintes házak építésében. A melléképületek számának csökkenéséből következtetve épenséggel nem lehetetlen az sem, hogy a melléképületek egyike-másika alakult át e pár év alatt főépületté.*

Budapest belterületén a melléképületek arányszáma (21·9%) nagyjában változatlan maradt; a külterületen még erősebben szembetűnt a melléképületek nagyobb arányszáma (47·2%). *A külterületi épületeknek kevés híján most már valóban fele nem volt önálló épület.*

Az 1925. évi adatokat azonban érdemes közelebbről is vizsgálat alá vonni. Előbb azt nézzük, hogy kerületek szerint mennyi volt a melléképületek százaléka az összes épületekhez képest.

Az egyes kerületek közül a Belvárosban csaknem minden főépület önálló egységet alkot, de a II., III. és VIII. kerületek épületeinek túlnyomó része is. Ebből már az is következik, hogy a főváros duna-balparti részén találhatjuk ezeket a kerületeket, amelyek épületei között legkevesebb a melléképület nélkül álló egység. A X. kerületben például 60%-ot sem érte el az arányuk s a IX. kerületben is 70%-on alul marad. A VII. és VI. kerületben ezek az arányszámok bár magasabbak mégis jól szembetűnik az, hogy *e kerületek épületei között sok olyan van, melyeknek gazdasági rendeltetése megkívánja azt, hogy összekapcsoltassanak más épületekkel is.* Olyan főépületet azonban, amelyhez 3—5 vagy annál is több melléképület csatlakozik, a főváros területén általában csak keveset találunk. A már előbb említett IX. és X. kerületek azok, amelyek főépületeinek számottevőbb részéhez kapcsolódott több melléképület is. Nehéz véleményt mondanunk a fő- és melléképületek belső kapcsolatáról, nem tudván azt, mi az oka annak, hogy ebben a két kerületben egyre gyarapodik a melléképülettel bíró épületek arányszáma. Műszaki adatok híján sem azt nem mondhatjuk határozottan, mintha épen ezekben a kerületekben fordulnának elő olyan gyári, vagy egyéb épületek, amelyek természete hozza magával azt, hogy a főépület tulajdonképpen számos melléképület középpontját képezi; sem pedig azt, hogy esetleg e kerületeknek építkezési módjából eredt az, hogy a talán

kisebb polgári igényeket kielégítő építkezések mellett állíttatott egy, vagy más — gazdasági célú — melléképület is a bár magában is szerény főépület mellé.

Vizsgáljuk meg már a jobb- és balparton a belső és külső városrészeket s azonnal szembetűnik, hogy a jobbpart belső területein is gyakoribbak azok a főépületek, amelyeket önmagukban használnak ki tulajdonosaik; a külterületen csupán háromnegyedrésze az épületeknek ilyen. A balparton a körúton belül eső városrészben csak nagyon kevés olyan épületet találtak 1925-ben, melynek melléképülete is volt; a körúton kívül eső belső területek épületei azonban gyakran nemcsak lakásul szolgálnak s már a budai városrészek belső területein kialakult arányszámnál kisebb az önálló épületek száma. A balpart külső területein azután az épületek kétharmadrésze sem áll melléképület nélkül. A balpart külső területein több, mint negyedrésznyi azoknak az épületeknek az arányszáma, amelyeknek egy vagy két melléképülete volt. Sőt az épületeknek 7·2%-ához 3, 4 vagy 5 melléképület is kapcsolódik, amint hogy a még több melléképülettel bíró épületcsoportok sem egészen ritkák.

A rendelkezésre álló adatok segítségével azt is megállapíthatjuk, hogy a főváros jobb- és balparti részén a bel- és külterületen mennyi volt a melléképületek részesedése. A bel- és külterület között mutatkozó különbséget úgy a jobb, mint balparton jól megfigyelhetjük így. Sőt a balparti belterület adatainak kettébontása még tanulságosabb: *a körúton belül eső részeken a melléképületek aránya csak egytizedrésznyi, a körúton kívül már jóval több, mint negyedrésznyi.*

Fentebb közöltük kerületenként az adatokat arról, hogy a melléképületek száma hogy aránylott 1925-ben az összes épületekéhez. Ezek és azok az adatok között, melyek a főépületeknek a melléképületekkel való kapcsolatát jelzik, alapján nincs sok különbség. Legalább annyiban nincs, hogy az aránylag sok melléképülettel bíró kerületekben a főépületek között természetesen kevesebb a melléképület nélkül álló (X., IX., VI., V. és VII. kerületek). A Belvárosban minimális volt a melléképületek száma.

2. Az épületek magasságának és a melléképületek számának összefüggése. Adatok 1925-ről.

Feldolgoztuk tanulmányunkban a fő- és melléképületek adatait az *épületek magassága szerint* is. Az épületek magasságának kérdése alább tanulmányunk vizsgálódásának fontos része lesz. De azt megelőzőleg is a kutató munka rendelkezésére bocsátjuk ezeket a számokat:

16. tábla. Az épületek magasságuk és melléképületeik száma szerint 1925-ben.

Az épületek magassága	F ő é p ü l e t e k					Összesen	Mellék- épületek száma	Fő- és mel- léképületek összes száma
	0	1—2	3—5	6—10	11 és több			
m e l l é k é p ü l e t t e i								
a) Számok.								
Budapest összesen.								
Földszintes	8.391	2.495	491	143	36	11.556	6.545	18.101
1 emeletes	2.499	701	185	90	33	3.508	2.694	6.202
2 "	1.828	274	70	29	23	2.224	1.218	3.442
3 "	2.722	123	23	19	10	2.897	616	3.513
4 "	861	35	4	5	—	905	98	1.003
5 "	444	7	1	3	1	456	58	514
6 "	39	1	2	—	—	42	8	50
6— "	1	—	—	—	—	1	—	1
Megjelölés nélkül	36	4	2	—	—	42	11	53
Összesen ...	16.821	3.640	778	289	103	21.631	11.248	32.879
Beltelek.								
Földszintes	3.568	770	125	36	6	4.505	1.757	6.262
1 emeletes	1.788	351	68	25	7	2.239	940	3.179
2 "	1.618	201	41	10	4	1.874	513	2.387
3 "	2.565	98	16	2	4	2.685	236	2.921
4 "	836	32	4	3	—	875	78	953
5 "	439	7	1	2	—	449	28	477
6 "	39	1	—	—	—	40	1	41
6— "	1	—	—	—	—	1	—	1
Megjelölés nélkül	25	2	1	—	—	28	6	34
Összesen ...	10.879	1.462	256	78	21	12.696	3.559	16.255
Kültelek.								
Földszintes	4.823	1.725	366	107	30	7.051	4.788	11.839
1 emeletes	711	350	117	65	26	1.269	1.754	3.023
2 "	210	73	29	19	19	350	705	1.055
3 "	157	25	7	17	6	212	380	592
4 "	25	3	—	2	—	30	20	50
5 "	5	—	—	1	1	7	30	37
6 "	—	—	2	—	—	2	7	9
6— "	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	11	2	1	—	—	14	5	19
Összesen ...	5.942	2.178	522	211	82	8.935	7.689	16.624
Jobbpart.								
Földszintes	4.674	845	104	13	4	5.640	1.569	7.209
1 emeletes	1.241	306	64	11	5	1.627	786	2.413
2 "	329	77	25	9	5	445	334	779
3 "	350	25	3	1	1	380	59	439
4 "	153	1	1	2	—	157	19	176
5 "	91	2	1	1	—	95	13	108
6 "	2	—	—	—	—	2	—	2
6— "	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	14	1	1	—	—	16	5	21
Összesen ...	6.854	1.257	199	37	15	8.362	2.785	11.147
Balpart.								
Földszintes	3.717	1.650	387	130	32	5.916	4.976	10.892
1 emeletes	1.258	395	121	79	28	1.881	1.908	3.789
2 "	1.499	197	45	20	18	1.779	884	2.663
3 "	2.372	98	20	18	9	2.517	557	3.074
4 "	708	34	3	3	—	748	79	827
5 "	353	5	—	2	1	361	45	406
6 "	37	1	2	—	—	40	8	48
6— "	1	—	—	—	—	1	—	1
Megjelölés nélkül	22	3	1	—	—	26	6	32
Összesen ...	9.967	2.383	579	252	88	13.269	8.463	21.732

16. tábla. Az épületek magasságuk és melléképületeik száma szerint 1925-ben. (Folytatás.)

F ő é p ü l e t e k						Összesen	Melléképü- letek a fő- épületek %-ában	Fő- és mel- léképületek összesen
Az épületek magassága	0	1—2	3—5	6—10	11 és több			
m e l l é k é p ü l e t t e l								
b) Százalékok.								
Budapest összesen.								
Földszintes	72·6	21·6	4·3	1·2	0·3	100·0	56·6	100·0
1 emeletes	71·2	20·0	5·3	2·6	0·9	100·0	76·8	100·0
2 „	82·2	12·3	3·2	1·3	1·0	100·0	54·7	100·0
3 „	93·9	4·3	0·8	0·7	0·3	100·0	21·3	100·0
4 „	95·1	3·9	0·4	0·6	—	100·0	10·8	100·0
5 „	97·4	1·5	0·2	0·7	0·2	100·0	12·9	100·0
6 „	92·8	2·4	4·8	—	—	100·0	19·0	100·0
6— „	100·0	—	—	—	—	100·0	—	100·0
Megjelölés nélkül	85·7	9·5	4·8	—	—	100·0	26·2	100·0
Összesen ...	77·8	16·8	3·6	1·3	0·5	100·0	51·9	100·0
Beltetek.								
Földszintes	79·2	17·1	2·8	0·8	0·1	100·0	39·0	100·0
1 emeletes	79·8	15·7	3·1	1·1	0·3	100·0	41·9	100·0
2 „	86·3	10·7	2·2	0·6	0·2	100·0	27·4	100·0
3 „	95·5	3·7	0·6	0·1	0·1	100·0	8·8	100·0
4 „	95·5	3·7	0·5	0·3	—	100·0	8·9	100·0
5 „	97·8	1·6	0·2	0·4	—	100·0	6·2	100·0
6 „	97·5	2·5	—	—	—	100·0	2·5	100·0
6— „	100·0	—	—	—	—	100·0	—	100·0
Megjelölés nélkül	89·3	7·1	3·6	—	—	100·0	21·4	100·0
Összesen ...	85·7	11·5	2·0	0·6	0·2	100·0	28·0	100·0
Kültetek.								
Földszintes	68·4	24·5	5·2	1·5	0·4	100·0	67·9	100·0
1 emeletes	56·0	27·6	9·2	5·1	2·1	100·0	138·2	100·0
2 „	60·0	20·9	8·3	5·4	5·4	100·0	201·4	100·0
3 „	74·1	11·8	3·3	8·0	2·8	100·0	179·2	100·0
4 „	83·3	10·0	—	6·7	—	100·0	66·7	100·0
5 „	71·4	—	—	14·3	14·3	100·0	428·6	100·0
6 „	—	—	100·0	—	—	100·0	350·0	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	78·6	14·3	7·1	—	—	100·0	35·7	100·0
Összesen ...	66·6	24·3	5·9	2·3	0·9	100·0	86·1	100·0
Jobbpart.								
Földszintes	82·9	15·0	1·8	0·2	0·1	100·0	27·9	100·0
1 emeletes	76·3	18·8	3·9	0·7	0·3	100·0	48·3	100·0
2 „	74·0	17·3	5·6	2·0	1·1	100·0	75·1	100·0
3 „	92·1	6·5	0·8	0·3	0·3	100·0	15·5	100·0
4 „	97·5	0·6	0·6	1·3	—	100·0	12·8	100·0
5 „	95·9	2·1	1·0	1·0	—	100·0	13·7	100·0
6 „	100·0	—	—	—	—	100·0	—	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	87·5	6·2	6·3	—	—	100·0	31·3	100·0
Összesen ...	82·0	15·0	2·4	0·4	0·2	100·0	33·3	100·0
Balpart.								
Földszintes	62·8	27·9	6·5	2·2	0·6	100·0	84·1	100·0
1 emeletes	66·9	21·0	6·4	4·2	1·5	100·0	101·4	100·0
2 „	84·3	11·1	2·5	1·1	1·0	100·0	49·7	100·0
3 „	94·2	3·9	0·8	0·7	0·4	100·0	22·1	100·0
4 „	94·6	4·6	0·4	0·4	—	100·0	10·6	100·0
5 „	97·7	1·4	—	0·6	0·3	100·0	12·5	100·0
6 „	92·5	2·5	5·0	—	—	100·0	20·0	100·0
6— „	100·0	—	—	—	—	100·0	—	100·0
Megjelölés nélkül	84·6	11·5	3·9	—	—	100·0	23·1	100·0
Összesen ...	75·1	18·0	4·4	1·9	0·6	100·0	63·8	100·0

Az adatok tanulságát alább levonjuk. De addig is lássuk először azt, hogy különböző magasságú épületek között mennyi volt a melléképületek aránya :

A földszintes épületek között.....	36·2
1. emeletes « «	43·4
2. « « «	35·4
3. « « «	17·5
4. « « «	9·8
5. « « «	11·3
6. « « «	16·0
6-nál több « «	—
A megjelölés nélküli	20·8

Az 1 emeletes épületek között több a melléképület, mint a földszintesek között ; azután csökkenik az arányuk, az 5 és 6 emeletes épületek között azonban újból szaporodik.

A földszintes főépületek között háromnegyedrésnyi sem volt az a rész, amely melléképület nélkül áll. A jobbparton sokkal több, mint a balparton, — itt ez épületek aránya a kétharmadrészt sem érte el. A belterületi és külterületi épületek között nincs ekkora különbség — bár a külterületen a kétharmadrészt éppen csak hogy meghaladta a magukban álló épületek aránszáma. A földszintes épületeknél azonban az 1—2 melléképületű házakkal nagyjában ki is merül a melléképületekkel bíró épületek csoportja. Különösen a belterületen és a jobbparti területeken. Már a külterületi, vagy a balparti részokről ezt kevésbé mondhatjuk. Budapest összes épületei között egyébként az a szabályszerűség érvényesül, hogy az egyemeletesnél magasabb épületek között általában mind kevesebb aránylag azoknak az épületeknek száma, amelyek melléképülettel is bírnak. Ezt nyilván az magyarázza meg, hogy e már magasabb építmények többnyire lakóházak, ezek pedig a modern építkezési rendszer mellett nem szorulnak melléképületekre. A kétemeletes főépületek között 11·0%-kal több a melléképület nélkül álló épületek aránya, mint az egyemeletesek között. A háromemeletesek között az arányszám újból 11·7%-kal emelkedik. A négy- és ötemeletes épületek mellett még gyéresebbé válik a melléképületek előfordulása s aligha okoz bajt az, hogy a kisszámú hatemeletes épületek az egyenesen fejlődő arányszámok képét némileg megzavarják. A balparti kerületek földszintes főépületei között elég sok 6—10 melléképületet is látunk.

Az egyemeletes épületek között még kevesebb a melléképület nélkül álló, mint a földszintesek között, sőt ezekhez csatlakoznak egyebükt tapasztalható aránynál erősebben a sok melléképületű házak. A jobb- és balparti kerületek között enyhül itt a földszintes házaknál jelzett különbség; a bel- és külterület között azonban még inkább kitágul: a külterület egyemeletes

épületeinek épen csak hogy a feléhez nem tartozott melléképület. A külterületen fekvő sok gyári üzem épületserege magyarázza meg azt, s ezeknek inkább balparti fekvése, hogy (itt-ott) oly sok 6—10, sőt még több melléképülettel bíró főépületet irtak össze 1925-ben.

A kétemeletes épületek közül már jóval több azok arányszáma, amelyek melléképület nélkül épültek. A belterületen az épületek nagyobb, jelentős többsége ilyen; a külterületen arányuk még mindig a kétharmadrész alatt maradt. Érdekes, hogy az épületek közül a jobbparton kevesebb, sőt fel-tűnően kevés állott egymagában. A balparton jóval több s csak így képződik a végső arány. Az 1—2 melléképülettel bíró épületek aránya jóval kisebb, mint a földszintes, vagy az egyemeletes házakénál láttuk. Nyilván még alacsonyabb is lenne, de a budai részek magas aránya nem engedte. A külterületen az 1—2 melléképülettel bíró épületek aránya kétszer akkora, mint a belterületen. A külterületen azonban 10-nél több melléképületet uraló főépülettel aránylag oly sokat találtak, mint bezárólag a négyemeletes házakig egyetlen más épületcsoportban sem.

A három-, négy-, öt- és hatemeletes épületek túlnyomó részéhez nem kapcsolódott melléképület. A belterületen ez a tétel különösen helyt áll. A külterületen az ilyen melléképület nélkül álló főépületek arányszáma szintén magasabb, mint az alacsonyabb épületeknél, de a belterületen észlelt arányok nivóját nem éri el, sőt meg sem közelíti.

A külterületen is megáll tehát az a tétel, hogy minél magasabb épülettel van dolgunk, annál kevesebb a valószínűsége annak, hogy ezek mellett egyúttal melléképületeket is találunk. Az ötemeletes épületek ezt csak látszólag cáfolják meg: számuk nagyon kevés. De viszont a külterületen fekvő épületek bármelyik magassági kategóriájában is jóval kisebb arányszámú a melléképülettől független épületek csoportja, mint a belterületen. Legkisebb épen az egy- és kétemeletes épületeknél; itt 24—26%-kal kevesebb a magukban álló külterületi főépületek arányszáma, mint a belterületen. Igaz, hogy a magasabb épületeknél annál rohamosabban fogy a melléképületekkel bíró főépületek száma.

A vizsgálat rendjét a két nagy városrész felé fordítva: a jobbparti részekben a földszintes házak után az egy- és kétemeletes épületek között egyre ritkábbá válnak a melléképületek nélkül álló épületek; a háromemeletes épületeknél történik azután a kiegyenlítődés és érvényesül a szabály, hogy a magasabb épületek között már kevés az olyan, amelynek van melléképülete. A balparton azonban tisztán jelentkezik a sornak az az elrendeződése, melyet normálisnak kell tekintenünk; a hatemeletes épületek itt is csak kis zökkenést okoznak. A balparton egyébként három nagy csoportba tömörülnek a főépületek. Az első a földszintes és egyemeletes épületek csoportja; kétharmadrész felé közeleg, vagy ekörül mozog itt a magukban álló épületeik aránya.

A második csoport a kétemeletes épületeké; nagy többséggel jelentkezik már ezek melléképületek nélkül álló egységei. A harmadik csoportban azután a három-, négy- stb. emeletes épületek sorából szinte kiütközik az olyan épület, amely melléképülettel is bír.

Főképp a balparti részek azok tehát — s jórészt külterületi részek hatása folytán —, ahol gyakrabban találkozunk olyan épületekkel, amelyekhez egyéb épületek is csatlakoznak. Viszont a melléképületek előfordulása a háromemeletes háztól kezdve nagyon ritkává válik, még a külterületen is.

b) Lakóházak.

a) Fejlődés 1906—1925-ig.

Vizsgáljuk meg most már azokat az arányszámokat, amelyek arra vonatkoznak, hogy az egyes összeírások idején az épületeknek mekkora része volt lakóház. Láttuk, hogy 1906-ban a lakóházak szerepe milyen volt a főváros jobbparti s balparti részeiben. Később az arányszámok eltolódtak. Az 1925. évi összeírás szerint pl. a jobbparti épületek (főépületek) között 93·6% volt lakóház, a balpartiak között pedig csak 85·2%.

1906-ban a lakóházak közül aránylag a legtöbb (16·2%) az I. kerületben feküdt, amelynek arányszámához fogható %-okat csupán az Erzsébet-, Teréz- és Ferencvárosban, továbbá a III. kerületben találtunk. A többi kerület közül szinte meglepő volt az V. kerület lakóházainak alacsony aránya (4·5%), mely alig volt valamivel nagyobb, mint a Belvárosé (3·2%). *Ezek a kerületek Budapest gazdasági és különösen kereskedelmi életének mintegy központjai. Itt legtöbb az emeletes, a telket jobban kihasználó lakóház. Mégis érdekes, hogy 1906-ban a Lipótvárosban oly csekély volt a lakóházak száma. A Belváros a mi székesfővárosunk balparti részének legrégibb kerülete. De a Lipótvárosnak számos, frissebb keletű része is van, amely szinte a még ma is élő generáció szemeláttára nőtt ki a földből. Így tehát különböző multtal, sőt multtal alig bíró városrészek mutattak azonos — csekély — fejlődést (ekkor még) lakóházaik száma tekintetében.* A gazdasági élet fejlődésmenete tette szükségessé, hogy a Belvárosban és a Lipótvárosban főképp nagyobb lakóházakat építsenek; akkor is, ha a lakóház nem szolgált üzleti célra s akkor is (még inkább), ha igen.

Megvizsgálándó azt, hogy a háborús évtized sokirányú (és sokszor ellentétes) mozgalmi milyen eredményeket váltottak ki ezen a téren, pár szóval meg kell emlékeznünk az 1920. évi adatokról. 1920-ban a balparton a lakóházak 62·0%-a tömörült (1906-ban: 62·3%). *Az 1910. év körül lebonyolódott harmadik nagy építkezési konjunktúra a budai részekben inkább a lakóházakat, semmint az egyéb épületeket szaporította.* A budai városrészek fejlődése egyaránt megnyilatkozik a III. (20·7%) és különösen az I. kerületben (30·3%). Az I. kerületben ekkor valóban figyelemreméltó része (17·8%) feküdt már Budapest

lakóházainak. A budai kerületek közül csak a II. kerület lakóházai számának szaporodása volt lassúbb menetű. A balparti kerületeket vizsgálva, lakóházainak arányszáma szerint most már nem volt első, hanem az I. kerület mögött második helyre került a VII. kerület. A VI. kerület lakóházai az 1906-tól eltelt 14 év alatt jóval erősebben (21·3%) szaporodtak, mint az Erzsébet-városéi (12·5%), s a székesfőváros összes lakóházai között elfoglalt arányszámuk is nagyobb lett (13·9%), az Erzsébetvárosban (előbb: 13·5%). A Belváros s a Lipótváros lakóházainak arányszáma, — s enyhébb mértékben a Ferencvárosé is — egyaránt visszaesett. A IV. kerület, amelyre eső arányszám 2·8%-ról 2·6%-ra csökkent, a kerület Budapest székesfőváros lakosságának elhelyezése szempontjából — a szót a legszorosabb értelemben véve — mind kevésbé jöhet számba. A belvárosi lakóházak száma 1906 óta 485 lakóházzal 455 lakóházra csökkent. A többi kerületek közül meg kell emlékeznünk arról a szinte villanó fejlődésről, amely a kőbányai (tisztviselőtelepi) városrészben mutatkozott. Itt az arányszám emelkedő vonalánál (7·7%—9·8%) pregnánsabb az a különbség, hogy ebben a városrészben 467-tel emelkedett a lakóházak száma, az előbb összeírt lakóházaknak 36·7%-ával.

Ha már 1920-ban határozott irányban domborodott ki a budai részek lakóházainak erőteljes fejlődése, 1920-tól 1925-ig ez a folyamat folytatódott. Ez nemcsak abból tűnik ki, hogy 1925-ben már a főváros lakóházainak 40·5% a budai részekben feküdt. Sokkal inkább abból, hogy az I. kerületben, amelynek fejlődése valóban csaknem dominálta az 1920 utáni építkezéseket, Budapest lakóházainak immár 18·5%-a feküdt. 1925-ben tudniillik az egyes kerületekben fekvő lakóházak száma ez volt:

I. kerület		3.552 lakóház	VI. kerület		2.681 lakóház
II. «		1.634 «	VII. «		2.794 «
III. «		2.628 «	VIII. «		1.785 «
IV. «		459 «	IX. «		1.080 «
V. «		750 «	X. «		1.818 «

A Duna balpartján fekvő kerületekben ezúttal is akadt egy kerület, amelynek lakóházai gyors iramban szaporodtak. Most az Erzsébetváros volt ez a kerület, amely Budapest lakóházainak az I. kerület után legnagyobb részét (14·6%) mondhatta magáénak. Sőt, ha a lakóházak számának időközi változását mérlegeljük, az sem kétséges, hogy a világháború után letelt öt esztendőben épen az Erzsébetváros volt az, amelynek lakóházai a leginkább (16·8%) szaporodtak. (Az I. kerületben a szaporodás aránya csak 12·8% volt.) A duna-balparti kerületek közül a Terézvárosra eső lakóházak arányszáma is nagyobbodott 1925-re (13·7%—14·0%). A most említett két

kerület foglalta le a balparti kerületcsoport lakóház-szaporulatának oroszlánrészét. Ezekben a kerületekben jelentős lakásépítési campagne folyt le a világ-háborút követő esztendőekben is.

β) A bel- és külterkek szerepe.

Az 1920. után történő változások-túlnyomó része azonban — akár a budai, akár a pesti városrészeket tekintjük — nem annyira a belső területen, mint inkább a külterkeken történt. A jobbparti részekben a beltelkek lakóházainak száma 223-mal nőtt meg, az 1920. évi 4521 lakóházzal szemben; a fejlődés itt 5%-ot sem tett ki egészen. A külterületen a jobbparti lakóházak száma 1920-tól (mikor számuk 2486 volt) 584-el emelkedett; ez 23·5%-os pozitív eltérésnek felel meg. A külterületi részeknek lakóházakkal való betelepülése 1920 után a budai városrészekben több, mint háromszor olyan gyorsan történt, mint a belterületen.

A balparton még érdekesebb a fejlődés. A balparton tudniillik 1920-ban a belterületi lakóházak száma 6481 volt s ezek helyett írtak össze 1925-ben 6560-at (1½%-os fejlődés). A külterületen azonban a lakóházak száma 4077-ről növen fel 4807-re, itt 17·9%-os szaporulatot láttunk, ami a belterületi stagnálással szemben viruló fejlődés jele. A háború után lakóházakat építtetők nem tudták a belső telkek árát megfizetni — vagy nem akarták. A kisemberek szorgalma és akarata volt az, mely az új külterületi lakóházak legtöbbjét emelte.

A külterületi építkezés nagy arányai az alábbi számokból is világosan kibontakoznak :

Kerület	Külterületi lakóházak száma	
	1920	1925
I.	1.419	1.711
II.	316	411
III.	751	948
Jobbpart	2.486	3.070
IV.	—	—
V.	77	80
VI.	1.078	1.324
VII.	1.018	1.389
VIII.	—	—
IX.	242	196
X.	1.722	1.818
Balpart	4.137	4.807
Külterület összesen.....	6.623	7.877

Az Erzsébetváros, a Terézváros s az I. és III. kerület külterületi lakóház-építései vettek tehát nagy lendületet 1920 óta. A fejlődés tempójának gyorsaságára nézve azonban kiemelkedik a II. kerület, melynek azonban főleg a villanegyede az, amely így, ez úton új lakóházakkal gazdagodott.

γ) A lakóházak melléképületei 1925-ben.

Néhány szót kell ejtenünk a lakóházaknak melléképületekkel való kapcsolatáról is. Csak a fontosabb adatokat közöljük 1925-ről:

17. tábla. A lakóházak a melléképületek száma szerint 1925-ben.

Városrész		Fő épületek						Összesen	Melléképületek száma	Fő- és mellék-épületek összes száma
		0	1	2	3—5	6—10	11—			
		melléképülettel								
<i>Budapest :</i>		a) Abszolút számok.								
<i>Jobbpart</i>	Beltelek	4.175	392	118	49	9	1	4.744	871	5.615
	Kültelek	2.359	437	174	93	4	3	3.070	1.185	4.255
	Együtt	6.534	829	292	142	13	4	7.814	2.056	9.870
<i>Balpart.</i>	Beltelek :									
	Körúton belül	2.142	89	25	6	1	1	2.264	175	2.439
	Körúton kívül.....	3.643	361	157	101	32	2	4.296	1.265	5.561
	Együtt	5.785	450	182	107	33	3	6.560	1.440	8.000
	Kültelek	3.108	899	368	284	116	32	4.807	3.910	8.717
	Összesen	8.893	1.349	550	391	149	35	11.367	5.350	16.717
<i>Budapest :</i>	Beltelek	9.960	842	300	156	42	4	11.304	2.311	13.615
	Kültelek.....	5.467	1.336	542	377	120	35	7.877	5.095	12.972
	Mindössze.	15.427	2.178	842	533	162	39	19.181	7.406	26.587
<i>Budapest .</i>		b) A különböző épületek %-ában.								
<i>Jobbpart :</i>	Beltelek.....	88·0	8·3	2·5	1·0	0·2	0·0	100·0	15·5	100·0
	Kültelek	76·9	14·2	5·7	3·0	0·1	0·1	100·0	27·8	100·0
	Együtt	83·6	10·6	3·7	1·8	0·2	0·1	100·0	21·7	100·0
<i>Balpart.</i>	Beltelek :									
	Körúton belül	94·6	3·9	1·1	0·3	0·0	0·1	100·0	7·2	100·0
	Körúton kívül.....	84·8	8·4	3·7	2·4	0·7	0·0	100·0	22·7	100·0
	Együtt	88·2	6·9	2·8	1·6	0·5	0·0	100·0	18·0	100·0
	Kültelek	64·7	18·7	7·6	5·9	2·4	0·7	100·0	47·9	100·0
	Összesen	78·3	11·9	4·8	3·4	1·3	0·3	100·0	32·0	100·0
<i>Budapest :</i>	Beltelek	88·1	7·4	2·7	1·4	0·4	0·0	100·0	18·0	100·0
	Kültelek	69·4	17·0	6·9	4·8	1·5	0·4	100·0	39·1	100·0
	Mindössze	80·4	11·4	4·4	2·8	0·8	0·2	100·0	27·8	100·0

Vajjon tényleg úgy áll-e a dolog, hogy főképen a nem lakóház céljaira épült épületeknek melléképületekkel való egybekapcsolódása hozta létre eddigi szemlélődéseinknek azt a tanulságát, hogy a főváros épületstatistikájában oly nagy szerephez jutottak a melléképületek? Budapest összes épületei között — mint fentebb láthattuk — 77·8 százaléknyi rész állott melléképület nélkül; a lakóházak között több: 80·4%. A lakóházak

függetlenebbek a melléképületektől, mint az egyéb célra szolgáló épületek; egyszerű számítás is igazolja azt, hogy a nem lakóházépületek között épenséggel csak 57·0% azoknak az épületeknek az arányszáma, melyek melléképületek nélkül épültek. A valóságban azonban a különbség mégsem akkora, mint amekkorára gondolhattunk volna, kiindulva abból a premisszából, hogy a lakóházak sokkal kevésbé szorulnak melléképületekre a (modern városi építkezési rendszer mellett), mint az egyéb épületek.

A jobb- és balparti városrészek között nincs akkora különbség, mint az összes épületeknél, noha kétségtelen, hogy a balparti lakóházaknál mégis gyakoribb az az eset, amidőn a lakóház melléképületekre is szorul. A balparton a lakóházak között elég sok volt a 3—5 vagy annál több melléképülettel bíró is. A jobbpart belső területén döntő többségük volt 1925-ben a melléképületek nélkül való lakóházaknak. A balparton azonban ugyanaz a helyzet: a körúton belül eső részekben ugyan ritkaságszámba is megy a melléképületes lakóház, viszont a körúton kívül eső részekben már gyakrabban előfordul az, hogy a lakóházak mellett melléképületek is állnak. Budapest egész belterületén megközelítőleg 90% azoknak a lakóházaknak a száma, melyek melléképületek nélkül szolgálnak céljaikra; a külső területen is csaknem 70%, szintén több tehát, mint mikor Budapest összes épületeinek statisztikáját néztük. A külső területen minden negyedik lakóháznak egy vagy két melléképülete is van és elég nagy azoknak a lakóházaknak a száma is, amelyek 3—5 melléképülettel rendelkeznek.

δ) A különböző magasságú épületek melléképületei.

A különböző magasságú lakóházak melléképületekkel való ellátottságáról a 67. és 68. oldalon levő táblázat tájékoztat, mely szintén csak a fontosabb adatokat közli.

Vessük össze e táblázat adatait a fentebb az összes épületekről közölt adatokkal s könnyű arra a meggyőződésre jutni, hogy a két táblázat adatai között lényeges különbség nincsen. Mindössze azt kell feljegyeznünk, hogy a különböző magasságú lakóházak között általában valamivel több volt 1925-ben (ami természetes is) a melléképületek nélkül álló, mint az összes főépületek között.

Itt is feljegyezhetjük azonban azt, hogy főként a földszintes lakóházak számának terjedése az, ami 1920 után az építkezéseket jellemezte.

A földszintes lakóházak száma 1906-ban: 8226, 1920-ban: 9252, 1925-ben pedig 10.336 volt. Öt év alatt tehát e lakóházak száma 11·7%-kal fejlődött, míg előbb tizennégy év alatt is csak 12·5%-kal. De elsősorban a külterületi részek voltak azok, ahol a földszintes lakásépítkezések nagy lendületet vettek. A telek még mindig olcsó volt itt arra, hogy aránylag nagyobb kiterje-

18. tábla. Lakóházak a melléképületek száma és az épületek magassága szerint 1925-ben.

Az épületek magassága	Fő épületek						Összesen	Melléképületek száma	Fő- és melléképületek összes száma
	0	1	2	3-5	6-10	11-			
	melléképülettel								
a) Abszolút számok: Budapest összesen.									
Földszintes	7.734	1.493	621	376	93	19	10.336	4.957	15.293
1 emeletes	2.310	432	148	112	38	13	3.053	1.576	4.629
2 „	1.582	151	48	34	10	4	1.829	486	2.315
3 „	2.556	74	20	9	15	3	2.677	298	2.975
4 „	784	22	4	2	4	—	816	66	882
5 „	425	6	1	—	2	—	434	23	457
6 „	36	—	—	—	—	—	36	—	36
6- „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	15.427	2.178	842	533	162	39	19.181	7.406	26.587
Beltelek.									
Földszintes	3.292	417	188	87	21	1	4.006	1.241	5.247
1 emeletes	1.642	223	62	40	13	2	1.982	597	2.579
2 „	1.397	112	32	20	2	—	1.563	259	1.822
3 „	2.409	65	13	7	2	1	2.497	142	2.639
4 „	763	19	4	2	3	—	791	55	846
5 „	421	6	1	—	1	—	429	17	446
6 „	36	—	—	—	—	—	36	—	36
6- „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	9.960	842	300	156	42	4	11.304	2.311	13.615
Kültelek.									
Földszintes	4.442	1.076	433	289	72	18	6.330	3.716	10.046
1 emeletes	668	209	86	72	25	11	1.071	979	2.050
2 „	185	39	16	14	8	4	266	227	493
3 „	147	9	7	2	13	2	180	156	336
4 „	21	3	—	—	1	—	25	11	36
5 „	4	—	—	—	1	—	5	6	11
6 „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6- „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	5.467	1.336	542	377	120	35	7.877	5.095	12.972

18. tábla. Lakóházak a melléképületek száma és az épületek magassága szerint
1925-ben. (Vége.)

Az épületek magassága	Fő épületek						Összesen	Melléképületek száma	Fő- és melléképületek összes száma
	0	1	2	3—5	6—10	11—			
	melléképülettel								

b) Százalékok.									
Budapest összesen.									
Földszintes	74·8	14·5	6·0	3·6	0·9	0·2	100·0	32·4	100·0
1 emeletes	75·6	14·2	4·9	3·7	1·2	0·4	100·0	34·0	100·0
2 „	86·5	8·3	2·6	1·9	0·5	0·2	100·0	21·0	100·0
3 „	95·5	2·8	0·7	0·3	0·6	0·1	100·0	10·0	100·0
4 „	96·1	2·7	0·5	0·2	0·5	—	100·0	7·5	100·0
5 „	97·9	1·4	0·2	—	0·5	—	100·0	5·0	100·0
6 „	100·0	—	—	—	—	—	100·0	—	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	80·5	11·3	4·4	2·8	0·8	0·2	100·0	27·9	100·0
Beltelék.									
Földszintes	82·2	10·4	4·7	2·2	0·5	0·0	100·0	23·7	100·0
1 emeletes	82·9	11·3	3·1	2·0	0·7	0·0	100·0	23·1	100·0
2 „	89·4	7·2	2·0	1·3	0·1	—	100·0	14·2	100·0
3 „	96·5	2·6	0·5	0·3	0·1	0·0	100·0	5·4	100·0
4 „	96·5	2·4	0·5	0·2	0·4	—	100·0	6·5	100·0
5 „	98·2	1·4	0·2	—	0·2	—	100·0	3·8	100·0
6 „	100·0	—	—	—	—	—	100·0	—	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	88·1	7·4	2·7	1·4	0·4	0·0	100·0	17·0	100·0
Kütelék.									
Földszintes	70·1	17·0	6·8	4·6	1·2	0·3	100·0	37·0	100·0
1 emeletes	62·4	19·5	8·0	6·7	2·3	1·1	100·0	47·8	100·0
2 „	69·6	14·6	6·0	5·3	3·0	1·5	100·0	46·0	100·0
3 „	81·7	5·0	3·9	1·1	7·2	1·1	100·0	46·4	100·0
4 „	84·0	12·0	—	—	4·0	—	100·0	30·6	100·0
5 „	80·0	—	—	—	20·0	—	100·0	54·5	100·0
6 „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	69·4	17·0	6·9	4·8	1·5	0·4	100·0	39·3	100·0

désű telkeket is kisebb épületek, házak emelésére használjanak fel, ami a belső városrészben ugyancsak költséges vállalkozás lenne. 1920-ban a külterületen 5286, 1925-ben pedig 6330 volt a földszintes épületek száma, úgy hogy itt 19·9%-os fejlődést láthattunk. A belterületen korántsem volt ilyen nagy, sőt törpe fejlődés volt. 1920-ban itt a földszintes lakóházak száma 3966 s 1925-ben 4006 volt, az emelkedés aránya pedig 1%-os! Igaz, hogy a belterületen ezt a multtal szemben elütő fejlődés jele gyanánt kell felfogni: 1906-ban még 4301 volt a földszintes épületek száma s azután fogyott meg annyira. A belterületről eltörölődnek a földszintes házak s hogy 1925-re szaporodott a számuk, csak a háború után következő nehéz idők érdekes következménye!

Hasonlítsuk össze a három észlelés időpontjában a magasabb lakóházak számát:

	1	2	3	4	4-nél több
	emeletes lakóházak száma				
A) 1906.					
Budapest.	2.395	1.618	2.308	396	13
Belterület	1.653	1.484	2.220	388	12
Külterület	742	134	88	8	1
Jobbpart	1.019	218	188	17	1
Balpart	1.376	1.400	2.120	379	12
B) 1920.					
Budapest	2.750	1.742	2.632	805	444
Belterület	1.834	1.519	2.470	777	436
Külterület	916	223	162	28	8
Jobbpart	1.271	326	350	147	86
Balpart	1.479	1.416	2.282	658	358
C) 1925.					
Budapest	3.053	1.829	2.677	816	470
Belterület	1.982	1.563	2.497	791	465
Külterület	1.071	266	180	25	5
Jobbpart	1.499	339	347	149	92
Balpart	1.554	1.490	2.330	667	378

Az egyemeletes és kétemeletes lakóházak száma 1925 felé is eléggé szaporodott. Feljebb azonban megakadt az építkezések vonala. Míg 1906-tól 1920-ig szinte semmiből 444-re nőtt a négyemeletesnél magasabb lakóházak száma, e fejlődés is megrekedt, — bár épen az 5 és 6 emeletes lakóházak száma mégis inkább szaporodott 1920 után is, mint a 3—4 emeleteseké. A földszintes és egyemeletes lakóházak számának erőteljesebb szaporodása — szemben a nagy bérházak számának kisebb szaporodásával — ime az az optimum, melyet szociálhigiénikus szempontokból kívánnunk lehetne mindenkor. Ám azt további kutatások döntenek el, jelentett-e ez igazán jót Budapest népének.

IV. Az épületek magassága, mint fő vizsgálati szempont.

a) Épületek.

A részletes kutatások második vonalába immár az *épületek magasságának* adatai kerülnek.

a) A helyzet 1906-ban.

Az 1906. évi összeírás adataiból indulunk ki.

19. tábla. Az épületek magasság szerint való megoszlása 1906-ban.

Városrész	Földszintes	1	2	3	4	5	6	Megjelölés nélküli	Összes
			e	m	e	l	e	t	e
			é	p	ü	i	e	t	e
a) Abszolút számok.									
Budapest	9.139	2.816	1.929	2.418	430	24	8	65	16.829
Jobbpart	4.398	1.117	291	210	18	3	1	33	6.071
Balpart	4.741	1.699	1.638	2.208	412	21	7	32	10.758
Beltelek	4.690	1.874	1.714	2.318	420	23	5	44	11.088
Kültelek	4.449	942	215	100	10	1	3	21	5.741
b) Százalékok.									
Budapest	54·3	16·7	11·5	14·4	2·6	0·1	0·0	0·4	100·0
Jobbpart	72·4	18·4	4·8	3·5	0·3	0·1	0·0	0·5	100·0
Balpart	44·1	15·8	15·2	20·5	3·8	0·2	0·1	0·3	100·0
Beltelek	42·3	16·9	15·5	20·9	3·8	0·2	0·0	0·4	100·0
Kültelek	77·5	16·4	3·7	1·7	0·2	0·0	0·1	0·4	100·0

Az összes épületeknek valamivel több, mint a fele volt 1906-ban földszintes épület; a jobbparti oldalon azonban az épületeknek jóval nagyobb, csaknem háromnegyedrésze, — a balparton felerészük sem.

A jobbparti kerületek között, amint viszont ezt az alábbi adatokból láthatjuk:

20. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1906-ban.

Városrész	Az épületek száma	Ezek közül		Az épületek magassága							
		lakó-ház	egyéb épület	föld-szintes	1	2	3	4	5—	meg-jelölés nélküli	
					e m e l e t e s						
a) Abszolút számok.											
I. kerület	2.563	2.418	145	1.687	603	145	105	9	1	13	
II. «	1.408	1.313	95	847	351	107	85	8	1	9	
III. «	2.100	1.944	156	1.864	163	39	20	1	2	11	
IV. «	534	481	53	26	80	162	201	55	6	4	
V. «	811	672	139	164	100	141	271	121	11	3	
VI. «	2.311	1.987	324	869	399	382	589	69	1	2	
VII. «	2.370	2.125	245	843	456	423	559	78	3	8	
VIII. «	2.022	1.810	212	896	312	344	408	57	—	5	
IX. «	1.176	953	223	642	169	152	174	30	6	3	
X. «	1.534	1.255	279	1.301	183	34	6	2	1	7	
Jobbpart	6.071	5.675	396	4.398	1.117	291	210	18	4	33	
Balpart	10.758	9.283	1.475	4.741	1.699	1.638	2.208	412	28	32	
Budapest	16.829	14.958	1.871	9.139	2.816	1.929	2.418	430	32	65	
b) Épületek a kerületek és városrészek %-ában.											
I. kerület	15·2	16·1	7·8	18·4	21·4	7·5	4·4	2·1	3·1	20·0	
II. «	8·4	8·8	5·1	9·3	12·5	5·6	3·5	1·9	3·1	13·9	
III. «	12·5	13·0	8·3	20·4	5·8	2·0	0·8	0·2	6·3	16·9	
IV. «	3·2	3·2	2·8	0·3	2·8	8·4	8·3	12·8	18·7	6·2	
V. «	4·8	4·5	7·4	1·8	3·5	7·3	11·2	28·1	34·4	4·6	
VI. «	13·7	13·3	17·3	9·5	14·2	19·8	24·4	16·0	3·1	3·1	
VII. «	14·1	14·2	13·1	9·2	16·2	21·9	23·1	18·1	9·4	12·3	
VIII. «	12·0	12·1	11·4	9·8	11·1	17·8	16·9	13·3	—	7·7	
IX. «	7·0	6·4	11·9	7·0	6·0	7·9	7·2	7·0	18·8	4·6	
X. «	9·1	8·4	14·9	14·3	6·5	1·8	0·2	0·5	3·1	10·7	
Jobbpart	36·1	37·9	21·2	48·1	39·7	15·1	8·7	4·2	12·5	50·8	
Balpart	63·9	62·1	78·8	51·9	60·3	84·9	91·3	95·8	87·5	49·2	
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	
c) Egy kerület épületeinek magasság szerint való megoszlása %-okban											
I. kerület	100·0	94·3	5·7	65·8	23·5	5·7	4·1	0·4	0·0	0·5	
II. «	100·0	93·3	6·7	60·2	24·9	7·6	6·0	0·6	0·1	0·6	
III. «	100·0	92·6	7·4	88·8	7·8	1·9	0·9	—	0·1	0·5	
IV. «	100·0	90·1	9·9	4·9	15·0	30·3	37·6	10·3	1·1	0·8	
V. «	100·0	82·9	17·1	20·2	12·4	17·4	33·4	14·9	1·4	0·3	
VI. «	100·0	86·0	14·0	37·6	17·3	16·5	25·5	3·0	—	0·1	
VII. «	100·0	89·7	10·3	35·6	19·2	17·9	23·6	3·3	0·1	0·3	
VIII. «	100·0	89·5	10·5	44·3	15·4	17·0	20·2	2·8	—	0·3	
IX. «	100·0	81·0	19·0	54·6	14·4	12·9	14·8	2·6	0·5	0·2	
X. «	100·0	81·8	18·2	84·8	11·9	2·2	0·4	0·1	0·1	0·5	
Jobbpart	100·0	93·5	6·5	72·4	18·4	4·8	3·5	0·3	0·1	0·5	
Balpart	100·0	86·3	13·7	44·1	15·8	15·2	20·5	3·8	0·3	0·3	
Budapest	100·0	88·9	11·1	54·3	16·7	11·4	14·4	2·6	0·2	0·4	

A III. kerület épületei között volt igazán túlnyomó a földszintes típus; 88·8%-a az épületeknek.

A II. kerületben viszont — melynek épületei között pedig nagyon sok volt ekkor is még a régebbi származású — a földszintes házak aránya jóval kisebb volt. Igaz, hogy itt a Duna frontján, a Várhegy alatt csak kevesebb tér állott rendelkezésére az építkezéseknek s a helyet az építetők mindig jobban ki is akarták használni. Az arányszám az I. kerületben sem haladta túl a kétharmadrészt, budai mértékkel mérve tehát alacsony volt; noha persze mind a három budai kerületben megállapított arány mégis elég magas volt s ez okozta, hogy Budán a földszintes házak aránya lényegesen más volt, mint a balparti kerületekben. A balparti kerületek között valóban csupán az újabb keletű Kőbánya volt az, melynek a területén alig valamivel kisebb arányban fordultak elő, mint Óbudán láttuk, a földszintes épületek. Igaz, hogy e részben Kőbánya egyedül állott a balparti kerületek között; a földszintes házak aránya tekintetében Kőbányához legközelebb álló Ferencvárosban is alig haladta meg az épületek fele-résztét a földszintes házak arányszáma. A többi balparti kerületben jóval kisebb arányszámokat láttunk. Ezek közül persze a Belváros épületei között találtattak legkisebb arányban a földszintes házak; oly kicsi arányban, hogy a Belvárosban 1906-ban minden 20-ik épület sem volt földszintes. A Belváros példája ekkor egyedülálló volt. Ámde a Lipótvárosban is az újabbkori fejlődésnek megfelelően épülhettek az épületek; itt is legfeljebb minden ötödik volt földszintes. A többi kerületek közül a Terézvárosban és az Erzsébetvárosban az $\frac{1}{3}$ -részt meghaladó volt a földszintes házak aránya, a Józsefvárosban pedig a $\frac{2}{5}$ -részen túljárt. A balparti kerületek épületei között 1880-ban 64·8% volt földszintes, akkor is kevesebb, mint a jobbparton 1906-ban. 26 év alatt azonban e jobbparti részek nagyjában levetkőzték kisszerűségüket: a budai részek 1906-ra sem.

β) Milyen volt a kép 1910-ben?

Mielőtt tovább mennénk s az épületeknek magasság szerint való megoszlását beszélünk meg minden részletében 1906-ban, a tárgyalás rendjének megkönnyítése végett célszerűnek látszik a főbb adatokat előbb 1910-ről, majd a többi összeírások idejéről is közölni, ilyenformán mutatandó be egyelőre azokat a változásokat, amelyek a földszintes házak számában és arányszámában mutatkoztak. Később azután, amidőn már a magasabb épületekkel foglalkozunk, mindig hivatkozni fogunk a táblázatokra, amelyeket így egyenként előrebocsátunk. Az 1910. évi adatok ezek:

21. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1910-ben.

	Földszintes	$\frac{1}{2}$ és 1	2	3	4–5	emeletjelölés nélkül
	e m e l e t e s é p ü l e t e k					
a) A kerületek épületeinek százalékában.						
I.	63·1	22·1	6·3	6·2	2·0	0·3
II.	57·7	25·6	8·0	6·7	1·8	0·2
III.	88·9	7·9	1·6	1·4	0·1	0·1
Jobbpart ...	70·9	18·0	5·0	4·6	1·3	0·2
IV.	5·9	11·6	28·3	37·8	14·9	1·5
V.	23·0	10·4	15·2	31·0	19·9	0·5
VI.	37·4	17·1	16·1	25·4	4·0	0·0
VII.	35·4	18·8	17·6	22·7	5·1	0·4
VIII.	37·3	17·1	17·7	23·0	4·5	0·4
IX.	48·9	15·3	13·3	17·5	4·7	0·3
X.	85·4	11·8	2·0	0·6	0·1	0·1
Balpart ...	42·7	15·7	14·8	20·8	5·6	0·4
Budapest ...	53·3	16·6	11·1	14·7	4·0	0·3

b) A kerületek épületei az összes ugyanolyan magasságú épületek százalékában.

I.	19·4	21·8	9·2	6·9	8·2
II.	8·9	12·7	5·9	3·8	3·8
III.	21·7	6·2	1·9	1·2	0·4
Jobbpart ...	50·0	40·7	17·0	11·9	12·4
IV.	0·3	2·1	7·4	7·5	10·9
V.	2·1	3·1	6·7	10·4	24·5
VI.	9·5	13·7	19·0	22·8	13·2
VII.	9·5	16·3	22·7	22·1	18·4
VIII.	7·7	11·4	17·5	17·2	12·5
IX.	6·2	6·2	8·0	7·9	7·9
X.	14·7	6·5	1·7	0·2	0·2
Balpart	50·0	59·3	83·0	88·1	87·6
Budapest ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

1910-ben a fővárosnak úgy a balparti, mint a jobbparti oldalán megfogyott a földszintes házak aránya. Pedig éppen abban a két (a jobbparton a III., a balparton a X.) kerületben, amelyekben a legtöbb volt a földszintes házak aránya 1906-ban, némileg még kiéleződött a földszintes házak képviselője. A jobbparton azonban úgy az I., mint a II. kerületben visszaszorult a földszintes épületek arányszáma, míg a balparti kerületek közül különösen kettő volt olyan, a VIII. és a IX. kerület, amelyek házai között a földszintes házak előbb elég magas arányszáma ugyancsak megrövidült. A VIII. kerületben a földszintes épületek száma nagyon meg is fogyott; előbb 896 volt a

számuk, 1910-ben pedig már 155-tel kevesebb. A Ferencvárosban is eltűnőben voltak a kis földszintes házak: itt is 52 házzal fogyott meg 1906 óta a számuk. A többi kerületben — Budán persze inkább, mint a pesti oldalon — növekedett a földszintes épületek abszolút száma (a Belvárosban és a Lipótvárosban arányszámuk is). A Belvárosban a földszintes házak egyébként valóban igen kicsi száma öttel megnőtt e négy év alatt. Az 1906-ban még kivételes helyzetben levő V. kerületben pedig a földszintes házak száma szinte az 1906. évi számnak negyedrésszével szaporodott.

γ) A háború után következő első összeírás adatai.

1920-ban a helyzet — amint erre emlékezhethünk általános tárgyalásunkból is — ismét annyiban változott meg, hogy a földszintes házak arányszáma jelentősen megfogyott. A kérdés alaposabb megvilágítására ezek az adatok szolgálnak:

22. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1920-ban.

Városrész	Az épületek összes száma	Az épületek magassága						
		földszintes	1	2	3	4	5	megjelölés nélküli
			e m e l e t e s					
a) Abszolút számok.								
I. kerület	3.406	2.025	781	216	222	106	47	9
II. «	1.612	858	401	143	122	43	40	5
III. «	2.505	2.195	204	48	42	7	2	7
IV. «	522	19	47	112	178	95	69	2
V. «	1.017	224	91	125	267	182	122	6
VI. «	2.861	1.154	459	421	637	118	41	31
VII. «	2.716	931	481	487	609	148	47	13
VIII. «	2.019	649	341	348	506	115	55	5
IX. «	1.381	654	201	179	219	68	55	5
X. «	1.981	1.658	239	52	19	4	3	6
Jobbpart : Beltelek	4.859	2.903	981	357	363	150	88	17
Kültelek	2.664	2.175	405	50	23	6	1	4
Összesen	7.523	5.078	1.386	407	386	156	89	21
Balpart : Beltelek	7.497	1.528	1.136	1.444	2.273	702	381	33
Kültelek	5.000	3.761	723	280	162	28	11	35
Összesen	12.497	5.289	1.859	1.724	2.435	730	392	68
Budapest : Beltelek	12.356	4.431	2.117	1.801	2.636	852	469	50
Kültelek	7.664	5.936	1.128	330	185	34	12	39
Mindössze	20.020	10.367	3.245	2.131	2.821	886	481	89

22. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1920-ban. (Vége.)

Városrész	Az épületek összes száma	Az épületek magassága						
		földszintes	1	2	3	4	5	megfeleltetés nélküli
			e m e l e t e s					
b) Épületek az összes hasonló épületek százalékában.								
I. kerület	170	19·5	24·1	10·1	7·8	12·0	9·8	10·1
II. «	81	8·3	12·3	6·7	4·3	4·8	8·3	5·6
III. «	125	21·2	6·3	2·3	1·5	0·8	0·4	7·9
IV. «	26	0·2	1·5	5·2	6·3	10·7	14·4	2·3
V. «	51	2·2	2·8	5·9	9·5	20·5	25·4	6·7
VI. «	143	11·1	14·1	19·8	22·6	13·3	8·5	34·8
VII. «	136	9·0	14·8	22·9	21·6	16·7	9·8	14·6
VIII. «	100	6·2	10·5	16·3	17·9	13·0	11·4	5·6
IX. «	69	6·3	6·2	8·4	7·8	7·7	11·4	5·6
X. «	99	16·0	7·4	2·4	0·7	0·5	0·6	6·8
Jobbpart : Beltelek	243	28·0	30·2	16·8	12·9	16·9	18·3	19·1
Kültelek	133	21·0	12·5	2·3	0·8	0·7	0·2	4·5
Összesen	376	49·0	42·7	19·1	13·7	17·6	18·5	23·6
Balpart : Beltelek	374	14·7	35·0	67·8	80·6	79·2	79·2	37·1
Kültelek	250	36·3	22·3	13·1	5·7	3·2	2·3	39·3
Összesen	624	51·0	57·3	80·9	86·3	82·4	81·5	76·4
Budapest : Beltelek	617	42·7	65·2	84·6	93·5	96·1	97·5	56·2
Kültelek	383	57·3	34·8	15·4	6·5	3·9	2·5	43·8
Mindössze	10000	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
c) A kerületek épületeinek százalékos megoszlása.								
I. kerület	100·0	59·5	22·9	6·3	6·5	3·1	1·4	0·3
II. «	100·0	53·2	24·9	8·9	7·5	2·7	2·5	0·3
III. «	100·0	87·6	8·1	1·9	1·7	0·3	0·1	0·3
IV. «	100·0	3·6	9·0	21·5	34·1	18·2	13·2	0·4
V. «	100·0	22·0	8·9	12·3	26·3	17·9	12·0	0·6
VI. «	100·0	40·3	16·1	14·7	22·3	4·1	1·4	1·1
VII. «	100·0	34·3	17·7	17·9	22·4	5·5	1·7	0·5
VIII. «	100·0	32·1	16·9	17·2	25·1	5·7	2·7	0·3
IX. «	100·0	47·3	14·5	13·0	15·9	4·9	4·0	0·4
X. «	100·0	83·7	12·1	2·6	1·0	0·2	0·1	0·3
Jobbpart : Beltelek	100·0	59·8	20·2	7·3	7·5	3·1	1·8	0·3
Kültelek	100·0	81·6	15·2	1·9	0·9	0·2	—	0·2
Összesen	100·0	67·5	18·4	5·4	5·1	2·1	1·2	0·3
Balpart : Beltelek	100·0	20·4	15·1	19·3	30·3	9·4	5·1	0·4
Kültelek	100·0	75·2	14·5	5·6	3·2	0·6	0·2	0·7
Összesen	100·0	42·4	14·9	13·8	19·5	5·8	3·1	0·5
Budapest : Beltelek	100·0	36·2	17·3	14·7	20·7	6·9	3·8	0·4
Kültelek	100·0	77·5	14·7	4·3	2·4	0·4	0·2	0·5
Mindössze	100·0	51·8	16·2	10·7	14·1	4·4	2·4	0·4

Az arányszámok módosulása (1910 óta) a balparti részeken lényegtelen volt. A Duna jobbpartján annál inkább jelentős; 3·4%-kal esett itt a földszintes házak aránya. Az I. kerületben — noha a legnagyobb változás nem itt, hanem a II. kerületben jelentkezett — az arányszám 3·6%-kal csökkent, a II-ikban pedig 4·5%-kal, ami persze megfelelő további arányszámítások segítségével azt mutatja, hogy az I. kerületben 5·7, a II-ikban pedig 7·8%-kal csökkent meg a földszintes házak arányszáma. A II. kerületben elég nagy volt a változás. A tulsó oldalon a X. kerületben már kisebb s ezért e kerület még mindig a földszintes házak tipikus képviselője volt. A III. kerület is azért ötlük fel, mert itt is alig csökkent a földszintes házak szerepe, szemben az V. vagy VII. kerületekkel és különösen a VIII. kerülettel, ahol az arányszám 5·2%-nyi csökkenése 13·8%-os eltolódást jelentett. *A Belváros földszintes házainak %-a most olyan alacsonyra zuhant le, ahol soha korábban nem volt.* Míg előbb 1910-re a Belvárosban a földszintes házak száma emelkedett, 1920-ban ismét csak $\frac{2}{3}$ -át láthattuk viszont e kerület előbb sem sok földszintes házainak.

A földszintes házak számának változását (az itt nem közölt részletesebb adatok alapján) vizsgálva, elsősorban az I. kerületről mondhatjuk azt, hogy itt számbavehető építési mozgalom bonyolódott le ebben az épülettípusban. A II. kerületben majdnem pontosan ugyanannyi volt a számuk, mint 1910-ben s a III. kerületben sem növekedett olyan arányban, mint az I. kerületben. *Hogy ennek ellenére az I. kerületben a földszintes házak arányszáma mégis erősebben csökkent, mint a III. kerületben, ennek oka nyilván az, hogy az I. kerület építkezéseinek 1910 körül észlelt fellendülése korántsem szorítkozott a földszintes házak emelésére, hanem a magasabb épületek és kiváltképen a 4—5 emeletes épületek tömege is majdnem ugyanannyival gazdagodott.* A dunabalparti kerületek között a Terézváros területén több mint negyedrésznivel nőtt meg tényleg a földszintes házak száma; a VII. kerületben alig valamelyest, — sőt a VIII. kerületben határozottan csökkent is.

Akár a jobb, akár a balparti kerületekben vizsgáljuk 1920-ban a bel- és külterület viszonyait, a beltelkeken kisebb mértékben találtattak földszintes házak, mint a kültelkeken. A különbség azonban sokkal élesebb és határozottabb a balparton. Igy az épületeknek csak ötödrésze volt földszintes a belterületen, de $\frac{3}{4}$ -részük a külső területeken. A jobbparton nem volt akkora különbség s ott a belterületen is közel kétharmadrésze az épületeknek volt földszintes. Nem érdekes fordulata-e az eseményeknek, hogy 1920-ban Budapest egész külterületén szinte hajszálnyira ugyanannyi volt a földszintes házak aránya, mint 1906-ban. A belterületen az arányszám (42·3—35·0%) erősen csökkent. *A belterület városiasabbá lett, a külterület megőrizte jellegét.*

δ) Az 1925. évi összeírás tanulságai.

A világháború után az 1925. évi összeírás idején a földszintes épületek, amint erre szintén emlékezhethünk, a budapesti épületek között nagyobb helyet foglaltak el, mint előbb.

23. tábla. Az épületek magassága kerületek szerint 1925-ben.

Városrészek	Földszintes épületek	1	2	3	4	5	6	6—	Megj. a töltés nélkül	Összesen
	e m e l e t e s é p ü l e t e k									
a) Abszolút számok.										
I. kerület	2.286	919	238	225	107	54	2	—	7	3.838
II. «	919	471	150	113	43	36	—	—	5	1.737
III. «	2.435	237	57	42	7	5	—	—	4	2.787
IV. «	22	45	107	192	97	57	4	—	2	526
V. «	221	96	126	256	185	120	23	1	4	1.032
VI. «	1.409	481	424	661	115	43	3	—	4	3.140
VII. «	1.301	502	489	635	150	45	—	—	7	3.129
VIII. «	642	318	382	503	127	45	3	—	2	2.022
IX. «	625	188	177	229	68	49	6	—	1	1.343
X. «	1.696	251	74	41	6	2	2	—	6	2.078
Jobbpart : Beltelek ...	2.974	1.126	391	354	152	94	2	—	15	5.108
Kültelek ...	2.666	501	54	26	5	1	—	—	1	3.254
Összesen ...	5.640	1.627	445	380	157	95	2	—	16	8.362
Balpart. Belterület :										
Körúton innen	173	271	599	987	392	208	29	1	5	2.665
Körúton túl	1.358	842	884	1.344	331	147	9	—	8	4.923
Belterület együtt ...	1.531	1.113	1.483	2.331	723	355	38	1	13	7.588
Külterület	4.385	768	296	186	25	6	2	—	13	5.681
Balpart együtt	5.916	1.881	1.779	2.517	748	361	40	1	26	13.269
Beltelek	4.505	2.239	1.874	2.685	875	449	40	1	28	12.696
Kültelek	7.051	1.269	350	212	30	7	2	—	14	8.935
Mindössze	11.556	3.508	2.224	2.897	905	456	42	1	42	21.631
b) A kerületek (városrészek) épületeinek százalékos megoszlása.										
I. kerület	59·6	23·9	6·2	5·9	2·8	1·4	—	—	0·2	100·0
II. «	52·9	27·1	8·6	6·5	2·5	2·1	—	—	0·3	100·0
III. «	87·4	8·5	2·1	1·5	0·3	0·2	—	—	—	100·0
IV. «	4·2	8·6	20·3	36·5	18·4	10·8	0·8	—	0·4	100·0
V. «	21·4	9·3	12·2	24·9	17·9	11·6	2·2	0·1	0·4	100·0
VI. «	44·8	15·3	13·5	21·1	3·7	1·4	0·1	—	0·1	100·0
VII. «	41·6	16·1	15·6	20·3	4·8	1·4	—	—	0·2	100·0
VIII. «	31·8	15·7	18·9	24·9	6·3	2·2	0·1	—	0·1	100·0
IX. «	46·5	14·0	13·2	17·1	5·1	3·7	0·4	—	—	100·0
X. «	81·6	12·0	3·6	2·0	0·3	0·1	0·1	—	0·3	100·0
Jobbpart : Beltelek ...	58·2	22·1	7·7	6·9	3·0	1·8	—	—	0·3	100·0
Kültelek ...	81·9	15·4	1·7	0·8	0·2	—	—	—	—	100·0
Összesen ...	67·5	19·5	5·3	4·5	1·9	1·1	—	—	0·2	100·0
Balpart. Belterület :										
Körúton innen	6·5	10·1	22·4	37·3	14·7	7·8	1·0	—	0·2	100·0
Körúton túl	27·5	17·1	18·0	27·3	6·7	3·0	0·2	—	0·2	100·0
Belterület együtt ...	20·2	14·7	19·5	30·7	9·5	4·7	0·5	—	0·2	100·0
Külterület	77·1	13·5	5·2	3·3	0·4	0·1	0·2	—	0·2	100·0
Balpart együtt	44·6	14·2	13·4	19·0	5·6	2·7	0·3	—	0·2	100·0
Beltelek	35·5	17·6	14·8	21·2	6·9	3·5	0·3	—	0·2	100·0
Kültelek	78·9	14·2	3·9	2·4	0·3	0·1	—	—	0·2	100·0
Mindössze	53·4	16·2	10·3	13·4	4·2	2·1	0·2	—	0·2	100·0

Ennek a változásnak a hatása azonban ezúttal nem a jobbparti részeken nyilvánult meg. Itt pontosan akkora volt most is a földszintes házak aránya, mint 1920-ban. Inkább a balparti részeken, ahol árnyalatnyi — 2·2% — emelkedést mutatott a földszintes házak arányszáma. *A háború után lefolyt építkezési mozgalom Budapest balpartján is elsősorban földszintes házak szaporításában mutatkozott, nem úgy mint régebben; elsősorban a magasabb építmények számának szaporításában.*

ε) *A földszintes házak számának változása.*

Azok a számok is mutatják ezt, amelyek Budapest két oldalának bel- és külterületén jelzik a földszintes házak arányszámát. 1920-ban a balparti külterületen az épületeknek csupán 75·2%-a volt földszintes épület. Ez az arányszám 77·1%-ra emelkedett 1925-ben: *a külterületeken leginkább a földszintes házakat szaporították.* Valóban: Budapesten a balpart belterületén 1920-ban 1528 volt a földszintes házak száma és 5 évvel később is csupán három földszintes épülettel több. Viszont, hogy a külső területeken milyen élénk építési tevékenység zajlott le ugyanakkor, ezt jól láthatjuk azokból a számokból, melyek szerint 1920-ban Budapest balparti külterületén 3761 földszintes épület állott, rá 5 évvel már 624-gyel (16·6%-kal) több. Ez ugyan-csak elég nagy emelkedés volt, a gazdasági viszonyairól jellegzetes ötesztendő alatt s azt is mutatja, hogy *főképen csak a kisemberek vállalkozó szelleme és vágya saját hajléka megeremtésére volt az az erő, ami ebben az időszakban a budapesti balparti építkezéseket úgy, ahogy mégis ébren tartotta.*

Ugyanezt mondhatjuk a *jobbparti* építkezésekről is, ahol a beltelkeken a földszintes házak arányszáma kissé lejjebb is szállt s viszont emelkedett a külterületen. A belső városrészekben a földszintes házak száma Budán is mindössze 71-gyel (2·4%-kal) szaporodott, a külső részekben pedig 491-gyel, (22·6%-kal). A jobbparti külső területeken is elsősorban földszintes házakat építettek, sőt ha a jobb- és balparti külterületi épületek számának gyarapodását összehasonlítjuk: az is kiderül, hogy *a budai városrészek sok ösztönzést gyakoroltak kislakást építő egyénekre.*

A kerületek közül a budai kerületekben szintén ugyanaz maradt a helyzet. Az I. kerületben is csak árnyalatnyival emelkedett a földszintes házak arányszáma, noha itt számuk 261 épülettel, 12·9%-kal szaporodott. A III. kerületben már erősebben megnőtt a földszintes házak száma (11·0%-kal). A balparti oldalon a Terézvárosban, de még inkább az Erzsébetvárosban azután szembetűnően növekedett a földszintes házak arányszáma, nyilván a külső területeken lefolyt építkezések következtében. A VIII. és IX. kerületekben viszont a földszintes házak arányszáma visszaesett; a földszintes házak abszolút száma is csökkent mindkét kerületben.

Pár szóval összefoglaljuk Budapest épületeinek megoszlásában 20 év leforgása alatt történt és a földszintes házaknál ismertetett változásokat.

A budai részeken határozott fejlődés nyilatkozott meg abban a tekintetben, hogy a városrész épületeinek földszintes házszerű jellege adjon helyet más építkezési kultúrának; a balparton ennek nem láttuk olyan határozott jeleit. Budán a földszintes házak arányszáma 72·4%-ról szállott le (1906-tól) 67·5%-ra (1925-ig), a pesti kerületekben viszont 44·1%-ról 44·6%-ra emelkedett. Ennek oka az volt, hogy a balparton a külterülettel is rendelkező kerületek földje sietve épült be, különösen 1920 után (lakóházakkal). Azokban a kerületekben viszont, amelyeknek nincs vagy csak kevesebb külterületük van, a VIII. és IX. kerületben erősen mecsökkent a földszintes házak arányszáma; építkezésük kifejezetten a koncentráció jegyében indult meg. A VI. és VII. kerületekben, a főváros e fontos városrészeiben — bármennyire furcsán hangzik talán ez — a kisebb, alacsonyabb épületek száma jutott előtérbe. Persze ez a kerületek belső részén nem látszik meg. A fejlődést a külterületek építkezésének fellendülése idézte elő.

ζ) Hogyan alakult át az egyemeletes házak száma?

Az egyemeletes épületek arányszáma a főváros épületei között 1906-ban úgy alakult (16·7%), hogy körülbelül minden hatodik épület Budapest házrengetegében ilyennek számított. Ez az arányszám alig csökkent valamivel 1925-re (16·2%). Valószínű ilyenformán, hogy az egyemeletes házakra eső megoszlási arányszámok sem mutattak olyan eltéréseket, mint a földszintes házaknál láttuk. Rövid szemlét e számok felett mégis kell tartanunk, leginkább arra ügyelve, hogy a két szélső összeírás időpontjában mennyiben észlelhetünk — ha voltak egyáltalán — változásokat.

A jobbparti kerületekben úgy 1906-ban, mint 1925-ben több volt az egyemeletes házak arányszáma, mint a balparti kerületek közösnek tekintett épülettömegében. A budai kerületek az épületek külső megjelenésében bizonyos kisszerűség képviselői voltak (és azok ma is), szemben a balparti kerületekkel, ahol a földszintes épületeken kívül az egyemeletes is ritkább jelenség annak folytán, hogy emitt több a magasabb emeletű épület. 1925-ben a változás annyiban frappáns volt, hogy az összeírás ekkor a duna-jobbparti házak között aránylag még több egyemeletes házat talált, mint 1906-ban. Valóban a budai városrészekben 510-zel (45·6%-kal) nőtt meg e házak száma, míg a balparton csupán 182-vel (10·7%-kal), ez okozta azután azt, hogy — a magasabb épületek száma már fejlődést mutatván — a balparton a földszintes épületek arányszáma is hanyatlott.

A két városrész ezen a téren jobban elkülönült egymástól, mint előbb láttuk. A földszintes házak a budai városrészekből bár inkább kivészőben voltak, mint a pesti városrészekből: ennek ára az volt, hogy az egyemeletes házak viszont aránylag jóval sűrűbben fordultak elő most ott, mint a megszoktuk dunajobbparti kerületekben.

A fejlődés annyiban érdekes, hogy közben — 1910-ben — a jobbparton is csökkenőben volt az egyemeletes házak aránya s 1920-ban sem volt

nagyobb, mint 1906-ban, 1925-ben azután a sok ilyen építkezés hatása-képen ugyancsak előtérbe került.

Az I. kerületben, noha itt 19 év alatt felényivel megnőtt az egyemeletes épületek száma, ezek arányszáma csak alig mozdult előre (23·5—23·9%). Sokkal inkább a II. kerületben (24·9—27·1%). Itt az egyemeletes házak száma 120-szal nőtt meg, az 1906. évi épületállománynak $\frac{1}{3}$ -részével. A III. kerületben az arányszám ismét felfelé indult (7·8—8·5%); annak a különbözetnek, amennyivel kevesebb volt itt a földszintes házak aránya 1925-ben, mint 1906-ban, felerészét az egyemeletes épületek arányszámának emelkedése nyelte el. Óbudán valóban ez épületek száma csaknem felényivel (45·3%-kal) nőtt meg, 163-ról 237-re emelkedvén. A dunajbbsparti oldalon néhány kerületben nagyobb változások nyomait is láthattuk, noha viszont más kerületekhez az egyemeletes házak arányszáma nagyjában ugyanazon a ponton maradt 1925-ben is, mint ahol 1906-ban volt. A Belvárosban az egyemeletes házak arányszáma nagyot zuhant s 1925-ben (8·6%) alig volt több, mint felerésze az 1906. évi aránynak (15·0%); a Belváros előbb 80 egyemeletes épületéből 35-öt elsodort az újabb fejlődés. A Lipótvárosban is lényegesen csökkent ez az arányszám (12·4—9·3%), bár mégis kevésbé, mint a Belvárosban; csökkent a Lipótvárosban (100-ról 96-ra) az egyemeletes házak abszolút száma is. Kisebb lett az arányszám a VI. és még inkább a VII. kerületben is. Emitt az egyemeletes házak abszolút száma 19 év alatt is csak 46-tal, 10·1%-kal nőtt meg; az Erzsébetvárosban 1906-ban az összes épületek 19·2, 1925-ben pedig már csak 16·1%-a volt ilyen. A VIII. és IX. kerületben a változás kisebb volt, a X. kerületben pedig épenséggel alig szembeötlő, holott ez utóbbi kerület földjén az egyemeletes házak tényleges száma 37·2%-kal nőtt meg.

Még a bel- és külterületről pár szót. A belterületi épületek között 1906-ban 16·9, 1925-ben pedig 17·6% volt egyemeletes. Az itt észlelhető emelkedéssel szemben a külterületen előbb 16·4, utóbb pedig 14·2% volt az ilyen épületek arányszáma.

Ebből azonban hiba volna arra következtetni, hogy a külterületen erősebben nyert teret a magasabb építkezés, mint a belterületen. A belterületeken t. i. a földszintes házak aránya csökkent oly feltűnően (42·3%-ról 35·5%-ra), hogy az itt felszabadult arányszámokból kis részt az egyemeletes épületek elhódítottak.

η) A kétemeletes házak számában történt változások.

A kétemeletes épületek számának fejlődéséről jobbra szintén csak a két szélső megfigyelési időszak adatait használjuk fel.

1906-ban a jobbparti épületek között minden 20-ik sem volt kétemeletes, a balparton viszont kevés híjján minden hatodik épület. 1925-ben jelentékeny változás. A jobbparton a kétemeletes épületek aránya 0·5%-kal emelkedett,

ami a korábban 4·8%-os arányhoz képest nem is épen csekély fejlődés. A magasabb épületek térnyerése tehát itt is meglátszott. A jobbparton a belterületen 1925-ben már az épületeknek 7·7%-a volt kétemeletes, a külterületeken azonban csak elenyésző csekély részük 1·7%. *A balparti belterületeken azonban ekkor már minden ötödik ház kétemeletes volt és a külterületen sem sokkal kevesebb, mint a jobbparti belterületen. Ez az erős ellentét jól megvilágítja azt a különbséget, ami e tekintetben a két városrész között fennállott.* Ennek ellenére 1925-ben a balparti épületek között aránylag kevesebb volt a kétemeletes. Ennek oka persze az volt, hogy a jobbparton a még magasabb épületek arányszáma nőtt meg annyira, hogy a kétemeletes épületek arányának is csökkenni kellett.

A jobbparti kerületek mindegyikében, de leginkább a tömör építkezésű Vízivárosban látjuk azt, hogy a kétemeletes házak arányszáma megnőtt. Az I. kerületben a viszonyszám talán kevésbé változott meg. De 19 év leforgása alatt 93-mal nőtt meg itt a kétemeletes bérházak száma, ami 64·1%-os emelkedésnek felel meg.

A jobbparton a IV. kerületben a kétemeletes épületek arányszáma szintén zuhanásszerű esést mutatott (30·3—20·3%). Előbb csaknem minden harmadik, most csupán minden ötödik ház volt a Belvárosban kétemeletes. Az átalakulás ebben a kerületben jellegzetes volt; 1906-ban 162 volt itt a kétemeletes házak száma, 1925-ben 55-tel kevesebbet írtak össze. Visszaszorult a kétemeletes épületek száma a Lipótvárosban is; az arányszámuk (17·4—12·2%) még inkább. A többi kerületben kivétel nélkül — leginkább Kőbányán — elég erős érdeklődés mutatkozhatott a kétemeletes épületek építése iránt; ez épületek száma mindegyikben szép fejlődésen ment át. Mégis csupán három kerület akadt: a Józsefváros, a Ferencváros és a X. kerület, amelyek épületei között a kétemeletesek viszonylag is előtérbe jutottak. A többiben, a Lipótvároson kívül, ahol a legszembetűnőbb volt az arányszám csökkenése, a Terézvárosban és az Erzsébetvárosban is fogyott az arányuk. A belterületen 1906-ban 15·5% volt a kétemeletes épületek aránya, a külterületen 3·7%. 1925. évi arányszáma (14·8—3·9%) azt mutatja, hogy *a külterületen számottevő ilyen épület emelkedett a két összeírás ideje között.* Valóban: a külterületen a kétemeletes épületek száma 215-ről 350-re emelkedett. A belterületen 1714-ről csak 1874-re. A belterület igazi fejlődése másutt mutatkozott.

d) A háromemeletes épületek számának alakulása.

A háromemeletes épületen arányszáma, mint láttuk, valamivel kisebb lett 1925-ben. Ennek oka a még magasabb épületek számának erőteljesebb szaporodásában rejlik. A Duna jobbpartján (túlnyomórészt a belső területen), a háromemeletes épületek szép fejlődést mutattak. Számuk 210-ről 380-ra ugrott fel s arányszámuk is 3·5%-ról 4·5-re. Az I. kerületben (1906-ban 105,

1925-ben 225) emelkedett legtöbb ilyen új ház, noha a fejlődés mértéke a III. kerületben (1906-ban 20, 1925-ben 42 épület) még valamivel erősebb volt. A Duna balpartján a háromemeletes épületek száma ugyan szintén emelkedett (1906-ban 2208, 1925-ben 2517; 13·9%-os emelkedés), arányszámuk azonban 20·5%-ról 19·0%-ra esett vissza. A négy- és ötemeletes épületek szaporodása t. i. itt még sokkal nagyobb volt és elhomályosította a háromemeletes épületek számának emelkedését is. A balparti kerületek között csupán három (a József-, a Ferencváros és Kőbánya) volt olyan, amelyben a háromemeletes épületek arányszáma 1925-re nagyobbodott. E kerületek fejlődésében már nagy szerepet játszik az ilyen magasságú épületek építése is. Kőbányán 1906-ban csupán 6, 1926-ban pedig már 41 ilyen épület állott. A Józsefvárosban számuk 408-ról 503-ra szökött fel. A belterületen árnyalatnyival emelkedett a háromemeletes házak aránya (20·9—21·2%). A külterületen inkább (1·7—2·4%); érdekes az, hogy *Budapest balparti részeinek belső területén épen a háromemeletes épületek azok, amelyek tipikusaknak veendők; csaknem minden harmadik ház ilyen volt 1925-ben.*

1) *A négy- és többemeletes épületek számának fejlődése.*

A négyemeletes házak aránya 1906-ban 2·6% volt; 1925-ben jóval nagyobb: 4·2%, sőt 1920-ban magasabb is, 4·4% volt.

A jobbparti kerületekben a négyemeletes épületek nagyobb hódítást végeztek. Valóban igen tekintélyes mértékben ez épületek arányszáma 0·3%-ról 1·9%-ra emelkedett, a balparton 3·8%-ról csak 5·6%-ra. A jobbparti részek hatalmas fejlődése akkor tűnik ki leginkább, ha hivatkozunk arra, hogy míg 1906-ban Budán mindössze 18 négyemeletes ház volt, számuk 1925-ben 157-re emelkedett. Az egyes kerületek fejlődése is sokatmondó. Az I. kerületben pl. a négyemeletes házak száma előbb 9 volt; utóbb már 107. A II. kerületben számuk 8-ról 43-ra emelkedett. A III. kerületben pedig, ahol épenséggel egy ilyen épület szerénykedett 1906-ban, helyette 1925-ben már hetet láthattunk. *A %-os fejlődés mind a három kerületben rendkívüli volna, ha az alapszámok csekély voltára nem gondolnánk.* A jobbparton ilyen fejlődési arányszámokkal nem találkozunk, nem is találkozhatunk, mert hiszen itt már 1906-ban sem ment a legtöbb kerületben ritka csodaszámba ily magas épület. E kerületekben azonban mégis jóval több négyemeletes házat írtak össze 1925-ben. A IV. kerületben 55 négyemeletes épület állott 1906-ban; számuk 1925-ben 42-vel lett több. Az V. kerületben ez épületek 121-ről 185-re emelkedett; a VI. kerületben 69-ről 115-re. A VII. kerületben csaknem kétszeresre ugrott a négyemeletes házak szám a (78-ról 150-re), a VIII. kerületben 57-ről 127-re, a IX. kerületben 30-ról 68-ra, a X. kerületben pedig 2-ről 6-ra. *Ezek a számok világítják meg azt a hatalmas átalakulást, mely a VII. és a IX. kerület épületviszonyaiban mutatkozott a század első negyedében.*

Az egykori idők mulasztását szinte behozva, ezekben a kerületekben egyre-másra építették a hatalmas épületeket. Mi volt ennek az oka? Nyilván az, hogy itt a telekspekuláció nem öltött olyan mérvet, mint a főváros egyéb részein s így itt még érdemes volt esetleg már beépített telkek megvásárlásával új, nagyobb építkezés útját egyengetni.

Hogy állunk már most azokkal az arányszámokkal, melyek egy-egy kerület épületei között jelzik a négyemeletesek %-át? Az I. kerületben előbb $\frac{1}{2}\%$ sem volt (0.4%) az arányszámuk; 1925-ben ez hétszeresére ugrott fel. A II. kerületben (0.6—2.5%) négyszeres emelkedést láttunk; a III. kerületben sem volt az jelentéktelen. A balparton mindegyik kerületben nagyobb lett a négyemeletes épületek arányszáma s ha ezek között elsősorban mégis a IV. kerületet emeljük ki (10.3—18.4%), ezt azért tesszük, mert *a négyemeletes házak arányszámának ez a szembeötlő változása legjobb bizonyosága annak, hogy a Belváros mily gyökeresen, mily nyilegyenesen haladt a tömörebb építkezés felé az 1906—1925. évek alatt is.* A négyemeletes házak száma emelkedésének oka — s mint ahogy majd alább látjuk, az ötemeleteseké sem — nem az volt a Belvárosban, mintha a többemeletesre felhúzott épületekben több lakó helyezkedett volna el. Az átalakulás döntőbb oka itt minden kétséget kizárólag az volt, hogy különösen a kereskedelmi élet fejlődésével kapcsolatban fokozott szükség volt itt üzleti helyiségekre és raktárakra. A földszintes és az egyemeletes épületek helyébe így épültek itt mindinkább a többemeletű paloták és egyéb házak. A Belvároson kívül a Lipótvárosban volt nagy szerepe 1925-ben (17.9%) a négyemeletes házaknak, csakhogy itt már 1906-ban is 14.9% volt az arányuk.

A székesfőváros egész bel- és másrészt egész külterületét egybefoglalva, amott látszólag nagy fejlődésen ment át a négyemeletes házak arányszáma (3.5—6.9%). A külterületen (0.2—0.3%) kevésbé. A belterületen az épületek száma 420-ról 875-re, a külterületen 10-ről 30-ra fejlődött fel.

Az ötemeletes és magasabbemeletű épületekről kevesebb a mondanivaló. Kisebb számokkal találkozunk itt. Hiszen az ötemeletes épületek száma 1925-ben csak 456, a hatemeleteseké 42, a hatnál több emeleteseké pedig csupán 1 volt. De ha arra gondolunk, hogy ugyan e házak helyett 1906-ban Budapesten csak 24 ötemeletes és 8 hatemeletes épület állott, azzal is tisztába jöhetünk, hogy *alapjában páratlan fejlődéssel állunk itt szemben. Egyetlen más épülettípus csoportszáma sem emelkedett megközelítően is oly hatalmas lendülettel, mint ez óriásépületeké.* Az 1906-tól 1925-ig eltelt 19 év eredményeképpen joggal tarthatjuk Budapest épületstatisztikája kiemelkedő tanulságának azt, amelyet az imént kifejtettünk. A fejlődést híven rögzítik meg az épületek (megoszlási) arányszámai is (0.2—2.3%).

A jobbparti részek is kivették részüket a fejlődésből, mint a balpartiak. Ez nemcsak abból tűnik ki, hogy Budán az öt és többemeletű épületek arányszáma 0.1%-ról 1.1%-ra emelkedett. Világosabb képet ad az átalaku-

lásról az, hogy míg 1906-ban csak 4 ilyen épület emelkedett Buda utcáin: 1925-ben számuk már 97 lett (egy kivétellel mind a belterületen). A balparti kerületekben a fejlődés 28 ilyen házzal indult el s 1925-ben 402 épület tartozott ebbe a magas kategóriába. A balparti kerületek sem maradtak hátra, túlnyomórészt belterületükön helyeződven új nagy épületeik (a külterületen csak 9 ilyen ház állott 1925-ben is).

Valóban Budapest utcáin ritka kivételszámba ment 1906-ban az ötemeletes vagy annál magasabb épület. A Lipótvároson kívül csupán a Belvárosban és a Ferencvárosban volt belőlük több; a többi kerületben legfeljebb egy-kettő díszelgett közülük. *S íme, 1925-ben a közbeeső hatalmas fejlődés eredményéül, mely fejlődés során Budapest gazdaságtársadalmi élete is nagy átalakuláson ment keresztül: Budapest épületeinek külsejében is megnyilatkozott az a magasabb fokozat, amelyhez a főváros eljutott.* Azokban a kerületekben, melyekben előbb alig-alig találtatott ily magas épület, 1925-ben már nagy volt a számuk. Igaz, hogy ezeknek az építkezéseknek a java-része 1920-ig lezajlott, de mégis rendkívül nagy mozgalomról beszélnek Budapest épületstatisztikájának a számai. Az I. kerületben 1906-ban csak 1 ilyen épület volt; 1925-ben 56. A II. kerületben szintén csak 1; ez a szám 35-el lett nagyobb. A belvárosi 6 épület száma 55-el gyarapodott. A lipótvárosi 11 helyett 1925-ben 144-et láthattunk s az utóbbi kerületben immár jelentékeny számmal (23) 6 emeletes épületeket is, sőt egy 6 emeletnél magasabbat is. A többi kerületek bármelyiket is nézzük, (a Terézvárost, az Erzsébetvárost, a Józsefvárost, a Ferencvárost) a III. és a X. kerületet kivéve, minden más kerületben az építkezések iránya 1906 óta erőteljesen arra felé tolódott, hogy a vállalkozás mind több és több teret nyújtott a négy-nél több emelettel bíró épületek emelésére.

A legmeglepőbb az átalakulás részletei között tulajdonképpen az I. kerületben tapasztalt fejlődés; aki azonban nyitott szemmel figyelte Budapest egyes városrészeinek fejlődését, már régóta tisztán láthatta azt a nagy fejlődési lehetőséget, amely Budapestnek erre a nagyértékű részére várt. Nagyon valószínű, hogy ha a lágymányosi részeknek a kibontakozását a világháború kitörése meg nem akasztja, az épületstatisztika 1925-ben még nagyobbnak mutatta volna e kerület fejlődését mintsem tényleg megtehetette.

μ) *A⁴ kerületek szerepe a különböző magasságú épületek számának változásában.*

Vizsgálódásaink másik része arra terjeszkedik ki, hogy a különböző összeírások idején az egy vagy más típusú (ilyen vagy amolyan magasságú) épületek Budapest mely részében találtak nagyobb számban.

A szükséges adatokat a négy, tanulmányunkban feldolgozott, összeírás idejéről fentebb közölt táblázataink részben már tartalmazták. Az 1925. évi adatok ezek:

24. tábla. Az épületek magasság szerint való megoszlása 1925-ben.

Városrész	Földszintes	1	2	3	4	5	6	6—	Megjelölés nélküli	Összesen
		e m e l e t e s								
		épületek közül esett %-ban								
I. kerület	19·8	26·2	10·7	7·8	11·8	11·8	4·8	—	16·7	17·7
II. «	7·9	13·4	6·7	3·8	4·8	7·9	—	—	11·9	8·0
III. «	21·1	6·8	2·6	1·5	0·8	1·1	—	—	9·5	12·9
IV. «	0·2	1·3	4·8	6·6	10·7	12·5	9·5	100·0	4·8	2·4
V. «	1·9	2·7	5·7	8·8	20·4	26·4	54·8	—	9·5	4·8
VI. «	12·2	13·7	19·0	22·8	12·7	9·4	7·1	—	9·5	14·6
VII. «	11·3	14·3	22·0	21·9	16·6	9·9	—	—	16·6	14·5
VIII. «	5·6	9·0	17·2	17·5	14·0	9·9	7·1	—	4·8	9·3
IX. «	5·4	5·4	8·0	7·9	7·6	10·7	14·3	—	2·4	6·2
X. «	14·6	7·2	3·3	1·4	0·6	0·4	2·4	—	14·3	9·6
Jobbpart:										
Beltelek	25·7	32·1	17·6	12·2	16·8	20·6	4·8	—	35·7	23·6
Kültelek	23·1	14·3	2·4	0·9	0·5	0·2	—	—	2·4	15·0
Együtt....	48·8	46·4	20·0	13·1	17·4	20·8	4·8	—	38·1	38·6
Balpart. Beltelek:										
körúton belül.....	1·5	7·7	26·9	34·1	43·3	45·6	69·0	100·0	11·9	12·3
körúton kívül	11·7	24·0	39·8	46·4	36·6	32·3	21·4	—	19·1	22·8
Együtt	13·2	31·7	66·7	80·5	79·9	77·9	90·4	100·0	31·0	35·1
Kültelek	38·0	21·9	13·3	6·4	2·8	1·3	4·8	—	30·9	26·3
Együtt...	51·2	53·6	80·0	86·9	82·7	79·2	95·2	100·0	61·9	61·4
Budapest:										
Beltelek	38·9	63·8	84·3	92·7	96·7	98·5	95·2	100·0	66·7	58·7
Kültelek	61·1	36·2	15·7	7·3	3·3	1·5	4·8	—	33·3	41·3
Összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Midőn azonban most majd néhány szóval az adatok tanulságát összefoglaljuk, elegendőnek véljük itt, ha csak a két szélső összeírás adatait vetjük ezúttal is egymással össze. A közbeeső idők esetleges változásait a táblák anyagából figyelemmel kísérheti az olvasó. A számsoraink legjellemzőbb tanulsága az, hogy 1906-tól 1925-ig csak keveset változott az az arány, mellyel Budapest jobb- és balparti részei a földszintes házak tömegében részesednek. Csak árnyalatnyival emelkedett 1925-re a jobbpart arányszáma (48·1—48·8%). Ez azonban épenséggel nem jelenti azt, mintha mélyreható változások nem történtek volna a tekintetben, hogy egyik vagy másik kerületre mekkora része esett a földszintes házaknak a megfigyelés két szélső időpontjában.

A budai kerületek közül ugyan az I. és a III. kerület szerepe erősebbé vált, viszont a II. kerületé meggyengült, mégis általában nyugvó állapotot

tükröznek vissza az arányszámok. Nagyon érdekes azonban és fenti álláspontunkat támasztja alá az a tanulság, hogy a Terézvárosra és az Erzsébetvárosra 1925-ben jóval nagyobb rész esett a földszintes házakból. Viszont a VIII. kerület földszintes házai csak erős felerészét tették 1925-ben a földszintes épületek blokkjának (9·8%—5·6%). A ferencvárosi földszintes házak jelentősége is háttérbe nyomult (7·0%—5·4%), csupa olyan változás, melyeket a háború után kialakult sajátos viszonyok készítettek elő. Nagyon jellemző vonása a jobbparti építkezésnek, hogy a belterületen több földszintes ház feküdt, mint a külterületen. A balparti kerületekben minő más kép: a földszintes házak csupán $\frac{1}{4}$ részükben tartoznak belső területhez s a többi részük a külső terület épületállományából való.

Ha a földszintes házaknál nagyban-egészben azt mondhattuk, hogy a főváros két fő kerületcsoportjának arányszáma nem változott meg, épenséggel nem ismételhetnők meg ezt az egyemeletes épületeknél, amelyeknek nem egészen $\frac{2}{5}$ -része volt a jobbparton 1906-ban és $\frac{3}{5}$ -részük a balparton. 1925-ben a két városrész ereje az egyensúly felé közeledett s ha a balparton — természetszerűleg — mégis több egyemeletes épület állott, túlsúlyuk megingott. A jobbparton ismét különösen az I. kerület az, melynek egyemeletes házai 1925-ben sokkal jobb arányszámot képviseltek, mint 1906-ban (21·4%—26·2%). Kisebb, de szintén megfigyelhető emelkedést észlelhattunk a III., (5·8%—6·8%) és a II. kerületben is (12·5%—13·4%). Az elmondottakból önként következik az, hogy a balparti kerületekről viszont azt kell mondanunk, hogy egyemeletes épületeik aránylag kisebb része voltak 1925-ben Budapest épületeinek. Valóban úgy volt. S leginkább a IV., a VII. és a VIII. kerületekben. A balparton csupán egy kerület volt — Kőbánya —, melynek 1 emeletes épületei 1925-ben nagyobb részét (7·2%) tették Budapest épületeinek, semmint 1906-ban (6·5%). Az egyemeletes épületek bel- és kültelek szerint való megoszlásáról is egy-két szót kell ejteni: 1925-ben a földszintes háznak 40%-a feküdt a beltelkeken s a többi kültelkeken. Az egyemeletes épületeknél a helyzet fordított: ezeknek közel $\frac{2}{3}$ -része (63·8%-a) a beltelkeken épült és csak jó egyharmaduk kültelkeken. A budai és a pesti viszonylatban a dolog nem egészen így áll: Budán az egyemeletes épületeknek közel egyharmada a külterületi; a pesti oldalon a külterületre jutó egyemeletes épületek aránya (53·6%-ból 21·9%) nagyobb. *Ez is annak jele, hogy a dunabalparti kerületekben a belterületen az egyemeletes épületek is kiütköztek szinte a magasabb épületek rendjéből. De ezek persze, mint adatainkból kitűnik, inkább a körúton kívül belterületi utak frontján helyezkedtek el.*

Itt említjük meg, hogy amint a földszintes házaktól egyre a magasabb épületek felé közeledünk: a külterületi épületek arányszáma egyre fogy. *Kis hiba megengedésével szinte oly mértani haladvány formájában csökkent a földszintes az egy-két stb. emeletes épületeknek a külterületre eső része, melynek*

quotiense $\frac{1}{2}$. Csupán a hatemeletes épületeknél törik meg a szabály, ez azonban nyilván annak következménye, hogy a külterületen fekvő gyári épületek közül sok ilyen magas. A kétemeletes épületek számából 1925-ben valamivel kisebb rész feküdt a balparton (80·0%). Nem véletlen jelenség volt ez. A jobbparti városrész erőteljes fejlődését olvashatjuk ki azokból a számokból is, melyek szerint az öt vagy többemeletes épületekből a jobbparton 1906-ban 18·5, 1925-ben pedig 20·8% esett.

Elsősorban a budai kerületek tehát azok, amelyeket ezen a helyen szemmel kell tartanunk. Budán valóban úgy az I., mint a III. kerület kétemeletes épületei nagyobb részt képviseltek a főváros hasonló épületeiből, mint 1906-ban. A balparton csak a VIII. és a X. kerületről mondhatjuk el ugyanezt. A külterület és belterület különleges viszonyait már fentebb említettük; ehhez most csak azt tegyük hozzá, hogy a külterületre eső kétemeletes épületek aránya valamivel emelkedett (16·4—15·7%).

A *háromemeletes* épületek közül 1906-ban 8·7, 1925-ben pedig 13·1% esett a jobbparti területekre, a *balparti kerületek ily magasságú épületeinek fejlődése élénkebb volt*. A külterület szerepe is (6·5—7·3%) valamivel kiéleződött. Jellemző azonban, hogy míg a budai külterület háromemeletes épületei alig zavartak valami vizet, — a balparton már nagyobb tömeget képviseltek. Hasonlítsuk azonban össze a két nagy városrészben a bel- és külterületekre eső háromemeletes épületek arányszámát, s kiderül az, hogy a budai városrész nem állt rosszabbul: sőt. A kerületekben megközelítőleg egy nívón mozgott a háromemeletes épületek számának szaporodása, Budán a II., a balparton az V. és VIII. kerületek arányszáma csökkent, a VII. kerület változatlan maradt, Kőbányáé viszont kétszeresére ugrott.

A *négymeletes* épületek sorában a budai kerületek erősen előtérbe jutottak (4·2—17·4%). Ez főkép az I. kerületben ötlik szembe. A balparti kerületek között a Józsefváros erősítette meg leginkább pozícióját s leginkább gyengült a Terézvárosé. A belterületen lebonyolódott erős építkezés, mely 1910 körül nagyon kedvelte a négymeletes épületeket, okozta azt, hogy a külterületen fekvő ez épületek 1925-ben kisebb részt jelentettek a főváros háztömegeinek ebben a csoportjában, mint 1906-ban. Ha az adatokat közelebről nézzük, kiderül, hogy a balparti külterületi négymeletes épületek arányszámának csökkenése idézte elő ezt a fejlődést.

Az *ötemeletes és magasabb* épületek aránya feltűnően megnőtt a budai kerületekben (az I. kerületen kívül a III. kerületben). Ugyanezt a balparton csak az V. és VI. kerületekről állíthatjuk. Az új hatemeletes épületeknek pedig ugyan a nagyobbik fele a Lipótvárosban, egyéb jelentős részei pedig a IX. és VI. kerületekben épültek, de az I. kerület sem szűkölködött ilyenek nélkül.

1) A legutolsó, 1927. évi épületösszeírás eredményei.

Az 1927. évi épületösszeírás észlelése és feldolgozása kiterjedt arra is, hogy az épületek magasság szerint való megoszlása minő volt. A következő eredménnyel:

25. tábla. Épületek magasság szerint 1927-ben.

Kerület	Föld- szintes	$\frac{1}{2}$ és 1 é p	2 ü	3 l	4— e t e k	Meg- jelölés nélküli	Összes
a) Abszolút számok.							
I.	2.318	977	237	233	166	10	3.941
II.	927	485	148	118	83	5	1.766
III.	2.451	290	58	49	13	6	2.867
Jobbpart	5.696	1.752	443	400	262	21	8.574
IV.	21	45	109	192	158	2	527
V.	232	93	131	259	330	5	1.050
VI.	1.422	505	422	646	166	4	3.165
VII.	1.306	566	487	636	207	9	3.211
VIII.	624	338	382	503	175	2	2.024
IX.	615	201	180	230	123	3	1.352
X.	1.707	270	77	44	9	6	2.113
Balpart	5.927	2.018	1.788	2.510	1.168	31	13.442
Budapest	11.623	3.770	2.231	2.910	1.430	52	22.016

Kerület	Föld- szintes	$\frac{1}{2}$ és 1 é p	2 ü	3 l	4— e t e k
b) Százalékok.					
I.	58·82	24·79	6·01	5·91	4·21
II.	52·49	27·46	8·38	6·68	4·70
III.	85·49	10·12	2·02	1·71	0·45
Jobbpart	66·43	20·43	5·17	4·67	3·06
IV.	3·98	8·54	20·68	36·43	29·98
V.	22·10	8·86	12·48	24·67	31·43
VI.	44·93	15·96	13·33	20·41	5·24
VII.	40·67	17·63	15·17	19·81	6·45
VIII.	30·83	16·70	18·87	24·85	8·65
IX.	45·49	14·87	13·31	17·01	9·10
X.	80·79	12·78	3·64	2·08	0·43
Balpart	44·09	15·01	13·30	18·67	8·69
Budapest	52·79	17·12	10·13	13·22	6·50

Ezeknek az adatoknak az a tanulságuk, hogy 1925-től 1927-ig a *földszintes épületek aránya újból fogyni kezdett Budapesten*. Itt s a két- és háromemeletes épületek arányszámánál látott kisebb csökkenést az *egyemeletes épületek számának emelkedése ellensúlyozta; a magasabb épületek aránya változatlan maradt. Budapest építkezése tehát ebben a két évben is a kisserűség, a kispolgári igények kielégítésének jegyében haladt.*

A földszintes épületek arányszáma úgy a bal- mint a jobboldalon csökkent. A jobboldalon leginkább a III. kerületben, a baloldalon a IX. kerületben. A baloldalon azonban két kerület is akadt (Lipótváros, Terézváros), melyek épületei között most a földszintesek valamivel jobb szerephez jutottak.

Az egyemeletes épületek száma a Duna mindkét partján fekvő kerületekben növekedett. Budán most a III. kerületé az elsőség. Az emelkedés még a balparti kerületekben is hiba nélkül érvényesült, legészrevehetőbben az Erzsébetvárosban és a Józsefvárosban.

A kétemeletes épületek arányszáma általában hanyatló volt a Duna mindkét partjára eső kerületekben. A fővárosban csupán egy kerület volt, amelyben ez épületek aránya 1925-től némileg emelkedett, (a Ferencváros); a József-városban stagnált az.

A háromemeletes épületeknél más a vizsgálatok eredménye: ezek arányszáma Budán emelkedett, a baloldalon azonban csökkent. Az előbbi fejlődés létrehozásában elsősorban a VI. és VII. kerületek munkálkodtak, emitt viszont a hanyatlás főtényezői a VI. és VII. kerületek voltak.

A négy és többemeletes házak arányszáma árnyalatnyival emelkedett 1927-re, — a baloldalon szintúgy árnyalatnyival csökkent. Budán az egyes kerületek arányszámaiban 1927-ben nem is lehet különbséget látni 1925-tel szemben. A baloldalon a Lipótvárosban kiéleződött e házak előbb is már magas aránya (31·4—31·8%).

A különböző magasságú épületek számát vetve össze kerületenként az 1925. és 1927. években, a földszintes épületeknél egyetlen egy kerületet sem kell kiemelnünk. Az egyemeletes házak száma leginkább az I., (6·3%), a III. (22·3%), a VII. (12·7%) kerületekben gyarapodott. A kétemeletes házak számában észrevehetőbb mozgalom az I. kerületben történt. A háromemeletes házak száma a III. kerületben emelkedett leginkább (42—49 épület); a négy és többemeleteseké pedig a VII. kerületben (195—207 épület).

b) A lakóházak.

Ugyanazzal a módszerrel, mint az összes épületeknél tettük, feldolgoztuk a *lakóházak magasság szerint* való adatait is. Ime az adatok az 1906., 1920. és 1925. évi felvételek idejéről.

α) Az 1906. és az 1920. évi adatok összehasonlítása.

26. tábla. A lakóházak magasság szerint való megoszlása 1906-ban, 1920-ban és 1925-ben.

Városrész	Földszintes	1	2	3	4	5	Meg- jelölés nélküli	Összes
		l a k	ó h	á z	a k			
A) 1906.								
<i>a) Abszolút számok.</i>								
Budapest	8.226	2.395	1.618	2.308	396	13	2	14.958
Jobbpart	4.230	1.019	218	188	17	1	2	5.675
Balpart	3.996	1.376	1.400	2.120	379	12	—	9.283
Beltelek	4.301	1.653	1.484	2.220	388	12	—	10.058
Kültelek	3.925	742	134	88	8	1	2	4.900
<i>b) Százalékok.</i>								
Budapest	55·0	16·0	10·8	15·4	2·7	0·1	0·0	100·0
Jobbpart	74·6	18·0	3·8	3·3	0·3	0·0	0·0	100·0
Balpart	43·1	14·8	15·1	22·8	4·1	0·1	—	100·0
Beltelek	42·8	16·4	14·7	22·1	3·9	0·1	—	100·0
Kültelek	80·1	15·1	2·7	1·8	0·2	0·0	0·1	100·0
B) 1920.								
<i>a) Abszolút számok.</i>								
Budapest	9.252	2.750	1.742	2.632	805	444	—	17.625
Jobbpart	4.827	1.271	326	350	147	86	—	7.007
Balpart	4.425	1.479	1.416	2.282	658	358	—	10.618
<i>b) Százalékok.</i>								
Budapest	52·5	15·6	9·9	14·9	4·6	2·5	—	100·0
Jobbpart	68·9	18·1	4·7	5·0	2·1	1·2	—	100·0
Balpart	41·7	13·9	13·3	21·5	6·2	3·4	—	100·0

β) Az 1925. évi összeírás eredményei.

Az 1925. évi adatokból valamivel bővebben idézünk.

27. tábla. A lakóházak magasság szerint való megoszlása 1925-ben.

Városrész	Föld- szintes lakó- házak	1	2	3	4	5	6	Össze- sen
		e m e l e t e s l a k ó h á z a k						
a) Abszolút számok.								
I. kerület	2.156	847	183	211	101	52	2	3.552
II. „	888	446	121	103	41	35	—	1.634
III. „	2.344	206	35	33	7	3	—	2.628
IV. „	17	40	97	163	85	54	3	459
V. „	83	50	89	237	152	116	23	750
VI. „	1.151	406	367	608	106	40	3	2.681
VII. „	1.155	423	424	609	140	43	—	2.794
VIII. „	564	279	314	467	117	43	1	1.785
IX. „	457	150	145	215	62	47	4	1.080
X. „	1.521	206	54	31	5	1	—	1.818
Jobbpart :								
Beltelek	2.842	1.037	303	325	145	90	2	4.744
Kültelek	2.546	462	36	22	4	—	—	3.070
Együtt	5.388	1.499	339	347	149	90	2	7.814
Balpart :								
Beltelek: Körúton belül ..	106	222	493	878	341	197	27	2.264
Körúton kívül ..	1.058	723	767	1.294	305	142	7	4.296
Beltelek	1.164	945	1.260	2.172	646	339	34	6.560
Kültelek	3.784	609	230	158	21	5	—	4.807
Együtt	4.948	1.554	1.490	2.330	667	344	34	11.367
Budapest :								
Beltelek	4.006	1.982	1.563	2.497	791	429	36	11.304
Kültelek	6.330	1.071	266	180	25	5	—	7.877
Együtt	10.336	3.053	1.829	2.677	816	434	36	19.181
b) A lakóházak %-os megoszlása magasság szerint.								
I. kerület	60·7	23·8	5·2	5·9	2·8	1·5	0·1	100·0
II. „	54·4	27·3	7·4	6·3	2·5	2·1	—	100·0
III. „	89·2	7·8	1·3	1·3	0·3	0·1	—	100·0
IV. „	3·7	8·7	21·1	35·6	18·6	11·8	0·5	100·0
V. „	11·1	6·7	11·7	31·6	20·3	15·5	3·1	100·0
VI. „	42·9	15·1	13·7	22·7	4·0	1·5	0·1	100·0
VII. „	41·4	15·1	15·2	21·8	5·0	1·5	—	100·0
VIII. „	31·6	15·6	17·6	26·2	6·6	2·4	0·0	100·0
IX. „	42·3	13·9	13·4	19·9	5·7	4·4	0·4	100·0
X. „	83·7	11·3	2·9	1·7	0·3	0·1	—	100·0
Jobbpart :								
Beltelek	59·9	21·9	6·4	6·8	3·1	1·9	0·0	100·0
Kültelek	83·0	15·0	1·2	0·7	0·1	—	—	100·0
Együtt	69·0	19·2	4·3	4·4	1·9	1·2	0·0	100·0
Balpart :								
Beltelek: Körúton belül ..	4·7	9·8	21·8	38·8	15·1	8·7	1·1	100·0
Körúton kívül ..	24·6	16·8	17·9	30·1	7·1	3·3	0·2	100·0
Beltelek	17·7	14·4	19·2	33·2	9·8	5·2	0·5	100·0
Kültelek	78·7	12·7	4·8	3·3	0·4	0·1	—	100·0
Együtt	43·5	13·7	13·1	20·5	5·9	3·0	0·3	100·0
Budapest :								
Beltelek	35·5	17·5	13·8	22·1	7·0	3·8	0·3	100·0
Kültelek	80·3	13·6	3·4	2·3	0·3	0·1	—	100·0
Együtt	53·9	15·9	9·5	14·0	4·2	2·3	0·2	100·0

27. tábla. A lakóházak magasság szerint való megoszlása 1925-ben. (Vége.)

Városrész	Földszintes lakóházak	1	2	3	4	5	6	Összesen
		emeletes lakóházak						
c) A lakóházak %-os megoszlása kerületek szerint.								
I. kerület	20·8	27·7	10·0	7·9	12·4	12·0	5·6	18·5
II. „	8·6	14·6	6·6	3·8	5·0	8·1	—	8·5
III. „	22·7	6·8	1·9	1·2	0·9	0·7	—	13·7
IV. „	0·2	1·3	5·3	6·1	10·4	12·5	8·3	2·4
V. „	0·8	1·6	4·9	8·9	18·6	26·7	63·9	3·9
VI. „	11·1	13·3	20·1	22·7	13·0	9·2	8·3	14·0
VII. „	11·2	13·9	23·2	22·8	17·2	9·9	—	14·6
VIII. „	5·5	9·2	17·2	17·4	14·3	9·9	2·8	9·3
IX. „	4·4	4·9	7·9	8·0	7·6	10·8	11·1	5·6
X. „	14·7	6·7	2·9	1·2	0·6	0·2	—	9·5
Jobbpart :								
Beltelek	27·5	34·0	16·5	12·1	17·8	20·8	5·6	24·7
Kültelek	24·6	15·1	2·0	0·8	0·5	—	—	16·0
Együtt	52·1	49·1	18·5	12·9	18·3	20·8	5·6	40·7
Balpart :								
Beltelek : Körúton belül ..	1·0	7·3	27·0	32·8	41·8	45·4	75·0	11·8
Körúton kívül ..	10·3	23·6	41·9	48·3	37·4	32·7	19·4	22·4
Beltelek	11·3	30·9	68·9	81·1	79·2	78·1	94·4	34·2
Kültelek	36·6	20·0	12·6	6·0	2·5	1·1	—	25·1
Együtt	47·9	50·9	81·5	87·1	81·7	79·2	94·4	59·3
Budapest :								
Beltelek	38·8	64·9	85·4	93·2	97·0	98·9	100·0	58·9
Kültelek	61·2	35·1	14·6	6·8	3·0	1·1	—	41·1
Együtt	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Itt is elegendőnek látszik, ha megbeszélésünk során csak az 1906. és 1925. évi adatokat magyarázzuk meg bővebben. Annál inkább, mert a figyelmes szem azonnal észreveheti, hogy az összes épületeknél leszűrt tanulságokat jórésztben a lakóházak adatainak alakulása idézte elő.

A jobbparti lakóházak között 1906-ban valamivel több, a balpartiak között pedig valamivel kevesebb volt földszintes, mint az összes épületek közül. Amiből azután az is következik, hogy a jobbparti földszintes épületek nagyobb részét képviselték a lakóházaknak, mint a balparti épületek az összes épületeknek.

1925-ben a földszintes lakóházaknak jóval nagyobb része esett a jobbparti épületekre, mint az összes épületeknek (48·8%). S minthogy Budapest összes földszintes lakóházaiból 1906-ban 51·4% feküdt a Duna jobbpartján,

láthatjuk, hogy a budai kerületeknek a földszintes lakóházakban való nagyobb részesedése állandó jellegű volt. A földszintes lakóházak közül a legtöbb a III., illetőleg az I. kerületben feküdt; mind a két kerületben — egyenként — Budapest lakóházainak valamivel több, mint $\frac{1}{5}$ -része. S mindkét kerületben, sőt a II. kerületben is, a földszintes lakóházak nagyobb részét tették a főváros földszintes lakóházainak, mint az ilyen magasságú épületek a kerület épületeinek. A budai I. és III. kerületekhez hasonló magas részt egyetlen balparti kerület sem foglal el Budapest földszintes épületeiben. Csupán a X. kerületben tömörült még a főváros földszintes lakóházainak nagyobb, csaknem $\frac{1}{6}$ -része, — valamivel több, mint az épületek közül. Kőbányán kívül még a VI. és VII. kerületben falusias Budapest földszintes lakóházainak több mint 10%-a. Ennek a két kerület külterületi érdekeltsege az oka. Különben aligha lehetne szó arról, hogy a tipikusan nagyvárosi kerületekhez jó kétszerre több földszintes lakóháza tartozzék a fővárosnak, mint a VIII. és IX. kerületekhez.

Normális és a köztudatba is átment már a statisztikának az a tanulsága, hogy a Belvárosnak, valamint a Lipótvárosnak alig-alig jut valami a főváros földszintes lakóházaiból.

Vizsgálódásainknak az a másik iránya, hogy a földszintes lakóházak 1906-ban és 1925-ben mekkora része voltak az összes lakóházaknak kerületenként, szintén érdekes ujjmutatással szolgál. A lakóházak közül, mint láttuk egész Budapesten, mindössze csak 55·0% volt 1906-ban földszintes, de a jobbparton 74·6%, a balparton pedig csak 43·1%. 1925-ben Budapest összes lakóházai között valamivel kevesebb lett (53·9) a földszintes házak aránya, de míg a balparton a földszintes lakóházak arányszáma némi emelkedésen ment keresztül, ezzel szemben a jobbparton a földszintes lakóházak aránya (74·6—69·0%) ugyancsak háttérbe szorult. A bel- és külterületen és fontos változások történtek. A beltelki lakóházak között 1906-ban még 42·8% volt földszintes, ez az arányszám 19 évvel később 35·5%-ra csökkent. Emitt azonban aránylag 1925-ben is ugyanannyi volt a földszintes lakóház, mint 1906-ban. Különösen a budai kerületekben volt magas még mindig a földszintes házak aránya, ám egyébként a lakóházak tekintetében a duna-jobbparti kerületekben 1925-ben (nagyjában legalább) ugyanaz a helyzet alakult ki, mint aminőnek rajzát megadtuk már az összes épületek magasság szerint való megoszlásának fejtegetésénél. Ami kis eltérés volt, az abban mutatkozott, hogy a budai lakóházak között (mind a három kerületben) valamivel még több a földszintes házak aránya, mint az összes épületek között. De másfelől a dunabalparti kerületekre az ellenkező áll: a földszintes lakóházaik arányszáma valamivel kisebb, mint a földszintes épületeké az összes épületek között. Egy nagy különbség mégis kiütöközik. A Lipótvárosban az összes épületek között a földszintes elem több, mint $\frac{1}{5}$ -résznyi arányt képviselt, a lakóházak között azonban csak 11%-ot. Ez azt

jelenti, hogyha már az egész épülettömeget tekintve a Lipótvárost kellett leginkább nagyvárosnak mondanunk a főváros összes kerületei között a Belváros után, ez az igazság még irkább kidomborodik akkor, ha a Lipótváros lakóházait számoljuk át.

Hogy állunk az egyemeletes épületekkel? Legnagyobb a II. kerületben az arányszámuk, akár csak az összes épületeknél. Az I. kerület lakóházai között is szerepel negyedrésznyi ilyen lakóház. A többi kerületek két csoportra oszlottak 1925-ben. Az egyik csoportban (III., IV. és V. kerületek) az egyemeletes lakóházak arányszáma a 10%-on alul maradt. *Óbudán azonban ezzel már el is fogyott a nagy lakóházak sora, a Belvárosban és Lipótvárosban pedig az ily kis lakóházak még mindig alig számítanak.* A másik csoport, melynek lakóházai között az egyemeletes rész 10—20% között mozgott, ismét két alcsoportra oszlott. Az egyik csoportban (VI., VII. és VIII. kerületek) az egyemeletes lakóházak arányszáma 15% körül feküdt, a másikban (IX. és X. kerületek) 14%-on alul maradt.

Egyébként a főváros egyemeletes lakóházai közül kb. ugyanannyi feküdt 1925-ben egyik vagy másik kerületben, mint az épületek közül. A budai I., II. és a balparti VIII. kerületek lakóház-arányszámai némileg kiéleződtek. Viszont az V. és a X. kerületre jóval kevesebb egyemeletes lakóház esik, mint épület.

A kétemeletes lakóházak arányszáma Budapesten 1906-ban, mint fentebb láttuk 10-8% volt. Ez az arányszám 1925-ben 9-5%-ra csökkent, — csökkent tehát épen úgy, mint a földszintes vagy az egyemeletes, sőt mint iziben majd látjuk, a háromemeletes lakóházaké is. *Csupán a négy- és magasabbemeletű lakóházak azok, amelyek arányszáma szinte nagy lendülettel nőtt meg 1925-re.* Érdekes azonban, hogy ezt a csökkenést túlnyomórészt a jobbparti viszonyok változása idézte elő, minthogy itt a kétemeletes lakóházak viszonylag jóval gyakrabban fordultak elő, mint 19 évvel előbb. A balparton viszont annál jelentősebb volt az arányszám visszahúzódása (15-1, 13-1). Eltérő fejlődésnek lehetünk tanui a bel- és külterlekek területén álló lakóházaknál, minthogy a belterületen a kétemeletes lakóházak aránya is észrevehetően csökkent, míg a külterületen szembeötlően emelkedett. Érdekes vonása a fejlődésnek, hogy a belterületen az 1906. évi 1484 kétemeletes lakóház helyett 1925-ben csak 1563-at írtak össze, a fejlődés tehát csak 5-3% volt, míg a külterületen a lakóházak száma 134-ről 266-ra ugrott fel s így itt szinte pontosan 100%-os gyarapodásnak lehettünk tanui. A székesfőváros egyes kerületeiben 1925-ben megközelítőleg ugyanannyi volt a kétemeletes lakóházak arányszáma az illető kerület összes lakóházaihoz képest, mint az összes épületeknél láttuk. Általában azonban azok a kerületek voltak túlsúlyban, melyekben a kétemeletes lakóházak arányszáma kisebb, mint az ilyen magasságú épületeké s főképp a budai kerületekben érezhető ez a különbség. A balparton a Belvárosban a VI. és

a IX. kerületben a lakóházak között valamivel több is volt a kétemeletes, mint az épületek között, viszont a Kőbányán jóval kisebb. Nagyjában ugyanezeket a tanulságokat vonhatjuk le adatainkból akkor is, ha azt vizsgáljuk, hogy a székesfőváros lakóházai közül mekkora rész esik egyik vagy másik kerületre. Fontosabb különbség csak az, hogy a VII. kerületben aránylag több a kétemeletes lakóház, mint ilyen épület.

A *háromemeletes* lakóházak arányszáma is *csökkent* Budapesten 1906-ról 1925-re, noha az efajta lakóházaknak a száma 369-el gyarapodott 1906 óta (16%-nyi emelkedés). A budai részeken a házaknak 3·3%-nyi arányszáma egyharmad részével szökkent fel 4·4%-ra; a *jobbparton tehát* — akár csak a két- és négyemeletes lakóházak arányszáma — a *háromemeleteseké is emelkedőben volt*. A *balparton nem*; habár csak csekély mérvű volt itt is az arányszám lefelé kurtulása s ezt is az okozta, mert a balparton a négy- és ötemeletes lakóházak arányszáma nőtt meg.

Budapest belső területén a háromemeletes lakóházak arányszáma ugyanakkora volt 1925-ben is, mint 1906-ban; *inkább a külső területeken volt észlelhető az arányszámok emelkedése*. A balparti külső területek lakóházainak 1925-ben 3·3%-a volt már háromemeletes s ha ehhez az arányszámhoz foghatót nem is mutattak a Budapest jobbparti észlelés eredményei, mégis kétségtelen, hogy a *főváros egész külterületén emelkedett a háromemeletes lakóházak aránya*. A jobbparti belső területen 1925-ben 6—8%-a volt a lakóházaknak háromemeletes, (több tehát, mint kétemeletes). A budai belső telkek lakóházainak szerepe azonban messze mögötte maradt a balparti belterületekének. Emitt a házaknak szinte pontosan *harmadrésze volt háromemeletes, jellegzetes módon mutatva a domináló nagyságtípust*. Ez a típus azonban még dominálőbb volt a belső területnek a Nagykörcsúton belül eső részén; itt minden öt lakóház közül csaknem kettő volt háromemeletes. A háromemeletes lakóházak arányszáma a budai kerületek között a II. kerületben volt a legnagyobb, de 1925-ben már csak alig több, mint az I. kerületben, amelynek az újabb időkből származó építkezései inkább a legmagasabb lakóházak építéseit kultiválták. A balparti részek közül a IV. kerületben több, mint az V. kerületben, pedig *csak egyharmadrésze volt a lakóházaknak háromemeletes*. A többi kerületek közül azonban csupán még a VIII. kerületben ért el a háromemeletes lakóházak arányszáma 25%-nál nagyobb arányt. Az már a Terézvárosban, Erzsébetvárosban és Ferencvárosban is egyformán 20% körül mozgott; csupán Kőbányán volt nagyon csekély, az óbudai arányszámnál alig különb.

Egyébként a budai kerületekben a háromemeletes lakóházak aránya szinte pontosan akkora, mint az ilyen épületeké. Némi kis lekerekítést a II. és III. kerületben mégis észlelhetünk. A balparti kerületekről már épenséggel nem mondhatjuk ezt s noha a Belvárosban és Kőbányán a háromemeletes lakóházak aránya kisebb, mint az ugyanolyan magasságú épületeké, viszont

a többi kerületben a lakóházak arányszámának javára mutatkozik erősebb eltérés. Különösen a Lipótvárosban tűnt ez szembe (31·6, 24·9%). Az így mutatkozó eltérések ellenére a háromemeletes lakóházaknak az egyes kerületekben történő eloszlása még pontosabban követi az összes épületeknek ilyenén eloszlását; erről tehát bővebben nem kell szólnunk.

A négyemeletes lakóházak úgy számbelileg (1906-ban 396, 1925-ben 816 lakóház), mint arányszámuk tekintetében is (2·7—4·2%) nagy fejlődésen mentek keresztül. A négyemeletes lakóházak számának vizsgálatánál épen séggel nem mondhatjuk azt, hogy a fejlődés súlypontja a balparti részekre helyeződött. Ezt nem csupán az arányszámok világítják meg, amelyek szerint 1906-ban a jobbparton csak 0·3%, 1925-ben pedig 1·9% volt a négyemeletes lakóházak arányszáma, míg a balparton 4·1 illetőleg 5·9%. Sokkal inkább megmutatja a négyemeletes lakóházak abszolút számának változása. 1906-ban Budapest jobbpartján mindössze 17 négyemeletes lakóház állott, 1925-ben pedig már 149. A balparti hasonlóan magas lakóházak száma ugyanakkor 379-ről csak 667-re emelkedett. A fejlődés nyitját itt elsősorban a belső területen lehetjük meg; itt t. i. 3·9%-ról 7·0%-ra emelkedett a négyemeletes lakóházak arányszáma, míg a külterületen 0·2-ről 0·3-ra.

A budai I. kerületben a négyemeletes lakóházak arányszáma nagyobb volt, mint különben az eddig tárgyalt arányszámok szerint kompaktabbnak látszó Vízivárosban. A balparti kerületek közül a vezetőszerp itt már nem a IV., hanem az V. kerületé; minden ötödik lakóház négyemeletes volt itt 1925-ben, észrevehetően több, mint a IV. kerületben. *Ez a két kerület az, — tehát a régi Pestnek is fontos részei, — amely leginkább alakult át olyan jellegűvé, ahol a lakóházak is a telek leggazdaságosabb kihasználásával épültek, amint ezt az öt- és hatemeletes lakóházak számának vizsgálatánál is láttuk.* Budapest egyéb részei azonban nem öltötték magukra a belvárosi és a lipótvárosi gúnyát. A VIII. kerületben, ahol pedig még elég sok négyemeletes lakóház állott, csupán 6·6%-a volt a lakóházaknak ilyen. A Ferencvárosban is csak 5·7. A többi kerületben még kisebb rész.

Budán különben a négyemeletes lakóházak a lakóházak összes számához képest pontosan ugyanakkora arányszámot tudtak képviselni minden kerületben, mint az összes épületek között. Amint ez nem is lehetett másként, mert hiszen itt már alig-alig fordul elő a négyemeletes építmények között más, mint lakóház. A balparti kerületekben nagyobb különbséget ismét csak a Lipótvárosban látunk a lakóházak arányszámának javára, noha ezekben a kerületekben általában több a négyemeletes lakóház, mint az ilyen magasságú épület. A négyemeletes lakóházak kerületek szerint való eloszlásánál azt kell felemlítenünk, hogy a budai kerületek mindegyikére s a balparti kerületek közül is a VI—IX. kerületekre több esett a székesfőváros négyemeletes lakóházaikból, mint épületeiből. A magyarázat egyszerű: a többi kerületekben elég számos, nem lakóház céljaira, készült épület is állott, ez a körül-

ményszorította le az ilyen épületekben kevésbé gazdag kerületekkel szemben lakóházaink arányát.

Az öt- és hatemeletes lakóházak számában is érdekes eltolódások történtek. 1906-ban 0.1%-a volt a lakóházaknak csupán ilyen, 1925-ben pedig már 2.3%. Ez az ugrásszerű fejlődés tulajdonképpen a legjelentősebb eseménye a lakóházak statisztikájának. Az abszolút számok még inkább kidomborítják az ötemeletes lakóházak számának fejlődését. Számuk előbb 13, utóbb pedig 470 volt. Ami tehát a fejlődés erejére vonatkozólag kiszámított arányszámoknál nem eléggé tűnt szembe, így teljes erejével kibontakozott.

Budán csupán egy ilyen ház volt 1906-ban: 19 évvel rá 92 (a 0.0% helyett így 1.2%). A balparton az arányszám 0.1-ről 3.3-ra szökkent fel. A budai öt- és hatemeletes új lakóházak javarésze az I. kerület lakóházállományát szaporította, noha elég jelentékeny részük a II. kerületbe került; összes lakóházainak számához viszonyítva a II. kerületben több is volt az ötemeletes lakóház, mint az I. kerületben. A balparton viszont csupán a Lipótváros emelkedik ki öt- és hatemeletes lakóházainak nagy tömegével, míg a többi kerületnek (Kőbányát nem számítva) szinte mindegyikében egyforma számban találtunk 1925-ben öt- és hatemeletes lakóházakat, ami persze nem azt jelenti, hogy mindezekben az utóbb említett kerületekben a lakóházak összes számához képest is akkora részt foglalnak le a legmagasabb típusú lakóházak, mint épen a IV. vagy V. kerületben. A IV. kerületben 12.3%-a, az V. kerületben pedig 18.6%-a a lakóházaknak volt öt- vagy hatemeletes; a többi balparti kerületben jóval kevesebb: annyira kevés, hogy csupán a Ferencváros lakóházai között haladta meg észrevehetőbben az öt- vagy hatemeletes lakóházak arányszáma az I., vagy a II. kerületben látott arányszámokat.

Az öt- és hatemeletes lakóházaknak kerületek szerint való megoszlása az épületek arányszámainak ismertetése után különösebb meglepetést nem tartogat számunkra; mégis említsük azt fel, hogy a székesfőváros hatemeletes lakóházainak kevés híján kétharmadrésze lipótvárosi volt.

Röviden össze kell foglalnunk azokat a tanulságokat, amelyeket a lakóházak magasság szerint való megoszlása nyújt kerületenkint. E tanulságok lényege mindenekelőtt az, hogy a III. és X. kerületeken kívül, melyekben a földszintes lakóházak mellett csak kevésbé jönnek számba a magasabb lakóházak, az I. és II. kerületek azok, amelyekben a földszintes lakóházak abszolút többségben vannak. A földszintes lakóházaknak azonban ezeken a kerületeken kívül még a VI., VII. és a IX. kerületekben biztos relativ többségük van, sőt a viszonylagos többséget a VIII. kerület földszintes lakóházai is megszerzik, bár ebben a kerületben a pozíciójukat veszélyezteti a háromemeletes lakóházak arányszáma. Két kerülete van azután Budapestnek, amelyekben a földszintes lakóházak nemcsak, hogy a relativ vagy épen abszolút többséget nem tudták megszerezni, hanem arányszámuk egyszerűen elsikkad

a magasabb épületek arányszámai között. *IV. és az V. kerület ez a két kerület, mindkettő lakóházai között a háromemeletes típus az, amely viszonylagos többséggel rendelkezik, mégis azzal a különbséggel, hogy e házak arányszáma a Lipótvárosban kisebb, mint a Belvárosban ; a Lipótvárosban azonban a négy- és a többemeletes lakóházak összefoglalásánál már ez utóbbi lakóház típus foglalja el a viszonylagos többséget (38·9%). E tekintetben a Belváros viszonyai is már elég messze esnek a Lipótvárostól. Ennek ellenére ez a két kerület a lakóházai szerint is, melyet legtipikusabban szoktak nagyvárosinak mondani. Kivülük még a Ferencvárosban emelkedik 10·5%-ra, a Józsefvárosban 9·0%-ra a négyemeletes és magasabb lakóházak arányszáma ; a VI. kerület (5·6%), valamint a VII. kerület (5·5%) arányszámától már nincs messze sem az I. kerület (4·4%), sem a II. kerület (4·6%) ilyen magas lakóházainak arányszáma.*

V. Az épületek rendeltetése.

Tanulmányunk következő vonalába azoknak a számoknak rövid áttekintését helyezzük, amelyek Budapest épületeit rendeltetések szerint részletezik 1906-ban, 1920-ban és 1925-ben; sajnos az 1910. évi adatok nem kerültek nyilvánosságra.

Újból azt látjuk, hogy 1906-ban a budapesti épületeknek ugyan túlnyomó többsége lakóház volt, 1920-ban azonban az arányszámuk valamivel kisebbé vált, nyilván azon egyéb célú építkezések folytán, amelyek különösen a háborús évtized első szakában történtek, s amelyeknek lényeges vonásait azonnal módunkban lesz kifejezni. 1920-tól 1925-ig a lakóházak száma ismét erős fejlődésen ment keresztül, de a többi építkezések is bizonyos lendületet mutatván, a lakóházak arányszáma mégsem tudott erősebben fölibe kerekedni az 1920. évi arányszámnak, sőt valamivel mögötte maradt az 1906. évinek is.

Az »egyéb« épületek között mindenkor kiváló figyelmet érdemeltek a *gyári épületek*; arányszámuk 1906-ban csak 2·2% volt, 1920-ban már 3·5%, 1925-ben pedig 3·7%. Budapest közgazdasági életére röpke pillantást vetendő, állítsuk szembe a lakóházak számának gyarapodását a gyári épületekével. Vajjon az épületeknek melyik típusa volt jobban fejlődő? Az-e, amely embereknek lakást ad? Vagy az, amely őket munkával látja el? *A gyári épületek számának fejlődése azért is rendkívül érdekes vizsgálati téma, mert a háborús évtized kifejezetten olyan időszak volt Budapest gazdasági életének alakulásában, amely az ipari munka, az ipari termelés terén is ellenkező hatások korszaka volt.* E hatások előbb erős fellendülés, majd szinte injekciószerű (a háborús konjunktúrában rejlő) támogatás, végül pedig hatalmas reakció — az ipari válság — formájában jelentkeztek. Méltán lehetünk kíváncsiak arra így, hogy ebben a nagy változatosságot mutató időben a gyári munka egyik fontos külső tünete: a gyárépületek száma csökkent-e, vagy emelkedett. De nem csekélyebb mértékben lehetünk kíváncsiak a háború után következő 1921—1925-ös évek fejlődésére is. Vajjon az ország gazdasági helyzete magyarázza az akkor mutatkozó átalakulást?

28. tábla. Az épületek rendeltetésük szerint 1906-ban, 1920-ban és 1925-ben.

Városrész	Lakóházak	Egyéb épületek, még pedig										Mindössze
		Állami közigazgat. épületek, hivatalok	Iskolák, tan- és nevelőintézetek	Kisdedovók, árvá- házak, gyermek- menhelyek	Kórházak, gyógyintézetek	Gyári épületek	Üzleti helyiségek és raktárak	Vasúti épületek	Szállodák, vendéglők	Egyéb épületek	Összesen	
a) Abszolút számok.												
A) 1906.												
Budapest	14.958	37	183	53	55	375	187	136	70	775	1.871	16.829
Jobbpart	5.675	21	43	12	19	57	23	15	11	195	396	6.071
Bálpárt	9.283	16	140	41	36	318	164	121	59	580	1.475	10.758
B) 1920.												
Budapest	17.625	103	283	40	98	705	379	38	99	650	2.395	20.020
Jobbpart	7.007	41	78	10	23	94	32	10	19	209	516	7.523
Bálpárt	10.618	62	205	30	75	611	347	28	80	441	1.879	12.497
C) 1925.												
Budapest.												
Mindössze	19.181	58	233	62	91	806	338	101	76	685	2.450	21.631
Jobbpart	7.814	29	69	24	27	113	57	19	24	186	548	8.362
Bálpárt	11.367	29	164	38	64	693	281	82	52	499	1.902	13.269
Beltelek	11.304	52	172	39	63	383	195	43	59	386	1.392	12.696
Kültelek	7.877	6	61	23	28	423	143	58	17	299	1.058	8.935
b) Százalékok.												
A) 1906.												
Budapest	88·9	0·2	1·1	0·3	0·3	2·2	1·1	0·9	0·4	4·6	11·1	100·0
Jobbpart	93·5	0·3	0·7	0·2	0·3	0·9	0·4	0·3	0·2	3·2	6·5	100·0
Bálpárt	86·3	0·1	1·3	0·4	0·3	3·0	1·5	1·1	0·6	5·4	13·7	100·0
B) 1920.												
Budapest	88·0	0·5	1·4	0·2	0·5	3·5	1·9	0·2	0·5	3·3	12·0	100·0
Jobbpart	93·1	0·6	1·0	0·1	0·3	1·3	0·4	0·1	0·3	2·8	6·9	100·0
Bálpárt	85·0	0·5	1·6	0·3	0·6	4·9	2·8	0·2	0·6	3·5	15·0	100·0
C) 1925.												
Budapest.												
Mindössze	88·7	0·3	1·1	0·3	0·4	3·7	1·6	0·5	0·3	3·1	11·3	100·0
Jobbpart	93·4	0·4	0·8	0·3	0·3	1·4	0·7	0·2	0·3	2·2	6·6	100·0
Bálpárt	85·7	0·2	1·2	0·3	0·5	5·2	2·1	0·6	0·4	3·8	14·3	100·0
Beltelek	89·0	0·4	1·4	0·3	0·5	3·0	1·5	0·3	0·5	3·1	11·0	100·0
Kültelek	88·2	0·1	0·7	0·3	0·3	4·7	1·6	0·6	0·2	3·3	11·8	100·0

Budapest lakóházépületei 1906-tól 1920-ig 2667 lakóházzal (17·8%-kal) szaporodtak meg, a gyári épületek számában (1906-ban 375, 1920-ban 705) a 90%-hoz is közel járó (88·0%) fejlődés jelentkezett.

A lakóházak számának emelkedéséből vagy csökkenéséből talán alaposabban következtetünk arra, hogy egy város (vagy állam) területén a lakosság közgazdasági viszonyai milyenek. Javulók-e, vagy romlanak? Esetleg stagnációról van-e szó? Van-e remény arra, hogy magános ember tud tőkét mozgósítani arra a célra, hogy magának házat építsen. Vagy alkalmasak-e a közgazdasági viszonyok arra, hogy nagy tőkecsoportokat ösztönöznek, hogy tőkéjüket lakóházakba fektetve gyümölcsöztetését így kíséreljék meg. *S az is igaz, hogy másfelől a gyári munka fejlődő vagy hanyatló vonalának helyes megismerésére talán nem tökéletes eszköz az, egyéb más fontos ismérvek nélkül, hogy csupán a gyári épületek számával vizsgálódunk abban az irányban, hogy az egy időszakban az ipar és kiváltképen a gyáripari munka minő lehetőségek előtt állott.* Mindezek jogos meggondolások. S mégsem látszik kétségesnek az, hogy Budapest gyári épületeinek száma növekedéséből helyesen következtethetünk arra, hogy az 1906-tól 1920-ig eltelt évek alatt Budapest gyáripára tényleg nevezetes korszak éveit élte le egymásután. Néha ugyan bizonyára némi zökkenővel, de mégis szinte a földből nőttek ki ekkor Budapesten azok az új gyárépületek, amelyek továbbhíntői lehettek mindmégannyi a gyári termelés munkájának.

Másik tanulmányomban, amelyben Budapest népessége fejlődésének gazdasági hátterét igyekeztem a rendelkezésre álló szerény eszközökkel megfesteni, módom volt rámutatni arra, hogy Budapest ipari életében minden kétséget kizáróan nagy fejlődési korszak zajlott le 1912-ig, melynek előnyeit az iparnak legtöbb ága élvezte. Ugyanott azt is kifejtettem, hogy a háborús évek alatt Budapest ipara ismét a fejlődésnek hullámhegye felé közeledett, vagy (ami helyesebb) egyik-másik ága olyan arányokban bontakozott ki, aminőket ugyan nem láthattunk a korábbi időkben. *Adalék arra, hogy ott nem okoskodtunk rosszul: a gyári épületek számának az a hatalmas fejlődése, amely 1906-tól 1920-ig tisztán kitűnik Budapest épületstatistikájából.*

Épenséggel nem éréktelen már most az, hogy vajjon 1920—25-ig, abban az időben tehát, amikor talán még nagyobb, hatalmasabb erők befolyása mellett élte Magyarország s benne a fővárosa is gazdasági életének szövevényes életét, — mint aminő erők a háborús évtized alatt működtek, — minő összefüggést vagy esetleg minő eltérést látunk Budapest lakóházainak és gyárépületeinek fejlődése között.

1920—25-ig a budapesti lakóházak 1556 egységgel (8·8%-kal) szaporodtak. Ezt ugyan megmagyarázná az a körülmény, hogy most csak 5, előbb pedig 14 év eredményeit tekintettük át. De épen ezért fontos adata anyagunknak az, hogy 1920-tól 1925-ig a gyári épületek száma Budapesten 101 gyárépülettel gyarapodott, — 14·3%-kal tehát, — jó félszer annyival,

mint a lakóházak. A gyári épületek számának ez a világosan észlelhető és nagy jelentőségű megduzzadása kétségkívül szoros kapcsolatban áll azzal a konjunkturával, amelyben a magyar gyáriparnak — és kivált a budapesti gyáriparnak — része volt az 1921. évet követő pár év alatt. A romló korona lehetőségeit jól kihasználva tudott ez a gyáripár, a hatalmas vámvédelemre is támaszkodva, olyan virágzó munkát kifejteni, amelynek mása után hiába áhítoztunk előbb pár éven át. Ez az ipari fellendülés volt jórészt az oka annak, hogy az 1921., 1922. és 1923. években — ezekben pedig az annyira sok gondot okozó esztendőkből — Magyarországon az ipari munkásnépesség megélhetése úgy ahogy biztosítva volt s hogy Magyarországon a munkanélküliségnek azokat az óriási arányait, amelyek a győző államok között, Angliában és az északamerikai Unióban is kialakultak, szerencsénkre nem láttuk. Így történt, hogy bár szűkösen, de a legtöbb magyar munkás számára rendelkezésre állott, ha dolgozni akart, a betevő falat. *De ennek a konjunkturának, ennek az egész különleges ipari fellendülésnek volt egyik jele az a fejlődés, amely a gyári épületek számában jelentkezett. Nem lehetetlen, hogy az ismét begyűjtött gyári kazánok, az ismét füstölő kémények s az új ipari munkahelyek voltak azok a híradások, amelyek 1920 után Magyarország népének érdeklődését ismét erősebben felkeltették a budapesti munkakalkalmak iránt s amelyek folytán Budapest népességét a bevándorlás ismét növelni kezdte.*

A gyári épületek a Duna mindkét partján szépen terjeszkedtek; emitt is, amott is egyre növekvő arányát foglalták le az ott fekvő épületeknek. A balparton a fejlődés mégis észrevehetőbb volt. Ettől függetlenül azonban a budai városrész is sokkal jobban belevonódott a gyári munka körébe, a Budán fekvő gyári épületek száma is pontosan kétszeresére emelkedett 1906-tól 1925-ig. *Persze a balparton a gyarapodás valamivel még nagyobb volt.*

A gyári épületek mellett figyelmet érdemlő arányszámban képviselvek az épületek között az üzleti helyiségek és raktárak. 1906-ban Budapest épületei közül még csupán 1·1%-ot használtak ilyen célra, 1925-ben 1·6%-ot, sőt közben 1920-ban ez épületek arányszáma 1·9% volt. Szemben a gyári épületeknél kifejtett fejlődéssel, gondolkodásra készíthet bennünket az épületek statisztikájának ez a fordulata. Budapest területén 1906-ban 187 üzleti célú épület állt; számuk 1920-ban 379 lett, — szinte pontosan kétszer annyi tehát, mint 14 évvel előbb. *Az üzleti helyiségek és raktárak számának gyarapodásában az igazi emelkedést a háborús korszak végén láthattuk.* 1925-ben már ismét fogyott ez épületek száma is. Ebből azután talán arra is következtethetünk, hogy az 1920. év statisztikája esetleg azért mutatta az üzleti helyiség- és raktárépületek számát annyira magasnak, mert 1920-ban a háborús évek konjunkturájának hatásai részben még utólag is mutatkoztak. *A háború szinte számtalan friss új lehetőséget, utat-módot nyújtott a kereskedelemnek. Megalakultak a nagy háborús kereskedelmi központok s ennek a fejlődésnek a forradalmi idők sem vetettek véget.* E központok és egyéb szervezetek számos,

előbb más célra szolgált helyiséget sajátítottak ki a maguk céljaira. Épen-séggel nem lehetetlen (sőt tényleg így történt), hogy 1925-ben a lefoglalt épületek közül többet már ismét egykori rendeltetésének adtak vissza. *De az sem lehetetlen, hogy a háború után mind jobban és jobban érezhető lakásinség is ajánlatossá tette azt, hogy az épületek közül egyiket-másikat újból lakóházzá alakítsák át.* Az üzleti helyiségek előfordulásának gyakorisága tekintetében 1906-ban elég nagy különbség észlelhető a jobb- és balparti részek között. A balparton csaknem négyszer akkora volt ezek aránszáma, 1920-ban a különbség még nagyobb : kétszeres volt. 1925-ben a különbségnek jelentős része elmosódik, az üzlethelyiség- és raktárépületek szerepe a jobbparton most $\frac{1}{3}$ -rész akkora volt, mint a balparton. A jobbparton tehát élénk fejlődés tanui lehettünk. Ez az abszolút számok változásából még inkább kitűnik. A jobbparti városrészben t. i. az üzlethelyiségek- és raktárépületek száma két és félszeresre szökött fel, a balparton pedig csupán a korábbi szám 71·3%-ával. Újabb jelét láthatjuk ebből annak, hogy a budai városrészek mennyivel erősebben kapcsolódtak bele Budapest társadalomgazdasági életébe, semmint a multban megvolt a módjuk erre. A budai részek különösen a világháború után következő években egyre jobban belekerültek a világvárosi arányokban fejlődött főváros építkezési programjának középpontjába. Tudjuk azt, hogy a lakosság is milyen gyorsan szaporodott itt. *Ahol pedig a népesség így szaporodik, eleve elő kell már készülni arra, hogy a lakosság érdekeivel összefüggő egyéb építkezések is ugyanolyan gyors — vagy gyorsabb — fejlődést fognak mutatni ugyanott.*

Az épületek negyedik nagyobb csoportja : az iskolák és tan- és nevelő-intézetek. Számarányuk 1906-ban ugyanannyi volt, mint 1925-ben ; számuk 27·3%-kal fejlődött, 1920-ban azonban Budapesten több ilyen épület állott és aránszám szerint is nagyobb részét foglalták le ezek az épületek. A jobbparton valamelyest nagyobbodott az iskolák és egyéb tan- és nevelő-intézetek céljaira szolgáló épületek százaléka ; a balparton némileg csökkent. Valóban a jobbparton több, mint felényivel megnőtt az efajta épületek száma ; a balparton csak 17·2%-kal. Ebből persze esetleg arra lehet következtetni, hogy a balparti részeknek iskolai épületekkel való ellátottsága telítettebb és az igényeket jobban kielégítő volt, semmint a jobbparton s hogy a jobbparti részek tulajdonképen csak a hátrányosabb helyzetüket hozták be. *De kétségtelen, hogy a kulturális téren is bekövetkezett B-listázásnak a hatását kell látnunk abban, hogy 1925-ben a főváros mindkét nagy városrészében kevesebb lett az iskola- stb. épületek száma, mint 1920-ban.* Másrészt az is bizonyos, hogy a budai részeknek nagy virágzást mutató fellendülése, új meg új városrész szakadatlan kialakulása szintén szerves összefüggésben volt azzal, hogy az iskolai épületek száma 1906-tól 1925-ig annyival inkább nőtt meg (illetőleg annyival kevésbé fogyott meg 1920-tól), mint Budapest jobbparti részein.

Ugyanezt talán még határozottabb mértékben állapíthatjuk meg a *kisdedővők, az árvaházak és gyermekmenhelyek* céljára szolgáló épületek számának változásánál. 1906-ban és 1925-ben egyaránt 0.3%-a voltak ezek az épületek az összes székesfővárosi épületeknek. De számuk mégis 53-ról 62-re emelkedett. Ez nem volna jelentős gyarapodás. Jelentőssé csupán akkor válik, ha tudjuk, hogy a Duna jobbpartján 1906-ban csupán 12 ilyen épület állott, 1925-re pedig a számuk megduplázódott. Különösen az 1920 után következő években láttuk azt, hogy a kisdedóvás és gyermekvédelem céljára szolgáló épületek száma itt rohamosan nőtt. A balparton ellenben ezeknek az épületeknek számában, bár 1920 óta az irányzat emelkedik, 1906-tal szemben mégis visszaesés látszik. Valószínű azonban, hogy számaink nem mutatják meg az igazi képet. A háború folyamán számos (különösen iskolai és kisdedóvói) épületet vontak el rendeltetésüktől. Ezek közül sokat 1920-ban még mindig nem adtak vissza; ezért csökkent ekkor statisztikánk szerint oly erősen a kisdedóvó-, stb. épületek száma.

1906-ban a *vasúti épületek* is elég figyelemreméltó részét tették Budapest épületeinek, *főként* a balparton s *különösen* persze az egyéb (nem lakóház) épületek között. 1925-ben ez épületek arányszáma csak fele az 1906. évinek és ami fontosabb: látszólag a vasúti épületek abszolút száma is csökkent, (előbb 136 épület, utóbb csak 101). A duna-balparti városrészben szinte $\frac{1}{3}$ -része eltűnt a vasúti épületeknek. *Ezt egyfelől összefüggésbe kell hoznunk azzal, hogy az 1906 óta történt vasúti beruházási akciók eredménye inkább a nagyobb épületek emelésében s a kisebbek lebontásában jelentkezett. De másfelől nem feledkezhetünk meg arról a hatásról sem, amelyet az ország megcsonkítása idézett elő vasúti forgalmunkban, hogy Budapest vasúti forgalma nem lehetett többé az egykori idők forgalma szerint méretezett. Ezzel is együtt járhatott bizonyos, előbb szintén vasúti celra szolgáló épületeknek átalakítása.*

A többi épületek sorában említsük fel az *állami közigazgatási épületeket*. Számuk 1906-ban 37 volt s nagyobb részük a jobbparton feküdt; 1925-ben pedig már 58, most egyformán oszolva meg a budai és a pesti részek között. *A városi közigazgatási épületek és hivatalok száma* 1906-ban 43 volt; 1925-ben 36. *A katonai épületek száma különösen megfogyott:* előbb 61, most csupán 16 lett számuk. *A múzeumok és könyvtárak száma* viszont hatalmas emelkedésen ment át; számuk 10-ről 20-ra emelkedett. *A színházak és mulatóhelyek épületeinek száma* 38-ról 34-re apadt. *Szinte rendkívüli, de a közegészségügy érdekében annál nagyobb jelentőségű az a változás, amelynek a kórházak és gyógyintézetek épületeinek számában mutatkozott.* 1906-ban csak 55, 1925-ben pedig már 91 volt ezek száma! (Sőt a fürdőké is fel-emelkedett 16-ról 20-ra.) *A szegényházak, aggápoldák, menházak száma* (13 épülettel) mit sem változott. *A szükséglakásoké és a hajléktalanok*

menhelyeinek száma viszont 14-ről 8-ra csökkenvén, *azt kell hinnünk, hogy ezek közül a szükséglakások közül is egyik-másik előrerukkolt a lakóházi épületek sorába.*

Nagy mozgalom folyt le a gazdasági épületek körül is; előbb 15 egységnyi számuk utóbb 48-ra emelkedett. A *szállodai és vendéglő-épületek* száma azonban nagyjában ugyanaz maradt, mint előbb.

Az 1925. évi adatok segítségével azt is figyelemmel kísérhetjük, hogy a különböző rendeltetésű épületek mikép oszlanak meg a belső és a külső területek között. Nem érdektelen tanulság az, melyre ismét felhívjuk a figyelmet, hogy a belterületen alig más a lakóházak aránya, mint a külterületen. Ebből azután már következik az is, hogy a nem lakóház-rendeltetésű épületek sorában sem igen találkozhatunk olyan különbségekkel, amelyek kirívóan másnak mutatnák a belső és a külső területek viszonyait. Mégis eleve valószínű az, hogy azok az épületek, melyek eminenter a termelőmunka érdekében állanak, aránylag sűrűbben találhatunk a külső területeken. S azok is, amelyek nagy területet vesznek igénybe, — a nagyobb területek inkább állván rendelkezésre a külső területeken. De másfelől az is bizonyos, hogy a hivatali épületek ott találhatunk gyakrabban, ahol a népesség nagyobb rétegei, sűrűbb oszlopai vannak jelen. Ahol tehát a hivatalok szolgáltatásainak igénybevétele a lakosság nagyobb részének érdeke.

A valóban a gyári épületek egy és félszer olyan gyakoriak voltak 1925-ben a külső, mint a belső területek épületei között. A vasúti épületek is kétszer olyan sűrűn fordultak amott elő, mint a belső városrészekben, noha itt nem feledkezhetünk meg arról, hogy Budapest három legnagyobb pályaudvarának főépületei a belterületen fekszenek. *A viszonyoknak mégis javításra, reformra szoruló voltát bizonyítja az, hogy a belső területi gyári épületeknek a száma alig kevesebb, mint a külterületen jekvőké;* a vasúti épületek száma sem sokkal kevesebb a bel- mint a külterületen. Az állami közigazgatási épületek, az iskolák is és a kórházi épületek s természetesen a szállodák és vendéglők viszont jóval gyakoribbak a belterületi épületek között. Ámde a külső városrészeknek etekintetben való ellátottsága mégsem kedvezőtlen: 1925-ben 36 városi közigazgatási épület és hivatal közül 14 külterületen volt; a 233 iskolaépület közül is 61; a 91 kórház és gyógyintézet közül is közel $\frac{1}{3}$ résznyi stb. *Mindmennyi bizonyítja, hogy Budapest épületeinek elhelyezésében többé-kevésbé megnyilatkozik az az irányzat, amely a külterület sokkal szélesebb területébe is beleilleszti azokat az épületeket, amelyeket a lakosság ügyes-bajos dolgainak elintézésénél s kulturális és egészségügyi követelményeiknek kielégítésénél szükségesek.*

Csupán Budapest egészét áttekintendő, összeállítást készítettünk arról, hogy a fontosabb épületcsoportok *magasság* szerint való megoszlása milyen volt 1925-ben:

29. tábla. Az épületek különböző csoportjainak megoszlása magasság szerint 1925-ben.

Az épület magassága	Egyéb épületek közül									
	Lakóházak	Állami közig. épületek, hivatalok	Iskolák tan- és nevelőintézetek	Kisdedovók, árvaházak, gyermekmenhelyek	Kórházak, gyógyintézetek	Gyári épületek	Üzleti helyiségek, raktárak	Vasúti épületek	Szállodák, vendéglők	Összesen
Budapest.										
a) Abszolút számok.										
Földszintes	10.336	6	28	36	9	458	254	52	25	1.220
1 emeletes	3.053	10	48	17	27	176	30	32	14	455
2 «	1.829	14	95	8	39	101	14	14	11	395
3 «	2.677	13	46	1	12	51	15	1	8	220
4 «	816	11	14	—	4	11	18	2	11	89
5 «	434	3	1	—	—	4	6	—	5	22
6 «	36	—	—	—	—	2	1	—	2	6
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	—	1	1	—	—	3	—	—	—	42
Összesen.....	19.181	58	233	62	91	806	338	101	76	2.450
Budapest.										
b) Százalékok.										
Földszintes	53·9	10·4	12·0	58·1	9·9	56·8	75·2	51·5	32·9	49·8
1 emeletes	15·9	17·2	20·6	27·4	29·6	21·9	8·9	31·6	18·4	18·6
2 «	9·5	24·1	40·8	12·9	42·9	12·5	4·1	13·9	14·4	16·1
3 «	14·0	22·4	19·8	1·6	13·2	6·3	4·4	1·0	10·5	9·0
4 «	4·2	19·0	6·0	—	4·4	1·4	5·3	2·0	14·4	3·6
5 «	2·3	5·2	0·4	—	—	0·5	1·8	—	6·5	0·9
6 «	0·2	—	—	—	—	0·2	0·3	—	2·9	0·3
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·0
Megjelölés nélkül	—	1·7	0·4	—	—	0·4	—	—	—	1·7
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

A lakóházak magasság szerint való megoszlásával már egybeült foglalkoztunk. Csodálatos ugyan, de mégis úgy van, hogy *leginkább a gyári épületek magasság szerint való megoszlása hasonlít a lakóházakéhoz*. A gyári épületeknél ugyan a háromemeletes épületek arányszáma nem ugrik ki annyira, mint a lakóházakénál, de a földszintes épületek arányszáma után nagy csökkenés indult itt meg s a kétemeletes épületek arányszáma megközelítőleg épen úgy fele az egyemeletesekének, amint a háromemeleteseké fele a kétemeletesekének; a négy- vagy többemeletes gyári épület Budapesten már csak nagyon kevés volt.

Még hirtelenebb sülyedést mutatnak a magasság szerint számított arányszámok az *üzleti helyiségeknél és raktáraknál*. Háromnegyedrészüik földszintes épület, egyemeletes 9%-uk sem; háromemeletes épület azonban közöttük több volt, mint kétemeletes s négyemeletes több, mint háromemeletes. Nincs nagy különbség egyfelől a vasúti s másfelől a gyermek-

védelmi célra szolgáló épületek magasság szerint való megoszlásában. Emitt is, amott is a földszintes épületeknek nagyobb felét foglalják le ez épületeknek s az egyemeletes épületeik arányszáma a 30%-hoz közeledik vagy azt nem sokkal haladja túl, a kétemeletes épületekkel azután körül belül a figyelembejehető épületeik sora bezárul.

A táblázatunkban felsorolt többi épületcsoport magasság szerint való tagozódása mindmennyi más sajátosságot mutat. *Az állami közigazgatási épületek és hivatalok közül pl. legkevesebb a földszintes épület; e hivatalok nagyobb fontossága elegendő magyarázat erre.* Sőt ez épületek között egyemeletes is kevesebb van, mint akár négyemeletes; viszonylagos többségük mégis a két- és háromemeletes épületekre esik, bár a négyemeletes épületek arányszáma sem marad el sokkal a két- és háromemeletes épületek arányszáma mögött. *Az iskolaépítkezésekben még tipikusabban jelentkezik a kétemeletes épületek uralma,* bár, ha ez épületek magasság szerint való megoszlásának arányszámait grafikonba foglalnók, érdekes vonalat kapnánk, amelynek két mélypontja nagyjában szinte egyforma távolságban s közbeeső pontjai is csaknem pontosan egyforma messzeségben vannak a csúcsponttól.

A kórházak és gyógyintézetek épületei között is ritka a földszintes; ám az egy- és kétemeletes épületeken túl aránylag ritka már a háromemeletes épület is. Még csupán a szálloda és vendéglőépületek magassági viszonyairól kell azt megemlítenünk, hogy ezek szerényebb viszonyait mutatja az, hogy egyharmadrészük csak földszintes; elég sok van közöttük azonban négyemeletes is (14·4%), sőt nem hiányoznak közülük az öt- és hatemeletes épületkolosszusok sem.

VI. Épületek a lakások száma szerint.

a) Épületek.

Tanulmányunk következő nagyobb fejezetét azoknak az adatoknak megvizsgálására szántuk, amelyek az épületeknek *a lakások száma szerint* való tagozását világítják meg.

a) A helyzet 1906-ban.

30. tábla. Épületek a lakások száma szerint 1906-ban.

Városrész	0	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—	Összes épületek
				É p ü l e t e k l a k á s s a l					
a) Abszolút számok.									
Budapest	475	4.721	3.634	2.826	2.717	2.108	340	8	16.829
Jobbpart	115	2.445	1.781	1.053	498	162	17	—	6.071
Balpart	360	2.276	1.853	1.773	2.219	1.946	323	8	10.758
b) Százalékok.									
Budapest	2·8	28·1	21·6	16·8	16·2	12·5	2·0	0·0	100·0
Jobbpart	1·9	40·3	29·3	17·3	8·2	2·7	0·3	—	100·0
Balpart	3·4	21·1	17·2	16·5	20·6	18·1	3·0	0·1	100·0

1906-ban az épületek között (mint ezt különben már fentebb is láttuk) csekély töredék volt az, ahol lakások nem találtattak. Viszonylagos többségre azok az épületek emelkedtek viszont, amelyekben egy vagy két lakás volt (az előbbieik száma 2616, az utóbbiaké 2105 volt); noha a három, négy és öt lakással bíró épületek (1503, 1206 és 925 épület) szintén több mint $\frac{1}{5}$ -részét foglalták le az összes épületeknek. Az ötlakású épületek voltak különben a budapesti épületeknek ekkor a medianértéke: ez az aránylag kis épülettípus fejezte ki az összes épületek lakásszám szerint alakított számsorának jellemző értékét. Olyan épületek, amelyek 6—10, 11—20, vagy 20-nál több lakásuk voltak, aránylag már ritkábban fordultak elő, de mégis megállapíthatjuk azt az érdekes tény, hogy a budapesti épületek között bezárólag a 21—50 lakással bíró épületek csoportjáig, tulajdonképpen nagy különbségeket 1906-ban nem láthattunk: a 21—50 lakású épületek előfordulásának gyakorisága sem sokkal maradt el a 6—10 vagy 11—20 lakással bíró épületekétől. Meglehetősen összetart tehát az a számsor, amely az épületeknek lakások szerint való tagozódását szemlélteti. Az épületeknek csupán azok a csoportjai voltak 1906-ban ritkábbak, amelyekben 50-nél vagy 100-nál is több lakás volt.

Ezek már, különösen a 100 lakással és többel bírók, valóban csak igen csekély részét tették Budapest épülettömegének.

Budapest építkezési rendszerében tehát 1906-ig öndálló, különleges rendszer nem alakult ki, amely jellegzetesen nyomta volna rá a bélyegét a főváros építkezésére. Budapest épületei között sem az egész kis épületek előfordulása nem volt túlnyomó, sem pedig azoké, amelyeket bérkaszárnnyáknak szoktak mondani, — noha ezt a kérdést inkább a lakóházak adatainak ismertetésével tudjuk jobban szemléltetni.

Elég éles különbség mutatkozott azonban már 1906-ban is Budapest jobb- és balparti részei között. A jobbparton az épületeknek $\frac{2}{5}$ -része csupán egy- vagy kétlakással bírt s mivel a 3—5 lakással bíró épületek arányszáma is jelentős volt: Budán az épületeknek erős kétharmada kisszerű épület volt csupán. S ha tudjuk azt, hogy a lakás nélkül álló épületeken kívül 1906-ban a balparti kerületekben 1294-ben volt egy lakás; 1151-ben két lakás; 783-ban három lakás: azt is látjuk, hogy a mediánértéket Budán a három lakású épületeknél leljük meg. Budán 1906-ban a mediánérték jóval kisebb, mint a főváros egészében: Buda kisszerűbb volt, mint a balpart. Valóban, Budán már a 10-nél több lakású épületek is ritkák voltak s az épületeknek csupán 11·2%-át tették. A baloldalon épen az utóbb említett épületek arányszáma, 44·2%, négyszer annyi volt tehát, mint a jobbparti oldalon (11·2%). Budapest balparti épületei tehát már 1906-ban is sokkal inkább annak a célnak szolgálatában állottak már, hogy aránylag kisebb helyen nagyobb tömegű népesség elhelyezéséről gondoskodjanak. Kitűnik ez azokból a számokból is, amelyek az 1—2, vagy a 3—5 lakású épületekre vonatkoznak. Az 1—2 lakással bíró épületek arányszáma alig valamivel több, mint fele a jobbparti arányszámnak; a 3—5 lakású épületeké sincs $\frac{2}{3}$ -része annak és csupán a 6—10 lakású épületek képviselve a jobb- és balparton körülbelül egyforma arányszámmal. Ennek a következménye azután, hogy a balparti épületek között a mediánértéket a kb. hétlakású épületek között találjuk meg, azaz a balparti épületek mediánértéke több, mint kétszer akkora, mint a jobbpartiaké.

β) 1910. évi viszonyok.

Az 1910. év adatait ezúttal is a lehetőség szerint feldolgoztuk. (Lásd a 110. oldalon.)

A lakással egyáltalán nem bíró épületek arányszáma ugyan valamivel megfogyott, az 1—2 lakású épületeké azonban szinte pontosan ugyanannyi maradt. A 3—5 lakású épületeké sem változott sokat; az itt megfigyelhetett árnyalatnyi emelkedést kiegyenlítette a 6—10 lakású épületek arányszámának némi csökkenése. A 11—20 lakású épületek százaléka is csaknem mozdulatlan maradt és csak a 21—50 lakású épületeknél látjuk, hogy ezek arányszáma erősebben megnőtt, igaz viszont, hogy az 51—100 lakású épüle-

31. tábla. Épületek a lakások száma szerint 1910-ben.

Városrész, kerület	Épületek a lakások száma szerint								
	0	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	100-on felül	össze- sen
	l a k á s s a l								
a) Abszolút számok.									
I. kerület	59	1.280	861	358	206	162	26	—	2.952
II. „	19	463	457	289	172	76	8	—	1.484
III. „	45	904	724	461	174	41	5	1	2.355
Jobbpart	123	2.647	2.042	1.108	552	279	39	1	6.791
IV. kerület	11	69	108	152	146	35	3	—	524
V. „	36	174	102	140	211	188	33	2	886
VI. „	41	526	393	346	533	482	57	2	2.380
VII. „	83	524	387	331	544	664	47	3	2.583
VIII. „	25	211	254	392	559	493	46	5	1.985
IX. „	22	206	209	217	252	268	30	2	1.206
X. „	36	707	490	264	110	52	16	5	1.680
Balpart	254	2.417	1.943	1.842	2.355	2.182	232	19	11.244
Budapest	377	5.064	3.985	2.950	2.907	2.461	271	20	18.035
Ebből lakóház	—	4.403	3.711	2.804	2.827	2.411	259	16	16.431
b) Az egyes kerületek épületei az összes épületek százalékában.									
I. kerület	15·7	25·3	21·6	12·1	7·1	6·6	9·6	—	16·4
II. „	5·0	9·1	11·5	9·8	5·9	3·1	3·0	—	8·2
III. „	11·9	17·9	18·2	15·6	6·0	1·6	1·8	5·0	13·1
Jobbpart	32·6	52·3	51·3	37·5	19·0	11·3	14·4	5·0	37·7
IV. kerület	2·9	1·4	2·7	5·2	5·0	1·4	1·1	—	2·9
V. „	9·6	3·4	2·6	4·7	7·3	7·7	12·2	10·0	4·9
VI. „	10·9	10·4	9·8	11·7	18·3	19·6	21·0	10·0	13·2
VII. „	22·0	10·3	9·7	11·2	18·7	27·0	17·3	15·0	14·3
VIII. „	6·6	4·1	6·4	13·3	19·2	20·0	17·0	25·0	11·0
IX. „	5·8	4·1	5·2	7·4	8·7	10·9	11·1	10·0	6·7
X. „	9·6	14·0	12·3	9·0	3·8	2·1	5·9	25·0	9·3
Balpart	67·4	47·7	48·7	62·5	81·0	88·7	85·6	95·0	62·3
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Ebből lakóház	—	86·9	93·1	95·1	97·3	98·0	95·6	80·0	91·1
c) Együttesen az egyes kerületek (városrészek) épületeinek százalékában.									
I. kerület	2·0	43·3	29·2	12·1	7·0	5·5	0·9	—	100·0
II. „	1·3	31·2	30·8	19·5	11·6	5·1	0·5	—	100·0
III. „	1·9	38·4	30·7	19·6	7·4	1·7	0·2	0·1	100·0
Jobbpart	1·8	39·0	30·1	16·3	8·1	4·1	0·6	0·0	100·0
IV. kerület	2·1	13·2	20·6	29·0	27·8	6·7	0·6	—	100·0
V. „	4·1	19·7	11·5	15·8	23·8	21·2	3·7	0·2	100·0
VI. „	1·7	22·1	16·5	14·5	22·4	20·3	2·4	0·1	100·0
VII. „	3·2	20·3	15·0	12·8	21·1	25·7	1·8	0·1	100·0
VIII. „	1·3	10·6	12·8	19·7	28·2	24·8	2·3	0·3	100·0
IX. „	1·8	17·1	17·3	18·0	20·9	22·2	2·5	0·2	100·0
X. „	2·1	42·1	29·2	15·7	6·5	3·1	1·0	0·3	100·0
Balpart	2·2	21·5	17·3	16·4	20·9	19·4	2·1	0·2	100·0
Budapest	2·1	28·1	22·1	16·4	16·1	13·6	1·5	0·1	100·0
Ebből lakóház	—	26·8	22·6	17·0	17·2	14·7	1·6	0·1	100·0

teké fogyott. Az 1906—10 évek között történt fejlődésnek legérdekesebb tanulsága mindenestre az, hogy ekkor a 21—50 lakású épületek száma is 353-mal (16·7%-kal) gyarapodott. Az 51—100 lakású épületek száma (statisztikánk szerint legalább) 340-ről 271-re fogyott volna. Ez azonban, mint ezt a kérdést már korábban is kifejtettük, legalább is kétséges. Annál inkább az, mert a 100-nál több lakással bíró épületek száma ellenkezőleg 8-ról 20-ra szaporodott. Ez a szaporulat különben egy épület kivételével egészében a balparti kerületekre esett. Az előadottakból folyik, hogy a mediánértékek sem igen változhattak meg 1910-re. Budapesten az öt, Budán három, a pesti kerületekben azonban már inkább a nyolc lakású épület volt a tipikus épületjelenség.

γ) 1920-ban mit látunk?

1920-ig sem történt nagyobb változás Budapest épületeinek a lakások száma szerint való megoszlásában,

32. tábla. Épületek a lakások száma szerint 1920-ban.

Városrész	É p ü l e t e k								Összes épületek
	0	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—	
			l	a	k	á	s	s	a
a) Abszolút számok.									
Budapest	377	5.528	4.228	3.185	3.086	3.174	414	28	20.020
Jobbpart	105	2.985	2.134	1.189	628	419	56	7	7.523
Balpart	272	2.543	2.094	1.996	2.458	2.755	358	21	12.497
b) Százalékok.									
Budapest	1·9	27·6	21·1	15·9	15·4	15·9	2·1	0·1	100·0
Jobbpart	1·4	39·7	28·3	15·8	8·3	5·7	0·7	0·1	100·0
Balpart	2·2	20·3	16·8	16·0	19·7	21·9	2·9	0·2	100·0

noha kétségtelen, hogy a kevesebb lakással rendelkező épületek arányszámainak rovására határozottan megízmosodott az 51—100 s a még ennél is több lakással bíró épületek arányszáma. A kevesebb lakású épületek arányszáma a jobb- és balparti kerületekben egyaránt süllyedt. Ebben nem volt különbség az 1—2, 3—5, 6—10 lakású épületek között. A balparti kerületekben még a 11—20 lakású épületek arányszáma is fogyott (és pedig erősebben, mint bármely más alacsonyabb kategóriáé), Budán azonban itt már kis emelkedést látunk. A helyzet mégis az, hogy Budán bontakozott ki ekkor a nagyobb fejlődés: a 21—50 lakású épületeknek arányszáma 4·7%-ról 5·7%-ra (a balparti részeké csak 19·0%-ról 21·9%-ra), az 51—100 lakásuké 0·3%-ról 0·7%-ra emelkedett (a balpartiaké 3·2%-ról 2·9%-ra fogyott). Az összes fővárosi épületek mediánértéke ekkor is az ötlakású épület volt; de ez az érték nagyon közeledett az ötszobás és hatszobás lakások határvonalához. Budán árnyalatnyival már a háromlakású épületek fölé kúszott fel a medián, a balparton (erősebben) a nyolclakású épületek fölé.

Igazában a 21—50 lakású épületeken látszik meg először annak az építési kampánynak a hatása, amely 1910 után lebonyolódott székes-

fővárosunkban. A jobbparton ekkor épültek azok az épületek, amelyek a bérházrendszer képviselői. A jobbparti városrészek nagy átalakulását mutatja az is, hogy csaknem felerészével, 17-tel emelkedett 1920-ban az 51—100 lakású épületek száma. A 100-nál több lakású épületek száma pedig éppen-séggel 7-re ugrott fel egyről.

δ) Az 1925. évi adatok nagyobb városrészek szerint.

1925-ben merőben más helyzet bontakozik ki előttünk az épület-statisztika e részletéből:

33. tábla. Az épületek a lakások száma szerint 1925-ben.

Városrész	É p ü l e t e k								Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—	
	l a k a s s a l								
	Budapest.								
	a) Abszolút számok.								
Jobbpart : Beltelek	82	1.498	1.468	1.013	599	400	41	7	5.108
Kültelek	42	2.283	686	146	46	32	16	3	3.254
Összesen	124	3.781	2.154	1.159	645	432	57	10	8.362
Balpart. Beltelek :									
Körúton belül	85	258	237	501	908	636	40	—	2.665
Körúton kívül	133	656	607	598	1.066	1.666	186	11	4.923
Együtt	218	914	844	1.099	1.974	2.302	226	11	7.588
Kültelek	182	2.385	1.303	733	522	403	132	21	5.681
Összesen	400	3.299	2.147	1.832	2.496	2.705	358	32	13.269
Budapest : Beltelek	300	2.412	2.312	2.112	2.573	2.702	267	18	12.696
Kültelek	224	4.668	1.989	879	568	435	148	24	8.935
Mindössze	524	7.080	4.301	2.991	3.141	3.137	415	42	21.631
	b) Százalékok.								
Jobbpart : Beltelek	1·6	29·3	28·8	19·9	11·7	7·8	0·8	0·1	100·0
Kültelek	·3	70·1	21·1	4·5	1·4	1·0	0·5	0·1	100·0
Összesen	1·5	45·2	25·8	13·9	7·7	5·2	0·7	0·0	100·0
Balpart. Beltelek :									
Körúton belül	3·2	9·7	8·9	18·8	34·1	23·8	1·5	—	100·0
Körúton kívül	2·7	13·3	12·3	12·2	21·7	33·8	3·8	0·2	100·0
Együtt	2·9	12·1	11·1	14·5	26·0	30·3	3·0	0·1	100·0
Kültelek	3·2	42·0	22·9	12·9	9·2	7·1	2·3	0·4	100·0
Összesen	3·0	24·9	16·2	13·8	18·8	20·4	2·7	0·2	100·0
Budapest : Beltelek	2·4	19·0	18·2	16·6	20·3	21·3	2·1	0·1	100·0
Kültelek	2·5	52·2	22·3	9·8	6·4	4·9	1·6	0·3	100·0
Mindössze	2·4	32·7	19·9	13·9	14·5	14·5	1·9	0·2	100·0

Legjellemzőbb változás mindenesetre az, hogy míg az 1920. évet megelőzőleg az 1—2 lakású épületek arányszáma csökkent, most hirtelen ismét magasra emelkedett. Kevés híján a budapesti épületeknek $\frac{1}{3}$ -részében volt immár csak egy vagy két lakás. Az 1—2 lakású épületek arányszáma jóval magasabb volt 1925-ben, mint akár 1906-ban. A háború után következő építkezéseknek valóban kisebb-vonalúságát ez az adat is élesen megvilágítja. S ez a fejlődés — helyesebben: visszaesés — nem szorítkozott Budapestnek csupán egyik részére. A jobbparton 1920-ban 39·7%-a voltak az 1—2 lakású épületek az összes épületeknek; 1925-ben 45·2%-a. A balparton a 20·3% helyett 24·9%-ot láttunk viszont. Ebből egyébként azt is következtethetnők, hogy a balparti részeken még erősebben terjedtek el az egészen kisszerű épületek, mint a jobbparton. Így is történt.

Ez különben azokból a számokból is kitűnik, amelyek az 1920. és 1925. évek között jelzik az 1—2 lakással bíró épületek számának gyarapodását a jobb- és balparti részeken. A balparton t. i. ezeknek az épületeknek száma 2543-ról 3299-re (azaz 29·7%-kal) nőtt meg. A jobbparton számuk előbb 2985 volt, utóbb 3781, azaz itt csak 26·7%-os növekedést számíthatunk ki. A 3—5 lakású épületek arányszáma már kisebbedett; a jobbparton jóval inkább, mint a balparton, ami viszont azt mutatja, hogy épületstatisztikáknak ebből a részletéből annak kell majd kiderülnie, hogy a balparton aránylag inkább meggyérült 1920-tól 1925-ig a nagyobb épületek száma, semmint a jobbparton. Valóban azok a számok, amelyek a 6—10 lakású épületek arányszámának változását mutatják, alkalmasak ennek az igazolására. De még inkább az 51—100 lakással bíró épületeké; arányszámuk a jobbparton változatlan volt, a balparton visszaesett.

Annak a fejlődésnek a mását, amelyről az imént szoltunk az 1—2 lakással bíró épületeknél, ugyancsak nem tudjuk megtalálni a többi (több lakású) épületeknél. Sőt pl. 6—10 és 21—50 lakással bíró épület kevesebb volt Budapesten 1925-ben, mint 1920-ban. A 6—10 lakással bíró épületeknél a különbség nagyobb is, 194 egységnyi (6·1%). Nem azt jelenti-e ez, hogy a háborút követő időkben Budapest lakásviszonyaiban olyan átalakulások is történtek, amelyek előbb több lakást tömörítettek össze most egy vagy két lakásúvá s ilyenformán került át számos épület, amelynek előbb több lakása volt, a kevesebb lakású épületeket összefoglaló épületkategóriába? Nem cáfolja meg ezt a gondolatmenetet az, hogy a 21—50 lakású épületek száma 3174-ről lefogyott 3137-re. Nem, mert ezeknél ép úgy feltehetjük, hogy a konjunkturális idők házbirtok-változásai kapcsán alakult át egyikük-másikuk kevesebb lakásúvá. A lakásigényeknek egyfelől fokozódása s másfelől szándékos vagy kényszerű lefokozása lehetett az elősegítője ennek a folyamatnak.

A jobbparti és a balparti részeken egyaránt elég jelentősek a különbségek, aszerint, hogy a *belső- vagy a külső részek* épületeinek megoszlásáról van szó. A *jobbparti* kerületekben a *belső területen* 1925-ben 30%-a sem volt az épületeknek 1—2 lakású csupán. A Budán jelentkezett 45·2%-os arányszámmal szemben ez is jelentős eltérés. Igaz, hogy a *belső területen* kevés volt a 10-nél több lakású épület is. A *külterületen* azonban az épületek nagy többsége egy vagy kétlakású; csak kis töredékük az, amelyben 6—10 s még kisebb az, amelyben ennél is több lakás volt. A *balparti* kerületek *külső részein* kisebb volt az egy- vagy kétlakású épületek arányszáma, mint a budai városrészek egészében; a *beltelkeken* pedig egészen csekély. A *Duna partján fekvő részeknek erősen nagyvárosias fejlődését* mutatja az, hogy a *balparti kerületek épületei között is szembeötlően több az olyan épület, amelynek 11—20, 21—50 stb. lakása van, ami persze nem jelenti egyúttal azt, hogy ez az építkezési rendszer a lakosság szerényebb vagyoniú, kevésbbé tehetős elemeinek érdekében kívánatos is.* A *balpart* *belső területein* (a százalékszámítás segítségével) jellegzetesnek általában a 11—20 és a 21—50 lakással bíró épületeket mondhatjuk. A *körúton belül eső belterületen* a 11—20 lakású, tehát nyilván nagyobb lakásokat magukban foglaló épületek jó $\frac{1}{3}$ -része az összes épületeknek; a *körúton kívül eső részek már inkább a tömeglakások céljait szolgálták*: az épületek közül 21—50 lakásúak alkotnak viszonylag olyan erős csoportot, mint amott a 11—20 lakásúak.

A jobb- és balparton fekvő *belső és külső városrészeket* összefoglalva, könnyű már most azt a tanulságot levonni, hogy a *belterületen nagyjában egyforma arányban fordulnak elő a családi jellegű és másfelől a 11—20, 21—50 lakású épületek is, míg a közbeeső épülettípust összevonó kategóriák arányszámai már kisebbek; nagyon ritka volt azonban a belső területen az olyan épület is, amely 50-nél több lakású volt. A külső területen a kislakásos építkezés sokkal sűrűbbek*: az épületeknek kevés hiján $\frac{3}{4}$ -része legfeljebb ötlakásos. Sokatmondó a számoknak az az alakulása is, hogy míg a 11—20 lakású épületek száma a bel- és külterületen úgy aránylik egymáshoz, mint 4·6 : 1 s a 21—50 lakású épületeknél ez az arány 6·2 : 1, addig az 51—100 lakású épületeknél az arány legyengül (1·8 : 1), a 100-nál több lakást magukban foglaló épületek száma pedig épséggel 24 volt a külterületen, míg a belterületen csupán 18, azaz az arány megfordul, (1 : 1·33).

Az 1925. évi adatoknál a *mediánok* kutatását valamivel szélesebb körben végezzük.

A lakások száma szerint sorolt épületek — körülbelül — mediánértéke 1925-ben városrészek szerint a következő volt:

Budapest (egészében)	4·2 lakású	épület
Beltelek	6·9	«
Kültelek	1·8	«
Jobbpart (egészében)	2·4	«
« beltelek	4·3	«
« kültelek	1·4	«
Balpart (egészében)	6·4	«
« beltelek együtt	13·8	«
« körúton belül	14·4	«
« körúton kívül	13·6	«
« kültelek	2·4	«

Ezek a számok frappánsan mutatják egyfelől az előző összeírásokkal szemben mutatkozó nagy változásokat: *a medián értéke Budapestnek mindkét fő városrészében csökkent.* De mutatják egyben azokat a nagy különbségeket is, melyek a kül- és belterület között fennállanak. *A balparti kerületekben sokkal élesebb a határvonal a bel- és külterület között, mint a jobbparton. S a balparti külterület mediánja mégis azt mutatja, hogy a külterületen — bár, mint már fentebb láttuk ugyancsak sok, nagy bérkaszárnya van — az épületek mégis csak kisebb típusúak.*

ε) *Az 1925. évi adatok képe az épületek magassága szerint.*

Az 1925. évi adatokat aszerint is csoportosítjuk, hogy az épületek magassági viszonyai miképpen kombinálódnak lakásaik számával. (L. 116. és 117. o.)

Könnyű ezekből a számokból kiolvasni azt, hogy az *egy vagy két* lakással bíró épületek leggyakoribbak a földszintes épületek között. De már csak fele olyan gyakoriak az egyemeletes épületek között. Újabb $\frac{1}{3}$ -résznyi esést jelez a kétemeletes épületek ilyen egységeinek tömege s majdnem ugyanakkorát a háromemeletes épületeké. Csupán a négyemeletes épületeknél észlelhetjük ismét ez arányszám emelkedését, sőt a hatemeletes épületek között ez igen magasra emelkedik. *Ez azonban nyilván azzal függ össze, hogy a kifejezetten egyéb (leginkább ipari vagy egyéb gazdasági célra használt) hatemeletes épületek között vannak olyanok, amelyekben 1—2 lakás is van,* noha persze ez épületeknek elsősorban nem az a céljuk, hogy lakást biztosítsanak valaki, — legfeljebb csak az őrszemélyzet számára.

A 3—5 lakású épületek a földszintes épületek között nem is egészen fele olyan gyakoriak, mint az 1—2 lakásúak; az egyemeletes épületek között viszont több van ilyen, sőt az egyemeletes épületek között épen ez az épület-típus a legsűrűbben előforduló. A 3—5 lakású épületek arányszáma a kétemeletes épületek között majdnem kétszer akkora, mint az 1—2 lakásúaké. *A magasabb épületek sorában általában ritka ez az épületfajta s a hatemeletes épületek között a nagyobb arányukat az imént kifejtett ok magyarázza meg.*

34. tábla. Az épületek magasság és a lakások száma szerint 1925-ben.

Az épületek magassága	É p ü l e t e k								Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	100—	
	l a k á s s a l								
a) Abszolút számok.									
Budapest összesen.									
Földszintes	350	5.918	2.829	1.551	699	173	23	13	11.556
1 emeletes	57	843	985	642	623	324	31	3	3.508
2 „	40	177	338	385	622	595	63	4	2.224
3 „	37	88	109	296	852	1.316	185	14	2.897
4 „	10	35	31	75	211	464	75	4	905
5 „	3	8	6	37	113	254	33	2	456
6 „	—	3	2	2	19	9	5	2	42
6— „	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Megjelölés nélkül	27	8	1	3	1	2	—	—	42
Összesen	524	7.080	4.301	2.991	3.141	3.137	415	42	21.631
Beltelék.									
Földszintes	163	1.676	1.291	922	381	59	10	3	4.505
1 emeletes	39	471	608	471	448	188	12	2	2.239
2 „	33	140	280	326	569	497	29	—	1.874
3 „	35	77	94	280	832	1.246	112	9	2.685
4 „	10	34	30	73	209	451	67	1	875
5 „	3	7	6	36	113	250	32	2	449
6 „	—	2	2	2	19	9	5	1	40
6— „	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Megjelölés nélkül	17	5	1	2	1	2	—	—	28
Összesen	300	2.412	2.312	2.112	2.573	2.702	267	18	12.696
Kütelék.									
Földszintes	187	4.242	1.538	629	318	114	13	10	7.051
1 emeletes	18	372	377	171	175	136	19	1	1.269
2 „	7	37	58	59	53	98	34	4	350
3 „	2	11	15	16	20	70	73	5	212
4 „	—	1	1	2	2	13	8	3	30
5 „	—	1	—	1	—	4	1	—	7
6 „	—	1	—	—	—	—	—	1	2
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	10	3	—	1	—	—	—	—	14
Összesen	224	4.668	1.989	879	568	435	148	24	8.935
Jobbpart.									
Földszintes	90	3.156	1.444	707	210	25	4	4	5.640
1 emeletes	9	556	575	288	151	44	3	1	1.627
2 „	8	52	111	107	105	54	6	2	445
3 „	5	9	17	40	128	159	22	—	380
4 „	—	2	6	12	26	97	13	1	157
5 „	1	2	1	4	25	52	9	1	95
6 „	—	—	—	—	—	1	—	1	2
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	11	4	—	1	—	—	—	—	16
Összesen	124	3.781	2.154	1.159	645	432	57	10	8.362
Balpart.									
Földszintes	260	2.762	1.385	844	489	148	19	9	5.916
1 emeletes	48	287	410	354	472	280	28	2	1.881
2 „	32	125	227	278	517	541	57	2	1.779
3 „	32	79	92	256	724	1.157	163	14	2.517
4 „	10	33	25	63	185	367	62	3	748
5 „	2	6	5	33	88	202	24	1	361
6 „	—	3	2	2	19	8	5	1	40
6— „	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Megjelölés nélkül	16	4	1	2	1	2	—	—	26
Összesen	400	3.299	2.147	1.832	2.496	2.705	358	32	13.269

34. tábla. Az épületek magasság és a lakások szerint 1925-ben. (Folytatás.)

Az épületek magassága	É p ü l e t e k								Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	100—	
	l a k á s s a l								
b) Százalékok. Budapest összesen.									
Földszintes	3·0	51·2	24·5	13·4	6·1	1·5	0·2	0·1	100·0
1 emeletes	1·6	24·0	28·1	18·3	17·8	9·2	0·9	0·1	100·0
2 „	1·8	8·0	15·2	17·3	28·0	26·8	2·8	0·1	100·0
3 „	1·3	3·0	3·8	10·2	29·4	45·4	6·4	0·5	100·0
4 „	1·1	3·9	3·4	8·3	23·3	51·3	8·3	0·4	100·0
5 „	0·7	1·8	1·3	8·1	24·8	55·7	7·2	0·4	100·0
6 „	—	7·1	4·8	4·8	45·2	21·4	11·9	4·8	100·0
6— „	—	—	—	—	100·0	—	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	64·3	19·0	2·4	7·1	2·4	4·8	—	—	100·0
Összesen	2·4	32·8	19·9	13·8	14·5	14·5	1·9	0·2	100·0
Beltelek.									
Földszintes	3·6	37·2	28·7	20·4	8·5	1·3	0·2	0·1	100·0
1 emeletes	1·8	21·0	27·2	21·0	20·0	8·4	0·5	0·1	100·0
2 „	1·8	7·5	14·9	17·4	30·3	26·5	1·6	—	100·0
3 „	1·3	2·9	3·5	10·4	31·0	46·4	4·2	0·3	100·0
4 „	1·1	3·9	3·4	8·4	23·9	51·5	7·7	0·1	100·0
5 „	0·7	1·6	1·3	8·0	25·2	55·7	7·1	0·4	100·0
6 „	—	5·0	5·0	5·0	47·5	22·5	12·5	2·5	100·0
6— „	—	—	—	—	100·0	—	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	60·7	17·9	3·6	7·1	3·6	7·1	—	—	100·0
Összesen	2·4	19·0	18·2	16·6	20·3	21·3	2·1	0·1	100·0
Küttelek.									
Földszintes	2·7	60·2	21·8	8·9	4·5	1·6	0·2	0·1	100·0
1 emeletes	1·4	29·3	29·7	13·5	13·8	10·7	1·5	0·1	100·0
2 „	2·0	10·6	16·6	16·9	15·1	28·0	9·7	1·1	100·0
3 „	0·9	5·2	7·1	7·6	9·4	33·0	34·4	2·4	100·0
4 „	—	3·3	3·3	6·7	6·7	43·3	26·7	10·0	100·0
5 „	—	14·3	—	14·3	—	57·2	14·2	—	100·0
6 „	—	50·0	—	—	—	—	—	50·0	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	71·4	21·4	—	7·2	—	—	—	—	100·0
Összesen	2·5	52·2	22·3	9·8	6·4	4·9	1·7	0·2	100·0
Jobbpart.									
Földszintes	1·6	56·0	25·6	12·5	3·7	0·4	0·1	0·1	100·0
1 emeletes	0·6	34·2	35·3	17·7	9·3	2·7	0·2	0·0	100·0
2 „	1·8	11·7	24·9	24·0	23·6	12·1	1·4	0·5	100·0
3 „	1·3	2·4	4·5	10·5	33·7	41·8	5·8	—	100·0
4 „	—	1·3	3·8	7·6	16·6	61·8	8·3	0·6	100·0
5 „	1·1	2·1	1·1	4·2	26·3	54·7	9·4	1·1	100·0
6 „	—	—	—	—	—	50·0	—	50·0	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	68·8	25·0	—	6·2	—	—	—	—	100·0
Összesen	1·5	45·2	25·8	13·8	7·7	5·2	0·7	0·1	100·0
Balpart.									
Földszintes	4·4	46·7	23·4	14·3	8·3	2·5	0·3	0·1	100·0
1 emeletes	2·5	15·3	21·8	18·8	25·1	14·9	1·5	0·1	100·0
2 „	1·8	7·0	12·8	15·6	29·1	30·4	3·2	0·1	100·0
3 „	1·3	3·1	3·6	10·2	28·7	46·0	6·5	0·6	100·0
4 „	1·3	4·4	3·3	8·4	24·8	49·1	8·3	0·4	100·0
5 „	0·5	1·7	1·4	9·2	24·4	55·9	6·6	0·3	100·0
6 „	—	7·5	5·0	5·0	47·5	20·0	12·5	2·5	100·0
6— „	—	—	—	—	100·0	—	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	61·6	15·4	3·8	7·7	3·8	7·7	—	—	100·0
Összesen	3·0	24·9	16·2	13·8	18·8	20·4	2·7	0·2	100·0

A 6—10 lakású épületek a földszintes épületek között már kevésbé gyakoriak. A földszintes épületek megoszlását nagyjában tudniillik az a szabályszerűség jellemzi, hogy amint a több és több lakású épületkategóriák felé közeledünk, egyre-másra fele akkora arányszámot mutatnak az ilyen épületek, bezárólag a 11—20 lakású épületekig. 20-nál több lakású épület persze már csak nagyon kevés akadt a földszintes házak között. Az egyemeletes épületek között a 6—10 lakású több van, mint a földszintes épületek között, — valamivel több még, mint a kétemeletesek sorában. Mégis azzal az eltéréssel, hogy míg az egyemeletes házak között a 11—20 lakásúak csak kisebb arányban fordulnak elő, a még több lakású épületek meg jóval ritkábban; a kétemeletes épületek között csak a 6—10 lakású épületeknél kezdődik meg igazán az épületek csoportszámának emelkedése, hogy azután csúcspontját a 11—20 és a 21—50 lakású épületeknél érje el. A háromemeletes épületek között a 6—10 lakású épületek jelentősen magasabb arányszámúak, — persze a négy- és ötemeletes épületek között is, — mint az 1—2, 3—5 lakásúak. Nyilvánvaló következményeképpen a házak nagyobb voltának. A 6—10 lakású e magasabb épületeknél azonban már kevésbé kell arra gondolni, hogy azok talán nem lakás céljaira készült épületek. Számos példa az ellenkezőjét mutatja.

A 10—20 lakású épületek előfordulásáról a földszintes és egyemeletes épületeknél már előbb is szoltunk. A két- és háromemeletes épületek között egyaránt a 30% felé közeleg az arányszámuk. A négy- és ötemeletes épületek között is egyszerre megélénkül az ebbe a kategóriába tartozó épületek arányszáma: kevés híján egynegyed részük ilyen, — a hatemeletes épületeknek pedig csaknem fele.

Figyelemreméltó jelenség, hogy míg a négy- és ötemeletes épületeknek több, mint — a háromemeleteseknek pedig közel — fele 21—50 lakást foglal össze, addig a hatemeletes épületeknél a maximális arányszám már előbb fordul elő. A földszintes házak között a 6—10, az egy- és kétemeletes házak között a 21—50, a három-, négy- és ötemeletesek között pedig 51—100 lakással bíró épületek arányszáma töri meg az addig jóval magasabb arányszámok vonalát: a hatemeletes épületeknél ez a csökkenés szintén a 21—50 lakású épületeknél következik be.

Budapest összes épületeire vonatkozólag a magasság szerint csoportosított épülettömegek mediánértékét is kiszámítottuk:

A földszintes épületek között a medián :	1·8 lakású épület
Az I. emeletes „ „ „ „	4·6 „ „
A II. „ „ „ „	11·2 „ „
A III. „ „ „ „	21·5 „ „
A IV. „ „ „ „	25·8 „ „
Az V. „ „ „ „	27·2 „ „
A VI. „ „ „ „	17·3 „ „

Ezek a számok világosan jelzik azt, hogy a *háromemeletes épületekig bezárólag mennyire rohamosan nő a magasabb épületek tipikus formájának lakásszáma. Azután a gyors emelkedés megszűnik, sőt a hatemeletes házaknak az előbbi emelkedése onnan hirtelen megtörik. A négy- stb. emeletes épületek tudvalevőleg a város belső területén épültek leginkább. Nem arra mutat-e a mediánok alakulása, hogy a négy- és ötemeletes házak ott épültek, ahol a szűk telek is drágább, mint egyebütt, ahol tehát a tér kihasználásával kell ugyanarra a telekre több lakást építeni?*

Budapest belső területén az 1—2 lakással bíró *földszintes épületek* jóval ritkébbak, mint a külső területen. Emitt a földszintes házak háromötöd része ilyen, további jó egyötöd részük pedig 3—5 lakású; *a külterületen a földszintes épületek között egészen kevés épület van, amely ötnél több lakású.* Világosan mutatja ezt a külterületi földszintes épületek mediánértéke: 1·57 lakású épület. A belső területen a helyzet lényegesen más: itt a földszintes épületeknek csupán kétharmadrésze legfeljebb 1—5 lakású, 30·5%-uk ötnél több lakású. A 6—10 lakású épületek a belteleken több, mint kétszer, a 11—20 lakásúak is csaknem kétszer olyan gyakran fordulnak elő, mint a külterületen. De a belterületi telkeknek lakáscélokra való jobb kihasználására mutatnak a többi számok is. A 3—5 lakású épületek arányszáma is nagyobb a belső területen, az 1—2 lakású épületek arányszáma viszont messze mögötte marad a külterületen kiszámított arányszámnak. *Híven fejezi ki a különbséget a medián is, mely a belterületi épületek között: 2·95, csaknem kétszer akkora, mint a külterületen.*

Az *egyemeletes épületeknek* lakásuk száma szerint való megoszlásában mi a lényeges? *A külterületen a 21—50 és az 51—100 lakású épületek aránylag gyakoribbak, mint a belterületen! A belterületen az egyemeletes épületek mediánértéke pontosan az öt- és hatlakású házak között fekszik, a külterületen 3·94 lakású épület a medián.*

A kétemeletes épületek között úgy a belső, mint a külső területen már kevés volt 1925-ben a csak egy- vagy kétlakású. Nem sok, bár mégis nagyobb már a 3—5 lakásos kétemeletes épületek aránya, — a belső területen (akár csak az 1—2 lakású házaknál is) kisebb, mint a külső területen. A 6—10 lakású épületek arányszámának kiemelkedése különösen azért ötlik szembe, mert az ily épületek valamivel gyakrabban fordulnak elő a bel-, mint a külterületen. Jellemző adatok azok, amelyek a 11—20, valamint a 20-nál több lakással bíró kétemeletes épületek arányszámait jelzik a főváros bel- és külterületén. Amott kétszerannyi a 11—20 lakású épületek arányszáma, mint a külterületen s a kétemeletes házaknak közel egyharmada ebbe a kategóriába tartozik. A 21—50 lakású kétemeletes házak százaléka azonban ismét a külső városrészekben gyakoribb: a perifériákon az ilyen házak arányszáma (28·0%) a viszonylagos maximumot is jelenti. A 21—50 lakású épületek tehát a külső városrészekben (viszonylag) gyakoribbak, mint a belterületen. Ez a tanulság még

élesebben villanik ki az 51—100 lakású épületeknél: az épületek csaknem minden tizedike ilyen a külterületen, a belterületen minden hatvanadik sem. Az abszolutszámok is jellemzők. Bizonyos ilykép, hogy a mediánérték a kétemeletes épületek között a külterületen magasabb (több lakást jelentő). Valóban a belterületen csak a 12·7, a külterületen pedig 14·5 lakású kétemeletes épület a középérték, azaz a külterület kétemeletes lakásainak típusa jóval zsúfoltabb lakásokkal, mint a belterületé.

A háromemeletes épületek között a kevesebb lakású épületek úgy a belső, mint a külső területen még ritkébbak. 6—10 lakású épület is csupán 10·4%-nyi akadt ezek között a belső városrészekben, a külterületen annyi sem. A bel- és külterület különbségét azonban még inkább szemléltetik a következő épületkategóriák. 11—20 lakású épület a belterület háromemeletes épületei között csaknem harmadrésznyi volt, viszont a külterületen tizedrésznyi sem. A 21—50 lakású épületek száma amott csaknem az épületek fele, míg a külterületen csak egyharmadrésze volt. De azután következik a nagy változás: *51—100 lakású épület a belterület háromemeletes épületek közül csupán 4·2% volt, a külterületen pedig az épületek több, mint harmadrésze volt ilyen. A külterületi épületeknek több, mint kétharmada 20-nál több lakású volt 1925-ben. Valószínű, hogy a külterületi épületek között azok, amelyekben 1, 2, esetleg 3 lakás volt, elsősorban nem is lakás céljaira épültek; a többi épületeknek viszont valóban jelentős hányada tömeglakásnak számított. A mediánértékek még világosabban kifejezik a most tárgyalt különbséget. A belterületen a 20·5, a külterületen pedig 38·0 lakású épület háromemeletes épülettel medián, a négyemeletes épületeknél azok a tanulságok, melyeket az imént említettünk, még fokozottabban villannak elő. A belterületen ez épületeknek 23·9%-a 11—20 lakású volt, a külterületen pedig 70·0%-uk 21—100 lakású, sőt 80·0%-uk 20-nál több lakású. A belterületi medián a 25·5, a külterületi a 41·5 lakású épület, ami újból csak azt mutatja, hogy a külső területen a tömeglakások — aránylag — jóval gyakoribbak, mint a belső városrészekben. Az ötemeletes épületeknek a külső városrészekben 71·4, a belső területen pedig csupán 63·2%-a volt 20-nál több lakású. Leginkább mégis talán a hatemeletes épületeknél tűnik szembe a különbség: ezek közül a belső városrészekben 40 épület közül csak egy akadt olyan, ahol a lakások száma 100-nál több volt, míg a külterületen álló két épület közül is az egyik így épült.*

A külterületi épületek építkezési rendszerében tehát már az eddigiek szerint is tipikusan, mintha a főváros legbelsőbb, legrágább részeiről volna szó, megnyilvánul az építettő vállalkozóknak az a törekvése, hogy a rendelkezésre álló telkeiket kihasználják. Persze, nem abban az értelemben, hogy olyan modernebb lakásokat építsenek, mint a belső városrészekben (amint erre a lakásstatistika adataiból következtethetünk),

hanem a súlyt inkább arra helyezve, hogy egy-egy épületbe minél több lakást tudjanak belezsúfolni.

A jobb- és balparti városrészek viszonyainak ismertetése aránylag egyszerűbben történhetik.

A földszintes épületek között Budán az 1 és 2 lakásúak gyakoribbak — s még a 3—5 lakásúak is — mint a pesti oldalon. Viszont 6—10 lakásúak már ritkábbak s amint aztán a 11—20 és a 21—50 lakású földszintes épületeket számoljuk össze, ezek (aránylag) egyre ritkább jelenségek Budán, mint a pesti poldalon.

Jellegzetesebb az eltérés az egyemeletes házaknál: az 1—5 lakású ilyen épületek arányszáma Budán 69·5% volt, a balparton azonban csak az egyharmadrészt lépte túl. (37·1%). A 6—10 lakású egyemeletes épületek aránya már valamivel nagyobb volt a bal-, mint a jobbparton, de ezek a különbségek csak akkor tágnak ki igazán, midőn a többalakású épületeket nézzük. A jobbpart 10—20 lakású egyemeletes épületeinek arányszáma fele sincsen a jobbpart épületeinek. A 21—50 lakású épületeké egyötöd része, az 51—100 lakásúaké pedig egyhated része sincs. Az egyemeletes házak közül Budán csak 12·2%-nyi rész az, melyben 10-nél több a lakások száma, a balparton ez az arányszám 41·6%-ra emelkedett fel.

A kétemeletes épületek zöme a jobbparton a 3—5, vagy 11—20 lakásos épületek közül került ki. E három épületkategória arányszáma körülbelül egyforma (csak alig észrevehetően lejt a nagyobb épületek felé), sőt a többi épületcsoport elhelyezése sem szimmetriátlan: az 1—2 lakással bíró kétemeletes épületek száma csak valamivel volt kevesebb, mint a 21—50 lakásúaké. A balparton lényegesen más az arányszámok elrendeződése: az 1—2 lakású épületek jóval ritkábban fordulnak elő, mint amott s a különbség csak kiéleződik a 3—5 lakású épületek között; a 6—10 lakásúak között már enyhül. A balparti 11—20 lakású épületek arányszáma azonban magasabb, mint a jobbparton, a 21—50 lakású épületek között pedig igazán nagy — két és félszeres — hézag választja el a két parton fekvő városrészek viszonyait. *Csak természetes, hogy ez a különbség jól kifejeződik a mediánértékekben is. A budai kétemeletes épületek mediánértéke a 7·42, a pesti részéké pedig 14·40 lakású épület.*

A háromemeletes épületek közül a budai oldalon 75·5% — tehát a döntő többség — 11—20, vagy 21—50 lakással rendelkezett 1925-ben, a balparton csak 74·7%. Látszólag így a jobb- és balparti viszonyok nagyjában egyeznének, mégis a pesti oldal nagyobbszabású építkezései mellett szól az a körülmény, hogy a 21—50 lakású épületek arányszáma (az 50—100 lakásúaké is!) nagyobb itt, mint a Duna jobbpartján. Az azonosabb viszonyok jelzői a mediánértékek is (a jobbparton: 19·28, a balparton: 21·80).

Meglepetést kelt ezek után a négyemeletes épületek tagozódása. Ezek között tudniillik a budai oldalon több a 21—50 lakású épület, sőt a még

többlakású épületek dolgában sem áll látszólag rosszabbul a jobbparti városrész. Oka ennek bizonyára az, hogy a budai oldal négyemeletes épületei között aránylag több a lakóház. Valószínű, hogy a jobbparti építkezéseknek a legújabb időbeli fejlődése részes ebben.

b) A lakóházak.

a) Az 1906. és az 1920. évi adatok szembeállítás.

Az épületek statisztikájának másik érdekes részlete a lakóházakat emeli ki az összes épületek közül s ezek megoszlását vizsgálja a bennük levő lakások száma szerint. Közöljük e számítások eredményeit is, bővebb kommentárral azonban csak ott látjuk el az adatokat, ahol az összes épületek statisztikájával ellentétben ütközik ki egy vagy más jellemző vonás.

35. tábla. A lakóházak számának megoszlása a lakások száma szerint 1906-ban és 1920-ban.

Városrész	1	2	L a k ó h á z a k						Összes lakóház
			3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—	
			l a k á s s a l						

A) 1906.

a) Abszolút számok.

Budapest	2.147	1.828	3.295	2.671	2.638	2.048	326	5	14.958
Jobbpart	1.195	1.095	1.706	1.025	487	152	15	—	5.675
Balpart	952	733	1.589	1.646	2.151	1.896	311	5	9.283

b) Százalékok.

Budapest	14·4	12·2	22·0	17·9	17·6	13·7	2·2	0·0	100·0
Jobbpart	21·0	19·3	30·0	18·1	8·6	2·7	0·3	—	100·0
Balpart	10·3	7·9	17·1	17·7	23·1	20·4	3·4	0·1	100·0

B) 1920.

a) Abszolút számok.

a) Abszolút számok.

Budapest	2.494	2.065	3.686	2.890	2.964	3.098	404	24	17.625
Jobbpart	1.437	1.332	2.038	1.134	598	407	54	7	7.007
Balpart	1.057	733	1.648	1.756	2.366	2.691	350	17	10.618

b) Százalék.

Budapest	14·2	11·7	20·9	16·4	16·8	17·6	2·3	0·1	100·0
Jobbpart	20·5	19·0	29·1	16·2	8·5	5·8	0·8	0·1	100·0
Balpart	10·0	6·9	15·5	16·5	22·3	25·3	3·3	0·2	100·0

Akár az 1906. évi, akár pedig az 1920. évek statisztikáját vizsgáljuk át, — megjegyezve, hogy az 1910. évi gyéresebb adatokat fentebb az épületek táblázataiba illesztve mutattuk be, — iziben kitűnik az, hogy a tanulság ugyanaz. Úgy 1906-ban, mint 1920-ban (ekkor még inkább) tudniillik a lakóházaknak a lakások száma szerint való megoszlása annyiban tér el az összes épületekétől, hogy az 1—2 lakású lakóházak aránylag ritkábban fordulnak elő, mint az ugyanolyan típusú épületek; ennek ellenében azonban a több-lakású *lakóházak* arányszáma szinte minden kategóriában fokozódó mértékben nagyobb, mint a több lakású *épületeké*. Eltéréste szabálytól 1920-ban (Budapest egészében, de a budai városrészekben már nem) a 3—5 lakású lakóházak jelentettek, de ezt az eltérést ugyancsak jól kiegyenlítette az, hogy a 21—50 lakású lakóházak arányszáma jóval nagyobb volt, mint az ilyen épületeké.

A balpartra kiváltképen áll, hogy úgy az 1 vagy 2, mint a 3—5, valamint a 6—10 és 11—20 lakású lakóházak aránya gyengébb volt 1920-ban, mint 1906-ban. A 21—50 lakású lakóházak arányszáma viszont negyed-résznivel emelkedett. Nem csoda, hiszen az e típusú lakóházak abszolút száma is 795-tel, 41·9%-kal emelkedett. A *balparti lakóházépítkezéseknek legtipikusabb jelensége 1906-tól 1920-ig épen ezeknek a 21—50 lakású lakóházak számának a gyarapodása volt: az összes többi lakóházcsoporthoz szaporodása sem volt annyi, mint amelyet csupán azoknál kiszámíthattunk!* A jobbparti részekben ám elsősorban szintén a 21—50 lakású lakóházak emelkedése ötlött szembe; számuk 152-ről 407-re (167·6%-kal) emelkedett; 1906-ban csak 2·7%-a voltak a jobbparti lakóházaknak ez épületek, 1920-ra arányszámuk több, mint megkétszereződött. A *jobbparti lakóházak lakás szerint való megoszlásából egyébként is mozgalmas kép alakult ki 1920-ban. Az egy- és kétlakású, valamint a 3—5 lakású épületek száma is szép fejlődésen ment át. Az egy-lakású lakóházak száma 20·3, a kétlakásúaké 21·6, a 3—5 lakásúaké pedig 19·5%-kal gyarapodott. A balparton az efajta lakóházak közül az egy lakással bírók száma emelkedett leginkább (11·0%). Figyelemmel arra, hogy 1906-ban természetesen ilyen kisebb ház jóval több volt, mint nagyobb, láthatjuk azt is, hogy e kerületek lakosságának építkezéseit nem annyira túlnyomóan uralta a nagyobb lakóházak építése, mintsem a fentiek nyomán gondolhattunk volna.*

β) A lakóházak nagysága 1925-ben.

Az 1925. évi adatokat bővebben idézzük s a kerületi adatok kidomborítására is súlyt helyezünk. (Lásd a 124. oldalon.)

1925-ben a lakóházak között is jóval gyakoribbakká lettek azok, amelyekben csupán 1 vagy 2 lakás volt. 1920-ban e lakóházak aránya csak 25·9% volt, 1925-ben 30·8%. Ebből persze következett az is, hogy 1925-ben — százalékszámítás szerint legalább — az összes többi lakóházkategóriák

36. tábla. A lakóházak a lakások száma szerint 1925-ben.

Városrész	L a k ó h á z a k								Összesen
	1	2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	100—	
	l a k á s s a l								
a) Abszolút számok.									
I. kerület	862	911	897	358	245	241	32	6	3.552
II. «	291	291	483	258	182	115	14	—	1.634
III. «	747	443	682	499	195	53	7	2	2.628
IV. «	11	12	59	143	165	66	3	—	459
V. «	24	12	58	111	238	266	40	1	750
VI. «	381	195	530	360	568	556	86	5	2.681
VII. «	530	241	332	346	544	729	70	2	2.794
VIII. «	96	75	189	269	504	579	67	6	1.785
IX. «	62	77	149	170	202	359	56	5	1.080
X. «	323	330	508	319	199	106	28	5	1.818
Jobbpart : Beltelek	700	656	1.405	981	578	378	39	7	4.744
Kültelek	1.200	989	657	134	44	31	14	1	3.070
Összesen	1.900	1.645	2.062	1.115	622	409	53	8	7.814
Balpart. Beltelek :									
Körúton belül	50	42	166	458	882	627	39	—	2.264
Körúton kívül	188	177	496	564	1.034	1.644	183	10	4.296
Együtt.....	238	219	662	1.022	1.916	2.271	222	10	6.560
Kültelek	1.189	723	1.163	696	504	390	128	14	4.807
Összesen	1.427	942	1.825	1.718	2.420	2.661	350	24	11.367
Budapest : Beltelek	938	875	2.067	2.003	2.494	2.649	261	17	11.304
Kültelek.....	2.389	1.712	1.820	830	548	421	142	15	7.877
Mindössze.....	3.327	2.587	3.887	2.833	3.042	3.070	403	32	19.181
b) Százalékok.									
I. kerület	24·3	25·6	25·2	10·1	6·9	6·8	0·9	0·2	100·0
II. «	17·8	17·8	29·6	15·8	11·1	7·0	0·9	—	100·0
III. «	28·4	16·9	25·9	19·0	7·4	2·0	0·3	0·1	100·0
IV. «	2·4	2·6	12·9	31·2	35·9	14·4	0·6	—	100·0
V. «	3·2	1·6	7·8	14·8	31·7	35·5	5·3	0·1	100·0
VI. «	14·2	7·3	19·8	13·4	21·2	20·7	3·2	0·2	100·0
VII. «	18·9	8·6	11·9	12·4	19·5	26·1	2·5	0·1	100·0
VIII. «	5·4	4·2	10·6	15·1	28·2	32·4	3·8	0·3	100·0
IX. «	5·7	7·1	13·8	15·8	18·7	33·2	5·2	0·5	100·0
X. «	17·8	18·2	27·9	17·6	10·9	5·8	1·5	0·3	100·0
Jobbpart : Beltelek	14·8	13·8	29·6	20·7	12·2	8·0	0·8	0·1	100·0
Kültelek	39·1	32·2	21·4	4·4	1·4	1·0	0·5	0·0	100·0
Összesen	24·3	21·0	26·4	14·3	8·0	5·2	0·7	0·1	100·0
Balpart. Beltelek :									
Körúton belül	2·2	1·9	7·3	20·2	39·0	27·7	1·7	—	100·0
Körúton kívül	4·4	4·1	11·5	13·1	24·1	38·3	4·3	0·2	100·0
Együtt	3·6	3·3	10·1	15·6	29·2	34·6	3·4	0·2	100·0
Kültelek.....	24·7	15·0	24·2	14·5	10·5	8·1	2·7	0·3	100·0
Összesen	12·6	8·3	16·0	15·1	21·3	23·4	3·1	0·2	100·0
Budapest : Beltelek	8·3	7·7	18·3	17·7	22·1	23·4	2·3	0·2	100·0
Kültelek	30·4	21·7	23·1	10·5	7·0	5·3	1·8	0·2	100·0
Mindössze	17·3	13·5	20·3	14·8	15·8	16·0	2·1	0·2	100·0

tért veszítettek. A kisebb, 3—5 lakásos lakóházak talán kevésbé, de a többi kategóriák azután kivétel nélkül, — csupán a 100-nál több lakással bíró épületeket véve ki. Rá kell mutatnunk arra, hogy Budapest területén az 1920. évi számlálás után lefolyt 5 esztendő alatt az egyalakú lakóházak száma 2494-ről 3327-re szaporodott. Ez 33·4%-os fejlődést jelent, jóval nagyobb, mint amekkora 1906-tól 1920-ig mutatkozott. *Normális körülmények között nagyon szerencsés fejlődésnek tarthatnók azt, ha a kislakások rendszere a nagy bérházak rendszerének rovására terjed. Mégsem fojthatjuk el magunkban itt sem a meggyőződés hangját, hogy ebben a fejlődésben része volt az általános elszegényedésnek, mely 1920 után közgazdasági életünket jellemezte.* A kétlakásos lakóházak száma szintén szépen gyarapodott s számuk 522-vel növekedvén, a valóságban itt is 25·3%-os emelkedés jelentkezett; ennek a felét sem láttuk előbb 1906-tól 1920-ig.

A 3—5 lakásos lakóházaknál már inkább mutatkozik annak a tökeszegénységnek a hatása, amely megfékezte a csak valamivel is nagyobb lakóházak tempóját. 1906—1920-ig 12·1%-kal növekedett e lakóházak száma, 1920-tól 1925-ig azonban már csak 5·5%-kal. Ez ugyan még nem volna gyenge szaporodás, sőt jó szaporodás volna, ha nagyobb lakóházak építéséről volna szó, a megfigyelési időszak most tudniillik csupán öt esztendő, holott a korábbi két észlelés között 14 és fél év telt el. *A többalakú lakóházak szaporodása tekintetében azonban még jóval rosszabb viszonyokkal állunk szemben. A 6—10 lakású lakóházak 1906-tól 1920-ig 8·2%-kal szaporodtak, számuk 1925-ben 2890-ről 2833-ra esett vissza. A 11—20 lakású lakóházak száma pedig ugyan 2964-ről 3042-re nőtt, 2·6%-kal tehát, de 1906-tól 1920-ig 11·0%-os emelkedést észlelhettünk. Még rosszabb a helyzet a 21—50 lakású lakóházaknál, amelyeknek száma az 1906—1920. évek között 2048-ról 3098-ra emelkedett, 1925-re azonban számuk 28-cal csökkent. Az 51—100 lakású lakóházak száma is eggyel kevesebb volt 1925-ben, holott 1906-tól 1920-ig 326-ről 404-re emelkedett.* A sok lakással megépített lakóházak közül csupán a 100-nál több lakású lakóházaknál látszott ismét számottevő mozgalom (1920 : 24, 1925 : 32.) *A lakóházak építését az 1920 után következő esztendőkből két végtel jellemezte: az egy-, vagy kétlakású lakóházak számának erős emelkedése mellett, (melyek persze egyaránt lehetnek nagy pompával berendezett lakások, vagy éppen ellenkezőleg: a szegénység képviselői) — a középkategóriába tartozó lakóházak építése iránt kevés érdeklődés mutatkozott; a rendelkezésre álló tőke másrészt azoknak a lakóháznak építésére vetette rá magát, melyek a lakások egész légióját telepítik egy házra.*

Az eltolódásokat jelzik a mediánok is. 1906-ban a lakóházak között a medián 6·32 volt, 1925-ben már csak 4·86, ami ugyancsak nagy, erős bizonyíték.

A lakóházaknak a lakások száma szerint való megoszlásánál a kerületek adatait is idéztük. Ilykép módunk van ezek mediánjait is kiszámítani :

I. kerület		2·12	lakású	lakóház
II.	«		3·46	«
III.	«		2·54	«
IV.	«		12·84	«
V.	«		17·16	«
VI.	«		8·24	«
VII.	«		9·44	«
VIII.	«		15·29	«
IX.	«		12·26	«
X.	«		3·56	«

E néhány szám világosan mutatja azt, hogy a budai kerületek lakóházainak lakásokkal való zsúfoltsága távolról sem közelíti meg a balparti kerületek viszonyait. Még a balparton legkisebb mediánú X. kerület is nagyobb értéket mutat, mint amekkora Budán a legmagasabb mediánú II. kerületé. A balparti kerületek között csupán két kerület — a Terézváros és az Erzsébetváros — akad, ahol a medián a 10 lakást nem érte el, legmagasabbra viszont a Lipótvárosban emelkedik. A Belváros, a Józsefváros és a Ferencváros viszonyai között aránylag igen kevés a különbség.

γ) A lakóházak magasságának és nagyságának összefüggése.

A lakóházak *magasság szerint* tagolt csoportjairól bővebben nem kell szólnunk, talán elegendő, ha túlnyomórészt utalunk azokra a számításokra, amelyek íziben következnek. (Lásd a 127. és 128. oldalon.)

Mégis van néhány olyan részlet, melynek kidomborítását nem mellőzhetjük.

A *földszintes* lakóházak között pontosan ugyanannyi volt az egy- vagy kétlakású lakóházak arányszáma, mint az épületek között. 3—5, 6—10 és 11—20 lakású lakóház azonban figyelemreméltóan több volt a székesfőváros területén, mint ugyanannyi lakással rendelkező épület. A 21—50 stb. lakású lakóházak arányszáma is pontosan egyezett az épületeknél kiszámított arányokkal, úgy hogy a közép nagyságú épületek arányszámában mutatkozott különbözetet a lakás nélkül álló épületek javára kellett írunk.

Az *egyemeletes* lakóházaknál már annál inkább meglátszott a fentebb több ízben említett eltérő vonás a lakóházak tagozódásában; a törpe (egy- vagy kétlakású) lakóházak arányszáma lényegesen kisebb volt (21·3%), mint a hasonló nagyságú épületeké (24·0). Viszont a többalakású lakóházak arányszáma nagyobb, és pedig általában egyre fokozódóan nagyobb volt, bezárólag a 21—50 lakású lakóházakig, semmint az ugyanolyan nagyságú épületek között.

37. tábla. A lakóházak megoszlása magasság szerint 1925-ben.

A lakóházak magassága	L a k ó h á z a k								Összesen
	1	2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—	
	l a k á s s á l								
a) Abszolút számok. Budapest összesen.									
Földszintes	3.096	2.098	2.724	1.535	692	159	22	10	10.336
1 emeletes	198	452	862	599	600	311	29	2	3.053
2 «	27	26	229	328	589	573	56	1	1.829
3 «	5	8	56	274	832	1.306	184	12	2.677
4 «	1	3	13	62	200	459	74	4	816
5 «	—	—	1	34	111	253	33	2	434
6 «	—	—	2	1	18	9	5	1	36
Összesen ...	3.327	2.587	3.887	2.833	3.042	3.070	403	32	19.181
Beltelék.									
Földszintes	790	620	1.243	916	376	48	10	3	4.006
1 emeletes	121	230	559	445	433	180	12	2	1.982
2 «	21	17	196	283	543	479	24	—	1.563
3 «	5	5	53	263	814	1.237	112	8	2.497
4 «	1	3	13	62	199	446	66	1	791
5 «	—	—	1	33	111	250	32	2	429
6 «	—	—	2	1	18	9	5	1	36
Összesen ...	938	875	2.067	2.003	2.494	2.649	261	17	11.304
Kütelék.									
Földszintes	2.306	1.478	1.481	619	316	111	12	7	6.330
1 emeletes	77	222	303	154	167	131	17	—	1.071
2 «	6	9	33	45	46	94	32	1	266
3 «	—	3	3	11	18	69	72	4	180
4 «	—	—	—	—	1	13	8	3	25
5 «	—	—	—	1	—	3	1	—	5
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen ...	2.389	1.712	1.820	830	548	421	142	15	7.877
Jobbpart.									
Földszintes	1.746	1.276	1.430	703	210	16	3	4	5.388
1 emeletes	143	356	536	273	145	42	3	1	1.499
2 «	9	12	83	91	94	47	3	—	339
3 «	1	1	9	36	122	156	22	—	347
4 «	1	—	4	9	26	95	13	1	149
5 «	—	—	—	3	25	52	9	1	90
6 «	—	—	—	—	—	1	—	1	2
Összesen ...	1.900	1.645	2.062	1.115	622	409	53	8	7.814
Balpart.									
Földszintes	1.350	822	1.294	832	482	143	19	6	4.948
1 emeletes	55	96	326	326	455	269	26	1	1.554
2 «	18	14	146	237	495	526	53	1	1.490
3 «	4	7	47	239	710	1.150	162	12	2.330
4 «	—	3	9	53	174	364	61	3	667
5 «	—	—	1	31	86	201	24	1	344
6 «	—	—	2	1	18	8	5	—	34
Összesen ...	1.427	942	1.825	1.718	2.420	2.661	350	24	11.367

37. tábla. A lakóházak megoszlása magasság szerint 1925-ben. (Folytatás.)

A lakóházak magassága		L a k ó h á z a k								Összesen
		1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101--	
		l a k á s s a l								
b) Százalékok. Budapest összesen.										
Földszintes	29.9	20.3	26.4	14.9	6.7	1.5	0.2	0.1	100.0	
1 emeletes	6.5	14.8	28.2	19.6	19.7	10.2	0.9	0.1	100.0	
2	1.5	1.4	12.5	17.9	32.2	31.3	3.1	0.1	100.0	
3	0.2	0.3	2.1	10.2	31.1	48.8	6.9	0.4	100.0	
4	0.1	0.4	1.6	7.6	24.5	56.2	9.1	0.5	100.0	
5	—	—	0.2	7.8	25.6	58.3	7.6	0.5	100.0	
6	—	—	5.5	2.8	50.0	25.0	13.9	2.8	100.0	
Összesen ...	17.3	13.5	20.3	14.8	15.8	16.0	2.1	0.2	100.0	
Beltelek.										
Földszintes	19.7	15.5	31.0	22.9	9.4	1.2	0.2	0.1	100.0	
1 emeletes	6.1	11.6	28.2	22.5	21.8	9.1	0.6	0.1	100.0	
2	1.5	1.1	12.5	18.1	34.7	30.6	1.5	—	100.0	
3	0.2	0.2	2.1	10.6	32.6	49.5	4.5	0.3	100.0	
4	0.1	0.4	1.6	7.8	25.2	56.4	8.4	0.1	100.0	
5	—	—	0.2	7.7	25.9	58.3	7.5	0.4	100.0	
6	—	—	5.5	2.8	50.0	25.0	13.9	2.8	100.0	
Összesen ...	8.3	7.7	18.3	17.7	22.1	23.4	2.3	0.2	100.0	
Kültelek.										
Földszintes	36.4	23.3	23.4	9.8	5.0	1.8	0.2	0.1	100.0	
1 emeletes	7.2	20.7	28.3	14.4	15.6	12.2	1.6	—	100.0	
2	2.3	3.4	12.4	16.9	17.3	35.3	12.0	0.4	100.0	
3	—	1.7	1.7	6.1	10.0	38.3	40.0	2.2	100.0	
4	—	—	—	—	4.0	52.0	32.0	12.0	100.0	
5	—	—	—	20.0	—	60.0	20.0	—	100.0	
6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen ...	30.3	21.7	23.1	10.5	7.0	5.4	1.8	0.2	100.0	
Jobbpart.										
Földszintes	32.4	23.7	26.5	13.0	3.9	0.3	0.1	0.1	100.0	
1 emeletes	9.5	23.7	35.8	18.2	9.7	2.8	0.2	0.1	100.0	
2	2.7	3.5	24.5	26.8	27.7	13.9	0.9	—	100.0	
3	0.3	0.3	2.6	10.4	35.1	45.0	6.3	—	100.0	
4	0.7	—	2.7	6.0	17.4	63.8	8.7	0.7	100.0	
5	—	—	—	3.3	27.8	57.8	10.0	1.1	100.0	
6	—	—	—	—	—	50.0	—	50.0	100.0	
Összesen ...	24.3	21.0	26.4	14.3	8.0	5.2	0.7	0.1	100.0	
Balpart.										
Földszintes	27.3	16.6	26.2	16.8	9.7	2.9	0.4	0.1	100.0	
1 emeletes	3.5	6.1	21.0	21.0	29.3	17.3	1.7	0.1	100.0	
2	1.2	0.9	9.8	15.9	33.2	35.3	3.6	0.1	100.0	
3	0.2	0.3	2.0	10.2	30.5	49.3	7.0	0.5	100.0	
4	—	0.5	1.3	7.9	26.1	54.6	9.1	0.5	100.0	
5	—	—	0.3	9.0	25.0	58.4	7.0	0.3	100.0	
6	—	—	5.9	2.9	53.0	23.5	14.7	—	100.0	
Összesen ...	12.6	8.3	16.0	15.1	21.3	23.4	3.1	0.2	100.0	

A kétemeletes épületek között 1925-ben 8% volt az egy- vagy kétlakásúak száma. A hasonló nagyságú lakóházak arányszáma csak 2·9%. Itt tehát nagy különbséget láthatunk, amely hatását még kiélezte az a körülmény, hogy a 3—5 lakású lakóházak arányszáma is lényegesen kisebb volt, mint az ennyi lakású épületeké (15·2%). Ilyenformán a lakóházaknál jelentkező magasabb arányszámok csak a 6—10 lakású lakóházaknál indultak meg; igaz, hogy innen azután annál inkább kibontakoztak, hiszen például a 21—50 lakású lakóházak arányszáma Budapest épületei között 26·8% volt, a lakóházak között pedig 4·5%-kal több. A lakóházak magasabb arányszámait még az 51—100 lakású lakóházaknál is jelentkeztek.

A háromemeletes lakóházaknál még erősebben emelkedik ki az a különbség, hogy míg az épületek között gyakrabban találunk olyanokat, melyben csak kevés lakás van: a lakóházaknál az ilyen építkezések vajmi ritka esetszámba mennek. Az épületek között például csak 3·0% volt az a rész, mely egy- vagy kétlakású volt, a lakóházak között 0·5%. A 3—5 lakású épületek arányszáma 3·8%, a lakóházaké 2·1%, a 6—10 lakású épületek arányszáma egyezett a lakóházakéval. A 11—20 lakású épületek körül látjuk azután ismét azt, hogy a hasonló nagyságú lakóházak arányszáma nagyobb s a következő kategóriákban ez a különbség még fokozódik.

Nagyjában ugyanezeket a tanulságokat tudjuk meríteni a négyemeletes épületek és lakóházak adataiból is, bár fel kell jegyeznünk azt, hogy a 21—50 stb. lakású ily épületek arányszáma kevésbé közelíti meg a hasonló nagyságú lakóházak arányszámát, mint például a három- vagy ötemeletes lakóházaké.

Ha a lakóházak nagyságát azzal az egyszerű módszerrel kívánjuk mérni, hogy *közültük mennyi volt 20-nál több lakással bíró, azok a számok, melyek szerint 1925-ben*

a földszintes lakóházak között 1·8%,

az egyemeletesek között 11·2%,

a kétemeletesek között 34·5%,

a háromemeletesek között 56·1%,

a négyemeletesek között 65·8%,

az ötemeletesek között pedig 66·4% volt ilyen nagyságú épület, *teljes érdekességében és valóságában bontakoztatják ki azt a tényt, hogy a lakóházak magasságával többé-kevésbé arányban van azoknak lakások céljaira való kihasználása is.* Egyetlen kivételt e szabályszerűséggel szemben a hatemeletes lakóházak tesznek, amennyiben ezek között csupán 41·7% rendelkezik 20-nál több lakással.

A belterületen a földszintes lakóházak között árnyalatnyival kevesebb (35·2%) volt egy- vagy kétlakású, mint az összes épületek között (37·2%); 3—5, 6—10 és 11—20 lakású földszintes lakóház viszont jóval több akadt itt. A 21—50 lakású építkezéseknél már az összes épületek javára billent

házaknál ez talán kevésbé tűnik még ki, de annál inkább a magasabb épületeknél.

A jobbparti földszintes lakóházak között csak hajszálnyival több az egy- vagy kétlakású mint az összes itt álló épületek között. A 3—5, 6—10 és 11—20 lakású lakóházak arányszáma valamivel mégis nagyobb itt is, mint az épületek között, minek az a magyarázata, hogy a lakás nélkül való épületekre esett százaléktörödék jórészt ide szivódott fel a lakóházaknál. A balparton már nagyobb különbséget észlelhetünk. Itt az egy- vagy kétlakású lakóházak arányszáma (43·9%) jóval kisebb, mint az egy- vagy kétlakású épületeké (46·7%). Ebből azután következik az, hogy a 3—5 stb. lakással bíró lakóházak arányszáma — bezárólag a 21—50 lakású lakóházakig — magasabb is volt, mint a hasonló nagyságú földszintes épületeké.

Az egyemeletes lakóházaknál már a budai részeken is meglátszik az az állandóan visszatérő különbség, mely itt kisebbnek jelzi az 1—2 lakású lakóházak arányát, mint az épületek között. A különbség azonban meglehetősen csekély s ennek folytán a 3—5 lakású lakóházak arányszámában sem ütköznek ki olyan ellentétek az épületek arányszámával szemben, mint a földszintes építményeknél láttuk. A balparton az egy- vagy kétlakású lakóházak arányszáma (9·6%), már kétharmad része sincs az épületeknél látható arányszámnak (15·3%) s minthogy a 3—5 lakású lakóházak arányszáma sem sokkal kevesebb, mint az épületeké, itt nyilván néhány olyan lakóházcsoporttal kell találkozni, amelyekbe eső lakóházak százaléka jóval magasabb, mint az épületek között. A 11—20, valamint a 21—50 lakású lakóházak ezek. Amazok arányszáma 29·3% (az épületek között 25·1%), emezeké 17·3% (az épületek között 14·9%).

A kétemeletes épületek között a jobbparton a csak 1—2 lakással bíró épületek arányszáma (11·7%) nagyobb jóval, mint az ugyanilyen nagyságú lakóházaké (6·2%). Ez a különbség már a 6—10 lakású lakóházaknál is kiegyenlítődött, noha a kiegyenlítődés javarésze a 11—20, 21—50 lakású épületeknél történik meg. Az 1—2 lakású kétemeletes lakóházak aránya a balparton csak 2·1% volt, míg a megfelelő épületeké 7·0%. A 3—5 lakású lakóházak között azonban az arányszám még mindig jóval kisebb, mint az épületek sorában s a 6—10 lakású lakóházak között is csak szerényen emelkedik az épületek aránya fölé. A 11—20 és főképp a 21—50 lakású lakóházaknál láttunk azután jóval magasabb arányszámokat.

A háromemeletes lakóházak között jóval kevesebb volt Budán 1—10 lakású, sőt a 11—20 lakású lakóházak arányszáma is csak kevéssel több, mint az épületek között. Ilyenformán az ellentétes mozgalom csak a 21—50 lakású lakóházaknál kezdődik el. Ugyanez áll a duna-balparti kerületekre is. Ezek a tanulságok még inkább megmutatkoznak a Duna mindkét partjára eső városrészek négy-, öt- stb. emeletes házainál. S éppen ezért érde-

kesnek tartjuk itt is közölni azokat a számokat, hogy egyfelől a Duna jobbpartjára eső kerületekben másfelől a Duna balpartján mekkora azoknak a lakóházaknak az arányszáma, amelyekben 20-nál több lakás van.

A jobbparton				%	A balparton				%
a földszintes épületek között				0.5	a földszintes épületek között				3.4
az I. emeletes	«	«		3.1	az I. emeletes	«	«		19.1
a II.	«	«		14.8	a II.	«	«		39.0
a III.	«	«		51.3	a III.	«	«		56.8
a IV.	«	«		73.2	a IV.	«	«		64.2
az V.	«	«		68.9	az V.	«	«		65.7
a VI.	«	«		100.0	a VI.	«	«		38.2

Bármennyire meglepőnek látszik talán adatainknak ez az alakulása, mégis le kell szögeznünk azt a tényt, hogy a *négy-, öt- és hatemeletes lakóházak a budai oldalon sokkal inkább telítettek lakásokkal, mint a Duna balpartjára eső kerületekben*. Vajjon ennek oka az-e, hogy ezek a lakóházak nagyobb telken épülve fel, ezért épült bennük több lakás, vagy pedig egyszerűen arról van szó, hogy az idetartozó lakások kevesebb lakrészt foglalnak magukban, számításaink alapján egyelőre nem tudjuk eldönteni. Talán módunk lesz erre is, amidőn a szobák kérdését fogjuk feldolgozni.

Tárgyalásaink itteni rendjéből csupán még annak megvizsgálása hiányzik, hogy a *jobbparton és a balparton a belterületi és külterületi lakóházak viszonyai* mennyiben térnek el azoktól a viszonyoktól, amelyeket előbb már az összes épületeknél tárgyaltunk.

A jobbpart belterületén nem igen látszik nagyobb különbség az amott ismertetett adatokkal szemben. A 1—2 lakású lakóházak kisebb arányszáma pl. nem sokkal marad mögötte az összes épületekének. Ennek azután következménye az, hogy a magasabbrangú lakóházcsoporthoz arányszámai sem járnak annyira előtte az épületekének, semmint az összes épületeknél volt módunk szemlélni. A külterületen a helyzet némileg más; a lakóházak sorában valamivel nagyobbak látszik az egészen törpe lakások arányszáma, mint az összes épületek között, aminek nyilván az az oka, hogy a jobbparton a külterületen is gyakran találkozunk olyan épületekkel, amelyek nem lakás céljaira szolgálnak s ezek hatása eltorzítja az arányszámokat. A balpart belterületén sokkal inkább szembe ötlük az a különbség, amelynek jeleiről előbb a jobbparti belterületen megemlékeztünk. A lakóházak között t. i. csak 6.9% egy- vagy kétlakású, az épületek között 12.1%. A lakóházak magasabb arányszámai csak a 11—20 lakású építményeknél jelentkeznek s igazában a 21—50 lakású lakóházaknál bontakoznak ki (lakóházak: 34.6%, épületek: 30.3%). Nem kelthet meglepetést az a tanulság sem, hogy a belterületnek a körúton belül eső részei még sokkal kisebb (4.1%) az 1—2 lakású házak arányszáma, mint a belterületnek a körúton kívül eső részei (8.5%). Ennek a különbségnek azután megfelel az, hogy a 21—50

lakású lakóházak arányszáma a körúton kívül eső belterületi városrészekben sokkal magasabb, mint a körúton belül fekvőkben; ezt az is indokolja, hogy a balparti belterületnek előbb említett részében a 11—20 lakású lakóházak azok, amelyek viszonylagos többséget képviselnek, szemben a körúton kívül eső részekkel, ahol a viszonylagos többség a 21—50 lakású lakóházakhoz csúszik át. Egyébként: akár a körúton belül, akár a körúton kívül eső lakóházakat nézzük, épen az utóbb említett két épületkategóriában világosan látszik az az irány, hogy az oda tartozó lakóházak arányszáma sokkal nagyobb, mint az összes épületek között. Budapestnek ezek a részei tipikusan olyan városrészek, amelyek egyéb gazdasági célú épületektől tehermentesülve, elsősorban a lakásépítkezés szolgálatában állanak, ebben persze része van annak, hogy a telekérték jóval magasabb itt. De bármiképen is van, az eredmény az, hogy a balparton össze nem hasonlítható módon magasabb a soklakású, vagy épen tömeglakásjellegű lakóházak aránya, mint az épületek között, aminek azután természetes következménye, hogy minden más lakóházkategóriának viszont jóval magasabb az arányszáma, az épületeknél kiszámított arányoknál.

Érdekes azonban végül azt a kérdést vizsgálat alá venni, hogy vajjon a székesfőváros egyes kerületeiben, valamint az egyes városrészeiben mekkora azoknak a lakóházaknak aránya, amelyek 20-nál több lakással rendelkeznek, amelyeket tehát nyugodtan a nagy lakóházak közé sorolhatunk.

38. tábla. A 20-nál több lakású lakóházak arányszáma 1925-ben.

V á r o s r é s z	20-nál több lakású lakóházak arányszáma
I. kerület	7·9%
II. „	7·0%
III. „	2·4%
IV. „	15·0%
V. „	40·9%
VI. „	24·1%
VII. „	31·7%
VIII. „	36·5%
IX. „	38·9%
X. „	7·6%
Jobbpart:	
Beltelek	8·9%
Kültelek	1·6%
Balpart. Beltelek:	
Körúton belül	29·4%
Körúton kívül	42·8%
Együtt	26·6%
Beltelek	38·2%
Kültelek	10·1%

A Lipótvárost, a Ferencvárost és a Józsefvárost, valamint másrészt a balpartnak a körúton kívül eső belterületi részét kell tekinteni azoknak a városrészeknek, ahol legtöbb az olyan lakóház, amelyekben legnagyobb számú lakásokat találhatunk.

VII. Az épületek és a lakóházak a bérlemények száma szerint.

a) Épületek.

α) Az 1906. évi adatok.

Következő tagadhatatlanul érdekes szakasza az épületstatisztikának az, mely azt a kérdést firtatja, hogy az épületek s a lakóházak mennyi *bérleménnyel* rendelkeznek.

Az épületstatisztikának ezt a részét a székesfőváros statisztikai hivatala 1906 óta műveli. Ekkor került be a felvételbe az a rész, mely az épületekben a lakosztályok száma után is nyomozott. Alighanem igazsága van az 1906. évi népszámlálás eredményeit közlő kiadványnak, mely azzal indokolja meg ezt az újabb felvételi szempontot, hogy *nagy számmal lévén üzletek, irodák és más helyiségek, melyek nem lakás céljaira adatnak ki, az épületeknek tisztán csak lakásaik száma szerint való kimutatása nem adhatna azok nagyságáról kimerítő képet*. Lakosztálynak tekintve tehát a háznak mindazon helyiségeit, melyeknek külön bérlői vannak (tekintet nélkül arra, hogy azok lakásul, vagy pedig egyéb célra szolgálnak), ez a felvétel kimutatta a bérlemények számát is. Az indokolás talán nem egészen precíz, mert hiszen azok a lakosztályok (elkülönített épületrészek) is e lakosztályok közé soroltattak — helyesen — már 1906-ban is, amelyeket nem bérelnek; amelyeket pl. a tulajdonosa maga használ, — de kétségtelen az, hogy e lakosztályok (bérlemények) adataival gazdag, nagyjelentőségű résszel bővült a székesfőváros épületstatisztikája. *Vita tárgya csak az lehetne, hogy e lakosztály vagy e bérlemény kifejezés jobb-e, plasztikusabb-e. Egyik sem fejezi ki tökéletes hűséggel e fogalmat. De e bérlemény szót mégis jobbnak kell tartanunk, mert hiszen e szóbanforgó — a lakásoktól elütő — épületrészek épenséggel nem lakosztályok s mert a helyiségek után a tulajdonos, ha maga is használja azokat, adót köteles fizetni.*

Részünkről csak azt sajnáljuk, hogy a lakosztályok száma szerint való feldolgozás az említett 1906. évi kiadvány nem nyújtotta azzal a tagozással, mint pl. az épületeknek lakásokkal való ellátottságánál. Ennek folytán

az 1906. évi anyagot nem tudjuk teljesen azzal a csoportosítással idézni, melyet ez a tanulmány fentebb az épületeknek lakásokkal való ellátottságánál használt.

39. tábla. Épületek a bérlemények száma szerint 1906-ban.

Városrész	Épületek								Összes épületek
	1	2-3	4-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101—	
	bérleménnyel								
a) Abszolút számok.									
Budapest	2.374	3.308	2.177	3.039	2.845	2.744	325	17	16.829
Jobbpart	1.239	1.893	1.044	1.128	547	195	23	2	6.071
Balpart	1.135	1.415	1.133	1.911	2.298	2.549	302	15	10.758
b) Százalékok.									
Budapest	14·1	19·7	12·9	18·1	16·9	16·3	1·9	0·1	100·0
Jobbpart	20·4	31·2	17·2	18·6	9·0	3·2	0·4	0·0	100·0
Balpart	10·5	13·2	10·5	17·8	21·4	23·7	2·8	0·1	100·0

Vessük össze ezeket a számokat azokkal, melyeket fentebb az épületek lakásainak számáról nyújtottunk. Azonnal meggyőződhetünk arról, hogy bár a kevesebb bérleménnyel rendelkező épületekre vonatkozó adatokat itt némileg más rendszerrel dolgoztuk fel, a több bérleménnyel, tehát a 6—10, a 11—20, a 21—50 és a 101-nél több bérleménnyel rendelkező épületek száma több, mint az ugyanannyi lakással rendelkező épületek száma; nem is lehet máskép. Egy számsor zavarja meg csupán ezt a szabályszerűséget: az 51—100 lakással bíró épületek számsora, mely t. i. nagyobb számokat mutat az ennyi lakással, mint az ennyi bérleménnyel bíró épületeknél. *Ezt a hibát nem számítva azonban tagadhatatlanul a bérlemények nagyobb száma javára billenik a mérleg s ezek közül is az oly épületek javára, melyek 21—50 bérleménnyel rendelkeznek.* Ezek száma t. i. 2744 volt, míg a hasonló számú lakással bíró épületeké csupán 2108, a különbség pontosan 30·0%. Ez a különbség a jobb- és balparton egyaránt mutatkozik, de a balparton mégis erősebb. Nem érdektelen azokat a számításokat sem elvégezni, amelyek immár az épületeknek bérlemények száma szerint megállapított *mediánjaira* vonatkoznak. Budapesten ez a mediánérték 1906-ban 4·9, a jobbparti részekben 2·9, a balparti városrészben pedig 9·4 volt.

β) Az 1920. évi adatok.

1910-ről, sajnos, ezek az adatok nem állnak rendelkezésünkre s így a következő állomás vizsgálatainkban az 1920. évi számok szemlélete:

40. tábla. Épületek a bérlemények száma szerint 1920-ban.

Városrész	É p ü l e t e k								Összes épületek
	1	2—3	4—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—	
	b é r l e m é n n y e l								
	a) Abszolút számok.								
Budapest	2.636	4.338	2.616	3.254	3.065	3.572	507	32	20.020
Jobbpart	1.385	2.438	1.258	1.261	644	455	75	7	7.523
Balpart	1.251	1.900	1.358	1.993	2.421	3.117	432	25	12.497
	b) Százalékok.								
Budapest	13·3	21·7	13·1	16·1	15·3	17·8	2·5	0·2	100·0
Jobbpart	18·4	32·4	16·7	16·8	8·6	6·0	1·0	0·1	100·0
Balpart	10·0	15·2	10·9	16·0	19·4	24·8	3·5	0·2	100·0

Egyöntetőség kedvéért ezeket az adatokat még ugyanolyan módszerrel állítottuk össze, mint ahogy az 1906. évről rendelkezésünkre állanak. A túlsúly most is a hatnál több bérleménnyel bíró épületekre esett, úgy hogy nagyobb zavart ez nem is okoz az összehasonlítás munkájában. Van ezeknek a számoknak egy érdekes tanulságuk. Az t. i., hogy a 2—3 bérleményű épületek kivételével minden másik épületcsoport arányszáma csökkent az 1920. évi összeírás szerint, — bezárólag 11—20 bérleményű épületek arányszámáig, — szemben a 21—50, 51—100 és 101-nél több bérleményű épületekkel, melyek arányszáma ugyancsak emelkedett. A jobbparton sokkal erősebben jelentkezett ez a változás, minek nyilván érdekes jele az, hogy a 21—50 bérleményű épületek száma Budán 1906-ban az összes ott fekvő épületeknek csak 3·2%-a, 1920-ban pedig 6·0%-a volt. Az 51—100 bérleményű épületeknél még nagyobb emelkedést láthattunk.

Kíváncsiak lehetünk ilyenformán arra, hogy a *mediánértékben* történtek-e s milyen változások. Budapest egészében a mediánérték 1920-ban 5·06 bérleményre emelkedett fel. Azért csak annyira, mert a jobbparton a medián értéke (3·07) bár kevésbé nőtt, viszont a balparton (9·35) csökkent.

γ) A helyzet 1925-ben.

Az 1925. évi adatokat itt is kettős tagozással bocsátjuk az épületek bérleményeiről az olvasó rendelkezésére, külön tárgyalva a városrészek kérdését az épületek magassága szerint csoportosított adatok tanulságaitól. Tekintettel arra, hogy a lakásokkal való összehasonlításra itt már jóval több tér nyílik, az épületeknek (és lakóházaknak) lakóházakkal való ellátottságát megvilágító adatoknál használt sémát vettük itt is elő. A városrészek adatai ezek:

41. tábla. Az épületek megoszlása a bérlemények száma szerint 1925-ben.

Városrész	É p ü l e t e k								Összesen
	1—2	3—5	6—10	11—20	21—30	31—50	51—100	101—	
	b é r l e m é n y e l								
a) Abszolút számok.									
I. kerület	1.822	1.013	403	259	147	127	53	14	3.838
II. «	580	504	300	179	83	70	21	—	1.737
III. «	1.198	737	539	217	43	39	13	1	2.787
IV. «	29	47	127	180	79	50	11	3	526
V. «	117	111	121	249	201	179	52	2	1.032
VI. «	636	757	379	562	425	271	106	4	3.140
VII. «	802	467	369	471	511	389	116	4	3.129
VIII. «	198	214	304	500	424	284	91	7	2.022
IX. «	148	250	237	244	174	198	82	10	1.343
X. «	841	591	230	247	60	70	31	7	2.077
Jobbpart : Beltelek	1.393	1.503	1.070	596	256	214	65	11	5.108
Kültelek	2.207	751	172	59	17	22	22	4	3.254
Összesen	3.600	2.254	1.242	655	273	236	87	15	8.362
Balpart. Beltelek :									
Körúton belül	145	205	398	880	602	343	87	5	2.665
Körúton kívül	449	628	665	975	1.078	859	256	13	4.923
Együtt	594	833	1.063	1.855	1.680	1.202	343	18	7.588
Kültelek	2.177	1.604	704	598	194	239	146	19	5.681
Összesen	2.771	2.437	1.767	2.453	1.874	1.441	489	37	13.269
Budapest :									
Beltelek	1.987	2.336	2.133	2.451	1.936	1.416	408	29	12.696
Kültelek	4.384	2.355	876	657	211	261	168	23	8.935
Mindössze	6.371	4.691	3.009	3.108	2.147	1.677	576	52	21.631
b) Százalékok.									
I. kerület	47·5	26·4	10·5	6·7	3·8	3·3	1·4	0·4	100·0
II. «	33·4	29·0	17·3	10·3	4·8	4·0	1·2	—	100·0
III. «	43·0	26·5	19·3	7·8	1·5	1·4	0·5	—	100·0
IV. «	5·5	9·0	24·1	34·2	15·0	9·5	2·1	0·6	100·0
V. «	11·4	10·8	11·7	24·1	19·5	17·3	5·0	0·2	100·0
VI. «	20·2	24·1	12·1	17·9	13·6	8·6	3·4	0·1	100·0
VII. «	25·6	14·9	11·8	15·1	16·3	12·4	3·8	0·1	100·0
VIII. «	9·8	10·6	15·0	24·7	21·0	14·0	4·5	0·4	100·0
IX. «	10·1	18·6	17·7	18·2	13·0	14·7	7·1	0·6	100·0
X. «	40·5	28·4	11·1	11·9	2·9	3·4	1·5	0·3	100·0
Jobbpart: Beltelek	27·3	29·4	21·0	11·7	5·0	4·1	1·3	0·2	100·0
Kültelek	67·8	23·1	5·3	1·8	0·5	0·7	0·7	0·1	100·0
Összesen	43·1	27·0	14·9	7·8	3·2	2·8	1·0	0·2	100·0
Balpart. Beltelek :									
Körúton belül	5·4	7·7	14·9	33·0	22·6	12·9	3·3	0·2	100·0
Körúton kívül	9·1	12·8	13·5	19·8	21·9	17·4	5·2	0·3	100·0
Együtt	7·8	11·0	14·0	24·5	22·2	15·8	4·5	0·2	100·0
Kültelek	38·3	28·3	12·4	10·5	3·4	4·2	2·6	0·3	100·0
Összesen	20·9	18·4	13·3	18·5	14·1	10·8	3·7	0·3	100·0
Budapest :									
Beltelek	15·6	18·4	16·8	19·3	15·3	11·2	3·2	0·2	100·0
Kültelek	49·1	26·4	9·8	7·4	2·3	2·9	1·9	0·2	100·0
Mindössze	29·5	21·7	13·9	14·4	9·9	7·8	2·6	0·2	100·0

Tartsunk előbb futólagos szemlét azon, hogy a főváros egészében (valamint a Duna két partján fekvő városrészekben) *történtek-e nagyobb változások 1925-re. Valóban történtek.* Az 1906—20-ig mutatkozott fejlődéssel szemben t. i. a kevés bérleményt (1—5 bérleményt) magukban foglaló épületek arányszáma jelentősen megnövekedett (48·0%-ról 51·2%-ra). Mely épülettípus volt vajjon az, amelynek rovására ez a kétségkívül jellemző változás bekövetkezett? A közép nagyságú: 6—10, valamint a 11—20 bérleménnyel rendelkező épületek, melyek arányszáma — s kiváltképen az előbbieké — lényegesen visszaesett. Az efajta épületek abszolút száma is csak igen gyenge ütemben fejlődött 1920-tól 1925-ig, sőt a 6—10 bérleményű épületek száma észrevehetően kisebb is volt ekkor, mint a háború után következett első összeírás idején. Ugyanezt kellett azonban megállapítani — noha arányszám szerint talán kisebb mértékben — a 21—50 bérleményű épületekről, melyek arányszáma 1·1%-kal lesiklott előbb 17·8%-os magasságáról, annak ellenére, hogy az ilyen házak száma viszont 3572-ről 3824-re emelkedett fel. A jobbparton és balparton nagyjában ugyanazokat a különbségeket látjuk, mint a székesfőváros egészében. A balparton azonban az 1—5 bérleményű épületek előtérbe jutása (s viszont a 6—10 és 11—20 bérleményű épületek arányszámának csökkenése) sokkal inkább ötlött szembe, mint a jobbparton.

Tanulmányunknak ebben a részében azonban szintén közölvén kerületek szerint is az épületeknek a bérleményeik száma szerint való megoszlását, sorját kerítjük annak, hogy megvizsgáljuk, vajjon 1925-ben a székesfőváros egyes kerületeiben mekkorák voltak az így számított *mediánértékek*. Íme :

42. tábla. Az épületek bérlemények szerint való megoszlásának mediánértékei 1925-ben városrészenként.

V á r o s r é s z	Medián nagysága bérlemények száma szerint
I. kerület	2·28
II. „	3·72
III. „	2·78
IV. „	13·34
V. „	16·87
VI. „	6·53
VII. „	8·94
VIII. „	15·91
IX. „	11·49
X. „	3·00
Jobbpart : Beltelek	4·32
Kültelek	1·39
Jobbpart összesen...	2·68
Balpart : Beltelek : Körúton belül	16·68
Körúton kívül	17·38
Együtt	17·20
Kültelek	3·24
Összesen	9·25
Budapest : Beltelek	9·77
Kültelek	2·14
Mindössze	4·83

43. tábla. Az épületek a bérlemények száma és magasság szerint 1925-ben. (Folytatás.)

Az épület magassága	É p ü l e t e k b é r l e m é n y e i							Összesen
	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—	
B) Budapest egyes részei.								
a) Abszolút számok.								
Beltelek.								
Földszintes	1.504	1.371	1.036	463	118	6	7	4.505
1 emeletes	366	641	457	484	270	19	2	2.239
2 "	57	245	339	543	644	45	1	1.877
3 "	33	61	220	673	1.516	175	7	2.685
4 "	9	12	58	175	518	96	7	875
5 "	2	1	20	96	263	63	4	449
6 "	—	1	2	12	20	4	1	40
6— "	—	—	—	—	1	—	—	1
Megjelölés nélkül	16	4	1	5	2	—	—	28
Összesen	1.987	2.336	2.133	2.451	3.352	408	29	12.696
Kültelek.								
Földszintes	4.043	1.911	584	369	125	12	7	7.051
1 emeletes	305	381	209	202	146	22	4	1.269
2 "	18	52	62	60	109	44	5	350
3 "	5	9	18	24	73	80	3	212
4 "	1	—	1	1	15	8	4	30
5 "	—	—	1	1	3	2	—	7
6 "	—	1	—	—	1	—	—	2
6— "	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	12	1	1	—	—	—	—	14
Összesen	4.384	2.355	876	657	472	168	23	8.935
Jobbpart.								
Földszintes	3.067	1.534	771	221	38	3	6	5.640
1 emeletes	490	597	296	177	60	6	1	1.627
2 "	26	105	118	112	68	14	2	445
3 "	5	13	43	93	193	33	—	380
4 "	2	3	9	25	98	17	3	157
5 "	—	—	4	24	51	13	3	95
6 "	—	—	—	—	1	1	—	2
6— "	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	10	2	1	3	—	—	—	16
Összesen	3.600	2.254	1.242	655	509	87	15	8.362
Balpart.								
Földszintes	2.480	1.748	849	611	205	15	8	5.916
1 emeletes	181	425	370	509	356	35	5	1.881
2 "	49	192	283	491	685	75	4	1.779
3 "	33	57	195	604	1.396	222	10	2.517
4 "	8	9	50	151	435	87	8	748
5 "	2	1	17	73	215	52	1	361
6 "	—	2	2	12	20	3	1	40
6— "	—	—	—	—	1	—	—	1
Megjelölés nélkül	18	3	1	2	2	—	—	26
Összesen	2.771	2.437	1.767	2.453	3.315	489	37	13.269

43. tábla. Az épületek a bérlemények száma és magasság szerint 1925-ben. (Folytatás.)

Az épület magassága	1—2	3—5	É p ü l e t e k					101—	Összesen	
			6—10	11—20	21—50	51—100				
			b é r l e m é n y e l							
b) Százalékok.										
Beltelek.										
Földszintes	33·4	30·4	23·0	10·3	2·6	0·1	0·2	100·0		
1 emeletes	16·3	28·6	20·4	21·6	12·1	0·9	0·1	100·0		
2 «	3·0	13·1	18·1	29·0	34·4	2·4	—	100·0		
3 «	1·2	2·3	8·2	25·1	56·5	6·5	0·2	100·0		
4 «	1·0	1·4	6·6	20·0	59·2	11·0	0·8	100·0		
5 «	0·4	0·2	4·5	21·4	58·6	14·0	0·9	100·0		
6 «	—	2·5	5·0	30·0	50·0	10·0	2·5	100·0		
6— «	—	—	—	—	100·0	—	—	100·0		
Megjelölés nélkül	57·0	14·3	3·6	17·9	7·2	—	—	100·0		
Összesen	15·7	18·4	16·8	19·3	26·4	3·2	0·2	100·0		

<i>Küttelek.</i>									
Földszintes	57·3	27·1	8·3	5·2	1·8	0·2	0·1	100·0	
1 emeletes	24·1	30·0	16·5	15·9	11·5	1·7	0·3	100·0	
2 «	5·1	14·9	17·7	17·1	31·2	12·6	1·4	100·0	
3 «	2·4	4·3	8·5	11·3	34·4	37·7	1·4	100·0	
4 «	3·3	—	3·3	3·3	50·0	26·7	13·4	100·0	
5 «	—	—	14·3	14·3	42·8	28·6	—	100·0	
6 «	—	50·0	—	—	50·0	—	—	100·0	
6— «	—	—	—	—	—	—	—	—	
Megjelölés nélkül	85·7	7·1	7·2	—	—	—	—	100·0	
Összesen	49·1	26·3	9·8	7·3	5·3	1·9	0·3	100·0	

<i>Jobbpart.</i>									
Földszintes	54·4	27·2	13·6	3·9	0·7	0·1	0·1	100·0	
1 emeletes	30·1	36·7	18·2	10·8	3·7	0·4	0·1	100·0	
2 «	5·8	23·6	26·5	25·2	15·3	3·2	0·4	100·0	
3 «	1·3	3·4	11·3	24·5	50·8	8·7	—	100·0	
4 «	1·3	1·9	5·7	15·9	62·4	10·9	1·9	100·0	
5 «	—	—	4·2	25·2	53·7	13·7	3·2	100·0	
6 «	—	—	—	—	50·0	50·0	—	100·0	
6— «	—	—	—	—	—	—	—	—	
Megjelölés nélkül	62·5	12·5	6·3	18·7	—	—	—	100·0	
Összesen	43·1	26·9	14·9	7·8	6·1	1·0	0·2	100·0	

<i>Balpart.</i>									
Földszintes	41·9	29·5	14·4	10·3	3·5	0·3	0·1	100·0	
1 emeletes	9·6	22·6	19·7	27·0	18·9	1·9	0·3	100·0	
2 «	2·8	10·8	15·9	27·6	38·5	4·2	0·2	100·0	
3 «	1·3	2·3	7·7	24·0	55·5	8·8	0·4	100·0	
4 «	1·1	1·2	6·7	20·2	58·1	11·6	1·1	100·0	
5 «	0·6	0·3	4·7	20·2	59·5	14·4	0·3	100·0	
6 «	—	5·0	5·0	30·0	50·0	7·5	2·5	100·0	
6— «	—	—	—	—	100·0	—	—	100·0	
Megjelölés nélkül	69·2	11·5	3·9	7·7	7·7	—	—	100·0	
Összesen	20·9	18·3	13·3	18·5	25·0	3·7	0·3	100·0	

A székesfőváros egészében a földszintes házak között 1—2 bérleménnyel rendelkező épületek a valamennyi épületnek felét sem érték el. *A következő: 3—5, 6—10, 11—20 bérleményű épületcsoportok arányszáma azután ismét szinte olyan mértani haladvány formájában csökkent, amelynek hányadosa fél.* A 11—20 bérleményű épületek arányszáma mégis a földszintes épületeknek 7·2%-át tette. Nagyobbszámú bérleményekkel azonban a földszintes házakban a dolog természeténél fogva csak egészen elvétve találkoztunk. Hogy állunk ezeknek a földszintes épületeknek megoszlásával belső és külső területen, illetőleg a jobb- és balparti kerületekben? A belterületen a fővárosi átlagnál jóval kisebb, csupán egyharmadrésznyi azoknak a földszintes házaknak arányszáma, amelyekben 1 vagy 2 bérlemény van, a külterületeken viszont jóval több, mint felerésznyi ilyen. A 3—5 bérleménnyel bíró épületek arányszáma a belső és külső területen csaknem egyenlő, a 6—10 bérleményű s még inkább a 11—20 bérleményű épületek arányszáma azonban jóval több a belső területen s egyre fokozódó módon több: a különbség leginkább a 21—50 és még több bérleményű épületeknél éleződik ki. A jobbparton az 1—2 bérleményű épületek arányszáma abszolút, a balparton viszont csak a biztos relatív többséget képviseli. A 3—5 bérleményű épületek arányszáma azonban már a jobbparton kisebb — mint ahogy minden más épületcsoport is annál inkább, amint a több bérleményt magukban foglaló épületek csoportja felé halad, a jobbparton kisebb arányszámokat jelez. A 21—50 bérleményű épületeknél például a balparti arányszám javára ötszörös a különbség.

Az egyemeletes épületek között a 3—5 bérleményű épületek alkotják a relatív többséget. Mellettük az 1—2, 6—10 és 11—20 bérleményű épületekben csaknem pontosan egyforma tömeg egyesül. Csak a 21—50 bérleményű épületek száma lesz majd valamivel, az 51—100 bérleményű épületeké pedig sokkal gyérebb. A belterületen nagyjában ugyanez a szabály érvényesül, azzal a különbséggel, hogy az 1—2 bérleményű épületek arányszáma kisebb a fővárosi átlagnál, viszont a 6—10, 11—20 bérleményű épületeké magasabb. *A külterületen azonban a főváros egészében látott vonal erőteljesen megtörik s az 1—2 bérleményű, tehát az egészen kis épületek: gyakran csak egy műhelyt és kis lakást magukba foglaló épületek arányszáma erősen megközelíti a különben itt is relatív többséget alkotó 3—5 bérleményű épületeké.* Persze azon az áron, hogy a 6—10, 11—20 bérleményű épületek arányszáma erősen meggyengül. Nem érdektelen azonban, hogy a külterületen aránylag kétszer annyi s abszolút számban is hárommal több (19—22) volt a 21—50 bérleménnyel rendelkező egyemeletes épületek száma. A jobbparton és a balparton sokkal élesebb ellentét állunk szemben, mint aminőről beszéltünk itt a belső területen. *Ennek következménye azután az, hogy mindkét városrészben alig-alig lehet ráismerni arra a szabályszerűsége, amelynek vonalát fentebb Budapest egészében meghúztuk.* A jobbparti városrészekben ugyanis

sokkal inkább kidomborodik a 3—5 bérleményű épületek viszonylagos átlaga, noha az 1—2 bérleményű épületeké is az egyharmadrész határát ostromolja. Ezzel függ azután össze, hogy a jobbparton 11—20 bérleményű épületet annyit sem láttunk, mint a székesfőváros egészében 21—50 bérleményűt és még inkább az, hogy a 21—50 bérleményű épületek arányszáma a főváros átlagának egyharmad része sincs. A balparton ezzel szemben nagy különbséget jelent, hogy az egyemeletes lakóházak között egytized része sincs 1 vagy 2 bérleményű s a 3—5 bérleményű épületek aránya is az egy-negyedrész felé süllyedt. Ez épületcsoport pozíciójának itten megrendülését világosan mutatja az, hogy a balparton a 11—20 bérleményű épületek azok, amelyek arányszáma a relatív többséget jelenti s még inkább az, hogy a 21—50 bérleményű épületek százaléka jó $1\frac{1}{2}\%$ -kal több, mint Budapest egészében.

A kétemeletes épületek között a túlsúly hirtelen a 11—20 s még inkább a 21—50 bérleményű épületek felé tolódik el s az 1—2 bérleményű épületek után a most említett épületek felé élesen emelkedő lépcsőzetes skála mutatja az egy-egy épületcsoport szerepét. Érdekes azonban, hogy itt nem a beltelek az, ahol a több bérleményt egybefoglaló épületcsoport szerepe jelentősebb. Világosan mutatja ezt az, hogy a beltelken csupán 2·4%, a kültelken viszont 12·6% az 51—100 bérleményű épületek arányszáma. 100-nál több bérleményű kétemeletes épületet is többet láttunk (5) a külterületen, mint a belterületen (egyet). A jobb- és balpart viszonyainak eltérő volta pregnánsan mutatkozik itt meg, minthogy a balparti arányszámoknál a 21—50 bérleményű épületekig való szakadatlan emelkedés az, ami jórészt megalapozta a fővárosi átlagokat. A jobbparton csupán a 6—10 bérleményű épületekig láttunk igazán sokkal nagyobb emelkedést, azután azonban erős csökkenést, úgy hogy a 21—50 bérleményű épületek arányszáma fele akkora sincs a jobbparton, mint a balparton.

A háromemeletes épületek között természetesen még inkább kidomborodik a nagyszámú bérleményt magukba foglaló épületek jelentősége, mint eddig láttuk s ez áll — még fokozott mértékben — a négy-, öt-, hatemeletes épületekre is.

Ez kiváltképen azokból az arányszámokból tűnik ki, amelyek azt mutatják, hogy a székesfőváros egészében, valamint a tanulmányunk érdekében külön szemlélt részeiben mennyi volt a 20-nál több bérleményű épületek arányszáma a különböző magasságú épületek között. Lássuk előbb Budapest egészét:

Földszintes épületek között 20-nál több bérleménnyel rendelkezett	2·4%
1 emeletes	13·2%
2	38·1%
3	64·0%
4	71·6%
5	73·5%
6	61·9%
6-nál több emeletes épületek között 20-nál több bérleménnyel rendelkezett	100·0%

A belterületen :

földszintes épületek között 20-nál több bérleménnyel rendelkezett	2·9%
1 emeletes « « « « « « 	13·1%
2 « « « « « « 	36·8%
3 « « « « « « 	63·2%
4 « « « « « « 	71·0%
5 « « « « « « 	73·5%
6 « « « « « « 	62·5%
6-nál több emeletes épületek között 20-nál több bérleménnyel rendelkezett ...	100·0%

A külterületen :

földszintes épületek között 20-nál több bérleménnyel rendelkezett	2·1%
1 emeletes « « « « « « 	13·5%
2 « « « « « « 	45·2%
3 « « « « « « 	73·5%
4 « « « « « « 	90·1%
5 « « « « « « 	71·4%
6 « « « « « « 	50·0%

A jobbpart számai ezek :

földszintes épületek között 20-nál több bérleménnyel rendelkezett	0·9%
1 emeletes « « « « « « 	4·2%
2 « « « « « « 	18·9%
3 « « « « « « 	59·5%
4 « « « « « « 	75·2%
5 « « « « « « 	70·6%
6 « « « « « « 	100·0%

A balparton a helyzet így alakul :

földszintes épületek között 20-nál több bérleménnyel rendelkezett	3·9%
1 emeletes « « « « « « 	21·1%
2 « « « « « « 	42·9%
3 « « « « « « 	64·7%
4 « « « « « « 	70·8%
5 « « « « « « 	74·2%
6 « « « « « « 	60·0%
6-nál több emeletes épületek között 20-nál több bérleménnyel rendelkezett ...	100·0%

A székesfőváros egészében tehát a háromemeletes házaknál hirtelen megnövekszik a nagyszámú bérleményeket magukba foglaló épületek arányszáma. A hatemeletes épületek csökkenő arányszámát itt is nyugodtan

figyelmen kívül hagyhatjuk. Sokkal inkább meg kell emlékeznünk azonban arról a feltűnő ugrásról, amely a kültelken már a kétemeletes épületeknél mutatkozik, amely tovább folytatódva azzal végződik, hogy a négyemeletes bérleményű épületek között már kilencetized része rendelkezik az épületeknek 20-nál több bérleménnyel. A Duna két partján fekvő városrészek közül annyiban mutatkozik nagyobb különbség, hogy a Duna balpartján már a kétemeletes épületek között nagyobb tömeget képviselnek a 20-nál több bérleményű épületek. Ez a magasabb arányszám a Duna jobbpartján csak a háromemeletes épületeknél jelentkezik.

Legalább a székesfőváros egészéről végül érdemesnek tartjuk közölni a mediánértékeket is.

Földszintes épületek			2-2 bérleményű épület		
1 emeletes	«		8.1	«	«
2	«		16.0	«	«
3	«		27.7	«	«
4	«		31.0	«	«
5	«		32.1	«	«
6	«		27.1	«	«

Ez a táblázat tehát szintén azt mutatja, hogy a háromemeletes épületeknél ugrik fel hirtelen a medián értéke s az ötemeletes épületekig bezárólag mindig több és több bérleményt magába foglaló épülettípus volt a jellemző értéke azoknak. Hogy a hatemeletes épületeknél ez a szabályszerűség megtört, annak nem tulajdoníthatunk nagyobb jelentőséget.

b) Lakóházak.

α) A bérlemények gyakorisága városrészek szerint.

Utolsó részei a bérlemények kérdése taglalásainak az a két táblázat, amelynek elsője városrészek szerint dolgozta fel a lakóházaknak bérleményekkel való ellátottságát. (Lásd a 146. oldalon.)

β) A bérlemények száma a különböző magasságú lakóházakban.

A másik pedig ugyanezt a lakóházak magasságával kombinálta. (Lásd a 147. és 148. oldalon.)

44. tábla. A lakóházak számának megoszlása a bérlemények száma szerint 1925-ben.

Városrész	L a k ó h á z a k								Összesen
	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101—	
	b é r l e m é n y e i								
a) Abszolút számok.									
I. kerület	798	892	943	372	237	252	47	11	3.552
II. „	265	278	478	281	166	147	19	—	1.634
III. „	671	449	701	526	198	71	11	1	2.622
IV. „	9	6	38	102	174	121	9	—	459
V. „	16	9	36	48	220	368	51	2	750
VI. „	247	199	577	325	539	687	104	3	2.681
VII. „	451	253	354	311	444	865	113	3	2.794
VIII. „	63	63	159	260	466	681	87	6	1.785
IX. „	60	41	148	183	211	350	79	8	1.080
X. „	432	315	526	202	203	108	27	5	1.818
Jobbpart: Beltelek	616	636	1.412	1.022	551	439	57	11	4.744
Kültelek	1.118	983	710	157	50	31	20	1	3.070
Összesen	1.734	1.619	2.122	1.179	601	470	77	12	7.814
Balpart. Beltelek:									
Körúton belül	28	22	111	286	824	910	82	1	2.264
Körúton kívül	124	125	449	557	904	1.875	251	11	4.296
Együtt	152	147	560	843	1.728	2.785	333	12	6.560
Kültelek	1.126	739	1.278	588	529	395	137	15	4.807
Összesen	1.278	886	1.838	1.431	2.257	3.180	470	27	11.367
Budapest: Beltelek	768	783	1.972	1.865	2.279	3.224	390	23	11.304
Kültelek	2.244	1.722	1.988	745	579	426	157	16	7.877
Mindössze	3.012	2.505	3.960	2.610	2.858	3.650	547	39	19.181
b) Százalékok.									
I. kerület	22·5	25·1	26·5	10·5	6·7	7·1	1·3	0·3	100·0
II. „	16·2	17·0	29·2	17·2	10·2	9·0	1·2	—	100·0
III. „	25·5	17·1	26·7	20·0	7·6	2·7	0·4	0·0	100·0
IV. „	2·0	1·3	8·3	22·2	37·9	26·3	2·0	0·0	100·0
V. „	2·1	1·2	4·8	6·4	29·3	49·1	6·8	0·3	100·0
VI. „	9·2	7·4	21·5	12·1	20·1	25·7	3·9	0·1	100·0
VII. „	16·1	9·1	12·7	11·1	15·9	31·0	4·0	0·1	100·0
VIII. „	3·5	3·5	8·9	14·6	26·1	38·2	4·9	0·3	100·0
IX. „	5·6	3·8	13·7	16·9	19·6	32·4	7·3	0·7	100·0
X. „	23·8	17·3	28·9	11·1	11·2	5·9	1·5	0·3	100·0
Jobbpart: Beltelek	13·0	13·4	29·7	21·6	11·6	9·3	1·2	0·2	100·0
Kültelek	36·4	32·0	23·1	5·2	1·6	1·0	0·7	0·0	100·0
Összesen	22·2	20·7	27·2	15·1	7·7	6·0	1·0	0·1	100·0
Balpart. Beltelek:									
Körúton belül	1·2	1·0	4·9	12·6	36·4	40·2	3·6	0·1	100·0
Körúton kívül	2·9	2·9	10·5	13·0	21·1	43·6	5·8	0·2	100·0
Együtt	2·3	2·2	8·5	12·9	26·3	42·5	5·1	0·2	100·0
Kültelek	23·4	15·4	26·6	12·2	11·0	8·2	2·9	0·3	100·0
Összesen	11·2	7·8	16·2	12·6	19·9	28·0	4·1	0·2	100·0
Budapest: Beltelek	6·8	6·9	17·4	16·5	20·2	28·5	3·5	0·2	100·0
Kültelek	28·5	21·9	25·2	9·5	7·3	5·4	2·0	0·2	100·0
Mindössze	15·7	13·1	20·6	13·6	14·9	19·0	2·9	0·2	100·0

45. tábla. A lakóházak számának megoszlása magasság és a bérlemények száma szerint 1925-ben.

A lakóházak magassága		L a k ó h á z a k								Összesen
		1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101—	
		b é r l e m é n n y e i								
a) Abszolút számok.										
Budapest összesen.										
Földszintes	2.828	2.084	2.888	1.528	776	201	17	14	10.336	
1 emeletes	163	399	850	574	632	394	38	3	3.053	
2 «	16	19	184	294	535	707	72	2	1.829	
3 «	3	1	32	173	658	1.553	249	8	2.677	
4 «	1	2	6	31	153	513	102	8	816	
5 «	1	—	—	10	92	262	65	4	434	
6 «	—	—	—	—	12	20	4	—	36	
Összesen	3.012	2.505	3.960	2.610	2.858	3.650	547	39	19.181	
Beltelek.										
Földszintes	652	572	1.240	1.000	433	97	5	7	4.006	
1 emeletes	99	198	543	411	457	254	18	2	1.982	
2 «	12	11	153	253	492	608	34	—	1.563	
3 «	3	—	30	160	641	1.485	172	6	2.497	
4 «	1	2	6	31	153	500	94	4	791	
5 «	1	—	—	10	91	260	63	4	429	
6 «	—	—	—	—	12	20	4	—	36	
Összesen	768	783	1.972	1.865	2.279	3.224	390	23	11.304	
Kültelek.										
Földszintes	2.176	1.512	1.648	528	343	104	12	7	6.330	
1 emeletes	64	201	307	163	175	140	20	1	1.071	
2 «	4	8	31	41	43	99	38	2	266	
3 «	—	1	2	13	17	68	77	2	180	
4 «	—	—	—	—	—	13	8	4	25	
5 «	—	—	—	—	1	2	2	—	5	
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen	2.244	1.722	1.988	745	579	426	157	16	7.877	
Jobbpart.										
Földszintes	1.594	1.285	1.489	763	215	34	2	6	5.388	
1 emeletes	129	325	546	279	165	49	6	—	1.499	
2 «	9	8	76	94	91	55	6	—	339	
3 «	1	1	8	33	86	186	32	—	347	
4 «	1	—	3	8	22	95	17	3	149	
5 «	—	—	—	2	22	50	13	3	90	
6 «	—	—	—	—	—	1	1	—	2	
Összesen	1.734	1.619	2.122	1.179	601	470	77	12	7.814	
Balpart.										
Földszintes	1.234	799	1.399	765	561	167	15	8	4.948	
1 emeletes	34	74	304	295	467	345	32	3	1.554	
2 «	7	11	108	200	444	652	66	2	1.490	
3 «	2	—	24	140	572	1.367	217	8	2.330	
4 «	—	2	3	23	131	418	85	5	667	
5 «	1	—	—	8	70	212	52	1	344	
6 «	—	—	—	—	12	19	3	—	34	
Összesen	1.278	886	1.838	1.431	2.257	3.180	470	27	11.367	

45. tábla. A lakóházak számának megoszlása magasság és a bérlemények száma szerint 1925-ben. (Vége.)

A lakóházak magassága	L a k ó h á z a k								Összesen
	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-	
	b é r l e m é n n y e l								
b) Százalékok.									
Budapest összesen.									
Földszintes	27.4	20.2	27.9	14.8	7.5	1.9	0.2	0.1	100.0
1 emeletes	5.3	13.1	27.9	18.8	20.7	12.9	1.2	0.1	100.0
2 "	0.9	1.0	10.1	16.1	29.2	38.7	3.9	0.1	100.0
3 "	0.1	0.0	1.2	6.5	24.6	58.0	9.3	0.3	100.0
4 "	0.1	0.2	0.7	3.8	18.8	62.9	12.5	1.0	100.0
5 "	0.2	—	—	2.3	21.2	60.4	15.0	0.9	100.0
6 "	—	—	—	—	33.3	55.6	11.1	—	100.0
Összesen	15.7	13.1	20.6	13.6	14.9	19.0	2.9	0.2	100.0
Beltelek.									
Földszintes	16.3	14.3	30.9	25.0	10.8	2.4	0.1	0.2	100.0
1 emeletes	5.0	10.0	27.4	20.7	23.1	12.8	0.9	0.1	100.0
2 "	0.8	0.7	9.8	16.2	31.4	38.9	2.2	—	100.0
3 "	0.1	—	1.2	6.4	25.7	59.5	6.9	0.2	100.0
4 "	0.1	0.3	0.8	3.9	19.3	63.2	11.9	0.5	100.0
5 "	0.2	—	—	2.4	21.2	60.6	14.7	0.9	100.0
6 "	—	—	—	—	33.3	55.6	11.1	—	100.0
Összesen	6.8	6.9	17.4	16.5	20.2	28.5	3.5	0.2	100.0
Kültelek.									
Földszintes	34.4	23.9	26.0	8.4	5.4	1.6	0.2	0.1	100.0
1 emeletes	6.0	18.8	28.7	15.2	16.3	13.1	1.8	0.1	100.0
2 "	1.5	3.0	11.7	15.4	16.2	37.2	14.3	0.7	100.0
3 "	—	0.6	1.1	7.2	9.4	37.8	42.8	1.1	100.0
4 "	—	—	—	—	—	52.0	32.0	16.0	100.0
5 "	—	—	—	—	2.0	4.0	4.0	—	100.0
6 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	28.5	21.8	25.2	9.4	7.4	5.4	2.1	0.2	100.0
Jobbpart.									
Földszintes	29.6	23.9	27.6	14.2	4.0	0.6	0.0	0.1	100.0
1 emeletes	8.6	21.7	36.4	18.6	11.0	3.3	0.4	—	100.0
2 "	2.7	2.4	22.4	27.7	26.8	16.2	1.8	—	100.0
3 "	0.3	0.3	2.3	9.5	24.8	53.6	9.2	—	100.0
4 "	0.7	—	2.0	5.4	14.7	63.8	11.4	2.0	100.0
5 "	—	—	—	2.2	24.4	55.6	14.5	3.3	100.0
6 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	22.2	20.7	27.2	15.1	7.7	6.0	1.0	0.1	100.0
Balpart.									
Földszintes	24.9	16.1	28.3	15.5	11.3	3.4	0.3	0.2	100.0
1 emeletes	2.2	4.8	19.5	19.0	30.0	22.2	2.1	0.2	100.0
2 "	0.5	0.7	7.3	13.4	29.8	43.8	4.4	0.1	100.0
3 "	0.1	—	1.0	6.0	24.6	58.7	9.3	0.3	100.0
4 "	—	0.3	0.5	3.5	19.6	62.7	12.7	0.7	100.0
5 "	0.3	—	—	2.3	20.4	61.6	15.1	0.3	100.0
6 "	—	—	—	—	35.3	55.9	8.8	—	100.0
Összesen	11.2	7.8	16.2	12.6	19.9	28.0	4.1	0.2	100.0

γ) Az 1906. és 1920. évi adatok szembeállítás.

A teljesség kedvéért bemutatjuk az 1906. és 1920. évi adatokat is:

46. tábla. A lakóházak a bérlemények száma szerint 1906-ban és 1920-ban.

1	2—3	L a k ó h á z a k 4—5 b é r l e m é n y e l	6—10	11—20	21—50	51—100	101—	Összes lakóházak
A) 1906.								
a) Abszolút számok.								
1.837	2.948	1.917	2.672	2.662	2.626	289	7	14.958
1.102	1.816	984	1.067	510	179	17	—	5.675
735	1.132	933	1.605	2.152	2.447	272	7	9.283
b) Százalékok.								
12·3	19·7	12·8	17·9	17·8	17·6	1·9	0·0	100·0
19·4	32·0	17·3	18·8	9·0	3·2	0·3	—	100·0
7·9	12·2	10·0	17·3	23·2	26·4	2·9	0·1	100·0
B) 1920.								
a) Abszolút számok.								
2.155	3.562	2.206	2.867	2.868	3.455	486	26	17.625
1.236	2.272	1.174	1.205	607	436	71	6	7·007
919	1.290	1.032	1.662	2.261	3.019	415	20	10.618
b) Százalékok.								
12·2	20·2	12·5	16·3	16·3	19·6	2·8	0·1	100·0
17·6	32·4	16·8	17·2	8·7	6·2	1·0	0·1	100·0
8·7	12·1	9·7	15·7	21·3	28·4	3·9	0·2	100·0

Tekintettel arra, hogy a bérlemények kérdése épen az összes épületek szempontjából bír nagy fontossággal, mert tudniillik sűrűn találkozunk olyan építményekkel, amelyek csupán bérleményszerű résszel bírnak, lakással azonban nem, ezeket a számokat tanulmányunk szövegében nem dolgoztuk fel és az olvasót itt is arra kérjük, hogy a szükséghez mérten vállalja azt a fáradságot, amelyet az adatok áttanulmányozása jelent.

VIII. Az épületek a szobák száma szerint.

a) Épületek.

A lakások és a bérlemények kérdésének megvilágítása után tanulmányunk fonalát tovább vezethetjük s immár a lakosság lakásigényeinek és egyéb gazdasági szükségleteinek kielégítése szempontjából annyira fontos *szobák kérdését* tehetjük vizsgálataink középpontjába.

A szobák számára vonatkozó adatok átkutatásának annál nagyobb jelentősége van, mert legcélszerűbben majd csak *a szobák számán keresztül hozhatjuk összefüggésbe az épületeket a lakók, az emberek tömegével s lesz így módunk majd arra, hogy az épületstatistikának társadalompolitikai vonatkozásait tisztábban tudjuk áttekinteni.*

Az épületstatistikának ez a része valóban az utóbbi szempontokat méltatja elsősorban figyelemre, mikor a lakószobák számát is tudakolta felvételében s tette ezeket a feldolgozások középvonalába is.

a) A helyzet 1906-ban.

Az épületeknek szobák számára vonatkozó adatait szintén 1906-tól kezdve szemlélhetjük. Az 1906. évi adatok ezek:

47. tábla. Épületek megoszlása a szobák száma szerint 1906-ban.

Városrész	É p ü l e t e k									Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—15	16—20	21—50	51—100	101—	
	s z o b á v a l									
	a) Abszolút számok.									
Budapest	476	2.164	2.857	3.350	1.614	955	2.853	2.095	465	16.829
Jobbpart	115	1.036	1.525	1.677	690	326	462	185	55	6.071
Balpart	361	1.128	1.332	1.673	924	629	2.391	1.910	410	10.758
	b) Százalékok.									
Budapest	2·8	12·9	17·0	19·9	9·6	5·7	17·0	12·3	2·8	100·0
Jobbpart	1·9	17·1	25·1	27·6	11·4	5·4	7·6	3·0	0·9	100·0
Balpart	3·4	10·5	12·4	15·5	8·6	5·8	22·2	17·8	3·8	100·0

A századforduló után következő első népszámlálás idején azoknak az épületeknek az arányszáma, melyeknek egyáltalán nem voltak lakószobáik, csekély volt, de különösen csekély volt a Duna jobbpartjára eső városrészben. Azoknak az épületeknek a szerepe viszont, amelyeknek legfeljebb 1—2, vagy

3—5 szobájuk volt, meglehetősen jelentékeny volt az épületek tömegében. Kiváltképpen a jobboldalon, ahol táblázatunk e két épületcsoportja a határozott relativ többséget is elérte (42·2%), szemben a balpattal, ahol arányszámuk (22·9%) alig valamivel volt nagyobb, mint a 21—50 szobás épületeké.

Hasonlítsuk össze Budapest egészében az 1—5 szobás épületek 29·9%-os arányszámát az 1—5 lakással bíró épületek 49·7%-os arányszámával és bizony arra a meggyőződésre fogunk jutni, hogy ezekben a kevés lakással bíró épületekben többnyire olyan lakások is lehettek, melyek átlagos szobalétszáma aligha volt több 1 vagy 2 szobánál.

Budapest épületeinek szobák száma szerint való megoszlása azonban 1906-ban általában elég tagozottnak látszott s míg egyfelől a bezárólag 6—10 szobával rendelkező épületek egyre sűrűbben fordultak elő a jobb- és balparton egyaránt : itt is, ott is a maga módja szerint, másrészt a következő épületkategóriák — akár a 11—20, akár pedig a 21—50 szobás épületcsoportoké — már kisebb jelentőségűek, noha az utóbb említett épületcsoporté mégis inkább közelítette meg a maximumot. Ez persze a két nagy városrész közül elsősorban a balpartra áll, ahol 21—50 szobával rendelkező épületek arányszáma az összes épületkategóriák között a legmagasabb is volt s ahol e viszonylagos többséget jelentő arányszám után is az 51—100 szobás épületek arányszáma következett.

Az imént jelzett különbség alapján fokozott figyelemmel kell fordulnunk az épületek szobák száma szerint való megoszlásának *mediánjai* felé.

1906-ban a medián Budapest egész területén	9·35
1906-ban « « a jobboldalon	6·33
1906-ban « « a balparton	15·38 volt.

A balparti városrészek sokkal nagyobb szobású építkezési rendszere világosan kitűnik ezekből a számokból is, melyek szerint a balpart kerületeiben kettő és félszer olyan messze van, mint a jobboldalon a medián a nulla értéktől, attól az értéktől tehát, amely a lakószoba nélkül épített épületekre vonatkozik.

1910-ben az épületek lakószobák szerint való megoszlását a következő adatok mutatják :

β) Adatok 1910-ről.

48. tábla. Az épületek megoszlása lakószobáik száma szerint 1910-ben.

Kerület, városrész	0	1—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—
	l a k ó s z o b á j ú é p ü l e t e k						
	a) Abszolút számok.						
Budapest	422	6.046	3.533	2.743	3.474	1.609	208
Jobboldal	133	3.104	1.803	985	487	244	35
Balpart	289	2.942	1.730	1.758	2.987	1.365	173
	b) Százalékok.						
Budapest	2·34	33·52	19·59	15·21	19·26	8·92	1·16
Jobboldal	1·96	45·80	26·70	14·25	7·18	3·60	0·51
Balpart	2·57	26·00	15·44	15·65	26·40	12·40	1·54

A szoba nélkül álló épületek arányszáma megfogyott Budapesten 1910-re, főképp a balparti kerületekben. Viszont nagyon emelkedett az 1—5 szobás épületeké s bizony e fejlődés mélységében itt a balpartot illette az elsőség. A 6—10 szobájú épületek aránya valamelyest visszaszorult: inkább a budai részek hatása jelentkezett itt. A 11—20 szobájú épületek arányszáma is fogyott árnyalatnyilag. Budán jóval erősebben, mint Pesten. A 21—50 szobájú épületek arányszáma azonban 1920-ban jóval nagyobb volt: a változás oroszlánrésze a pesti kerületekre esett. Igaz, hogy ebben része lehetett az 1906. és 1910. évi két összeírás technikájában jelentkezett eltéréseknek is. Ezek okozhatták azt is, hogy az 51—100 s a 100-nál több szobájú épületek arányszáma (és száma is!) úgy a bal-, mint a jobbparton annyira csökkent. A *mediánok* kiszámításáról mind ennek ellenére sem mondhatunk le:

Budapest egészének mediánja	8·60
« jobbpartjának mediánja	5·38
« balpartjának «	13·79

1910-ben tehát a medián a főváros egész területén s a jobb- és balparton egyaránt fogyott volna 1906-hoz képest. A jobbparton mindenesetre inkább, mert 1906-ban a két part mediánjainak összehasonlítása 2·42 hányadost adott. 1910-ben pedig 2·57-et (mindkét esetben a balparti medián javára).

γ) Az 1920. évi összeírás eredményei.

Az 1920. évi számlálás idevágó adatai ezek:

49. tábla. Épületek megoszlása a szobák száma szerint 1920-ban.

Városrész	É p ü l e t e k									Ö s z e s e n
	0	1—2	3—5	6—10	11—15	16—20	21—50	51—100	101—	
	s z o b á v a l									
a) Abszolút számok.										
Budapest	363	3.007	3.981	3.763	1.733	1.124	3.740	1.984	325	20.020
Jobbpart	102	1.406	2.098	1.925	690	307	573	353	69	7.523
Balpart	261	1.601	1.883	1.838	1.043	817	3.167	1.631	256	12.497
b) Százalékok.										
Budapest	1·8	15·0	19·9	18·8	8·7	5·6	18·7	9·9	1·6	100·0
Jobbpart	1·3	18·7	27·9	25·6	9·2	4·1	7·6	4·7	0·9	100·0
Balpart	2·1	12·8	15·1	14·7	8·3	6·5	25·3	13·1	2·1	100·0

1920-ban a szobanélküli épületek száma újra süllyedt. Viszont az 1—5 (1—2, 3—5) szobás épületek arányszáma tovább emelkedett. Ámde megnőtt (1906-tal szemben) a 21—50 szobájú épületek arányszáma is, sőt ha csak az efajta épületek abszolút számait nézzük (1910 : 3473, 1920 : 3740), 1910 óta szép fejlődést könyvelhetünk el javukra. *A háborúelőtti és a közvetlenül háború utáni építkezéseknek egyik érdekes jellemvonását épen egyfelől az egészen kicsi, másfelől a már nagyobb — de nem legnagyobb — épületek építkezésében találhatjuk meg.* Valóban, az 1—2 szobájú épületek száma Budapesten 1906-tól 1920-ig 843-mal gyarapodott, 38·9%-kal tehát, a 3—5 szobás épületek száma is 1124-gyel, ami szintén megközelítőleg 40%-os (39·3%) szaporodást jelentett. De míg a 6—10, 11—15, 16—20 szobás épületek számában korántsem láthattunk ekkora növekedést, addig a 21—50 szobás épületek száma újból erősen, 887-tel nőtt meg, 31·1%-kal tehát. Az 51—100 és 100-nál több szobájú épületeknél a fejlődés helyett visszaesést jeleznek a számok, noha az 1906. évi adatoknak mátt többször említett bizonytalansága is hatást gyakorolhatott az ezeknél az épületcsoportoknál oly szembeötlő eltérésekre. *Nem lehetetlen ugyan az, hogy több szobának egy szobává átalakítása (azaz a szobák nagyobbitása) révén előbb nagyobb szobaszámú épületek a kisebb szobaszámú épületek sorába kerültek át, de az ilyen esetek mégis csak ritkábbak s így a számainkból kibontakozó eltérések legalább is aggályosak.*

Az adatok aggályosságát fokozza az a körülmény, hogy 1910-től 1920-ig az 51—100, illetőleg a 100-nál több szobájú épületek száma ismét csaknem elérte az 1906. évi adatok magasságát.

Az összehasonlítást az 1910. évi adatokkal ejtve meg, a jobb- és balparti városrészekben egyaránt emelkedett az 1—5 szobás épületek arányszáma, a balparton azonban az emelkedés jóval erőteljesebb volt (26·0—27·9%, a jobbparton 45·8—46·6%). Ennek a következménye azután az, hogy a 21—50 szobás épületek arányszáma, sőt a száma is viszont a jobbparton tett jóval nagyobb előrehaladást. Ezeknek az épületeknek a száma a jobbparton a háborús évtizedben 487-ről 573-ra (17·7%-kal), a balparton pedig 2987-ről csak 3167-re emelkedett (6·0%-kal). A jobbparti részek javára dől el az összehasonlítás e 100-nál többszobájú épületeknél: ezek térnyerése is sokkal nyilvánvalóbb volt Budán, mint Pesten.

A mediánértékek persze ismét eltolódtak :

Budapest egészében	8·53	
« jobbpartján	5·45	
« balpartján	14·51	szobás

épület volt 1920-ban a medián, ami azt mutatja, hogy ellenére a sokszobájú épületeknél szerzett tanulságnak, a közép nagyságú épületek számának kedvezőbb szaporodása ismét jobban eltávolította egymástól a jobb- és balpart mediánjait.

d) Az 1925. évi összeírás jellemző adatai.
50. tábla. Az épületek megoszlása a szobák száma szerint 1925-ben.

Városrész	É p ü l e t e k									Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—15	16—20	21—50	50—100	101—	
	s z o b á v a l									
Jobbpart :	a) Abszolút számok.									
Beltelek	66	561	1.286	1.459	563	248	533	328	64	5.108
Kültelek	41	1.188	973	734	189	45	47	30	7	3.254
Összesen	107	1.749	2.259	2.193	752	293	580	358	71	8.362
Balpart. Beltelek :										
Körúton belül	61	142	118	172	208	247	1.115	517	85	2.665
Körúton kívül ..	115	307	470	588	421	331	1.654	921	116	4.923
Együtt.....	176	449	588	760	629	578	2.769	1.438	201	7.588
Kültelek	183	1.509	1.448	1.131	421	242	482	212	53	5.681
Összesen	359	1.958	2.036	1.891	1.050	820	3.251	1.650	254	13.269
Budapest :										
Beltelek	242	1.010	1.874	2.219	1.192	826	3.302	1.766	265	12.696
Kültelek	224	2.697	2.421	1.865	610	287	529	242	60	8.935
Mindössze	466	3.707	4.295	4.084	1.802	1.113	3.831	2.008	325	21.631
Jobbpart :	b) Százalékok.									
Beltelek	1·3	11·0	25·2	28·6	11·0	4·9	10·4	6·4	1·2	100·0
Kültelek	1·3	36·5	29·9	22·6	5·8	1·4	1·4	0·9	0·2	100·0
Összesen	1·3	20·9	27·0	26·2	9·0	3·5	6·9	4·3	0·9	100·0
Balpart. Beltelek :										
Körúton belül	2·3	5·3	4·4	6·5	7·8	9·3	41·8	19·4	3·2	100·0
Körúton kívül	2·3	6·2	9·5	12·0	8·6	6·7	33·6	18·7	2·4	100·0
Együtt.....	2·3	5·9	7·7	10·0	8·3	7·6	36·5	19·0	2·7	100·0
Kültelek	3·2	26·6	25·5	19·9	7·4	4·3	8·5	3·7	0·9	100·0
Összesen	2·7	14·8	15·3	14·3	7·9	6·2	24·5	12·4	1·9	100·0
Budapest :										
Beltelek	1·9	8·0	14·7	17·5	9·4	6·5	26·0	13·9	2·1	100·0
Kültelek	2·5	30·2	27·1	20·9	6·8	3·2	5·9	2·7	0·7	100·0
Mindössze	2·2	17·1	19·9	18·9	8·3	5·1	17·7	9·3	1·5	100·0

Budapest épületeinek elaprózódása még teljesebbé vált 1925-ben. Az épületeknek most már 17·1%-ában volt Budapesten csupán 1—2 szoba, mennyire több részében, mint 1906-ban és 1920-ban! A 3—5 szobájú épületek arányszáma is legalább az 1920. évi nivón maradt, de az 1906. évi arányszámnál most is jóval magasabb volt. A 6—10 szobájú épületek arányszáma 1920 óta árnyalatnyilag emelkedett, a 11—15 és 16—20 szobájú épületeké viszont csökkent, amint hogy csökkent — még inkább csökkent — a 21—50 és a még több szobával bíró épületek arányszáma is. *Valóságban az 1—2 s rajtuk kívül még a 3—5 és 6—10 szobájú épületek számának emelkedése jellemezte az 1920. év után lefolyt építkezési kampányt.* Erre vall, hogy az 1—2 szobájú épületek száma 1920 után 700 egységgel (23·3%-kal), a 3—5 szobájúaké 314 egységgel (7·9%-kal), a 6—10 szobájúaké 321 egységgel (8·4%-kal), a nagyobb épületek száma pedig az utóbb említett százalékoknál kisebb arányban növekedett csupán.

1920-ban — mint fentebb kifejtettük — a Duna két partjának építkezése némileg közeledett egymáshoz. Persze a különbség mégis nagy volt : a legfeljebb 10 szobájú épületek arányszáma a jobboldalon 1920-ban még mindig 73·5%, a balparton pedig 44·7% volt, azaz a balparton sokkal kevésbé volt honos a kisebb épületek rendszere. Azt hihettük volna az 1910—1920. évek fejlődése után, hogy a háború után történt építkezések folytán a kisebb épületek a balparton 1925-ben még inkább előtérbe kerülnek, mint a jobboldalon. S ha azokat a számokat nézzük, amelyek a jobb- és balparti részek épületeinek szobaszám szerint való megoszlását jelzik, tényleg az derül ki, hogy bár 1925-ben a jobbparti épületek között ismét több, 75·4% volt a legfeljebb 10 szobával rendelkező épületek arányszáma (s főképp az 1—2 szobás épületek arányszáma nagyobbodott meg), de épen így a balparton szintén immár 47·1%-ra — csaknem az összes épületek felelő részére — emelkedett a kisebb épületek aránya, azaz a balparton élesebb volt a fejlődés vonala.

Különösen a legkisebb, az 1—2 szobával bíró épületekre áll ez, ha ezek 1906. és 1925. évi arányszámait összevetjük, kitűnik az, hogy a kérdéses arányszám közel kétharmadával duzzadt meg 1925-re! *Valóban a Duna balpartján jóval határozottabban terelődött a fejlődés iránya az 1—2 szobás épületek felé.* A balparton 1906-ban 1128 volt az 1—2 szobás épületek száma s ez a szám 1925-re 830-cal nőtt meg, ami csaknem háromnegyedrésznyi (73·6%) emelkedést jelent. A jobboldalon az 1—2 szobás épületek száma 1036-os alapról 713-mal nőtt meg, ami viszont csak 68·8%-os szaporodást mutat. Ismét jól igazolva látjuk tehát azt a többször kifejtett tanulságot, hogy kiváltképpen a világháborút követő időkben Budapesten a balparti részen is azok az épületek építettek nagyobb számmal, amelyek a kültelken fekszenek, amelyek tehát kisebb áldozattal is szerezhetők meg, de egyúttal kisebb épületek is. Ámde a 3—5 szobás épületek arány-

száma is eléggé jelentős fejlődésen ment át a balparti részeken (1906 : 12·4%, 1925 : 15·3%); a jobbparton az előbb 25·1%-os arány növekedett meg újabb 1·9%-kal. Azaz a 3—5 szobás épületek is nyilván erősebb mértékben gyarapodtak a balparton. Valóban, ezeknek az épületeknek száma a balparton 704-el, 52·9%-kal lett több 1925-ben, a jobbparti épületek száma ugyan 734-el gyarapodott, de nem többel, mint az 1906. évi szám 48·1%-ával. A 6—10 szobás épületek arányszáma úgy a dunajobbparti, mint a balparti városrészekben kisebb volt 1925-ben, mint 1906-ban, de a jobbparton több, mint 1920-ban. A balparton ez épületek száma csupán 218-cal nőtt meg a két szélső számlálás közé eső csaknem 20 évi idő alatt (13·0%), a jobbparton viszont 516 volt a szaporulatuk, 30·8%-nyi tehát. Más a helyzet a 11—15 szobájú s még inkább a 16—20 szobájú épületeknél. Az utóbbiak száma az 1906. és az 1925. évi épületstatistika adatai szerint a jobbparton fogyott (326—293), míg a balparton emelkedett. De még inkább kiviláglik ez a 21—50 szobájú épületeknél: a jobbparton csak 580-ra emelkedett számuk 1906 óta 462-ről (25·6%), míg a balparton 3251-re 2391-ről (35·9%). Nem csoda tehát, hogy arányszámuk is felhúzódott 22·2%-ról 24·5%-ra. *De nem érdekes-e az, hogy amit a budai részek látszólag elvesztettek a 21—50 szobájú épületek szaporodásánál, azt bőségesen ki tudták pótolni az 51—100, valamint a 100-nál több szobájú épületeknél.* Ezek száma tudniillik statisztikánk szerint Budán 1906-ban csak 185 volt, 1925-ben pedig 358, csaknem kétszerese a régebbi számoknak. A balparton azonban 1925-ben sem érte el a fejlődés az 1906. évi állapotot. *A 100-nál több szobájú épületeknél nyilván szintén a budai részeké az erősebb fejlődés.*

Az 1925. évi épületstatistika szerint a *belterületen aránylag kevés* — legalább a külső területek arányaihoz viszonyítva elég ritka (42·1%) — *azoknak az épületeknek a száma, amelyek legfeljebb tíz szobával rendelkeznek;* a külterületen 80·7%-a az épületeknek ilyen, tehát jóval több. *A belterületen viszont az épületeknek több, mint negyedrésze 21—50 lakású s az 51—100 szobájú épületek aránya is 13·9%; általában jellemző az, hogy a 20 szobánál többel rendelkező épületek arányszáma (42·0%) akkora, mint a 10 vagy a 10 szobánál kevesebbel bíróké.* A külterületen ezzel szemben az épületeknek csupán 9·3%-a 20-nál több szobájú, szóval egytized részük sem, ha viszont itt is jól megfigyelhetjük azt a tanulságot, hogy a 20—50 szobájú épületek arányszáma jóval több, akár az előbb álló 16—20 szobájú, akár pedig a hátrább következő 51—100 szobájú épületcsoport arányszámánál.

A jobb- és a balpart belterületén egyaránt elég ritkák azok az épületek, melyeknek legfeljebb 1—2 szobájuk van; a jobbparton mégis 11%-a az

épületeknek ilyen. S míg a balparton azoknak a házaknak jelenléte is elég szórványos, amelyek 3—5 vagy 6—10 szobával rendelkeznek, a jobbparti *belterületen* e szobák arányszáma már elég magas: a 3—5 szobás épületeknél ugyanakkora, a 6—10 szobásoknál pedig jóval nagyobb, mint a balparti *külterületen*. A jobbparti belterületi épületeknek 66·1%-a ennyi, vagy kevesebb szobával bíró épület volt, a külterületen 88·3%-uk. Hiába emelkedik azután a jobbpart belterületén a 21—50 szobájú épületek arányszáma, nem változtathat azon a tényen, hogy míg a balparti belső városrészekben az épületeknek 58·2%-a rendelkezik több, mint 20 szobával (a körúton belül: 64·4, a körúton kívül: 54·7%), a jobbparton csupán 18·0%, azaz a jobbparton háromszor kisebb a nagyobbszabású épületek arányszáma, mint a balpart belterületén. Különösen a balpartnak a körúton belül eső belterületi részeivel szemben van a jobbpart belterülete nagy hátrányban (vagy előnyben?). A budai külterületek épületei közül 2·5, a balpartiak közül 13·1%-nyi résznek volt 20-nál több lakószobája, itt tehát a viszonyok még inkább a balpart felé tolódtak el. *Egész jelentőségében fel kell fogunk annak a ténynek a súlyát, hogy a balpart külterületén 482 olyan ház volt, melyben 21—50, 212, melyben 51—100 s 53, melyben 100-nál több szoba volt. Bérkaszárnya és bérkaszárnya között is van különbség s az egyáltalán nem külterületi bérkaszárnnyák javára mutatkozik.*

Hogy alakult mind e városrészcsoportokban a *medián*?

<i>Jobbpart:</i> Beltelek.....	7·24	szobájú épület		
Kültelek	3·29	«	«	
Összesen	5·15	«	«	
 <i>Balpart:</i> Beltelek.				
Körúton belül	31·65	«	«	
Körúton kívül	23·79	«	«	
Együtt	26·64	«	«	
Kültelek	4·37	«	«	
Együtt	11·85	«	«	
 Beltelek	14·21	«	«	
Kültelek	3·87	«	«	
Budapest	7·91	«	«	

Ez adatok tanulságának lényege az, hogy a balparton a medián jóval erősebben süllyedt le 1920 óta, mint a jobbparton.

Kis összeállítást mutatunk be alábbiakban arról is, hogy az egyes kerületekben az épületek három főcsoportba sorolva a szobák száma szerint milyen sűrűn fordultak elő:

51. tábla. Az épületek megoszlása a szobák száma szerint kerületenkint 1925-ben.

Városrész	0	É p ü l e t e k			Összesen		
		1—10	11—50	51—			
		s	z	o		b	á
a) Abszolút számok.							
I. kerület	45	2.709	816	268	3.838		
II. «	28	1.119	469	121	1.737		
III. «	34	2.373	340	40	2.787		
IV. «	14	97	324	91	526		
V. «	70	258	425	279	1.032		
VI. «	110	1.419	1.229	382	3.140		
VII. «	67	1.384	1.183	495	3.129		
VIII. «	17	599	1.087	319	2.022		
IX. «	20	582	475	266	1.343		
X. «	61	1.546	398	72	2.077		
b) Százalékok.							
I. kerület	1·2	70·6	21·2	7·0	100·0		
II. «	1·6	64·4	27·0	7·0	100·0		
III. «	1·2	85·2	12·2	1·4	100·0		
IV. «	2·7	18·4	61·6	17·3	100·0		
V. «	6·8	25·0	41·2	27·0	100·0		
VI. «	3·5	45·2	39·1	12·2	100·0		
VII. «	2·2	44·2	37·8	15·8	100·0		
VIII. «	0·8	29·6	53·8	15·8	100·0		
IX. «	1·5	43·3	35·4	19·8	100·0		
X. «	3·0	74·4	19·1	3·5	100·0		

A budai kerületek között a III. kerület van teleszórva kis épületekkel, ám a Budán második helyen álló I. kerületnél a X. kerületben is gyakrabban az 1—10 szobájú épületek. Ez utóbbi kerület háromnegyed részben legfeljebb 10 szobájú épületeivel ugyancsak kirí a többi balparti kerületek közül. Legkisebb a kisépületek arányszáma Budán a II. kerületben: az itteni viszonyok egyszerű voltára vall, hogy az épületeknek közel kétharmad részében sincs 10-nél több szoba. A pesti oldal kerületei között a VI., VII. és IX. kerületben közel egyforma — 44% körül mozgó — arányszámmal fordultak elő leggyakrabban a legfeljebb 10 szobás épületek. A VIII. kerületben már 30% alá süllyedt az arányszámuk: az V. kerületben csak egynegyed, a IV. kerületben pedig egyötöd résznyi csoportját sem alkotják az épületeknek.

A 11—50 szobájú épületeket tekinthetjük a közép-épületek típusának. Táblázatunkból jól kitűnik, hogy ezek legsűrűbben a IV. és VIII. kerületben fordulnak elő. Az V. kerület azonban csak azért került háttérbe, mivel a még nagyobb épületek leszorították az előbbieket számát. A téves közvélemény gyakran a nagyvárosiasságot az 50-nél több szobájú épületek arányszámán át ítéli meg. Csupán a III. kerület és Kőbánya épületei között szerepelnek az efajta épületek nagyon alacsony arányszámmal, bár az I. és

II. kerületben sem különösebb a jelentőségük, ha csupán a megoszlási arányszámokat nézzük kerületenként. Mégis figyelmet érdemlő fejlődés az, hogy az I. kerületben 1925-ben körülbelül pontosan annyi ilyen épület volt, mint az V. és IX. kerületekben s jóval több, mint a IV. kerületben. Csupán az I. kerületbeli épületek együttesen nagy száma okozta azt, hogy itt lecsúszott látszólag az 50-nél több szobájú épületek arányszáma, mely minden balparti kerületben (a már említett Kőbányát nem számítva) többé-kevésbé a 10%-os határ fölé emelkedett. A IX. és IV. kerületekben a 20%-ot is megközelítette, az V. kerületben pedig az épületeknek egynegyedrésze fölé is emelkedett. A Lipótvárosban minden negyedik épületnek 50-nél több szobája volt 1925-ben.

ε) Az épületek magassága és a szobák száma 1925-ben.

Alábbi számításaink immár az épületek magasságával hozzák kapcsolatba azoknak szobaszámát.

A földszintes épületek között aránylag nagyon kevés olyan épület volt 1925-ben, amelynek 10-nél több szobája lett volna; az összes földszintes épületeknek 11.6%-a volt csupán ilyen. A földszintes épületek zöme (64.9%) öt szobán túl sem vitte. Az egyemeletes épületek között a kis épületek még mindig elég jelentékeny szerepet játszottak, minthogy ez épületek 47.6%-ában találhattunk legfeljebb 10 szobát, de így a 10 szobásnál nagyobb épületek már abszolút többsége az összes egyemeletes épületeknek s a 20-nál több szobájú épületek is 18.6%-a. A kétemeletes épületek között hirtelen ritkábbá válnak a legfeljebb 10 szobás épületek (15.6%), de hogy itt már a 11—20 szobájú épületek sem emelkednek túlnyomóbb jelentőségre, bizonyítja az, hogy a kétemeletes épületeknek 62.4%-a már 20-nál több szobával bír, 9.9%-a pedig 50-nél többel. *A szobaszám szempontjából nagyobb épületek a háromemeletes épületek között még döntőbben érvényesülnek*, ez épületeknek csupán 5.7%-a legfeljebb 10 s 12.3%-a legfeljebb 20 szobás. Viszont 87.9%-uk 20 szobánál többel épült, 36.8%-uk éppenséggel 50 szobánál is többel. *A négyemeletes épületeknél is ritka szabályossággal érvényesül az a tétel, hogy a túlsúly ezekben az épületekben immár a legnagyobb épületekre helyezkedik át*, a négyemeletes épületeknek 63.4%-a olyan, melyekben a szobák száma 50-nél is több, sőt 13.1%-ukban a 100-at is meghaladja. Az ötemeletes épületeknél még inkább kiéleződik ezeknek a nagy épületeknek az arányszáma, közülük nem csupán a felénél nagyobb rész 51—100 szobájú, hanem egyúttal 17.7%-uk 100-nál több szobájú is. A magas s a legmagasabb épületek tehát szobaszámuk tekintetében is inkább tartoznak többszobájú épületcsoportokhoz. Némileg ellenkezik ezzel a szabályossággal a még több emeletes épületek statisztikája, melyeknél a 21—50 szobájú épületek mutatják a maximumot. Kis számuknál fogva azonban ezek nem zavarják meg az egyébként tisztán kialakult képet.

52. tábla. Az épületek megoszlása magasság és a szobák száma szerint 1925-ben.

Az épületek magassága	É p ü l e t e k									Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—15	16—20	21—50	51—100	100—	
	s z o b á v a l									
a) Abszolút számok.										
Budapest összesen.										
Földszintes	357	3.414	3.731	2.719	800	241	230	44	20	11.556
1 emeletes	39	146	424	1.097	678	471	580	60	13	3.508
2 „	23	77	74	174	230	258	1.168	199	21	2.224
3 „	12	42	44	68	72	114	1.479	1.006	60	2.899
4 „	7	20	14	21	14	20	235	455	119	905
5 „	3	2	6	4	4	7	112	237	81	456
6 „	—	1	—	—	1	1	25	6	8	42
6— „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Megjelölés nélkül	25	5	2	1	3	1	1	1	3	42
Összesen	466	3.707	4.295	4.084	1.802	1.113	3.831	2.008	325	21.631
Beltelek.										
Földszintes	158	801	1.543	1.325	428	122	107	15	6	4.505
1 emeletes	27	86	217	673	483	338	383	25	7	2.239
2 „	20	61	61	139	194	234	1.011	145	9	1.874
3 „	12	36	35	58	68	104	1.433	895	44	2.685
4 „	7	20	11	20	13	20	230	444	110	875
5 „	3	1	6	4	4	6	111	236	78	449
6 „	—	1	—	—	—	1	25	5	8	40
6— „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Megjelölés nélkül	15	4	1	—	2	1	1	1	3	28
Összesen	242	1.010	1.874	2.219	1.192	826	3.302	1.766	265	12.696
Kültelek.										
Földszintes	199	2.613	2.188	1.394	372	119	123	29	14	7.051
1 emeletes	12	60	207	424	195	133	197	35	6	1.269
2 „	3	16	13	35	36	24	157	54	12	350
3 „	—	6	9	10	4	10	46	111	16	212
4 „	—	—	3	1	1	—	5	11	9	30
5 „	—	1	—	—	—	1	1	1	3	7
6 emeletes	—	—	—	—	1	—	—	1	—	2
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	10	1	1	1	1	—	—	—	—	14
Összesen	224	2.697	2.421	1.865	610	287	529	242	60	8.935
Jobbpart.										
Földszintes	81	1.675	1.983	1.417	370	52	51	6	5	5.640
1 emeletes	6	48	251	707	313	159	121	16	6	1.627
2 „	6	16	20	55	56	60	188	39	5	445
3 „	2	5	3	9	9	21	158	167	6	380
4 „	—	1	1	4	2	1	42	80	26	157
5 „	1	1	1	1	1	—	19	50	21	95
6 „	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	11	3	—	—	1	—	1	—	—	16
Összesen	107	1.749	2.259	2.193	752	293	580	358	71	8.362
Balpart.										
Földszintes	276	1.739	1.748	1.302	430	189	179	38	15	5.916
1 emeletes	33	98	173	390	365	312	459	44	7	1.881
2 „	17	61	54	119	174	198	980	160	16	1.779
3 „	10	37	41	59	63	93	1.321	839	54	2.517
4 „	7	19	13	17	12	19	193	375	93	748
5 „	2	1	5	3	3	7	93	187	60	361
6 „	—	1	—	—	1	1	25	6	6	40
6— „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Megjelölés nélkül	14	2	2	1	2	1	—	1	3	26
Összesen	359	1.958	2.036	1.891	1.050	820	3.251	1.650	254	13.269

52. tábla. Az épületek megoszlása magasság és a szobák száma szerint 1925-ben. (Vége.)

Az épületek magassága	É p ű l e t e k									Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—15	16—20	21—50	51—100	100—	
	s z o b á v a l									
b) Százalékok.										
Budapest összesen										
Földszintes	3·1	29·5	32·3	23·5	6·9	2·1	2·0	0·4	0·2	100·0
1 emeletes	1·1	4·2	12·1	31·3	19·3	13·4	16·5	1·7	0·4	100·0
2 „	1·0	3·5	3·3	7·8	10·4	11·6	52·5	9·0	0·9	100·0
3 „	0·4	1·4	1·5	2·4	2·5	3·9	51·1	34·7	2·1	100·0
4 „	0·8	2·2	1·6	2·3	1·6	2·2	25·9	50·3	13·1	100·0
5 „	0·7	0·4	1·3	0·9	0·9	1·5	24·6	52·0	17·7	100·0
6 „	—	2·4	—	—	2·4	2·4	59·5	14·3	19·0	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	100·0	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	59·5	11·8	4·8	2·4	7·2	2·4	2·4	2·4	7·1	100·0
Összesen	2·2	17·1	19·9	18·9	8·3	5·1	17·7	9·3	1·5	100·0
Beltelek.										
Földszintes	3·5	17·8	34·3	29·4	9·5	2·7	2·4	0·3	0·1	100·0
1 emeletes	1·2	3·8	9·7	30·1	21·6	15·1	17·1	1·1	0·3	100·0
2 „	1·1	3·3	3·3	7·4	10·3	12·5	53·9	7·7	0·5	100·0
3 „	0·4	1·4	1·3	2·2	2·5	3·9	53·4	33·3	1·6	100·0
4 „	0·8	2·3	1·3	2·3	1·5	2·3	26·3	50·7	12·5	100·0
5 „	0·7	0·2	1·3	0·9	0·9	1·3	24·7	52·6	17·4	100·0
6 „	—	2·5	—	—	—	2·5	62·5	12·5	20·0	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	100·0	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	53·5	14·3	3·6	—	7·1	3·6	3·6	3·6	10·7	100·0
Összesen	1·9	7·9	14·8	17·5	9·4	6·5	26·0	13·9	2·1	100·0
Kütelek.										
Földszintes	2·8	37·1	31·0	19·8	5·3	1·7	1·7	0·4	0·2	100·0
1 emeletes	0·9	4·7	16·3	33·4	15·4	10·5	15·5	2·8	0·5	100·0
2 „	0·9	4·6	3·7	10·0	10·3	6·9	44·8	15·4	3·4	100·0
3 „	—	2·8	4·3	4·7	1·9	4·7	21·7	52·4	7·5	100·0
4 „	—	—	10·0	3·3	3·3	—	16·7	36·7	30·0	100·0
5 „	—	14·3	—	—	—	14·3	14·3	14·3	42·8	100·0
6 emeletes	—	—	—	—	50·0	—	—	50·0	—	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	71·5	7·1	7·1	7·1	7·2	—	—	—	—	100·0
Összesen	2·5	30·2	27·1	20·9	6·8	3·2	5·9	2·7	0·7	100·0
Jobbpart.										
Földszintes	1·4	29·7	35·2	25·1	6·6	0·9	0·9	0·1	0·1	100·0
1 emeletes	0·4	3·0	15·4	43·4	19·2	9·8	7·4	1·0	0·4	100·0
2 „	1·3	3·6	4·5	12·4	12·6	13·5	42·2	8·8	1·1	100·0
3 „	0·5	1·3	0·8	2·4	2·4	5·5	41·6	43·9	1·6	100·0
4 „	—	0·6	0·6	2·6	1·3	0·6	26·7	51·0	16·6	100·0
5 „	1·0	1·0	1·1	1·1	1·1	—	20·0	52·6	22·1	100·0
6 „	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	68·7	18·7	—	—	6·3	—	6·3	—	—	100·0
Összesen	1·3	20·9	27·0	26·2	9·0	3·5	6·9	4·3	0·9	100·0
Balpart.										
Földszintes	4·7	29·4	29·5	22·0	7·3	3·2	3·0	0·6	0·3	100·0
1 emeletes	1·8	5·2	9·2	20·7	19·4	16·6	24·4	2·3	0·4	100·0
2 „	1·0	3·4	3·0	6·7	9·8	11·1	55·1	9·0	0·9	100·0
3 „	0·4	1·5	1·6	2·3	2·5	3·7	52·5	33·3	2·2	100·0
4 „	0·9	2·6	1·8	2·3	1·6	2·5	25·8	50·1	12·4	100·0
5 „	0·6	0·3	1·4	0·8	0·8	1·9	25·8	51·8	16·6	100·0
6 „	—	2·5	—	—	2·5	2·5	62·5	15·0	15·0	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	100·0	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	53·8	7·7	7·7	3·8	7·7	3·9	—	3·9	11·5	100·0
Összesen	2·7	14·8	15·3	14·3	7·9	6·2	24·5	12·4	1·9	100·0

Ezek az adatok szükségessé teszik, hogy a különböző magasságú épületeknek szobák száma szerint számított *mediánjait* is ideiktassuk:

Földszintes épületek	3·62 szobás épület		
1 emeletűs «	13·55 «	«	«
2 «	27·80 «	«	«
3 «	45·20 «	«	«
4 «	63·18 «	«	«
5 «	69·10 «	«	«
6 «	41·60 «	«	«

A mediánok értéke a négyemeletes épületekig szinte rohan felfelé. Azután előbb meglassódik rohanása, majd meg is törik.

A budapesti jobb- és balparti városrészekben külön-külön vizsgálva az épületek magasságának a szobák számával való összefüggését, jórészt azoknak a tanulságoknak az ismertetésére szorítkozunk, amelyek a nagy épületek arányszámainak jelentőségét világítják meg. A jobbparti részekben a földszintes épületeknek csupán 8·6%-ában volt 10-nél több szoba. A balparton ez az arányszám valamivel mégis magasabb volt (14·4%). Az egyemeletes épületek között a budai városrészekben már jóval többnek (37·8%) volt 10-nél több szobája, a balparti kerületek jobban kihasznált épületviszonyait mutatja, hogy itt viszont az épületeknek 63·1%-a csaknem kétharmadrésze volt ekkora, sőt az épületek 27·1%-ában a szobák száma 20-nál is több volt. A kétemeletes épületek között a budai városrészben is hirtelen megélénkül a nagyobb épületek képviselője: 1925-ben 52·1%-uk 20-nál több szobás épület volt s habár ez az arányszám a balparton még nagyobb volt (65·0%), *épséggel nem maradt a jobbpart viszonyaival annyira mögötte a balpartnak, mint a földszintes és az egyemeletes épületeknél láttuk. Még inkább mondhatjuk ezt a háromemeletes épületekről.* Budán 81·6%-uk volt 20-nál is több szobás, sőt mivel 45·5%-uk 50 szobánál is többel rendelkezett: ezen a téren az elsőség a budai részeké. A 20-nál több szobával bíró épületek arányszáma ugyanis a balparton több volt bár, mint Budán (88·0%), az 50-nél több szobájú épületek aránya mégis jelentékenyen kisebb volt, (35·5%).

A négyemeletes épületek között szintén Budán magasabb a 20-nál több szobával bíró épületek aránya 94·3%, mint a balparton, ahol csak 88·3% volt a 20-nál több szobával rendelkező épületek arányszáma. Különösen szembeötlő különbség az, hogy a négyemeletes épületek közül Budán minden hatodikban 100-nál több szoba volt, a pesti oldalon pedig csupán minden nyolcadikban. Az ötemeletes épületek közül is több épületben volt a 100-at meghaladó szobaszám a jobbparton, mint a balparton. *Azzal függ ez össze, hogy a jobbpartnak ezek a monumentális építkezései is frisebb keletűek, amidőn már inkább meg volt a törekvés arra, hogy esetleg a kisebb szobák számának szaporítása árán is több szoba szoríttassék bele egy-egy épületbe.*

Ép ez a szempont az, amely bennünket egyúttal annak a felvételi hiánynak a megemlítésére is készítet, hogy az épületstatisztika általában (világ-szerte) mellőzi annak a fontos kérdésnek kutatását, hogy az épületek lakószobái mekkorák, akár vízszintes méretük tekintetében, akár pedig az ú. n. légköbméteerekben kifejezett befogadóképességükre nézve. Ezeknek az adatoknak a tudakolása persze erősen komplikálná a felvételi módszert. Nem is gondolunk arra, épen az e munkálatokkal járó sok fáradság miatt, hogy sűrűbben egészítettessék ki az épületstatisztikai megfigyelés ezzel a részlettel. De aligha kétséges, hogy az ilyen irányú kutatásoknak bár nagyobb időközökben — 10 évenként való — végrehajtása is olyan különösen érdekes és nagy szociálpolitikai jelentőségű adalékkal gazdagítaná az épületstatisztika anyagát, melynek megszerzését tényleg meg kellene egyszer-máskor kísérelni.

A székesfőváros belső és külső területére nézve csupán néhány szót kívánunk hozzáfűzni azokhoz az adatokhoz, melyek a különböző magasságú épületek lakószobáinak számára vonatkoznak s egyébként utalunk gazdag adatkincsünkre. Csupán a legjellemzőbb adatokat kívánjuk megrögzíteni. Ezek egyike az, hogy a külterületen földszintes házak 37·1%-ában legfeljebb 1 vagy 2 szoba van, a belső területen ez az arányszám csak fele ekkora. Az egyemeletes épületek tekintetében kiemelkedő különbség nem látszik. A kétemeletes épületeknél azonban már rá kell mutatnunk arra, hogy közülük belső területen minden tizedikben sem, a külső területen pedig csaknem minden ötödikben ötvennél több szobát írtak össze. Aligha külterületi szobák tágasságára, levegősségére mutat ez. A háromemeletes épületeknek a belső városrészekben mintegy harmadrésztében volt 50-nél több a szobák száma, a külterületen viszont az épületeknek $\frac{3}{5}$ -részében. A négyemeletes házak tekintetében is sokkal rosszabb a helyzet a külső területen, mint a belső városrészekben. Nem abban látszik ez meg, hogy az 50-nél több szobájú épületek arányszáma mennyi, noha a belterületen ez az arányszám is valamivel kisebb, mint a külső városrészekben. Inkább abban, hogy a külterületi négyemeletes épületek csaknem $\frac{1}{3}$ -részében 100-nál több volt a szobák száma. Ezzel nincs vége még a különbségeknek. Az ötemeletes épületeknél még inkább kidomborodik a külterületi épületek tömegszállás jellege; itt az épületek több, mint $\frac{2}{5}$ -részében 100-nál több szoba volt, a belső területen pedig $\frac{1}{5}$ -részükben sem. A külterületen ugyan csak kevés ötemeletes épület állott 1925-ben, de a jellemző vonást így is fel kell ismernünk.

b) Lakóházak.

"a) Az 1906. és az 1920. évi adatok szembeállítása.

Módszerünkhöz híven most már azokat a számokat sorakoztatjuk fel, amelyek a lakóházaknak a szobák száma szerint való megoszlására vonatkoztak; elsősorban az 1906. és 1920. évi adatokat.

53. tábla. A lakóházak megoszlása a szobák száma szerint 1906-ban és 1920-ban.

V á r o s r é s z	L a k ó h á z a k								Összesen
	1—2	3—5	6—10	11—15	16—20	21—50	51—100	101—	
	s z o b á v a l								
a) Abszolút számok.									
A) 1906.									
Budapest	1.710	2.611	3.115	1.488	900	2.680	2.028	426	14.958
Johhpart	952	1.478	1.619	665	319	427	168	47	5.675
Balpart	758	1.133	1.496	823	581	2.253	1.860	379	9 283
B) 1920.									
Budapest	2.358	3.527	3.420	1.575	1.041	3.522	1.902	280	17.625
Johhpart	1.284	2.008	1.848	665	291	519	334	58	7.007
Balpart	1.074	1.519	1.572	910	750	3.003	1.568	222	10.618
b) Százalékok.									
A) 1906.									
Budapest	11·4	17·5	20·8	9·9	6·0	17·9	13·6	2·9	100·0
Johhpart	16·8	26·1	28·5	11·7	5·6	7·5	3·0	0·8	100·0
Balpart	8·2	12·2	16·0	8·9	6·3	24·3	20·0	4·1	100·0
B) 1920.									
Budapest	13·4	20·0	19·4	8·9	5·9	20·0	10·8	1·6	100·0
Johhpart	18·3	28·7	26·4	9·5	4·1	7·4	4·8	0·8	100·0
Balpart	10·1	14·3	14·7	8·6	7·1	28·3	14·8	2·1	100·0

1906-ban a lakóházak közül nagyban és egészben ugyanannyi rész volt 1—2, 3—5 stb. szobával felszerelve, mint az épületek között; a jobb- és balparti arányszámok is megegyeznek az épületeknél talált arányszámokkal.

1925-ről bővebben tagoltuk a lakóházakat a szobák száma szerint, mint 1920-ban s így az összes épületek statisztikájával még jobban meg van az összehasonlítás lehetősége. Előbb a városrészek szerint részletezett adatokat nyújtjuk. (Lásd a 165. oldalon.)

Itt is kiderül az, hogy az épületek a lakószobák száma szerint való megoszlását a lakóházak megoszlása irányítja.

Végül a lakóházak magassága szerint feldolgozott adatokat közöljük. (Lásd a 166. és 167. oldalakon.)

54. tábla. A lakóházak megoszlása a szobák száma szerint 1925-ben.

Városrész	L a k ó h á z a k									Összesen
	1—2	3—5	6—10	11—20	21—30	31—50	51—100	101—150	151—	
	s z o b á v a l									
Jobbpart :	a) Abszolút számok.									
Beltelek	473	1.220	1.396	783	252	248	316	48	8	4.744
Kültelek	1.120	950	713	222	18	17	27	2	1	3.070
Összesen	1.593	2.170	2.109	1.005	270	265	343	50	9	7.814
Balpart :										
Beltelek :										
Körúton belül	29	55	113	405	399	689	497	62	15	2.264
Körúton kívül	124	369	506	677	584	1.021	906	98	11	4.296
Együtt	153	424	619	1.082	983	1.710	1.403	160	26	6.560
Kültelek	1.247	1.228	1.021	609	206	252	203	30	11	4.807
Összesen	1.400	1.652	1.640	1.691	1.189	1.962	1.606	190	37	11.367
Budapest. Beltelek ...	626	1.644	2.015	1.865	1.235	1.958	1.719	208	34	11.304
Kültelek ...	2.367	2.178	1.734	831	224	269	230	32	12	7.877
Mindössze	2.993	3.822	3.749	2.696	1.459	2.227	1.949	240	46	19.181
Jobbpart :	b) Százalékok.									
Beltelek	10·0	25·7	29·4	16·5	5·3	5·2	6·7	1·0	0·2	100·0
Kültelek	36·5	30·9	23·2	7·2	0·6	0·6	0·9	0·1	0·0	100·0
Összesen	20·4	27·8	27·0	12·8	3·5	3·4	4·4	0·6	0·1	100·0
Balpart :										
Beltelek :										
Körúton belül	1·3	2·4	5·0	17·9	17·6	30·4	22·0	2·7	0·7	100·0
Körúton kívül	2·9	8·6	11·8	15·8	13·6	23·7	21·1	2·3	0·2	100·0
Együtt	2·3	6·5	9·4	16·5	15·0	26·1	21·4	2·4	0·4	100·0
Kültelek	25·9	25·6	21·2	12·7	4·3	5·3	4·2	0·6	0·2	100·0
Összesen	12·3	14·5	14·5	14·9	10·5	17·2	14·1	1·7	0·3	100·0
Budapest. Beltelek ...	5·5	14·6	17·8	16·5	10·9	17·3	15·2	1·9	0·3	100·0
Kültelek ...	30·1	27·7	22·0	10·5	2·8	3·4	2·9	0·4	0·2	100·0
Mindössze	15·6	19·9	19·5	14·1	7·6	11·6	10·2	1·3	0·2	100·0

55. tábla. A lakóházak megoszlása magasság és a szobák száma szerint 1925-ben.

A lakóházak magassága	L a k ó h á z a k									Összesen
	1—2	3—5	6—10	11—20	21—30	31—50	51—100	101—150	151—	
	s z o b á v a l									
a) Abszolút számok.										
Budapest összesen.										
Földszintes	2.923	3.473	2.642	1.017	149	73	42	8	9	10.336
1 emeletes	52	317	988	1.092	346	195	55	8	—	3.053
2 «	14	19	90	413	530	577	176	8	2	1.829
3 «	3	8	24	141	367	1.089	991	47	7	2.677
4 «	1	4	3	27	52	174	444	97	14	816
5 «	—	1	2	6	14	95	236	67	13	434
6 «	—	—	—	—	1	24	5	5	1	36
Összesen	2.993	3.822	3.749	2.696	1.459	2.227	1.949	240	46	19.181
Beltelék.										
Földszintes	586	1.459	1.299	540	81	21	15	3	2	4.006
1 emeletes	28	159	617	793	251	105	24	5	—	1.982
2 «	8	16	73	367	478	489	126	5	1	1.563
3 «	3	5	21	133	358	1.055	881	34	7	2.497
4 «	1	4	3	27	52	169	433	90	12	791
5 «	—	1	2	5	14	95	235	66	11	429
6 «	—	—	—	—	1	24	5	5	1	36
Összesen	626	1.644	2.015	1.865	1.235	1.958	1.719	208	34	11.304
Kültelék.										
Földszintes	2.337	2.014	1.343	477	68	52	27	5	7	6.330
1 emeletes	24	158	371	299	95	90	31	3	—	1.071
2 «	6	3	17	46	52	88	50	3	1	266
3 «	—	3	3	8	9	34	110	13	—	180
4 «	—	—	—	—	—	5	11	7	2	25
5 «	—	—	—	1	—	—	1	1	2	5
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	2.367	2.178	1.734	831	224	269	230	32	12	7.877
Jobbpart.										
Földszintes	1.563	1.942	1.407	421	37	9	5	1	3	5.388
1 emeletes	25	224	667	458	77	32	13	3	—	1.499
2 «	3	3	31	102	97	69	33	1	—	339
3 «	1	1	2	22	48	106	162	5	—	347
4 «	1	—	1	2	8	34	80	22	1	149
5 «	—	—	1	—	3	15	50	17	4	90
6 «	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
Összesen	1.593	2.170	2.109	1.005	270	265	343	50	9	7.814
Balpart.										
Földszintes	1.360	1.531	1.235	596	112	64	37	7	6	4.948
1 emeletes	27	93	321	634	269	163	42	5	—	1.554
2 «	11	16	59	311	433	508	143	7	2	1.490
3 «	2	7	22	119	319	983	829	42	7	2.330
4 «	—	4	2	25	44	140	364	75	13	667
5 «	—	1	1	6	11	80	186	50	9	344
6 «	—	—	—	—	1	24	5	4	—	34
Összesen	1.400	1.652	1.640	1.691	1.189	1.962	1.606	190	37	11.367

55. tábla. A lakóházak megoszlása magasság és a szobák százaléka szerint 1925-ben. (Vége.)

A lakóházak magassága		L a k ó h á z a k									Összesen
		1—2	3—5	6—10	11—20	21—30	31—50	51—100	101—150	151—	
		s z o b á v a l									
b) Százalékok.											
Budapest összesen.											
Földszintes	28·3	33·6	25·6	9·8	1·4	0·7	0·4	0·1	0·1	100·0	
1 emeletes	1·7	10·4	32·4	35·7	11·3	6·4	1·8	0·3	—	100·0	
2 «	0·8	1·0	4·9	22·6	29·0	31·6	9·6	0·4	0·1	100·0	
3 «	0·1	0·3	0·9	5·3	13·7	40·7	37·0	1·8	0·2	100·0	
4 «	0·1	0·5	0·4	3·3	6·4	21·3	54·4	11·9	1·7	100·0	
5 «	—	0·2	0·5	1·4	3·2	21·9	54·4	15·4	3·0	100·0	
6 «	—	—	—	—	2·8	66·6	13·9	13·9	2·8	100·0	
Összesen	15·6	19·9	19·6	14·1	7·6	11·6	10·1	1·3	0·2	100·0	
Beltelék.											
Földszintes	14·6	36·4	32·4	13·5	2·0	0·5	0·4	0·1	0·1	100·0	
1 emeletes	1·4	8·0	31·1	40·0	12·7	5·3	1·2	0·3	—	100·0	
2 «	0·5	1·0	4·7	23·5	30·6	31·3	8·0	0·3	0·1	100·0	
3 «	0·1	0·2	0·8	5·3	14·3	42·3	35·3	1·4	0·3	100·0	
4 «	0·1	0·5	0·4	3·4	6·6	21·4	54·7	11·4	1·5	100·0	
5 «	—	0·2	0·5	1·1	3·3	22·1	54·8	15·4	2·6	100·0	
6 «	—	—	—	—	2·8	66·6	13·9	13·9	2·8	100·0	
Összesen	5·6	14·6	17·8	16·5	10·9	17·3	15·2	1·8	0·3	100·0	
Kültelék.											
Földszintes	36·9	31·8	21·2	7·6	1·1	0·8	0·4	0·1	0·1	100·0	
1 emeletes	2·2	14·8	34·6	27·9	8·9	8·4	2·9	0·3	—	100·0	
2 «	2·3	1·1	6·4	17·3	19·5	33·1	18·8	1·1	0·4	100·0	
3 «	—	1·7	1·7	4·4	5·0	18·9	61·1	7·2	—	100·0	
4 «	—	—	—	—	—	20·0	44·0	28·0	8·0	100·0	
5 «	—	—	—	20·0	—	—	20·0	20·0	40·0	100·0	
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen	30·1	27·7	22·0	10·6	2·8	3·3	2·9	0·4	0·2	100·0	
Jobbpart.											
Földszintes	29·0	36·0	26·1	7·8	0·7	0·2	0·1	—	0·1	100·0	
1 emeletes	1·7	15·0	44·5	30·6	5·1	2·0	0·9	0·2	—	100·0	
2 «	0·9	0·9	9·1	30·1	28·6	20·4	9·7	0·3	—	100·0	
3 «	0·3	0·3	0·6	6·3	13·8	30·6	46·7	1·4	—	100·0	
4 «	0·7	—	0·7	1·3	5·3	22·8	53·7	14·8	0·7	100·0	
5 «	—	—	1·1	—	3·3	16·7	55·6	18·9	4·4	100·0	
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen	20·4	27·8	27·0	12·8	3·5	3·4	4·4	0·6	0·1	100·0	
Balpart.											
Földszintes	27·5	30·9	25·0	12·0	2·3	1·3	0·8	0·1	0·1	100·0	
1 emeletes	1·7	6·0	20·7	40·8	17·3	10·5	2·7	0·3	—	100·0	
2 «	0·7	1·1	4·0	20·9	29·0	34·1	9·6	0·5	0·1	100·0	
3 «	0·1	0·3	0·9	5·1	13·7	42·2	35·6	1·8	0·3	100·0	
4 «	—	0·6	0·3	3·8	6·6	21·0	54·6	11·2	1·9	100·0	
5 «	—	0·3	0·3	1·7	3·2	23·3	54·1	14·5	2·6	100·0	
6 «	—	—	—	—	2·9	70·6	14·7	11·8	—	100·0	
Összesen	12·3	14·5	14·4	14·9	10·5	17·3	14·1	1·7	0·3	100·0	

IX. Az épületek lakói.

a) Épületek.

Ismét más, nagyon érdekes része tanulmányunknak annak a kérdésnek vizsgálata, hogy az épületek milyen csoportokat alkottak a lakók száma szerint. Az *épületstatistika társadalompolitikai vonatkozásai itt emelkednek legmagasabb fokra*. S ha ez a tanulmány nem is mehet bele a kérdés olyan mély tárgyalásába, amint arra az anyag módot nyújtana, teszi azért, mert az *épületstatistika határvonala itt már veszedelmesen érintkezik a lakásstatistikáéval, melyet átlépni viszont e tanulmány céljával ellenkeznék*.

a) Az 1906. évi összeírás eredményei.

56. tábla. Az épületek megoszlása a lakók száma szerint 1906-ban.

Városrész	É p ü l e t e k											Összes épületek
	0	1	2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—200	201—300	301—	
	l a k ó v a l											
	a) Abszolút számok.											
Budapest	684	110	362	1.513	2.540	2.976	3.662	2.644	1.813	381	144	16.829
Jobbpart	301	52	208	904	1.343	1.400	1.273	441	113	22	14	6.071
Balpart	383	58	154	609	1.197	1.576	2.389	2.203	1.700	359	130	10.758
	b) Százalékok.											
Budapest	4·0	0·7	2·1	9·0	15·1	17·7	21·8	15·7	10·8	2·3	0·8	100·0
Jobbpart	5·0	0·8	3·4	14·9	22·1	23·0	21·0	7·3	1·9	0·4	0·2	100·0
Balpart	3·6	0·5	1·4	5·7	11·1	14·7	22·2	20·5	15·8	3·3	1·2	100·0

1906-ban Budapesten az épületeknek aránylag csekély része volt lakatlan; azok az épületek pedig még inkább ritkaságszámba mentek, melyeknél 1 vagy 2 lakó volt. Üres vagy 1—2 lakójú épületek Budán gyakrabban fordultak elő. A 3—5 lakójú épületek száma már erősebb pozíciójú; 6—10 lakójú épületek száma már csaknem, a 11—20 lakójú épületeké pedig több mint $\frac{1}{6}$ -része voltak az összes budapesti épületeknek, hogy azután a legmagasabb arányszámot, melyazonban az épületek $\frac{1}{6}$ -részénél alig valamivel volt több, a 21—50 lakójú épületek javán lássuk. 51—100 lakójú épületek száma ismét már csak megközelítően hatodrésze volt az összes épületeknek. A 101—200 lakójú épületek arányszáma még inkább esett, olyan épületek azután, melyekben 200—300 vagy 300-nál több lakó tartózkodott, már nagyon ritka volt 1906-ban Budapesten.

A jobbparti városrészben sokkal inkább domináltak azok az épület-típusok, amelyekben aránylag mégis kisebb volt a lakók száma. A maximális arányszámot a 11—20 lakójú épületek mutatták (de a 6—10 és 21—50 lakójú épületek arányszáma is közeljárt a maximumhoz). Nem csoda így, hogy a 6—50 lakójú épületek az összes épületeknek 66·1%-át tették. A balparti városrészben a maximumot feljebb látjuk. A 21—50 lakójú épületek arányszáma volt a legmagasabb itt, de hogy mennyire a nagyobb lakott-ságú épületek emelkednek itt döntő jelentőségre, mutatja az, hogy a 20—200 lakójú épületek arányszáma 61·5%, másfelől az, hogy míg a legfeljebb 10 lakójú épületek arányszáma a jobbparton 46·2%-a volt az összes épületeknek, addig a balparton ez az arányszám csupán 22·3%.

β) Néhány adat 1910-ről.

Az 1910. évről a következő adatok állanak rendelkezésünkre :

57. tábla. Az épületek megoszlása városrészenként a lakók száma szerint 1910-ben.

Városrész	É p ü l e t e k									Összesen
	0	1—5	6—10	11—20	21—50	51— 100	10— 200	201— 300	300—	
	l a k ó v a l									
a) Abszolút számok.										
Budapest.....	573	2.251	2.842	3.233	3 788	2 721	2.015	415	197	18 035
Jobbpart	308	1.285	1.532	1.564	1.364	472	220	29	17	6.791
Balpart	265	966	1.310	1.669	2.424	2.249	1.795	386	180	11.244
b) Százalékok.										
Budapest.....	3·18	12·48	15·76	17·93	21·00	15·09	11·17	2·30	1·09	100·00
Jobbpart	4·60	18·90	22·50	23·20	20·20	6·80	3·20	0·40	0·20	100·00
Balpart	2·31	8·62	11·62	14·92	21·55	20·04	16·00	3·43	1·51	100·00

A lakatlan épületek arányszáma (és száma is) megfogyott 1910-re ; a balparton inkább. Az 1—5 lakójú épületek arányszáma viszont emelkedett ; Budán árnyalatnyival csökkent, a pesti oldalon annál inkább felszökött (7·60—8·62%). A 6—10 lakójú épületek arányszáma hasonló irányt követett : a jobb- és balparti arányszámok fejlődése azonban most közös irány felé haladt. Pontosan ugyanaz áll a 11—20 lakójú épületekről is. A 21—50 lakóházakról már nem mondhatjuk ezt ilyen biztonsággal : az épületek arányszáma kisebb lett 1910-re, ám Budán a csökkenés észlelhetőbb volt. Az 51—100 lakójú épületek arányszámának alakulása körülbelül ugyanilyen volt. A 101—200 lakójú épületeknél azonban ugyan más a helyzet : ezek száma 11·2%-kal szaporodott 1910-re. A 300-nál több lakójuké még inkább : 35·7%-kal.

Vizsgáljuk meg most már azt, hogy az épületek *mediánjai* miképpen alakultak 1906-ban és 1910-ben :

	1906		1910
Budapest	21·88 lakójú épület		23·70 lakójú épület
Jobbpart	11·62 „ „		12·36 „ „
Balpart	37·60 „ „		39·95 „ „

γ) Változások a háború után.

Mi volt a helyzet 1920-ban?

58. tábla. Épületek megoszlása a lakók száma szerint 1920-ban.

Városrész	É p ü l e t e k											Összes épületek
	0	1	2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—200	201—300	301—	
	l a k ó v a l											
	a) Abszolút számok.											
Budapest	427	136	452	2.091	3.357	3.617	4.082	3.083	2.230	396	149	20.020
Jobbpart	149	58	240	1.126	1.865	1.807	1.392	502	305	58	21	7.523
Balpart	278	78	212	965	1.492	1.810	2.690	2.581	1.925	338	128	12.497
	b) Százalékok.											
Budapest	2·1	0·7	2·3	10·4	16·8	18·1	20·4	15·4	11·1	2·0	0·7	100·0
Jobbpart	2·0	0·8	3·2	14·8	24·8	24·0	18·5	6·7	4·1	0·8	0·3	100·0
Balpart	2·2	0·6	1·7	7·8	11·9	14·5	21·5	20·7	15·4	2·7	1·0	100·0

Az üresen álló épületek arányszáma még kisebb lett és körülbelül csak fele volt immár az 1906. évi arányszámnak. De ekkor is megállapíthattuk egyfelől azt, hogy megnőtt a kevesebb lakójú épületek arányszáma. 1906-ban még mindössze az épületeknek 11·8%-ában lakott 1—5 lakó; 1920-ban ez az arányszám 13·4% lett volna. A 3—5 lakójú épületek száma azonban még erősebben szaporodott. Ezek száma 1906 óta 578-cal nőtt meg, az 1906. évi szám 38·2%-ával. A 6—10 lakójú — s bár már kevésbé — a 11—20 lakójú épületek arányszáma is nagyobbodott úgy 1906-tal, mint 1910-zel szemben. Ezt a fejlődést csak megerősítette az a körülmény, hogy a 6—10 lakójú épületek száma 1906-tól 1920-ig 32·2%-kal (1910-től 18·1%-kal) nőtt meg s a 11—20 lakójú épületek is 21·6%-kal (1910-től 11·9%-kal). Másfelől persze a 21—50 lakójú épületekre 1920-ban határozottan kisebb része esett az épületeknek, mint 1906-ban (ha valamivel több is, mint 1910-ben). Az ilyen épületek száma is csak 11·5%-kal szaporodott 1906-tól. Az 51—100 lakójú épületek arányszáma szintén kisebb lett, mint 1906-ban vagy 1910-ben. Ellenkező fejlődés látszik a 101—200 lakójú épületeknél: számuk 417-tel emelkedett, 23·0%-kal tehát 1906 óta. A soklakójú épületek számának terjeszkedését tehát itt is megállapíthatjuk. Bár az is tény, hogy a 201—300 és a 300-nál több lakójú épületek száma szinte mitsem változott 1906 óta. De vessük össze az 1920. évi adatokat az 1910. évekkel; kitűnik, hogy a 201—300 s a 300-nál több lakójú épületek száma erősen fogyott. A tömegszállások jellegvái megritkultak. Nem írhatjuk ezt a háborús veszteségek számlájára. Hiszen Budapest népessége 1920-ban több volt, mint 1910-ben. Csak arra gondolhatunk, hogy az évtized folyamán történt építkezések révén Budapest népének a lakóházakban való elhelyezkedése valamivel emberségesebb lett. Ez viszont azt mutatja, hogy talán mégsem lehettek annyira rosszabbakká 1920-ra Budapest lakásviszonyai, mint esetleg egyébként gondolhatnók.

d) A háború utáni építkezések hatása.

1925-ben a lakó nélkül álló épületek arányszáma, mint ezekből az adatokból kitűnik: árnyalatnyilag újra kevesbedett.

59. tábla. Az épületek megoszlása a lakók száma szerint 1925-ben.

Városrész	É p ü l e t e k										Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—200	201—300	301—	
	l a k ó v a l										
Jobbpart : a) Abszolút számok.											
Beltelek	73	103	512	1.001	1.284	1.280	485	309	43	18	5.108
Kültelek	139	295	1.018	954	548	194	55	26	19	6	3.254
Együtt	212	398	1.530	1.955	1.832	1.474	540	335	62	24	8.362
Balpart :											
Beltelek körúton belül	56	22	99	114	223	675	971	447	45	13	2.665
« « kívül	81	72	182	307	487	907	1.257	1.319	253	58	4.923
Együtt	137	94	281	421	710	1.582	2.228	1.766	298	71	7.588
Kültelek.....	84	285	997	1.232	1.132	962	506	294	117	72	5.681
Összesen.....	221	379	1.278	1.653	1.842	2.544	2.734	2.060	415	143	13.269
Budapest. Beltelek	210	197	793	1.422	1.994	2.862	2.713	2.075	341	89	12.696
Kültelek ...	223	580	2.015	2.186	1.680	1.156	561	320	136	78	8.935
Mindössze	433	777	2.808	3.608	3.674	4.018	3.274	2.395	477	167	21.631
Jobbpart : b) Százalékok.											
Beltelek	1·4	2·0	10·0	19·6	25·1	25·1	9·5	6·1	0·8	0·4	100·0
Kültelek.....	4·3	9·1	31·3	29·3	16·8	5·9	1·7	0·8	0·6	0·2	100·0
Együtt	2·5	4·8	18·3	23·4	21·9	17·6	6·5	4·0	0·7	0·3	100·0
Balpart :											
Beltelek körúton belül	2·1	0·8	3·7	4·3	8·4	25·3	36·4	16·8	1·7	0·5	100·0
« « kívül	1·7	1·5	3·7	6·2	9·9	18·4	25·5	26·8	5·1	1·2	100·0
Együtt	1·8	1·2	3·7	5·6	9·4	20·8	29·4	23·3	3·9	0·9	100·0
Kültelek.....	1·5	5·0	17·5	21·7	19·9	16·9	8·9	5·2	2·1	1·3	100·0
Összesen.....	1·7	2·9	9·6	12·4	13·9	19·2	20·6	15·5	3·1	1·1	100·0
Budapest. Beltelek	1·7	1·6	6·2	11·2	15·7	22·5	21·4	16·3	2·7	0·7	100·0
Kültelek ...	2·5	6·5	22·5	24·5	18·8	12·9	6·3	3·6	1·5	0·9	100·0
Mindössze	2·0	3·6	13·0	16·7	17·0	18·6	15·1	11·1	2·2	0·7	100·0

Az 1—2 lakójú épületek arányszáma azonban tovább emelkedett; 1906-hoz viszonyítva az arányszám most már csaknem $\frac{1}{3}$ -részével lett nagyobb. Valóban, az 1—2 lakójú épületek száma Budapesten még 1920-ban is csak 588 volt (sőt 1906-ban mindössze 472) s ezzel szemben 1925-ben számuk már 777; a legutolsó öt évben 32·3%-os fejlődés. Ám a 3—5 lakójú épületek arányszáma is ugyancsak megduzzadt 1925-re (10·4, 13·0%) s ami talán még jellemzőbb: 717-el növekedett meg számuk is (34·4%). Ha az ilyen épületek számát az 1906. évi számhoz viszonyítjuk, kiderül, hogy 1925-ben 85·6%-kal több 3—5 lakójú épület állt Budapest területén; ez is nyilvánvaló jele a kisebb épületek térhódításának. A 6—10 lakójú épületek arányszáma viszont valamivel meggyengült, ha az 1906. évi aránynál magasabb is volt. Az efajta épületek t. i. 1906-tól 1920-ig ugyan gyors tempóban fejlődtek (2540, 3357 épület; 32·2%), azóta azonban csak 251-el nőtt meg a számuk (7·5%). A 11—20 szobájú épületek arányszáma erősebb csökkenésen ment át, mint akár 1906, akár 1910 után; ez épületek számában is alig mutatkozott csekély emelkedő mozgalom 1920-tól 1925-ig. Ugyanez áll a 21—50 lakójú épületekre, amelyek azonban már 1906-tól kezdve egyre kisebb szerepet játszottak Budapest épületei között. Az abszolút számok összehasonlítása azt mutatja, hogy 1906-tól 1920-ig ugyan ezeknek az épületeknek a száma 420-szal emelkedett (12·2%-kal), 1925-ben azonban 64 épülettel kevesebb tartozott ebbe a kategóriába. Az 51—100 lakójú épületek arányszáma kisebb mértékben szintén csökkent 1906 óta; viszont ez épületek szaporulata mégis 191 volt a két utolsó megfigyelés között, 6·2%-nyi tehát. Az 1906 óta lebonyolódott fejlődés sokkal nagyobbvonalú (23·8%). Még inkább izmosodott az 1920. évi állapothoz képest a 101—200 lakójú épületek száma: a 165 egységnyi szaporulat 7·4%-ot jelent. Ezt mondhatjuk a 201—300 lakójú épületekre is; számuk 81-gyel (20·5%-kal) növekedett. A 300-nál több lakójú épületek szaporulata 12·1% volt: számuk az előbbi 149-ről 18 új egységgel bővült.

Budapest épületeit a lakók száma szerint is tagolva, világosan észrevehetjük azt az irányzatot, hogy egyfelől az egészen kis épületek, másfelől az egészen nagy épületek azok az épülettípusok, amelyek száma a legnagyobb fejlődésen ment keresztül. A szegénység és a jómód közös törekvésének eredményei ezek a számok. Az 1—2 vagy 3—5 lakójú épületek számának gyors növekedése nyilván azzal függ össze, hogy ezeket az épületeket vagy az igen szegény emberek emelték, akik megelégedtek azzal, ha valami, bár a legszűkebb viskó állt a tulajdonukban; vagy másrészt azok a már az életpályájukon sikerhez jutott emberek, akiknek megvolt a módjuk arra, hogy a maguk és családjuk számára különb hajlékot emeljenek.

Ám a sok lakójú épületek számának gyors emelkedése szintén azt mutatja, hogy itt a szegénység és jómód egyirányban érvényesülő hatásáról

van szó. Ezeket az építkezéseket t. i. jobbra a szegényebb néposztályok számára végzik; viszont a vállalkozói szellem hordta össze a szükséges tőkét, ezekben a nehéz időkben is előnyösnek ítélve meg a lakóházakba való pénzbefektetést.

A Duna jobbpartján erősen mutatkozott a kevesebb lakójú épületek arányszámának emelkedése. Az 1—2 lakójú épületeknél talán nem is annyira látszik meg ez — noha itt is meglátszik — mint inkább a 3—5 lakójúaknál. A jobbparti részeken ez az arányszám 14·8%-ról újabb 3·5%-kal emelkedvén, itt csaknem negyedrésnyi arányban változott meg ennek az épületcsoportnak a százaléka. A budai oldalon 1920-ban mindössze 1126, 3—5 lakó által lakott épület volt, de ennél utóbb már 404-gyel több; e házak száma 35·8%-kal emelkedett. Budán azonban ezzel szinte le is zárul azoknak a nagyobb jelentőségű változásoknak a sorozata, amelyeknek nyomait az épületek arányszámának emelkedésében is meg tudjuk figyelni. A 11—20, valamint a 21—50 lakójú jobbparti épületek arányszáma kifejezetten hanyatló volt 1925-ben; ez épületek abszolút számai is csak jelentéktelen mozgalmat mutattak, különösen az előbb említett épületcsoporté. De ugyanez áll — többé-kevésbé — a többi épületekre is: úgy, hogy az 1925. évi statisztikának az a meglepő tanulsága van, hogy míg egyfelől Budán, mint tanulmányunk más helyén már láttuk, a nagyobb épületek nagy hódításokat tettek 1925-ben, ezzel szemben az épületeknek lakóik száma szerint való tagozódása azt mutatja, hogy 1925-ben aránylag ritkábbak voltak a nagyon sűrűn lakott lakóházak, mintsem 1920-ban! 1906-hoz képest a helyzet nem ennyire mutatós: 1906 óta ugyanis Budán háromszorosra nőtt a 101—200 s a 201—300 lakójú épületek száma és kétharmadrésznyivel több volt a 300-nál több lakójú épületek száma is. Ezek a számok tehát azt bizonyítják, hogy a 1920 táján Budapest jobbparti épületeinek lakottságában kétségkívül érezhető feszültség 1920 után enyhülni kezdett.

A balparton megállapíthatjuk, hogy főképen a kevesebb lakójú épületek fordultak elő aránylag jóval sűrűbben 1925-ben, mint 1920-ban. Az 1—2 lakójú épületek arányszáma pl. 2·3-ról 2·9%-ra emelkedett fel; a 3—5 lakójú épületek száma 7·8%-ról 9·6%-ra. A balparti részek sajátossága, hogy itt még a 6—10 lakójú épületek arányszáma is nagyobb lett. Csupán a 11—20 lakójú épületektől felfelé látjuk azt, bezárólag az 51—100 lakójú épületekig, hogy egyes épületcsoportok arányszáma kisebbedett 1925-ben. De már a 101—200, még inkább a 201—300, végül pedig a 300-nál több lakójú épületek arányszáma a balparti részeken emelkedett 1920 után. A balparton — semmi kétség nem fért hozzá — a közepesen lakott épületek ugyancsak háttérbe szorultak a zsúfoltabb épületekkel szemben. Valóban: a balparton a 201—300 lakójú épületek száma 77-tel emelkedett (22·8%) s a 300-nál több lakójú épületek száma is 15-tel (11·7%). A 101—200 lakójú épületek száma is 135 egységgel s habár itt az emelkedés az imént jelzett mértéknél kisebb (7·0%), mégis elég figyelemreméltó

volt. A duna-balparti részeken tehát — ismételjük — inkább tűnt szembe, mint a jobbparton, a háború utáni viszonyoknak az a sajátossága, hogy a nagytömegű lakó által lakott épületek száma — a balparton arányszáma is — megduzzadt. Ez az 1906. évi számokkal való összehasonlítás révén nem ötlik annyira szembe (érdekes ellentét a jobbparton ismertetett fejlődéssel szemben); sőt azt hihetnők, hogy a viszonyok a háború után jobbak voltak, mint 1906-ban. E véleményeket agyonsújtja az az összehasonlítás, mely az 1920. évvel veti össze az 1925. évi összeírás számait.

Az építtetők a jobbparton jóval erősebben kihasználták a *belterületi telkeket*: erre vall az, hogy itt az épületeknek csak töredékrésze 1 vagy 2 lakójú; a külső területen csaknem minden tizedik ház ilyen volt 1925-ben. Aránylag ritkán fordulnak elő a 3—5 lakójú épületek is a jobbpart belső részein; a külterületen annál gyakoribbak: az itt fekvő épületeknek majdnem $\frac{1}{3}$ -része ilyen. A 6—10 lakójú épületeknél indul meg a kiegyenlítődés: a belső terület épületeinek már csaknem $\frac{1}{5}$ -része efajta épület. A külterületen még csaknem akkora a részük, mint a 3—5 lakójú épületeké, noha kétségtelen, hogy a külterületen a 6—10 lakójú épületekkel nagyjában ki is töltődik az épületeknek csaknem $\frac{3}{4}$ -része; a 21-nél több lakóval bíró épületek arányszáma csak 25·2%. A jobbpart belső területén viszont a 11—20 s a 21—51 lakójú épületcsoportok a tipikusak; egyformán osztozkodnak s az összes épületek 50·2%-a ilyen. A belterület kiforrottabb viszonyaira mutat az, hogy az 50—100 lakójú épületek aránya is megközelítette a 10%-ot.

A balpart belterületének sokkalta más viszonyait eléggé jellemzi az, hogy míg a jobbpart beltelkein az épületeknek 33·0%-ában, csaknem $\frac{1}{3}$ -részében tehát, legfeljebb 10 lakó lakott csupán, itt ez az arányszám csupán 12·3%, kétötöde sem a jobbparton észlelt arányszámoknak. E tekintetben nincs is nagy különbség: akár a balparti belterületnek a körúton kívül, akár azon belül eső részét vizsgáljuk. Még a 11—20 lakójú épületek is meglehetősen ritkán kerültek a megfigyelők szeme elé a balpart belső területein s az igazi nagy arányszámokat csupán a 21—50 lakójú épületeknél kezdjük látni; ezekre már a balparti belső területek épületeinek erős $\frac{1}{5}$ -része esik. Az 51—100 lakójú épületek számánál kulminál azután a balpart belterületi épületeinek arányszámaiból alakított számsor, noha a 101—200 lakójú épületek csoportja is még a balpart belső részein fekvő épületeknek csaknem $\frac{1}{4}$ -részét alkotta. *Ha tehát a jobb- és a balparti belterület számsorát egymással összehasonlítjuk, íziben szemünkbe ötlik az, hogy a jobbparti számok tulajdonképen szimmetrikus görbe alakjában lépnek elénk, a balpartiak görbéje pedig hosszú lejtős vonalú felemelkedés után hirtelen zuhanik le.*

A belterületnek a körúton kívül és belül eső részei között is van minden rokonvonás ellenére *jellemző különbség*. A körúton belül eső részeken az épületek tipikus csoportja (61·7%) a 21—100 lakójú épületeknél,

a körúton belül eső részeken az igazi többség az 51—200 lakójú épületeknél jelentkezik; ezekre esett az épületek 52·2%-a. A balpartnak a körúton kívül eső belterületi részeinek az is érdekes és fontos jelensége, hogy itt az épületeknek 6·3%-ában lakott 201-nél több lakó; a körúton belül eső részeken az épületeknek jóval kisebb része (2·2%) volt ilyen. A balpart külterületén — akárcsak a jobbparton — azok az épületek a leggyakoribbak, amelyekben legfeljebb 10 vagy esetleg 20 lakó lakik. A számításokat az előbbi csoporttal zárva, ezekre a csoportokra 45·7%-a esett az épületeknek és 65·6%-a a 20 lakónál kevesebb lakójú épületekre. *A balparti kerületeknek egészen más viszonyai vannak, mint a jobbpartiaknak. Itt. t. i. a 21—50 lakóval bíró épületek arányszáma csaknem háromszor annyi, mint a jobbparton, az 51—100 lakóval bíróké pedig ötször akkora; a 101—200 lakóval bíró épületeknél ez a különbség évenséggel 6·5-szeresre tágu ki. A képet némileg megzavarják a 201—300 lakójú épületek arányszámai, de a 300-nál több lakóval bíró épületek arányszáma ismét a balparton hat és félszerre akkora, mint a jobbpart külterületén. A leginkább zsúfolt épületeknek a balparti külterületen való sűrű előfordulása okozta azonban azt, hogy a balpart bel- és külterületén szinte pontosan egyforma számban írtak össze 1925-ben 300-nál több lakójú épületeket.*

e) Az épületek magassága és azok lakóinak száma.

Kutatásainknak ebben a részében is módot nyújt nekünk székesfővárosi statisztikai hivatal adatkincse arra, hogy az épületek *magasságát az épületeknek a lakók száma szerint való megoszlásával kombináljuk*. Itt csak a legszükségesebb adatok közlésére szorítkozunk, — a részletesebb adatokat a lakóházakról mutatván csak be. (Lásd a 176. és 177. oldalon.)

A földszintes házaknak aránylag kis része az, ahol a lakók száma 20-nál több (23·6%); a földszintes házak többnyire mégis a kisebb épületek sorából kerülnek ki, ahol kevesebb a lakás és kevesebb a mód több lakó elhelyezésére is. Az *egyemeletes* házak sorából a 20-nál több lakójú épületek épen az épületek felerészét teszik, sőt ez épületek 24·1%-ában a lakosság száma az 50-et is meghaladta. A *kétemeletes* házaknak erős többségében lakott már 20-nál több lakó; ez épületeknek 81·2%-a volt ilyen, sőt 24·2%-ukban a lakosság száma 100-nál is több volt. A *háromemeletes* épületeknél már a 100-nál több lakójú épületek arányszámát vehetjük fontos jellemvonásnak. Valóban ez épületeknek már 40·0%-ában volt 100-nál több lakó, sőt csaknem ugyanennyi lévén 51—100 lakójú épület is, a háromemeletes épületeknek 78·2%-ában 50-nél több lakó lakott. *Még jobban kidomborodik a 100-nál több lakójú épületek jelentősége a négyemeletes épületek sorában.* Felénél nagyobb részükben (53·6%) a lakások száma 100-as határon felül jutott s ha ezekhez hozzászámítjuk még az 51—100 lakójú épületeket: 81·6%-kal

60. tábla. Az épületek magasság és a lakók száma szerint 1925-ben.

Az épületek magassága	É p ü l e t e k											Összesen
	0	1—2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101	200	201—300	301—	
	l a k ó v a l											
a) Abszolút számok.												
Budapest összesen.												
Földszintes	319	684	2.437	2.943	2.446	1.881	598	172	54	22	11.556	
1 emeletes	46	73	261	524	853	909	519	256	51	16	3.508	
2 „	21	12	58	85	241	619	650	436	73	29	2.224	
3 „	12	2	39	37	94	447	1.106	922	184	54	2.897	
4 „	5	5	7	12	32	106	253	375	74	36	905	
5 „	2	—	2	4	6	52	119	222	40	9	456	
6 „	—	—	—	—	1	3	28	8	1	1	42	
6— „	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
Megjelölés nélkül	28	1	4	3	1	1	1	3	—	—	42	
Összesen	433	777	2.808	3.608	3.674	4.018	3.274	2.395	477	167	21.631	
Beltelek.												
Földszintes	124	152	569	1.025	1.105	1.092	292	113	27	6	4.505	
1 emeletes	28	29	128	296	572	651	346	152	32	5	2.239	
2 „	21	10	46	62	198	531	595	356	40	15	1.874	
3 „	12	—	38	26	83	428	1.082	859	131	26	2.685	
4 „	5	5	7	9	30	105	251	363	71	29	875	
5 „	2	—	1	4	5	52	119	220	39	7	449	
6 „	—	—	—	—	1	2	27	8	1	1	40	
6— „	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
Megjelölés nélkül	18	1	4	—	—	1	1	3	—	—	28	
Összesen	210	197	793	1.422	1.994	2.862	2.713	2.075	341	89	12.696	
Kültelek.												
Földszintes	195	532	1.868	1.918	1.341	789	306	59	27	16	7.051	
1 emeletes	18	44	133	228	281	258	173	104	19	11	1.269	
2 „	—	2	12	23	43	88	55	80	33	14	350	
3 „	—	2	1	11	11	19	24	63	53	28	212	
4 „	—	—	—	3	2	1	2	12	3	7	30	
5 „	—	—	1	—	1	—	—	2	1	2	7	
6 „	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Megjelölés nélkül.	10	—	—	3	1	—	—	—	—	—	14	
Összesen	223	580	2.015	2.186	1.680	1.156	561	320	136	78	8.935	

60. tábla. Az épületek magassága és a lakók száma szerint. (Vége.)

Az épületek magassága	é p ü l e t e k										Összesen
	0	1—2	3—0	6—10	11—20	21—50	51—100	101—200	201—300	301—	
	l a k ó v a l										
b) Százalékok.											
Budapest összesen.											
Földszintes	2·8	5·9	21·1	25·5	21·1	16·3	5·2	1·5	0·4	0·2	100·0
1 emeletes	1·3	2·1	7·4	14·9	24·3	25·9	14·8	7·3	1·5	0·5	100·0
2 „	1·0	0·6	2·6	3·8	10·8	27·8	29·2	19·6	3·3	1·3	100·0
3 „	0·4	0·1	1·4	1·3	3·2	15·4	38·2	31·8	6·3	1·9	100·0
4 „	0·5	0·6	0·8	1·3	3·5	11·7	28·0	41·4	8·2	4·0	100·0
5 „	0·4	—	0·4	0·9	1·3	11·4	26·1	48·7	8·8	2·0	100·0
6 „	—	—	—	—	2·4	7·1	66·7	19·0	2·4	2·4	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	100·0	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	66·7	2·4	9·5	7·1	2·4	2·4	2·4	7·1	—	—	100·0
Összesen	2·0	3·6	13·0	16·7	17·0	18·6	15·1	11·1	2·2	0·7	100·0
Beltelek.											
Földszintes	2·8	3·4	12·6	22·8	24·5	24·2	6·5	2·5	0·6	0·1	100·0
1 emeletes	1·3	1·3	5·7	13·2	25·5	29·1	15·5	6·8	1·4	0·2	100·0
2 „	1·1	0·5	2·5	3·3	10·6	28·3	31·8	19·0	2·1	0·8	100·0
3 „	0·4	—	1·4	1·0	3·1	15·9	40·3	32·0	4·9	1·0	100·0
4 „	0·6	0·6	0·8	1·0	3·4	12·0	28·7	41·5	8·1	3·3	100·0
5 „	0·4	—	0·2	0·9	1·1	11·6	26·5	49·0	8·7	1·6	100·0
6 „	—	—	—	—	2·5	5·0	67·5	20·0	2·5	2·5	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	100·0	—	—	100·0
Megjelölés nélkül	64·3	3·5	14·3	—	—	3·6	3·6	10·7	—	—	100·0
Összesen	1·7	1·6	6·2	11·2	15·7	22·5	21·4	16·3	2·7	0·7	100·0
Kültelek.											
Földszintes	2·8	7·6	26·5	27·2	19·0	11·2	4·3	0·8	0·4	0·2	100·0
1 emeletes	1·4	3·5	10·5	18·0	22·1	20·3	13·6	8·2	1·5	0·9	100·0
2 „	—	0·6	3·4	6·6	12·3	25·1	15·7	22·9	9·4	4·0	100·0
3 „	—	0·9	0·5	5·2	5·2	9·0	11·3	29·7	25·0	13·2	100·0
4 „	—	—	—	10·0	6·7	3·3	6·7	40·0	10·0	23·3	100·0
5 „	—	—	14·3	—	14·3	—	—	28·6	14·3	28·5	100·0
6 „	—	—	—	—	—	50·0	50·0	—	—	—	100·0
6— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	71·4	—	—	21·4	7·2	—	—	—	—	—	100·0
Összesen	2·5	6·5	22·5	24·5	18·8	12·9	6·3	3·6	1·5	0·9	100·0
Statistikai Közlemények.											
12											

ezekre esik a túlnyomó többsége. Ugyanez áll — még fokozott mértékben — az ötemeletes épületekre; 59·5%-uk 100-nál több lakójú volt; 85·6%-uk pedig 50-nél több lakójú. A hatemeletes épületek között ismét találkozunk azzal a furcsa eredménnyel, hogy azon részük túlnyomó, melyek lakóinak száma 51—100 között mozgott. Ilyen volt t. i. ez épületek $\frac{2}{3}$ -része.

A bel- és külterület szerint is érdemes szemlét tartani Budapest különböző magasságú épületeinek a lakók száma szerint való megoszlásáról. A földszintes házak között ugyan aránylag jóval többet látunk a külterületen olyant, amelyben a lakók száma csekély. *De már itt is feltűnedezik a külterületi épületeknek az az ugyancsak szerencsétlen sajátossága, hogy a külterületen aránylag nagyon sok azoknak az épületeknek a száma, amelyek földszintes létükre is zsúfoltak.* A 201—300 lakójú földszintes épületek száma pl. úgy a bel-, mint a külterületen 27 volt. *De mennyivel súlyosabb jelentősége van annak a két számnak, hogy a belterületen 6, a külterületen 16 földszintes épületben volt a lakók száma 300-nál is több.* Az egyemeletes épületek között már nem tűnik annyira szembe a külbeli épületeknek a belterületiekhez képest ritkább lakottsága. De ha azokra az épületekre esik pillantásunk, amelyekben nagyobb tömegű ember torlódik össze, mint lakótárs, ismét meg kell állapítanunk, hogy a külterület egyemeletes épületei között aránylag jóval sűrűbben adódnak olyan épületek, amelyekben 101—200, 201—300 vagy 300-nál több ember is lakik együtt. Jellemző adaléka statisztikánknak az, hogy 1925-ben a külterületen 11 olyan egyemeletes épület állott, amelyben 300-nál több lakó lakott; a belterületen csak öt! Az ilyen zsúfolt épületek viszonyairól ugyan az épületstatisztika magában is nyújt bizonyos tájékozódást: a nyers, abszolút számok láttára is kibontakozik a gondolkodó fő előtt a háttér, amely e számok mögött rejtőzik. *De épenséggel nem alap nélkül való kívánság az, amely arra irányul, hogy az ennyire zsúfolt házak viszonyait és különösen az ott élő lakosság szociális miliójét tüzetes, különleges statisztikai vizsgálódások tárgyává kell egyszer tenni.*

A kétemeletes épületeknél is azonos a legfőbb momentum, amelyet ki akarunk emelni. A kétemeletes épületeknek a belterületen csupán 21·9%-ában lakott 100-nál több lakó; a külterületi épületeknek 36·3%-ában, az eltérés ugyancsak nagy különbséget jelent. De a különbség itt is sokkal erőteljesebben nyilvánul meg a 201—300 és 300-nál több lakójú épületeknél: az utóbbiak arányszáma a külterületen ötször akkora, mint a belterületen. Emitt 15, a külterületen 14 ilyen épületet írtak össze 1925-ben. A háromemeletes épületek a belső területeken is több mint $\frac{1}{3}$ -részükben azt a célt szolgálják, hogy 100-nál több lakó számára adjanak fedeleket. A tömegszállítás tüneteit azonban aránylag itt is a külterületi épületeknél észlelhetjük inkább: 67·9%-a ez épületeknek ilyen megítélés alá tartozott, sőt 38·2%-ukban 200-nál is több lakó helyezkedett el. A négyemeletes épületeknél a különbség

látszólag kisebb a belső és külső területek között; a belterület négyemeletes épületei közül 52·9%, tehát már a nagyobbik rész nyújtott 100-nál több embernek lakást, a külterületen pedig 73·3%. A 200-nál több lakójú épületek arányszáma azonban valamivel kisebb itt, mint az imént láttuk; csupán 33·3%. Az *ötemeletes* épületeknél a belső területen kiválóan, sőt minden eddig jelzett példánál inkább, érvényesül az a szabály, hogy ez épületek többnyire már nagyon sok ember lakóhelyéül szolgálnak; 59·3%-ukban 100-nál több lakót írtak össze. A külterületi ötemeletes épületek között kettő olyant is találtak, ahol a lakók száma csupán 3—5 vagy 6—10 volt: ezek az épületek persze elsősorban nem, mint lakóház-épületek jöttek számba. *Annál inkább jellegzetes adat, hogy a külső területen található többi öt ilyen épület közül két épületben 101—200, egyben 201—300, kettőben pedig 300-nál több lakó lakott; a legtipikusabb adata ez a külterületi épületeknek.*

Tanulmányunknak ezen a részén kell módját ejtenünk annak, hogy az 1920. és 1925. évi épületstatistika alapján az épületeknek lakók száma szerint számított főbb *mediánértékeit* közöljük.

A) 1920.

Budapest	19·60
Jobbpart	11·60
Balpart	38·00

B) 1925.

Budapest	18·68
Jobbpart: Beltelek	16·72
Kültelek	5·92
Együtt	10·47

Balpart. Beltelek:

Körúton belül	57·60
Körúton kívül.....	66·82
Együtt	62·75

Kültelek	11·40
Összesen	45·92

Beltelek	68·40
Kültelek	8·61

Földszintes épületek	8·98
1 emeletes „	19·90
2 „ „	55·83
3 „ „	86·80
4 „ „	116·50
5 „ „	136·70
6 „ „	80·4

A székesfővárosi medián valóban csökkent 1925-re, annak ellenére, hogy a balparton emelkedett. Bel- és külterület között rendkívül nagy a különbség: így mégis csak a belterületen látszanak sokkal rosszabbaknak a viszonyok, mint a külterületen. A házak magassága szerint a két emeletes épületektől látjuk ugrásszerűleg növekedni a mediánt.

b) Lakóházak.

a) Az 1906., 1920. és 1925. évi adatokat itt együttesen tárgyaljuk.

Adataink második csoportja arra vonatkozik, hogy a lakóházak magassága és a lakottság között minő összefüggéseket találunk. Az 1906. és 1920. évi adatok nem mutatnak nagyobb eltéréseket az összes épületeknél megállapított tanulságokkal szemben, sőt, ha alább az 1925. évi adatok első részét közöljük, itt is alig mutatkoznak nagyobb eltérések.

61. tábla. A lakóházak megoszlása a lakók száma szerint 1906-ban és 1920-ban.

Városrész	L a k ó h á z a k											Összes lakóházak
	0	1	2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—200	201—300	301—	
	l a k ó v a l											
A) 1906.												
a) Abszolút számok.												
Budapest	232	54	285	1.271	2.197	2.703	3.450	2.544	1.750	365	107	14.958
Jobbpart	189	35	194	855	1.281	1.347	1.233	417	102	17	5	5.675
Balpart	43	19	91	416	916	1.356	2.217	2.127	1.648	348	102	9.283
b) Százalékok.												
Budapest	1·5	0·4	1·9	8·5	14·7	18·1	23·1	17·0	11·7	2·4	0·7	100·0
Jobbpart	3·3	0·6	3·4	15·1	22·6	23·7	21·7	7·4	1·8	0·3	0·1	100·0
Balpart	0·5	0·2	1·0	4·5	9·9	14·6	23·9	22·9	17·7	3·7	1·1	100·0
B) 1920.												
a) Abszolút számok.												
Budapest	93	76	323	1.707	2.895	3.231	3.718	2.947	2.142	376	117	17.625
Jobbpart	58	48	207	1.046	1.768	1.740	1.324	464	288	52	12	7.007
Balpart	35	28	116	661	1.127	1.491	2.394	2.483	1.854	324	105	10.618
b) Százalékok.												
Budapest	0·5	0·4	1·8	9·7	16·5	18·3	21·1	16·7	12·2	2·1	0·7	100·0
Jobbpart	0·8	0·7	3·0	14·9	25·2	24·9	18·9	6·6	4·1	0·7	0·2	100·0
Balpart	0·3	0·3	1·1	6·2	10·6	14·0	22·6	23·4	17·5	3·1	0·9	100·0

62. tábla. A lakóházak megoszlása a lakók száma szerint 1925-ben.

Városrész	L a k ó h á z a k											Összesen
	0	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-400	401--	
	l a k ó v a l											
a) Abszolút számok.												
I. kerület	58	38	141	740	896	715	523	215	186	36	4	3.552
II. "	13	10	37	203	357	432	320	158	87	17	—	1.634
III. "	42	13	97	498	611	616	563	139	36	12	1	2.628
IV. "	—	—	1	9	13	51	177	163	42	3	—	459
V. "	—	1	6	19	24	39	149	235	233	42	2	750
VI. "	9	5	54	241	303	449	488	646	383	97	6	2.681
VII. "	4	10	69	325	325	327	460	614	544	112	4	2.794
VIII. "	2	3	4	38	124	166	414	555	391	80	8	1.785
IX. "	—	2	11	32	37	64	224	231	345	123	11	1.080
X. "	8	8	61	291	424	362	410	152	62	35	5	1.818
Jobbpart :												
Beltelek	11	14	60	450	944	1.233	1.232	462	286	47	4	4.744
Kültelek	102	47	215	991	920	530	174	50	22	18	1	3.070
Összesen	113	61	275	1.441	1.864	1.763	1.406	512	309	65	5	7.814
Balpart :												
Beltelek körúton belül	1	—	4	29	60	142	608	946	419	55	—	2.264
" körúton kívül	1	5	9	81	186	375	808	1.229	1.301	283	18	4.296
" Együtt	2	5	13	110	246	517	1.416	2.175	1.720	338	18	6.560
Kültelek	21	24	193	845	1.004	941	906	421	280	154	18	4.807
Összesen	23	29	206	955	1.250	1.458	2.322	2.596	2.000	492	36	11.367
Budapest. Beltelek	13	19	73	560	1.190	1.750	2.648	2.637	2.007	385	22	11.304
" Kültelek	123	71	408	1.836	1.924	1.471	1.080	471	302	172	19	7.877
Mindössze	136	90	481	2.396	3.114	3.221	3.728	3.108	2.309	557	41	19.181
b) Százalékok.												
I. kerület	1·6	1·1	4·0	20·8	25·3	20·1	14·7	6·1	5·2	1·0	0·1	100·0
II. "	0·8	0·6	2·3	12·4	21·9	26·4	19·6	9·7	5·3	1·0	—	100·0
III. "	1·6	0·5	3·7	18·9	23·3	23·3	21·4	5·3	1·4	0·6	0·0	100·0
IV. "	—	—	0·2	2·0	2·8	11·1	38·6	35·5	9·2	0·6	—	100·0
V. "	—	0·1	0·8	2·5	3·2	5·2	19·9	31·3	31·1	5·6	0·3	100·0
VI. "	0·3	0·2	2·0	9·0	11·3	16·8	18·2	24·1	14·3	3·6	0·2	100·0
VII. "	0·1	0·4	2·5	11·6	11·6	11·7	16·5	22·0	19·5	4·0	0·1	100·0
VIII. "	0·1	0·2	0·2	2·1	6·9	9·3	23·2	31·1	21·9	4·5	0·5	100·0
IX. "	—	0·2	1·0	3·0	3·4	5·9	20·7	21·4	32·0	11·4	1·0	100·0
X. "	0·4	0·4	3·4	16·0	23·3	19·9	22·6	8·4	3·4	1·9	0·3	100·0
Jobbpart :												
Beltelek	0·2	0·3	1·3	9·5	19·9	26·0	26·0	9·7	6·0	1·0	0·1	100·0
Kültelek	3·3	1·5	7·0	32·3	30·0	17·3	5·7	1·6	0·7	0·6	0·0	100·0
Összesen	1·5	0·8	3·5	18·4	23·8	22·6	18·0	6·6	3·9	0·8	0·1	100·0
Balpart :												
Beltelek körúton belül	0·0	—	0·2	1·3	2·6	6·3	26·9	41·8	18·5	2·4	—	100·0
" körúton kívül	0·0	0·1	0·2	1·9	4·3	8·8	18·8	28·6	30·3	6·6	0·4	100·0
" Együtt	0·0	0·1	0·2	1·7	3·8	7·9	21·6	33·1	26·2	5·1	0·3	100·0
Kültelek	0·4	0·5	4·0	17·6	20·9	19·6	18·8	8·8	5·8	3·2	0·4	100·0
Összesen	0·2	0·3	1·8	8·4	11·0	12·8	20·4	22·9	17·6	4·3	0·3	100·0
Budapest. Beltelek.	0·1	0·2	0·7	4·9	10·5	15·5	23·4	23·3	17·8	3·4	0·2	100·0
" Kültelek	1·6	0·9	5·2	23·3	24·4	18·7	13·7	6·0	3·8	2·2	0·2	100·0
Mindössze	0·7	0·5	2·5	12·5	16·3	16·8	19·4	16·2	12·0	2·9	0·2	100·0

Mégsem érdektelen, hogy még 1925-ben is 136 olyan lakóház volt Budapesten, — túlnyomórészüik a külterületen s főképp a budai külterületen, — amelyben lakó nem lakott. *Micsoda nyomorúságos vityillók lehettek azok, vagy: nem lakott nagyszabású villák !* Az 1—2 lakóval bíró lakóházak arányszáma valamivel kisebb volt, mint az épületeknél láttuk, mint ahogy kivétel nélkül kisebb valamivel minden más lakóházcsoport arányszáma is, bezárólag a 11—20 lakóval bíró lakóház, illetőleg épületcsoportig. A 21—50 lakójú lakóházaknál láthattuk először a nyomát annak, hogy ezek aránylag sűrűbben fordulnak elő a lakóházak, mint a hasonló lakószámú épületek között. A szabály azután alig törik meg. Az 51—100 és a 101—200 s a 201—300 lakóval bíró lakóházak arányszáma is nagyobb, mint az összes épületek között, a 201—300 lakójúaké lényegesen nagyobb.

E különbségek felsorakoztatásával jellemeztük már azokat az eltéréseket is, amelyek az épület- és lakóházstatisztikának ebben a részében jelentkeznek a főváros jobb- vagy balparti, illetőleg bel- vagy külterületi részein. *Ezek lényege az, hogy míg a magasabb lakóházak lakottsága nagyobb, az alacsonyabbaké kisebb, mint az ugyanolyan épületeké.* Emitt a nem lakóházépületek erősebb hatást fejtenek ki jelenlétükkel, amott a kisebb számok folytán a lakóházak szabályszerűségei jutnak előtérbe. Ezeknek ismertetésével a lakóházaknál azonban nem foglalkozunk bővebben. De talán nem végzünk fölösleges munkát, ha pár szóval beszámolunk a *kerületek* lakóházainak fontosabb adatairól.

Az I. kerület lakásviszonyainak eléggé egészséges alakulására vall az, hogy e kerületben a lakóházak 66·2%-ában 3—5, 6—10 vagy legfeljebb 20 lakó lakott, a 20-nál több lakójú lakóházakra itt már csak ezek 27·1%-a esett 1925-ben. Az I. kerületben mégis 186 olyan lakóház akadt, amelyben a lakók száma 101—200 között ingadozott s 40 másik még több lakónak adott szállást. A II. kerület lakóházai általában sűrűbben lakottak: e kerület lakóházainak 67·9%-ában 6—50 lakó tartózkodott az 1925. évi összeírás idején. Sőt a II. kerület lakóházainak csaknem 10%-ában 51—100 egyén lakott. A III. kerület lakóházainak kihasználásának módja nagyjában egyezteti a kétféle vonást, amelyet az I. és II. kerületnél emeltünk ki. E kerület lakóházai közül aránylag csekély rész, 5·8% az, amely lakatlan, vagy amelyben legfeljebb 2 lakó lakik, de csekély azoknak a lakóházaknak arányszáma is (7·3%), amelyekben 50-nél több lakó él. Itt tehát a lakóházak 86·9%-ában 50 lakó lakik, leginkább mégis a 6—10 és 11—20 lakójú lakóházakban.

A Duna balpartján két kerület emelkedik ki nagy lakottságú lakóházaival. Az V. kerület, ahol a lakóházaknak 68·3%-ában 50-nél több lakó lakik. S a IX. kerület: lakóházainak 65·8%-ában szintén 50-nél több lakó lakik, sőt a lakóházak 12·4%-ában 200-nál több lakó. *Tömegszállásait tekintve ez a kerület kerül a többi kerület elé első helyre.* A VIII. kerületben

63. tábla. A lakóházak magassága a lakók száma szerint 1925-ben.

A lakóházak magassága	L a k ó h á z a k											Összesen
	0	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-400	401-	
	l a k ó v a l											
a) Abszolút számok.												
Budapest összesen.												
Földszintes	124	83	439	2.181	2.646	2.253	1.842	530	166	63	9	10.336
1 emeletes	11	7	39	192	425	758	836	491	237	53	4	3.053
2 «	1	—	3	17	32	144	533	610	409	76	4	1.829
3 «	—	—	—	6	8	53	387	1.087	904	219	13	2.677
4 «	—	—	—	—	3	10	84	248	364	99	8	816
5 «	—	—	—	—	—	2	45	118	221	45	3	434
6 «	—	—	—	—	—	1	1	24	8	2	—	36
Összesen	136	90	481	2.396	3.114	3.221	3.728	3.108	2.309	557	41	19.181
Beltelek.												
Földszintes	10	17	63	457	915	1.043	1.069	289	111	28	4	4.006
1 emeletes	2	2	7	85	246	523	611	331	142	31	2	1.982
2 «	1	—	3	12	20	124	464	563	333	41	2	1.563
3 «	—	—	—	6	6	48	374	1.066	842	147	8	2.497
4 «	—	—	—	—	3	9	84	246	352	92	5	791
5 «	—	—	—	—	—	2	45	118	219	44	1	429
6 «	—	—	—	—	—	1	1	24	8	2	—	36
Összesen	13	19	73	560	1.190	1.750	2.648	2.637	2.007	385	22	11.304
Kültelek.												
Földszintes	114	66	376	1.724	1.731	1.210	773	241	55	35	5	6.330
1 emeletes	9	5	32	107	179	235	225	160	95	22	2	1.071
2 «	—	—	—	5	12	20	69	47	76	35	2	266
3 «	—	—	—	—	2	5	13	21	62	72	5	180
4 «	—	—	—	—	—	1	—	2	12	7	3	25
5 «	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	5
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	123	71	408	1.836	1.924	1.471	1.080	471	302	172	19	7.877
Jobbpart.												
Földszintes	102	56	239	1.292	1.535	1.223	793	134	10	1	3	5.388
1 emeletes	11	5	34	145	319	482	364	109	24	6	—	1.499
2 «	—	—	2	3	9	46	161	80	30	8	—	339
3 «	—	—	—	1	1	9	69	124	118	25	—	347
4 «	—	—	—	—	—	2	16	39	77	13	2	149
5 «	—	—	—	—	—	1	3	26	49	11	—	90
6 «	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2
Összesen	113	61	275	1.441	1.864	1.763	1.406	512	309	65	5	7.814
Balpart.												
Földszintes	22	27	200	889	1.111	1.030	1.049	396	156	62	6	4.948
1 emeletes	—	2	5	47	106	276	472	382	213	47	4	1.554
2 «	1	—	1	14	23	98	372	530	379	68	4	1.490
3 «	—	—	—	5	7	44	318	963	786	194	13	2.330
4 «	—	—	—	—	3	8	68	209	287	86	6	667
5 «	—	—	—	—	—	1	42	92	172	34	3	344
6 «	—	—	—	—	—	1	1	24	7	1	—	34
Összesen	23	29	206	955	1.250	1.458	2.322	2.596	2.000	492	36	11.367

63. tábla. A lakóházak magassága a lakók száma szerint 1925-ben. (Vége.)

A lakóházak magassága	L a k ó h á z a k											Összesen
	0	1	2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—200	201—400	401—	
	l a k ó v a l											
b) Százalékok.												
Budapest összesen.												
Földszintes	1·2	0·8	4·3	21·1	25·6	21·8	17·8	5·1	1·6	0·6	0·1	100·0
1 emeletes	0·4	0·2	1·3	6·3	13·9	24·8	27·4	16·1	7·8	1·7	0·1	100·0
2 „	0·1	—	0·2	0·9	1·7	7·9	29·1	33·3	22·4	4·2	0·2	100·0
3 „	—	—	—	0·2	0·3	2·0	14·4	40·6	33·8	8·2	0·5	100·0
4 „	—	—	—	—	0·4	1·2	10·3	30·4	44·6	12·1	1·0	100·0
5 „	—	—	—	—	—	0·5	10·4	27·2	50·9	10·3	0·7	100·0
6 „	—	—	—	—	—	2·8	2·8	66·7	22·2	5·5	—	100·0
Összesen	0·7	0·5	2·5	12·5	16·3	16·8	19·4	16·2	12·0	2·9	0·2	100·0
Beltelek.												
Földszintes	0·3	0·4	1·6	11·4	22·8	26·0	26·7	7·2	2·8	0·7	0·1	100·0
1 emeletes	0·1	0·1	0·3	4·3	12·4	26·4	30·8	16·7	7·2	1·6	0·1	100·0
2 „	0·1	—	0·2	0·8	1·3	7·9	29·7	36·0	21·3	2·6	0·1	100·0
3 „	—	—	—	0·2	0·3	1·9	15·0	42·7	33·7	5·9	0·3	100·0
4 „	—	—	—	—	0·4	1·2	10·6	31·1	44·5	11·6	0·6	100·0
5 „	—	—	—	—	—	0·5	10·5	27·5	51·0	10·3	0·2	100·0
6 „	—	—	—	—	—	2·8	2·8	66·7	22·2	5·5	—	100·0
Összesen	0·1	0·2	0·7	4·9	10·5	15·5	23·4	23·3	17·8	3·4	0·2	100·0
Kültelek.												
Földszintes	1·8	1·0	6·0	27·2	27·3	19·1	12·2	3·8	0·9	0·6	0·1	100·0
1 emeletes	0·8	0·5	3·0	10·0	16·7	21·9	21·0	14·9	8·9	2·1	0·2	100·0
2 „	—	—	—	1·9	4·5	7·5	25·9	17·7	28·6	13·2	0·7	100·0
3 „	—	—	—	—	1·1	2·8	7·2	11·7	34·4	40·0	2·8	100·0
4 „	—	—	—	—	—	4·0	—	8·0	48·0	28·0	12·0	100·0
5 „	—	—	—	—	—	—	—	—	40·0	20·0	40·0	100·0
6 „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	1·6	0·9	5·2	23·3	24·4	18·7	13·7	6·0	3·8	2·2	0·2	100·0
Jobbpart.												
Földszintes	1·9	1·0	4·4	24·0	28·5	22·7	14·7	2·5	0·2	0·0	0·1	100·0
1 emeletes	0·7	0·3	2·3	9·7	21·3	32·1	24·3	7·3	1·6	0·4	—	100·0
2 „	—	—	0·6	0·9	2·6	13·6	47·5	23·6	8·8	2·4	—	100·0
3 „	—	—	—	0·3	0·3	2·6	19·9	35·7	34·0	7·2	—	100·0
4 „	—	—	—	—	—	1·3	10·7	26·2	51·7	8·7	1·4	100·0
5 „	—	—	—	—	—	1·1	3·3	28·9	54·5	12·2	—	100·0
6 „	—	—	—	—	—	—	—	—	50·0	50·0	—	100·0
Összesen	1·5	0·8	3·5	18·4	23·8	22·6	18·0	6·6	3·9	0·8	0·1	100·0
Balpart.												
Földszintes	0·4	0·6	4·0	18·0	22·4	20·8	21·2	8·0	3·2	1·3	0·1	100·0
1 emeletes	—	0·1	0·3	3·0	6·8	17·8	30·4	24·6	13·7	3·0	0·3	100·0
2 „	0·1	—	0·1	0·9	1·5	6·6	24·9	35·6	25·4	4·6	0·3	100·0
3 „	—	—	—	0·2	0·3	1·9	13·7	41·3	33·7	8·3	0·6	100·0
4 „	—	—	—	—	0·5	1·2	10·2	31·3	43·0	12·9	0·9	100·0
5 „	—	—	—	—	—	0·3	12·2	26·7	50·0	9·9	0·9	100·0
6 „	—	—	—	—	—	2·9	2·9	70·6	20·6	3·0	—	100·0
Összesen	0·2	0·3	1·8	8·4	11·0	12·8	20·4	22·9	17·6	4·3	0·3	100·0

a lakóházaknak 58·0%-a szolgál 50-nél több lakó elhelyezésére, a Terézvárosban (42·2%) és az Erzsébetvárosban (45·6%) már jóval kevesebb, még kevesebb a Belvárosban, ahol ugyan a lakóházak 45·3%-ában szintén 50-nél több lakó van, csak hogy ebből az arányszámból 35·5% esik az 51—100 lakójú lakóházakra, úgy hogy a valóban nagylakottságú lakóházak szerepe jóval gyengébb egyebütt a balparti kerületekben, persze Kőbányát kivéve.

A lakóházak kerületek szerint kiszámított *mediánjai* így alakultak 1925-ben :

I. kerület		9·60 lakójú épület		
II. «		14·60	«	«
III. «		10·16	«	«
IV. «		46·40	«	«
V. «		77·00	«	«
VI. «		32·20	«	«
VII. «		40·70	«	«
VIII. «		62·60	«	«
IX. «		86·90	«	«
X. «		13·30	«	«

A lakóházak lakottsága tekintetében tehát, a mediánszámítás szerint is, első helyre a IX. kerület került, a minimumot pedig az I. kerület képviselte.

δ) A lakóházak magassága és lakóik száma.

Közljük végül a lakóházak *magasság szerint* való megoszlásának és a lakóházak számának kombinációját. (Lásd a 183. és 184. oldalon.)

Külön kommentárt ezekhez az adatokhoz sem fűzünk, itt is az olvasóra bízva az adatok közelebbi megvizsgálását. Csak annyit jegyzünk meg, hogy a külterületi részek lakóházainak lakottsága a belterületiekkel szemben még nyomasztóbban domborodik ki, semmint az összes épületek arányszámának megbeszélésénél láttuk.

X. A lakosság elhelyezkedése az épületekben.

a) Épületek.

Az épületek statisztikájának fontos része az, mely azt kutatja, hogy *a lakosság miképpen helyezkedett el a kevesebb vagy nagyobb lakottságú épületekben.* 1906-ról nem állnak rendelkezésünkre statisztikai adatok. Az 1910. évről az 1909—12. évi Székesfővárosi Statisztikai Évkönyv közölt (ideiglenes jelleggel ugyan) néhány adatot, amelyeket alább fel is dolgoztunk tanulmányunkban, elsősorban azt a részüket, hogy a lakosságnak mekkora része lakott a különböző magasságú épületekben; ezeknek az adatoknak persze hiányuk, hogy a különböző laksűrűségű épületek adatai nélkül szűkölködnek.

a) Adatok 1920-ról.

Érdemben először tehát az 1920. évi számokkal foglalkozunk.

64. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú épületekben 1920-ban.

Városrész	Hány ember lakik										hajókon	vagonokban	kempálókocikában	Főösszeg	
	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-400	401-					összesen
	lakó által lakott épületekben														
a) Abszolút számok.															
Budapest . . .	136	896	8.550	26.361	52.750	132.396	231.497	313.313	125.736	35.553	927.188	859	926	23	928.996
Jobbpart . . .	59	482	4.578	14.634	26.502	44.058	36.134	43.170	17.316	8.830	195.763	641	74	—	196.478
Balpart. . . .	77	414	3.972	11.727	26.248	88.338	195.363	270.143	108.420	26.723	731.425	218	852	23	732.518
b) Százalékok.															
Budapest . . .	0·0	0·1	0·9	2·9	5·7	14·3	24·9	33·7	13·5	3·8	99·8	0·1	0·1	0·0	100·0
Jobbpart . . .	0·0	0·2	2·3	7·4	13·5	22·5	18·4	22·0	8·8	4·5	99·6	0·3	0·1	—	100·0
Balpart. . . .	0·0	0·1	0·5	1·6	3·6	12·1	26·7	36·9	14·8	3·6	99·9	0·0	0·1	0·0	100·0

Budapest népességéből csak nagyon csekély rész lakott (3·9%) olyan épületekben, amelyek lakóinak száma legfeljebb 10 volt. A 10—50 lakójú épületek lakossága további 20·0%-ot, az 51—100 lakójúaké pedig 24·9%-ot foglalt le. *A lakosság 48·8%-a, nem egészen a fele lakott tehát oly épületekben,*

ahol 100-nál nem volt több társa. Ám a maximumot a 101—200 lakójú épületek mutatják. Ilyen volt 1920-ban Budapesten minden harmadik ház, sőt a 201—400 lakójúak arányszáma is 13·5%, lévén minden hetedik.

Bezárólag a 101—200 lakójú épületekig minden épületcsoportban erősen emelkedett 1920-ban a lakók tömege s csak azután csökkent. A jobbparti és balparti városrészek között felütlő különbségek vannak. Amott a legfeljebb 10 lakójú épületekben 9·9, emitt 2·2%-a lakott a népességnek. A 11—20 lakójú épületek aránya 13·5, illetőleg 3·6, a 21—50 lakójúak pedig 22·5, illetve 12·1% volt. Látnivaló, hogy amint a nagyobb épületek lakottsága felé közeledünk, emelkedik a balparti arányszámok színvonala is. Az 51—100 lakójú épületekben azonban a balpart népességének minden negyedik tagja lakott 1920-ban, a jobbparton minden ötödik sem! A különbség még jobban kitágul a 101—200 s a 201—400 lakójú épületek lakóinak számánál.

β) A legutóbbi összeírás adatai.

1925-ben az arányszámok kevés változást mutattak. Mégis ez adatokat több oldalról fel kell dolgoznunk, hogy a kérdés lényegével tisztába jöhessünk. (Lásd az idevonatkozó táblázatot a 188. oldalon.)

A főváros lakosságából 1925-ben is legtöbbször olyan épületekben laktak, ahol a lakók száma 101—200 között ingadozott; az 1920. évi arányszám csak alig valamivel csökkent. Még mindig Budapest lakosságának egyharmad része lakott az ilyen zsúfolt épületekben. Az 1925. év viszonyainak nem éppen kedvező alakulását mutatja, hogy a 400-nál több lakójú épületek lakosságának arányszáma is nagyobbodott 1925-ben, 38.643-an laktak (jóval többen, mint 1920-ban) Budapesten olyan épületekben, melyek lakóinak száma a 400-at meghaladta. Meg kell azonban állapítanunk azt is, hogy bár a közbeeső kategóriák közül megfogyott a 21—50, valamint az 51—100 lakójú épületek népessége, viszont a 11—20, valamint a 3—5 lakó-lakta épületekben megtelepült lakosság arányszáma (és száma is) valamivel nagyobb lett; a 6—10 lakójú épületeké körülbelül változatlan maradt. Persze az ezekben az épületekben lakó lakosság alapján mégis olyan csekély tömeget képvisel, hogy alig esik számba a főváros egész népességében.

Budapest lakosságának lakásvízonyaira annál élesebb fényt vet az a körülmény, hogy a lakoságnak 75·5%-a, — több mint háromnegyedrésze tehát — olyan épületekben lakik, amelyekben a lakók száma 50-nél több volt, sőt 51·5%-a épenséggel azokba az épületekbe szorult, ahol a lakosság száma a 100-at is meghaladta.

Mindmégannyi kis külön várak formájában fekszenek Budapest utcáin, hol egymás mellett, hol pedig egymástól talán tisztes távolságra azok az épületek, amelyekben ilyen nagy tömegű népesség halmozódik össze, nem is egyben közülük annyi, amennyi kisebb falunak egész népességével felérne.

65. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú épületekben 1925-ben.

Városrész	H á n y e m b e r l a k i k											összesen	házakon	komé- dás- kon	Főösszeg	
	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-400	401-						
lakó által lakott épületben																
a) Abszolút számok.																
Jobbpart : Beltelek	24	158	2.103	7.945	21.450	39.427	32.243	42.249	14.892	3.690	164.181	163	164.344	—	—	164.344
Kültelek	55	480	4.029	7.347	10.060	5.784	3.075	4.225	5.184	3.026	43.265	112	43.377	—	—	43.377
Összesen	79	638	6.132	15.292	31.510	45.211	35.318	46.474	20.076	6.716	207.446	275	207.722	—	—	207.722
Balpart : Beltelek	6	32	285	835	2.992	26.001	72.097	60.283	14.304	1.032	177.867	—	177.867	—	—	177.867
Körúton belül	33	78	808	2.532	8.123	30.141	94.139	166.823	60.788	11.628	375.093	—	375.093	—	—	375.093
„ kívül	39	110	1.093	3.367	11.115	56.142	166.236	227.106	75.092	12.660	552.960	—	552.960	—	—	552.960
Együtt	40	490	4.010	9.111	17.688	32.013	29.414	44.831	42.694	19.267	199.558	739	200.314	17	17	200.314
Kültelek	79	600	5.103	12.478	28.803	88.155	195.650	271.937	117.786	31.927	752.518	739	753.274	17	17	753.274
Összesen	63	268	3.196	11.312	32.565	95.569	198.479	269.355	89.984	16.350	717.141	163	717.304	—	—	717.304
Budapest : Beltelek	95	970	8.039	16.458	27.748	37.797	32.489	49.056	47.878	22.293	242.823	851	243.691	17	17	243.691
Kültelek	158	1.238	11.235	27.770	60.313	133.366	230.968	318.411	137.862	38.643	959.964	1.014	960.995	17	17	960.995
Mindössze																
b) Százalékok.																
Jobbpart : Beltelek	0-0	0-1	1-3	4-8	13-0	24-0	19-7	25-7	9-1	2-2	99-9	0-1	100-0	—	—	100-0
Kültelek	0-1	1-1	9-3	16-9	23-2	13-3	7-1	9-7	12-0	7-0	99-7	0-3	100-0	—	—	100-0
Összesen	0-0	0-3	2-9	7-4	15-2	21-8	17-0	22-4	9-7	3-2	99-9	0-1	100-0	—	—	100-0
Balpart : Beltelek	0-0	0-0	0-2	0-5	1-7	14-6	40-5	33-9	8-0	0-6	100-0	—	100-0	—	—	100-0
Körúton belül	0-0	0-0	0-2	0-7	2-2	8-0	25-1	44-5	16-2	3-1	100-0	—	100-0	—	—	100-0
„ kívül	0-0	0-0	0-2	0-6	2-0	10-2	30-0	41-1	13-6	2-3	100-0	—	100-0	—	—	100-0
Együtt	0-0	0-2	2-0	4-6	8-8	16-0	14-7	22-4	21-3	9-6	99-6	0-4	100-0	—	—	100-0
Kültelek	0-0	0-1	0-7	1-7	3-8	11-7	26-0	36-1	15-6	4-2	99-9	0-1	100-0	—	—	100-0
Összesen	0-0	0-0	0-4	1-6	4-5	13-3	27-7	37-6	12-6	2-3	100-0	0-0	100-0	—	—	100-0
Budapest : Beltelek	0-0	0-0	0-4	3-3	6-8	11-4	15-5	13-3	19-7	9-1	99-6	0-4	100-0	—	—	100-0
Kültelek	0-0	0-1	1-2	2-9	6-3	13-9	24-0	33-2	14-3	4-0	99-9	0-1	100-0	—	—	100-0
Mindössze	0-0	0-1	1-2	2-9	6-3	13-9	24-0	33-2	14-3	4-0	99-9	0-1	100-0	—	—	100-0

A jobb- és a balpart lakosságának a lakóházakban való elhelyezkedése egyaránt csekély változáson ment át 1920-tól 1925-ig. Emeljük ki mégis azt, hogy a jobbparton a 3—5 s a 11—20 lakójú épületek lakosságának arányszáma emelkedett, de emelkedett a 101—200, sőt a 201—300 lakóházaké is. A balparton a kisebb népességű épületek lakószámának növekedését inkább csak a 11—20 lakójú épületeknél vehetjük észre. *A balparti változások főeseménye a 201—400 és az annál több lakójú épületek lakástömegének erősebb szaporulataiban jelentkezett.*

A tárgyalás rendjének a súlyát azonban arra kell helyezni, hogy kiemeljük azokat az ellentétes vonásokat, amelyek az 1925. évi észlelés eredménye szerint a jobb- és balpart, illetőleg a bel- és külterki népességének településében mutatkoztak meg, a különböző lakószámú épületekbe való tömörültség következménye gyanánt.

A jobb- és balparti viszonyok eltérő voltát nemcsak akkor ítéelhetjük meg, ha tudjuk azt, hogy a jobbparton a lakosságnak 25·8%-a, tehát több mint egynegyedrésze lakik a legfeljebb 20 lakójú épületekben; a balparton a hasonló nagyságú épületekben lakó lakosság a balpart népességének csupán 6·3%-át éri el. Sokkal inkább tisztába jöhetünk a helyzet lényegével, ha hivatkozunk arra, hogy a jobbpárt népességének csupán 35·3%-a élt a 100-nál több lakójú épületekben, a balpartinak pedig 55·9%-a. A balparti népesség sokkal tömörültebb lakásviszonyai szemléltetően tűnnek ki ezekből az adatokból.

A jobb- és balparton egyaránt még néhány érdekes adatról kell megemlékeznünk, a bel- és külterület sajátos viszonyait megvilágítandó. A jobbpárt külterületén általában a népességnek sokkal nagyobb része az, amely a kevesebb emberlakta épületekben élt. *De mégis: a külterületi lakosság 19·0%-a lakott olyan épületekben, amelyek lakószáma a 200-at is meghaladja; a belső területen csupán 11·3%!* A jobbpárti külterületen ugyancsak meglátjuk nyomait a lakosság tömegszállásolásának. A balparti külterületen csak 15·6%-a lakott a népességnek a legfeljebb 20 lakólakta épületekben (a jobbparton 50·6%); a külterület is a belterület viszonyaihoz került a balparton közel; itt tudniillik csak 2·8%-a lakott a népességnek a legfeljebb 20 embernek lakást nyújtó épületekben.

A többi épületkategória lakótömegének számai is érdekesek. A balpart belterületi népességének 30%-a lakik az 51—100 lakójú épületekben; a külső területen már csak 14·7%-a. A 101—200 lakójú épületek népességének arányszáma is a külterületen csak körülbelül fele a belterületi arányszámnak. *A 201—400 és a 400-nál több lakó által lakott épületek lakástömegeinek arányszámai mégis szenzációsak: a belterületen azonban a népességnek csupán 15·9%-a, a külterületen pedig 30·9%-a lakik ezekben!* Aligha van adat, amely élesebben világítaná meg azt a különbséget, ami a belterület és a külterület népességének tömörülése között fennforog. Valóban a balparti külterület népességében

— erős egyharmad része az a belterületi népességnek — mégis felényivel nagyobb számban vannak az olyan emberek, akik a 400-nál több lakó lakta épületekben laknak, mint a balpart belső területein. A balpart belterületén a körúton belül és kívül eső épületek lakótömegeinek eloszlása között is nagy a különbség: amott a népességnek csak 42·5, emitt 63·8%-a lakott 1925-ben 100-nál több lakójú épületekben.

Könnyű ezekből a számokból már eleve arra következtetni, hogy ha a jobb- és balparti belső és külső területek adatait összefoglalva vizsgáljuk meg Budapest lakosságának az épületek lakottsága szerint való eloszlását, az fog kiderülni, hogy bár a külterületi népességének (mely a főváros egész népességének egynegyed része felé járt) nagyobb százaléka lakott olyan épületekben, ahol a lakosság száma legfeljebb 20 volt, mintsem a belterület népességéből, másrészt a külterületi népességnek 28·8%-a, a belterületinek pedig csak 14·9%-a lakván 200-nál több lakó által lakott épületekben, *a külterületi népesség helyzete viszonylag sokkal rosszabb volt, mint a belterületi népessége.*

γ) Az épületek magassága itt minő szerepet játszik ?

1. 1910.

Most annak megvizsgálásával fogunk foglalkozni, hogy Budapest népének mekkora része helyezkedett el a *különböző magasságú* épületekben. Ime az 1910. évi adatok:

66. tábla. A lakosság megoszlása a házak magassága szerint 1910-ben.

Kerület	Föld- szintes	1	2	3	4—	be nem osztható	Összes lakosság
		emeletes					
	épületben lakók száma						
a) Abszolút számok.							
Budapest	175.373	133.941	175.058	303.853	83.729	8.417	880.371
Jobbpart	68.931	31.990	20.831	29.920	8.763	1.907	162.342
Balpart	106.442	101.951	154.227	273.933	74.966	6.510	718.029
b) Százalékok.							
Budapest	19·92	15·21	19·88	34·52	9·51	0·96	100·00
Jobbpart	42·48	19·70	12·83	18·43	5·39	1·17	100·00
Balpart	14·82	14·19	21·50	38·14	10·44	0·91	100·00

A földszintes, egyemeletes és kétemeletes épületek benépesültsége között alig volt különbség. A kimagasló arányszámot azonban mégis a háromemeletes épületek mutatták. A négy- vagy többemeletes épületek lakóinak arányszáma már jóval kisebb volt 1910-ben.

2. 1920.

1920-ban ugyancsak felfordult ez a rend.

67. tábla. A lakosság megoszlása az épületek magassága szerint 1920-ban.

Városrész	L a k ó k s z á m a											
	föld- szintes	1	2	3	4	4—	meg- jelölés nélküli	összes	hajókon	waggonok- ban	komédiás- kocsikon	összesen
		e m e l e t e s										
		é p ü l e t e k b e n										
a) Abszolút számok.												
Budapest . . .	172.570	129.870	164.547	291.094	109.927	58.988	192	927.188	859	926	23	928.996
Jobbpart . . .	68.910	34.923	24.228	36.418	20.307	10.863	114	195.763	641	74	—	196.478
Balpart	103.660	94.947	140.319	254.676	89.620	48.125	78	731.425	218	852	23	732.518
b) Százalékok.												
Budapest . . .	18·6	14·0	17·7	31·3	11·8	6·4	0·0	99·8	0·1	0·1	0·0	100·0
Jobbpart . . .	35·1	17·8	12·3	18·5	10·3	5·5	0·1	99·6	0·3	0·1	—	100·0
Balpart	14·2	13·0	19·1	34·8	12·2	6·6	0·0	99·9	0·0	0·1	0·0	100·0

Minden más épületcsoport lakóinak arányszáma csökkent, csak a négy- és többemeletes épületeké emelkedett, csaknem kétszeresen. Legjobban még a földszintes épületek lakossága őrizte meg 1910. évi arányszámát. Az egyemeletes épületek népességének $\frac{1}{10}$ -a annál inkább hanyatlott. Budán a helyzet nem így alakult.

Budán tudniillik a négy- vagy a magasabb emeletű épületekben 1910-ben csak a népesség 5·39%-a tömörült, 1920-ban 15·8%-a; 8763 ember helyett 31.170 ember! A jobbparti földszintes épületekben viszont 1920-ban csak 35·1%-a lakott, szemben az előbbi 42·48%-kal; az itt lakó emberek abszolút száma is kevesebb lett néhányval. A balparton a négy- és magasabb emeletű épületek befogadóképessége szintén nagy fejlődést mutatott (10·44,18·8%); bár nem akkorát, mint a jobbparton. A jobbparton a magas épületek lakóinak számbeli fejlődése főként a földszintes házaktól vonta el a lakókat, a balparton a veszteség csomópontját a háromemeletes épületek lakóinál lelhetjük meg.

3. 1925.

Az 1925. évi adatokat ezúttal is bővebben tagoltuk:

1920-szal szemben nem sok változás. Ezek lényegesebbje az, hogy a földszintes házakban élő népesség arányszáma magasabb volt 1925-ben, mint akár 1920-ban, akár 1910-ben. Az egyemeletes épületek benépesült-ségének aránya ugyanakkora maradt, mint 1920-ban; az öt- és magasabb emeletűeké szintén. Minden más épületcsoportra azonban most kevesebb jutott a főváros népéből, mint 1920-ban. *A jobbparton a lakosságnak ismét nagyobb része tömörült a földszintes és egyemeletes épületekbe (54·8%). A balpartnak lényegesen más viszonyai vannak. Itt tudniillik csaknem ugyanakkora része a lakosságnak (52·3%) háromemeletes és ennél magasabb épületekben lakott.*

A négyemeletes épületek lakóinak arányszáma azonban a jobbparton is kevés híján ugyanannyi volt, mint a balparton; *sőt Buda lakosságának nagyobb része lakott az öt- vagy magasabb emeletű épületekben, semmint a balparton.*

A jobbparti külterületen hatalmas méretekben domborodik ki a földszintes s mellettük még az egyemeletes épületekben lakó lakosság arányszáma. A jobbparti külterületi népesség több, mint háromnegyedrésze tényleg ilyen épületekben lakik, bár nem sokkal több, mint a balparton, ahol ez az arányszám 64·6% volt. A jobbparti belterületen a lakosságnak szintén csaknem a fele (49·2%) ezekben az alacsony épületekben lakik. A balparti belterületen csak 16·8%-a. A balparti belterületnek természetesen főleg a körúton belül eső részén láthatjuk azt, hogy itt a lakosságnak egészen kicsiny, szinte töredéknyi része (7·8%) lakik földszintes vagy egyemeletes épületekben, noha a körúton kívül eső részeken sem nagy ez az arányszám (20·9%). Ugyanitt (a körúton belül és kívül) a két- és háromemeletes épületekben nagyjában egyforma része lakik a lakosságnak, a magasabb épületek lakosságának aránya azonban a körúton belül eső részeken jóval nagyobb; négy- vagy az öt- és többemeletes épületekben például a körúton belül kétszer akkora része lakik a lakosságnak, mint a körúton kívül eső részeken. A jobbparti belterületen a két- és háromemeletes házakban körülbelül fele akkora része lakik a népességnek, mint a balparti belterületen. Csak a négyemeletes épületeknél kezd ez a helyzet megfordulni; az öt- és többemeletű épületek lakosságára emitt is, amott is egyforma arányszám esett. A külterületről még azt jegyezzük fel, bár a háromemeletes épületekben lakó külterületi népesség arányszáma a jobbparton csak fele akkora, mint a balparton, a négyemeletes külterületi épületekre aránylag mégis több esik a külterületi lakók közül, mint a balparton. Foglalkozunk össze Budapest összes belterületét és külterületeit. Így is kitűnik az az szabályszerűség, hogy a belterületen a háromemeletes épületekig bezárólag általában emelkedik az odatartozó lakossági csoportok számbeli értéke; amint magasabb épületekhez érünk, ezek lakossága nagyobb és nagyobb részét teszi az egész főváros belterületi népességének; a négy- és ötemeletes épületekbe azután fokenként ismét kisebb és kisebb része tömörül annak. A külterületen ezzel szemben többé-kevésbé szabályos esése van az egyes épületcsoportok lakossági arányszámá-

nak: a földszintes épületek a külterületi népességnek több, mint kétötödrészét látják el lakással, a háromemeletesek már csak egyhetedrészét; azután még kisebb arányszámok következnek. A külterületi lakosságnak az épületek magassága szerint való lényegesen más elhelyezkedése okozza azután a főváros egészében kialakult arányszámokat.

Tanulmányunk e szakaszában eljutottunk már azoknak az adatoknak a vizsgálásához, melyek az épületek magasságát azok lakóinak számával vetik egybe. (Lásd a táblázatokat a 195. és 196. oldalon.)

Budapest földszintes házaiban 1925-ben összesen 200.956 ember lakott. Ennek a népességi tömegnek 37·7%-a olyan épületben lakott, melyben legfeljebb 20 embernek volt lakhelye. Bezárólag a 21—50 lakó által lakott épületkategóriáig egyre emelkedő volt a földszintes házak lakói közül egy-egy ilyen épületcsoportra eső rész. Nagyjában olyanformán, hogy a 6—10 lakójú földszintes házakban kétszer annyian laktak, mint az 1—5 lakójúakban; a 11—20 lakójú épületekben kétszer annyian, mint a 6—10 lakójúakban. A 21—50 lakójú földszintes épületekben is közel felénnyivel több lakó lakott földszintes épületek lakói közül, mint a 11—20 lakójúakban. A nagyobb lakottságú épületek lakóinak száma azután egyre csökkent, de 200-nál több lakójú földszintes épületekre még mindig a földszintes épületekben lakó lakosság 10·3%-a jutott. *Önkéntelenül felmerül a kutatóban az érdeklődés, milyenek lehetnek külsejükben — s még inkább belsejükben — azok a földszintes épületek, melyekben 200-nál, sőt 400-nál több ember lakik?!*

Az egyemeletes házak lakóinak nagy többsége, 74·1%-a olyan épületek lakója volt, melyben 20-tól 200 főnyi lakó tömeg tömörült. A maximumot itt azonban már az 50—100 lakójú épületek képviselik s ilyenformán nem meglepő az, hogy egyemeletes épületek lakóinak még azután 9·0%-a lakik a 201—400 lakójú, sőt 3·5%-a 400-nál több lakójú épületekben; a kevesebb lakójú egyemeletes épületek lakosságának jelentősége csekély. A kétemeletes épületek közül az 50—200 lakójú épületekben lakik a lakók 65·1%-a, a 20 lakónál sűrűbben lakott épületekben pedig 87·1%-a. Ez épületek erősebb lakottságát jól jellemzi az a körülmény, hogy a 21—50 és 200—400 lakójú épületekben egyaránt a lakók 13% körüli része lakik s még inkább az, hogy ez épületek lakóinak 54·5%-a 100-nál több lakójú épületekben lakott. A háromemeletes épületek lakossága még inkább az 50—200 lakójú épületekben tömörül (70·5%) s ez épületek lakói között kevés híján negyedrészt (23·3%) az, amely 200-nál több lakónak szállást adó épületek lakója. A négyemeletes épületeknél még fokozottabban kitűnik az, mennyire dominálók a nagy épületek: ez épületek lakóinak 73·8%-a 100-nál több lakójú épületekbe tömörült. Ennél nagyobb arányszámot csupán az ötemeletes épületek között látunk; lakóinak 78·0%-a lakott 100-nál több lakójú épületekben, amivel éles ellenérbent áll, hogy ez épületek lakosságainak csupán 3·7%-a lakott olyan lakású épületekben, melyeknek lakója legfeljebb 50 ember volt.

69. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú és különböző magasságú épületekben 1925-ben.

Városrész	Hány ember lakik										Összesen	Hajók	Komódlásokon	Fősszeg
	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-400	401-				
	lakó által lakott épületekben													
a) Abszolút számok.														
Budapest összesen.														
Földszintes	136	1.096	9.865	22.220	42.518	58.902	29.472	16.099	10.950	9.698	200.956	—	—	1200.956
1 emeletes	18	110	1.058	4.460	12.410	30.781	39.013	30.103	12.125	4.727	134.805	—	—	134.805
2	1	22	198	640	3.678	20.784	47.731	57.045	21.213	9.553	160.865	—	—	160.865
3	—	4	70	264	1.261	17.133	83.289	128.214	59.820	9.731	299.786	—	—	299.786
4	2	6	25	119	286	3.755	20.387	53.822	22.280	2.929	103.611	—	—	103.611
5	—	—	7	49	125	1.899	10.291	31.034	10.910	2.005	56.320	—	—	56.320
6	—	—	—	—	17	80	722	1.448	564	—	2.831	—	—	2.831
6-	—	—	—	—	—	—	—	157	—	—	157	—	—	157
Megjelölés nélkül	1	—	12	18	18	32	63	489	—	—	633	1.014	17	1.664
Összesen	158	1.238	11.235	27.770	60.313	133.366	230.968	318.411	137.862	38.643	959.964	1.014	17	960.995
Beltelék.														
Földszintes	48	208	2.412	8.019	19.802	33.144	14.681	6.256	1.840	5.390	91.800	—	—	91.800
1 emeletes	11	36	522	2.462	8.335	22.126	27.350	14.771	5.023	918	81.554	—	—	81.554
2	1	18	155	503	2.987	18.140	43.684	44.555	11.846	2.836	124.727	—	—	124.727
3	—	—	67	185	1.095	16.512	81.529	118.949	39.892	5.205	263.434	—	—	263.434
4	2	6	25	94	267	3.722	20.229	51.820	20.110	1.045	97.320	—	—	97.320
5	—	—	3	49	62	1.813	10.223	30.910	10.707	956	54.723	—	—	54.723
6	—	—	—	—	17	80	722	1.448	564	—	2.831	—	—	2.831
6-	—	—	—	—	—	—	—	157	—	—	157	—	—	157
Megjelölés nélkül	1	—	12	—	—	32	61	489	—	—	595	163	—	758
Összesen	63	268	3.196	11.312	32.565	95.569	198.479	269.355	89.984	16.350	717.141	163	—	717.304
Kültelék.														
Földszintes	88	888	7.453	14.201	22.716	25.758	14.791	9.843	9.110	4.308	109.156	—	—	109.156
1 emeletes	7	74	536	1.998	4.075	8.655	11.663	15.332	7.102	3.809	53.251	—	—	53.251
2	—	4	43	137	691	2.644	4.047	12.490	9.365	6.717	36.138	—	—	36.138
3	—	—	3	79	166	621	1.760	9.265	19.928	4.526	36.352	—	—	36.352
4	—	—	—	25	19	33	158	2.002	2.170	1.884	6.291	—	—	6.291
5	—	—	4	—	63	86	68	124	203	1.049	1.597	—	—	1.597
6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	—	—	—	18	18	—	2	—	—	—	38	851	17	906
Összesen	95	970	8.039	16.458	27.748	37.797	32.489	49.056	47.878	22.293	242.823	851	17	243.691
Jobbpart.														
Földszintes	69	558	5.385	12.048	22.677	22.901	7.809	2.133	944	2.649	77.173	—	—	77.173
1 emeletes	9	72	684	2.995	7.441	12.820	6.185	3.783	2.617	—	36.606	—	—	36.606
2	—	8	45	201	1.055	5.376	6.592	5.024	2.738	3.196	24.235	—	—	24.235
3	—	—	6	34	271	3.290	9.639	16.618	6.335	—	36.193	—	—	36.193
4	—	—	—	8	38	641	3.047	11.227	3.674	871	19.506	—	—	19.506
5	—	—	4	6	28	183	2.046	6.998	3.427	—	12.692	—	—	12.692
6	—	—	—	—	—	—	—	309	341	—	650	—	—	650
6-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül	1	—	8	—	—	—	—	382	—	—	391	275	—	666
Összesen	79	638	6.132	15.292	31.510	45.211	35.318	46.474	20.076	6.716	207.446	275	—	207.721
Balpart.														
Földszintes	67	538	4.480	10.172	19.841	36.001	21.663	13.966	10.006	7.049	123.783	—	—	123.783
1 emeletes	9	38	374	1.465	4.969	17.961	32.828	26.320	9.508	4.727	98.199	—	—	98.199
2	1	14	153	439	2.623	15.408	41.139	52.021	18.475	6.357	136.630	—	—	136.630
3	—	4	64	230	990	13.843	73.650	111.596	53.485	9.731	263.593	—	—	263.593
4	2	6	25	111	248	3.114	17.340	42.595	18.606	2.058	84.105	—	—	84.105
5	—	—	3	43	97	1.716	8.245	24.036	7.483	2.005	43.628	—	—	43.628
6	—	—	—	—	17	80	722	1.139	223	—	2.181	—	—	2.181
6-	—	—	—	—	—	—	—	157	—	—	157	—	—	157
Megjelölés nélkül	—	—	4	18	18	32	63	107	—	—	242	739	17	998
Összesen	79	600	5.103	12.478	28.803	88.155	195.650	271.937	117.786	31.927	752.518	739	17	753.274

69. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú és különböző magasságú épületekben 1925-ben. (Vége.)

Városrész	Hány ember lakik										Összesen	Hajók	Kéméniafűtők	Fűtőszeg
	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-400	401 -				
	lakó által lakott épületben													
b) Százalékok.														
Budapest összesen.														
Földszintes	0:1	0:5	4:9	11:1	21:1	29:3	14:7	8:0	5:5	4:8	100:0	—	—	100:0
1 emeletes	0:0	0:1	0:8	3:3	9:2	22:8	29:0	22:3	9:0	3:5	100:0	—	—	100:0
2 "	0:0	0:0	0:2	0:4	2:3	12:9	29:7	35:4	13:2	5:9	100:0	—	—	100:0
3 "	—	0:0	0:0	0:1	0:4	5:7	27:8	42:7	20:0	3:3	100:0	—	—	100:0
4 "	0:0	0:0	0:0	0:1	2:8	3:6	19:7	52:0	21:5	0:3	100:0	—	—	100:0
5 "	—	—	0:0	0:1	0:2	3:4	18:3	55:1	19:4	3:5	100:0	—	—	100:0
6 "	—	—	—	—	0:6	2:8	25:5	51:2	19:9	—	100:0	—	—	100:0
6- "	—	—	—	—	—	—	—	100:0	—	—	100:0	—	—	100:0
Megjelölés nélkül ..	0:1	—	0:7	1:1	1:1	1:9	3:8	29:4	—	—	38:1	60:9	1:0	100:0
Összesen	0:0	0:1	1:2	2:9	6:3	13:9	24:0	33:2	14:3	4:0	99:9	0:1	0:0	100:0
Beltelek.														
Földszintes	0:1	0:2	2:6	8:7	21:6	36:1	16:0	6:8	2:0	5:9	100:0	—	—	100:0
1 emeletes	0:0	0:0	0:6	3:0	10:2	27:2	33:6	18:1	6:2	1:1	100:0	—	—	100:0
2 "	0:0	0:0	0:1	0:4	2:4	14:6	35:0	35:7	9:5	2:3	100:0	—	—	100:0
3 "	—	—	0:0	0:1	0:4	6:3	31:0	45:1	15:1	2:0	100:0	—	—	100:0
4 "	0:0	0:0	0:0	0:1	0:3	3:8	20:8	53:3	20:6	1:1	100:0	—	—	100:0
5 "	—	—	0:0	0:1	0:1	3:3	18:7	56:5	19:6	1:7	100:0	—	—	100:0
6 "	—	—	—	—	0:6	2:8	25:5	51:2	19:9	—	100:0	—	—	100:0
6- "	—	—	—	—	—	—	—	100:0	—	—	100:0	—	—	100:0
Megjelölés nélkül ..	0:1	—	1:6	—	—	4:2	8:1	64:5	—	—	78:5	21:5	—	100:0
Összesen	—	—	0:4	1:6	4:6	13:3	27:7	37:6	12:5	2:3	100:0	—	—	100:0
Kütelek.														
Földszintes	0:1	0:8	6:8	13:0	20:8	23:6	13:6	9:0	8:3	4:0	100:0	—	—	100:0
1 emeletes	0:0	0:1	1:0	3:7	7:7	16:3	21:9	28:8	13:3	7:2	100:0	—	—	100:0
2 "	—	0:0	0:1	0:4	1:9	7:3	11:2	34:6	25:9	18:6	100:0	—	—	100:0
3 "	—	0:0	0:0	0:2	0:5	1:7	4:8	25:5	54:8	12:5	100:0	—	—	100:0
4 "	—	—	—	0:4	0:3	0:5	2:5	31:8	34:5	30:0	100:0	—	—	100:0
5 "	—	—	0:2	—	3:9	5:4	4:3	7:8	12:7	65:7	100:0	—	—	100:0
6 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6- "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül ..	—	—	—	2:0	2:0	—	0:2	—	—	—	4:2	93:9	1:9	100:0
Összesen	—	0:4	3:3	6:7	11:4	15:5	13:3	20:1	19:7	9:2	99:6	0:4	—	100:0
Jobbpart.														
Földszintes	0:1	0:7	7:0	15:7	29:4	29:7	10:1	2:8	1:2	3:3	100:0	—	—	100:0
1 emeletes	0:0	0:2	1:9	8:2	20:3	35:1	16:9	10:2	7:2	—	100:0	—	—	100:0
2 "	—	0:0	0:2	0:8	4:4	22:2	27:2	20:7	11:3	13:2	100:0	—	—	100:0
3 "	—	—	0:0	0:1	0:8	9:1	26:6	45:9	17:5	—	100:0	—	—	100:0
4 "	—	—	—	0:0	0:2	3:3	15:6	57:6	18:8	4:5	100:0	—	—	100:0
5 "	—	—	0:0	0:0	0:2	1:5	16:1	55:2	27:0	—	100:0	—	—	100:0
6 "	—	—	—	—	—	—	—	47:5	52:5	—	100:0	—	—	100:0
6- "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Megjelölés nélkül ..	0:1	—	1:2	—	—	—	—	57:4	—	—	58:7	41:3	—	100:0
Összesen	—	0:3	2:9	7:4	15:2	21:7	17:0	22:4	9:7	3:3	99:9	0:1	—	100:0
Balpart.														
Földszintes	0:1	0:4	3:6	8:2	16:0	29:1	17:5	11:3	8:1	5:7	100:0	—	—	100:0
1 emeletes	0:0	0:0	0:4	1:5	5:1	18:3	33:4	26:8	9:7	4:8	100:0	—	—	100:0
2 "	0:0	0:0	0:1	0:3	1:9	11:3	30:1	38:1	13:5	4:7	100:0	—	—	100:0
3 "	—	0:0	0:0	0:1	0:4	5:3	27:9	42:3	20:3	3:7	100:0	—	—	100:0
4 "	0:0	0:0	0:0	0:1	0:3	3:7	20:6	50:7	22:1	2:5	100:0	—	—	100:0
5 "	—	—	0:0	0:1	0:2	3:6	18:9	55:1	17:2	4:6	100:0	—	—	100:0
6 "	—	—	—	—	0:8	3:7	33:1	52:2	10:2	—	100:0	—	—	100:0
6- "	—	—	—	—	—	—	—	100:0	—	—	100:0	—	—	100:0
Megjelölés nélkül ..	—	—	0:4	1:8	1:8	3:2	6:3	10:7	—	—	24:2	74:1	1:7	100:0
Összesen	—	0:1	0:7	1:7	3:8	11:7	26:0	36:1	15:6	4:2	99:9	0:1	—	100:0

Pregnánsabb a különbség, mely a *belterületi és külterületi* lakosság elhelyezkedésében megnyilvánul. A belterületen a földszintes épületek lakói közül csupán 14·7% lakik olyan épületekben, ahol a lakók száma 100-nál több. A külterületen a népesség 21·3%-a. A belterületen az egyemeletes épületek lakóinak 25·4%-a lakik 100-nál több lakójú épületekben, a külső területen 49·3%-a. A belterületen a kétemeletes épületek lakosságának 47·5%-a lakik 100-nál több lakójú épületekben (és csupán 11·8%-uk 200-nál több lakójú épületekben; a külterületen az előbbi arányszám 79·1%, az utóbbi 44·5%, ami a külterületi lakosság sokkal mostohább lakásviszonyaira vall. *Pedig korántsem itt mutatkoznak a legmostohább viszonyok.* A háromemeletes épületeknek a belterületen 62·2%-a lakik a 100-nál több lakójú épületekben s 17·1%-uk 200-nál is több lakójúakban; a külterületen 82·8%, illetőleg 57·3%. A külterületen $3\frac{1}{2}$ -szer olyan nagy a valószínűsége annak, hogy a népnek zsúfolt épületben kell lakni, mint a belterületen. A négyemeletes épületek népességénél sincs különben. S ennél az épületcsoportnál maradva: a belterületen 21·7%-a, az ötemeletes épületek népességének pedig 21·3%-a lakott 1925-ben olyan épületekben, amelyek lakóinak száma a 200-at meghaladta; a külterületen a négyemeletes épületek lakosságából 64·5%, az ötemeletes épületek lakosságából pedig 76·4%. *A külterületi négyemeletes épületek lakói közül egyharmadrész, az ötemeletes épületek lakói közül pedig kétharmadrész szorult négyszáznál több lakójú épületekbe.*

A balpart életviszonyainak a jobbpartiakkal szemben az a sajátosságuk, hogy itt a legtöbb épületcsoportban — akár a földszintes, akár az emeletes épületeket nézzük — rendszerint nagyobb rész jut a népesebb lakószobás épületek lakóira, mint a jobbparton.

A jobbpart földszintes házainak lakói közül mindössze az épületek lakóinak 7·3%-a lakott 100-nál több lakójú épületekben; a balparton ez a réteg a földszintes épületek lakóinak 25·1%-át teszi. Az egyemeletes épületek lakói közül ez épületcsoport lakóinak aránya a jobbparton 17·4% volt, a balparton 41·3%. A jobbparti kétemeletes épületek lakóinak 45·2%-a tartozott az említett csoportba; a balparton 56·3%-uk. A háromemeletes épületeknél a különbséget már azzal jellemezhetjük jobban, hogy a jobbparton ez épületek lakóinak 17·5%-a lakott 200-nál több lakójú épületekben, a balparton pedig 24·0%-uk. A négyemeletes épületek lakói azonban már a jobbparton épen úgy, mint a balparton erősen a 100-nál több lakójú épületekbe tömörülnek, sőt az ötemeletes épületek lakói közül épen Budán lakott nagyobb rész (82·2%) a 100-nál több lakójú épületekben, mint a pesti oldalon (76·9%).

b) A lakók eloszlása a különböző magasságú lakóházakban.

α) Az 1920. és 1925. évi adatok.

A lakók számának különféle magasságú *lakóházak* szerint való megoszlását 1920-ban és 1925-ben az alábbi két táblázat taglalja:

70. tábla. A lakosság megoszlása a lakóházak magassága szerint 1920-ban és 1925-ben.

Városrész	L a k ó k s z á m a						Összesen
	föld- szintes	1	2	3	4	4—	
		e m e l e t e s					
		l a k ó h á z b a n					
A) 1920.							
a) Abszolút számok.							
Budapest	161.446	116.423	138.749	281.079	104.761	56.355	858.813
Jobbpart	66.461	30.930	16.232	34.098	19.527	10.831	178.079
Balpart	94.985	85.493	122.517	246.981	85.234	45.524	680.734
b) Százalékok.							
Budapest	18·8	13·6	16·1	32·7	12·2	6·6	100·0
Jobbpart	37·3	17·4	9·1	19·1	11·0	6·1	100·0
Balpart	13·9	12·6	18·0	36·3	12·5	6·7	100·0
B) 1925.							
a) Abszolút számok.							
Jobbpart : Beltelek	51.775	25.709	14.459	30.848	17.664	12.723	153.178
Kültelek	23.038	7.358	2.179	3.610	1.208	—	37.393
Összesen	74.813	33.067	16.638	34.458	18.872	12.723	190.571
Balpart. Beltelek :							
Körúton belül	2.998	9.866	31.389	69.811	33.832	21.497	169.393
Körúton kívül	33.734	39.369	66.252	158.310	41.889	21.740	361.294
Együtt	36.732	49.235	97.641	228.121	75.721	43.237	530.687
Kültelek	80.436	38.308	25.204	30.099	5.006	1.466	180.519
Összesen	117.168	87.543	122.845	258.220	80.727	44.703	711.206
Budapest : Beltelek	88.507	74.944	112.100	258.969	93.385	55.960	683.865
Kültelek	103.474	45.666	27.383	33.709	6.214	1.466	217.912
Mindössze	191.981	120.610	139.483	292.678	99.599	57.426	901.777
b) Százalékok.							
Jobbpart : Beltelek	33·8	16·8	9·4	20·2	11·5	8·3	100·0
Kültelek	61·6	19·7	5·8	9·7	3·2	—	100·0
Összesen	39·3	17·3	8·7	18·1	9·9	6·7	100·0
Balpart. Beltelek :							
Körúton belül	1·8	5·8	18·5	41·2	20·0	12·7	100·0
Körúton kívül	9·4	10·9	18·3	43·8	11·6	6·0	100·0
Együtt	6·9	9·3	18·4	43·0	14·3	8·1	100·0
Kültelek	44·5	21·2	14·0	16·7	2·8	0·8	100·0
Összesen	16·5	12·3	17·3	36·3	11·3	6·3	100·0
Budapest : Beltelek	12·9	10·9	16·4	37·9	13·7	8·2	100·0
Kültelek	47·5	21·0	12·6	15·5	2·8	0·6	100·0
Mindössze	21·3	13·4	15·5	32·5	11·0	6·3	100·0

Közölvén azonban ezeket a számokat, ezúttal sem hatolunk bele mélyebben e táblák anyagának feldolgozásába. Anyagunknak ahhoz a részéhez azonban, mely az alábbiakban kerületenként mutatja ki azt, hogy egy kerület lakosságából mekkora rész lakik az ilyen vagy amolyan lakottságú lakóházakban, már kell néhány megjegyzést fűzni.

β) A lakóházak lakottsága kerületenként.

A budai kerületek között Óbudán (és Újlakon) látjuk azt, hogy e kerület népességének jelentős része, 36·9%-a, lakik legfeljebb 20 lakó által lakott épületben s mivel 21—50 lakó által lakott lakóházak népessége az itteni népességnek 31·9%-a, e kerületben a lakosság kétharmadánál nagyobb része kis népességű lakóházakban tömörül. A másik két budai kerületben nem esik ekkora rész a legfeljebb 20 vagy 50 lakójú lakóházakra. Az I. kerületben ez a két arányszám: 24·3, illetve 42·1%. A II. kerületben pedig 21·2, illetve 42·4%. Óbudán a lakosságnak $\frac{1}{3}$ része sem lakott a már nagyobb tömegeket egyesítő lakóházakban. Az I. és a II. kerületben azonban egyformán e kerületek népességének a nagyobbik fele lakik olyan lakóházakban, melyekben a lakók száma 50-nél több s ha az I. kerületben kisebb is 51—100 lakójú lakóházak népességének aránya, mint a II. kerületben, ez a különbség alaposan kipótllódik azzal, hogy a népesség 3·2%-a viszont 400-nál több lakójú lakóházakba szorult.

A balparti kerületek lakóinak elhelyezése szempontjából annak megvizsgálására szorítkozunk, hogy e kerületeknek lakóházakban lakó népességéből mekkora rész az, mely 100-nál több lakójú lakóházakban él. A ferencvárosi lakóházak népességének 70·3%-a, nagy többsége tehát, ilyen lakóházakban élt, sőt 29·0%-a 200 lakónál is népesebb lakóházakban. Ezé a kerületé — a lakossághoz viszonyítva — 50-nél népesebb lakóházak lakóinak maximuma is. Másodszor a Lipótvárost kell felemlítenünk: 100-nál több lakójú lakóházaiban e szép kerület lakóházi népességének 64·0%-a telepedett le. Elég magas ez az arányszám a VII. kerületben is (59·7%); a Józsefvárosban már kisebb (56·8%), a VI. kerületben még alacsonyabb (51·0%). A Belvárosban jóval kisebb a népességnek az a része, amely a 100-nál több lakójú lakóházakban élt (25·4%); a Belváros lakosságának relatív többsége az 51—100 lakójú lakóházakban települt. Itt is szabály volt azért, hogy a kerület népességének elenyésző csekély része jutott a legfeljebb 20 lakó lakta lakóházakra. A balparti kerületek között más utakon jár Kőbánya, melynek lakosságából 20·7% lakott a most említett kisebb lakóházakban, — az igaz, hogy a másik végleten — a 400-nál több lakójú lakóházakban is aránylag nagy részét, 6·9%-át írták össze e kerület lakosságának.

71. tábla. A lakosság megoszlása a különböző lakottságú lakóházakban kerületenként és városrészek szerint 1925-ben.

		Hány ember lakik										Összesen
Városrész	I	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-400	401-		
	lakó által lakott lakóházakban											
	a) Abszolút számok.											
I. kerület	38	282	2.955	7.084	11.863	16.231	15.466	25.311	9.026	2.914	91.170	
II. "	10	74	802	2.754	6.429	10.067	11.302	11.555	4.487	—	47.480	
III. "	13	194	1.981	4.741	12.236	16.570	6.977	5.620	2.983	606	51.921	
IV. "	—	2	39	100	804	6.140	11.459	5.664	658	—	24.866	
V. "	1	12	71	224	680	5.747	18.028	32.282	10.689	958	68.692	
VI. "	5	108	987	2.359	6.773	18.974	48.273	51.962	25.858	3.019	158.318	
VII. "	10	138	1.298	2.512	4.676	15.359	45.707	75.219	25.699	2.191	172.809	
VIII. "	3	8	163	1.058	2.574	14.510	41.556	53.586	20.765	4.524	138.747	
IX. "	2	22	162	590	2.142	7.271	16.734	37.335	19.514	6.714	90.486	
X. "	8	122	1.194	3.249	7.281	13.155	9.618	9.040	9.649	3.972	57.288	
Jobbpart: Beltelek	14	120	1.856	7.508	20.721	37.665	31.075	38.972	12.134	3.113	153.178	
Kültelek	47	430	3.882	7.071	9.807	5.203	2.670	3.514	4.362	407	37.393	
Összesen	61	550	5.738	14.579	30.528	42.868	33.745	42.486	16.496	3.520	190.571	
Balpart: Beltelek : Körúton belül ...	—	8	115	490	2.222	24.130	70.477	58.011	13.940	—	169.393	
Körúton kívül	5	18	378	1.779	6.834	26.802	92.616	164.236	58.352	10.274	361.294	
Együtt	5	26	493	2.269	9.056	50.932	163.093	222.247	72.292	10.274	530.687	
Kültelek	24	386	3.421	7.823	15.874	30.224	28.282	42.841	40.540	11.104	180.519	
Összesen	29	412	3.914	10.092	24.930	81.156	191.375	265.088	112.832	21.378	711.206	
Budapest: Beltelek ...	19	146	2.349	9.777	29.777	88.597	194.168	261.219	84.426	13.387	683.865	
Kültelek	71	816	7.303	14.894	25.681	35.427	30.952	46.355	44.902	11.511	217.912	
Mindössze ..	90	962	9.652	24.671	55.458	124.024	225.120	307.574	129.328	24.898	901.777	
b) Százalékok.												
I. kerület	0.0	0.3	3.2	7.8	13.0	17.8	17.0	27.8	9.9	3.2	100.0	
II. "	0.0	0.2	1.7	5.8	13.5	21.2	23.8	24.3	9.5	—	100.0	
III. "	0.0	0.4	3.8	9.1	23.6	31.9	13.5	10.8	5.7	1.2	100.0	
IV. "	—	0.0	0.2	0.4	3.2	24.7	46.1	22.8	2.6	—	100.0	
V. "	0.0	0.0	0.1	0.3	1.0	8.4	26.2	47.0	15.6	1.4	100.0	
VI. "	0.0	0.1	0.6	1.5	4.3	12.0	30.5	32.8	16.3	1.9	100.0	
VII. "	0.0	0.1	0.7	1.5	2.7	8.9	26.4	43.5	14.9	1.3	100.0	
VIII. "	0.0	0.0	0.1	0.8	1.9	10.5	29.9	38.6	15.0	3.2	100.0	
IX. "	0.0	0.0	0.2	0.6	2.4	8.0	18.5	41.3	21.6	7.4	100.0	
X. "	0.0	0.2	2.1	5.7	12.7	23.0	16.8	15.8	16.8	6.9	100.0	
Jobbpart: Beltelek	0.0	0.1	1.2	4.9	13.5	24.6	20.3	25.5	7.9	2.0	100.0	
Kültelek	0.1	1.2	10.4	18.9	26.2	13.9	7.1	9.4	11.7	1.1	100.0	
Összesen	0.0	0.3	3.0	7.7	16.0	22.5	17.7	22.3	8.7	1.8	100.0	
Balpart: Beltelek : Körúton belül ...	—	0.0	0.1	0.3	1.3	14.2	41.6	34.3	8.2	—	100.0	
Körúton kívül	0.0	0.0	0.1	0.5	1.9	7.4	25.7	45.5	16.1	2.8	100.0	
Együtt	0.0	0.0	0.1	0.4	1.7	9.6	30.7	41.9	13.7	1.9	100.0	
Kültelek	0.0	0.2	1.9	4.3	8.8	16.7	15.7	23.7	22.5	6.2	100.0	
Összesen	0.0	0.1	0.5	1.4	3.5	11.4	26.9	37.3	15.9	3.0	100.0	
Budapest: Beltelek ...	0.0	0.0	0.3	1.4	4.4	13.0	28.4	38.2	12.3	2.0	100.0	
Kültelek	0.0	0.4	3.3	6.8	11.8	16.3	14.2	21.3	20.6	5.3	100.0	
Mindössze ..	0.0	0.1	1.1	2.7	6.2	13.7	25.0	34.1	14.3	2.8	100.0	

γ) A lakóházak lakossága azok magassága szerint.

Közzöljük azokat a számokat is, melyek 1925-ben arra vonatkoztak, hogy a különböző magasságú lakóházak népessége milyen sűrűn lakott házakban tömörült:

72. tábla. A lakóházak lakóinak megoszlása a különböző magasságú és különböző lakottságú lakóházakban 1925-ben.

Az épületek magassága		H á n y e m b e r l a k i k										Összesen
		1	2	3—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—200	201—400	401—	
		lakó által lakott házakban										
a) Abszolút számok. Budapest összesen.												
Földszintes emeletes	83	878	8.781	20.651	41.053	57.795	28.774	15.185	10.085	8.696	191.981	
1 "	7	78	790	3.676	11.068	27.241	38.102	27.741	9.985	1.920	120.610	
2 "	—	6	71	247	2.417	18.494	45.118	53.319	17.844	1.967	139.483	
3 "	—	—	10	45	741	15.617	82.161	127.054	58.656	8.394	292.678	
4 "	—	—	—	50	138	3.193	20.097	52.085	21.688	2.348	99.599	
5 "	—	—	—	—	24	1.636	10.234	30.743	10.506	1.573	54.716	
6 "	—	—	—	—	17	48	634	1.447	564	—	2.710	
Összesen ..	90	962	9.652	24.671	55.458	124.024	225.120	307.574	129.328	24.898	901.777	
Bellek.												
Földszintes emeletes	17	126	1.929	7.416	19.164	32.512	14.463	5.973	1.519	5.388	88.507	
1 "	2	14	357	2.090	7.670	19.541	26.762	13.592	3.998	918	74.944	
2 "	—	6	53	182	2.076	16.502	41.563	41.563	9.266	889	112.100	
3 "	—	—	10	39	688	15.187	80.641	117.942	39.258	5.204	258.969	
4 "	—	—	—	50	138	3.193	19.939	50.083	19.518	464	93.385	
5 "	—	—	—	—	24	1.614	10.166	30.619	10.303	524	53.250	
6 "	—	—	—	—	17	48	634	1.447	564	—	2.710	
Összesen ..	19	146	2.349	9.777	29.777	88.597	194.168	261.219	84.426	13.387	683.865	
Kütelek.												
Földszintes emeletes	66	752	6.852	13.235	21.889	25.283	14.311	9.212	8.566	3.308	103.474	
1 "	5	64	433	1.588	3.398	7.700	11.340	14.149	5.987	1.002	45.666	
2 "	—	—	18	65	341	1.992	3.555	11.756	8.578	1.078	27.383	
3 "	—	—	—	6	53	430	1.520	9.112	19.398	3.190	33.709	
4 "	—	—	—	—	—	—	158	2.002	2.170	1.884	6.214	
5 "	—	—	—	—	—	22	68	124	203	1.049	1.466	
6 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen ..	71	816	7.303	14.894	25.681	35.427	30.952	46.355	44.902	11.511	217.912	
Jobbpart.												
Földszintes emeletes	56	478	5.132	11.739	22.446	22.795	7.653	1.554	311	2.649	74.813	
1 "	5	68	590	2.751	7.118	11.914	6.008	2.946	1.667	—	33.067	
2 "	—	4	13	79	770	4.580	5.580	3.850	1.762	—	16.638	
3 "	—	—	3	10	143	2.877	9.411	16.076	5.938	—	34.458	
4 "	—	—	—	—	38	555	3.047	10.912	3.449	871	18.872	
5 "	—	—	—	—	13	147	2.046	6.839	3.028	—	12.073	
6 "	—	—	—	—	—	—	—	309	341	—	650	
Összesen ..	61	550	5.738	14.579	30.528	42.868	33.745	42.486	16.496	3.520	190.571	
Balpart.												
Földszintes emeletes	27	400	3.649	8.912	18.607	35.000	21.121	13.631	9.774	6.047	117.168	
1 "	2	10	200	927	3.950	15.327	32.094	24.795	8.318	1.920	87.543	
2 "	—	2	58	168	1.647	13.914	39.538	49.469	16.082	1.967	122.845	
3 "	—	—	7	35	598	12.740	72.750	110.978	52.718	8.394	258.220	
4 "	—	—	—	50	100	2.638	17.050	41.173	18.239	1.477	80.727	
5 "	—	—	—	—	11	1.489	8.188	23.904	7.478	1.573	42.643	
6 "	—	—	—	—	17	48	634	1.138	223	—	2.060	
Összesen ..	29	412	3.914	10.092	24.930	81.156	191.375	265.088	112.832	21.378	711.206	

72. tábla. A lakóházak lakóinak megoszlása a különböző magasságú és különböző lakottságú lakóházakban 1925-ben. (Vége.)

Az épületek magassága	Hány ember lakik										Összesen
	1	2	3-5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-400	401-	
	lakó által lakott házakban										
b) Százalékok.											
Budapest összesen.											
Földszintes	0·0	0·4	4·6	10·8	21·4	30·1	15·0	7·9	5·3	4·5	100·0
1 emeletes	0·0	0·1	0·7	3·0	9·2	22·6	31·6	23·0	8·2	1·6	100·0
2 "	—	0·0	0·1	0·2	1·7	13·3	32·3	38·2	12·8	1·4	100·0
3 "	—	—	0·0	0·0	0·3	5·3	28·1	43·4	20·0	2·9	100·0
4 "	—	—	—	0·0	0·1	3·2	20·2	52·3	21·8	2·4	100·0
5 "	—	—	—	—	—	3·0	18·7	56·2	19·2	2·9	100·0
6 "	—	—	—	—	0·6	1·8	23·4	53·4	20·8	—	100·0
Összesen ..	—	0·1	1·1	2·7	6·2	13·7	25·0	34·1	14·3	2·8	100·0
Beltelek.											
Földszintes	0·0	0·1	2·2	8·4	21·7	36·7	16·3	6·8	1·7	6·1	100·0
1 emeletes	0·0	0·0	0·5	2·8	10·2	26·1	35·7	18·1	5·4	1·2	100·0
2 "	—	0·0	0·0	0·2	1·8	14·7	37·1	37·1	8·3	0·8	100·0
3 "	—	—	0·0	0·0	0·3	5·9	31·1	45·5	15·2	2·0	100·0
4 "	—	—	—	0·1	0·2	3·4	21·3	53·6	20·9	0·5	100·0
5 "	—	—	—	—	0·0	3·0	19·1	57·5	19·4	1·0	100·0
6 "	—	—	—	—	0·6	1·8	23·4	53·4	20·8	—	100·0
Összesen ..	—	—	0·3	1·4	4·4	13·0	28·4	38·2	12·3	2·0	100·0
Kültelek.											
Földszintes	0·1	0·7	6·6	12·8	21·2	24·4	13·8	8·9	8·3	3·2	100·0
1 emeletes	0·0	0·1	1·0	3·5	7·4	16·9	24·8	31·0	13·1	2·2	100·0
2 "	—	—	0·1	0·2	1·3	7·3	13·0	42·9	31·3	3·9	100·0
3 "	—	—	—	0·0	0·2	1·3	4·5	27·0	57·5	9·5	100·0
4 "	—	—	—	—	—	—	2·6	32·2	34·9	30·3	100·0
5 "	—	—	—	—	—	1·5	4·6	8·5	13·8	71·6	100·0
6 "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen ..	—	0·4	3·3	6·8	11·8	16·3	14·2	21·3	20·6	5·3	100·0
Jobbpart.											
Földszintes	0·1	0·6	6·9	15·7	30·0	30·5	10·2	2·1	0·4	3·5	100·0
1 emeletes	0·0	0·2	1·8	8·3	21·5	36·0	18·2	8·9	5·1	—	100·0
2 "	—	0·0	0·1	0·5	4·6	27·5	33·5	23·2	10·6	—	100·0
3 "	—	—	0·0	0·0	0·4	8·4	27·3	46·7	17·2	—	100·0
4 "	—	—	—	—	0·2	2·9	16·2	57·8	18·3	4·6	100·0
5 "	—	—	—	—	0·1	1·2	16·9	56·7	25·1	—	100·0
6 "	—	—	—	—	—	—	—	47·5	52·5	—	100·0
Összesen ..	—	0·3	3·0	7·7	16·0	22·5	17·7	22·3	8·7	1·8	100·0
Balpart.											
Földszintes	0·0	0·4	3·1	7·6	15·9	29·9	18·0	11·6	8·3	5·2	100·0
1 emeletes	0·0	0·0	0·2	1·1	4·5	17·5	36·7	28·3	9·5	2·2	100·0
2 "	—	0·0	0·1	0·1	1·4	11·3	32·2	40·2	13·1	1·6	100·0
3 "	—	—	0·0	0·0	0·2	4·9	28·2	43·0	20·4	3·3	100·0
4 "	—	—	—	0·0	0·1	3·3	21·2	51·0	22·6	1·8	100·0
5 "	—	—	—	—	0·0	3·5	19·2	56·1	17·5	3·7	100·0
6 "	—	—	—	—	0·8	2·3	30·8	55·3	10·8	—	100·0
Összesen ..	—	0·1	0·5	1·4	3·5	11·4	26·9	37·3	15·9	3·0	100·0

Kommentár helyett olvasóinkra bizzuk az érdekes adatok tanulmányozását.

c) Az épületek és lakóházak átlagos lakottsága.

Nem volna az épületstatistikának a lakókra vonatkozólag közlési anyaga teljes, ha legalább röviden nem iparkodnók azt a kérdést is csak csupán legfőbb vonatkozásban megvizsgálni, hogy egy-egy épületre s másfelől egy-egy lakóháza — különböző magassági fokozataik szerint — átlag mennyi lakó esett 1925-ben.

73. tábla. Egy épületre, illetőleg egy lakóháza eső lakók száma 1925-ben.

V á r o s r é s z	Földszintes	1	2	3	4	5	6	6—	Megelőzős nélküli	Összesen
		e m e l e t e s								
Budapest. Jobbpart :		a) Épületek.								
Beltelek	17·8	24·8	48·3	91·6	120·3	135·0	325·0	—	26·1	32·1
Kültelek	9·1	17·3	98·8	144·3	243·2	4·0	—	—	—	13·3
Összesen	13·7	22·5	54·5	95·2	124·2	133·6	325·0	—	24·4	24·8
Budapest : Balpart. Beltelek :										
Körúton belül	18·6	39·7	57·2	72·6	91·6	99·3	38·3	157·0	40·0	66·7
Körúton kívül	26·3	50·9	81·0	118·6	130·3	145·5	118·9	—	0·5	76·2
Együtt	25·4	48·2	71·4	99·1	109·3	118·4	57·4	157·0	15·7	72·9
Kültelek	19·4	58·0	104·1	175·3	209·0	265·5	—	—	29·2	35·1
Összesen	20·9	52·2	76·8	104·7	112·4	120·9	54·5	157·0	9·3	56·7
Budapest : Beltelek	20·4	36·4	66·6	98·1	111·2	121·9	70·8	157·0	21·3	56·5
Kültelek	15·5	42·0	103·3	171·5	209·7	228·1	—	—	2·7	27·2
Budapest mindössze.....	17·4	38·4	72·3	103·5	114·5	123·5	70·8	157·0	15·1	44·4
V á r o s r é s z	Földszintes	1	2	3	4	5	6		Összesen	
		e m e l e t e s								
Budapest. Jobbpart :		b) Lakóházak.								
Beltelek	18·2	24·8	47·7	94·9	121·8	134·1	325·0	—	—	32·3
Kültelek	9·0	15·9	60·5	164·1	302·0	—	—	—	—	12·2
Összesen	13·9	22·1	49·1	99·3	126·7	134·1	325·0	—	—	24·4
Budapest : Balpart. Beltelek :										
Körúton belül	28·3	44·4	63·7	79·5	99·2	103·6	40·0	—	—	74·8
Körúton kívül	31·9	54·5	86·4	122·3	137·3	146·2	140·1	—	—	84·1
Együtt	31·6	52·1	77·5	105·0	117·2	121·5	60·6	—	—	80·9
Kültelek	21·3	62·9	109·6	190·5	238·4	293·2	—	—	—	37·6
Összesen	23·7	56·3	82·4	110·8	121·0	124·0	60·6	—	—	62·6
Budapest : Beltelek	22·1	37·8	71·7	103·7	118·1	124·1	75·3	—	—	60·5
Kültelek	16·3	42·6	102·9	187·3	248·6	293·2	—	—	—	27·7
Budapest mindössze.....	18·6	39·5	76·3	109·3	122·1	126·1	75·3	—	—	47·0

Budapesten átlag valamivel több, mint 44 ember esett egy épületre s ez az átlag némileg még ki is éleződött a lakóházaknál. Az épületeknél bizonyos egyenletességgel emelkedik egy-egy épület átlagos lakóinak száma, amint a földszintes épületektől a magasabbak felé haladunk. Még a háromemeletes épületek átlagos lakószáma is csaknem felényivel magasabb, mint a kétemeleteseké. A négy- és ötemeletes épületeknél a fejlődés tempója meglassodik. Mintha csak azt akarnák e számok nekünk mondani, hogy bár ezek az épületek magasabbra nyúlnak, mint a többiek: kisebb telken épülnek és emeletenként kevesebb ember elhelyezésére nyújtanak módot. A hatemeletes épületekben kevesebb a lakók átlaga, mint a kétemeletesekében, — megfelel ez tanulmányunk során számos helyen tett észrevételeinknek, — a hatnál több emeletes épületek átlagos lakószámának növekedése azonban helyrebillenti a fejlődés vonalát.

Nagyban, egészben a lakóházak átlagos lakottsága is ugyanezeket az irányokat követi, noha természetszerűleg a lakóházak különböző fokozataiban valamivel több a lakók átlagos száma, mint az épületeknél, utóbbiak között azok is szerepelvén, melyek elsősorban nem lakás céljára szolgálnak. Figyelemreméltóbb különbséget csupán abban látunk, hogy a négyemeletes lakóházak átlagos sűrűsége erősebben eltávolodott a háromemeletes lakóházakétól, mint a hasonló magasságú épületeknél tapasztalhatjuk; viszont azonban az ötemeletes lakóházak átlagos lakottsága csak kevéssel emelkedik fölibe a négyemeletes lakóházakénak.

Budapest jobb- és balpartján természetesen lényegesen eltérő viszonyokkal találkozunk. Ennek a különbségnek egyik szembeötlő bizonyítéka az, hogy a *jobbparti épületek átlagos sűrűségi számánál kb. ötnegyedrésznyivel nagyobb a balparti épületeké, sőt a lakóházaknál ez az eltérés a másfélszeres határ fölé lép.* De ki hinné, külön igazolás nélkül, hogy a balpartnak ezek a jóval erősebb átlagai mégis inkább a *kisebb épületek nagyobb lakottságából* keletkeznek? A földszintes épületek átlagos lakószáma kb. felerésszel (a lakóházaknál kb. $\frac{3}{4}$ résszel) nagyobb a balparton, mint a jobbparton. Az egyemeletes épületek átlagos laksűrűsége több, mint kétszer akkora, — a lakóházaknál két és félszer akkora, — mint a jobbparton. A balparti átlag a kétemeletes épületeknél is kevés híján felényivel, a kétemeletes lakóházaknál $\frac{3}{5}$ résznyivel több, mint a jobbparton. A háromemeletes épületek átlagos lakószámában még mindig a balparti épületek átlaga nagyobb valamivel, — de már csak kb. 10%-kal, — a lakóházaknál ugyanez a helyzet. *A négyemeletes épületeknél azután fordul a kocka s itt már a jobbparti épületek átlagos lakottsága elég észrevehetően nagyobb lett, mint a balpartiaké, bár a lakóházaknál ez még kevésbé mutatkozik meg.* Az ötemeletes lakóházaknál már inkább, mint ahogy az ilyen magas épületek átlagos lakottsága is kb. 10%-kal nagyobb a jobbparti épületekben. A hatemeletes épületeknél, valamint a lakóházaknál is a jobbparti tömegre jóval nagyobb lak-

sűrűség esik, a különbség erejét letompítja azonban ez épületek kicsiny száma.

A főváros belső és külső területét összehasonlítva is érdekes eredményekhez jutunk, noha azok a számok, hogy a belterületi épületekben kétszer, a belterületi lakóházakban pedig jóval több, mint kétszer akkora az átlagos laksűrűség, mint a külterületekben, nem volnának eléggé tájékoztatók, ha nem ismernők adataink részleteit. Az igazság az, hogy a külterület alacsonyabb arányszámait elsősorban az okozta, hogy bár a földszintes épületek (valamint a földszintes lakóházak) közül a külterületi építmények laksűrűsége kb. $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ résszel *kisebb* a belterületi épületekéénél és lakóházakénál: amint a magasabb épület- kategóriák (lakóházcsoporthok) felé haladunk, egyre inkább kitűnik az a kedvezőtlenebb helyzet, melyben a külterületi lakosság élhet statisztikánknak e részlete szerint is. Az egyemeletes épületeknél csak 14·8%-kal nagyobb a külterületen a laksűrűség; az egyemeletes lakóházaknál a különbség ennyi sincs. De a kétemeletes épületek átlagos lakottsága már 55·2%-kal több, mint a belterületen s a kétemeletes lakóházaké 43·6%-kal nagyobb. A háromemeletes épületek átlagos laksűrűsége a külterületen 74·8%-kal mulja felül a belterületieket, sőt a lakóházaké 80·9%-kal. Az eltolódások fokozódnak a négyemeletes épületeknél, ezek átlagos lakottsága is újból nagyobb a külterületen, mint a belterületen, sőt a négyemeletes lakóházakban 110·3%-kal. Az ötemeletes épületeknél tovább kiéleződik (87·6%) ez a különbség a külterületi épületek hátrányára, a külterületi lakóházak laksűrűsége pedig 136·2%-kal nagyobb, mint a belső területen. *Aki tehát a külterületi népesség tagjai közül nem tud elhelyezkedni földszintes vagy egyemeletes épületekben (vagy lakóházakban) annak egyre inkább kell számolnia azzal, hogy igazán a szó szoros értelmében vett zsufolt házban kell majd laknia.*

A bel- és a külterület eltérő viszonyainak képe annyira frappáns és meggondolást keltő eredményekkel jár, hogy a jobb- és balparton külön is meg kell vizsgálnunk a bel- és külterületi épületeknél a lakóházak átlagos laksűrűségét. A budai részek belterületén $2\frac{1}{2}$ -szer akkora az épületek átlagos lakottsága, mint a külterületen; a lakóházaknál itt ugyanaz az arány. A bel- és külterületi átlagok elhelyezkedése azonban nem mutatja azt a normális menetet, melyet Budapest egész bel- és külterületére végzett számításoknál látunk.

Úgy az épületeknél, mint a lakóházaknál nemcsak a földszintes, hanem az egyemeletes épületeknél is jóval nagyobb (a földszintes épületeknél csaknem, a földszintes lakóházaknál szinte pontosan kétszer nagyobb) a belterületen a laksűrűség, mint a külterületen; az egyemeletes épületeknél is körülbelül felényivel nagyobb a belterületi épületek és lakóházak laksűrűsége. A kettő és magasabb emeletű épületeknél és lakóházaknál azután egyszerre a külterületi épületek lakottsága hirtelen kétszer akkorára ugrik, mint a

belterületieké. A három és a négyemeletes épületek átlagos lakottsága is a külterületen nagyobb a budai részeken. A háromemeletes épületeknél a két arányszám nem annyira tér el egymástól, mint a kétemeletes épületeknél látjuk; a négyemeletes épületeknél annál inkább. A lakóházaknál a jobbparton is igen erőteljesen nyilvánul meg az az irányzat, melynek folytán a nagyobb külterületi házakban valóban tekintélyes számú népesség préselődik össze. A budai külterület négyemeletes lakóházaiban az átlagos laksűrűség 302 lakó, — olyan magas szám, melyhez foghatót a balparti külterületi épületek és lakóházak között seholsem találunk, — még az ötemeletes lakóházak között sem.

A balparti részeken nagyban-egészben azokat az eltéréseket látjuk viszont, melyek Budapest összes épületeinek és lakóházaiknak átlagaiból ütköznek ki. Mégsem felesleges néhány tanulság megrögzítése. Így például azé, hogy a földszintes épületek laksűrűsége a balparti külterületeken valamivel nagyobb, mint a balparti beltelkeknek a körúton belül eső részeiben (a lakóházaké már nem). Vagy, hogy az egyemeletes épületek lakottsága a körúton kívül eső részeken ugyan csak kevésbé marad mögötte a külterületi ilyen épületek lakottságának, a balpart belterületén azonban — a földszintes épületeket kivéve — minden más épülettípusban a körúton kívül eső épületek lakottsága nagyobb, mint a körúton belül eső épületeké, azaz közelebb esik a külterületekéhez. Igazán nagy különbséget azonban csak a hatemeletes épületeknél látunk; nyilvánvaló, hogy itt az épületek kihasználásának eltérő volta szüli azokat a feltűnő különbségeket, amelyek az arányszámokból kiütköznek.

Egyébként a balparti bel- és külterületi épületek lakottságának különbsége annál inkább nő, minél magasabb épülettípussal állunk szemben. Annyira, hogy ez a különbség az egyemeletes épületeknél csak 20·3%; a kétemeletes épületeknél már 45·8%; a háromemeletes épületeknél a 76·9%; a négyemeleteseknél 85·8%; az ötemeletes épületeknél pedig 120·4%: valóban a balparti épületek lakottsága a külterületen egyenes arányban nő az épületek magasságával. A lakóházaknál ez a különbség — bezárólag a kétemeletes lakóházakig — kevésbé látszik meg, amint azonban a bel- és külterületi viszonyok különbözősége egyszerre sokkal élesebbé, mondhatnók: nyersebbé válik, a háromemeletes épületek lakottsága a külső területen több, mint 81·3%-kal multa felül a belterületi lakóházak laksűrűségét, a négyemeleteseké 100%-kal, az ötemeletes épületeké pedig 141·5%-kal, ami azt jelenti, hogy ezekben az épületekben a külterületen átlagosan két és félszer akkora népesség tömörült össze, mint a belterületen!

XI. Az épületek (és lakóházak) építési módja és felszerelése.

a) A falazat és tetőzet kérdése.

α) Falazat.

Az épületstatistika anyagából még néhány érdekes részlet van hátra, amelyeket tanulmányunkban meg kell világítanunk. A fontosabb részletek egyike arra vonatkozik, hogy az épületek *falazata és tetőzete* milyen anyagból készült. A másik arra vonatkozik, hogy az épületek minő felszereléssel rendelkeznek, vagy hogy mekkora telken állnak stb. Egészen független nagyobb része azután anyagunknak az adatoknak az a csoportja, mely a háztulajdon kérdését tagolja. A háztulajdon adatait az összes eddigi tárgyalat számlálásokon kívül az 1927. évről is ismerjük. Az előbb tárgyalandó speciális anyag azonban 1920 után első ízben 1927-ről áll rendelkezésünkre.

Lássuk a falazat és tetőzet 1906. évi adatait:

74. tábla. Az épületek a falazat és tetőzet minősége szerint 1906-ban.

Városrész	Cserép-			Zsindely v. deszka-			Egyéb			Összesen
	t e t ő z e t ű é s									
	kő- vagy tégla-	vályog- vagy sár-	fa- v. egyéb	kő- vagy tégla-	vályog- vagy sár-	fa- v. egyéb	kő- vagy tégla-	vályog- vagy sár-	fa- v. egyéb	
	f a l a z a t ű é p ű l e t e k									

a) Abszolút számok.

Budapest	13.001	136	48	2.148	224	211	871	19	171	16.829
Jobbpart	3.796	131	21	1.624	212	56	186	9	36	6.071
Balpart	9.205	5	27	524	12	155	685	10	135	10.758

b) Százalékok.

Budapest	77.2	0.8	0.3	12.8	1.3	1.3	5.2	0.1	1.0	100.0
Jobbpart	62.5	2.2	0.3	26.8	3.5	0.9	3.1	0.1	0.6	100.0
Balpart	85.5	—	0.3	4.9	0.1	1.4	6.4	0.1	1.3	100.0

1906-ban az összes épületek között kő- vagy téглаépület volt az épületeknek 95·2%-a — 16.020 épület. Vályog- vagy sárépület volt 379, az összes épületek 2·2%-a. A fa- és egyéb alapú épületek száma 430 volt, százalékban 2·6%. Az az igen világos jelentés, amely dr. Thirring Gusztáv tollából az 1906. évi népszámlálás eredményeit ismertette, a következőkben mutatja be azt a fejlődést, amely kerületenkint történt a modernebb városigényeknek inkább megfelelő kő- és téглаépületek számában, illetőleg arányszámában, 1890 óta.

75. tábla. A kő- és téглаépületek számának megoszlása 1890-ben, 1900-ban és 1906-ban.

Kerület	Kő- és téглаépületek		
	1890	1900	1906
a) Abszolút számokban:			
I.	1.476	2.241	2.432
II.	900	1.204	1.379
III.	989	1.671	1.795
Jobbpart	3.365	5.116	5.606
IV.	596	534	531
V.	540	763	775
VI.	1.524	2.087	2.181
VII.	1.635	2.200	2.325
VIII.	1.728	1.950	2.007
IX.	796	1.045	1.120
X.	761	1.326	1.475
Balpart	7.580	9.905	10.414
Budapest	10.945	15.021	16.020
b) Az összes épületek százalékában.			
I.	69·23	88·54	94·89
II.	75·38	90·32	97·94
III.	61·47	80·76	85·48
Jobbpart	68·19	86·23	92·34
IV.	99·50	98·34	99·44
V.	95·58	94·90	95·56
VI.	95·49	96·57	94·37
VII.	95·27	95·78	98·10
VIII.	92·70	97·80	99·26
IX.	84·32	91·83	95·24
X.	89·85	95·83	96·15
Balpart	93·22	95·97	96·80
Budapest	83·77	92·72	95·99

Kitűnik ezekből a számokból, hogy 1906-ban már csak egy városrész volt, — a jobbparton a III. kerület, — ahol még ekkor is aránylag csekélyebb része, noha már szintén az épületeknek túlnyomó többsége, épült kőből vagy téglából. A többi kerületben az épületeknek legalább 94%-a ilyen falazatú volt, sőt a IV. és VIII. kerületben szinte kizárólag ilyen falazatú volt minden épület. Kitűnik azonban e számokból is, hogy Budapest jobbpartján az építkezések rendszere 1890-ben még hátramaradtott volt; az I. kerületben ekkor az épületeknek nem sokkal több, mint kétharmadrésze volt szilárd falazatú, sőt a Vizivárosban is csupán háromnegyedrésze. *A fejlődés szempontjából tehát a budai városrészek tagadhatatlanul nagy előrehaladást tettek 1906-ig.* A Duna balpartján fekvő kerületek közül 1890-ben a IX. kerület volt az, ahol az épületek falazata sok kívánni valót hagyott maga után, többet, mint a X. kerület, — noha mind a két kerület a közbeeső 16 év alatt ugyancsak pótolta a mulasztásokat: az építkezési rendszer ott is modernizálódott.

A lakóházak adatai 1906-ról ezek:

76. tábla. A lakóházak falazat és tetőzet szerint való minősége 1906-ban.

Városrész	L a k ó h á z a k					Összesen
	cserép-	egyéb	kő- vagy tégla-	vályog- vagy sár-	fa- vagy egyéb	
	tetőzettel		f a l a z a t t a l			
a) Abszolút számok.						
Budapest	12.030	2.928	14.394	364	200	14.958
Jobbpart	3.687	1.988	5.271	342	62	5.675
Balpart	8.343	940	9.123	22	138	9.283
b) Százalékok.						
Budapest	80·4	19·6	96·3	2·4	1·3	100·0
Jobbpart	65·0	35·0	92·9	6·0	1·1	100·0
Balpart	89·9	10·1	98·3	0·2	1·5	100·0

Lényegük az, hogy a lakóházak között jóval döntőbb a túlsúlya a kő- vagy a tégláépítkezéseknek, mint az összes épületek között. A jobbpart viszonyai azonban ezen a téren is kedvezőtlenebbek, mint a balparté.

Az 1920. évi adatokat már jóval bővebben részletezhetjük:

Iziben közöljük a lakóházak adatait is:

78. tábla. A lakóházak falazat és tetőzet minősége szerint való megoszlása 1920-ban.

V á r o s r é s z	L a k ó h á z a k						Összesen
	pala-, cserép- vagy bádóg-	egyéb	kő- vagy téglá-	kő- vagy téglá- alappal, vályog- vagy sár-	vályog- v. sár-	fa- vagy fával vegyesen más anyagú	
tetőzettel	f a l a z a t t a l						
a) Abszolút számok.							
Budapest	15.626	1.999	16.698	236	257	434	17.625
Jobbpart	5.761	1.246	6.434	195	229	149	7.007
Balpart	9.865	753	10.264	41	28	285	10.618
Budapest : Beltelek	10.325	677	10.632	113	175	82	11.002
Kültelek	5.301	1.322	6.066	123	82	352	6.623
Jobbpart : Beltelek	3.956	565	4.215	82	163	61	4.521
Kültelek	1.805	681	2.219	113	66	88	2.486
Balpart : Beltelek	6.369	112	6.417	31	12	21	6.481
Kültelek	3.497	641	3.847	10	16	264	4.137
b) Százalékok.							
Budapest	88·7	11·3	94·7	1·3	1·5	2·5	100·0
Jobbpart	82·2	17·8	91·8	2·8	3·3	2·1	100·0
Balpart	92·9	7·1	96·6	0·4	0·3	2·7	100·0
Budapest : Beltelek	93·8	6·2	96·6	1·0	1·6	0·8	100·0
Kültelek	80·0	20·0	91·6	1·9	1·2	5·3	100·0
Jobbpart : Beltelek	87·5	12·5	93·2	1·8	3·6	1·4	100·0
Kültelek	72·6	27·4	89·3	4·5	2·7	3·5	100·0
Balpart : Beltelek	98·3	1·7	99·0	0·5	0·2	0·3	100·0
Kültelek	84·5	15·5	93·0	0·2	0·4	6·4	100·0

Budapest épületeinek 1920-ban 94·6%-a volt kő- vagy téglafalazatú és a lakóházak között is csupán 94·7%-a, ami arra vall, — bár a visszaesés nem nagyarányú, — hogy 1920-ban (a háború után két évvel) a fővárosi épületek falazati viszonyai kedvezőtlenebbekké váltak, mint voltak 1906-ban. A jobb- és balparton egyaránt mutatkozott némi eltérés az 1906. évi állapottal szemben. A jobbparton 91·9%-ra csökkent le a kő- vagy téglafalazatú épületek aránya. Itt tehát kisebbfokú volt a visszafejlődés. A balparton nagyobb arányú, de a szilárd épületek nagy többsége (96·2%) 1920-ban is szilárd falazatú maradt.

Meg kell jegyezni azonban, hogy 1920-ban az épületstatistika *finomabban* disztingvált, mint 1906-ban. Most már külön kiemelte az épületek közül azokat, amelyek ugyan kő- vagy téglalappal bírtak, azonban mégis vályog- vagy sárfalazatúak voltak, amelyek tehát *mintegy az átmenetet* szolgáltatták az *egész vályog- vagy sárfalazatú épületek felé*. Ezeknek arányszáma Budapest épületei között 1·2% volt, Budán (2·7%) több, mint a balparton, ahol egészen minimális volt (0·4%).

A belterületen az épületeknek természetesen nagyobb része volt kő- vagy téglafalazatú (96·4%), mint a külterületen, ahol azonban az épületeknek 91·3%-a szintén kő- vagy téglafallal épült. A külterületi épületek között a balparton és a jobbparton egyaránt kevesebb a kő- vagy téglafalazatú építmény, mint a belterületen, de kiváltképen kicsi arányszámmal (89·0%) szerepelnek a budai külterületen. Hasonló különbség mutatkozik a bel- és külterület között akkor is, ha a lakóházak statisztikáját nézzük át, valamint akkor is, ha a lakóházak falazat szerint való megoszlását kutatjuk a főváros jobb- és balpartján a bel- és külterületek szerint.

Az 1927. évi *épületstatistika* némileg más felsorolást alkalmaz, mint akár az 1920. évi épületstatistika *s még tovább fejleszti a felvétel értékességét*. Az épületek falazatának minőségét tagolva, például a vasbetonfalazatú épületeket is hozzásorolja a kő- és téglépületek számához. Joggal, mert ezek az épületek valóban a legszilárdabb falazatú épületek közül valók.

Az 1927-ben fennálló összes épületeknek 88·6%-a épült kő-, téгла- vagy vasbetonfalazattal. *Látszólag tehát az 1920. év óta eltelt építési kampány, amely, mint tudjuk, elsősorban a földszintes épületek számát növelte: nem javított, hanem ellenkezőleg, rontott volna Budapest épületeinek falazata szerint való megoszlásában.* Ha ez tényleg így van, nagyon szomorú adatát ismertük meg a székesfőváros háború után történt építkezéseinek. Valószínű azonban, hogy a csökkenést nem kell egészében elfogadnunk. A kő- vagy téglalapzattal bíró vályog- vagy sárépületek arányszáma tudniillik 6·9%-ra emelkedett fel 1927-ben. Talán arról van szó, hogy a felvétel tüzetesebb végrehajtása utalt most ez utóbbi épületek sorába számos olyan épületet, amelyeket előbb az egészen szilárd kő- vagy téglépületek közé soroztak. A tárgyalt két épületcsoport számait összefoglalva, az derül ki, hogy a budapesti épületek közül 1927-ben 95·5% volt szilárd — vagy szilárdnak tartott — falazatú.

Érdemes itt foglalkozni azokkal a számokkal, amelyek a részletekbe hatolva, kerületenkint veszik sorra azokat az épületeket, amelyek egyrészt az egészen szilárd kő-, téгла- vagy vasbetonépületek, másrészt a kő- vagy téglalapú vályog- vagy sárépületekre vonatkoznak. Feltűnő adata az 1927. évi épület statisztikának az, hogy míg a balparti kerületekben csak elvétve

79. tábla. Épületek a falazat és tetőzet minősége szerint 1927-ben.

Megnevezés	É p ü l e t e k s z á m a k e r ü l e t e n k i n t											Budapest	
	jobbpart			k e r ü l e t									balpart
	kerület			IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.			
	I.	II.	III.										
a) Abszolút számok.													
A) Összes épületek.													
Kő-, téglavagy vasbetonépület	3.679	841	2.164	6.684	521	1.003	3.049	3.145	1.997	1.178	1.915	12.808	19.492
Kő-, vagy téglalappal, vályog- vagy sárépület	126	861	457	1.444	3	4	2	2	16	38	21	86	1.530
Vályog- vagy sárépület	59	8	213	280	1	—	17	10	6	9	11	54	334
Fa- vagy fával vegyesen más anyag...	77	56	33	166	2	43	97	54	5	127	166	494	660
Összesen	3.941	1.766	2.867	8.574	527	1.050	3.165	3.211	2.024	1.352	1.113	13.442	22.016
a) Pala-, cserép- vagy bádogtető	3.672	1.667	2.459	7.798	525	944	2.926	3.104	1.994	1.165	1.738	12.396	20.194
b) Zsindely- vagy deszkabető	98	42	303	443	—	20	40	12	17	90	160	339	782
c) Nád- vagy zsúptető	—	—	2	2	—	1	—	—	—	15	14	30	32
d) Kátránypapírtető	171	57	103	331	2	85	199	95	13	82	201	677	1.008
Összesen	3.941	1.766	2.867	8.574	527	1.050	3.165	3.211	2.024	1.352	1.113	13.442	22.016
B) Lakóházak.													
Kő-, téglavagy vasbetonépület	3.434	792	2.008	6.234	454	755	2.613	2.827	1.766	1.035	1.744	11.194	17.428
Kő-, vagy téglalappal, vályog- vagy sárépület	126	859	454	1.439	3	3	1	2	15	29	21	74	1.513
Vályog- vagy sárépület	54	8	213	275	—	—	11	9	4	6	11	41	316
Fa- vagy fával vegyesen más anyag...	36	3	27	66	2	2	79	25	1	12	62	183	249
Összesen	3.650	1.662	2.702	8.014	459	760	2.704	2.863	1.786	1.082	1.838	11.492	19.506
a) Pala-, cserép- vagy bádogtető	3.461	1.630	2.359	7.450	457	702	2.579	2.802	1.768	1.046	1.692	11.046	18.496
b) Zsindely- vagy deszkabető	75	27	281	383	—	7	26	10	11	12	69	135	518
c) Nád- vagy zsúptető	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
d) Kátránypapírtető	114	5	61	180	2	51	99	51	7	24	77	311	491
Összesen	3.650	1.662	2.702	8.014	459	760	2.704	2.863	1.786	1.082	1.838	11.492	19.506

fordult elő olyan építmény, amely kő- és téglalappal rendelkezett, de vályog- vagy sárfalazatú volt és még ritkább volt az ilyen szilárd alap nélkül álló vályog- vagy sárfalazatú épületek száma, a budai kerületek közül különösen a II., de a III. kerületben elég nagy tömegben találhattak ezúttal kő- vagy téglalappal bíró vályog- vagy sárfalazatú épületek. Ez többé-kevésbé ellentétben áll a korábbi felvételek eredményeivel s aligha volna indokolható — épen a II. kerületben — az időközi építkezésekkel.

Budapest jobbparti részén is 1920-ban mindössze 195 kő- vagy téglalappal bíró vályog- vagy sárépületet találtak; 1927-ben a számuk 1444 lett volna olyformán, hogy például a II. kerületbeli épületeknek több, mint a felerészét ilyennek nyilvánította a felvétel. *Fel kell tennünk, hogy a gondosabb megfigyelés is csökkentette a budai kerületekben a kő- vagy téglépületek falazatának értéket annyira, hogy szigorú értelmezésben az 1927. évi statisztika szerint jóval kisebb része lett volna a jobbparti épületeknek szilárdfalazatú, mint 1906-ban.* A tárgyalt kétféle épületcsoport tagjainak arányszáma azonban — együttesen — meghaladja az 1906. évben is szilárdfalazatúnak mondott épületek arányszámát.

A balparti kerületek között csupán kettőben volt jelentékenyen kisebb 1927-ben a szilárd falazatú épületek arányszáma, mint 1906-ban. A IX. és X. kerületben. Mindkét helyen a nagyobb számmal előfordult fa, vagy a fával vegyesen más anyagból épült épületek arányszámának megnövekedése idézte elő a szilárd falazatú épületek csökkenését. A többi balparti kerületben is általában csökkent a kő-, tégl- vagy vasbetonépületek százaléka az 1906. évi adatokhoz képest. A VIII. és V. kerület arányszámai is csak úgy emelkednek a régebbi arányszámok fölé, hogy az egészen szilárd falazatú épületekhez hozzászámítjuk a kő- vagy téglalappal bíró vályog- vagy sárépületeket is.

A lakóházak tekintetében kedvezőbb a helyzet, mint az összes épületeknél. A lakóházak egész tömegéből a jobbparton immár 95·8%-ot sorolhatunk, a jobbparton pedig épenséggel 98·1%-ot, a szilárdan (vagy szilárdabban) épült házak közé, noha a fővárosi átlag (97·1%) igazán kedvező alakulását itt is az akadályozza, hogy a kő- vagy téglalappal bíró vályog- vagy sárépületek a budai kerületek közül a II. és III. kerületben most ugyancsak nagy számban irattak össze.

Nem érdektelen, ha futólagos pillantást vetünk azokra a számokra is, amelyek 21 év távlatában mutatják azokat az eltéréseket, melyek Budapest szilárdan épült épületeinek számában történtek 1906-tól 1927-ig.

Az I. kerületben a kő- vagy téglafalazatú és vasbetonépületek száma 1247-tel, sőt ha a kő- és téglafalazatú épületekhez a vályog- vagy sárépületeket is odaszámítjuk, 1373-mal nőtt meg, ami 51·6%-os, illetőleg 56·5%-os

fejlődésnek felel meg. A II. kerületben 1906-ban 1379 volt a szilárd épületek száma; helyettük csak 841-et talált egész szilárd falazattal az 1927. évi felvétel. Itt tehát a szilárd falazatú épületeknek nagyarányú csökkenéséről kellene beszámolnunk s arról, hogy ebben a kerületben a kő- vagy téglapépületek helyére nagy számmal épültek újabb hatalmas épületek, amelyek mindegyike számos más épületet abszorbeált, — ha nem tudnók azt, hogy 1927-ben a másodrendű szilárd épületek száma is 861 volt; a szilárd épületek száma így végeredményben 343-mal nőtt meg, 24·9%-ával, csaknem egynegyedrésszével tehát, az 1906. évi tömegnek. A III. kerületben azonban mindenképen nagy fejlődés mutatkozott. E kerület épületei közül a kifejezetten kő-, téglap- és vasbetonfalazatú épületek száma 369-el nőtt meg, sőt ha ezekhez a kő- vagy téglalapú épületek második csoportját is hozzászámítjuk: 826-tal, ami 46·1%-os fejlődésnek felelt meg.

A baloldali kerületek kő- és téglafalazatú épületeinek száma imitt-amott nagyobb arányú emelkedést mutatott. Ámde, hogy az *újabb építkezések másként alakították át a balparti kerületek képét, mintsem a jobbpartiakét*, abból tűnik ki, hogy a szilárd épületek száma általában nagyobb volt 1927-ben, mint 1906-ban; vagy csak alig észlelhető csökkenés történt abban, ha tudniillik több épület lerombolása árán épültek meg újak e kerületekben.

A Belvárosban például csak tízzel fogyott 21 év alatt a kő-, téglavagy vasbetonépületek száma; a VIII. kerületben ugyanannyival. A IX. kerületben is csak 58-cal szaporodott e szilárd épületek száma. Annál élénkebb átalakulás pergett le a többi kerület övezetén belül; ott, ahol megvolt a levegő és tér arra, hogy újabb építkezések révén kapcsoltassanak be újabb meg újabb épületcsoportok a főváros épületeinek egész tömegébe. A Lipótvárosban 228-cal nőtt meg a kő- vagy téglalapú épületek száma (előbb: 775; a szaporodás: 29·4%). A Terézvárosban 868 volt a szaporulat (39·7%). A VII. kerületben is 820 (35·3%).

A lakóházak között általában minden kerületben viszonylag több a kő-, téglavagy vasbetonépület, mint az összes épületek között. De a *II. kerületről* fel kell jegyezni azt az érdekességet, hogy e kerület lakóházai sorában 1925-ben a kő- vagy téglalapalappal bíró vályog- vagy sárfalú épületek arányszáma még magasabb volt, mint az összes épületek között; e kerület lakóházai közül *felelész sem volt olyan építmény, amelynek falazata egészében és kizárólagosan kő-, téglavagy vasbeton lenne*. A Lipótváros lakóházai között viszont valóban csak szinte számba sem jövő csekély rész az, amelynek falazata *nem* kő-, téglavagy vasbeton volt.

1920-ban az épületek és lakóházak falazatának adatait az *épületek magassága* szerint is megvizsgálhatjuk. Az 1927. évben nemkülönben. A két év adatait egysszerre közöljük:

80. tábla. Az épületek magasság, falazat és tetőzet minősége szerint 1920-ban.

Az épület magassága	Pala-, cserép-, vagy bádofetetővel						Zsindely- vagy deszkafetetővel						Nád- vagy zsúpfetetővel						Kátr-, papírfetöv.		Összesen
	kő- vagy téglalap- pal, vályog- vagy sár-	kő-v. téglalap- pal, vályog- vagy sár-	vályog- v. sár- vagy sár-	fa- v. fával vegyesen más anyagún	kő- vagy téglalap- pal, vályog- vagy sár-	vályog- v. sár- vagy sár-	kő- vagy téglalap- pal, vályog- vagy sár-	vályog- v. sár- vagy sár-	fa- vagy fával vegyesen más anyagún	kő- vagy téglalap- pal, vályog- vagy sár-	vályog- v. sár- vagy sár-	fa- vagy fával vegyesen más anyagún	kő- vagy téglalap- pal, vályog- vagy sár-	vályog- v. sár- vagy sár-	fa- vagy fával vegyesen más anyagún	kő- vagy téglalap- pal, vályog- vagy sár-	vályog- v. sár- vagy sár-	fa- vagy fával vegyesen más anyagún			
Földszintes	7.844	103	125	110	1.047	100	130	166	14	2	1	2	441	282	10.367						
1 emeletes	3.034	31	1	3	110	8	3	8	—	—	—	—	43	4	3.245						
2 „	2.107	3	—	2	14	—	—	—	—	—	—	—	6	—	2.131						
3 „	2.807	2	—	1	7	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2.821						
4 „	883	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	886						
5 „	464	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	466						
6 „	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	14						
6— „	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1						
Megjelölés nélkül	79	—	—	—	3	—	—	2	—	—	—	—	4	1	89						
Összesen ...	17.232	139	126	117	1.183	109	133	176	14	2	1	2	499	287	20.020						
Ebből lakóház	15.286	128	123	89	1.093	106	133	139	14	2	1	2	305	204	17.625						
b) Százalékok.																					
Földszintes	75.7	1.0	1.2	1.1	10.1	1.0	1.3	1.6	0.1	0.0	0.0	0.0	4.2	2.7	100.0						
1 emeletes	93.5	0.9	0.0	0.1	3.4	0.3	0.1	0.3	—	—	—	—	1.3	0.1	100.0						
2 „	98.9	0.1	—	0.0	0.7	—	—	—	—	—	—	—	0.3	—	100.0						
3 „	99.5	0.1	—	0.1	0.2	0.0	—	—	—	—	—	—	0.1	—	100.0						
4 „	99.7	—	—	0.1	0.1	—	—	—	—	—	—	—	0.1	—	100.0						
5 „	99.6	—	—	—	0.2	—	—	—	—	—	—	—	0.2	—	100.0						
6 „	92.9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7.1	—	100.0						
6— „	100.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100.0						
Megjelölés nélkül	88.8	—	—	—	3.4	—	—	2.2	—	—	—	—	4.5	1.1	100.0						
Összesen ...	86.1	0.7	0.6	0.6	5.9	0.5	0.7	0.9	0.1	0.0	0.0	0.0	2.5	1.4	100.0						
Ebből lakóház	86.7	0.7	0.7	0.5	6.2	0.6	0.8	0.8	0.1	0.0	0.0	0.0	1.7	1.2	100.0						

81. tábla. A lakóházak magasság, falazat és tetőzet minősége szerint 1920-ban.

Magasság	L a k ó h á z a k						Összesen
	pala-, cserép- vagy bádóg-	egyéb	kő- vagy tégl-	kő- vagy tégl- alappal, vá- lyog- vagy sár-	vályog- v. sár-	fa- vagy fával vegyesen más anyagú	
tetőzettel	falazattal						
a) Abszolút számok.							
Földszintes	7.402	1.850	8.380	196	253	423	9.252
1 emeletes	2.619	131	2.701	35	4	10	2.750
2 „	1.733	9	1.738	3	—	1	1.742
3 „	2.625	7	2.630	2	—	—	2.632
4 „	804	1	805	—	—	—	805
5 „	443	1	444	—	—	—	444
Budapest	15.626	1.999	16.698	236	257	434	17.625
b) Százalékok.							
Földszintes	80·0	20·0	90·6	2·1	2·7	4·6	100·0
1 emeletes	95·2	4·8	98·2	1·3	0·1	0·4	100·0
2 „	99·5	0·5	99·8	0·2	—	100·0	100·0
3 „	99·7	0·3	99·9	0·1	—	—	100·0
4 „	99·9	0·1	100·0	—	—	—	100·0
5 „	99·8	0·2	100·0	—	—	—	100·0
Budapest	88·7	11·3	94·7	1·3	1·5	2·5	100·0

A földszintes épületek között 1920-ban 9346 volt a kő- vagy téglafalazatú; 90·1 % a szilárd fallal épült; a lakóházak közül még valamivel több. A kő- vagy téglalappal bíró földszintes vályog- vagy sárépületek száma ugyanekkor 205 volt (2·0%) —, a lakóházak között 196 (2·1%). Ilyenformán az összes földszintes épületek között 1920-ban 92·1 % (a földszintes lakóházak között 92·7%) volt szilárd falazatú vagy legalább alapzatú. Az 1927. évi statisztika szerint azután, hogyha ennek a körülménynek magyarázatával már fentebb is foglalkoztunk, mindössze 79·2%-a volt az összes földszintes épületeknek kő- vagy tégl- vagy vasbetonfalazatú. De a kő- vagy téglalappal bíró vályog- vagy sárfalazatú épületek tömegének idevonásával Budapest székesfőváros földszintes épületeinek ekkor is pontosan ugyanannyi része volt elsőrendűen vagy másodrangúan szilárd falazatú vagy alapzatú.

A kérdést jobban megvilágítja az, hogy míg a szilárd falazatú földszintes épületek száma tizenkettővel megfogyott 1927-re, a szilárd alapzatúak száma viszont 1315-tel emelkedett. Itt is rá kell mutatnunk arra, hogy ennek a nagy és feltűnő eltérésnek egyik oka bizonyára a felvételi közegek nagyobb figyelmeisége, pontosabb utánjárás. Annál inkább helyes lehet ez a felfogás, mert amint fentebb láttuk, épen az ódonépítkezésű *Vízivárosban* talált az 1927. évi felvétel sokkal több ilyen — ledegradált — épületet. De másrészt nem

lehetetlen az sem, bár a II. kerületi új építkezésekről ezt kevésbé tehetjük fel, hogy az I. és kiváltképp az a III. kerületi új — a háború után történt — építkezéseknek bizonyos része, amely ezekben a kerületekben is elsősorban földszintes épületeket produkált, nem olyan értelemben zajlott le, hogy az egészségügyi és modern városépítési követelményekkel összeegyeztethető volna.

A földszintes lakóházak között 94·7%-ra emelkedett szilárd lakóházak arányszáma, de ebből most 14·3% esett a kő- vagy téglalappal bíró, de egyébként vályog- vagy sárfalazatú földszintes lakóházakra, — nagyobb százalék, mint a hasonló falazatú épületekből az összes épületekre. Jogosult így a gyanú, hogy épen a lakóházak voltak azok, amelyek építkezésében ez a kevésbé nívós, helytelen rendszer lábrakapott — mintegy hűséges kifejezőjeképpen a szegénységnek, amely Magyarország és Budapest népére szakadt a világháború után, a trianoni békekötés megpróbáltatásai között.

A földszintes lakóházak (és az épületek között is) egyébként elég nagy számban képviselvék még 1927-ben is a vályog- vagy sárépületek, valamint a fa vagy fával vegyes más anyagból készült építmények. Előbbiek száma 313, utóbbiaké, a favázas épületeké 247 volt 1927-ben! Milyen lehetett ezeknek a házaknak egyéb felszerelése?

Valóban ezen a ponton is — bár látszólag az ilyen anyagból épült épületek kisebb száma miatt talán felesleges buzgólkodás — ismét kiütközik a számokat vizsgáló statisztikusból a gondolat, mennyire szükséges volna ezeket az épületeket s különösképpen a lakóházakat, melyek a primitív építkezési módnak a megtestesítői, tulajdonosaik és lakóik szerint különös vizsgálat alá venni és kvázi szociológiai kutatásokat végezve velük, megállapítani körülményeiket és sorsuknak minden jellemző vonását. Hiába vannak egyéb felvételek, melyeknek ők is alanyai, az ő sajátos viszonyaikból kibontakozó vonások a statisztikai felvételek nagy tömegében elmosódnak, — soha sem tűnnek ki elég nagy erővel.

Az egyemeletes épületek között 1920-ban 98·2% volt kő- vagy téglalapú épület. Ez az arányszám változatlan maradt 1927-ben is. Sőt hozzájárult még a kő- vagy téglalappal bíró vályog- vagy sárépületek kis százaléktörédeke is. A lakóházak között a kő- vagy téglafalazatúak mind a két megfigyelési időpontban szinte túlnyomó, de 1927-ben mégis nagyobb többséget képviseltek. Ugyanez áll a magasabb épületeknél szinte kivétel nélkül úgy az épületekről, mint lakóházakról is. Nem csoda: három-négyemeletes épület ma nem szoktak vályogból építeni. Tanulmányunknak ez a része csak annyiban érdemel behatóbb vizsgálatokat és ellenőrzést, hogy állandóan ügyelni kellene arra, hogy a földszintes épületek miként létesülnek; mennyiben tartják be építésüknél azokat a szabályokat, amelyek annyira fontosak különösen a szegényebb néposztályok érdekében.

β) Tetőzet.

Az épületek falazatáról közölt táblázatok tájékoztatnak bennünket azok *tetőzetéről* is. De előbb még pár adat arról, hogy az épületek tetőzet szerint való megoszlása 1906-ig bezárólag milyen volt :

Megnevezés	Ö s s z e s e n			S z á z a l é k o k b a n		
	1891	1900	1906	1891	1901	1906
Cseréptető	9.895	13.470	13.185	75·7	82·9	78·3
Zsindely vagy deszkatető ...	2.353	2.239	2.583	18·0	13·8	15·4
Egyéb tető	818	545	1.061	6·3	3·3	6·3

Ezeknek az adatoknak legfőbb tanulsága az, hogy 1901-től 1906-ig a cseréptetőzetű épületek arányszáma némileg csökkent, az egyéb tetővel, valamint a zsindely- vagy deszkatetővel borított épületek arányszáma pedig növekedett. A cseréptetővel fedett épületek számának csökkenéséről megjegyzi a többször említett jelentés, hogy ennek oka az, hogy a palafedésű épületeket 1906-ban az »egyéb« tetőzetű épületek között mutatták ki. A továbbiakban utalunk tanulmányunknak 74—82. számú tábláira. Azokat kell fellapozni az olvasónak, ha figyelemmel akarja kísérni mondanivalóinkat.

Az 1906. évi számok tanulsága az, hogy a jobbparton csak 65·0%-a volt az épületeknek cseréptetőjű ; a lakóházaknál ez az arányszám semmivel sem volt több. A balparton inkább látszott a különbség az épületek és lakóházak tetőzete szerint való megoszlásában. Az épületeknek 85·8, a lakóházaknak pedig 89·9%-a volt cseréptetőjű.

1920-ban azután azt látjuk, hogy a szilárd tetőzetű épületek arányszáma ugyancsak előreugrott. Jelentős része van ebben annak a helyes módszertani változásnak, hogy az 1906. évi feldolgozástól eltérve a pala-, cserép- vagy bádógtetőjű épületek most újból közös csoportba kerültek, szemben a nyilván kisebbértékű egyéb tetőzetű épületek csoportjaival.

1920-ban tehát, bár tudjuk azt, hogy most a pala-, cserép vagy bádógtetőjű épületek arányszáma 88·0%, nem lehet pontos összehasonlítást tenni az 1906. évi adatokkal. 1906-ban tudniillik cseréptetőjű és az úgynevezett »egyéb« tetőjű épületek összes arányszáma is 84·6% volt, csakhogy ebben az arányszámban nyilván olyan tetőzetű épületek is szerepeltek, amelyek pala-, cserép- vagy bádógtetőn kívül egyéb kisebb értékű tetőzettel bírtak. De még így is kétségtelen, hogy legalább 5—6 vagy több százalékra is becsülhetjük azt a kedvező fejlődést, amely Budapest épületeinek tetőzet szerint való megoszlásában mutatkozott. Világosan szembetűnik ez akkor is, ha a zsindely- vagy deszkatetőjű épületek csoportját vizsgáljuk meg : az így

borított épületek 1906-ban az összes épületek 15·4%-át tették, 1920-ban pedig 8·0%-át. E kevésbé értékes és kevésbé tartós tetőzetű épületek arányszáma tehát felére csökkent a korábbi állapottal szemben. Számuk is leesett 2583-ról 1601-re.

Nagyon csekély volt a nád- vagy zsupptetővel borított épületek száma (és arányszáma) Budapesten. Többnyire csak a régi idők anakronizmusaként fellejtődött közülük néhány 1920-ig a főváros területén. A kátránypapírtetővel borított épületek arányszáma (3·9%) már nagyobb volt és a valóságban is 786 ilyen épület állott Budapesten, csaknem kétharmad részben a kő- vagy téglapépületek sorában. A lakóházak között azonban nem nőtt olyan nagy arányban a pala-, cserép- vagy bádogtetőjű épületek arányszáma, mintsem az összes épületek között. A házak arányszáma tudniillik csak 8·3%-kal ugrott előre. A jobb- és balparton a viszonyok nem egyezők. A jobbparti épületek között 1906-ban mindössze az épületeknek, mint említettük is, 65·0%-a volt cseréptetőzetű, 1920-ban pedig 82·4%-uk pala-, cserép- vagy bádogtetőjű; a zsindely- vagy deszkatetőjű épületek arányszáma ugyanakkor 31·2%-ról 15·3%-ra zuhant le. A balparton nem történtek ekkor változások. A zsindely- vagy deszkatetőzetű épületek arányszáma azonban 6·4%-ról itt is 3·6%-ra csökkent. Elég sok volt a balparton a kátránypapírtetővel borított házak száma (5·1%). A gyári melléképületek stb. közül kerültek ki ezek leginkább.

1906-ban a cserép-, zsindely- vagy deszkatetőzetű épületeken kívül az összes többi épületek arányszáma Budapesten 6·3% volt s közéjük számítottak az azóta különválasztott pala- és bádogtetőjű épületek. Nyilván arra a gondolatra kell jutnunk, hogy Budapesten az újabb építkezések során — 1920 felé — a tulajdonosnak sokszor csak arra volt módja, hogy szilárd tetőzetű anyag helyett kátránypapírtetővel vonja be a házának fedelét. Így is történt. 1906-ban — tágabb értelemben — az »egyéb« tetőjű épületek száma Budapesten 1906-ban mindössze 1061 (a balparton 830, a jobbparton 231) volt, az 1920. évi statisztika pedig kátránypapírtetővel borított épületnek jelzett 786, a jobbparton 157 s a balparton még mindig 629 épületet. Bizonyos, hogy sok esetben kényszerültek az építkezők ilyen gyengébb tetőzet alkalmazására még 1920 felé is.

Kétségtelen azonban, hogy 1920-ban úgy a balparton, mint kíváltképen a jobbparton jóval magasabb arányban képviselvék a pala-, cserép- vagy bádogtetőjű házak. A budai városrészeknek aránylag hátrább maradtabb voltát bizonyítja, hogy itt mindig még körülbelül minden 6-ik épület zsindely-, deszka-, nád- vagy zsupptetőzetű.

Számításaink módját adnak arra, hogy a belső és külső terület viszonyait is meg tudjuk vizsgálni 1920-ban. A pala-, cserép- vagy bádogtetővel bíró épületek a belterületen 93·4%-át tették az összes épületeknek, a lakóházaknak pedig épenséggel 93·8%-át. A külterületen azonban jóval kisebb a részesedésük: noha az épületeknek itt is csaknem nyolctizedrésze, a lakóházaknak

pedig pontosan 80·0%-a ilyen szilárd tetőzetű épület volt. A belterületen csupán még zsindeley- vagy deszkatetőzetű épületek alkották számbavehetőbb csoportját az épületeknek, a külterületen azonban e tetőfedési módszer mellett gyakran nyert alkalmazást a kátránypapír (8·6%) is. A jobb- és balparton a bel- és külterületi épületek tetőzeti viszonyai nagyjában egyforma távolságban vannak egymástól, persze mégis azzal a különbséggel, hogy a jobbparton úgy a belterületen, mint a külterületen jóval kisebb a pala-, cserép- vagy bádogtetőjű épületek százaléka, mint a balparton. A jobbpárt külterületén nagy kereslete volt 1920-ban a zsindeley- vagy deszkatetőnek is (22·9%). A balparti külterületek második jellegzetes tetőfedési módszere (10·8%) volt viszont a kátránypapírtető, mellyel sűrűn találkozunk a kő- vagy téglaeépületeknél is.

1927-ben jelentősen megnőtt a pala-, cserép- vagy bádogtetőjű épületek arányszáma (3·2%), de emelkedett a kátránypapírtetőjű épületek arányszáma (0·7%) is. Így tehát a zsindeley- vagy deszkatető épületek (3·6%, a korábbi 8·0% volt) részesedése lett erősen kisebb s az ily épületek száma is az előbbi 1601-ről 782-re hanyatlott: úgy látszik, sok épületet tetőztek újra a közbeeső években. A kátránypapírtetővel fedett épületek számának emelkedése azonban még több figyelmet érdemlő: számuk 1008-ra emelkedett. *A háború után következett évek építkezési mozgalmában tehát inkább nyert polgárjogot ez a mégis csak szükségmegoldás jellegű tetőzet.*

Az 1927. évi adatokat érdemes városrészenként és kerületenként is megbeszélni. Kiderül ekkor mindenekelőtt az, hogy bár a balparti kerületek épületeinek tetőzeti viszonyai árnyalatnyival még mindig jobbak voltak, mint a jobbpartiaké, 1920-tól 1927-ig mégis a jobbparton történt értékesebb fejlődés. A jobbparton 1920-ban az épületeknek 82·4%-át fedték szilárd burkoló anyagokkal. S íme ez az arányszám 1927-re 91·0%-ra emelkedett.

Fejlődés a balparti kerületekben is mutatkozott, de itt sokkal csekélyebb volt. Előbb az épületeknek csupán 91·3%-a, utóbb 92·2%-a volt pala-, cserép- vagy bádogtetőzetű. A budai városrészekben 1920-ban az épületeknek 15·3%-a volt zsindeley- vagy deszkatetőjű, 1927-ben csak 5·2%-uk, — s ami talán még jellemzőbb, 1920-ban még 1151 volt a kerület épületei közül ilyen tetőzetű, de 1927-ben már csupán 443. A zsindeley- és deszkatetőjű épületeknek szinte letörlődése Budapest jobbparti részein fekvő épületek helyzetképeiről, volt a főoka annak a nagy változásnak, amelyet ilyenformán regisztrálnunk kellett. A budai kerületek közül most már csak a III. kerületben fordultak elő viszonylag még mindig nagyobb számmal zsindeley- vagy deszkatető épületek. Az I. és II. kerületben egyaránt előretörtek a tisztán szilárd tetőzetű épületek. A budai épületek tetőzetének ez a gyökeres átalakulása jelentőségében nyer, ha hivatkozunk arra, hogy *míg a balparti kerületek között számos olyan akadt, ahol a pala-, cserép- vagy bádogtetőjű épületek arányszáma kisebb volt, mint az I. vagy II. kerületben* Budán a legrosszabbnak minősített kerület

is jobban állt, mint a pesti oldalon a X. kerület. Valóban a X. és IX. kerületben még 1927-ben is szembeötlő arányban láthattunk zsindely- vagy deszkatetűjű épületeket. Ugyancsak ebben a két kerületben s rajtuk kívül még az V. és a VI. kerületben nagy szerepe volt a kátránypapírtetőzésnek, noha az ily módon fedett épületeknél elvileg inkább a nem lakóház céljára készült épületekre kellene gondolnunk. Nem egészen úgy van.

A lakóházak tetőzeti viszonyainál elsősorban szintén arra kell rámutatni, hogy míg 1920-ban a budai városrészekben mindössze 82·2%-a volt a lakóházaknak pala-, cserép- vagy bádogtetővel borítva, 1927-ben már 93·0%-uk. A balparton a fejlődés (92·9%-ról 96·1%-ra) szintén nyilvánvaló volt, de a jobbparti fejlődésnek mögötte maradt. A jobbparti fejlődés okozta azt, hogy míg 1920-ban a budapesti lakóházaknak még 88·7% része sem volt egészen szilárd tetőzetű, addig 1927-ben már az ilyen épületek 94·8%-a voltak a lakóházaknak. Azokat a kerületeket, amelyekben a lakóházaknak szinte egész tömege pala-, cserép- vagy bádogtetőjű (Belváros, VIII. kerület), a balparton találjuk meg, másfelől a budai Vízivárosban e szilárd tetőzetű épületek arányszáma mégis több volt, mint az előbb említett két kerületet kivéve bárhol másutt Budapesten. Legkisebb az óbudai és újlaki kerületben volt a pala-, cserép- vagy bádogtetőjű épületek arányszáma a fővárosban. A budai átlag mégis javult, mert az I. kerület lakóházai között is több volt a szilárd tetőzetű, mint akár a tulsó oldalon a X. vagy épen séggel az V. kerületben is.

A kátránypapírtetőzetű épületek (és lakóházak) erősebben — akár arányszám, akár abszolút szám szerint — négy kerületben terjedtek el: az I., az V., a VI. és a X. kerületben, mindmegannyi olyan kerületek, amelyek a háborút követő időkben gazdagodtak számos új épülettel, amelyeknek azonban — úgy látszik — sokszor szegényesebb is volt a felépítésük.

A tetőzetre vonatkozó adatokat végül abból a szempontból is meg kell vizsgálnunk, hogy a *különböző magasságú épületek* (s lakóházak) között mekkora rész rendelkezik nívósabb vagy kevesebbet érő tetőzettel.

1920-ban a földszintes épületeknek 79·0%-a volt pala-, cserép- vagy bádogtetőzetű, 1927-ben 86·5%-uk: erősen jelentékeny volt a fejlődés. A zsindely- vagy deszkatetős földszintes épületek arányszáma (14·0—5·7%) erősen csökkent, viszont valamivel emelkedett a kátránypapírtetős épületeké, sőt, nyilván a nád- vagy zsupptetővel fedett épületek száma is; ez épületek száma tudniillik 19-ről 32-re szaporodott. A földszintes pala-, cserép- stb. tetőzetű lakóházak arányszáma 80·0%-ról 90·8%-ra húzódott fel. A kátránypedelűeké azonban még mindig 4·5% maradt. Az *egyemeletes* épületek sorában már 1920-ban is a legszilárdabb tetőzetűek voltak túlnyomóak (94·4%), 1927-re e szilárd tetőzetű épületek arányszáma valamivel még emelkedett is. Elsősorban a zsindely- vagy deszkatetűjű épületek rovására, minthogy viszont a kátránypapírtetőjű

egyemeletes épület több volt 1927-ben (2·4%), mint 1920-ban (1·4%). Az egyemeletes lakóházak közül előbb 94·5%, utóbb 95·3% volt szilárd fedelű. A kétemeletes épületeknek 1920-ban 99·0%-a, tehát kevés híján egész tömege pala-, cserép- vagy bádognetűjű volt, az eltelt években azonban a kátránytetűjű épületek száma és arányszáma is kissé megnőtt s így az előbbiek arányszáma leszállt 97·8%-ra. A lakóházaknál más a helyzet: előbb (0·5%) még árnyalatnyi kis része a kétemeletes lakóházaknak nem volt szilárd tetőzetű, 1927-ben egy ilyen lakóház akadt még, de az arányszámítás ennek csak 0·1% részesedést juttat. A háromemeletes és a magasabb épületek (valamint lakóházak) között valóban elvértve fordult csak elő olyan, amelynek nem volt egészen szilárd tetőzete.

b) A vízvezetékekkel való ellátás ügye hogy áll?

Az 1906. évi népszámlálás eredményeit közlő kötet szöveges jelentése kifejtette azt, hogy a fővárosi vízmű fokozatos kiterjesztése folytán évről-évre emelkedik a vízvezetékekkel ellátott épületek száma és csökken azoké, amelyek házi vagy közutakból kénytelenek vízszükségletüket fedezni. De a jelentés kimutatván azt is, hogy 1880-ban a vízvezetékekkel ellátott házak arányszáma 24·9% volt, 1900-ban 81·1%, 1906-ban 82·3% volt, egyúttal világosan megmutatta azt a hatalmas nagy fejlődést is, ami jelentkezett a vízvezetési rendszer kiterjedésében.

83. tábla. Az épületek és lakóházak felszerelése vízvezetékekkel 1906-ban.

Városrész	A) Épületek száma	Vízvezetéke		B) Lakóházak száma	Vízvezetéke	
		van	nincs		van	nincs
a) Abszolút számok.						
Budapest	16.829	13.861	2.968	14.958	12.522	2.436
Jobbpart	6.071	4.729	1.342	5.675	4.440	1.235
Balpart	10.758	9.132	1.626	9.283	8.082	1.201
b) Százalékok.						
Budapest	100·0	82·4	17·6	100·0	83·7	16·3
Jobbpart	100·0	77·9	22·1	100·0	78·2	21·8
Balpart	100·0	84·9	15·1	100·0	87·1	12·9

Valóban: amerre a vízvezetési csőhálózata lefektettetett és ahol a lakosság már a közegészségügyi követelményeknek kiválóan megfelelő székesfővárosi vízvezetési vizet fogyasztja, ez jelenti ott a kultúrzóna tovább és tovább való kitolódását, jelenti az egészséges, tápláló vízzen túl a tisztálkodásnak olyan lehetőségét, amelyre kevésbé van mód akkor, amidőn egyéb forrásból szerzi meg a lakosság az erre a célra szükséges vízmennyiségét.

Azt a kedvező fejlődést, amely 1906-ig is megnyilatkozott a vízzel való ellátásban, *a háborús időszak sem szakította meg*, aminek a legjobb bizonyítéka az, hogy 1920-ban ismét 4·8%-kal több lett a vízvezetékbe bekapcsolt épületek arányszáma, mint 1906-ban.

84. tábla. Az épületek és lakóházak vízvezetékkel való felszerelése 1920-ban.

Városrész	Az épületek száma	a) Vízvezeték van	nincs	nem tudni	b) Lakóházak száma	Vízvezetékkel
a) Abszolút számok.						
Budapest	20.020	17.446	2.397	177	17.625	15.333
Jobbpart	7.523	6.350	1.086	87	7.007	5.940
Balpart	12.497	11.096	1.311	90	10.618	9.393
b) Százalékok.						
Budapest	100·0	87·2	11·9	0·9	100·0	87·0
Jobbpart	100·0	84·4	14·4	1·2	100·0	84·5
Balpart	100·0	88·8	10·5	0·7	100·0	88·4

Valóban, noha időközben Budapest épületeinek száma ugyancsak megnőtt, a vízvezetékkel *nem* bíró épületek száma 1920-ig 571-el megfogyott, azaz csaknem egyötöd részével az 1906. évben vízvezeték nélkül álló épületeknek. A fejlődés kiválóan gyors volt a jobbparton: itt 6·5%-kal ugrott fel a vízvezetékkel bíró épületek arányszáma; a balparton, ahol korábban is már elég magas volt a vízvezetékkel bíró épületek arányszáma, természetesen csak kisebb fejlődésről számolhatott be az 1920. évi felvétel. A *lakóházak* tekintetében a budai lakóházak fejlődése még szembeötlőbb, mint az épületeké. A viszonyok nem tökéletes voltát mutatta azonban az a körülmény, hogy még 1920-ban is a lakóházak 13·0%-ában nem volt vízvezeték. Nyilván a kisebb, elhagyottabb részekben épült lakóházak közül kerültek ki jórészt ezek a házak, egy okkal több arra, hogy a szegényebb lakosság boldogulásának e legelsőrendű feltételéről ott is gondoskodjunk.

Ha azonban 1920-ig bezárólag, jórészt nyilván annak következtében, hogy az ekkor összeírt épületek 1906-hoz képest mutatkozó szaporulatának legnagyobb része a háborúelőtti építkezési konjunktúra idején épült s olyan városrészekben, amelyek már előzetesen, vagy az építkezésekkel kapcsolatban bevonattak a vízvezetéki zónába, azt láttuk, hogy a vízvezetékkel bíró épületek aránya szépen szaporodott, 1927-ben, a háborút követő esztendő építkezési mozgalma után már a fővárosnak nem minden részéről állíthatjuk ezt.

85. tábla. A lakóházak felszerelése vízvezetékekkel kerületek szerint 1927-ben.

Megnevezés	L a k ó h á z a k s z á m a												Összesen
	I.	II.	III.	jobbpart	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	balpart	
	kerület				kerület								
a) Abszolút számok.													
Vízvezeték van	3.235	1.593	1.900	6.728	458	717	2.298	2.467	1.782	1.058	1.253	10.033	16.761
nincs	365	63	802	1.230	—	43	380	389	2	21	570	1.405	2.635
nem tudni ..	50	6	—	56	1	—	26	7	2	3	15	54	110
Összesen .	3.650	1.662	2.702	8.014	459	760	2.704	2.863	1.786	1.082	1.838	11.492	19.506
b) Százalékok.													
Vízvezeték van	88·6	95·8	70·3	84·0	99·8	94·3	85·0	86·2	99·8	97·8	68·2	87·3	85·9
nincs	10·0	3·8	29·7	15·3	—	5·7	14·0	13·6	0·1	1·9	31·0	12·2	13·5
nem tudni ..	1·4	0·4	—	0·7	0·2	—	1·0	0·2	0·1	0·3	0·8	0·5	0·6
Összesen .	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Sőt világosan meg kell látnunk azt, hogy 1927-ben az épületeknek vízvezetékekkel való ellátottsága rosszabb volt, mint 1920-ban. Ezt bizonyítja a fővárosi átlag csökkenése, minthogy 1927-ben csak az épületek 85·9%-ában volt a vízmű bekapcsolva, az arányszám tehát 1·3%-kal csökkent. S különösen csökkent a balparti kerületekben. A figyelem tehát önkéntelenül a kerületek számai felé terelődik, vajjon mely kerület az, amelyben 1927-ben aránylag legkevesebb volt a vízvezetékekkel ellátott épületek száma. (A lakóházak adatait közöltük csupán: ezek itt nyilván fontosabbak az összes épületekénél.) A kérdéses kerület nem a jobb-, hanem a balparton fekszik: a X. kerület, ahol 1927-ben is a lakóházaknak alig valamivel több, mint kétharmadrésze rendelkezett vízvezetékekkel. A budai részen a III. kerület 70·3%-os arányszáma sem a legjobb viszonyok jele. A többi kerületek közül az I., a VI. és VII. kerületekben a vízvezetékekkel bíró épületek arányszáma egyaránt csekély. Azokban a kerületekben tehát, amelyekről többször megállapítottuk már, hogy a háborút követő esztendőekben épületeik száma nagy fejlődésen ment keresztül. Ámde mindegyikben a földszintes épületek szaporodtak leggyorsabban, nyilván olyan helyeken, ahol a telek még olcsóbb, de ahova a közművek sem érnek el. Annak ára tehát, hogy e kerületek külső részein az építkezések megélénkültek, ugyancsak nem volt csekély, a mostoha viszonyokon kívül, amelyeket több ízben módunk volt jellemezni.

Az 1927. évi adatok, mint alább látjuk, az épületek magassága szerint is részletezik a vízvezetékekkel bíró vagy nem bíró épületeket és lakóházakat.

86. tábla. Az épületek és lakóházak felszerelése vízvezetékkel azok magassága szerint 1927-ben.

Megnevezés	Épületek (lakóházak) száma							Összesen
	föld- szintes	1	2	3	4	4—	meg- jelölés nélkül	
		e m e l e t e s						
A) Összes épületek.								
a) Abszolút számok.								
Vízvezeték								
van	8.719	3.527	2.222	2.904	921	503	43	18.839
nincs	2.964	60	4	3	2	—	8	3.041
nem tudni	106	17	5	3	3	1	1	136
Összesen	11.789	3.604	2.231	2.910	926	504	52	22.016
B) Lakóházak.								
Vízvezeték								
van	7.845	3.062	1.849	2.697	831	477	—	16.761
nincs	2.577	54	2	1	1	—	—	2.635
nem tudni	91	10	3	3	2	1	—	110
Összesen	10.513	3.126	1.854	2.701	834	478	—	19.506
A) Összes épületek.								
b) Százalékok.								
Vízvezeték								
van	73·9	97·8	99·6	99·8	99·5	99·8	82·7	85·9
nincs	25·2	1·7	0·2	0·1	0·2	—	15·4	13·5
nem tudni	0·9	0·5	0·2	0·1	3	0·2	1·9	0·6
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
B) Lakóházak.								
Vízvezeték								
van	74·6	98·0	99·7	99·9	99·6	99·8	—	85·9
nincs	24·5	1·7	0·1	0·0	0·1	—	—	13·5
nem tudni	0·9	0·3	0·2	0·1	0·3	0·2	—	0·6
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	—	100·0

E számítások rövid tanulsága, hogy a földszintes házak és lakóházak között 1927-ben még elég sok — több, mint egynegyed rész — volt azoknak az épületeknek és lakóházaknak az arányszáma, amelyeknek nem volt vízvezetékük. Az egyemeletes s magasabb épületek között azonban már alig adódott néhány olyan, amelyben ne lett volna vízvezeték. Egyszerű a magyarázat: háromemeletes épületek nyilván csak olyan területen rentábilisak, ahol a közművek már bevezetettek.

Épen a statisztikáknak ez a része mutatja, mennyire fontos időnként a statisztikai tömeget részeire bontani. Ha tudniillik csupán azoknak a számoknak nyomán ítélnők meg Budapest épületeinek és lakóházainak víz-

vezetékekkel való ellátását, amelyek szerint az épületek 85·6 és a lakóházak 85·9%-ának volt 1927-ben vízvezetéke, ugyancsak kedvezőtlenebb következtetéssel tudnók végezni vizsgálódásainknak ezt a részét, semmint akkor, ha az épületek magassága szerint is vizsgálatokat végeztünk.

c) Az ürülékek eltávolítása.

Az 1906. és az 1920. évi számlálások révén adataink vannak arról is, hogy az épületekben és lakóházakban miképen történt gondoskodás az ürülékek eltávolításáról.

87. tábla. Az ürülékek eltávolításának módja 1906-ban.

Városrész	A) Épületek száma	Az ürülék eltávolíttatik			B) Lakóházak száma	Az ürülék eltávolíttatik		
		csatorna által	pöcegödör által	egyéb úton		csatorna által	pöcegödör által	egyéb úton
a) Abszolút számok.								
Budapest	16.829	12.003	4.462	364	14.958	10.815	4.030	113
Jobbpart	6.071	3.421	2.565	85	5.675	2.183	3.463	29
Balpart	10.708	8.532	1.897	279	9.283	7.632	1.567	84
b) Százalékok.								
Budapest	100·0	71·4	26·5	2·1	100·0	72·4	26·9	0·7
Jobbpart	100·0	56·3	42·3	1·4	100·0	56·1	43·4	0·5
Balpart	100·0	79·8	17·6	2·6	100·0	82·2	16·9	0·9

88. tábla. Az ürülékek eltávolításának módja 1920-ban.

Városrész	Épületek száma	Az ürülék eltávolíttatik		
		csatorna által	pöcegödör által	egyéb úton
a) Abszolút számok.				
Budapest	20.020	15.330	4.427	263
Jobbpart	7.523	4.595	2.769	159
Balpart	12.497	10.735	1.658	104
b) Százalékok.				
Budapest	100·0	76·6	22·1	1·3
Jobbpart	100·0	61·1	36·8	2·1
Balpart	100·0	85·9	13·3	0·8

1906-ban az eltávolítás főképen a csatornázás által történt, noha pöcegödrök rendszere még utóbb is az épületek és a lakóházak elég jelentős részében dívott. A jobbparton jóval kevesebb épületbe és lakóházba kapcsolták be a csatornát az ürülékek eltávolítására s itt ugyancsak nem a fővároshoz méltó arányban történt még 1920-ban is a fekaliák eltávolítása csatorna-rendszer nélkül, úgy az épületekből, mint különösen a lakóházakból. Sőt érdekes, hogy a lakóházak tekintetében a jobbparton árnyalatnyilag rosszabb volt a helyzet, mint az összes épületeknél. 1920-ban a csatornarendszer már az épületeknek több, mint háromnegyed részébe be volt vezetve és a budai épületeknek is figyelemreméltóan nagyobb hányadában csatornák gondoskodtak a házak környékének tisztántartásáról. Viszont itt ekkor is még egyharmadrésznél nagyobb volt a pöcegödörrel bíró épületek száma. *Ha tudjuk is azt, hogy a csatornaműbe be nem kapcsolt épületek jórészt a külterületen fekszenek, még sok itt a tennivaló. Legalább azt az arányt kellene elérni a csatornázással való ürülékeltávolításnál, amelyet a vízellátás terén elértek az épületek.*

d) A gázellátás.

Az 1920. és 1927. évi felvételnél gondot fordítottak arra a három fontos körülményre, hogy az épületeknek mely része rendelkezik *villany*-, illetőleg *gázvezetékekkel* és mennyiben szereltettek fel az épületek *személy- és teherfelvonóval*.

A gáznak világítási vagy egyéb célból való felhasználásának népszerűségét mutatta az, hogy 1920-ban már a főváros épületeinek nagyobb felében — a balparti épületeknek csaknem kétharmad részében — ott voltak a gázvezetékek.

89. tábla. Az épületeknek és lakóházaknak gázvezetékekkel való felszerelése 1920-ban.

Városrész	A) Épületek száma	G á z v e z e t é k			B) Lakóházak száma	gázvezetékekkel
		van	nincs	nem tudni		
a) Abszolút számok.						
Budapest	20.020	11.046	8.345	629	17.625	9.620
Jobbpart	7.523	3.166	3.981	376	7.007	2.904
Balpart	12.497	7.880	4.364	253	10.618	6.716
b) Százalékok.						
Budapest	100·0	55·2	41·7	3·1	100·0	54·6
Jobbpart	100·0	42·1	52·9	5·0	100·0	41·4
Balpart	100·0	63·1	34·9	2·0	100·0	63·2

A lakóházak között valamivel kisebb volt a gázvezetékekkel ellátottak aránya, mint az összes épületek között. *A nem lakóház céljára szolgáló épületek között ilyenformán sűrűbben volt a gázvezeték, mint a lakóházakban. Bizonyára a gáz ipari kihasználása céljából.* 1927-ben a gázvezetékek valamivel gyakoribbakká lettek épületeinkben,

90. tábla. A lakóházak gázvezetékekkel való felszerelése 1927-ben.

Megnevezés	L a k ó h á z a k s z á m a												Összesen
	I.	II.	III.	jobbpart	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	balpart	
	kerület				k e r ü l e t								
Gázvezeték	a) Abszolút számok.												
van	1.834	1.031	771	3.636	458	577	1.704	1.948	1.325	756	661	7.429	11.065
nincs	1.759	625	1.931	4.315	—	183	948	905	460	303	1.128	3.927	8.242
nem tudni ..	57	6	—	63	1	—	52	10	1	23	49	136	199
Összesen	3.650	1.662	2.702	8.014	459	760	2.704	2.863	1.786	1.082	1.838	11.492	19.506
Gázvezeték	b) Százalék.												
van	50·2	62·0	28·5	45·4	99·8	75·9	63·0	68·0	74·2	69·9	36·0	64·7	56·7
nincs	48·2	37·6	71·5	53·8	—	24·1	35·1	31·6	25·8	28·0	61·4	34·1	42·3
nem tudni ..	1·6	0·4	—	0·8	0·2	—	1·9	0·4	0·0	2·1	2·6	1·2	1·0
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

gyakoribbakká úgy a bal-, mint a jobbparton. A jobbparton azonban 1927-ben sem érte el az épületek felerészét a gázvezetékekkel is bíró lakóházak száma s a balparton sem emelkedett fel számuk most sem a két-harmadrészig.

A jobbparton főképp a tömör építkezésű II. kerületben nagyobb a gázvezetékekkel bíró lakóházak arányszáma. Balparton a IV. kerületen kívül, ahol szinte minden egyes lakóházban voltak gázcsapok, az V. és VIII. kerület említendő, melyekben körülbelül az épületeknek háromnegyed részében szintén volt gázvezeték. Legrosszabbul állott az egész főváros területén a III., illetve a X. kerület.

Az 1927. év adatait tagolhatjuk aszerint is, hogy a különböző magasságú épületek és lakóházak közül mennyinek volt gázvezetéke. A táblázatot lásd a 232. oldalon.

A földszintes épületek (és lakóházak) sorában egyharmadrésznyi sem volt a gázvezetékesek aránya. E házak lakói (bérleti) tehát ezt az olcsó, a fűtés és főzés szempontjából annyira fontos energiát primitívebb berendezéseik folytán nem igen tudják használni. Bizonyára itt is főként a külterületi földszintes épületek azok, melyeknek ez a sebezhető pontjuk van.

91. tábla. Az épületek és lakóházak gázvezetékekkel való felszerelése 1927-ben az épületek magassága szerint.

Megnevezés	É p ü l e t e k s z á m a							össze- sen
	föld- szintes	1	2	3	4	4—	meg- jelölés nélkül	
		e m e l e t e s						
	A) Összes épületek.							
	a) Abszolút számok.							
Gázvezeték								
van	3.667	2.546	1.910	2.704	909	489	30	12.255
nincs	7.953	1.026	311	198	14	14	16	9.532
nem tudni	169	32	10	8	3	1	6	229
Összesen ...	11.789	3.604	2.231	2.910	926	504	52	22.016
	B) Lakóházak.							
Gázvezeték								
van	3.375	2.233	1.615	2.548	823	471	—	11.065
nincs	6.983	870	230	145	8	6	—	8.242
nem tudni	155	23	9	8	3	1	—	199
Összesen ...	10.513	3.126	1.854	2.701	834	478	—	19.506
	A) Összes épületek.							
	b) Százalékok.							
Gázvezeték								
van	31·1	70·6	85·6	92·9	98·2	97·0	57·7	55·7
nincs	67·5	28·5	13·9	6·8	1·5	2·8	30·8	43·3
nem tudni	1·4	0·9	0·5	0·3	0·3	0·2	11·5	1·0
Összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
	B) Lakóházak.							
Gázvezeték								
van	32·1	71·4	87·1	94·3	98·7	98·5	—	56·7
nincs	66·4	27·8	12·4	5·4	0·9	1·3	—	42·3
nem tudni	1·5	0·8	0·5	0·3	0·4	0·2	—	1·0
Összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	—	100·0

Az egyemeletes épületekben és lakóházakban sem érte el a gázvezetékes építmények arányszáma a $\frac{3}{4}$ részt. A kétemeletes épületeknél és lakóházaknál azonban már jelentős emelkedés mutatkozik; ezeknek túlnyomóan nagy része, a 4 és 4-nél magasabb emeletű épületeknek és lakóházaknak pedig csaknem egész tömege bír a modern épületek és lakóházak e nélkülözhetetlen felszerelésével.

e) A villanyvezetékekkel való felszerelés.

A villanyvezetékek elterjedése 1920-ban valamivel nagyobb volt, mint a gázvezetéké, főképp jobbparti részek viszonyainak hatásaképen: itt t. i. az épületeknek csaknem felerésze bírt már ekkor villanyvezetékekkel, a balparton viszont kisebb volt a villanyvezetékekkel bíró épületek arányszáma,

mint a gázvezetékekkel bíróké. A villanyvezetékekkel bíró lakóházak arányszáma (Budán kevesebb, mint a pesti oldalon) már ekkor is elég nagy volt: a lakóházaknak nagyobb részébe vezették be a villany-, mint gázvezetékét.

92. tábla. Az épületek és lakóházak villanyvezetékekkel való felszerelése 1920-ban.

Városrész	A) Épületek száma	van	Villanyvezeték nincs	nem tudni	B) Lakóházak száma	Villanyvezetékekkel
a) Abszolút számok.						
Budapest	20.020	11.589	7.817	614	17.625	9.920
Jobbpart	7.523	3.745	3.439	339	7.007	3.427
Balpart	12.497	7.844	4.378	275	10.618	6.493
b) Százalékok.						
Budapest	100·0	57·9	39·0	3·1	100·0	56·3
Jobbpart	100·0	49·8	45·7	4·5	100·0	48·9
Balpart	100·0	62·8	35·0	2·2	100·0	61·1

1927-ben azután a lakóházaknak immár csaknem 80%-a bírt villanyvezetékekkel. *Pár év alatt a villanyvezetékek elterjedése szinte tűnemenyes fejlődést mutatott székesfővárosunkban.*

93. tábla. A lakóházak villanyvezetékekkel való felszerelése 1927-ben kerületek szerint.

Megnevezés	L a k ó h á z a k s z á m a												Összesen
	I.	II.	III.	jobbpart	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	balpart	
	kerület				k e r ü l e t								
Villanyvezeték	a) Abszolút számok.												
van	2.895	1.457	1.595	5.947	458	688	2.257	2.400	1.654	930	1.151	9.538	15.485
nincs	704	199	1.107	2.010	—	72	406	450	131	142	655	1.856	3.866
nem tudni...	51	6	—	57	1	—	41	13	1	10	32	98	155
Összesen .	3.650	1.662	2.702	8.014	459	760	2.704	2.863	1.786	1.082	1.838	11.492	19.506
Villanyvezeték	b) Százalék.												
van	79·3	87·7	59·0	74·2	99·8	90·5	83·5	83·8	92·6	86·0	62·6	83·0	79·4
nincs	19·3	11·9	41·0	25·1	—	9·5	15·0	15·7	7·3	13·1	35·6	16·2	19·8
nem tudni...	1·4	0·4	—	0·7	0·2	—	1·5	0·5	0·1	0·9	1·8	0·8	0·8
Összesen .	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

1920-tól 1927-ig 9920-ról 15.485-re (56·1-kal) emelkedett Budapesten a villanyvezetékekkel bíró lakóházak. Most már azok a kerületek váltak kivételekké, amelyekben a lakóházaknak legalább kétharmad része nem volt ellátva villanyvezetékekkel. (III. és X. kerületek.) Táblázatunk világosan megmutatja, hogy — akárcsak a gázvezetékénél — a Belvároson kívül a Lipótváros, Józsefváros és Víziváros azok a kerületek, amelyeknek villanyvezetékekkel való jól felszereltsége elsősorban figyelmet érdemlő.

Az épületeknek magasság szerint való tagozódását kombinálják az alábbi adatok a villanyvezetékekkel.

A földszintes épületek (és lakóházak) nem egészen kétharmad részének volt villanyvezetéke 1927-ben. Az egyemeletes épületek között már elég ritka kivétellé vált az olyan épület, amelynek nem volt villanyvezetéke. A kivételek száma még inkább megritkult a kétemeletes épületek sorában, s egészen elvétve előfordult esetekké alakult át a három és a többemeletű épületek között. Ezeknek csaknem valamennyije rendelkezett már villanyvezetékkel.

f) A személy- és teherfelvonók.

A modernebb városi életnek egyik bizonyítéka az is, hogy az épületek és lakóházak között mekkora rész van felszerelve *személy- vagy teherfelvonóval*.

95. tábla. Az épületek és lakóházak felvonóval való ellátottsága 1920-ban.

Városrész	A) Épületek száma	Személy- és teherfelvonó			B) Lakóházak száma	Felvonóval
		személy-felvonó	teherfelvonó	összesen		
a) Abszolút számok.						
Budapest	20.020	1.275	652	1.927	17.625	1.560
Jobbpart	7.523	227	118	345	7.007	300
Balpart	12.497	1.048	534	1.582	10.618	1.260
b) Százalékok.						
Budapest	100·0	6·4	3·3	9·7	100·0	8·9
Jobbpart	100·0	3·0	1·6	4·6	100·0	4·3
Balpart	100·0	8·4	4·3	12·7	100·0	11·9

A főváros épületeinek meglehetősen csekély része rendelkezett 1920-ban efajta berendezéssel. Személyfelvonó mindössze a fővárosi épületeknek 6·4%-ában volt; teherfelvonó 3·3%-ukban. Nem egészen minden 10-ik fővárosi épületről mondhattuk azt, hogy a személy- és teherforgalom szempontjából annyira fontos ezen berendezkedési tárgyak nélkül nem szűkölködik. A jobbparti épületekben jóval ritkább volt a felvonók beiktatása a felszerelések közé, mint a balparton; a különbség csaknem háromszoros. Az 1927. évi adatok a személy- és teherfelvonók számait nem különítik el s egy összegben mutatják ki a felvonóval felszerelt épületek számát. Az arányszám határozottan csökkent 1920-szal szemben. Nem is lehet másképp a nagyarányú földszintes építkezések miatt. Mégis kétségtelen, hogy a felvonók használata sokfelé terjedt: a lifttel bíró épületek száma t. i. 1920-ról 1927-re 357-tel emelkedett, 22·9%-kal tehát.

96. tábla. Épületek felszerelése személy- és teherlifttel 1927-ben.

Megnevezés	É p ü l e t e k s z á m a							Össze- sen
	föld- szintes	1	2	3	4	4—	meg- jelölés nélkül	
		e m e l e t e s						
	a) Abszolút számok.							
Épületek felvonóval	72	176	183	304	680	492	10	1.917
» felvonó nélkül	11.717	3.428	2.048	2.606	246	12	42	20.099
Összesen	11.789	3.604	2.231	2.910	926	504	52	22.016
	b) Százalékok.							
Épületek felvonóval	0.6	4.9	8.2	10.4	73.4	97.6	19.2	8.7
» felvonó nélkül	99.4	95.1	91.8	89.6	26.6	2.4	80.8	91.3
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Az épületek lifttel való felszerelése szoros összefüggésben van azzal, hogy az épületek milyen magasak. A földszintes épületeknél csak elvétve találtak liftet s az 1 emeleteseknél is ritkán. A 3 emeleteseknek is aránylag csak csekély része az, amelyben felvonó működik. A 4 és 4-nél magasabb emeletű épületeknek viszont már jelentős tömege rendelkezik lifttel. Ez nemcsak azzal függ össze, hogy ezekben az épületekben a legmagasabb emeleteken lakó lakosságnak elsőrendű érdeke — a gyárakban ily módon megteremthető munkanyereségről nem is szólva — hogy liften tudjon közlekedni; inkább talán azzal, hogy ezek az épületek már jó részükben a legutóbbi 16—20 év építési kampányába tartoztak s így kezdettől fogva inkább láttattak el ezzel a fontos felszereléssel, semmint a főváros régi, alacsonyabb épületei.

g) Az épületek teleknagysága.

Az 1927. évi kiegészítő épületstatisztika anyaga alapján még néhány érdekes adalékkal bővíthetjük az épületekről folytatott vizsgálódásainkat. Ezek egyike az, hogy az épületeket a *teleknagyság* szerint csoportosítjuk. Ezeket az adatokat az összes épületekről és a lakóházakról is közöljük. (Lásd a 237. oldalon.)

Adataink legfontosabb tanulsága, hogy *Budapest épületeinek több mint 1/4-része 200 négyszögölnél kisebb területen épült; másfelől viszont több mint felerésze 201—500 négyszögöles területű. Az épületeknek túlnyomó többsége így legfeljebb 500 négyszögöl területtel rendelkezik.*

Ha van adat, amely meg tudja mutatni Budapest épületeinek zsúfolt építési modorát, ez a néhány adat kiválóan alkalmas erre. *Pedig a lakóházak sorában még nagyobb a kisebb telkek arányszáma, semmint az összes épületek között!*

Az 501—1000 négyszögöl telken már csak az épületek $\frac{1}{10}$ része épült, lakóház annyi sem. Sőt feljebb érdekes szabályszerűséggel csaknem mindig felére és felére csökken az az arányszám, amely az 1001—2000, 2001—5000, vagy az 5000-nél több négyszögölű telkek épületeire (és lakóházaira) esik. A földszintes épületek (és lakóházak) között is aránylag nagyobb rész az, amely az egészen kis telkű építményekre esik. Nem kell megmagyarázni miért. Annál érdekesebb, hogy a 201—500 négyszögöles területen fekvő földszintes építmények arányszáma jóval kisebb, mint az összes épületek (lakóházak) között. *Úgy látszik, azt a szerepet, melyet ezektől várhatnánk — a kertes lakóházak rendszerének kiépítését — inkább a nagyobb telken épült lakóházak töltik be.* A 501—1000 négyszögöles, valamint az 1001—2000, továbbá a 2001—5000 négyszögölű telkeken fekvő földszintes épületek t. i. aránylag gyakrabban fordulnak elő, mint általában az ugyanilyen telkű épületek az összes épületek között. A lakóházakra nézve is ugyanez a tanulság azzal a különbséggel, hogy a lakóházaknál az 5000-nél több négyszögölű telekkel bíró épületek is sűrűbben találtattak a földszintes, mintsem az összes lakóházak között.

A nagyobb telkű földszintes épületek és lakóházaknak ezt a meglepően nagy szerepét majd tisztábban látjuk utóbb, amidőn egy bizonyos telekkategóriába tartozó épületek és lakóházak megoszlását nézzük épületeik magassága szerint. De addig is, míg rátérnénk adatainknak erre a részletére, meg kell jelölni azt az okot, amely ennek a tanulságnak a magyarázatát adja. Valószínű ugyan, hogy általában a földszintes épületeket (és lakóházakat) ott építettek inkább, ahol a telek ára olcsóbb és ahol nem volt szükség arra, hogy a telekre épített magasabb épület reménybeli nagyobb hasznából igyekezzék a háztulajdonos kiegyenlíteni a telek magasabb voltával összefüggő magasabb építkezési költségeket. Az 1001—2000, 2001—5000 és 5000-nél nagyobb négyszögöl terület azonban egy-egy földszintes épülethez tapadva, valóban már szinte azt jelenti, hogy ezek a lakóházak olyan területen állanak, ahol még szinte korlátlan mértékben állnak rendelkezésre a területek építkezés céljaira és ahol tehát valójában három eshetőséggel találkozhatunk. Az egyik eshetőség az, hogy a földszintes épületek *nem lakóházak*, hanem gazdasági célra épült épületek, amidőn tehát a kihasználás speciális körülményei teszik lehetővé vagy szükségessé azt, hogy nagyobb területek igénybevételével emeltessenek földszintes épületek. Vagy arról lehet szó, hogy a külterületen fekszenek ezek a házak. Itt már a lakóházakra is sűrűbben gondolhatunk, mint ahogy nagyon valószínű az a harmadik lehetőség, hogy az épületeknek és lakóházaknak az a része, amelyekhez 5000 négyszögölnél nagyobb területek csatlakoznak, javarészt olyan épületekből és lakóházakból

kerül ki, amelyek tulajdonosainak nincsen lakásgondjuk, akiknek tehát módjukban van nagyszabású telkekkel, jól megművelt kertekkel stb. körülvenni épületeiket, illetve lakóházaikat.

Az egyemeletes épületek túlnyomó többségének (76·6%) a telke az 500 négyszögölet nem haladja meg. Ez épületek között azonban még mindig elég nagy arányban fordultak elő nagyobbtelekű épületek és lakóházak is, amit nagyjában azokkal az okokkal magyarázhatunk, amelyeket az imént a földszintes épületeknél kifejtettünk. Feltehetjük itt is, hogy a gazdasági szempontokon kívül valószínűleg vagy a tőkeszegénységnek, vagy épen a nagy jómódnak hírnökei azok az arányszámok, amelyek szerint az egyemeletes épületek 23·4%-a 500 négyszögölnél nagyobb telkekkel rendelkezik. Ugyanezt látjuk — mint említettük — a lakóházaknál is, de ezeknél már inkább jelentkezik annak a hatása, hogy ezek az épületek és lakóházak ott építettek inkább, ahol a teleknek erős kihasználása a vezetőszerzőpont az építkezéseknél : inkább már a város belső részeiben. Amint feljebb megyünk az épületkategoróriák sorában, egyre jobban kidomborodik az a tény, hogy a *magasabb épületeket szűkebb és szűkebb telkeken építették fel, ugyanígy a lakóházakat is!* A kétemeletes épületek sorában az épületeknek 85·2%, a háromemeletesek között pedig 92·1 %-a épült legfeljebb 500 négyszögölű telken. Az ilyen magas emeletek között már csak elvétve vannak olyanok, amelyek telke 1000 négyszögölnél nagyobb. A lakóházak között még kevésbé. A kétemeletes lakóházak közül 91·8, a háromemeletesek közül pedig 94·9 % telke nem volt nagyobb 500 négyszögölnél.

A négy- és ötemeletes épületeknél és lakóházaknál ugyan még mindig a legfeljebb 500 négyszögöl területű építmények arányszáma a legnagyobb, de valamivel mégis kisebb, mint pl. a háromemeletes épületeknél vagy lakóházaknál láttuk. A négy- és ötemeletes épületek és a lakóházak között a viszonylat úgy alakul, hogy a négyemeletes épületek sorában aránylag mégis valamivel kisebb az 500 négyszögölnél nem nagyobb kiterjedésű telkeken épült épületek aránya, mint az ötemeletesek között. Ha okát keressük annak, hogy a négy- és ötemeletes épületek (és lakóházak) között miért kisebb árnyalatilag, — noha persze azért túlnyomó többségű — a legfeljebb 500 négyszögölű telkeken épült épületek aránya, mint a háromemeletesek között, az okot abban találjuk meg, hogy a *négy- és ötemeletes épületek építése az 1906. után eltelt évek alatt oly időben vett nagyobb lendületet, amidőn különösen az I. kerületben történt építkezések mutattak nagy fejlődést, ahol viszont megvolt a lehetőség arra, hogy a magasabb építményeket is valamivel több telek igénybevételeével építsék meg, semmint arra előbb megvolt a mód akár a Duna balparti részek belső területén, akár a budai részek között a Vizivárosban.*

Anyagunknak az a része tehát, amely azt mutatja ki, hogy a különböző nagyságú telkeken milyen épületek épültek, — földszintesek vagy emeletesek és minő arányban, — azt a jellegzetes tanulságot nyújtja (sőt a lakó-

házak céljára szolgáló telkeknél még inkább), hogy *minél nagyobb telkekkel állunk szemben, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a telkeken földszintes épület épült.* Az összes épületeket egybefoglalva, ez a szabályszerűség az 1001—2000 négyszögöles telkekig bezárólag hiba nélkül érvényesül, a lakóházak az 5000 négyszögölnél nagyobb telken is inkább földszintesek. A többi, emeletes épületkategórián belül — háromemeletes épületekig bezárólag — a 201—500 négyszögöles telkeken épült házaknak nagyobb szerepük volt, ha magasabb épületekről volt szó. A még több négyszögölű telek-kategóriákban azonban ismét érvényesült az a szabály, hogy ezeknek nagyobb részén épült kisebb, egyemeletes épület vagy lakóház, mint két, három stb. emeletes.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatai révén kimutathatjuk azt is, hogy az egyes kerületek épületei mikép oszlanak meg telkeik nagysága szerint.

98. tábla. Az épületek teleknagysága kerületek szerint 1927-ben.

Megnevezés	É p ü l e t e k s z á m a												Budapest Összesen
	I.	II.	III.	jobb part	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	bal part	
	kerület				k e r ü l e t								
a) Abszolút számok.													
— 200 □-öl	825	586	1.176	2.587	209	172	789	860	816	385	310	3.542	6.129
201— 500 «	1.847	781	1.075	3.703	275	699	2.025	1.862	1.089	746	1.267	7.963	11.666
501—1.000 «	636	249	344	1.229	30	88	210	306	76	80	261	1.051	2.280
1.001—2.000 «	362	108	157	627	6	45	75	116	14	58	106	420	1.047
2.001—5.000 «	167	32	76	275	6	35	44	53	17	47	98	300	575
5.001— «	104	10	39	153	1	11	22	14	12	35	71	166	319
Összesen...	3.941	1.766	2.867	8.574	527	1.050	3.165	3.211	2.024	1.352	2.113	13.442	22.016
b) Százalékok.													
— 200 □-öl	20·9	33·2	41·0	30·2	39·7	16·4	24·9	26·8	40·3	28·5	14·7	26·4	27·8
201— 500 «	46·9	44·2	37·5	43·2	52·2	66·6	64·0	58·0	53·8	55·2	60·0	59·2	53·0
501—1.000 «	16·1	14·1	12·0	14·3	5·7	8·4	6·6	9·5	3·8	5·9	12·3	7·8	10·4
1.001—2.000 «	9·2	6·1	5·5	7·3	1·1	4·3	2·4	3·6	0·7	4·3	5·0	3·1	4·7
2.001—5.000 «	4·3	1·8	2·7	3·2	1·1	3·3	1·4	1·7	0·8	3·5	4·6	2·3	2·6
5.001— «	2·6	0·6	1·3	1·8	0·2	1·0	0·7	0·4	0·6	2·6	3·4	1·2	1·5
Összesen...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a balparton az épületeknek nagyobb része épült legfeljebb 500 négyszögöles, tehát kisebb telkeken, mint a jobbparton. Mégis azzal az eltéréssel, hogy míg a 200 négyszögölnél kisebb telkekkel bíró épületek arányszáma a jobbparton magasabb, — a 201—500 négyszögöles telkű épületek aránya viszont a balparton lényegesen, jó egyharmadával haladta túl a jobbparti arányszámot. 500 négyszögölnél nagyobb telkű épületek azonban aránylag jóval ritkábban fordulnak elő a balparton.

Az 501—1000 négyszögölű épületek pl. majd kétszer olyan gyakoriak a budai, mint a pesti oldalon. Az 1001—2000 négyszögölű telkek több mint kétszer olyan gyakran fordulnak ott elő és bár a még nagyobb telkű épületeknél a különbség már kevesbedik, itt is tény az, hogy a 2001—5000 vagy 5000-nél több négyszögöl területű telek gyakorisága nagyobb a jobbparton.

Az egyes kerületekben sok érdekes megfigyelést tehetünk.

A budai kerületek közül pl. az I. kerületben aránylag csak nagyon csekély rész épült 200 négyszögölnél kisebb területen; a Vizivárosban már $\frac{1}{3}$ része az épületeknek, a III. kerületben pedig több mint $\frac{2}{5}$ része. Ez annyiban meglepő, mert hiszen valójában azt lehetnők, hogy a III. kerületben a telek bőségesen állna rendelkezésre az építők számára. A dolog azonban úgy áll, hogy Óbuda, különösen a régebbi, a budai hegyek és a Duna között elterülő része korábban is elég sűrűn és gazdaságosan beépített terület volt s csupán Újlak felé és a szentendrei országút irányában állottak rendelkezésre a kerületekben olyan tágasan sík területek, ahol nagyobb parcellákat is mód volt különösebb áldozatok nélkül az építkezés céljaira megnyerni.

A pesti oldalon levő kerületek közül sem a Belváros, hanem a VIII. kerület az, ahol az épületeknek viszonylag legnagyobb része zsúfolódott össze legkisebb területre. Itt t. i. az épületeknek több, mint $\frac{2}{5}$ része, a Belvárosban pedig nem egészen $\frac{2}{5}$ része 200 négyszögölnél kisebb telkeken épült. *Ami persze nem jelenti még azt, — mint ahogy az óbudai városrészben sem, — hogy a Józsefváros háztulajdonosai inkább ki akarták volna használni a telkükben rejlő értéket, mint a Belváros háztulajdonosai.*

Kétségtelen, hogy az épületstatistikának ez a része némileg még kimélyítésre szorul és mivel az az értékes felvétel amúgy is már megtörtént, örömmel kellene fogadnunk eleve is már olyan feldolgozását, amely *kerületenként kombinálná a telkek nagyságát az épületek magasságával.* A többi pesti kerület közül a VII. s a IX. kerületben jutnak a kisebb telkű épületek elég jelentős szerephez; az V. és X. kerületben annál kevésbé.

A 201—500 négyszögölnyi telkeken a budai kerületek közül az I. kerületben van a legtöbb épület, a III. kerületben a legkevesebb. A legfeljebb 500 négyszögöl telekkel bíró épületek azonban a II. és III. kerületben nagyjában egyforma gyakran fordulnak elő, jóval gyakrabban, mint az I. kerületben. A balparti kerületek közül az V. és a VI. kerületek épületei között épült legtöbb 201—500 négyszögölnyi telken; a X. és VII. kerületben nagyobbak még az ilyen épületek arányszámai. A legkisebb arányszámot a Belvárosban látjuk.

A Belváros épületei között nagyon kevés azoknak az épületeknek arányszáma is (8.1%), amelyek 500 négyszögölnél nagyobb területre építettek. Valóban, ebben a kerületben 1000 négyszögölnél nagyobb telkű épület csak nagyon kevés akad. De a VIII. kerületben sem, ahol az 500 négyszögölnél nagyobb telken épült épületek arányszáma mindössze 5.9% s amelyet

csak azért említettünk a Belváros mögött másodiknak, minthogy ebben a kerületben 5000 négyszögölnél nagyobb telekkel is bírt 12 épület 1927-ben, míg a Belvárosban csak 1. A budai kerületek közül a legtöbb, 500 négyszögölnél nagyobb telekkel bíró épületet az I. kerületben találtuk, ahol az épületek arányszáma az összes többi épülethez viszonyítva 32·2%. A Vízivárosban ez arányszám jóval kisebb (22·6%) s még kisebb a III. kerületben (21·5%), úgy hogy ez utóbbi kerületeknél aránylag több (25·3%) a jobbparti X. kerületben is az 500 négyszögölnél nagyobbtelekű épületek arányszáma. A többi kerületek közül még leginkább a VII. és V. kerületek nevét említhetjük fel, amelyekben — a balparti viszonyokhoz mérten — aránylag magasabb volt a nagyobbtelekű épületek arányszáma.

h) Alápincézett épületek.

Az 1927. évi épületstatistikának azokat a közléseit, amelyek az épületek magassága szerint mutatják ki az *alápincézett épületek számát*, a következőkben mutatjuk be :

99. tábla. Épületek aláépített pincével 1927-ben.

Megnevezés		Épületek száma és pedig							Összesen
		föld- szintes	1	2	3	4	4—	meg- jelölés nélkül	
		a) Abszolút számok.							
Egészben	} alápincézve	1.482	1.727	1.762	2.655	857	475	10	8.968
Részben		5.229	1.460	400	228	62	26	15	7.420
Alápincézés		nélkül	5.078	417	69	27	7	3	27
Összesen		11.789	3.604	2.231	2.910	926	504	52	22.016
		b) Százalékok.							
Egészben	} alápincézve	12·6	47·9	79·0	91·2	92·5	94·2	19·2	40·7
Részben		44·3	40·5	17·9	7·8	6·7	5·2	28·9	33·7
Alápincézés		nélkül	43·1	11·6	3·1	1·0	0·8	0·6	51·9
Összesen		100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

A földszintes házak túlnyomórésze — sajnos — vagy nincs alápincézve, vagy csak részben (87·4%). Az emeletes épületek között mind ritkábban fordulnak már elő azok az épületek, amelyeknek nincs alápincézésük. Sőt, amint az egyemeletes épületektől a többemeletesek felé haladunk, egyre gyakrabban látjuk azokat, amelyek tökéletes alápincézéssel bírnak. Az egyemeletes épületeknek még nem egészen fele, a kétemeletes épületeknek már csaknem $\frac{8}{10}$ része, a háromemeleteseknek pedig több, mint $\frac{9}{10}$ része bír teljes alápincézéssel, a négy- és ötemeletesek közül még ennél is több.

Tekintettel arra a fontos körülményre, hogy Budapest épületeinek több, mint fele földszintes épület, az alápincézés kérdését tehát a földszintes épületek alápincézésének rendszere dönti el: a földszintes épületek ked-

vezőitlen viszonyai eredményezték azt, hogy a budapesti épületeknek is $\frac{1}{4}$ része teljesen alapincézés nélkül szűkölködik, további $\frac{1}{3}$ részének pedig csak részleges alapincézése van. Az egészen alapincézett épületek alig több, mint $\frac{2}{5}$ része az összes épületeknek.

Az épületstatistikának ezen a pontján sem volna érdektelen azoknak a további adatoknak a vizsgálata, amelyek kerületek szerint részletezik az épületek alapincézettségét. *De bármilyen statisztikai részletezés sem tudná a kérdés élet tompítani.* Még az a statisztika sem, amely az épületek fennállásának idejével hozná összefüggésbe az alapincézés kérdését. Annál inkább nem, mert valószínű, hogy az 1920 óta nagy lendületet vett földszintes házépítkezéseknek jelentős része nyilván szintén nélkülözte az alapincézés munkáját, ezzel az ott lakó jelen és jövő generációk egészségét is veszélyeztetve.

i) Kerttel bíró épületek.

A kerttel bíró épületek statisztikája is nagyértékű.

100. tábla. Kerttel bíró épületek 1927-ben.

M e g n e v e z é s	É p ü l e t e k s z á m a é s p e d i g							Összesen
	föld- szintes	1	2	3	4	4—	meg- jelölés nélkül	
		e m e l e t e s						
a) Általában.	a) Abszolút számok.							
Kerttel	6.689	1.823	544	199	51	18	12	9.336
Kert nélkül	5.100	1.781	1.687	2.711	875	486	40	12.680
Összesen	11.789	3.604	2.231	2.910	926	504	52	22.016
b) Kerttel bíró épületek városrészek szerint.								
Jobbpart	3.887	1.223	237	72	24	10	6	5.459
Balpart	2.802	600	307	127	27	8	6	3.877
Budapest	6.689	1.823	544	199	51	18	12	9.336
a) Általában.	b) Százalékok.							
Kerttel	56·7	50·6	24·4	6·8	5·5	3·6	23·1	42·4
Kert nélkül	43·3	49·4	75·6	93·2	94·5	96·4	76·9	57·6
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
b) Kerttel bíró épületek városrészek szerint.								
Jobbpart	58·1	67·1	43·6	36·2	47·0	55·5	50·0	58·5
Balpart	41·9	32·9	56·4	63·8	53·0	44·5	50·0	41·5
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Az épületstatistikának itt két fontos momentumra kellene kiterjeszkednie. Arra, hogy a kertek az épületben vagy az épület körül fekszenek-e. S arra, hogy mekkora kiterjedésűek. E kívánság jogosságát, hogy t. i. első-sorban azt is kutassuk, hogy a kert hol fekszik, mutatják azok az aránylag

Az épületstatisztikának ez a része ismét *azt a kérdést érinti, amely az épületek értékességével függ össze*. Kivált a magasabb emeletűek közül azok, amelyek több utcára néző homlokzattal rendelkeznek, utcai helyiségeik nagyobb számánál fogva nyilván nagyobb értékűek is. A földszintes épületek és lakóházak igen nagy része, több, mint 80%-a, csupán egy utcára tekint. A két utcára tekintő homlokzatú épületek és lakóházak már csak körülbelül $\frac{1}{6}$ részét teszik az összes földszintes építményeknek. Három vagy négy utcára tekintő homlokzatú épületek már csak egészen szórványosan fordulnak elő közöttük. A három utcára néző épületek abszolút száma azonban, bár aránylag jóval ritkábban van rájuk példa a földszintes, mint a magasabb épületek között, mégis csaknem annyi, mint az 1 és a 2 emeletes hasonlóan épült épületek száma együttesen. Az 1 és a 2 emeletes épületek között kb. egyformán találunk, de már jóval kisebb arányban, mint a földszintes épületek között — egy utcára néző homlokzatú épületeket (lakóházakat). Közel $\frac{1}{4}$ részük már két utca felé tekintő homlokzatú. Közöttük már a három front felé tekintő épületek is gyakoribbak, főképen a 2 emeletes épületek között.

A 3 emeletes épületek és lakóházak sorában az egy utcára tekintő fronttal bíró épületek százalékszáma még kisebb, mint az alacsonyabb épületek és lakóházak sorában. Két utcai fronttal bíró épületeik arányszáma viszont erősen megelégnék; a 3 emeletes épületek között észrevehetően kevesebb a három vagy négy frontra néző épületek arányszáma, mint pl. a 2 emeletesek sorában. Igaz, hogy két frontra annál több pillant ez épületek közül.

A 4 és 5 emeletes épületek között még inkább fogy az egy utcai fronttal bíró épületek arányszáma és emelkedik a két és több fronttal bíróké. A 4 és több emeletes építmények közül csaknem minden második épület — és lakóház is — legalább két utcai frontra tekintett 1927-ben. *A magasabb épületek között tehát mind gyakrabban és gyakrabban találunk ú. n. sarokházakat, ahol a telek drágaságát azzal kívánta az építtető ellensúlyozni, hogy a telek fekvéséhez mértén magasabb épületeket emel és több frontra tekintő utcai helyiségeket épít bennük.*

Kerületek szerint csupán azt vizsgáljuk meg, hogy a fővárosnak mely részeiben gyakoribbak a több utcára néző fronttal bíró épületek. A jobbrparton jóval magasabb (27·2%) a több utcára néző frontú épületek aránya, mint a balparton (22·9%). A legtöbb, több frontra tekintő épületet azonban mégis a balparti Belvárosban (34·0%) és a Lipótvárosban (34·1%) találjuk; velük szemben a jobbparti épületek nagyjában 30% körül mozgó arányszámait is háttérbe szorulnak. Igaz viszont, hogy a többi balparti kerület egyikében sem érte el a 25%-ot a többfrontú épületek arányszáma. Miért van a jobbparti kerületekben aránylag több olyan épület, amely több frontra tekint? Alighanem azért, mert a budai városrészek kevésbé tömör építkezése folytán több utca keresztezi itt egymást s nyújt módot többfrontú épületek

emelésére. A budai kerületekben több a kertes lakás; ezeknél is megvan a mód arra, hogy ezek frontja több utcára építtessék ki. S nem lehet megfedkezünk a budai külterület nagyobb kiépíttelenségéről: sokfelé csak az utcakereszteződésnél épült pár ház hirdeti a jövőt, mely ott az utcákra vár.

k) Az épületek kapuinak száma.

További érdekes újítása az 1927. évi épületstatistikának az, hogy az épületeket és lakóházakat *kapui száma szerint* is tagolta.

102. tábla. Épületek a kapuk száma szerint 1927-ben.

Megnevezés	Épületek száma magasság szerint							Összesen
	föld- szintes	1	2	3	4	4—	meg- jelölés nélkül	
		e m e l e t e s						
a) Összes épületek.		a) Abszolút számok.						
1 kapuval.....	10.349	2.905	1.845	2.587	738	399	20	18.843
2 «	1.272	555	271	260	149	90	26	2.623
3 «	117	95	73	32	25	8	3	353
4 «	51	49	42	31	14	7	3	197
Összesen	11.789	3.604	2.231	2.910	926	504	52	22.016
Ebből megengedett átjár..	158	48	42	48	25	14	3	338
b) Lakóházak.								
1 kapuval.....	9.388	2.647	1.655	2.491	696	391	—	17.268
2 «	1.035	422	173	192	123	78	—	2.023
3 «	66	42	14	11	10	5	—	148
4 «	24	15	12	7	5	4	—	67
Összesen	10.513	3.126	1.854	2.701	834	478	—	19.506
Ebből megenged. átjárással	86	33	36	38	22	10	—	225
a) Összes épületek.		b) Százalékok.						
1 kapuval.....	87·7	80·6	82·7	88·9	79·7	79·2	38·4	85·6
2 «	10·8	15·4	12·1	8·9	16·1	17·8	50·0	11·9
3 «	1·0	2·6	3·3	1·1	2·7	1·6	5·8	1·6
4 «	0·5	1·4	1·9	1·1	1·5	1·4	5·8	0·9
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Ebből megenged. átjárással	1·3	1·3	1·9	1·7	2·7	2·8	5·8	1·5
b) Lakóházak.								
1 kapuval.....	89·3	84·7	89·3	92·2	83·5	81·8	—	88·6
2 «	9·9	13·5	9·3	7·1	14·7	16·3	—	10·4
3 «	0·6	1·3	0·8	0·4	1·2	1·1	—	0·7
4 «	0·2	0·5	0·6	0·3	0·6	0·8	—	0·3
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	—	100·0
Ebből megenged. átjárással	0·8	1·1	1·9	1·4	2·6	2·1	—	1·2

Ezek a számok világosan mutatják azt, hogy a budapesti épületek nagy többségének csupán egy kapuja van ; a kétkapus épületek arányszáma már lényegesen kisebb, a három- vagy négykapujúak pedig már csak elvétve fordulnak elő. Mindezek a sajátosságok fokozottan érvényesülnek a lakóházaknál.

A földszintes épületek között kifejezetten sok az egykapujú épületek arányszáma, sőt a földszintes lakóházaknak kevés híján 90%-a csupán egy kapuval bír. Az egyemeletes épületek között jóval többet látunk, mint a földszintes épületek között kétkapus épületet. A lakóházak között a különbség már nem ennyire éles: *elsősorban nyilván nem a lakóházak céljaira, hanem egyéb gazdasági cél érdekében létesült épületek azok, amelyek között sűrűbben található két kapuval bíró épületek is.* Ezt különben adataink mérlegeléséből jól meg is állapíthatjuk. Az egyemeletes lakóházak között azonban mégis meglehetősen nagy azoknak a száma, amelyek két kapuval rendelkeznek és ez annál inkább feltűnő, mert viszont a két- és háromemeletes lakóházak között a kétkapujú épületek arányszáma jóval kisebb volt, mint az egyemeletesek között. A kétemeletes épületek között valamivel többet találtak, mint az egyemeletesek között olyant, amely csupán egy kapuval rendelkezett s még többet a három emeletes épületek között; ezek közül kevesebbnek volt két vagy több kapuja, mint a földszintes épületek közül. Az magyarázza ezt meg, hogy *a két- és háromemeletes épületeknek nagyjából lakóház: a lakóházak között t. i. a két és háromemeletes épületek sorában nagyon magas arányban fordulnak elő az egykapujú épületek.*

A 4 és 4-nél több emeletes épületek — s kiváltképen a lakóházak — között ismét valamivel kisebb az egykapujú épületek aránya; viszont legmagasabbra emelkedik a kétkapujúaké. Ez épületek arányszámait különben szintén a lakóházak arányszámai döntik el.

Ha az épületeknek kapuval való ellátottságát *kerületek szerint* vizsgáljuk, ismét szembetűnő különbség látszik a jobb- és balparti épületek között. A jobbparton az épületeknek mintegy 17%-a rendelkezett két vagy több kapuval, a balparton pedig csak 13%-uk. *A tömörépítkezésű és sok lakást magukban foglaló balparti épületeknél inkább van szükség arra, mint a jobbparti épületeknél, hogy az épületekben való közlekedés csupán egy irányban történhessék.* A több kapuval bíró épületek leggyakrabban a budai városrészek közül az I. kerületben fordulnak elő; az épületeknek több mint 20%-át több kapu köti össze itt a külvilággal.

1) Az épületek lépcsőházainak száma.

A legújabb épületstatisztika érdekes újítása végül az épületek *lépcsőházainak* tudakolása. A lépcsőházak problémája az épületek belső rendje szempontjából bír fontossággal. Különösen a többemeletű épületeknél önként adódó kívánság az, hogy ezek több lépcsőházzal is rendelkezzenek, legalább kettővel, hogy a személy- és teherforgalom külön lépcsőházban legyen lebonyolítható.

103. tábla. Épületek a lépcsőházak száma szerint 1927-ben.

Megnevezés	Épületek száma magasság szerint							Összesen
	föld- szintes	1	2	3	4	4—	meg- jelölés nélkül	
		e m e l e t e s						
a) Összes épületek.								
0 lépcsőházzal	11.667	5	1	—	—	—	14	11.687
1 „	111	2.894	1.095	841	167	186	14	5.308
2 „	10	595	987	1.889	661	283	14	4.439
3 „	1	76	108	144	85	28	8	450
4 „	—	34	40	31	11	6	2	124
5 és több lépcsőházzal.....	—	—	—	5	2	1	—	8
Összesen	11.789	3.604	2.231	2.910	926	504	52	22.016
b) Lakóházak.								
0 lépcsőházzal	10.398	5	1	—	—	—	—	10.404
1 „	105	2.561	949	779	148	178	—	4.720
2 „	9	498	833	1.795	611	270	—	4.016
3 „	1	46	57	110	67	24	—	305
4 „	—	16	14	12	6	5	—	53
5 és több lépcsőházzal ...	—	—	—	5	2	1	—	8
Összesen	10.513	3.126	1.854	2.701	834	478	—	19.506
a) Összes épületek.								
0 lépcsőházzal	98·9	0·1	0·1	—	—	—	26·9	53·1
1 „	1·0	80·3	49·1	28·9	18·0	36·9	26·9	24·1
2 „	0·1	16·5	44·2	64·9	71·4	56·1	26·9	20·2
3 „	0·0	2·1	4·8	4·9	9·2	5·6	15·4	2·0
4 „	—	1·0	1·8	1·1	1·2	1·2	3·9	0·6
5 és több lépcsőházzal ...	—	—	—	0·2	0·2	0·2	—	0·0
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
b) Lakóházak.								
0 lépcsőházzal	99·0	0·2	0·1	—	—	—	—	53·3
1 „	0·9	81·9	51·2	28·8	17·7	37·2	—	24·2
2 „	0·1	15·9	44·9	66·5	73·3	56·5	—	20·6
3 „	0·0	1·5	3·1	4·1	8·0	5·0	—	1·6
4 „	—	0·5	0·7	0·4	0·7	1·1	—	0·3
5 és több lépcsőházzal ...	—	—	—	0·2	0·3	0·2	—	0·0
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	—	100·0

A budapesti földszintes házakban lépcsőházat nem találtak. A közölt táblázat ugyan azt mutatja, hogy 111 épület volt 1927-ben Budapesten, amelynek egy és további néhány, amelynek két vagy több lépcsőháza is volt; ez azonban csak annak következménye, hogy feldolgozásunkban a félemeletes épületeket is a földszintes épületekhez kapcsoltuk. Az egyemeletes épületek (lakóházak) közé már egészen szórványosan kerültek be olyan házak, amelyeknek lépcsőházuk nem volt. Nagy többségükben azonban

csak olyan épületekről volt szó, amelyben csupán egy lépcsőházat építettek bele. A kétemeletes épületeknek (és lakóházaknak) azonban már körülbelül a felerészében volt két vagy több lépcsőház. Csupán a háromemeletes épületek és lakóházaknál látjuk azt, hogy ezeknek most már több mint $\frac{2}{3}$ része két vagy több lépcsőházzal rendelkezik. A négyemeletes épületek között ez az arányszám már a 80% fölé is emelkedik. Csodálatos módon a négy-nél több-emeletű épületeknél látjuk ismét azt, hogy ezeknek jóval kisebb részük szereltetett fel több lépcsőházzal.

Egészben véve Budapest épületeinek felénél nagyobb részében nincs lépcsőház. Az épületeknek és lakóházaknak körülbelül negyedrésze egy lépcsőházzal, $\frac{1}{5}$ részük két lépcsőházzal rendelkezett. A három vagy több lépcsőházú épületek ritka kivételszámba mentek. A jobbparton csak mintegy $\frac{1}{3}$, a balparton pedig már $\frac{2}{3}$ résznyi azoknak az épületeknek arányszáma, amelyek legalább egy lépcsőházzal rendelkeznek. Vagy másképp fejezve ki magunkat, a jobbparton az épületeknek $\frac{2}{3}$, a balparton pedig $\frac{1}{3}$ része áll lépcsőház nélkül. A két vagy több lépcsőházú épületeknél a helyzet még jobban a balparti kerületek javára billen; a jobbparton mindössze 13%-a, a balparton azonban több, mint 30%-a az épületeknek volt több lépcsőházú. Az egyes kerületek között a Belvárosban volt a legtöbb lépcsőházú épület; az épületeknek csaknem 60%-a két vagy több lépcsőházzal épült; a VI., és a VII. kerületben is 30%-uk, a Lipótvárosban 50%-uk. Budán csaknem teljesen hiányoznak az ilyen épületek a III. kerületben. Leggyakrabban még a II. kerületben találhatjuk meg azokat, de ott sem érik el az összes épületek 20%-át.

XII. A háztulajdon statisztikája.

A *háztulajdon statisztikája* még az a vizsgálati kör, amelyet alaposan szemügyre kell vennünk abból a célból, hogy Budapest épületviszonyait minden vonatkozásukban tudjuk megérteni. A multba visszanyúló adatokat itt is csak vázlatosan tekintjük át és a fősúlyt a legfrissebb adatokra helyezzük, vizsgálataink során itt is módunk lesz az 1925. évi adatokon túl az 1927. évi adatokat felhasználnunk.

a) A háztulajdon nagysága.

a) 1906.

1906-ban Budapesten a háztulajdonosok száma 11.602 volt. Ez a szám a következőképen oszlott meg a háztulajdonosok foglalkozása és másfelől a háztulajdon nagysága szerint.

1906-ban aránylag még jóval kisebb volt a háztulajdonosok száma, mint — majd látjuk — 1925-ben vagy 1927-ben és e különbség oka nem csupán az volt, hogy a jogi személyek kevésbé kapcsolódtak bele a székesfővárosi háztulajdonba; sokkal inkább az, hogy a fizikai személy háztulajdonosok száma is messze mögötte maradt akkor még azoknak a számoknak, amelyek utóbb kialakultak. 1906-ban a háztulajdonosoknak igen csekély része (3·33%-a) volt jogi személy s a tulnyomó többségük a fizikai személyek közül került ki. Ez utóbbiak között pedig az ipar és forgalomba tartozó s másfelől a vagyonukból élő háztulajdonosok csaknem egyforma számot képviselven (34·1, ill. 35·1%), Budapest háziurainak több mint $\frac{2}{3}$ része ezek sorai közül választódott ki. Mellettük a közszolgálati és szabadfoglalkozású, valamint az őstermelés körébe tartozó egyének alkottak nagyobb csoportokat Budapest háztulajdonosai között. A közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének elég nagy szerepét a háztulajdon körül arra kell visszavezetnünk, hogy — valószínűleg inkább szabadfoglalkozású egyének közül — számosan szintén abba a helyzetbe kerültek, hogy Budapesten házat vásárolhattak, építhettek vagy öröklött háztulajdonukat megőrizhették. Az őstermelési foglalkozású egyéneknek a budapesti háztulajdon iránt való érdeklődése pedig arra vall, hogy a hazai földbirtokosság szívesen fektette jövedelmeinek feleslegét az ország fővárosában fekvő házakba.

104. tábla. A háztulajdonosok száma s megoszlása foglalkozás és a háztulajdon nagysága szerint 1906-ban.

A háztulajdonosok foglalkozása	H á z t u l a j d o n o s o k s z á m a						Házak száma
	összesen	1	2	3	4—5	5—	
		h á z z a l					
a) Abszolút számok.							
I. Őstermelés	720	580	97	26	11	6	943
II. Iparforgalom	3.964	3.251	450	148	75	40	5.244
III. Közforgalat	1.660	1.374	200	48	26	12	2.117
IV. Véderő	84	74	8	1	—	1	112
V. Napszámosok	246	243	3	—	—	—	249
VI. Vagyonukból élők	4.087	3.307	520	153	73	34	5.682
VII. Egyéb foglalkozások	453	411	32	6	4	—	511
Összesen	11.214	9.240	1.310	382	189	93	14.858
Jogi személyek	388	247	64	27	12	38	1.971
Mindössze	11.602	9.487	1.374	409	201	131	16.829
b) Százalékok.							
I. Őstermelés	100·0	80·6	13·5	3·6	1·5	0·8	—
II. Iparforgalom	100·0	82·0	11·4	3·7	1·9	1·0	—
III. Közforgalat	100·0	82·8	12·0	2·9	1·6	0·7	—
IV. Véderő	100·0	88·1	9·5	1·2	—	1·2	—
V. Napszámosok	100·0	98·8	1·2	—	—	—	—
VI. Vagyonukból élők	100·0	80·9	12·7	3·8	1·8	0·8	—
VII. Egyéb foglalkozások	100·0	90·7	7·1	1·3	0·9	—	—
Összesen	100·0	82·4	11·7	3·4	1·7	0·8	—
Jogi személyek	100·0	63·7	16·5	6·9	3·1	9·8	—
Mindössze	100·0	81·8	11·9	3·5	1·7	1·1	—

Legmagasabb volt a vagyonukból élő egyének házainak száma (38·6%), annyiban is érdekes megoszlást mutatva, hogy itt láthattunk szinte leggyakrabban többes háztulajdont. Az ipar és forgalommal foglalkozó háztulajdonosok között sem sokkal kevesebbet, minthogy a tulajdonukban álló 5244 ház közül csak 3251 volt egyes háztulajdon; figyelemreméltó volt köztük azoknak a száma is, akik 5-nél több házzal rendelkeztek. Az őstermelés körébe tartozó budapesti háztulajdonosoknak sem csekély része: csaknem $\frac{1}{5}$ -e szintén többes háztulajdonos volt a főváros területén, ami csak fokozza az ország földbirtokos lakossága részéről Budapesten eszközölt vásárlásainak vagy építkezéseinek jelentőségét. A közszolgálati és szabadfoglalkozású háztulajdonosok között már kevesebb volt a többes háztulajdonos.

Rá kell azonban mutatnunk arra már ezúttal is, hogy a háztulajdon statisztikája nem mutathatja azzal a pontossággal a foglalkozási viszonyokat, mint egy-egy népszámlálás foglalkozási statisztikája. Nagyon valószínű, hogy azokat az egyéneket, akik háztulajdonnal bírnak, — ha esetleg egyéb foglalkozásúak is, — sokkalta gyakrabban, sokkalta hamarabb sorolja ez a statisztika a vagyonukból élő elemek közé, semmint a népszámlálásnál

ez megtörténhetik. Épenséggel nem lehetetlen tehát, hogy tüzetes, népszámlálásszerű hűséggel folyó megfigyelés a háztulajdon statisztikájának eredményeit esetleg némileg másképp összegezné. De másrészt nagyon valószínű, hogy e statisztika jelenlegi formájában a hibaforrások minden összeírásnál egyformán működnek. Az összehasonlítások szempontjából így mi baj sem származhatik abból, hogy a vagyonukból élő háztulajdonosok között több-kevesebb más foglalkozású egyén is buvhatik meg.

A jogi személy-háztulajdonosok sorában sokkal gyakoribb volt azonban már 1906-ban is, mint a fizikai személyek között azoknak a száma, akik többes háztulajdonnal rendelkeztek, úgy hogy a jogi személyek közül csaknem minden tizedik 5-nél több házat is halmozott össze saját tulajdonában.

1. Hol laktak a háztulajdonosok 1906-ban?

1906-ról rendelkezésre állnak még azok az adatok is, amelyek a háztulajdonosok lakóhelyére vonatkoznak.

105. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása és lakóhelye 1906-ban.

A háztulajdonos foglalkozása	A háztulajdonosok száma	A háztulajdonos lakóhelye			
		Budapest	Pest vármegye	Magyarország	Egyéb lakóhely
A) Fizikai személyek.		a) Abszolút számok.			
I. Östermelés	720	589	33	88	10
II. Iparforgalom	3.964	3.829	43	43	49
III. Közszolgálatok	1.660	1.548	29	63	20
IV. Véderő	84	55	—	20	9
V. Napszámosok	246	243	1	1	1
VI. Vagyonukból élők	4.087	3.749	126	129	83
VII. Egyéb foglalkozások	453	434	12	7	—
Összesen	11.214	10.447	244	351	172
B) Jogi személyek	388	339	11	19	19
Mindössze	11.602	10.786	255	370	191
Fizikai személyek:					
Földbirtokos	290	182	20	78	10
Önálló iparos	1.908	1.837	22	16	33
Kereskedő	964	924	12	14	14
A) Fizikai személyek.		b) Százalékok.			
I. Östermelés	100-0	81-8	4-6	12-2	1-4
II. Iparforgalom	100-0	96-6	1-1	1-1	1-2
III. Közszolgálatok	100-0	93-2	1-8	3-8	1-2
IV. Véderő	100-0	65-5	—	23-8	10-7
V. Napszámosok	100-0	98-8	0-4	0-4	0-4
VI. Vagyonukból élők	100-0	91-8	3-1	3-1	2-0
VII. Egyéb foglalkozások	100-0	95-8	2-7	1-5	—
Összesen	100-0	93-2	2-2	3-1	1-5
B) Jogi személyek	100-0	87-4	2-8	4-9	4-9
Mindössze	100-0	93-1	2-2	3-2	1-5
Fizikai személyek:					
Földbirtokos	100-0	62-8	6-9	26-9	3-4
Önálló iparos	100-0	96-3	1-2	0-8	1-7
Kereskedő	100-0	95-8	1-2	1-5	1-5

Kiderül ezekből az adatokból, hogy 1906-ban a háztulajdonosok egészen túlnyomó része tényleg Budapesten is lakott. Csupán az őstermeléssel foglalkozó, valamint a véderőhöz tartozó háztulajdonosok között találtunk nagyobb számú olyan egyéneket, akik az ország egyéb, Pest vármegyén kívül eső részeiben laktak. A véderő kötelékébe tartozó háztulajdonosok között aránylag több volt azoknak a száma is, akik más országban laktak.

A más országbeli háztulajdonosok arányszáma elég magas volt a jogi személy háztulajdonosoknál. A fontosabb foglalkozási főcsoportokat azután egyenként sorra véve, kitűnik, hogy a földbirtokos-háztulajdonosok között viszonylag többen voltak, semmint az önálló iparosok és kereskedők között olyanok, akik Magyarország határain kívül laktak 1906-ban; legtöbben azonban a vagyonukból élő háztulajdonosok között fordultak elő.

β) 1920.

1910-ről a háztulajdont illetőleg semmi néven nevezendő közlések nem állván rendelkezésünkre, íziben az 1920. évi adatok ismertetésére kell áttérnünk, ez év közlései közül is csupán a legfontosabbakat használva fel. Ezek elseje az, amely a háztulajdonosok számát tagolja a háztulajdon nagysága szerint. (Táblázat a 254. oldalon.)

E számokból mindenekelőtt az a fontos körülmény tűnik ki, hogy 1906-tól 1920-ig a háztulajdonosok száma jelentékenyen megnőtt. Számuk több, mint 3728-cal (32.1%-kal) növekedett meg a lefolyt tizennégy év alatt. Különösen nagymérvű emelkedést látunk a jogi személy háztulajdonosoknál; számuk kevés híján kétszeresére nőtt meg 1906 óta. Szembeötlük az a gyors fejlődés, amely az iparforgalmi (40.9%), valamint a közszolgálati és szabadfoglalkozású (30.6%) háztulajdonosok számában mutatkozott, bár az őstermelési foglalkozású háztulajdonosok száma is közel 37.7%-kal gyarapodott, a vagyonukból élő háztulajdonosoké csak 13.7%-kal.

A legkiemelkedőbb az ipar és forgalom körébe tartozó háztulajdonosok számának gyarapodása, amit sok tekintetben megmagyaráz az a kedvező gazdasági helyzet, amely az ipar- és forgalomban először 1907 után, majd — fokozott mértékben — 1910 után mutatkozott s amely bizonyos vonatkozásokban a háborús években is visszatért. De épen így az 1910 után kedvezőbbé vált s a háború alatt sem katasztrófálisan rosszabbá lett — mint sokan állítják — mezőgazdasági helyzet hatását láthatjuk abban, hogy 1920-ban annyiival több őstermelő foglalkozású egyén tartozott a székesfővárosi háztulajdonosok sorába.

Sokkalta érdekesebb különbség azonban 1906-tal szemben 1920-ban az, hogy bár a háztulajdonosok összes száma a kifejtett méretekben emelkedett: azaz a főváros lakosságának szélesebb rétegei dicsekedhettek immár háztulajdonnal, ez egyúttal azzal a változással is járt, hogy szinte kivétel nélkül

106. tábla. A háztulajdonosok tulajdonának terjedelme 1920-ban.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z t u l a j d o n o s o k										
	összesen	1	2	3	4—5	5—	csak egy		több, de csak		lakóházzal és egyéb épülettel
							lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal	egyéb épülettel	
a) Abszolút számok.											
I. Őstermelés	984	866	80	23	14	1	862	4	111	1	6
II. Iparforgalom	5.587	5.049	386	96	42	14	4.633	416	414	17	107
III. Közfoglalatok	2.168	1.987	131	28	20	2	1.920	67	156	4	21
IV. Véderő	69	68	1	—	—	—	67	1	1	—	—
V. Napszámosok	144	144	—	—	—	—	144	—	—	—	—
VI. Vagyonukból élők	4.647	4.239	308	70	18	12	4.071	168	367	3	38
VII. Egyéb foglalkozások ..	959	897	47	11	3	1	862	35	55	—	7
Összesen	14.558	13.250	953	228	97	30	12.559	691	1.104	25	179
Jogi személyek	772	569	86	40	30	47	313	256	56	26	121
Főösszeg.....	15.330	13.819	1.039	268	127	77	12.872	947	1.160	51	300
b) Százalékok.											
I. Őstermelés	100·0	88·0	8·1	2·4	1·4	0·1	87·6	0·4	11·3	0·1	0·6
II. Iparforgalom	100·0	90·4	6·9	1·7	0·8	0·2	82·9	7·5	7·4	0·3	1·9
III. Közfoglalatok	100·0	91·7	6·0	1·3	0·9	0·1	88·6	3·1	7·1	0·2	1·0
VI. Véderő	100·0	98·6	1·4	—	—	—	97·1	1·4	1·5	—	—
V. Napszámosok	100·0	100·0	—	—	—	—	100·0	—	—	—	—
VI. Vagyonukból élők	100·0	91·2	6·6	1·5	0·4	0·3	87·6	3·6	7·9	0·1	0·8
VII. Egyéb foglalkozások ..	100·0	93·5	4·9	1·2	0·3	0·1	89·9	3·7	5·7	—	0·7
Összesen	100·0	91·0	6·5	1·6	0·7	0·2	86·3	4·7	7·6	0·2	1·2
Jogi személyek	100·0	73·7	11·1	5·2	3·9	6·1	40·5	33·1	7·3	3·4	15·7
Főösszeg.....	100·0	90·1	6·8	1·8	0·8	0·5	84·0	6·2	7·6	0·3	1·9

minden foglalkozási kategóriában sokkal erősebbé vált annak a csoportnak szerepe, amely csupán egy házzal mondhatott magáénak. Így tehát: a főváros házainak száma nem emelkedett oly gyors tempóban, mint a háztulajdonosoké.

Különösen a vagyonukból élő háztulajdonosok számának megoszlásából lett ez nyilvánvaló; előbb csak 80·9, utóbb pedig már 91·2%-uk volt egyes háztulajdonos. Az egy házzal rendelkező — s vagyonukból élő — háztulajdonosok száma 1906-ról 1920-ra 932-vel emelkedett, 28·1%-kal, tehát, míg a több házzal rendelkező e háztulajdonosok száma általában csökkent; így a két házzal bíróké 520-ról 308-ra (—40·7%), a három házzal bíróké 153-ról 70-re (—54·3%). Négy vagy öt házzal bíró s vagyonból élő háztulajdonos 1906-ban 73, 1920-ban csak 18, ötnél több házzal bíró pedig előbb: 34 s utóbb csak 12 volt a fővárosban, *ami világosan azt mutatja,*

hogy a háztulajdonosok e csoportja alatt megingott a talaj a háborús évtizedben. A több házzal bíró háztulajdonosok egyre-másra kénytelenek voltak házaiktól megválni. Talán hiba volna abból az egy tényből következtetni e népességi csoport vagyoni viszonyainak romlására, hogy a vagyonukból élő háztulajdonosok kezén levő házak száma 1906-ban 5682 volt, 1920-ban pedig már csak 5239. De ez a két szám mégis sokat mond, hiszen a többi foglalkozási csoportban, (már amelyek komolyan számbajönnek) egyetlen egyben sem történt ilyen hanyatlás.

A vagyonukból élő háztulajdonosok számának ezzel a jellegzetes átalakulásával szemben, a másik végleten, a *jogi személy-háztulajdonosok számának megmozdulása az 1920. évi statisztika egyik legfontosabb adata.* Nem azért, hogy — mint említettük — e háztulajdonosok száma kétszeresre nőtt 1906 óta. Hanem azért, mert bár az arányszámítás szerint a többes háztulajdon ebben a háztulajdonos csoportban is ritkábbá vált 1920-ban, ennek ellenére úgy a két, mint a három, valamint a négy-öt és az ötnél több házzal bíró jogi személy háztulajdonosok száma is jóval több volt 1920-ban. Annál inkább figyelemreméltó ez a fejlődés, mert ha a *többi foglalkozású háztulajdonoscsoportokat egyenként sorra vesszük, mindnegannyinál azt látjuk, hogy a többes háztulajdon az őstermelő, az ipar-forgalmi és a közszolgálati és szabadfoglalkozású háztulajdonosok körében egyaránt megritkult.* Magyarázhatjuk ezt azzal, hogy a házaknak jó ára lévén, talán ezek a népességi rétegek sem idegenkedtek attól, hogy házaikat eladják a háborúelőtti időkben és ilyenformán segítették elő a háztulajdon nivellálódását. De — szemben a jogi személyek körébe tartozó háztulajdonosok között történt változásokkal — mégis le kell szűrni azt a tanulságot, hogy míg a fizikai személyek sorában az egyes háztulajdon gyakoribb jelenség lett, a jogi személyek pedig nem csupán az egyes háztulajdon révén tudtak előrenyomulni, de erősen szaporodtak a többes háztulajdonnal rendelkező képviselőik is.

1. A háztulajdonosok lakóhelye 1920-ban.

A háztulajdonosok között, mint a 256. oldalon közölt táblázatból látszik, 1920-ban valamivel meggyérült azoknak a száma, akik Budapesten laknak. Ez a változás jórészt a fizikai személyek lakóhelyi viszonyainak módosulásából eredt, mert a jogi személy-háztulajdonosoknak 1920-ban jóval nagyobb részét kötötte Budapesthez székhelye, mint 1906-ban.

Az őstermelés körébe tartozó háztulajdonosoknak valamivel kisebb része lakott 1920-ban Budapesten s a pestmegyei lakóhelyű háztulajdonosok arányszáma is csökkent. A megcsonkított Magyarországot összevonva Magyarország elszakított részeivel: a vidéken lakó őstermelési

107. tábla. A háztulajdonosok foglalkozás és lakóhely szerint 1920-ban.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z t u l a j d o n o s o k s z á m a					
	összesen	l a k ó h e l y s z e r i n t				
		Budapest	Pest vár- megye	Jelen- legi Magyar- ország	Magyar- ország elszaki- tott részei	Egyéb lakóhely
A) Fizikai személyek.						
a) Abszolút számok.						
I. Őstermelés	984	782	36	91	68	7
II. Iparforgalom	5.587	5.269	99	73	94	52
III. Közszolgáltatások	2.168	2.022	41	44	43	18
IV. Véderő	69	65	3	1	—	—
V. Napszámosok	144	141	1	1	—	1
VI. Vagyonukból élők	4.647	4.287	113	78	101	68
VII. Egyéb foglalkozások	959	907	21	13	11	7
Összesen	14.558	13.473	314	301	317	153
B) Jogi személyek	772	740	3	4	7	18
Főösszeg	15.330	14.213	317	305	324	171
Földbirtokosok	531	376	26	66	59	4
Iparosok (önállók)	2.408	2.291	40	21	32	24
Kereskedők (önállók)	1.643	1.493	42	36	49	23
A) Fizikai személyek.						
b) Százalékok.						
I. Őstermelés	100·0	79·5	3·7	9·2	6·9	0·7
II. Iparforgalom	100·0	94·3	1·8	1·3	1·7	0·9
III. Közszolgáltatások	100·0	93·3	1·9	2·0	2·0	0·8
IV. Véderő	100·0	94·2	4·3	1·5	—	—
V. Napszámosok	100·0	97·9	0·7	0·7	—	0·7
VI. Vagyonukból élők	100·0	92·3	2·4	1·7	2·2	1·4
VII. Egyéb foglalkozások	100·0	94·6	2·2	1·4	1·1	0·7
Összesen	100·0	92·5	2·2	2·1	2·2	1·0
B) Jogi személyek	100·0	95·9	0·4	0·5	0·9	2·3
Főösszeg	100·0	92·7	2·1	2·0	2·1	1·1
Földbirtokosok	100·0	70·8	4·9	12·4	11·1	0·8
Iparosok (önállók)	100·0	95·1	1·7	0·9	1·3	1·0
Kereskedők (önállók)	100·0	90·8	2·6	2·2	3·0	1·4

foglalkozású budapesti háztulajdonosok száma ugyancsak megnőtt 1920-ban ; előbb csak 88 volt, 1920-ban 159 lett, megközelítően kétszer akkora tehát. A jelenlegi Magyarország vidéki területein lakó őstermelő háztulajdonosok száma is nagyobb volt 1920-ban Budapesten, mint 1906-ban az egész Magyarországról

származóké. A háztulajdon statisztikájának ez a részlete nem arra vall-e, hogy a vidéki őstermelőnépesség helyzete talán már a háborúelőtti esztendőben — s a háború éveiben is — kedvezőbbé vált? Sokkal kedvezőbbé, mint a minő volt a nyolcvanas évek óta tartó agrárválság nehéz viszonyai között. Ez tette lehetővé, hogy a vidéki, sőt a vidéken is lakó földbirtokosság erősebben kért szót 1906 után a budapesti háztulajdon megoszlásában.

Az iparforgalom körébe tartozó háztulajdonosok közül is valamivel megfogyott a Budapesten lakó háztulajdonosok arányszáma, noha a budapesti ipar- és forgalommal foglalkozó népesség viszonyainak épen nem rossz voltát mutatja, hogy e foglalkozási főcsoportok budapesti képviselői közül 1440-el (37,6%-kal) többen voltak háztulajdonosok 1920-ban. A vidéki iparforgalmi élet megélénkülésének azonban még kétségtelen jeleként foghatjuk fel azt, hogy 1906-ban csupán 43, 1920-ban pedig már 99 pest-vármegyei iparforgalmi foglalkozású háztulajdonos volt Budapesten. A vidék gazdasági viszonyainak az 1906—20. évek alatt végbement megélénkülését azonban még inkább jelzi az a különbség, amely az egyebütt Magyarországon lakó iparforgalmi foglalkozású egyének budapesti háztulajdoni viszonyaiban történt. Ezek száma 1906-ban csak 43 volt, 1920-ban pedig, ha Magyarország országainak egykori területét összefoglaljuk, 167, azaz négyszer annyi. A jelenlegi Magyarország vidéki területeiről is 30-cal többen vannak Budapesten háztulajdonosok, mint 1906-ban Nagy-Magyarország vidékéről.

A közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének sorában árnyalatnyival emelkedett a budapesti lakóhelyű fővárosi háztulajdonosok arányszáma. E foglalkozási főcsoport háztulajdonosairól itt nincs is egyéb mondánivalónk. A vagyonukból élő háztulajdonosoknál meg kell azt említenünk, hogy itt úgy a Budapesten, mint a Pestvármegyén kívül eső vidéki területen lakó budapesti háztulajdonosok arányszáma emelkedett 1920-ra. Csökkent viszont a budapestiek érdekeltsége az egyéb foglalkozású háztulajdonosok között; a háború folyamán a lakáscélokra szolgáló épületek ugyancsak nem voltak elég jövedelmező objektumok. Az ország határain kívül lakó háztulajdonosok közül néhányan túladtak 1906-tól 1920-ig budapesti házaikon.

Az 1920. évről a földbirtokosokról, az önálló iparosokról és a kereskedőkről is közöltünk fentebb néhány adatot: legfontosabb tanulságuk az, hogy a budapesti háztulajdonosok közül az önálló kereskedők száma 1920-ra ugyancsak nagyot fejlődött. *A földbirtokosoké talán még inkább, ezt azonban azzal is lehet talán magyarázni, hogy a vidéki földbirtokosok közül sokan tették át lakóhelyüket a fővárosba 1906 óta, ilyenformán vagy a fővárosból vezetve gazdaságukat, vagy pedig földjeiket bérbeadva. Hogy azonban a kifejezetten vidéki földbirtokoselem is szívesen vásárolt Budapesten házat vagy épített ilyent 1906-tól 1920-ig, világosan mutatják azok*

a számok, amelyek szerint a Pest vármegyében lakó földbirtokosok közül előbb 20-nak, később 26-nak volt Budapesten háztulajdona, a Magyarország egyéb részeiben lakó földbirtokosok közül pedig 1906-ban csak 78-nak, 1920-ban pedig már 125-nek.

2. A háztulajdonosok egyes csoportjainak kezén levő házak 1920-ban.

Az 1920. évi statisztika alapján behatóbban dolgozzuk fel immár tanulmányunknak azt a részét is, amely a különböző háztulajdonosok tulajdonában álló házakra vonatkozik. Eddigi fejtegetéseink t. i. túlnyomórészt arra vonatkoztak, hogy a háztulajdonosok tulajdonviszonyai milyenek. A továbbiakban pedig azt fogják kutatni, hogy egy-egy tulajdoncsoport tulajdonában mennyi ház állott. Alábbi adatoknak az az elsőrendű tanulsága, hogy az egy kézben tartott házak számát tekintve még 1920-ban sem volt — amikor pedig az egyes háztulajdon terjedt — a csupán egy házzal bíró háztulajdonosok házainak igazán túlnyomó száma s hogy a *többes tulajdon jelentősége sokkal inkább szembetűnik az épületstatisztikának ebből a részletéből.*

Vizsgáljuk meg előbb azt, hogy a főváros házai közül mennyi volt a fontosabb háztulajdonos csoportok kezében :

Iparfoglalmi foglalkozásúak	31.9%
Vagyonból élők	26.2%
Jogi személyek	17.6%
Közfoglalat és szabadfoglalkozás	12.2%
Östermelők	5.8%

Amint a többes háztulajdonosok tulajdonában álló házak arányszámait vizsgáljuk (az összes házak számához viszonyítva), egyre jobban és jobban kidomborodik a több házzal bíró tulajdonosok rendelkezése alatt álló házak jelentősége. 1920-ban a háztulajdonosok 90.1%-ának volt egy háza ; a tulajdonukban álló házak csupán 69.0%-át tették az összes háznak. Ha azonban a két házzal bíró házak tulajdonosainak, valamint az ezek tulajdonában álló házak arányszámait hasonlítjuk össze, a hányados 1.62 a házaknál kiszámított arányszám javára ; sőt addig a három házzal bíró háztulajdonosoknál 2.2, a négy vagy öt házzal bíró háztulajdonosoknál 3.8, az ötnél több házzal bíró háztulajdonosok házainak az összes házak között elfoglalt arányszáma pedig 28-szor akkora, mint e háztulajdonosok száma az összes háztulajdonosok között.

A többes háztulajdon igazi jelentőségét tehát csak akkor tudjuk értékelni, ha megvizsgáljuk azt a kontingenst, amely a több házzal rendelkező háztulajdonosok házaiból képződik.

108. tábla. A háztulajdonosok különböző foglalkozási főcsoportjainak tulajdonában álló házak száma 1920-ban.

Háztulajdonosok házainak száma														
A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	csak egy													
	lakóházzal		egyéb épülettel		5-	lakóházzal		egyéb épülettel		vagy lakóházzal			Lakóházak száma összesen	
	1	2	3	4-5		1	2	3	4-5	1	2	3		
	házaik													
Összesen														
I. Östermelés	1.163	866	160	69	59	9	862	4	866	290	7	297	1.152	
II. Ipar-forgalom	6.397	5.049	772	288	179	109	4.633	416	5.049	1.189	159	1.348	5.822	
III. Közfoglalat	2.438	1.987	262	84	87	18	1.920	67	1.987	420	31	451	2.340	
IV. Véderő	70	68	2	—	—	—	67	1	68	2	—	2	69	
V. Napszámosok	144	144	—	—	—	—	144	—	144	—	—	—	144	
VI. Vagyonukból élők	5.239	4.239	616	210	75	99	4.071	168	4.239	936	64	1.000	5.007	
VII. Egyéb foglalkozások	1.044	897	94	33	12	8	862	35	897	138	9	147	1.000	
Összesen	16.495	13.250	1.906	684	412	243	12.559	691	13.250	2.975	270	3.245	15.534	
Jogi személyek	3.525	569	172	120	121	2.543	313	256	569	1.778	1.178	2.956	2.091	
Főösszeg	20.020	13.819	2.078	804	533	2.786	12.872	947	13.819	4.753	1.448	6.201	17.625	
b) Százalékok.														
I. Östermelés	100,0	74,5	13,7	5,9	5,1	0,8	74,1	0,4	74,5	24,9	0,6	25,5	99,1	
II. Ipar-forgalom	100,0	78,9	12,1	4,5	2,8	1,7	72,4	6,5	78,9	18,6	2,5	21,1	91,0	
III. Közfoglalat	100,0	81,5	10,7	3,5	3,6	0,7	78,8	2,7	81,5	17,2	1,3	18,5	96,0	
IV. Véderő	100,0	97,1	2,9	—	—	—	95,7	1,4	97,1	2,9	—	2,9	98,6	
V. Napszámosok	100,0	100,0	—	—	—	—	100,0	—	100,0	—	—	—	100,0	
VI. Vagyonukból élők	100,0	80,9	11,8	4,0	1,4	1,9	77,7	3,2	80,9	17,9	1,2	19,1	95,6	
VII. Egyéb foglalkozások	100,0	85,9	9,0	3,2	1,1	0,8	82,6	3,3	85,9	13,2	0,9	14,1	95,8	
Összesen	100,0	80,3	11,5	4,2	2,5	1,5	76,1	4,2	80,3	18,0	1,7	19,7	94,2	
Jogi személyek	100,0	16,1	4,9	3,4	3,4	72,2	8,9	7,2	16,1	50,5	33,4	83,8	59,3	
Főösszeg	100,0	69,0	10,4	4,0	2,7	13,9	64,3	4,7	69,0	23,8	7,2	31,0	88,0	

Igaz, hogy a számoknak ezt az alakulását jórészt a jogi személyek tulajdonában álló házak egyes vagy többes tulajdon szerint való csoportosulása idézte elő. A jogi személyek tulajdonában álló házaknak t. i. csaknem $\frac{3}{4}$ része olyan háztulajdonosok kezében volt, akiknek ötnél több házuk van s viszont a jogi személyek tulajdonában álló házaknak csupán aránylag igen csekély része, kb. $\frac{1}{6}$ -a csak egyedül való tulajdona egyik vagy másik jogi személynek.

De a fizikai személyek tulajdonában álló házaknál is megállapíthatjuk azt, hogy a többes háztulajdon javára irandó házak jóval nagyobb részét kötik le a házaknak, — egyre fokozódó nagyobb részét, — mint a többes háztulajdonosok az összes háztulajdonosoknak. A két házzal bíró háztulajdonosok arányszáma nincs kétszerese házaik arányszámának az összes házak között. A három házzal bíró házak tulajdonosainál, 2·8%-kal több. A négy-öt házzal rendelkező háztulajdonosoknál két arányszám hányadosa 3·6, az ötnél több házzal bírónak pedig 7·5.

Az egyes foglalkozási főcsoportok közül elsősorban a vagyonukból élő, valamint az ipar- és forgalommal foglalkozó háztulajdonosok azok, akiknek a kezén levő házak közül a többes háztulajdon jelentősebb részt foglal le. *Az elsőség mindenestre az ipar- és forgalommal foglalkozó háztulajdonosokat illeti meg, náluk volt gyakoribb a többes tulajdon. Az őstermelő háztulajdonosok kezén levő házaknál még szembeötlőbb a háztulajdon koncentráció szerepe, de közöttük 1920-ban csupán egy háztulajdonos akadt, akinek ötnél több háza volt 1920-ban, igaz, hogy annak kilenc háza volt.*

1920. évi anyagunk módot nyújt annak a megbeszélésére is, hogy a háztulajdon *miféle épületekre* terjed; mennyiben szerepelnek abban lakóházak vagy egyéb épületek. Budapest összes épületei között 1920-ban, mint már más helyütt is láttuk, 88·0% volt a lakóházak aránya és 12·0% az egyéb épületeké. Fontos azonban az a különbség, amely a fizikai és jogi személyek tulajdonában álló házak rendeltetés szerint való megoszlásában megfigyelhető volt.

A fizikai személyek tulajdonában álló házaknak csupán igen csekély része — nem is egészen 6%-a — nem volt lakóház, hanem egyéb épület. Ezzel szemben a *jogi személyek tulajdonában álló házaknak csupán $\frac{3}{5}$ része volt lakóház.* A jogi személyek tulajdonában álló épületeknek $\frac{2}{5}$ része *egyéb rendeltetéssel bíró épület volt.*

A magánszemélyek birtokában álló házak közül is szembeötlik a nagy különbség, amely az őstermelés s másfelől elsősorban az ipar- és forgalommal foglalkozó háztulajdonosok házainak megoszlásában mutatkozik. Az őstermelő háztulajdonosok házainak csupán elenyésző csekély része nem szolgált lakóház céljaira. *Az ipar- és forgalommal foglalkozó háztulajdonosok házai közül csaknem $\frac{1}{10}$ résznyi egyéb rendeltetésű volt.* Figyelmet érdemlő a közszolgálati és szabadfoglalkozásúak tulajdonát képező házak között is az egyéb épületek részesedése, a vagyonukból élő háztulajdonosok házai között

csak fele akkora mértékben találtattak nem lakóházak 1920-ban, mint az ipar- és forgalmi foglalkozású háztulajdonosokéi között.

Adataink még egy irányban szolgálnak értékes felvilágosítással. Külön-külön kimutatják t. i. a fizikai és jogi személyek szerint — illetve foglalkozási főcsoportonként — azt, hogy a háztulajdonosok tulajdonában álló házak közül az egyes vagy többes tulajdon mennyiben vonatkozott lakóházakra vagy egyéb épületekre. E számokat illetőleg azonban csak utalunk tábláink anyagára.

Az 1920. évi háztulajdoni statisztika anyagából megvizsgáljuk végül még azokat a számokat, amelyek arra vonatkoznak, hogy a *különböző lakóhelyű* háztulajdonosok tulajdonában mennyi budapesti ház állott, miáltal a következő kép tárul elénk.

Úgy az őstermeléshez, mint az ipar- és forgalomhoz, mint általában minden egyéb foglalkozáshoz tartozó háztulajdonosok házai szinte pontosan ugyanolyan mértékben oszlanak meg, mint fentebb a háztulajdonosok lakóhelyül vonatkozó adatoknál láttuk. Csupán a jogi személyeknél látunk eltolódást a Budapesten lakó háztulajdonosok házainak javára. Ez okozza, hogy az összes háztulajdonosok házai között is valamivel nagyobb rész az, amely a Budapesten lakó háztulajdonosoké — és kisebb az egyebütt lakóké — semmint a budapesti háztulajdonosok aránya volt az összes háztulajdonosok között. Nem igen látunk eltérést a külön felsorolt földbirtokosoknál, az önálló iparosoknál és önálló kereskedőknél, legfeljebb annyiban, hogy az utóbbi két foglalkozáscsoport háztulajdonosai között valamivel előtérbe került a Budapesten lakó iparosok és kereskedők házainak szerepe.

γ) 1925.

Jóval szélesebbkörűek az eddig lefolytatott vizsgálatoknál azok a kutatások, amelyeket az 1925. és különösen, amelyeket az 1927. évi háztulajdonos-statisztikával kapcsolatban fogunk végezni. A szélesebb kört nem csupán abban jelöljük meg, hogy 1925-ben már módját kerítendjük annak, hogy a háztulajdon kerületek szerint való alakulását is megvizsgáljuk; a háztulajdonosok foglalkozási viszonyainak kombinációjában tovább megyünk. A fontosabb foglalkozási csoportokat, azokat, amelyek képviselőinek kezében a legtöbb ház van, külön is kiemeljük majd anyagunkból. Végül a legnagyobb különbség az, hogy a *székesfővárosi statisztikai hivatal nagyvonalú felvétele révén 1927-ben még azt is meghányjuk-vetjük, hogy a különböző foglalkozású fizikai személy háztulajdonosoknak mi az anyanyelvük; mi a honosságuk; mennyi a különböző csoportok tulajdonában álló házak száma; utoljára azzal fogunk foglalkozni, hogy a háztulajdonosokat vallás szerint tagolva, tudunk-e olyan jellemző vonásokat felfedezni a háztulajdonstatisztikában, amelyek érdemessé tették anyagunk e részének is beható megmunkálását.*

Az 1925. évi adatok közlését szintén a háztulajdonosoknak háztulajdonuk nagysága szerint való csoportosításával kezdjük meg:

109. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása egybevetve a tulajdon nagyságával 1925-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z t u l a j d o n o s o k										
	Összesen	1	2	3	4-5	5-ön felül	csak egy		több, de csak		lakóházzal és egyéb épülettel
							lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal	egyéb épülettel	
A) Fizikai személyek.	a) Abszolút számok.										
I. Őstermelés	943	892	31	18	2	—	873	19	47	1	3
II. Ipar-forgalom.											
1. Bányászat	20	20	—	—	—	—	20	—	—	—	—
2. Ipar	3.609	3.335	214	40	13	7	3.105	230	210	6	58
3. Kereskedelem ..	2.153	1.976	146	23	7	1	1.857	119	147	4	26
4. Közlekedés	688	667	20	1	—	—	653	14	19	—	2
Együtt	6.470	5.998	380	64	20	8	5.635	363	376	10	86
III. Közszolg. és szab. fogl.	1.942	1.809	106	17	7	3	1.770	39	120	—	13
IV. Véderő	60	55	5	—	—	—	53	2	4	—	1
V. Napszámosok	155	155	—	—	—	—	153	2	—	—	—
VI. Vagyongéből élők ...	5.105	4.895	167	28	12	3	4.773	122	188	4	18
VII. Egyéb foglalkozások.	1.515	1.482	26	6	1	—	1.461	21	31	—	2
Összesen	16.190	15.286	715	133	42	14	14.718	568	766	15	123
B) Jogi személyek. ...	1.333	1.037	148	48	44	56	656	381	97	42	157
Főösszeg	17.523	16.323	863	181	86	70	15.374	949	863	57	280
A) Fizikai személyek.	b) Százalékok.										
I. Őstermelés	100·0	94·6	3·3	1·9	0·2	—	92·6	2·0	5·0	0·1	0·3
II. Ipar-forgalom.											
1. Bányászat	100·0	100·0	—	—	—	—	100·0	—	—	—	—
2. Ipar	100·0	92·4	5·9	1·1	0·4	0·2	86·0	6·4	5·8	0·2	1·6
3. Kereskedelem ..	100·0	91·7	6·8	1·1	0·3	0·1	86·3	5·5	6·8	0·2	1·2
4. Közlekedés	100·0	97·0	2·9	0·1	—	—	94·9	2·0	2·8	—	0·3
Együtt	100·0	92·7	5·9	1·0	0·3	0·1	87·1	5·6	5·8	0·2	1·3
III. Közszolg. és szab. fogl.	100·0	93·1	5·5	0·9	0·4	0·1	91·1	2·0	6·2	—	0·7
IV. Véderő	100·0	91·7	8·3	—	—	—	88·3	3·3	6·7	—	1·7
V. Napszámosok	100·0	100·0	—	—	—	—	98·7	1·3	—	—	—
VI. Vagyongéből élők ...	100·0	95·9	3·3	0·5	0·2	0·1	93·5	2·4	3·7	0·1	0·3
VII. Egyéb foglalkozások.	100·0	97·8	1·7	0·4	0·1	—	96·4	1·4	2·1	—	0·1
Összesen	100·0	94·4	4·4	0·8	0·3	0·1	90·9	3·5	4·7	0·1	0·8
B) Jogi személyek ...	100·0	77·8	11·1	3·6	3·3	4·2	49·2	28·6	7·3	3·2	11·7
Főösszeg	100·0	93·2	4·9	1·0	0·5	0·4	87·8	5·4	4·9	0·3	1·6

A háztulajdonosok száma 1920-tól 1925-ig rohamosan emelkedett (2193 új tulajdonossal: 14·3%-kal).

Az egyes csoportok közül:

a vagyonukból élő háztulajdonosok száma		+	9·8%-kal
az ipar- és forgalmi fogl.	«	«	 + 15·9% «
a jogi személy	«	«	 + 72·7% «
a közszolg. és szabad fogl.	«	«	 — 10·4% «
az őstermelő	«	«	 — 4·2% «

fejlődött, azaz a jogi személyek új sáncokat vettek be Budapest háztulajdonában.

Egyébként azonban 1920-szal szemben is még határozottan előrenyomult a csupán egy házzal rendelkező háztulajdonosok arányszáma. Ezt részben megmagyarázná az elég élénk építkezési campagne, amely különösen Budapest külső területén a földszintes házak számát szaporította jelentősen s termelt így számos új, a csupán egy házzal rendelkező háztulajdonost. Ámde a többes háztulajdon minden fokozata is mennyivel ritkább jelenség lett székesfővárosunkban 1925-ben!

A két házzal rendelkező háztulajdonosok száma 176-tal, 16·9%-kal csökkent; a három házzal rendelkezőké 87-tel (32·4%); a négy vagy öt házzal rendelkező háztulajdonosok száma is 41-gyel fogyott (32·3%). Csupán a vagyonilag legerősebb háztulajdonos-csoportnál, az ötnél több ház felett rendelkező háztulajdonosok számánál látunk 7 egységnyi csökkenést, ami azonban szintén közel 10%-os hanyatlást jelez.

Az 1920. és 1925. évi adatok összehasonlítása tehát nyilvánvaló módon azt mutatja, hogy a háborút követő esztendőkből még fokozott mértékben folytatódott a háztulajdonnak az a szétporladása, amit már 1920-ban is elég jól meg tudtunk figyelni s aminek következménye lett, hogy a több házzal rendelkező háztulajdonosok, az idők által szorítva, mind gyakrabban és gyakrabban kényszerültek megválni egykori tulajdonuktól.

Hogy mennyire általános volt a háztulajdon decentralizációja, — talán nem követünk el hibát, ha ezt a kifejezést használjuk itt, — abból látszik, hogy nem csupán a fizikai személy háztulajdonosok között ritkultak meg a többes háztulajdonosok, hanem a jogi személyek között is. Sőt valójában a jogi személyek között sokkal gyakoribb lett az egyes háztulajdon.

A jogi személy háztulajdonosok számának alakulása merőben más képet mutat, mint a fizikai személyeké. A jogi személy háztulajdonosok száma 1920-tól 1925-ig 551-el gyarapodott; ugyanakkor a fizikai személy-háztulajdonosok száma 1632 egységnyi szaporodást mutatott fel (11·2%). A fizikai személyeknél az egyes háztulajdonosok száma ment igazán nagy fejlődésen keresztül: ezek száma 2036-tal (14·7%-kal) bővült ki, a többes

háztulajdonosok száma pedig annál erősebb csökkenést jelzett, minél nagyobb-számú házat egy kézben tartó háztulajdonosokról volt szó. A két házzal bíró fizikai személy-háztulajdonosok száma 238-cal fogyott (—24·7%); a három házzal bíró háztulajdonosoké 95-el (—41·5%). A négy-öt, valamint az ötnél több házzal bíró háztulajdonosok számából a felét sem láttuk viszont 1925-ben. A háború után következő esztendőben a többes háztulajdonos gyakran úgy kényszerült magán segíteni, hogy egyik vagy másik házának tulajdonáról lemondott!

A jogi személyeknél a helyzet másképp alakult. Az egy házzal bíró jogi személy-háztulajdonosok száma 1920-tól 1925-ig ugyan 82·3%-kal emelkedett. Ezt a szaporulatot azonban csaknem ugyanolyan mértékben (72·1%) viszontláthatjuk a két házzal bíró jogi személy-háztulajdonosok sorában is. Sőt a még több házzal bíró jogi személy-háztulajdonosok száma is egyre-másra nagyobb lett 1925-ig. Kiváltképen a négy-öt házzal bíró jogi személy-háztulajdonosokra áll ez: számuk 45·6%-kal szaporodott.

Az 1920—25. évek alatt a háztulajdonban történt változásokat tehát a jogi személy háztulajdonosok térhódítása jellemzi. A gazdasági válság nehéz éveiben, mikor az egyénnek ugyancsak küzködni kellett és minden tudásával, tehetségével és erőmegfeszítésével dolgoznia azért, hogy mentse azt, amiye van, a jogi személyek, főleg a részvénytársulatok, inkább tudták szaporítani háztulajdonukat.

A fizikai személyek egyes foglalkozási csoportjait vizsgálva, íziben szembeötlük az, hogy a véderő kivételével minden más foglalkozási csoport háztulajdonosai között jóval nagyobb szerepre szorultak 1925-ben az egy házzal bíró háztulajdonosok. Ez a változás az őstermelők mellett a legélesebben a vagyonukból élő háztulajdonosoknál jelentkezett, utóbbiak között az egy házzal bíró háztulajdonosok arányszáma 15·5%-kal emelkedvén, immár e háztulajdonos csoport túlnyomó többsége csupán egy házzal rendelkezett. Hogy milyen nagy volt itt a zuhanás az egykori időkkel szemben, elegendő talán — adatainkat idézve — rámutatnunk arra, hogy 1906-ban még 80·9%-a volt a háztulajdonosoknak olyan, akinek egy háza volt; a vagyonukból élő háztulajdonosok $\frac{1}{5}$ részének több háza volt. Ugyanebben a foglalkozási csoportban a többes háztulajdon 1925-ben csupán minden 25-ik háztulajdonosnak volt kiváltsága.

Az őstermelő háztulajdonosokról is meg kell azért emlékeznünk: számuk megfogyott s a megfogyott létszámban többen voltak az egyes háztulajdonosok. Jól tudjuk azonban, hogy 1925 felé a magyar mezőgazdaság ismét nehezebb napokat élt.

Aránylag kevésbé emelkedett az egyes háztulajdonosok arányszáma az ipar- és forgalmi foglalkozású háztulajdonosok sorában. Hogy azonban az általános romlás alól az iparral és a forgalommal foglalkozó, a közszolgálati és szabad foglalkozások körébe tartozó háztulajdonosok csoportja sem

vonhatta ki magát, ennek elegendő bizonyossága az, hogy e két foglalkozási főcsoporthoz tartozó háztulajdonosok között 1925-ben szám szerint kevesebbek voltak, mint 1920-ban a két, három, négy vagy több házzal bíró háztulajdonosok.

δ) 1927.

Az 1925. évi felvétel nagy válság lefolyása után s újabb válság, a szanálási válság kezdetén rögzítette meg Budapest háztulajdoni viszonyait. Épen ezért nagy érdeklődéssel tekinthetünk azok felé a számok felé, amelyek 1927-ben, tehát a szanálási válság vége után számolnak be a budapesti háztulajdonosok fontosabb viszonyairól. (L. a 266—268. oldalak táblázatait.)

Az 1927. évben a háztulajdonosok száma csaknem ugyanannyi maradt, mint 1925-ben. Számuk ugyan 53-mal emelkedett, valójában azonban lényegtelenül. Fontosabb tanulság, hogy a fizikai és jogi személy háztulajdonosok számának egymásközi viszonyában mégis támadt némi eltolódás: *a fizikai személy háztulajdonosok száma 96-tal emelkedett s viszont a jogi személy háztulajdonosoké 43-mal csökkent.* Ilyenformán a jogi személy háztulajdonosok számának terjeszkedése Budapesten 1925. után látszólag megakadt. A megelőző megfigyelések eredményeivel szemben nagy fordulatot jelentett ez. Fontos változásokat vehetünk észre akkor is, ha a fizikai és jogi személy háztulajdonosok tulajdonának nagyságára vonatkozó adatokat vizsgáljuk.

Igaz, hogy a jogi személyek háztulajdonosai között az egy házzal bíró háztulajdonosok száma 1037-ről 976-ra csökkent és ezzel szemben a többes háztulajdonosok száma valamivel csaknem minden kategóriában emelkedett. *De sokkal többet jelent a fizikai személy-háztulajdonosok körében az a változás, hogy az egyes háztulajdon itt is csökkent, de annál inkább teret nyert a többes háztulajdon.* A két, a három, a négy és az öt házzal bíró háztulajdonosok számának emelkedése mind ezt igazolja. Egy példa a sok lehetséges közül: a négy- és ötházú tulajdonosok száma 42-ről 68-ra ugrott fel.

A fizikai személyek sorában többen tudtak a többes háztulajdonosok közé e két év alatt felkerülni, mintsem ahányan kiestek a csupán egy házzal bíró háztulajdonosok köréből. A jogi személyeknél a többes háztulajdonosok számának emelkedése nem tudta ellensúlyozni az egy házzal bíró háztulajdonosok számának csökkenését. Ebből a fejlődésből néhány értékes következtetést vonhatunk le. Ezek egyike az, hogy bizonyára a jogi személy-háztulajdonosok között is sokan akadtak olyanok, akik az 1925. évben meginduló gazdasági válság kényszere által szorítva megválni kényszerültek olyan vagyontárgyaiktól, amelyeket előbb megszereztek. Adataink magyarázatával szemben persze itt is lehet aggályoskodni annyiban, hogy a háztulajdon egymagában — illetőleg annak nagysága, azaz hogy a háztulajdon hány házra terjed ki — nem tud bennünket hiven tájékoztatni afelől, hogy a háztulajdon értéke valóban mekkora, nem tárja fel előttünk azt, hogy az egy vagy két stb. háztulajdonnal

110. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása egybevetve háztulajdonuk nagyságával 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási fősorportjai és ágai	H á z t u l a j d o n o s o k										
	Összesen						csak egy		több, de csak		lakóházzal és egyéb épülettel
	h á z z a l						lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal	egyéb épülettel	
	1	2	3	4	5	6—					
a) Abszolút számok.											
A) Fizikai személyek.											
I. Őstermelés	889	789	68	22	4	5	1	762	27	92	8
II. Ipar-forgalom	6.305	5.798	372	104	19	9	3	5.299	499	322	173
1. Bányászat	20	18	2	—	—	—	—	16	2	2	—
2. Ipar	3.480	3.164	228	68	11	6	3	2.878	286	175	138
3. Kereskedelem	2.123	1.960	119	33	8	3	—	1.789	171	119	9
4. Közlekedés	682	656	23	3	—	—	—	616	40	26	—
III. Közfoglalkozatok és szab. fogl.	2.277	2.139	110	18	8	1	1	2.099	40	124	14
IV. Védő	48	47	1	—	—	—	—	47	—	1	—
V. Napszámosok	140	140	—	—	—	—	—	138	2	—	—
VI. Vagyonukból élők	5.078	4.860	174	15	10	10	9	4.730	130	170	46
VII. Egyéb foglalkozások	1.549	1.489	48	9	1	1	1	1.461	28	56	3
Összesen	16.286	15.262	773	168	42	26	15	14.536	726	765	242
B) Jogi személyek	1.290	976	161	55	32	9	57	521	455	88	182
Főösszeg	17.576	16.238	934	223	74	35	72	15.057	1.181	853	424
Fizikai személyek.											
Földbirtokosok	460	391	43	18	3	4	1	384	7	64	5
Iparosok (önállóak)	2.746	2.445	217	64	11	6	3	2.190	255	160	138
Kereskedők (önállóak)	1.756	1.617	101	27	8	3	—	1.455	162	98	33

110. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása egybevetve háztulajdonuk nagyságával 1927-ben. (Folytatás.)

H á z t u l a j d o n o s o k														
A háztulajdonosok foglalkozási főcsoportjai és ágai	összesen						csak egy					több, de csak		
							lakóházzal		egyéb épülettel		lakóházzal		egyéb épülettel	
							lakóházzal		egyéb épülettel		lakóházzal		egyéb épülettel	
							1	2	3	4	5	6—		
h á z z a l														
b) A háztulajdonosok megoszlása százalékbani.														
A) Fizikai személyek.														
I. Őstermelés	100-00	88-76	7-65	2-47	0-45	0-56	0-11	85-71	3-04	10-35	0-90			
II. Ipar-forgalom	100-00	91-96	5-90	1-65	0-30	0-14	0-05	84-04	7-91	5-11	2-75			
1. Bányászat	—	90-00	10-00	—	—	—	—	80-00	10-00	10-00	—			
2. Ipar	—	90-95	6-55	1-95	0-32	0-17	0-06	82-70	8-22	5-03	3-97			
3. Kereskedelem	—	92-32	5-61	1-55	0-37	0-15	—	84-27	8-05	5-61	1-65			
4. Közlekedés	100-00	96-19	3-37	0-44	—	—	—	90-32	5-87	3-81	—			
III. Közfoglalatok és szabad fogl. .	100-00	93-94	4-83	0-79	0-36	0-04	0-04	92-18	1-75	5-45	0-62			
IV. Véderő	100-00	97-92	2-08	—	—	—	—	97-92	—	2-08	—			
V. Napszámosok	100-00	100-00	—	—	—	—	—	98-57	1-43	—	—			
VI. Vagyonukból élők	100-00	95-71	3-43	0-30	0-20	0-20	0-16	93-15	2-56	3-35	0-90			
VII. Egyéb foglalkozásuk	100-00	96-14	3-10	0-58	0-06	0-06	0-06	94-32	1-81	3-62	0-06			
Összesen	100-00	93-71	4-75	1-03	0-26	0-16	0-09	89-25	4-46	4-70	1-49			
B) Jogi személyek	100-00	75-66	12-48	4-26	2-48	0-70	4-42	40-38	35-27	6-82	14-12			
Főösszeg	100-00	92-39	5-31	1-27	0-42	0-20	0-41	85-67	6-72	4-85	2-41			
Fizikai személyek.														
Földbirtokosok	100-00	85-00	9-35	3-91	0-65	0-87	0-22	83-48	1-52	13-92	1-08			
Iparosok (önállók)	100-00	89-04	7-90	2-33	0-40	0-22	0-11	79-75	9-29	5-82	5-03			
Kereskedők (önállók)	100-00	92-08	5-75	1-54	0-46	0-17	—	82-86	9-23	5-58	1-87			

110. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása egybevetve háztulajdonuk nagyságával 1927-ben. (Vége.)

A háztulajdonosok foglalkozási fősorportjai és ákai	H á z t u l a j d o n o s o k										Házak száma összesen	
	h á z z a l						csak egy		több, de csak			lakóházzal és egyéb épülettel
	összesen						lakóházzal		egyéb épülettel			
	1	2	3	4	5	6						
c) Egy-egy háztulajdonos csoport megoszlása foglalkozás szerint százalékokban												
A) Fizikai személyek.												
I. Őstermelés	5-06	4-86	7-28	9-87	5-41	14-29	1-39	5-06	2-27	10-79	1-89	4-72
II. Ipar-forgalom	35-87	35-71	39-82	46-63	25-67	25-71	4-16	35-19	42-26	37-75	40-80	31-79
1. Bányászat	0-11	0-11	0-21	—	—	—	—	0-11	0-17	0-23	—	0-10
2. Ipar	19-80	19-49	24-41	30-49	14-86	17-14	4-16	19-11	24-22	20-52	32-55	17-81
3. Kereskedelem	12-08	12-07	12-74	14-79	10-81	8-57	—	11-88	14-48	13-95	8-25	10-65
4. Közlekedés	3-88	4-04	2-46	1-35	—	—	—	4-09	3-39	3-05	—	3-23
III. Közfoglalkozatok és szab. fogl.	12-96	13-17	11-78	8-07	10-81	2-85	1-39	13-94	3-39	14-54	3-30	11-16
IV. Véderő	0-27	0-29	0-10	—	—	—	—	0-31	—	0-11	—	0-22
V. Napszámosok	0-80	0-86	—	—	—	—	—	0-92	0-17	—	—	0-63
VI. Vagyonukból élők	28-89	29-93	18-63	6-72	13-52	28-57	12-50	31-42	11-01	19-92	10-85	24-59
VII. Egyéb foglalkozások	8-81	9-17	5-15	4-05	1-35	2-86	1-39	9-70	2-37	6-56	0-24	7-39
Összesen	92-66	93-99	82-76	75-34	56-76	74-28	20-83	96-54	61-47	89-67	57-08	80-50
B) Jogi személyek	7-34	6-01	17-24	24-66	43-24	25-72	79-17	3-46	38-53	10-33	42-92	19-50
Fősszeg	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00
Fizikai személyek.												
Földbirtokosok	2-62	2-41	4-60	8-07	4-05	11-43	1-39	2-55	0-59	7-50	—	1-18
Iparosok (önállók)	15-62	15-06	23-23	28-70	14-87	17-14	4-16	14-54	21-59	18-76	4-92	32-55
Kereskedők (önállók)	9-99	9-96	10-81	12-11	10-81	8-57	—	9-66	13-72	11-48	13-12	7-78

bíró háztulajdonosok házaik mekkorák, — nem csupán a házaik emeletmagasságára, hanem azok egyéb irányú kiterjedésére s különösen a lakásokkal vagy lakrészekkel való ellátottságára nézve. Ilyenformán megtörténhetik az, hogy a háztulajdon statisztikájában az imént vázolt változások egyáltalában nem jelentik azt, mintha a jogi személyek háttérbe szorultak volna 1927-ben a háztulajdon terén 1925. évben elfoglalt pozíciójukhoz képest. Ez igaz, de másfelől mégis kétségtelen az a tény, hogy — *ceteris paribus* — a jogi személyek háztulajdonosi minősége korlátozódott 1927-re, a fizikai személyeké pedig kibővült.

A fizikai személyek egyes csoportjai közül elsősorban az őstermelési foglalkozású háztulajdonosokról emlékezünk meg, mint akiknek sorában a budapesti háztulajdonosok száma látszólag leginkább megfogyott. Az őstermelő háztulajdonosoknak Budapestről való kivonulását ugyan már 1925 felé is megfigyelhettük, de a mozgalom még inkább kimélyült 1925-re: 54-gyel volt ismét kisebb az őstermelő háztulajdonosok száma Budapesten. Leginkább az egy házzal bíró őstermelő háztulajdonosok száma korlátozódott, 1925-től 1927-ig is 103-mal. A többes háztulajdon azonban ugyancsak nem ritkult meg az őstermelő foglalkozású háztulajdonosok között. Két háza 1927-ben több, mint kétszer annyinak volt, mint két évvel előbb; három háza is több őstermelőnek volt, négy vagy ennél több háza pedig tíznek volt 1927-ben, holott 1925-ben csak kettőnek.

A bányászat, ipar, forgalom foglalkozások körébe tartozó háztulajdonosok száma (6305) — akárcsak az őstermelőké — szintén megfogyott; 165-tel kevesebb ilyen foglalkozású háztulajdonos volt székesfővárosunkban 1927-ben, mint két évvel előbb. Elsősorban az ipari foglalkozású háztulajdonosok számának csökkenéséről kell megemlékeznünk; 129-cel kevesbedett Budapesten ezek száma. Az előbb említett csökkenés jórészt az e foglalkozáshoz tartozó háztulajdonosok számának apadásából keletkezett. Jóval kisebb volt (mindössze 30 egységnyi) a kereskedelmi foglalkozású és még kisebb (mindössze 6 egységnyi) a közlekedési foglalkozású háztulajdonosok számának csökkenése. Ha e számokat latolgatjuk, összefüggést vélünk megtalálni az ipar átmenetileg nehezebb helyzete és az iparosháztulajdonosok számának csökkenése között. Úgy látszik, hogy ellenére annak a nyomásnak, amely viszont a kereskedelemre nehezedett, a kereskedelmi foglalkozású háztulajdonosok vagyoni és jövedelmi viszonyai mégsem szenvedtek akkora csorbát, ami tömegesebben idézte volna elő részükről a háztulajdonról való lemondást.

Egyébként, ha a bányászat, ipar és forgalmi foglalkozásokat egybe-foglaljuk, elsősorban ismét a csupán egy házzal bíró háztulajdonosok számának csökkenésében látjuk a döntő okot, amely az ipari és kereskedelmi foglalkozású háztulajdonosok számának csökkenését okozta 1927-ben. A két, három vagy több házzal bíró háztulajdonosok száma jóval nagyobb is volt 1927-ben, mint 1925-ben, a három vagy több házáké a kereskedelem körében is, ahol a jelzett csökkenést jórészt a két házzal bíró háztulajdonosok számának apadása idézte elő.

A többi foglalkozási csoportok közül kettő van, amellyel foglalkoznunk kell. Az egyik a közszolgálati és szabadfoglalkozású háztulajdonosok csoportja, mely egyik legérdekesebb tanulságát nyújtja az 1925—27. évek folyamán a háztulajdonban történt változásoknak. E háztulajdonosok száma t. i. e két év alatt 1942-ről 2277-re (17·3%) emelkedett. Jórészt ugyan az *egyes* háztulajdonosok száma ért el itt nagy fejlődést, de mégis kétségtelen, hogy nyilván a szabadfoglalkozású egyéneknek lehettek ez egyébként oly nehéz években szabad tőkéik, amelyek segítségével beléphettek a háztulajdonosok sorai közé. Tényleg így történt. Az ügyvéd-háztulajdonosok száma pl. 281-ről 352-re, az orvosoké 210-ről 232-re szökött fel.

A vagyonukból élő háztulajdonosok száma némi csökkenésen ment keresztül 1925-től 1927-ig. Ámde itt is arra kell hivatkoznunk, hogy e háztulajdonoscsoport tulajdoni viszonyai úgy alakultak át 1927-re, hogy a két, három, négy, öt s *főképen az ötnél több házzal bíró háztulajdonosok száma nagyot nőtt 1927-re.* 1925-ben az utóbbiak száma 3 volt, 1927-ben 9!

A jogi személyek közül a részvénytársulati háztulajdonosok száma 1927-ben már csak 876 volt, két évvel előbb még 976, noha viszont megállapítható, hogy a többi, a jogi személy fogalma alá tartozó háztulajdonosok száma ugyancsak megnőtt 1927-re. Az egyházközségek, a szövetkezetek, a betegsegélyző pénztárak és az egyesületek példái, különösen abban a tekintetben, hogy mennyivel több ház állott a kezükön, mind azt igazolják. Úgy látszik, hogy a gazdasági élet hullámszásainak kevésbé kitett jogi személyek a pénzérték ingadozásának megszűnésével inkább jutottak abba a helyzetbe, semmint előbb, hogy házakat tudtak vásárolni, vagy esetleg építtetni is. A részvénytársulati háztulajdonosok nagy gazdasági hatalmát azonban változatlanul nagynak mutatja az, hogy bár az egy házzal rendelkező ily háztulajdonosok száma lecsökkent 767-ről 669-re és a két házzal bíróké is alábbszállt néhány egységgel, viszont a három házzal rendelkező részvénytársulatok száma 1925-ben 32 volt, 1927-ben már 37; a négy-öt házzal bíróké 31-ről 32-re emelkedett fel s végül a hat vagy több házzal bíróké is 33-ről 34-re ugrott fel s most már olyan részvénytársulati háztulajdonos is akadt, amelynek birtokában 40-nél több ház volt, holott 1925-ben egy ilyen sem volt.

A sorban következő alapítványok, valamint egyesületek házai közül kikerülő háztulajdonosok háztulajdona már 6—10 vagy legfeljebb 10—15 házzal már zárul. Ezzel szemben az állami és városi hatóságok között háztulajdonosként szerepelve, bár ezek száma 1927-ben csak 12 volt, mégis 5 olyan akadt, melynek több, mint 10 háza volt s köztük 3 olyan, melynek tulajdonában 40-nél több ház is állott. Az egyházközségek háztulajdonának jelentőségét is teljes mértékben kidomborítja az a tény, hogy 1927-ben 10 olyan egyházközség volt Budapesten, melynek 6—10 háza volt, noha igaz, hogy 1925-ben közöttük még olyan egyházközségeket is láttunk, melyeknek 20-nál több házuk volt.

Anyagunk 1927-ben módot ad annak a kérdésnek vizsgálatára is, hogy a különböző nagyságú háztulajdonnal rendelkező háztulajdonosok egyes csoportjai mennyiben kerülnek ki egyik vagy másik foglalkozás képviselői közül.

Az első fontos tanulság az, hogy a jogi személyek az összes háztulajdonosok között 7·34%-os arányszámot képviselnek, sőt az egy házzal bíró háztulajdonosok sorában arányszámuk még lejjebb is sülyedt. *A két, három, négy, öt és ötnél több házzal bíró háztulajdonosok között azután egyre határozottabban domborodik ki az a nagy fölény, amely a többes háztulajdonosok között a jogi személyek szerepét jellemzik.* A három házzal bíró háztulajdonosok között is csupán $\frac{1}{4}$ része a háztulajdonosoknak volt jogi személy 1927-ben, addig a négy-öt házzal bíró között ez az arányszám már a 40% fölé emelkedett, az ötnél több házzal bíró háztulajdonosok sorában pedig már hajszálhijján 80% a jogi személyek részvételéből jön létre. A fizikai személy háztulajdonosok között van néhány érdekes tanulság. Az egy házzal bíró háztulajdonosok között a vagyonukból élő háztulajdonosok arányszáma a legmagasabb: az e foglalkozást képviselő háztulajdonosok ily módon nem sokkal kevesebben voltak, mint az ugyancsak egy házzal rendelkező ipari és kereskedelmi foglalkozású háztulajdonosok. A két és három házzal bíró háztulajdonosok között a vagyonukból élők szerepe lényegesen kisebb, mint az előbb említett foglalkozási csoporthoz tartozó háztulajdonosoké, kiváltképpen kisebb, mint az ipari foglalkozású háztulajdonosoké is. Ezzel szemben azonban az öt vagy ötnél több házzal rendelkező háztulajdonosok között a vagyonukból élő háztulajdonosok arányszáma ismét magasabbra szökkenik: az öt házzal rendelkező háztulajdonosok közül kb. annyi, mint az egyes háztulajdonosok között.

Közölt számaink azonban világosan megmutatják azt is, hogy elsősorban az ipar az, amellyel való foglalkozás mintegy új forrásokat tud nyitni arra a célra, hogy az iparúzők a többes háztulajdonosok sorába tudtak előlépni. A kereskedelemről ezt kevésbé állapíthatjuk meg. Épen nem érdektelen, hogy összeállításunkban a valóban vagyonkoncentrációt jelentő öthatszoros háztulajdonosok között az östermeléssel foglalkozók is nagyobb arányszámban képviselvek, mint a kereskedelemmel foglalkozók.

Az 1925. és 1927. évről közölt adatainknak az a része, amely a háztulajdonosokat aszerint csoportosítja, hogy *egy vagy több: csupán lakóházzal vagy egyéb épülettel, vagy pedig lakóházzal és egyéb épülettel vegyesen rendelkeznek*, szintén érdekes, mert míg 1920-tól 1925-ig azt tapasztaltuk, hogy a csupán egy lakóházzal bíró háztulajdonosok arányszáma emelkedőben volt, az egyéb vagy több épülettel rendelkezőké pedig csökkent, szintúgy a vegyes tulajdonú háztulajdonosoké, 1927-ben egyfelől az utóbb említett vegyes-háztulajdon szerepe élenkiült meg, (azoké az eseteké tehát, amikor a háztulajdonos nem csupán lakóházzal, hanem egyéb épülettel is rendelkezik), másfelől azonban a több, de vagy csak lakóházzal vagy csak egyéb épülettel

bíró háztulajdonosok arányszáma valamivel kisebbedett. A viszonyok változásának legérdekesebb bizonyága azonban mégis az volt, hogy a csupán egy lakóházzal rendelkező háztulajdonosok arányszáma 2·0%-kal megfogyott. A fordulat jelentőségét fokozza az a körülmény, hogy ugyanakkor nagy emelkedésen ment keresztül a csupán egy »egyéb« épülettel bíró háztulajdonosok száma; számuk abszolút számban is 232 egységgel szaporodott.

A fizikai személy háztulajdonosok között 1927-ben több volt a csupán egy lakóházzal bíró háztulajdonosok száma, mint 1920-ban, de kevesebb, mint 1925-ben. A jogi személyek háztulajdonában előállott változások jeleit két irányban jegyeztük fel: a csupán egy lakóházzal rendelkező jogi személyek aránya az 1925. évi átmeneti megduzzadás után ismét visszahanyatlott, másfelől a csupán egy egyéb épülettel bírók arányszáma megnőtt 1920-szal, de kiváltképen 1925-tel szemben. Nagyobbarányú eltéréseket látunk a lakóházakra és egyéb épületekre egyaránt kiterjedő vegyes háztulajdonnál is: az ilyfajta tulajdonnal rendelkező jogi személyek száma 1920-tól 1927-ig pontosan 50%-os fejlődésen ment keresztül.

1. Az egyes háztulajdonos-csoportok házainak tömege 1925-ben és 1927-ben.

Következő csoportja vizsgálatainknak azt kutatja, hogy a különböző kategóriákba sorolható háztulajdonosok kezén *mennyi ház állott* 1925-ben és 1927-ben. (L. a 273.—277. oldalak táblázatait.)

Ha e két táblázat adatait egybevetjük az 1920. évi számokkal, azonnal szembeötlik az a különbség, hogy főképp az egy házzal rendelkező háztulajdonosok házainak arányszáma nőtt meg szembeötlően 1925-re. Előbb 69·0, utóbb 75·4%-a tartozott az épületeknek ebbe a csoportjába. Az egyes háztulajdonosok házainak száma 2504-el nőtt meg (18·2%), 1927-re azonban ismét ellenkező a fejlődés: az egyes háztulajdonosok házainak aránya csökkent, sőt 85 egységgel csökkent a házak abszolút száma is. A két házzal rendelkező háztulajdonosok házainak száma határozottan megfogyott 1925-re, 1927-re viszont újból emelkedett. A fogyás előbb itt 352 egységet tett, az utóbb mutakozó emelkedés azonban szintén 142 házat. Nagyot zuhant 1925-re a három házzal rendelkező háztulajdonosok házainak arányszáma s 1927-ben sem tudott korábbi magasságára visszahúzódni; számuk is előbb 261-el lett kisebb s utóbb csak 126-tal nagyobb. Erős csökkenés jellemzi a négy-öt házzal rendelkező háztulajdonosok házainak adatait is, itt azonban az 1925. és 1927. évek fejlődése szinte mindent jóvá tett. Nem tesz kivételt az ötnél több házzal rendelkező háztulajdonosok házainak száma sem, a fogyás itt bár kisebb volt, de mégis világos jele annak, hogy 1925-re a háztulajdon tekintetében olyan átalakulások történtek, amelyek csökkentették a háztulajdon koncentrációját. 1927-ben azonban ezeknek a házaknak a száma alig maradt az 1920. évi számok mögött.

111. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása, kombinálva a tulajdonukban levő házak számával 1925-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z a k s z á m a											Lakóházak száma összesen	Egyéb épületek száma összesen				
	csak egy					t ö b b											
	5-ön felüli					lakóházzal		egyéb épülettel		lakóházzal				egyéb épülettel		lakóházzal vagy egyéb épülettel	
	1	2	3	4-5	5-ön felüli	lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal vagy egyéb épülettel	lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal			egyéb épülettel	lakóházzal vagy egyéb épülettel		
	há z a k																
Összesen	1.016	892	62	54	8	—	873	19	892	119	5	124	992	24			
a) Abszolút számok.																	
A) Fizikai személyek.																	
I. Őstermelés	1.016	892	62	54	8	—	873	19	892	119	5	124	992	24			
II. Ipar-forgalom:																	
1. Bányászat	20	20	—	—	—	—	20	—	20	—	—	—	20	—			
2. Ipar	3.995	3.335	428	120	54	58	3.105	230	3.335	476	184	660	3.581	414			
3. Kereskedelem	2.374	1.976	292	69	31	6	1.857	119	1.976	360	38	398	2.217	157			
4. Közlekedés	710	667	40	3	—	—	653	14	667	41	2	43	694	16			
Együtt	7.099	5.998	760	192	85	64	5.635	363	5.998	877	224	1.101	6.512	587			
III. Közfoglaltat és szabad fogl. .	2.124	1.809	212	51	31	21	1.770	39	1.809	302	13	315	2.072	52			
IV. Véderő	65	55	10	—	—	—	53	2	55	9	1	10	62	3			
V. Napszámosok	155	155	—	—	—	—	153	2	155	—	—	—	153	2			
VI. Vagyonukból élők	5.396	4.895	334	84	50	33	4.773	122	4.895	474	27	501	5.247	149			
VII. Egyéb foglalkozástiak	1.557	1.482	52	18	5	—	1.461	21	1.482	73	2	75	1.534	23			
Összesen	17.412	15 286	1 430	399	179	118	14.718	568	15.286	1.854	272	2.126	16.572	840			
B) Jogi személyek	4.219	1.037	296	144	190	2.552	656	381	1.037	1.953	1.229	3.182	2 609	1.610			
Főösszeg	21.631	16.323	1.726	543	369	2.670	15.374	949	16.323	3.807	1 501	5.308	19.181	2.450			

111. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása kombinálva a tulajdonukban levő házak számával 1925-ben. (Vége.)

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z a k s z á m a										Lakóházak száma összesen	Egyéb épületek száma összesen							
	Összesen	h á z a k					cs a k e g y						t ö b b						
		5-ön felül					lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal vagy egyéb épülettel	lakóházzal			egyéb épülettel	lakóházzal vagy egyéb épülettel					
		1	2	3	4-5														
		rendelkező háztulajdonosoknál																	
b) Százalékok.																			
A) Fizikai személyek.																			
I. Őstermelés	100·0	87·8	6·1	5·3	0·8	—	85·9	1·9	87·8	11·7	0·5	12·2	97·6	2·4					
II. Iparforgalom																			
1. Bányászat	100·0	100·0	—	—	—	—	100·0	—	100·0	—	—	—	100·0	—					
2. Ipar	100·0	83·5	10·7	3·0	1·4	1·4	77·7	5·8	83·5	11·9	4·6	16·5	89·6	10·4					
3. Kereskedelem	100·0	83·2	12·3	2·9	1·3	0·3	78·2	5·0	83·2	15·2	1·6	16·8	93·4	6·6					
4. Közlekedés	100·0	94·0	5·6	0·4	—	—	92·0	2·0	94·0	5·7	0·3	6·0	97·7	2·3					
Együtt	100·0	84·5	10·7	2·7	1·2	0·9	79·4	5·1	84·5	12·3	3·2	15·5	91·5	8·5					
III. Közfoglalat és szabad fogl. .	100·0	85·2	10·0	2·4	1·4	1·0	83·3	1·9	85·2	14·2	0·6	14·8	97·5	2·5					
IV. Védőrő	100·0	84·6	15·4	—	—	—	81·5	3·1	84·6	13·9	1·5	15·4	95·4	4·6					
V. Napszámosok	100·0	—	—	—	—	—	98·7	1·3	100·0	—	—	—	98·7	1·3					
VI. Vagyonukból élők	100·0	90·7	6·2	1·6	0·9	0·6	88·5	2·2	90·7	8·8	0·5	9·3	97·3	2·7					
VII. Egyéb foglalkozásúak	100·0	95·2	3·3	1·2	0·3	—	93·8	1·4	95·2	4·7	0·1	4·8	98·5	1·5					
Összesen	100·0	87·8	8·2	2·3	1·0	0·7	84·6	3·2	87·8	10·6	1·6	12·2	95·2	4·8					
B) Jogi személyek	100·0	24·6	7·0	3·4	4·5	60·5	15·5	9·1	24·6	46·3	29·1	75·4	61·8	38·2					
Főösszeg	100·0	75·4	8·0	2·5	1·7	12·4	71·1	4·4	75·5	17·6	6·9	24·5	88·7	11·3					

112. A háztulajdonosok foglalkozása, kombinálva a tulajdonukban lévő házak számával 1927-ben. (Folytatás.)

A háztulajdonosok foglalkozásai csoportjai és ágai	H á z a k s z á m a										Lakóházak száma összesen	Egyéb épületek összesen	
	épülettel rendelkező háztulajdonosoknál						rendelkező háztulajdonosoknál						
	csak egy						több						
	lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal v. egyéb épülettel	lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal v. egyéb épülettel	lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal v. egyéb épülettel	lakóházzal			
Összesen	1	2	3	4	5	6—							
b) A háztulajdonosok megoszlása százaléokban.													
A) Fizikai személyek.													
I. Őstermelés	100-00	75-94	13-09	6-35	1-54	0-67	73-34	2-60	75-94	23-00	1-06	24-06	3-66
II. Ipar-forgalom	100-00	82-86	10-63	4-46	1-09	0-64	75-73	7-13	82-86	14-85	2-29	17-14	9-42
1. Bányászat	100-00	81-82	18-18	—	—	—	72-73	9-09	81-82	18-18	—	18-18	9-09
2. Ipar	100-00	80-71	11-63	5-20	1-12	0-78	73-41	7-30	80-71	15-79	3-50	19-29	10-79
3. Kereskedelem	100-00	83-62	10-15	4-22	1-37	0-64	76-32	7-30	83-62	15-40	0-98	16-38	8-28
4. Közlekedés	100-00	92-26	6-47	1-27	—	—	86-64	5-62	92-26	7-74	—	7-74	5-62
III. Közfoglalkozat és szab. fogl.	100-00	87-09	8-96	2-20	1-30	0-25	85-46	1-63	87-09	12-71	0-20	12-91	1-83
IV. Véderő	100-00	95-92	4-08	—	—	—	95-92	—	95-92	4-08	—	4-08	—
V. Napszámosok	100-00	100-00	—	—	—	—	98-57	1-43	100-00	—	—	—	1-43
VI. Vagyonukból élők	100-00	89-78	6-43	0-83	0-74	0-92	87-38	2-40	89-78	9-51	0-71	10-22	3-10
VII. Egyéb foglalkozásúak	100-00	91-46	5-90	1-66	0-25	0-31	89-74	1-72	91-46	8-05	0-49	8-54	2-21
Összesen	100-00	86-12	8-72	2-84	0-95	0-73	82-02	4-10	86-42	12-63	1-25	13-88	5-35
B) Jogi személyek ...	100-00	22-73	7-50	3-84	2-98	1-05	61-90	10-60	22-73	51-49	25-78	77-27	36-38
Főösszeg	100-00	73-76	8-48	3-04	1-34	0-79	68-39	5-37	73-76	20-21	6-03	26-24	11-40
Fizikai személyek.													
Földbirtokosok	100-00	68-60	15-09	9-47	2-10	3-51	67-37	1-23	68-60	30-17	1-23	31-40	2-46
Iparosok (önállóak)	100-00	77-20	13-70	6-06	1-39	0-95	69-15	8-05	77-20	18-47	4-33	22-80	12-38
Kereskedők (önállóak)	100-00	83-05	10-37	4-16	1-64	0-78	74-73	8-32	83-05	16-02	0-93	16-95	9-24

112. A háztulajdonosok foglalkozása, kombinálva a tulajdonukban lévő házak számával 1927-ben. (Vége.)

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z a k s z á m a										Lakóházak száma összesen	Egyéb épületek összesen		
	épülettel rendelkező háztulajdonosoknál						rendelkező háztulajdonosoknál							
	csak egy						több							
	összesen	1	2	3	4	5	6—	lakóházzal	egyéb épülettel	lakóházzal v. egyéb épülettel	lakóházzal	egyéb épülettel		
c) Egy-egy háztulajdonos csoport megoszlása foglalkozás szerint százalékokban.														
A) Fizikai személyek.														
I. Őstermelés	472	486	728	987	540	1429	023	506	229	486	537	083	513	151
II. Ipar-forgalom	3178	3571	3982	4664	2567	2571	079	3519	4226	3571	2335	1204	3249	2625
1. Bányászat	010	011	021	—	—	—	—	011	017	011	009	—	010	008
2. Ipar	1781	1949	2441	3049	1486	1714	079	1911	2422	1949	1391	1031	1308	1685
3. Kereskedelem	1064	1207	1274	1480	1081	857	—	1188	1448	1207	811	173	665	773
4. Közlekedés	323	404	246	135	—	—	—	409	339	404	124	—	095	159
III. Közfoglalkozás és szabad fogl.	1115	1317	1178	807	1081	286	022	1394	339	1317	701	038	519	179
IV. Védő	022	029	011	—	—	—	—	031	—	029	004	—	003	025
V. Napszámosok	064	086	—	—	—	—	—	092	017	086	—	—	071	008
VI. Vagyonukból élők	2450	2993	1863	673	1352	2857	253	3141	1101	2993	1158	285	957	670
VII. Egyéb foglalkozások	740	917	514	403	136	286	025	970	236	917	295	060	241	143
Összesen	8050	9399	8276	7534	5676	7429	404	9653	6148	9399	5030	1670	4258	3777
B) Jogi személyek	1950	601	1724	2466	4324	2571	9596	347	3852	601	4970	8330	5742	6223
Fősszeg	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000
Fizikai személyek.														
Földbirtokosok	259	241	460	807	405	1143	025	255	059	241	387	053	310	285
Iparosok (önállóak)	1439	1506	2323	2870	1486	1714	079	1454	2159	1506	1315	1031	1250	1423
Kereskedők (önállóak)	884	996	1081	2831	1081	857	—	966	1372	996	791	135	571	717

1925-re úgy a fizikai, mint a jogi személyek — különösen az utóbbiak — között erősen megnőtt az egyes háztulajdonnal rendelkező háztulajdonosok házainak száma és arányszáma. Az átalakulás a jogi személyeknél jóval nagyobb volt. Az egy házzal rendelkező jogi személy háztulajdonosok házainak arányszáma t. i. több, mint felével emelkedett 1925-re, ami csak úgy jöhetett létre, hogy ugyanakkor e háztulajdonosok házainak száma is csaknem megkétszereződött. 1927-ben a jogi személyek házai között ismét valamivel kisebb szerepet játszottak az egyes háztulajdonosok házai, de az 1920. évi arányszámtól most is ugyancsak távol esett arányszámuk. A fizikai személyek egyes háztulajdonosainak házai is csökkentek jelentőségükben 1927-ben, 1920-szal szemben azonban számaik még mindig a háztulajdon decentralizációjáról beszélnek.

Néhány vonás van még, melyet fel kell rajzolnunk a képre. A fizikai személyek többes háztulajdonosainak kezében levő házak arányszáma és száma kivétel nélkül minden kategóriában megfogyott s még 1927-ben is kevesebb volt, mint 1920-ban. A jogi személyeknél viszont igazában csak a 4—5 s az ötnél több házzal rendelkező jogi személy háztulajdonosok házainak arányszáma szenvedett lényeges csökkenést 1925-re. A csökkenés ereje alig enyhült 1927-re, bár ekkor 2658 volt e házak száma, míg 1920-ban csak 2543.

Kétségtelen, hogy az 1920 után Magyarországra szakadt viharos időkből a jogi személyek tulajdonában álló házak száma jelentősen tudott szaporodni (1925-ig 19·7%-kal, azután 1927-ig újabb 1·8%-kal). De kétségtelen az is, hogy elsősorban az egyes vagy a nem túlsok házat egyesítő háztulajdon az, ami a jogi személyek térfoglalását jellemezte.

Az egyes foglalkozási főcsoportok adatainak legjellemzőbb tanulságait kutatva, könnyű megállapítani, hogy a fizikai személy háztulajdonosok kezén levő házak számának szaporodása (1925-ig 917 egységnyi házzaporulat (5·6%), 1927-ig újabb 310 (1·8%) egységnyi növekedés), túlnyomórészt az iparforgalommal foglalkozó háztulajdonosok rendelkezése alatt álló házak számának emelkedéséből állott elő (az ú. n. egyéb foglalkozásokat figyelmen kívül hagyva); az említett foglalkozású háztulajdonosok házainak száma az első öt év leforgása alatt 702-vel nőtt meg, 1·0%-kal tehát, 1927-ig azonban e házak száma 102-vel megfogyott. A vagyonukból élő háztulajdonosok házainak szaporulata 1925-ig 157 egység, 1927-ig pedig újabb 17 egység volt. E háztulajdonoscsoport házainak viszonylagos szaporodása már jóval kisebb volt, mint az iparforgalmi foglalkozású háztulajdonosoké. Mégis szaporodott a számuk. A közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének tulajdonában álló házak száma 1925-re bizony csökkent 314-el, 12·9%-kal; nemkülönben az őstermeléssel foglalkozó háztulajdonosok házai (ezeké 147 házzal és 12·6%-kal). 1925-ben a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének pozíciója ugyancsak megingott a háztulajdon körében. 1927-re azonban

házaik száma 153-mal 7·2%-kal emelkedvén, egész veszteségük megtérült. Az őstermelésről ezt nem mondhatnók.

A bányászat, ipar és forgalmi foglalkozású háztulajdonosok házai között is előtérbe nyomult 1925-re az egyes háztulajdon szerepe, sőt 1927-re az még fokozódott. Az egyes háztulajdon erősen teret nyert — mindkét utolsó megfigyelés adatai szerint — a közszolgálatú és szabadfoglalkozású háztulajdonosok házai körében. A vagyonukból élő háztulajdonosok házai között szintén jóval nagyobb (1927-ben még nagyobb) lett s valóban döntő jelentőségűvé vált azoknak a házaknak az aránya, amelyek az egy házzal rendelkező háztulajdonosok tulajdonában állanak. Ha összevetjük ezekkel a számokkal *másfelől* azt, hogy a vagyonukból élő háztulajdonosok száma milyen erősen fejlődött ismét a háború óta, arra az eredményre kell jutnunk, hogy *bár a vagyonukból élő háztulajdonosok közé újabb meg újabb elemek kerülnek, ugyanakkor a házaiktól megválni kényszerült háztulajdonosok száma is egyre nőtt. Hovatovább egészen más megoszlás teremtődött, mint egykor a vagyonukból élő háztulajdonosok házai tekintetében.*

Az 1925. és 1927. évi felvételeknek azt a részét kell immár megvizsgálnunk, mely egyfelől a budapesti háztulajdonosok *lakóhelye* szerint való megoszlására vonatkozik, másfelől pedig azt, hogy a budapesti házak az emitt vagy amott lakó háztulajdonosok szerint miképpen tagozódnak. (Lásd a táblázatokat a 280—282. oldalakon.)

2. A háztulajdonosok lakóhelye 1925-ben és 1927-ben.

A Budapesten lakó háztulajdonosok arányszáma 1925-ben és még 1927-ben is nagyobb volt, mint 1920-ban. Ez azt jelenti, hogy 1920-tól kezdve 1925-ig, nyilván az emlékezetes tőzsdekonjunktúra idején, mindenesetre számos budapesti polgár tudott a háztulajdonosok sorába bekerülni. Ezeknél az arányszámoknál inkább világítja meg a fejlődést az a számítás, hogy 1920-tól eltelt öt év alatt 2269-cel, 16·0%-kal nőtt meg a Budapesten lakó háztulajdonosok száma és ez a szám csaknem érintetlenül megmaradt 1927-ben is; az 1927-ben észlelt 59 egységnyi csökkenés t. i. elenyészlik az előbb tapasztalt emelkedéssel szemben.

A pestmegyei háztulajdonosok száma csökkenést mutat; számuk 1920-ban még 317 volt. 1927-ben csak 260-at találtunk meg közülük.

Nyilván *elsősorban a Budapest-környéki lakosok adták el a budapestieknek házaik tulajdonát, vagy költöztek be maguk is a fővárosba.* Emelkedett viszont a Csonka-Magyarország egyéb részeiben lakó budapesti háztulajdonosok száma 1925 óta is s ha tudjuk azt, hogy e csoport tagjainak száma 1920-tól 1927-ig — inkább az utolsó két év alatt — 18·6%-kal nőtt meg,

113. tábla. A háztulajdonosok foglalkozás és lakóhely szerint 1925-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	Háztulajdonosok					
	összesen	lakóhely szerint				
		Budapest	Pest vm.	Jelenlegi Magyar- ország	Magyar- ország el- szakított részei	Egyéb
A) Fizikai személyek.						
I. Östermelés	943	758	40	129	12	4
II. Iparforgalom						
1. Bányászat	20	17	—	2	—	1
2. Ipar	3.609	3.474	41	25	13	56
3. Kereskedelem	2.153	2.023	16	54	36	24
4. Közlekedés	688	678	7	1	2	—
Együtt	6.470	6.192	64	82	51	81
III. Közfoglalkozások						
1. Közigazgatás	510	492	9	4	2	3
2. Igazságügyi szolgálat	377	345	10	8	13	1
3. Egyházi szolgálat	19	16	—	3	—	—
4. Tanügy	201	189	4	6	1	1
5. Közegészségügy	258	219	10	14	10	5
6. Irodalom, művészet	129	116	1	2	—	10
7. Egyéb értelmiség	448	420	5	7	7	9
Együtt	1.942	1.797	39	44	33	29
IV. Véderő	60	57	1	2	—	—
V. Napszámosok	155	155	—	—	—	—
VI. Vagyonukból élők	5.105	4.800	83	71	71	80
VII. Egyéb foglalkozások	1.515	1.510	1	4	—	—
Összesen	16.190	15.269	228	332	167	194
Jogi személyek	1.333	1.313	2	6	—	12
Mindössze	17.523	16.582	230	338	167	206
A) Fizikai személyek.						
I. Östermelés	100·0	80·4	4·2	13·7	1·3	0·4
II. Ipar-forgalom						
1. Bányászat	100·0	85·0	—	10·0	—	5·0
2. Ipar	100·0	96·3	1·1	0·7	0·4	1·5
3. Kereskedelem	100·0	94·0	0·7	2·5	1·7	1·1
4. Közlekedés	100·0	98·5	1·0	0·2	0·3	—
Együtt	100·0	95·7	1·0	1·3	0·8	1·2
III. Közfoglalkozások						
1. Közigazgatás	100·0	96·5	1·7	0·8	0·4	0·6
2. Igazságügyi szolgálat	100·0	91·5	2·6	2·1	3·5	0·3
3. Egyházi szolgálat	100·0	84·2	—	15·8	—	—
4. Tanügy	100·0	94·0	2·0	3·0	0·5	0·5
5. Közegészségügy	100·0	84·9	3·9	5·4	3·9	1·9
6. Irodalom, művészet	100·0	89·9	0·8	1·6	—	7·7
7. Egyéb értelmiség	100·0	93·8	1·1	1·6	1·5	2·0
Együtt	100·0	92·5	2·0	2·3	1·7	1·5
IV. Véderő	100·0	95·0	1·7	3·3	—	—
V. Napszámosok	100·0	100·0	—	—	—	—
VI. Vagyonukból élők	100·0	94·0	1·6	1·4	1·4	1·6
VII. Egyéb foglalkozások	100·0	99·5	0·1	0·2	—	—
Összesen	100·0	94·3	1·4	2·1	1·0	1·2
Jogi személyek	100·0	98·5	0·1	0·5	—	0·9
Mindössze	100·0	94·6	1·3	1·9	1·0	1·2

114. tábla. A háztulajdonosok foglalkozás és lakóhely szerint 1927-ben.

Megnevezés	Lakóhely szerint					
	Összesen	Budapest	Pest vármegye	Jelenlegi Magyarországon	Magyarországon elszáktított részei	Külföld
A) Fizikai személyek.						
a) Abszolút számok.						
Östermelés	889	666	48	118	41	16
Bányászat	20	16	—	2	—	2
Ipar	3.480	3.347	53	25	13	42
Kereskedelem	2.123	1.995	22	50	29	27
Közlekedés	682	671	6	3	—	2
Közfizetés	2.277	2.103	38	50	39	47
Véderő	48	45	1	2	—	—
Napszámos	140	137	2	—	—	1
Vagyonukból élők	5.078	4.759	79	100	61	79
Egyéb foglalkozások	1.549	1.517	11	10	6	5
Összesen	16.286	15.256	260	360	189	221
B) Jogi személyek	1.290	1.267	—	1	6	16
Főösszeg	17.576	16.523	260	361	195	237
Fizikai személyek részletezése.						
Földbirtokosok	460	291	34	90	36	9
Önálló iparosok	2.746	2.633	45	20	12	36
Önálló kereskedők	1.756	1.649	18	42	26	21
A) Fizikai személyek.						
b) Megoszlás foglalkozás szerint százalékban.						
Östermelés	5·06	4·03	18·46	32·69	21·02	6·75
Bányászat	0·11	0·10	—	0·55	—	0·84
Ipar	19·80	20·26	20·38	6·93	6·67	17·73
Kereskedelem	12·08	12·07	8·46	13·85	14·87	11·39
Közlekedés	3·88	4·06	2·31	0·83	—	0·84
Közfizetés	12·96	12·73	14·62	13·85	20·00	19·84
Véderő	0·27	0·27	0·38	0·55	—	—
Napszámos	0·80	0·83	0·77	—	—	0·42
Vagyonukból élők	28·89	28·80	30·39	27·70	31·28	33·33
Egyéb foglalkozások	8·81	9·18	4·23	2·77	3·08	2·11
Összesen	92·66	92·33	100·00	99·72	96·92	93·25
B) Jogi személyek	7·34	7·67	—	0·28	3·08	6·75
Főösszeg	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
Fizikai személyek részletezése.						
Földbirtokosok	2·62	1·76	13·08	24·93	18·46	3·80
Önálló iparosok	15·62	15·94	17·31	5·54	6·15	15·19
Önálló kereskedők	9·99	9·98	6·92	11·63	13·33	8·86

114. tábla. A háztulajdonosok foglalkozás és lakóhely szerint 1927-ben. (Vége.)

Megnevezés	Lakóhely szerint					
	összesen	Budapest	Peat vár- megye	jelenlegi Magyar- ország	Magyar- ország el- szakított részei	külföld
A) Fizikai személyek.						
c) Megoszlás lakóhely szerint százalékban.						
Östermelés	100·0	74·92	5·40	13·27	4·61	1·80
Bányászat	100·0	80·00	—	10·00	—	10·00
Ipar	100·0	96·18	1·52	0·72	0·37	1·21
Kereskedelem	100·0	93·97	1·04	2·36	1·37	1·26
Közlekedés	100·0	98·39	0·88	0·44	—	0·29
Közfoglalkoztatás	100·0	92·36	1·67	2·20	1·71	2·06
Véderő	100·0	93·75	2·08	4·17	—	—
Napszámos	100·0	97·86	1·43	—	—	0·71
Vagyonukból élők	100·0	93·72	1·56	1·96	1·20	1·56
Egyéb foglalkozások	100·0	97·93	0·71	0·65	0·39	0·32
Összesen	100·0	93·68	1·60	2·21	1·16	1·35
B) Jogi személyek						
Főösszeg	100·0	98·22	—	0·08	0·47	1·23
Fizikai személyek részletezése.						
Földbirtokosok	100·0	63·26	7·39	19·57	7·82	1·96
Önálló iparosok	100·0	95·88	1·64	0·73	0·44	1·31
Önálló kereskedők	100·0	93·90	1·03	2·39	1·48	1·20

ebből arra kell következtetnünk, hogy a vidék tőkefeleslegei mindjobban belekapcsolódnak a budapesti háztulajdonba. Sajnos, mindinkább megszűnnek viszont azok az értékes szálak, amelyek a Magyarország elszakított részeinek lakosait kötik ezen a réven is össze Budapest székesfővárossal s ha 1927-ben az elszakított részekben lakó háztulajdonosok száma valamivel ismét nagyobbodott is, az 1920. évi háztulajdonosok 39·8%-át mégis hiába kerestük ekkor a budapesti háztulajdonosok sorában!

A fizikai személy-háztulajdonosok között a budapesti elem megerősödött s bármelyik foglalkozási főcsoportéhoz tartozó háztulajdonosok lakóhely szerint való megoszlását is nézzük, 1925-ben és 1927-ben a budapesti lakosok játszották köztük a vezetés szerepét. Ez a vezetés szerepe az östermelési foglalkozású háztulajdonosok sorában azonban némileg meggyengült, minthogy 1927-ben már csupán a háztulajdonosok $\frac{3}{4}$ — jóval kisebb — része lakott Budapesten, mint 1920-ban, vagy 1925-ben. 116-al laktak kevesebben közülük Budapesten, mint 1920-ban, azaz 14·5%-uk elköltözött Budapestről, vagy eladta házáat.

Annál érdekesebb ez, mert főleg 1925-től 1927-ig emelkedett a Pest vármegyében lakó s budapesti őstermelő háztulajdonosok száma, sőt 1925-ig bezárólag megcsonkított országunk egyéb részeiben lakóké is. Az elszakított területek budapesti őstermelő háztulajdonosainak száma is csökkent 1920 óta, noha 1925 után ismét szaporodott. Ezzel szemben határozott emelkedés jellemezte a külföldi őstermelő háztulajdonosok számát.

Az *ipar-forgalmi* foglalkozásokhoz tartozó budapesti háztulajdonosok között javuló többsége volt a Budapesten lakó háztulajdonosoknak. Az iparos és a közlekedéshez tartozó háztulajdonosok között a budapestiek aránya egyenesen túlnyomó lett, mellettük valóban alig jött számba 1927-ben már más csoport. A Pest vármegyében lakó háztulajdonosok száma az iparos és a kereskedő háztulajdonosok között mutat némi emelkedést, Magyarország egyéb részeiben lakóké az iparban csökkent, a kereskedelemben emelkedett. Az elszakított területek iparforgalmi foglalkozású budapesti háztulajdonosainak száma szembeötlően hanyatlik, a külföldieké azonban 1925-ben (még 1927-ben is) jóval nagyobb volt, mint 1920-ban (1920 : 52, 1925 : 81, 1927 : 83).

A *közszolgálati és szabadfoglalkozású* budapesti háztulajdonosok között árnyalatilag csökkent a budapesti elem száma s viszont gyors tempóban haladt a külföldi ilyen foglalkozású egyéneknek a budapesti háztulajdonosok közé jutása. 1920-ban 18 volt a számuk, 1925-ben 29, 1927-ben már 50. A *véderő* kötelékébe tartozó — kisebb számú — háztulajdonosok jórészt Budapesten laktak, néhány a nem a fővárosban lakó katona háztulajdonos közül többen élnek jelenlegi Magyarországunk vidéki részein, semmint Pest vármegyében. A *napszámosok* háztulajdonában szintén alig történt változás. Csaknem egész tömegük Budapesten lakik. A *vagyonukból* élő háztulajdonosokéban már inkább, minthogy e háztulajdonosok között a budapesti elem kissé teret nyert. Annál inkább kivesztek Budapestről (1920 : 101, 1927 : 61) az elszakított területekről való háztulajdonosok. Helyükre külföldi háztulajdonosok kerültek (1920 : 58, 1927 : 79). A jogi személyek között a vidéki elem rovására a Budapesten illetékes jogi személyek háztulajdonos mivolta domborodott ki erősebben. 1920-ban ezek száma még csak 740 volt, 1927-ben már 1267 (71·4% emelkedés); számuk 1925 után (1313) azonban némileg megfogyatkozott.

1927-ről rendelkezésre álló adataink módot nyújtanak annak megvizsgálására is, hogy a budapesti lakos, vagy egyebütt lakó háztulajdonosok között minő arányszámban képviselvék az egyik vagy másik foglalkozási csoport.

A Budapesten lakó háztulajdonosok között a vagyonukból élő háztulajdonosok csoportja alkotja a relatív többséget; nagyobb arányszáma csupán az ipari, továbbá a közszolgálati és szabadfoglalkozású és a kereskedő háztulajdonosoknak van. A pestvármegyei lakos budapesti háztulajdonosok

sorában a vagyonából élő elem szerepe még inkább kiemelkedik, az ipari foglalkozású háztulajdonosok mellett azonban itt már jóval nagyobb szerephez jutnak az őstermelési foglalkozásúak. *A Csonka-Magyarország egyéb részeiben lakó budapesti háztulajdonosok köréből pedig legtöbben épenséggel őstermeléssel foglalkoznak, akiknek arányszámához csupán a vagyonukból élő háztulajdonosoké fogható. A Magyarország elszakított részein lakó budapesti háztulajdonosok között is — vagyonából élő elem mögött — az őstermelők tűnnek elsősorban szembe. A vidéki lakosság sorából a földműveléssel foglalkozó népességnek — persze nem a kisembereknek — volt leginkább módja arra, hogy Budapesten háztulajdont szerezzen.*

3. A háztulajdonosok közül mennyi volt férfi és nő 1927-ben?

Az 1927. évi háztulajdonfelvétel a háztulajdonosokat illetőleg *azzal a részlettel is bővült, hogy ezek nemét is feldolgozták, aszerint, amint saját-, vagy többedmagukkal van közös tulajdonukban Budapesten házuk.*

115. tábla. A háztulajdonosok nemek szerint 1927-ben.

M e g n e v e z é s	H á z t u l a j d o n o s o k				
	összesen	n e m s z e r i n t			
		f i		n ő	
		egyedül	többed- magával	egyedül	többed- magával
A) Fizikai személyek.					
Östermelés	889	552	193	117	27
Bányászat	20	13	7	—	—
Ipar	3.480	2.239	977	201	63
Kereskedelem	2.123	1.115	745	199	64
Közlekedés	682	445	175	42	20
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	2.277	1.280	826	90	81
Véderő	48	34	14	—	—
Napszámos	140	109	15	14	2
Vagyonukból élők	5.078	1.024	729	2.661	664
Egyéb foglalkozások	1.549	820	281	350	98
Összesen	16.286	7.631	3.962	3.674	1.019
B) Jogi személyek	1.290	—	—	—	—
Főösszeg	17.576	7.631	3.962	3.674	1.019
Fizikai személyek részletezése.					
Földbirtokosok	460	239	105	92	24
Önálló iparosok	2.746	1.692	817	185	52
„ kereskedők	1.756	896	603	194	63

115. tábla. A háztulajdonosok nemek szerint 1927-ben. (Vége.)

Megnevezés	Háztulajdonosok				
	összesen	nem szerint			
		fi		nő	
		egyedül	többed- magával	egyedül	többed- magával
A) Fizikai személyek.					
b) Foglalkozások százalékban.					
Östermelés	5·06	7·23	4·87	3·18	2·65
Bányászat	0·11	0·17	0·18	—	—
Ipar	19·80	29·34	24·66	5·47	6·18
Kereskedelem	12·08	14·61	18·80	5·42	6·28
Közlekedés	3·88	5·83	4·42	1·14	1·96
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	12·96	16·77	20·85	2·45	7·95
Véderő	0·27	0·45	0·35	—	—
Napszámos	0·80	1·43	0·38	0·38	0·20
Vagyonukból élők	28·89	13·42	18·40	72·43	65·16
Egyéb foglalkozások	8·81	10·75	7·09	9·53	9·62
Összesen	92·66	100·00	100·00	100·00	100·00
B) Jogi személyek					
Főösszeg	7·34	—	—	—	—
Fizikai személyek részletezése.					
Földbirtokosok	2·82	3·13	2·65	2·50	2·35
Önálló iparosok	16·86	22·17	20·62	5·04	5·10
» kereskedők	10·78	11·74	15·22	5·28	6·18
A) Fizikai személyek					
c) Nemek százalékban.					
Östermelés	100·00	62·09	21·71	13·16	3·04
Bányászat	100·00	65·00	35·00	—	—
Ipar	100·00	64·34	28·07	5·78	1·81
Kereskedelem	100·00	52·52	35·09	9·37	3·02
Közlekedés	100·00	65·25	25·66	6·16	2·93
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	100·00	56·21	36·28	3·95	3·56
Véderő	100·00	70·83	29·17	—	—
Napszámos	100·00	77·86	10·71	10·00	1·43
Vagyonukból élők	100·00	20·17	14·36	52·40	13·07
Egyéb foglalkozások	100·00	52·94	18·14	22·60	6·32
Összesen	100·00	46·86	24·33	22·56	6·25
B) Jogi személyek					
Főösszeg	100·00	—	—	—	—
Fizikai személyek részletezése.					
Földbirtokosok	100·00	51·96	22·83	20·00	5·21
Önálló iparosok	100·00	61·62	29·75	6·74	1·89
» kereskedők	100·00	51·03	34·34	11·05	3·58

A háztulajdonosoknak 71·2%-a férfi. A nők azonban így a háztulajdonosok között szintén elég tekintélyes számmal szerepelnek. *A háztulajdonban fekvő vagyonnak a férfiak és nők szerint való megoszlása épséggel nem mutatja annyira az egyik nem túlsúlyát, amint talán pontos statisztikai felvétel nélkül gondolhatnók.* Sőt a női háztulajdonosok szerepét még jelentősebbé teszi az a körülmény, hogy *közöttük aránylag jóval kevesebb a közös tulajdon.* A férfi háztulajdonosok közül minden két egyedül háztulajdonosra egy harmadik közös háztulajdonos esik.

Azt, hogy a női nemnek ilyen erős képviselte van a háztulajdonosok sorában, elsősorban az okozza, hogy a vagyonukból élő háztulajdonosok többsége (65·5%), — csaknem $\frac{2}{3}$ része tehát — a nők sorából kerül ki. *E háztulajdonosoknak több mint a fele olyan nő, aki egyedül bírja tulajdonul a maga házát vagy házait.* A vagyonukból élő háztulajdonosok között a férfi elem jóval kisebb s ezek között is a többes háztulajdon csaknem az egyes háztulajdon szintjére emelkedik fel. Nem nehéz megmagyarázni, mi az oka ennek a látszólag felülről jelenségnek. Az ok az, hogy míg *a férfi háztulajdonosok nagy többségének mégis van valamelyes foglalkozása, amelyből elsősorban él s így a tisztán vagyonából élő — járadékra váró — elem aránylag ritkább soraikban,* addig a nők megélhetése terén a különböző termelő foglalkozások aránylag még mindig ritkábbak lévén, a vagyonukból élő női háztulajdonosok számának már csak azért is nagyobbnak kell lenni.

Csupán még egy foglalkozást találunk (az úgynevezett egyéb foglalkozásokat nem érintve), amelyekhez tartozó nők mint háztulajdonosok Budapesten aránylag nagyobb számban vannak képviselve: Az östermelő nők ezek. Vagy arról van szó, hogy vidéki birtokos, vagy éppen nagybirtokos egyének közül kerülnek ki ezek a női háztulajdonosok, vagy arról, hogy az östermelés művelőiben annyira jellegzetes a vonás, hogy mindenáron házat is akarnak a maguk földjére építeni, ütközik ki abban a formában, hogy Budapest határában is vásárolnak, vagy építenek házat. A kereskedelem s még inkább az ipar körébe tartozó háztulajdonosok között feltűnően kevés a nő. A kereskedelemről azt is meg kell említeni, hogy férfi háztulajdonosaik között csak másfélszer annyi az egyedüli, mint a közös háztulajdonos.

4. A házak megoszlása a tulajdonosok lakóhelye szerint 1925-ben és 1927-ben.

Anyagunknak másik részével, azzal t. i., hogy a *budapesti házak* mikép oszlanak meg háztulajdonosaik lakóhelye szerint, rövidebben végezhetünk.

116. tábla. A háztulajdonosok különböző foglalkozási csoportjainak tulajdonában álló házak száma 1925-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z a k					
	a háztulajdonos lakóhelye szerint					
	Összesen	Budapest	Pest vármegye	Jelenlegi Magyar-ország	Magyar-ország elválasztott részét	Egyéb
a) Abszolút számok.						
I. Östermelés	1.016	780	42	139	47	8
II. Iparforgalom.						
1. Bányászat	20	17	—	2	—	1
2. Ipar	3.995	3.852	42	27	13	61
3. Kereskedelem	2.374	2.242	16	54	37	25
4. Közlekedés	710	700	7	1	2	—
Együtt	7.099	6.811	65	84	52	87
III. Közszolgáltatások és szabadfoglalk.						
1. Közigazgatás	535	517	9	4	2	3
2. Igazságügyi szolgálat	440	404	11	9	15	1
3. Egyházi szolgálat	21	18	—	3	—	—
4. Tanügy	212	200	4	6	1	1
5. Közegészségügy	290	249	10	16	10	5
6. Irodalom, művészet	136	123	1	2	—	10
7. Egyéb értelmiség	490	461	5	7	8	9
Együtt	2.124	1.972	40	47	36	29
IV. Véderő	65	61	2	2	—	—
V. Napszámosok	155	154	—	1	—	—
VI. Vagyonukból élők	5.396	5.075	88	72	74	87
VII. Egyéb foglalkozások	1.557	1.552	1	4	—	—
Összesen	17.412	16.405	238	349	209	211
Jogi személyek	4.219	4.189	4	13	—	13
Mindössze	21.631	20.594	242	362	209	224
b) Százalékok.						
I. Östermelés	100·0	76·8	4·1	13·7	4·6	0·8
II. Iparforgalom.						
1. Bányászat	100·0	85·0	—	10·0	—	5·0
2. Ipar	100·0	96·4	1·1	0·7	0·3	1·5
3. Kereskedelem	100·0	94·4	0·7	2·3	1·6	1·0
4. Közlekedés	100·0	98·6	1·0	0·1	0·3	—
Együtt	100·0	96·0	0·9	1·2	0·7	1·2
III. Közszolgáltatások és szabadfoglalk.						
1. Közigazgatás	100·0	96·6	1·7	0·7	0·4	0·6
2. Igazságügyi szolgálat	100·0	91·8	2·5	2·1	3·4	0·2
3. Egyházi szolgálat	100·0	85·7	1·4	14·3	—	—
4. Tanügy	100·0	94·3	1·9	2·8	0·5	0·5
5. Közegészségügy	100·0	85·9	3·4	5·5	3·5	1·7
6. Irodalom, művészet	100·0	90·4	0·7	1·5	—	7·4
7. Egyéb értelmiség	100·0	94·1	1·0	1·4	1·6	1·9
Együtt	100·0	92·8	1·9	2·2	1·7	1·4
IV. Véderő	100·0	93·8	3·1	3·1	—	—
V. Napszámosok	100·0	99·4	—	0·6	—	—
VI. Vagyonukból élők	100·0	94·1	1·6	1·3	1·4	1·6
VII. Egyéb foglalkozások	100·0	99·7	0·1	0·2	—	—
Összesen	100·0	94·2	1·4	2·0	1·2	1·2
Jogi személyek	100·0	99·3	0·1	0·3	—	0·3
Mindössze	100·0	95·2	1·1	1·7	1·0	1·0

117. tábla. A különböző lakóhelyű háztulajdonosok tulajdonában álló házak száma 1927-ben.

Megnevezés	A házak a háztulajdonosok lakóhelye szerint				
	Budapest	Pest vármegye	Jelenlegi Magyarország	Magyarország elszakított részei	Külföld
A) Fizikai személyek.					
a) Abszolút számok.					
Őstermelés	784	54	135	47	19
Bányászat	18	—	2	—	2
Ipar	3.771	57	25	14	53
Kereskedelem	2.210	23	54	29	28
Közlekedés	700	6	3	—	2
Közfoglalkoztatás és szabadfoglalkozás	2.273	40	51	42	50
Véderő	46	1	2	—	—
Napszámosok	137	2	—	—	1
Vagyonukból élők	5.077	87	100	61	88
Egyéb foglalkozások	1.591	12	14	6	5
Összesen	16.607	282	386	199	248
B) Jogi személyek					
	4.266	—	1	6	21
Főösszeg	20.873	282	387	205	269
<i>Fizikai személyek közül.</i>					
Földbirtokosok	375	36	106	42	11
Önálló iparosok	3.038	49	20	13	47
« kereskedők	1.835	19	45	26	22
A) Fizikai személyek.					
b) A házak száma, a háztulajdonosok foglalkozása szerint százalékban.					
Őstermelés	3·76	19·15	34·88	22·91	7·06
Bányászat	0·09	—	0·52	—	0·74
Ipar	18·07	20·21	6·46	6·83	19·70
Kereskedelem	10·58	8·16	13·94	14·15	10·42
Közlekedés	3·35	2·13	0·78	—	0·74
Közfoglalkoztatás és szabadfoglalkozás	10·89	14·18	13·18	20·49	18·59
Véderő	0·22	0·35	0·52	—	—
Napszámosok	0·66	0·71	—	—	0·37
Vagyonukból élők	24·32	30·85	25·84	29·76	32·71
Egyéb foglalkozások	7·62	4·26	3·62	2·93	1·86
Összesen	79·56	100·00	99·74	97·07	92·19
B) Jogi személyek					
	20·44	—	0·26	2·93	7·81
Főösszeg	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
<i>Fizikai személyek közül.</i>					
Földbirtokosok	1·80	12·77	27·39	20·49	4·09
Önálló iparosok	14·55	17·38	5·17	6·34	17·47
« kereskedők	8·79	6·74	11·63	12·68	8·18

117. tábla. A különböző lakóhelyű háztulajdonosok tulajdonában álló házak száma 1927-ben. (Vége.)

Megnevezés	A házak a háztulajdonosok lakóhelye szerint				
	Budapest	Pest vármegye	Jelenlegi Magyarország	Magyarország elszakított részei	Külföld
c) A házak száma, a háztulajdonosok lakóhelye szerint százalékban.					
A) Fizikai személyek.					
Östermelés	75·46	5·20	12·99	4·52	1·83
Bányászat	81·82	—	9·09	—	9·09
Ipar	96·20	1·45	0·64	0·36	1·35
Kereskedelem	94·28	0·98	2·30	1·24	1·20
Közlekedés	98·45	0·84	0·42	—	0·29
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	92·55	1·63	2·08	1·71	2·03
Véderő	93·88	2·04	4·08	—	—
Napszámosok	97·86	1·43	—	—	0·71
Vagyonukból élők	93·79	1·61	1·85	1·13	1·62
Egyéb foglalkozások	97·73	0·74	0·86	0·37	0·30
Összesen	93·71	1·59	2·18	1·12	1·40
B) Jogi személyek	99·35	—	0·02	0·14	0·49
Főösszeg	94·81	1·28	1·76	0·93	1·22
Fizikai személyek közül.					
Földbirtokosok	65·79	6·32	18·60	7·37	1·92
Önálló iparosok	95·93	1·55	0·63	0·41	1·48
» kereskedők	94·25	0·98	2·31	1·34	1·12

A Budapesten lakó háztulajdonosok házainak arányszáma valamivel megnőtt 1927-re, (bár 1925-ben e házak arányszáma valamivel még nagyobb volt, mint 1927-ben). A házak között azonban nagyobb jelentőségre emelkedtek a külföldiek kezében álló házak (1920 : 202, 1925 : 224, 1927 : 269, 33·2% fejlődés!) Ez utóbbi számok szinte elszegényedésünk bizonyítékai. Viszont 1920-szal szemben csökkent a pestvármegyei és Magyarország elszakított részeiben élő budapesti háztulajdonosok házainak arányszáma, mivel szemben áll az, hogy árnyalatilag erősebbé vált a Csonka-Magyarország vidéki részein élő háziurak házainak száma. *Ilyenformán a tanulságok itt ugyanazok, mint amelyeket a háztulajdonosok lakóhelyének tárgyalásánál már megvilágítottunk s nincs szükség arra, hogy ezeket bővebben magyarázzuk.* Ha összehasonlítjuk azokat az arányszámokat, amelyek egyes foglalkozásokon belül mutatják ki a különböző helyen lakó háztulajdonosok házainak számát, szinte pontosan ugyanazokat az arányszámokat látjuk viszont, mint amott 1920-ban, csak úgy, mint 1925-ben.

5. A házak a tulajdonosok neme szerint csoportosítva.

Ugyanezt kell mondanunk azokról a számokról is, amelyek a *budapesti házakat osztályozzák tulajdonosuk neme szerint* foglalkozási csoportonként. Amely tanulságokat előbb előadtunk, érvényesek adatainknak erre a csoportjára is.

118. tábla. A férfi és főháztulajdonosok tulajdonában álló házak száma 1927-ben.

Megnevezés	H á z t u l a j d o n o s o k				
	Összesen	f i		n ö	
		egyedül	többed- magával	egyedül	többed- magával
A) Fizikai személyek.	a) Abszolút számok.				
Östermelés	1.039	640	229	132	38
Bányászat	22	13	9	—	—
Ipar	3.920	2.484	1.143	219	74
Kereskedelem	2.344	1.221	842	213	68
Közlekedés	711	467	178	46	20
Közfoglalat és szabad foglal.	2.456	1.408	875	91	82
Véderő	49	35	14	—	—
Napszámos	140	109	15	14	2
Vagyonukból élők	5.413	1.051	842	2.773	747
Egyéb foglalkozások	1.628	865	301	360	102
Összesen	17.722	8.293	4.448	3.848	1.133
B) Jogi személyek	4.294	—	—	—	—
Főösszeg	22.016	8.293	4.448	3.848	1.133
Fizikai személyek részletezése.					
Földbirtokosok	570	301	129	105	35
Önálló iparosok	3.167	1.922	980	202	63
„ kereskedők	1.947	983	690	208	66
A) Fizikai személyek.					
b) Foglalkozások százalékában.					
Östermelés	4·72	7·72	5·15	3·43	3·35
Bányászat	0·10	0·16	0·20	—	—
Ipar	17·80	29·95	25·70	5·69	6·53
Kereskedelem	10·65	14·72	18·93	5·54	6·00
Közlekedés	3·23	5·63	4·00	1·20	1·77
Közfoglalat és szabad foglal.	11·16	16·98	19·67	2·36	7·24
Véderő	0·22	0·42	0·31	—	—
Napszámos	0·64	1·32	0·34	0·36	0·18
Vagyonukból élők	24·59	12·67	18·93	72·06	65·93
Egyéb foglalkozások	7·39	10·43	6·77	9·36	9·00
Összesen	80·50	100·00	100·00	100·00	100·00
B) Jogi személyek	19·50	—	—	—	—
Főösszeg	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
Fizikai személyek részletezése.					
Földbirtokosok	2·59	3·63	2·90	2·73	3·09
Önálló iparosok	14·38	23·18	22·03	5·23	5·56
„ kereskedők	8·84	11·85	15·51	5·41	5·83

118. A férfi és nőháztulajdonosok tulajdonában álló házak száma 1927-ben. (Vége.)

Megnevezés	Házak a tulajdonos neme szerint				
	összesen	n ő		f i	
		egyedül	többed- magával	egyedül	többed- magával
A) Fizikai személyek.					
Östermelés	100-00	61-60	22-04	12-70	3-66
Bányászat	100-00	59-09	40-91	—	—
Ipar	100-00	63-37	29-16	5-59	1-88
Kereskedelem	100-00	52-09	35-92	9-09	2-90
Közlekedés	100-00	65-68	25-04	6-47	2-81
Közszolgálat	100-00	57-33	35-63	3-71	3-33
Véderő	100-00	71-43	28-57	—	—
Napszámos	100-00	77-86	10-71	10-00	1-43
Vagyonukból élők	100-00	19-42	15-56	51-22	13-80
Egyéb foglalkozások	100-00	53-13	18-49	22-11	6-27
Összesen	100-00	46-79	25-10	21-71	6-40
B) Jogi személyek.....					
Főösszeg	100-00	—	—	—	—
Fizikai személyek részletezése.					
Földbirtokosok	100-00	52-81	22-63	18-43	6-13
Önálló iparosok	100-00	60-69	30-94	6-38	1-99
« kereskedők	100-00	50-49	35-44	10-68	3-39

6. A különböző foglalkozású háztulajdonosok kezében levő házak megoszlása kerületek szerint 1925-ben és 1927-ben.

Nagyon érdekes anyaga azonban tanulmányunknak azok a számok, amelyek *kerületek szerint* tagolják a különböző foglalkozású háztulajdonosok házait. Íme egyenkint az 1925. és az 1927. évi adatok, megjegyezve, hogy az 1925. évi anyagot, mint a tízévenkint az évnek közepén tartott számlálás anyagát tanulmányunkban valamivel jobban felhasználtuk. (Lásd a táblázatokat a 292. és 293. oldalon.)

Az östermeléssel foglalkozó háztulajdonosok házai 1925-ben a X. és az I. kerületben csoportosulnak leginkább; a VII., VI. és III. kerületbe jutott még nagyobb részük 1927-ben. A többi kerületben az östermelők házai közül már kisebb csoportokat láttunk. Legkevesebbet a zártan épített IX., II., V. és IV. kerületekben, melyek külterülettel sem rendelkezvén, ezért is kevés bennük az östermelők tulajdonában álló házak száma. *Ebből azonban szinte azt is következtethetnők, mintha az östermelők házai*

119. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása szerint és kerületenkint 1925-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z a k s z á m a										Összesen
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	
	k e r ü l e t b e n										
A) Fizikai személyek.	a) Abszolút számok.										
I. Őstermelés	160	51	130	57	53	121	129	108	32	175	1.016
II. Ipar-forgalom.											
Bányászat	7	4	2	—	—	1	1	—	—	5	20
Ipar	546	279	738	49	106	587	684	424	234	348	3.995
Kereskedelem	441	202	243	44	157	396	419	192	109	171	2.374
Közlekedés	108	31	108	—	11	146	107	52	49	98	710
Együtt	1.102	516	1.091	93	274	1.130	1.211	668	392	622	7.099
III. Közzszolg. és szab. fogl.	569	321	245	59	56	221	256	178	90	129	2.124
IV. Véderő	21	5	13	4	—	3	5	2	3	9	65
V. Napszámosok	16	1	49	—	2	24	46	—	4	13	155
VI. Vagyonukból élők .	784	431	653	162	280	789	909	687	416	285	5.396
VII. Egyéb foglalkozások	438	217	267	24	15	129	128	87	40	212	1.557
B) Jogi személyek .	748	195	339	127	352	723	445	292	366	632	4.219
Főösszeg	3.838	1.737	2.787	526	1.032	3.140	3.129	2.022	1.343	2.077	21.631
Fizikai személyek.	Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.										
Földbirtokosok	133	37	44	55	44	81	59	89	16	34	592
Önálló iparosok	406	199	407	46	78	488	552	393	221	261	3.051
Önálló kereskedők .	260	139	208	39	131	331	350	164	94	133	1.849
A) Fizikai személyek.	b) Százalékok.										
I. Őstermelés	15·74	5·02	12·80	5·61	5·22	11·91	12·70	10·63	3·15	17·22	100·00
II. Ipar-forgalom.											
Bányászat	35·00	20·00	10·00	—	—	5·00	5·00	—	—	25·00	100·00
Ipar	13·67	6·98	18·47	1·23	2·65	14·69	17·12	10·61	5·86	8·72	100·00
Kereskedelem	18·58	8·51	10·24	1·85	6·61	16·68	17·65	8·09	4·59	7·20	100·00
Közlekedés	15·21	4·36	15·21	—	1·54	20·56	15·07	7·33	6·91	13·81	100·00
Együtt	15·53	7·27	15·33	1·33	3·85	15·93	17·07	9·40	5·53	8·76	100·00
III. Közzszolg. és szab. fogl.	26·79	15·11	11·53	2·78	2·64	10·40	12·05	8·38	4·24	6·08	100·00
IV. Véderő	32·31	7·69	20·01	6·15	—	4·62	7·69	3·08	4·61	13·84	100·00
V. Napszámosok	10·32	0·65	31·61	—	1·29	15·48	29·68	—	2·58	8·39	100·00
VI. Vagyonukból élők ..	14·53	7·99	12·10	3·00	5·19	14·62	16·85	12·73	7·71	5·28	100·00
VII. Egyéb foglalkozások	28·13	13·93	17·15	1·54	0·96	8·29	8·22	5·59	2·57	13·62	100·00
B) Jogi személyek ...	17·73	4·62	8·04	3·01	8·34	17·14	10·55	6·92	8·67	14·98	100·00
Főösszeg	17·74	8·03	12·88	2·43	4·77	14·51	14·47	9·35	6·20	9·62	100·00
Fizikai személyek.	Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.										
Földbirtokosok	22·47	6·25	7·43	9·29	7·43	13·68	9·97	15·03	2·70	5·75	100·00
Önálló iparosok	13·31	6·52	13·33	1·51	2·56	15·99	18·09	12·88	7·24	8·57	100·00
Önálló kereskedők ..	14·06	7·51	11·24	2·11	7·08	17·90	18·93	8·88	5·09	7·20	100·00

120. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása szerint és kerületenkint 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z a k s z á m a										Összesen
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	
	k e r ü l e t b e n										
A) Fizikai személyek.	a) Abszolút számok.										
I. Őstermelés	168	43	122	65	53	129	137	110	39	173	1.039
II. Ipar-forgalom.											
Bányászat	11	3	1	—	1	2	2	—	—	2	22
Ipar	580	281	710	47	85	567	648	408	218	376	3.920
Kereskedelem	338	254	271	21	146	409	428	197	123	157	2.344
Közlekedés	110	31	107	1	2	142	134	37	50	97	711
Együtt	1.039	569	1.089	69	234	1.120	1.212	642	391	632	6.997
III. Közszolg. és szab. fogl.	638	338	287	64	91	254	300	226	84	174	2.456
IV. Véderő	21	2	8	3	—	1	3	2	2	7	49
V. Napszámosok	32	3	56	—	1	18	16	—	—	14	140
VI. Vagyonukból élők ..	893	374	689	164	271	738	913	631	327	413	5.413
VII. Egyéb foglalkozás ..	423	209	261	30	64	139	139	115	46	202	1.628
B) Jogi személyek	727	228	355	132	336	766	491	298	463	498	4.294
Főösszeg ...	3.941	1.766	2.867	527	1.050	3.165	3.211	2.024	1.352	2.113	22.016
Fizikai személyek.	Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.										
Földbirtokosok	112	30	23	63	47	98	66	86	19	26	570
Őnálló iparosok	498	228	419	40	79	461	565	385	202	290	3.167
Őnálló kereskedők ..	234	196	234	16	133	343	367	174	109	141	1.947
A) Fizikai személyek.	b) Százalékok.										
I. Őstermelés	16·17	4·14	11·74	6·26	5·10	12·42	13·19	10·59	3·75	16·64	100·00
II. Ipar-forgalom.											
Bányászat	50·00	13·63	4·55	—	4·55	9·09	9·09	—	—	9·09	100·00
Ipar	14·80	7·17	18·11	1·20	2·17	14·47	16·53	10·41	5·56	9·58	100·00
Kereskedelem	14·42	10·84	11·56	0·90	6·23	17·45	18·26	8·40	5·24	6·70	100·00
Közlekedés	15·44	4·36	15·05	0·14	0·28	19·98	18·86	5·20	7·04	13·65	100·00
Együtt	14·85	8·13	15·56	0·99	3·34	16·01	17·32	9·18	5·59	9·03	100·00
III. Közszolg. és szab. fogl.	25·98	13·76	11·69	2·61	3·71	10·34	12·22	9·20	3·42	7·07	100·00
IV. Véderő	42·86	4·08	16·33	6·12	—	2·04	6·12	4·08	4·08	14·29	100·00
V. Napszámosok	22·86	2·14	40·00	—	0·71	12·85	11·44	—	—	10·00	100·00
VI. Vagyonukból élők ..	16·50	6·91	12·73	3·03	5·01	13·63	16·87	11·65	6·04	7·63	100·00
VII. Egyéb foglalkozás ..	25·98	12·84	16·03	1·84	3·93	8·54	8·54	7·06	2·84	12·40	100·00
B) Jogi személyek	16·93	5·31	8·27	3·07	7·82	17·84	11·43	6·95	10·79	11·59	100·00
Főösszeg ...	17·90	8·02	13·02	2·39	4·77	14·38	14·58	9·19	6·15	9·60	100·00
Fizikai személyek.	Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.										
Földbirtokosok	19·65	5·26	4·04	11·05	8·25	17·19	11·57	15·09	3·34	4·56	100·00
Őnálló iparosok	15·72	7·20	13·23	1·26	2·49	14·56	17·84	12·16	6·38	9·16	100·00
Őnálló kereskedők ..	12·02	10·07	12·02	0·82	6·83	17·62	18·85	8·94	5·60	7·23	100·00

között általában nagy a külső területekre eső kisebb házak aránya. Ezt majdnem egészében fogják igazolni későbbi adataink. 1927-ben elég észrevehető változás történt az őstermelők tulajdonában álló házak kerületek szerint való megoszlásában. Az I. és X. kerületbeli házak arányszáma most már csaknem egyenlő s mögöttük első helyre határozottan az Erzsébetváros került fel. A Vizivárosban még jobban megritkult az őstermelők kezén álló házak száma, viszont figyelmet érdemlő módon emelkedett a Belvárosban és a Ferencvárosban.

A bányászati, ipari és forgalmi foglalkozású háztulajdonosok házait együttesen tekintjük át. A VII. kerület az, amelyben úgy az 1925., mint az 1927. évi felvétel szerint legtöbb volt az e foglalkozási főcsoport képviselőinek tulajdonában álló házak száma. Mögötte a Terézváros következik, de nem sokkal kisebb a bányászati, ipar-forgalmi foglalkozású háztulajdonosok házaiból az I. és III. kerületre eső házak arányszáma sem. Az I. kerületben azonban ez az arányszám 1927-re észrevehetően csökkent, a másik háromban emelkedett. A többi városrészek közül a bányászati, ipar-forgalmi foglalkozású háztulajdonosok kevés házzal rendelkeznek a IV. kerületben: s szinte csodálatos az, hogy 1925-től 1927-ig is 24-el csökkent házaik száma; 1927-ben már csak 69 házuk volt, 1925-ben még 93. Ugyanez a jelenség ötlík szembe az V. kerületben is (274—234 ház) stb. Csak a II. és a X. kerületben emelkedett 1927-re a bányászat iparforgalmi háztulajdonosok kezében álló házak száma.

A bányászat iparforgalom egyes csoportjait külön is érdemes szemlénk alá vonni; kiderül így az, hogy a bányászati foglalkozású háztulajdonosok házai 1925-ben $\frac{1}{3}$ részükben, 1927-ben pedig pontosan felerészükben az I. kerületben lelhetők meg.

Számos olyan kerületünk van persze, pl. a IV., VIII. és IX. kerület, ahol ilyen házakat egyáltalában nem írtak össze. Az iparos népesség kezében álló házak legnagyobbbrészt Óbudán és a VII. kerületben fekszenek, bár 1927-re mindkét kerületben arányszám szerint is csökkent az iparosok házainak száma. Azt, hogy 1927-ben 75-tel kevesebb ház volt a székesfőváros területén iparosok kezében, elsősorban épen az Erzsébetvárosban történt változások okozták; 36-tal lett itt kevesebb az iparosok házainak száma. Az I. kerületben viszont emelkedést látunk; e kerület iparos házainak tömege nemcsak arányszám szerint került előbbre, hanem iparosok kezén valóban 34 házzal volt több 1927-ben, mint 1925-ben. Kevés a IV. és az V. kerületben az iparosok házainak száma; utóbbiban amellet számuk erősen csökkent is (1925-ben 106, 1927-ben 85). A kereskedelmi foglalkozású háztulajdonosok házai közül 1925-ben a legtöbb az I., továbbá a VII. és a VI. kerületben iratott össze. Ezeken kívül még csak a III. kerületben levő kereskedői tulajdonban álló házak arányszáma haladta meg az összes ilyen házak 10%-át, a többi kerületben jelentéktlenebb volt, a legkevésbé jelentős a Belvárosban. 1927-re azonban nagyérdékű

változásokat jegyezhattünk itt fel. Az I. kerületben nagyot zuhant a kereskedők kezében álló házak száma; szinte hihetetlen mértékben nagyot, ha arra gondolunk, hogy a kereskedők kezében álló házak száma ebben a kerületben rövid két év alatt is 441-ről 338-ra esett vissza (23·3% csökkenés). Igaz, hogy a II. és a III. kerületben a helyzet némileg a kereskedők javára fordult, de a belvárosi házai közül is 1925-ben még 44 volt kereskedők kezében s 1927-ben már csak 21. S habár a VI. és VII. kerületekben — amelyek most főként az utóbbi, a kereskedő háztulajdonosok legerősebb telephelyei lettek — emelkedett is a kezükben álló házak száma és arányszáma s ugyanezt a jelenséget tapasztalhatjuk a VIII. és IX. kerületekben is, — az I. kerületben támadt nagy érvágást nem tudják pótolni.

A közlekedéssel foglalkozó népesség házai legnagyobbbrészt a VI. kerületben feküdtek, 1925-ben $\frac{1}{3}$ -részüknél több. Az I., III. és VII. kerületben nagyjában egyformán, körülbelül 15%-a találtatott e házaknak s nem sokkal kevesebb rész a X. kerületben sem. A Belvárosban azonban egyetlenegy olyan ház sem állott, amely ilyen foglalkozású tulajdonos kezében lett volna s feltűnően kevés volt a számuk a II., valamint az V. kerületben is. Az V. kerületben 1927-re szinte egészen elsorvadt a közlekedési foglalkozású egyének házainak száma. Szerény vigasztalás volt, hogy egy ilyen házat most már a Belváros háztömegében is észrevehattünk. Egyébként e házak kerületek szerint való megoszlásában (1925-től 1927-ig) csak annyiban történt változás, hogy az előbb említett I., III. és VII. kerületek közül a VII. kerület erősen előreugrott; ott immár majdnem akkora része feküdt e házaknak, mint a VI. kerületben. A VII. kerületben 107-ről 134-re ugrott a közlekedési foglalkozású háztulajdonosok házainak száma, ami azután nagyjában kiegyenlítette azt a különbözetet, mely viszont a VIII. kerületben mutatkozott.

A közszolgálati és szabad foglalkozású háztulajdonosok házainak jelentékeny többsége úgy 1925-ben (26·79%), mint 1927-ben (25·98%-ra) a budai városrészben helyezkedett el. Korábbi tárgyalásaink során rámutattunk már arra az érdekes és meglepő fejlődésre, amelyet e társadalmi réteg házszerzése terén világosan észrevehattunk. Kitűnik ez azokból a számokból is, amelyek szerint az I. kerületben két év alatt 69-cel nőtt meg az e foglalkozású háztulajdonosok házainak száma, ami százalékos fejlődésben 12·1%-nak felel meg. A II. kerületben nem szaporodott ilyen arányban a közszolgálati és szabad foglalkozású egyének házainak száma, noha másodszorban továbbra is ebben a kerületben feküdt legtöbb háza e foglalkozási ág képviselőinek. Annál inkább azonban a III. kerületben; házaik száma itt 42-vel emelkedett úgy, hogy a közszolgálati és szabad foglalkozású háztulajdonosok házainak száma csupán két év alatt is 17·1%-kal nőtt meg. Érdekes, hogy e foglalkozási ág képviselőinek a Belvárosban is elég számos házuk volt, sőt fokozni tudták a kezükön álló házak

tömegét. Még inkább szembeötlő ez a fejlődés az V. kerületben, ahol 1925-ben csupán 56 s két évre rá már 91 ház volt a tulajdonukban. A duna-balparti kerületek közül egyébként a VII. és a VI. kerületek azok, amelyekben a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének legtöbb háznak urai; mindkét kerületben házaik száma szépen szaporodott is.

A *véderő* kötelékébe tartozó egyének házai főképp három kerületben csoportosulnak. Az I., III. és X. kerületekben. Legutóbb házaiknak csaknem $\frac{3}{4}$ -része ebben a három kerületben feküdt. Hasonlóképpen jellegzetesnek tekintendő, kivált legutóbbi számlálásunk szerint, a *napszámosok* házainak kerületek szerint való megoszlása. 1927-ben házaik 40%-a a III. kerületben, valamivel több, mint $\frac{1}{5}$ -része az I. kerületben feküdt; a többi kerületek közül csupán még a VI., VII. és X. kerületben összeírt napszámos házak érdemelnek figyelmet. A VII. kerületben napszámosoknak 1925-ben még 46 házuk volt; 1927-ben már csak 16.

A *vagyonukból élő* egyének házainak kerületek szerint való tagozódása azért érdemel különösebb figyelmet, mert hiszen e foglalkozási csoport házai jelentős részét kötik le az összes budapesti házaknak. A vagyonukból élő háztulajdonosok házáinak száma csupán két kerületben emelkedett nagyobb jelentőségre; t. i. az I. és a VII. kerületben. Az I. kerületben házaik száma 13·9%-nyi emelkedéssel 784-ről 893-ra szökkent fel. *Az új szerzések száma és arányszáma azonban jóval nagyobb volt a X. kerületben;* a vagyonukból élő háztulajdonosok az előbbi 285 ház helyett 44·9%-kal, abszolút számban 128-cal többet találtunk 1927-ben. Egyébként a vagyonukból élő egyének házai között az I. kerületben fekvő e házak száma 1925-ben erősen megközelítette már a VII. kerületbeliek számát. A többi kerületek közül a III., VI. és VIII. kerületben tömörül még sok háza a vagyonukból élő háztulajdonosoknak. Az »*egyéb*« foglalkozással bíró háztulajdonosokról felemlítjük, hogy házaik jelentős többsége, 54·9%-a, a budai városrészekben fekszik, elsősorban az I. kerületben. A duna-balparti kerületek közül csupán Kőbányán van nagyobb számú ide sorozandó ház.

Ami végül a *jogi személyeket* illeti, két kerület emelkedik ki állandóan a többiek közül, mint olyan, ahol a jogi személyek tulajdonában álló házak leggyakrabban előfordulnak; a VI. és az I. kerületek ezek. Kiváltképpen a VI. kerület, ahol hozzá a jogi személyek háztulajdona még fejlődésben is van. A többi kerületek közül még Kőbányát és a VII. kerületet kell megemlíteni, de talán valamennyinél előbbrevaló a *IV. kerület, amelynek házai közül 132 jogi személyek tulajdonában volt 1927-ben.*

7. Az előbbi szakasz részletesebb adatai.

Néhány szóval számainknak azzal a csoportjával is kell foglalkoznunk, amely arra vonatkozik, hogy a különböző kerületek egyikében, másikában meglevő házak milyen foglalkozási csoportok képviselői közül kerülnek ki.

121. tábla. A házak száma kerületek és a háztulajdonos foglalkozása szerint 1925-ben.

A háztulajdonos foglalkozása	A h á z a k s z á m a										Összesen
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	
	k e r ü l e t b e n										
A) Fizikai személyek.											
I. Östermelés	160	51	130	57	53	121	129	108	32	175	1.016
II. Ipar-forgalom.											
1. Bányászat	7	4	2	—	—	1	1	—	—	5	20
2. Ipar	546	279	738	49	106	587	684	424	234	348	3.995
3. Kereskedelem	441	202	243	44	157	396	419	192	109	171	2.374
4. Közlekedés	108	31	108	—	11	146	107	52	49	98	710
Együtt	1.102	516	1.091	93	274	1.130	1.211	668	392	622	7.099
III. Közszolgálat szabad fogl.											
1. Közigazgatás	164	75	95	9	11	40	62	29	12	38	535
2. Igazságügyi szolgálat	106	51	31	20	21	59	57	44	28	23	440
3. Egyházi szolgálat	4	1	4	2	—	3	4	2	1	—	21
4. Tanügy	71	34	24	4	2	5	24	16	10	22	212
5. Közegészségügy	69	30	24	16	10	37	47	32	12	13	290
6. Irodalom, művészet	35	20	14	—	1	12	30	14	4	6	136
7. Egyéb értelmiség	120	110	53	8	11	65	32	41	23	27	490
Együtt	569	321	245	59	56	221	256	178	90	129	2.124
IV. Véderő	21	5	13	4	—	3	5	2	3	9	65
V. Napszámosok	16	1	49	—	2	24	46	—	4	13	155
VI. Vagyonukból élők	784	431	653	162	280	789	909	687	416	285	5.396
VII. Egyéb foglalkozások	438	217	267	24	15	129	128	87	40	212	1.557
Összesen	3.090	1.542	2.448	399	680	2.417	2.684	1.730	977	1.445	17.412
B) Jogi személyek.											
1. Állami és városi hatóság	481	80	124	25	72	384	88	127	197	372	1.950
2. Egyházközségek	25	11	18	6	6	18	39	18	10	13	164
3. Alapítók és alapítványok	25	13	34	16	10	20	22	27	14	2	183
4. Testületek	—	—	—	—	3	—	—	1	2	—	6
5. Részvénytársaságok	193	76	145	70	237	271	231	77	114	235	1.649
6. Szövetkezetek	—	4	—	—	3	—	8	2	14	—	31
7. Ipartestületek	1	—	—	2	—	—	8	4	—	—	15
8. Betegségélyező pénztárak	—	—	—	—	—	—	3	2	—	—	5
9. Egyesületek	23	11	18	8	21	30	46	34	15	10	216
Összesen	748	195	339	127	352	723	445	292	366	632	4.219
Főösszeg	3.838	1.737	2.787	526	1.032	3.140	3.129	2.022	1.343	2.077	21.631
Egyes foglalkozási csoportok részletezése.											
A) Fizikai személyek.											
Földbirtokosok	133	37	44	55	44	81	59	89	16	34	592
Földművesek	4	—	53	—	—	1	7	5	10	57	137
Iparosok: önállók	406	199	407	46	78	488	552	393	221	261	3.051
alkalmazottak	140	80	331	3	28	99	132	31	13	87	944
Ebből ipari tisztviselő	80	54	44	3	21	51	62	19	6	22	362
Kereskedők: önállók	260	139	208	39	131	331	350	164	94	133	1.849
alkalmazottak	181	63	35	5	26	65	69	28	15	38	525
Ebből takarékpénztári tisztviselők	101	48	21	3	11	24	26	15	2	12	263
Állami tisztviselők	94	51	43	4	3	12	31	14	7	18	277
Ügyvédek	33	11	20	1	1	13	14	9	4	12	118
Orvosok	80	43	25	17	16	51	46	35	22	17	352
Nyugdíjasok	56	24	18	15	7	30	36	26	10	10	232
Összesen	430	210	238	23	14	104	109	80	35	186	1.429
B) Jogi személyek.											
M. kir. államkincstár	56	19	10	12	26	77	13	58	61	125	457
Székesfőváros	461	53	99	10	43	192	62	56	111	149	1.236
Pénztárkézek	25	10	—	11	47	7	15	15	5	7	142
Ipari	81	33	94	27	112	175	127	35	76	209	969
Kereskedelmi } részvénytársaságok	12	5	4	11	14	26	12	10	2	7	103
Közlekedési }	35	15	45	6	25	12	32	3	10	5	188

121. tábla. A házak száma kerületek és a háztulajdonos foglalkozása szerint 1925-ben. (Vége.)

A háztulajdonos foglalkozása	A h á z a k s z á m a										Összesen
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	
	k e r ü l e t b e n										
A) Fizikai személyek.											
I. Őstermelés	4·2	2·9	4·7	10·8	5·1	3·9	4·1	5·3	2·4	8·4	4·7
II. Ipar-forgalom.											
1. Bányászat	0·2	0·2	0·1	—	—	—	—	—	—	0·2	0·1
2. Ipar	14·2	16·1	26·5	9·3	10·3	18·7	21·9	21·0	17·4	16·8	18·4
3. Kereskedelem	11·5	11·6	8·7	8·4	15·2	12·6	13·4	9·5	8·1	8·2	11·0
4. Közlekedés	2·8	1·8	3·8	—	1·1	4·7	3·4	2·6	3·7	4·7	3·3
Együtt	28·7	29·7	39·1	17·7	26·6	36·0	38·7	33·1	29·2	29·9	32·8
III. Közszolgálat és szabadogl.											
1. Közigazgatás	4·3	4·3	3·4	1·7	1·1	1·2	2·0	1·4	0·9	1·8	3·5
2. Igazságügyi szolgálat	2·8	2·9	1·1	3·8	2·0	1·9	1·8	2·2	3·1	1·1	3·0
3. Egyházi szolgálat	0·1	0·1	0·1	0·4	—	0·1	0·1	0·1	0·1	—	0·1
4. Tanügy	1·8	2·0	0·9	0·8	0·2	0·1	0·8	0·8	0·7	1·1	1·0
5. Közegészségügy	1·8	1·7	0·9	3·0	0·9	1·2	1·5	1·6	0·9	0·6	1·3
6. Irodalom, művészet	0·9	1·2	0·5	—	0·1	0·4	1·0	0·7	0·3	0·3	0·6
7. Egyéb értelmiség	3·1	6·3	1·9	1·5	1·1	2·1	1·0	8·0	1·7	1·3	2·3
Együtt	14·8	18·5	8·8	11·2	5·4	7·0	8·2	8·8	6·7	6·2	9·8
IV. Véderő	0·6	0·3	0·5	0·8	—	0·1	0·2	0·1	0·2	0·5	0·3
V. Napszámosok	0·4	0·1	1·7	—	0·2	0·8	1·4	—	0·3	0·6	0·7
VI. Vagyonukból élők	20·4	24·8	23·4	30·8	27·1	25·1	29·1	34·0	31·0	13·8	25·0
VII. Egyéb foglalkozások	11·4	12·5	9·6	4·6	1·5	4·1	4·1	4·3	3·0	10·2	7·2
Összesen	80·5	88·8	87·8	75·9	65·9	77·0	85·8	85·6	72·8	69·6	80·5
B) Jogi személyek.											
1. Állami és városi hatóság	12·5	4·6	4·5	4·8	7·0	12·2	2·8	6·3	14·7	17·5	9·0
2. Egyházkezségek	0·7	0·6	0·7	1·1	0·6	0·6	1·3	0·9	0·7	0·6	0·8
3. Alapítók és alapítványok	0·7	0·8	1·2	3·0	0·9	0·6	0·7	1·3	1·0	0·1	0·9
4. Testületek	—	—	—	—	0·3	—	—	0·0	0·2	—	—
5. Részvénytársaságok	5·0	4·4	5·2	13·3	23·0	8·6	7·4	3·8	8·5	11·3	7·6
6. Szövetkezetek	—	0·2	—	—	0·3	—	0·2	0·1	1·0	—	0·1
7. Ipartestületek	—	—	—	0·4	—	—	0·2	0·2	—	—	0·1
8. Betegsegélyező pénztárak	—	—	—	—	—	—	0·1	0·1	—	—	—
9. Egyesületek	0·6	0·6	0·6	1·5	2·0	1·0	1·5	1·7	1·1	0·5	1·0
Összesen	19·5	11·2	12·2	24·1	34·1	23·0	14·2	14·4	27·2	30·4	19·5
Főösszeg	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Egyes foglalkozási csoportok részletezése.											
A) Fizikai személyek.											
Földbirtokosok	3·5	2·1	1·6	10·5	4·3	2·6	1·9	4·4	1·2	1·6	2·7
Földművesek	0·1	—	1·9	—	—	—	0·2	0·2	0·7	2·7	0·6
Iparosok: önállók	10·6	11·5	14·6	8·7	7·6	15·5	17·6	19·4	16·5	12·6	14·1
alkalmazottak	3·7	4·6	11·8	0·6	2·7	3·2	4·2	1·5	1·0	4·2	4·4
Ebből ipari tisztviselő	2·1	3·1	1·6	0·6	2·0	1·6	2·0	0·9	0·4	1·1	1·7
Kereskedők: önállók	6·8	8·0	7·5	7·4	12·7	10·5	11·2	8·1	7·0	6·4	8·6
alkalmazottak	4·7	3·6	1·3	0·95	2·5	2·1	2·2	1·4	1·1	1·8	2·4
Ebből takarékpénztári tisztviselők	2·6	2·8	0·8	0·6	1·1	0·8	0·8	0·7	0·2	0·6	1·2
Állami tisztviselők	2·5	2·9	1·5	0·8	0·3	0·2	1·1	0·7	0·5	0·9	1·3
Ugyvédek	0·9	0·6	0·7	0·2	0·1	0·4	0·4	0·4	0·3	0·6	0·6
Orvosok	2·1	2·5	0·9	3·2	1·6	1·6	1·5	1·7	1·6	0·8	1·6
Nyugdíjasok	1·5	1·4	0·6	2·9	0·7	1·0	1·2	1·3	0·7	0·5	1·1
Összesen	11·2	12·1	8·5	4·4	1·4	3·3	3·5	4·0	2·6	9·0	6·6
B) Jogi személyek.											
M. kir. államkincstár	1·5	1·1	0·4	2·3	2·5	2·5	0·4	2·9	4·5	6·0	2·1
Székesfőváros	12·0	3·1	3·6	1·9	4·2	6·1	2·0	2·8	8·3	7·2	5·7
Pénzüntézetek	0·7	0·6	—	2·1	4·6	0·2	0·5	0·7	0·4	0·3	0·7
Ipari	2·1	1·9	3·4	5·1	10·9	5·6	4·1	1·7	5·7	10·1	4·5
Kereskedelmi } részvénytársaságok	0·3	0·3	0·1	2·1	1·4	0·8	0·4	0·5	0·2	0·3	0·5
Közlekedési }	0·9	0·9	1·6	1·1	2·4	0·4	1·0	0·1	0·7	0·2	0·9

122. tábla. A házak kerületek szerint, egybevetve a háztulajdonos foglalkozásával 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	Házak száma kerületek szerint										
	Összesen	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
A) Fizikai személyek.											
a) Abszolút számok.											
I. Östermelés	1.039	168	43	122	65	53	129	137	110	39	173
II. Ipar, forgalom:											
1. Bányászat	22	11	3	1	—	1	2	2	—	—	2
2. Ipar	3.920	580	281	710	47	85	567	648	408	218	376
3. Kereskedelem	2.344	338	254	271	21	146	409	428	197	123	157
4. Közlekedés	711	110	31	107	1	2	142	134	37	50	97
Együtt	6.997	1.039	569	1.089	69	234	1.120	1.212	642	391	632
III. Közfoglalkozás és szab. fogl.:											
1. Közigazgatás	582	188	78	93	17	15	52	55	31	12	41
2. Igazságügyi szolgálat	415	101	51	27	15	18	51	54	51	23	24
3. Egyházi szolgálat	13	4	2	1	2	—	—	3	1	—	—
4. Tanügy	217	76	35	30	4	7	9	16	13	7	20
5. Közegészségügy	303	58	31	23	16	11	42	48	44	12	18
6. Irodalom, művészet	124	37	16	18	—	3	11	21	11	3	4
7. Egyéb értelmiség	802	174	125	95	10	37	89	103	75	27	67
Együtt	2.456	638	338	287	64	91	254	300	226	84	174
IV. Véderő	49	21	2	8	3	—	1	3	2	2	7
V. Napszámosok	140	32	3	56	—	1	18	16	—	—	14
VI. Vagyonukból élők	5.413	893	374	689	164	271	738	913	631	327	413
VII. Egyéb foglalkozások	1.628	423	209	261	30	64	139	139	115	46	202
Összesen	17.722	3.214	1.538	2.512	395	714	2.399	2.720	1.726	889	1.615
B) Jogi személyek.											
1. Állami és városi hatóságok	1.979	466	82	164	24	84	360	158	120	306	215
2. Egyházak	168	21	10	14	5	6	14	23	28	8	39
3. Alapok és alapítványok	197	27	23	16	20	13	12	47	21	14	4
4. Testületek	6	—	—	—	—	3	—	—	2	1	—
5. Részvénytársaságok	1.658	183	101	144	72	210	346	204	76	101	221
6. Szövetkezetek	52	10	2	2	1	2	4	6	3	13	9
7. Ipartestületek	17	—	—	—	3	—	1	5	6	2	—
8. Betegsegélyező pénztárak	6	—	—	—	—	—	3	2	1	—	—
9. Egyesületek	211	20	10	15	7	18	26	46	41	18	10
Összesen	4.294	727	228	355	132	336	766	491	298	463	498
Főösszeg	22.016	3.941	1.766	2.867	527	1.050	3.165	3.211	2.024	1.352	2.113
Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.											
A) Fizikai személyek.											
Földbirtokosok	570	112	30	23	63	47	98	66	86	19	26
Földművesek	146	6	—	49	—	—	5	11	3	8	64
Iparosok, önállóak	3.167	498	228	419	40	79	461	565	385	202	290
alkalmazottak	753	82	53	291	7	6	106	83	23	16	86
Ebből: ipari tisztviselők	207	42	43	28	4	4	22	26	15	7	16
Kereskedők, önállóak	1.947	234	196	234	16	133	343	367	174	109	141
alkalmazottak	397	104	58	37	5	13	66	61	23	14	16
Ebből: takarékpénztári tisztviselők	225	75	43	13	5	10	26	26	13	4	10
Állami tisztviselők	280	90	51	36	6	5	21	26	17	7	21
Fővárosi tisztviselők	140	38	20	29	2	—	9	22	8	3	9
Ügyvédek	334	81	37	22	12	16	48	43	42	19	14
Orvosok	232	42	25	18	13	8	32	37	36	10	11
Nyugdíjasok	1.474	453	256	234	18	12	104	117	71	35	174
B) Jogi személyek.											
M. kir. államkincstár	473	112	15	11	12	29	125	17	78	40	34
Székesfőváros	1.256	399	61	156	10	48	236	55	53	107	131
Pénzüntézetek	157	18	7	3	13	54	17	14	15	9	7
Ipari	896	73	50	92	26	98	146	102	34	57	218
Kereskedelmi } részvény-	150	12	17	6	10	21	29	26	13	13	3
Közlekedési } társaságok	158	21	11	41	8	20	6	25	2	11	13

122. tábla. A házak kerületek szerint, egybevetve a háztulajdonos foglalkozásával 1927-ben. (Vége.)

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	A házak száma kerületek szerint										
	össze- sen	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
A) Fizikai személyek :											
I. Östermelés	4.7	4.3	2.4	4.3	12.3	5.0	4.1	4.3	5.4	2.9	8.2
II. Ipar-forgalom :											
1. Bányászat	0.1	0.3	0.2	0.0	—	0.1	0.1	0.1	—	—	0.1
2. Ipar	17.8	14.7	15.9	24.8	8.9	8.1	17.9	20.2	20.2	16.1	17.8
3. Kereskedelem	10.7	8.6	14.4	9.5	4.0	13.9	12.9	13.3	9.7	9.1	7.4
4. Közlekedés	3.2	2.8	1.7	3.7	0.2	0.2	4.5	4.2	1.8	3.7	4.6
Együtt	31.8	26.4	32.2	38.0	13.1	22.3	35.4	37.8	31.7	28.9	29.9
III. Közfoglalatok és szab. fogl.: :											
1. Közigazgatás	2.6	4.8	4.4	3.2	3.2	1.4	1.6	1.7	1.5	0.9	1.9
2. Igazságügyi szolgálat	1.9	2.6	2.9	1.0	2.8	1.7	1.6	1.7	2.5	1.7	1.1
3. Egyházi szolgálat	0.1	0.1	0.1	0.0	0.4	—	—	0.1	0.0	—	—
4. Tanügy	1.0	1.9	2.0	1.1	0.8	0.7	0.3	0.5	0.7	0.5	0.9
5. Közegészségügy	1.4	1.5	1.8	0.8	3.0	1.1	1.3	1.5	2.2	0.9	0.9
6. Irodalom, művészet	0.6	0.9	0.9	0.6	—	0.3	0.4	0.6	0.6	0.2	0.2
7. Egyéb értelmiség	3.6	4.4	7.1	3.3	1.9	3.5	2.8	3.2	3.7	2.0	3.2
Együtt	11.2	16.2	19.2	10.0	12.1	8.7	8.0	9.3	11.2	6.2	8.2
IV. Véderő	0.2	0.5	0.1	0.3	0.6	—	0.0	0.1	0.1	0.2	0.3
V. Napszámosok	0.6	0.8	0.2	1.9	—	0.1	0.6	0.5	—	—	0.7
VI. Vagyonukból élők	24.6	22.7	21.2	24.0	31.1	25.8	23.3	28.4	31.2	24.2	19.5
VII. Egyéb foglalkozásúak	7.4	10.7	11.8	9.1	5.7	6.1	4.4	4.3	5.7	3.4	9.6
Összesen	80.5	81.6	87.1	87.6	74.9	68.0	75.8	84.7	85.3	65.8	76.4
B) Jogi személyek :											
1. Állami és városi hatóságok ..	9.0	11.8	4.6	5.7	4.6	8.0	11.4	4.9	5.9	22.6	10.2
2. Egyházközségek	0.8	0.5	0.6	0.5	1.0	0.6	0.5	0.7	1.4	0.6	1.8
3. Alapok és alapítványok	0.9	0.7	1.3	0.6	3.7	1.2	0.4	1.5	1.1	1.0	0.2
4. Testületek	0.0	—	—	—	—	0.3	—	—	0.1	0.1	—
5. Résztvénytársaságok	7.5	4.6	5.7	5.0	13.7	20.0	10.9	6.4	3.8	7.5	10.5
6. Szövetkezetek	0.2	0.3	0.1	0.1	0.2	0.2	0.1	0.2	0.1	1.0	0.4
7. Ipartestületek	0.1	—	—	—	0.6	—	0.0	0.1	0.3	0.1	—
8. Betegsegélyző pénztárak	0.0	—	—	—	—	—	0.1	0.1	0.0	—	—
9. Egyesületek	1.0	0.5	0.6	0.5	1.3	1.7	0.8	1.4	2.0	1.3	0.5
Összesen	19.5	18.4	12.9	12.4	25.1	32.0	24.2	15.3	14.7	34.2	23.6
Főösszeg	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.											
A) Fizikai személyek :											
Földbirtokosok	2.6	2.0	1.7	0.8	12.0	4.5	3.1	2.0	4.3	1.4	1.2
Földművesek	0.7	0.2	—	1.7	—	—	0.1	0.3	0.1	0.6	3.0
Iparosok, önállók	14.4	12.6	12.9	14.6	7.6	7.5	14.6	17.6	19.0	14.9	13.7
alkalmazottak	3.4	2.1	3.0	10.2	1.3	0.6	3.3	2.6	1.1	1.2	4.1
Ebből: ipari tisztviselők	0.9	1.6	2.4	1.0	0.8	0.4	0.7	0.8	0.7	0.5	0.7
Kereskedők, önállók	8.8	5.9	11.1	8.2	3.0	12.7	10.8	11.4	8.6	8.1	6.7
alkalmazottak	1.8	2.6	3.3	1.3	1.0	1.2	2.1	1.9	1.1	1.0	0.7
Ebből: takarékpénztári tisztviselők ..	1.0	1.9	2.4	0.5	1.0	0.9	0.8	0.8	0.6	0.3	0.5
Állami tisztviselők	1.3	2.3	2.9	1.3	1.1	0.5	0.7	0.8	0.8	0.5	1.0
Fővárosi tisztviselők	0.6	1.0	1.1	1.0	0.4	—	0.3	0.7	0.4	0.2	0.4
Ügyvédek	1.5	2.1	2.1	0.8	2.3	1.5	1.5	1.3	2.1	1.4	0.7
Orvosok	1.1	1.1	1.4	0.6	2.5	0.8	1.0	1.2	1.8	0.7	0.5
Nyugdíjasok	6.7	11.5	14.5	8.2	3.4	1.1	3.3	3.6	3.5	2.6	8.2
B) Jogi személyek :											
M. kir. államkincstár	2.2	2.8	0.9	0.4	2.3	2.8	3.9	0.5	3.9	2.9	1.6
Székesfőváros	5.7	10.1	3.5	5.5	1.9	4.6	7.5	1.7	2.6	7.9	6.2
Pénzüntézetek	0.7	0.5	0.4	0.1	2.5	5.1	0.5	0.4	0.7	0.7	0.3
Ipari	4.1	1.9	2.8	3.2	4.9	9.3	4.6	3.2	1.7	4.2	10.3
Kereskedelmi } részvénytársaságok ..	0.7	0.3	1.0	0.2	1.9	2.0	0.9	0.8	0.6	1.0	0.1
Közlekedési }	0.7	0.5	0.6	1.4	1.5	1.9	0.2	0.8	0.1	0.8	0.6

Az I. kerületben a bányászat, ipar-forgalmi foglalkozással bíró háztulajdonosok házai azok, amelyek a relatív többséget képviselték. 1927-ben azonban csökkent itt a bányászat, ipar-forgalmi foglalkozású háztulajdonosok házainak száma, ami főképp azzal magyarázható, hogy a kereskedelem képviselőinek kezében álló házak száma nagyot csökkent, 441-ről 338-ra. A vagyonukból élő háztulajdonosok házai a második helyre kerültek, míg a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének tulajdonában e kerület házainak kb. egyhatedrésze volt. Ilyenformán e három foglalkozási főcsoporthoz tartozó egyének tulajdonában álló házak megközelítően $\frac{2}{3}$ részét tették a kerület összes házainak s ha ezekhez a házakhoz még hozzászámítjuk a jogi személyek házainak 19·5%-nyi arányszámát, nagyjában ki is merítettük a felsorolást. A jogi személy háztulajdonosok házainak tömegéből a székesfőváros házainak nagy száma emelkedik itt ki.

A II. kerületben a bányászat, ipar-forgalmi foglalkozásokhoz tartozó háztulajdonosok házainak arányszáma valamivel nagyobb, mint az I. kerületben. Sőt a II. kerületben, szemben az I. kerülettel jelzett fejlődéssel, azt tapasztaljuk, hogy a bányászat ipar-forgalmi foglalkozású háztulajdonosok házérdekeltsége szemmel látható módon emelkedőben volt, jórészt a kereskedelmi foglalkozású egyének újabb háztulajdona folytán. A vagyonukból élők házainak arányszáma azonban szintén nagyobb, sőt a közszolgálatú és szabadfoglalkozású egyének tulajdonában állóké is. Ilyképp a jogi személyek házainak itt csak kisebb szerepük (10·2%) lehet.

Ismét más a III. kerület házainak megoszlása. Itt kiváltképpen az iparos háztulajdonosok házainak nagyobb száma folytán a bányászat, ipar-forgalmi foglalkozású háztulajdonosok tulajdonában állott a kerület házainak már csaknem kétötödrésze. Igaz, hogy 1927-ben valamivel csökkent. Mivel azonban ebben a kerületben a vagyonukból élők házainak száma és arányszáma is elég magas volt (22·8%), itt sem a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének házainak arányszáma, sem a jogi személyek házaié nem lehetett magas.

A Belvárosban a vagyonukból élő háztulajdonosok házaié az elsőség. Sőt utánuk is a jogi személyek házait kell felemlítenünk, minthogy ezek arányszáma jóval magasabb, mint a bányászat, ipar-forgalmi foglalkozású háztulajdonosok házaié. A Belvárosban nagyot is esett a bányászat, ipar-forgalmi foglalkozású egyének házainak száma, *a kereskedelmet üzők kezéből csúszott itt is ki sok ház*. A balparton tapasztalt arányokhoz képest nem volt kevés a Belvárosban a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének házainak aránya sem.

Változik a kép az V. kerületben, amelynek házai között a jogi személyek háztulajdona jut elsőségre, a jogi személyek kezében volt 1925-ben a kerület házainak több, mint egyharmada, leginkább a részvénytársaságokéban. A vagyonukból élő és a bányászat, ipar-forgalmi foglalkozású egyének házainak

arányszáma nagyjában egyforma, a kerület házai között azonban a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyéneké csupán töredék. A Lipótvárosban egyébként a bányászat, iparforgalmi foglalkozású lakosság háztulajdonának jelentősége szintén elég erősen csökkent 1927-re s ugyanez áll — bár kisebb mértékben — a vagyonukból élők házaira is. Viszont szép emelkedést láttunk a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének házainak számában, — mint fentebb kifejtettük: aligha az ú. n. tisztviselői elem volt az új háztulajdonosok zöme.

Nem érdektelen a VI. kerület házainak tulajdonosok szerint való tagozódása sem. Az elsőség 1925-ben az iparforgalmi foglalkozásokat illeti meg. Ezek 1927-ben is majdnem akkora arányban szerepeltek a háztulajdonban, nagyobb emelkedést a közszolgálati és szabadfoglalkozású, valamint a jogi személyek házainál láttunk, viszont hanyatlóban volt itt a vagyonukból élők háztulajdonának jelentősége.

A közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének háztulajdonának kedvező volta az, amit a VII. kerületben először ki kell emelnünk. Sőt a kedvező arányszám még emelkedett is. A jogi személyek házainak arányszáma itt kisebb, de szintén fejlődő volt. Nem úgy a bányászat, ipar-forgalmi foglalkozású egyének háztulajdona, mely pedig a balparton volt a leggyakoribb. A vagyonukból élő háztulajdonosok házainak magas arányszáma is csökkent 1927-re.

A VIII. kerületben, ahol a vagyonából élő háztulajdonosok házai a kerület házainak több, mint egyharmadát tették (a legmagasabb arány ez a kerületek között) ugyanez a tanulság, azzal a kiegészítéssel, hogy a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének háztulajdona itt még nagyobb s inkább szaporodik.

A IX. kerület háztulajdoni viszonyait három vonás jellemzi: a vagyonukból élők, az iparforgalmi foglalkozásúak és a jogi személyek erős tulajdona. Nos, ebben a kerületben csökkent a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének amúgy is csekély háztulajdona s ugrásszerűen csökkent a vagyonukból élők házainak arányszáma. Annál inkább emelkedett a jogi személyek háztulajdona.

A X. kerületben a jogi személyek háztulajdona 1925-ben is már különlegesen nagy szerepet játszott: 1927-re ennek a szerepe még erősebben kibontakozott.

8. A háztulajdon a házak magassága szerint 1925-ben és 1927-ben.

A háztulajdon statisztikájának 1925 óta rendkívül érdekes része az is, hogy a különböző foglalkozású háztulajdonosok házainak mekkora része földszintes vagy emeletes ház.

123. tábla. A különböző magasságú házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása szerint 1925-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	Földszintes	1	2	3	4	5	6	Megelőzés nélküli	Összesen
		emeletes házak							
A) Fizikai személyek.									
a) Abszolút számok.									
I. Őstermelés	501	139	118	177	59	21	1	—	1.016
II. Ipar-forgalom.									
Bányászat	12	7	1	—	—	—	—	—	20
Ipar	2.830	553	284	199	84	41	2	2	3.995
Kereskedelem	1.158	410	263	396	90	55	2	—	2.374
Közlekedés	636	39	18	12	4	1	—	—	710
Együtt	4.636	1.009	566	607	178	97	4	2	7.099
III. Közszolgálat és szabadfogl.	1.066	404	224	302	76	51	1	—	2.124
IV. Véderő	37	13	8	7	—	—	—	—	65
V. Napszámosok	154	—	1	—	—	—	—	—	155
VI. Vagyonukból élők	2.392	849	463	1.188	334	152	17	1	5.396
VII. Egyéb foglalkozás	1.020	270	105	120	30	12	—	—	1.557
B) Jogi személyek	1.750	824	739	496	228	123	20	39	4.219
Főösszeg ...	11.556	3.508	2.224	2.897	905	456	43	42	21.631
Fizikai személyek. Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.									
Földbirtokosok	148	116	101	151	56	19	1	—	592
Önálló iparosok	2.100	441	252	153	71	30	2	2	3.051
Önálló kereskedők	925	277	204	328	67	46	2	—	1.849
A) Fizikai személyek.									
b) Százalékok.									
I. Őstermelés	49·31	13·68	11·61	17·42	5·81	2·07	0·10	—	100·00
II. Ipar-forgalom.									
Bányászat	60·00	35·00	5·00	—	—	—	—	—	100·00
Ipar	70·84	13·84	7·11	4·98	2·10	1·03	0·05	0·05	100·00
Kereskedelem	48·78	17·27	11·07	16·68	3·79	2·33	0·08	—	100·00
Közlekedés	89·58	5·49	2·54	1·69	0·56	0·14	—	—	100·00
Együtt	65·31	14·22	7·97	8·55	2·50	1·36	0·06	0·03	100·00
III. Közszolgálat és szabadfogl.	50·19	19·02	10·55	14·22	3·58	2·40	0·04	—	100·00
IV. Véderő	56·93	20·01	12·30	10·76	—	—	—	—	100·00
V. Napszámosok	99·35	—	0·65	—	—	—	—	—	100·00
VI. Vagyonukból élők	44·33	15·73	8·58	22·02	6·19	2·82	0·31	0·02	100·00
VII. Egyéb foglalkozás	65·51	17·34	6·74	7·71	1·93	0·77	—	—	100·00
B) Jogi személyek	41·48	19·53	17·52	11·76	5·40	2·92	0·47	0·92	100·00
Főösszeg ...	53·43	16·22	10·28	13·39	4·18	2·11	0·20	0·19	100·00
Fizikai személyek. Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.									
Földbirtokosok	25·00	19·59	17·06	25·51	9·46	3·21	0·17	—	100·00
Önálló iparosok	68·83	14·45	8·26	5·01	2·33	0·98	0·07	0·07	100·00
Önálló kereskedők	50·03	14·98	11·03	17·74	3·62	2·49	0·11	—	100·00

124. tábla. A különböző magasságú házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása szerint 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	Földszintes házak	1	2	3	4	5	6	Megjelölés nélkül	Összesen
		emeletes házak							
A) Fizikai személyek.									
a) Abszolút számok.									
I. Őstermelés	537	126	111	186	64	11	3	1	1.039
II. Ipar-forgalom.									
Bányászat	13	3	—	—	2	—	—	4	22
Ipar	2.509	812	256	240	69	29	3	2	3.920
Kereskedelem	1.056	551	215	382	75	53	9	3	2.344
Közlekedés	643	36	20	10	2	—	—	—	711
Együtt	4.221	1.402	491	632	148	82	12	9	6.997
III. Közfoglalkozás és szab. fogl.	1.225	437	279	343	87	63	4	18	2.456
IV. Véderő	26	10	3	6	—	—	—	4	49
V. Napszámosok	123	1	16	—	—	—	—	—	140
VI. Vagyongéből élők	2.572	704	688	1.058	282	94	11	4	5.413
VII. Egyéb foglalkozás	1.124	244	104	120	30	6	—	—	1.628
B) Jogi személyek.	1.961	680	539	565	315	174	44	16	4.294
Főösszeg	11.789	3.604	2.231	2.910	926	430	74	52	22.016
Fizikai személyek.									
Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.									
Földbirtokosok	119	105	93	157	60	9	3	24	570
Önálló iparosok	1.944	681	235	215	63	25	3	1	3.167
Önálló kereskedők	880	459	174	326	67	36	3	2	1.947
A) Fizikai személyek.									
b) Százalékok.									
I. Őstermelés	51·68	12·13	10·68	17·90	6·16	1·06	0·29	0·10	100·00
II. Ipar-forgalom.									
Bányászat	59·09	13·64	—	—	9·09	—	—	18·18	100·00
Ipar	64·01	20·71	6·53	6·12	1·76	0·74	0·08	0·05	100·00
Kereskedelem	45·05	23·51	9·17	16·30	3·20	2·26	0·38	0·13	100·00
Közlekedés	90·44	5·06	2·81	1·41	0·28	—	—	—	100·00
Együtt	60·33	20·04	7·02	9·03	2·12	1·17	0·17	0·12	100·00
III. Közfoglalkozás és szab. fogl.	49·88	17·79	11·36	13·97	3·54	2·57	0·16	0·73	100·00
IV. Véderő	53·06	20·41	6·12	12·25	—	—	—	8·16	100·00
V. Napszámosok	87·85	0·71	11·44	—	—	—	—	—	100·00
VI. Vagyongéből élők	47·52	13·01	12·71	19·55	5·21	1·74	0·20	0·06	100·00
VII. Egyéb foglalkozás	69·04	14·99	6·39	7·37	1·84	0·37	—	—	100·00
B) Jogi személyek.	45·67	15·84	12·55	13·16	7·34	4·05	1·02	0·37	100·00
Főösszeg	53·55	16·37	10·13	13·22	4·21	1·95	0·33	0·24	100·00
Fizikai személyek.									
Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.									
Földbirtokosok	20·88	18·42	16·32	27·55	10·52	1·58	0·52	4·21	100·00
Önálló iparosok	61·38	21·50	7·43	6·79	1·99	0·79	0·09	0·03	100·00
Önálló kereskedők	45·20	23·57	8·94	16·74	3·45	1·85	0·15	0·10	100·00

Korábbi tárgyalásainkból is tudjuk azt, hogy a budapesti házaknak valamivel több, mint felerésze földszintes épület. 1927-ben fenti adataink szerint is még erősebben domborodott ki a földszintes házak fölénye, mint 1925-ben. Aránylag legtöbb a földszintes ház a közlekedéssel és az iparral foglalkozó, valamint az egyéb foglalkozású háztulajdonosok házblokkjában, noha mind e három csoport háztulajdonosait megelőzték (legalább 1925-ben) a napszámosok, akiknek kezében alig van más, mint földszintes ház. *Annál kevesebb a földszintes házak száma a jogi személyek háztulajdonában, vagy a vagyonukból élő, vagy épenséggel az őstermeléssel foglalkozó budapesti háztulajdonosok házai között. Mind e három foglalkozási csoport helyzeténél élesebb színben tűnik fel sok veszteségük ellenére is a kereskedelemmel foglalkozó háztulajdonosok kedvezőbb helyzete, minthogy ezek házai között 50%-nál jóval kisebb arányban képviselvek a földszintes házak.*

Könnyű megmagyarázni, hogy az ipar és a közlekedés körébe tartozó egyének háztulajdona — a napszámoságról nem is szólva — miért merül ki inkább földszintes házakban, semmint magasabb építményekben. *Az iparosok földszintes házai leginkább a kisipari munka eredményei, vagy az őskőtől hagyatékképen átvett házak tovább őrzéséről van ott sokszor szó.* A közlekedési foglalkozású háztulajdonosokról általában azt mondhatjuk, hogy személyükben leginkább Budapest külső területein a vasúti kisebb hivatalnokság, vagy altiszti kar épített, vagy vett összekuporgatott pénzen magának házat. A napszámoságnál még kevésbé meglepő a földszintes háznak arányszáma, inkább az a meglepő, hogy — amint látjuk — a napszámoság kezében is volt 1927-ben jó néhány emeletes ház.

Azon sem kell csodálkozni, hogy a vagyonukból élők, valamint a jogi személyek és az őstermeléssel foglalkozó egyének házai között kisebb arányban képviselvek földszintes házak. Hiszen a jogi személyek házai között nagyon sok magas építmény van már a jogi személyek munkaköréből kifolyólag is. Viszont a vagyonukból élők nagy csoportja a háború sok nélkülözése után átmentett házban megélhetése alapját látja s erre jobbra csak úgy van módja, ha bérbe adható helyiségekkel — azaz főleg — emeletes házakkal is rendelkezik. *Egyemeletes ház a budapesti házak között körülbelül 1/6-résznyi volt a két utóbbi számlálás szerint; 1927-ben árnyalataival több.* Legritkább az e fajta házak előfordulása az őstermelők budapesti házai között s minthogy az alacsony arányszám a földszintes házak szintén alacsony arányszámát csak kiélezi, a gazdák szempontjából a kép ugyancsak kedvező itt. Ám nem nagy az egyemeletes házak százaléka, a vagyonukból élők és a jogi személyek házainál sem; náluk is az épen az imént kifejtett következtetésekre jutunk. Kevés az egyemeletes ház a közlekedés körébe tartozó egyének házainál is; persze másért: ezek földszintes házai 1927-ben összes házaik több, mint 90%-át tették s így valami kis

rész maradt ; a kevésből is 5·1 %-ot foglaltak le az egyemeletes házak. A *legmagasabb* viszont az egyemeletes házak aránya a kereskedelemmel foglalkozó háztulajdonosok házainál : csaknem $\frac{1}{4}$ -részük ilyen magasságú s *ilyképp* ezzel már kezd is romlani az a kivételes jó helyzet, amelyet előbb a földszintes házaknál éppen e foglalkozású egyének háztulajdonáról hangoztattunk. Magas volt 1927-ben az egyemeletes házak arányszáma az ipari foglalkozású háztulajdonosok házai között, ami azután azt eredményezi, hogy a földszintes egyemeletes házakkal *félíg-meddig be is alkonyul az iparosok háztulajdonának*.

A *kétemeletes* házak általában ritkább jelenség voltak székesfővárosunk építkezési rendjében s valóban egyik-másik háztulajdonoscsoport házai között (mint a közlekedéssel, vagy iparral, valamint az »egyéb« foglalkozással foglalkozó háztulajdonosoknál) igen csekély a kétemeletes házak arányszáma. Az átlagnál magasabb arányszámokat találunk, bár nem felette kiugrókat, a vagyonukból élők, a jogi személyek s a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének háztulajdonában ; itt kezd már kiegyenlítődni az a nagy különbség, amelyet ezekhez a foglalkozási csoportokhoz tartozó háztulajdonosok földszintes házainak elég kicsi arányszáma folytán a többi háztulajdonosokkal szemben mutattak.

A *háromemeletes* házak már nagy súlyt, nagy értéket képviselnek a székesfőváros házai között. A vagyonukból élők házai közül még 1927-ben csaknem 20%-a volt ilyen épület, bár 1925 óta 130 egységgel csökkent a számuk. A kereskedők három emeletes házainak arányszáma a 16·5% körül mozgott úgy 1925-ben, mint 1927-ben. De nagyobb volt az őstermeléssel foglalkozó egyének háromemeletes házainak arányszáma ; utóbb már csaknem elérte a 18 %-ot. Az őstermelés nem hiába tanusít oly élénk figyelmet a budapesti házak iránt. Magas a közszolgálati és szabadfoglalkozású háztulajdonosok háromemeletes házainak arányszáma is, legutóbb is csaknem 14% ; előbb ennél valamivel több. Az arányszám csökkent ; számaink mégis azt jelzik, hogy az e foglalkozású egyének házainak száma csupán két év alatt is 41 egységgel emelkedett.

A *négymeletes* házak száma és arányszáma, mint jól tudjuk, jóval kisebb. Itt már csupán néhány háztulajdonoscsoport van, amelynek házai között a négymeletes házak arányszáma az átlagot meghaladta : leginkább a jogi személyeké, az őstermeléssel foglalkozó háztulajdonosoké még mindig eléggé, a vagyonukból élőké már kevésbé. A vagyonukból élő háztulajdonosok négymeletes házai közül is sok kicsúszott kezükből az 1925., 1927. évek között : 334 házból 62, csaknem 20%-nyi részük.

Ugyancsak e fejlődés jellemzi az *ötmeletes* házak számait is. A jogi személyek, továbbá a kereskedők és a közszolgálati és szabadfoglalkozásúak ötmeletes házainak aránya a székesfőváros átlagát ugyan meghaladja, de vagyonukból élők házainak száma erősen hanyatlik : 1925-ben 152 házból 56-ot kényszerültek eladni a háztulajdonosok két esztendő alatt.

Hatemeletes házak figyelembe vehetőbb számban csak a jogi személyek házai között fordulnak elő. Előbb csak 20, utóbb 44 ilyen házuk volt. Hasonlóan szép fejlődés mutatkozott a kereskedelemmel foglalkozó háztulajdonosoknál: hatemeletes házaik száma 2-ről 9-re emelkedett fel. A vagyonukból élők házai között azonban hatemeletes házak száma 17-ről 11-re szállt alá.

Nem feltétlenül bizonyos — és nem minden esetben az, amint az imént is említettük — hogy a vagyonukból élő háztulajdonosok helyzetének rosszabbodására kell következtetnünk abból, hogy szerepük a háztulajdonban és pedig épen a magasabb építésű házak tulajdonában, annyira megcsökkent. *Nyilván része van ebben annak a hatásnak is, amelyet egyfelől a lakberek emelkedése, másfelől pénzünk értékének megszilárdulása okozott a házak forgalmában. A budapesti házak jóval többet érnek annál az értéknél, amelyet pár év előtt képviseltek a minimális lakbéviszonyok mellett. Az emelkedő érték tehát egymagában ösztönzés gyanánt hatott a házadási és vételi mozgalomra.* De másfelől a házak forgalmát élénkítette az a körülmény is, hogy 1925 után — a magyar pénz értékének stabilizációjával — nem kellett attól tartani a házat értékesítő tulajdonosnak, hogy a házért kapott pénze ismét semmivé fog válni. Ez a kettős okcsoport enyhíti a vagyonukból élők háztulajdonában a legutóbbi két év alatt történt változásokat. Az a körülmény, hogy a vagyonukból élő háztulajdonosok házainak tömegében csupán a földszintes és a kétemeletes házak száma emelkedett, minden más egyéb típusú házainak száma pedig csökkent, mindenesetre arra is enged következtetni, hogy a vagyonukból élők nagyobb házaikat értékesítvén, esetleg a vételár egy részéből legalább kisebb házakat igyekeztek megvásárolni.

Néhány számot közlünk arra vonatkozólag is, hogy a különböző magasságú épületek tulajdonában az előljáró négy foglalkozási főcsoport képviselői milyen százalékos arányban vesznek részt.

125. tábla. Néhány foglalkozási főcsoport háztulajdonosainak kezén levő házak száma az összes házak számához viszonyítva 1925-ben és 1927-ben.

Foglalkozási csoport	Földszintes házak	1	2	3	4	5	6—
		e m e l e t e s h á z a k					
A) 1925.							
1. Bányászat, ipar-forgalom	40·08	28·76	25·45	20·95	19·67	21·27	9·30
2. Közszolgálat és szabadfogl.	9·22	11·52	10·07	10·42	8·40	11·19	2·33
3. Vagyonból élők	20·68	24·20	20·82	41·01	36·91	33·33	39·53
4. Jogi személyek	15·13	23·49	33·23	17·12	25·20	26·97	46·51
B) 1927.							
1. Bányászat, ipar-forgalom.....	35·80	38·90	22·01	21·72	15·98	19·07	16·22
2. Közszolgálat és szabadfogl.	10·39	12·13	12·51	11·79	9·40	14·65	5·41
3. Vagyonból élők	21·82	19·53	30·84	36·36	30·45	21·86	14·86
4. Jogi személyek	16·60	18·80	24·1	19·40	33·80	40·5	59·4

Ezek a számok azt mutatják, hogy a *bányászat, ipar-forgalmi foglalkozású háztulajdonosok* 1925-ben általában kisebb és kisebb arányban részesedtek a házak tulajdonában, amint magasabb házakról volt szó. A földszintes házak közül még 40·0%, a hatemeletes házak között már csak 9·3% volt az övék. A sor szabályosságát csupán az ötemeletes házak kiugró arányszáma zavarta meg, de az sem különösebben. 1927-ben a helyzet nem egészen ez. Most már a földszintes házak helyett az egyemeletes házak közül bír tulajdonul legtöbbet a bányászati és iparforgalmi háztulajdonosok tömege és bár a kétemeletes házak között csökkent a szerepük, a magasabb épületek körében, így a háromemeletes és kiváltképen a hatemeletes épületeknél erősen javult.

A közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének földszintes és emeletes házakból egyaránt a hatemeletes házak kivételével, körülbelül 10—12%-nyi részt birtokoltak 1925-ben s tulajdonrészük kivétel nélkül minden épületkategóriában szemmel látható módon emelkedett, leginkább az öt- és hatemeletes épületek terén.

A vagyonukból élő háztulajdonosok szerepének nagy csökkenésére azok a számok világítanak rá, amelyek szerint bár a kétemeletes házak között e háztulajdonos-csoport szerepe erősen fokozódik, viszont a magasabb épületkategóriákban zuhanásszerűen esett le.

Merőben ellentétes fejlődést látunk a *jogi személyeknél, amelyeknek egyre izmosodó háztulajdonát azok a számok világítják meg, amelyek szerint csak a földszintes és az egy- és kétemeletes házak között mérséklődik a jogi személy háztulajdonosok házáinak %-a. De annál inkább emelkedett a magasabb épületek s leginkább az öt- és hatemeletes házak között.*

9. Háztulajdon a házakban található bérlemények száma szerint.

Az 1925. és 1927. évi háztulajdoni statisztika adatainak további érdekes csoportja az a rész, amely arra vonatkozik, hogy a különböző háztulajdonoscsoportok házai *bérleményeik száma szerint* miképpen oszlanak meg.

A csupán egy bérleménnyel rendelkező házak száma 1927-ben emelkedőben volt; most már az összes házaknak megközelítően $\frac{1}{5}$ -része volt ilyen kisebbfajta épület. A napszámosok házai között természetesen ezek a házak voltak — úgy 1925-ben, mint 1927-ben — nagy túlsúlyban. Rajtuk kívül még a közlekedési foglalkozású, valamint az ipar körébe tartozó háztulajdonosok házai között volt nagyobb jelentősége az egybérleményű házaknak s az »egyéb« foglalkozású egyének házai között, melyek közül az egybérleményűek arányszáma az imént említett két foglalkozási csoport házáinak

126. tábla. A házak száma tulajdonosaik foglalkozása és bérleményeik száma szerint 1925-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z a k								Összesen
	1	2—3	4—5	6—10	11—20	21—30	31—50	50-nél több	
	b é r l e m é n y e i								
A) Fizikai személyek.									
a) Abszolút számok.									
I. Őstermelés	180	205	136	158	131	109	76	21	1.016
II. Ipar-forgalom.									
Bányászat	5	7	2	—	4	—	1	1	20
Ipar	840	1.012	535	614	473	255	204	62	3.995
Kereskedelem	304	568	246	310	389	292	209	56	2.374
Közlekedés	252	181	93	103	59	14	6	2	710
Együtt	1.401	1.768	876	1.027	925	561	420	121	7.099
III. Közszolgálat és szabadfogl.	393	572	218	240	272	213	145	71	2.124
IV. Véderő	17	16	12	5	6	3	6	—	65
V. Napszámosok	81	43	21	8	1	—	1	—	155
VI. Vagyonukból élők	377	1.061	662	711	952	824	618	191	5.396
VII. Egyéb foglalkozások	400	463	209	190	156	80	47	12	1.557
b) Jogi személyek	624	695	632	670	665	357	364	212	4.219
Főösszeg	3.473	4.823	2.766	3.009	3.108	2.147	1.677	628	21.631
Fizikai személyek. Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.									
Földbirtokosok	47	103	69	96	106	92	62	17	592
Önálló iparosok	583	706	395	495	422	228	165	57	3.051
Önálló kereskedők	223	402	177	261	325	240	176	45	1.849
Fizikai személyek. b) Százalékok.									
I. Őstermelés	17·72	20·18	13·39	15·55	12·89	10·73	7·48	2·06	100·00
II. Ipar-forgalom.									
Bányászat	25·00	35·00	10·00	—	20·00	—	5·00	5·00	100·00
Ipar	21·03	25·33	13·39	15·37	11·84	6·38	5·11	1·55	100·00
Kereskedelem	12·81	23·93	10·36	13·06	16·39	12·30	8·80	2·35	100·00
Közlekedés	35·49	25·49	13·10	14·51	8·31	1·97	0·85	0·28	100·00
Együtt	19·74	24·91	12·33	14·47	13·02	7·90	5·92	1·71	100·00
III. Közszolgálat és szabadfogl.	18·50	26·93	10·26	11·30	12·81	10·03	6·83	3·34	100·00
IV. Véderő	26·15	24·62	18·46	7·69	9·23	4·62	9·23	—	100·00
V. Napszámosok	52·26	27·74	13·55	5·15	0·65	—	0·65	—	100·00
VI. Vagyonukból élők	6·99	19·66	12·27	13·18	17·64	15·27	11·45	3·54	100·00
VII. Egyéb foglalkozások	25·69	29·74	13·42	12·20	10·02	5·14	3·02	0·77	100·00
B) Jogi személyek	14·79	16·47	14·97	15·88	15·76	8·46	8·63	5·04	100·00
Főösszeg	16·06	22·30	12·79	13·91	14·37	9·93	7·74	2·90	100·00
Fizikai személyek. Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.									
Földbirtokosok	7·94	17·40	11·66	16·22	17·91	15·54	10·47	2·86	100·00
Önálló iparosok	19·11	23·14	12·95	16·22	13·83	7·47	5·41	1·87	100·00
Önálló kereskedők	12·06	21·74	9·57	14·12	17·58	12·98	9·52	2·43	100·00

127. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik foglalkozása és bérleményeik száma szerint 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	H á z a k								Összesen
	1	2-3	4-5	6-10	11-20	21-30	31-50	50-nél több	
	b é r l e m é n y e i								
A) Fizikai személyek.	a) Abszolút számok.								
I. Őstermelés	137	230	141	152	145	126	82	26	1.039
II. Ipar-forgalom.									
Bányászat	6	4	4	1	4	—	3	—	22
Ipar	828	999	496	646	506	224	169	52	3.920
Kereskedelem	410	473	226	342	376	269	198	50	2.344
Közlekedés	216	204	102	108	60	12	9	—	711
Együtt	1.460	1.680	828	1.097	946	505	379	102	6.997
III. Közszolgáltatás és szabadfogl.	491	634	235	274	335	246	169	72	2.456
IV. Véderő	13	16	6	5	5	2	—	2	49
V. Napszámosok	82	35	17	5	1	—	—	—	140
VI. Vagyonukból élők	669	907	584	777	970	689	621	196	5.413
VII. Egyéb foglalkozások	405	459	243	225	139	94	53	10	1.628
B) Jogi személyek	794	747	493	640	653	400	320	247	4.294
Főösszeg	4.051	4.708	2.547	3.175	3.194	2.062	1.624	655	22.016
Fizikai személyek.	Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.								
Földbirtokosok	68	77	58	69	107	97	72	22	570
Önálló iparosok	545	770	408	570	465	208	154	47	3.167
Önálló kereskedők	337	367	186	290	321	232	169	45	1.947
A) Fizikai személyek.	b) Százalékok.								
I. Őstermelés	13·19	22·14	13·57	14·63	13·96	12·13	7·88	2·50	100·00
II. Ipar-forgalom.									
Bányászat	27·27	18·18	18·18	4·55	18·18	—	13·64	—	100·00
Ipar	21·12	25·48	12·65	16·48	12·91	5·71	4·31	1·34	100·00
Kereskedelem	17·49	20·18	9·64	14·59	16·04	11·48	8·45	2·13	100·00
Közlekedés	30·38	28·69	14·35	15·19	8·44	1·69	1·26	—	100·00
Együtt	20·87	24·01	11·83	15·68	13·52	7·22	5·42	1·45	100·00
III. Közszolgáltatás és szabadfogl.	19·99	25·81	9·57	11·16	13·64	10·02	6·88	2·93	100·00
IV. Véderő	26·53	32·66	12·25	10·20	10·20	4·08	—	4·08	100·00
V. Napszámosok	58·57	25·00	12·14	3·58	0·71	—	—	—	100·00
VI. Vagyonukból élők	12·35	16·76	10·79	14·35	17·92	12·73	11·47	3·63	100·00
VII. Egyéb foglalkozások	24·88	28·19	14·93	13·82	8·54	5·77	3·26	0·61	100·00
B) Jogi személyek	18·49	17·40	11·48	14·90	15·20	9·33	7·45	5·75	100·00
Főösszeg	18·40	21·38	11·57	14·42	14·51	9·37	7·38	2·97	100·00
Fizikai személyek.	Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.								
Földbirtokosok	11·93	13·51	10·18	12·11	18·78	17·02	12·62	3·85	100·00
Önálló iparosok	17·21	24·31	12·88	18·00	14·69	6·57	4·86	1·48	100·00
Önálló kereskedők	17·31	18·85	9·55	14·89	16·49	11·92	8·68	2·31	100·00

arány száma közé csúszott. Feltűnően kevés — bár 1927-ben majdnem kétszer akkora, mint 1925-ben — a vagyonukból élők házai között az egy bérleménnyel bíró házak arány száma. 1927-ben is csak minden 8-ik volt e ház-csoportból ilyen. A kereskedők házainál is jobb (alacsonyabb) az arány a fővárosi átlagnál, 1925-ben még kiválóbb. A jogi személyek csupán egy bérleménnyel rendelkező házainak aránya az átlag körül mozgott 1927-ben, két évvel előbb jóval kisebb volt.

A 2—3 bérleménnyel rendelkező házak valamivel több, mint $\frac{1}{5}$ -részét tették Budapest házainak úgy 1925-ben, mint 1927-ben, az utóbbi évben valamivel kisebb részt. Felette nagy volt 1927-ben az ilyen házak aránya a véderő kötelékébe tartozó háztulajdonosoknál, — jóval nagyobb, mint 1925-ben. Nem sokkal kisebb e házak arány száma a közlekedési foglalkozású és az »egyéb« foglalkozású háztulajdonosok házai között sem. A közlekedés körébe tartozó háztulajdonosok házai közül az egybérleményű házak arány száma 1927-re erősen hanyatlott s ezzel szemben a 2—3 bérleményű házak ugrottak előbbre. Elég magas a 2—3 bérleményű házak arány száma az iparos háztulajdonosok házai között is, viszont a minimumot a vagyonukból élő és a jogi személy háztulajdonosok mutatják, noha ezeknél sem bukott különösebben az átlag alá a kérdéses arány szám. A 4—5 bérleménnyel bíró házak 1927-ben a főváros egészében háttérbe szorultak; előbb sem volt szerepük különösebb. Magasabb arány számokat a bányászattal, továbbá az iparral, az őstermeléssel, a közlekedéssel és a napszámos-sággal foglalkozó, valamint az »egyéb« foglalkozású és végül a véderő kötelékébe tartozó háztulajdonosok háztulajdona mutat, mindezeknél azonban jobbra csak azért, mert ezzel a bányászatot kivéve, körülbelül *el is értünk addig a határig, amelyen alul az egyes foglalkozási csoport háztulajdonosainak, házainak többsége összpontosul.* Kicsiny volt a 4—5 bérleményű házak arány száma a kereskedők, valamint a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének házainak blokk-jában, a vagyonukból élők és a jogi személyek házainak arány száma is az átlag alatt jár.

A 6—10 bérleményű házak már a nagyobbak közé számítanak budapesti fogalmak szerint s ezeknek arány száma felülmulván a 4—5 bérleményű házak arány számát, fokozott figyelemmel kell azt megvizsgálnunk, hogy mely foglalkozási csoportok képviselői azok, amelyeknek házai között az efajta házak is sűrűbben fordulnak elő. Elsőnek még mindig az iparosság házait kell említenünk, de alig van mögötte a közlekedéssel foglalkozók házainak %-a. A kereskedők, a jogi személyek, sőt az őstermeléssel foglalkozók házainak megoszlása is azt mutatja, hogy a főváros átlagánál nagyobb arányban képviselvék itt a 6—10 bérleményű házak. Annál kisebb a házak arány száma a napszámosok házai között — közöttük már csak ritka kivétel egy-két ekkora ház — s a bányászati foglalkozások háztulajdonosainál, ahol azonban a felső kategóriákban is szép számmal találkozunk nagyobb házakkal.

A 11—20 bérleményű házak arányszáma valamivel nagyobb volt mind a két észlelés idején, mint a 6—10 bérleményűeké. A bányászaton kívül itt kiváltképen a vagyonukból élő háztulajdonosok kedvező helyzetét kell kiemelniünk. A kereskedők és a jogi személyek házainak megoszlása is jobb arányokat mutat a főváros átlagánál. Az őstermelés körébe tartozó háztulajdonosok házainak megoszlása itt még mindig hajszál híján az átlagot elérő arányokat mutat. A fontosabb foglalkozások közül azonban az iparos s még inkább a véderőhöz és a közlekedéshez tartozók háztulajdonában már elyengül e nagy házak arányszámának ereje.

A 21—30 bérleményű házak aránya épen az alábbiaknál már jóval kisebb a főváros átlagánál, viszont azt jóval felülmúlja, bár időközben csökkent a vagyonukból élők e házainak aránya. Csökkent, mert az 1925. évi 824 ház helyett 1927-ben csupán 689 21—30 bérleményű házat tartottak tulajdonukban e háztulajdonosok. Elég magas volt a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének házai között e már nagyobb épületek arányszáma s még magasabb — és emelkedő — az őstermelő háztulajdonosok házai között.

Még kisebb a 31—50 bérleményű házak jelentősége Budapest házainak statisztikájában, noha a vagyonukból élő háztulajdonosok e házaik számát némileg szaporítani is tudták, akár csak az őstermelők is. A bányászatnál mutatkozó még erősebb fejlődést figyelmen kívül hagyjuk a kis számok miatt. Viszont a kereskedelmet űzőknek házai között valamivel csökkent a 31—50 bérleményű házak arányszáma, noha még mindig az átlag felett maradt, *azaz a kereskedők kezében több olyan nagy ház állott, mintsem a fővárosban kialakult eloszlás szerint várhattuk volna.* Az átlagot már csak alig-alig haladta túl a jogi személyek e házainak aránya, számuk is 364-ről 320-ra csökkent. Igaz, *hogy a jogi személyek e vesztesége rekompenzálódott azzal az előretöréssel, amelyet épen az 50-nél több bérleménnyel bíró házak tekintetében végeztek.* A jogi személyek tulajdonában álló e házak száma két év alatt 212-ről 247-re emelkedett. Ilyenformán a végső átlagot majdnem kétszer meghaladja a jogi személyek 50-nél több bérleménnyel bíró házainak arányszáma. Valamelyes emelkedést a vagyonukból élők házainál, sőt a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének házainál is észlelhettünk 1927-re. Ez utóbbiak házairól általában le kell szögeznünk a tényt, hogy bár pl. a 6—10 bérleményű házaik száma csökkent, minden egyes magasabb épületkategóriában annál inkább emelkedett azután tulajdonuk nagysága.

10. A saját házukban lakó háztulajdonosok.

Rendelkezésre álló anyagunk tanulságos része azok az adatok, melyek arra vonatkoznak, hogy a *saját házában* a háztulajdonosoknak mely része lakik.

128. tábla. A saját házukban lakó háztulajdonosok házainak magassága és bérletmennyelk száma 1925-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai		A saját házukban lakó háztulajdonosok házai közül														Összesen
		földszintes			4 és több		meglévő mélküli	b é r l e m é n n y e l b í r								
		1	2	3												
				1	2-3	4-5		6-10	11-20	21-30	31-50					
A) Fizikai személyek.		a) Abszolút számok.														
I. Őstermelés		352	67	59	63	22	—	148	130	86	91	63	32	11	2	563
II. Ipar-forgalom.																
Bányászat		8	4	—	1	—	—	8	1	—	—	2	—	1	1	13
Ipar		1.593	302	120	115	40	2	559	617	321	352	185	72	57	9	2.172
Kereskedelem		519	209	114	135	59	—	145	269	139	159	159	96	57	12	1.036
Közlekedés		500	32	13	6	4	—	201	144	78	81	36	10	4	1	555
Együtt		2.620	547	247	257	103	2	913	1.031	538	592	382	178	119	23	3.776
III. Közfoglalat és szabad fogl. .		531	235	89	103	42	—	218	318	121	116	114	66	39	8	1.000
IV. Véderő		24	10	4	3	—	—	12	13	6	2	4	2	2	—	41
V. Napszámosok		149	—	1	—	—	—	80	39	21	8	1	—	1	—	150
VI. Vagyonukból élők		1.529	489	294	448	178	—	314	604	392	523	510	356	201	38	2.938
VII. Egyéb foglalkozások		820	214	74	78	23	—	309	392	176	152	100	48	26	6	1.209
B) Jogi személyek		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Főösszeg		6.025	1.562	768	952	368	2	1.994	2.527	1.340	1.484	1.174	682	399	77	9.677

Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.

Fizikai személyek.

Földbirtokosok	58	59	51	50	21	—	28	48	36	42	48	27	8	2	239
Önálló iparosok	1.044	229	101	100	25	2	330	406	223	269	168	63	34	8	1.501
Önálló kereskedők	399	128	73	105	44	—	96	167	99	131	124	76	45	11	749

128. tábla. A saját házukban lakó háztulajdonosok házainak magassága és bérlemények száma 1925-ben. (Vége.)

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai		A saját házukban lakó háztulajdonosok házainak közüli											50-nél több		
		földszintes				4 és több				megelőltés nélküli					
		1	2	3	3	1	2-3	4-5	6-10	11-20	21-30	31-50			
		emeletes				b é r l e m é n n y e l b í r									
		b) Százalékok.													
A) Fizikai személyek.		62.52	11.90	10.48	11.19	3.91	—	26.28	23.09	15.28	16.16	11.19	5.68	1.95	0.37
I. Östermelés.....															
II. Ipar-forgalom.															
Bányászat.....		61.54	30.77	—	7.69	—	—	61.54	7.69	—	—	15.39	—	7.69	7.69
Ipar.....		73.34	13.90	5.52	5.29	1.86	0.09	25.74	28.41	14.78	16.21	8.52	3.31	2.62	0.41
Kereskedelem.....		50.10	20.17	11.00	13.04	5.69	—	14.00	25.95	13.42	15.35	15.35	9.27	5.50	1.16
Közlekedés.....		90.09	5.77	2.34	1.08	0.72	—	36.22	25.95	14.05	14.59	6.49	1.80	0.72	0.18
Együtt.....		69.39	14.48	6.54	6.81	2.73	0.05	24.18	27.31	14.25	15.68	10.12	4.71	3.14	0.61
III. Köszolgáltat és szabad fogl. .		53.10	23.50	8.90	10.30	4.20	—	21.80	31.80	12.10	11.60	11.40	6.60	3.90	0.80
IV. Véderő.....		58.54	24.39	9.75	7.32	—	—	29.27	31.71	14.63	4.88	9.75	4.88	4.88	—
V. Napszámosok.....		99.33	—	0.67	—	—	—	53.33	26.00	14.00	5.33	0.67	—	0.67	—
VI. Vagyongukból élők.....		52.04	16.64	10.00	15.25	6.07	—	10.68	20.56	13.34	17.80	17.36	12.11	6.86	1.29
VII. Egyéb foglalkozások.....		67.83	17.70	6.12	6.45	1.90	—	25.56	32.42	14.55	12.57	8.27	3.97	2.15	0.51
B) Jogi személyek.....		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fősszeg.....		62.26	16.14	7.94	9.84	3.80	0.02	20.61	26.12	13.85	15.34	12.13	7.05	4.12	0.78
Fizikai személyek.		Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.													
Földbirtokosok.....		24.27	24.69	21.34	20.92	8.78	—	11.72	20.08	15.06	17.57	20.08	11.30	3.35	0.84
Önálló iparosok.....		69.55	15.26	6.73	6.66	1.67	0.13	21.98	27.04	14.86	17.92	11.19	4.20	2.27	0.54
Önálló kereskedők.....		53.27	17.09	9.75	14.02	5.87	—	12.82	22.30	13.22	17.49	16.56	10.15	6.01	1.45

129. tábla. A saját házukban lakó háztulajdonosok házainak magassága és a bérlemények száma szerint való megoszlása 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	A saját házukban lakó háztulajdonosok házai közül														
	földszintes		emeletes			4 és több	megjelölés nélküli	bérleménnyel bíró							összesen
	1	2	3	1	2-3			4-5	6-10	11-20	21-30	31-50	50-nél több		
A) Abszolút számok.															
I. Őstermelés	335	59	51	54	14	—	88	148	92	83	54	30	16	2	513
II. Ipar-forgalom.															
Bányászat	10	1	—	—	—	—	4	2	4	—	1	—	—	—	11
Ipar	1.654	259	109	87	31	—	468	634	329	359	233	70	39	8	2.140
Kereskedelem	529	157	83	108	42	—	131	239	120	162	138	74	45	10	919
Közlekedés	518	27	13	5	—	—	177	173	82	77	45	6	3	—	563
Együtt	2.711	444	205	200	73	—	780	1.048	535	598	417	150	87	18	3.633
III. Közfizgálat és szab. foglalk.															
IV. Véderő	682	228	100	122	84	—	295	402	126	130	134	79	42	8	1.216
V. Napszamosok	21	8	2	3	—	—	10	13	4	3	3	1	—	—	34
VI. Vagyonukból élők	1.127	391	287	402	151	—	73	35	15	5	1	—	—	—	129
VII. Egyéb foglalkozások	794	193	71	61	16	—	264	388	289	412	441	305	218	41	2.358
							319	378	158	131	85	43	20	1	1.135
B) Jogi személyek	537	236	199	188	110	—	214	206	124	180	232	141	106	67	1.270
Fősszeg	6.335	1.560	915	1.030	448	—	2.043	2.618	1.343	1.542	1.367	749	489	137	10.288

Egyes foglalkozási csoportok vagy ágak részletezése.

Fizikai személyek.															
Földbirtokosok	61	50	42	40	12	—	39	38	29	30	30	24	13	2	205
Önálló iparosok	1.140	215	96	80	27	—	227	437	263	310	213	66	35	7	1.558
Önálló kereskedők	421	101	61	91	37	—	79	169	95	138	115	65	40	10	711

Ezek az adatok — mint látszik — kétfelé tagolódnak. A saját házukban lakó háztulajdonosokat egyfelől házaik magassága, másfelől azok bérleményeinek száma szerint csoportosítják. Köztük az első pillantásra is sok érdekes adat. Minthogy azonban tanulmányunknak alábbiakban még néhány fontos más kérdéssel kell foglalkoznia, az olvasóra bízuk táblázataink áttanulmányozását.

b) A háztulajdonosok foglalkozási demografiája 1927-ről.

Végtelenül érdekes és teljesen újszerű a székesfőváros háztulajdoni statisztikájának az a része, amely a háztulajdonosok úgynevezett *foglalkozási demografiáját* nyújtja, azaz a háztulajdonosok foglalkozását összeveti azok anyanyelvével, vallásával és honosságával.

(a) A háztulajdonosok anyanyelve.

Induljunk ki az alábbi számokból, amelyek a háztulajdonosokat *anyanyelv*, illetőleg foglalkozás szerint csoportosítják 1927-ben. (L. 318. o.)

Talán mondanunk sem kell, hogy itt csupán az úgynevezett fizikai személy-háztulajdonosokról lehet szó, minthogy ezeknek tudjuk az anyanyelvét megállapítani. Az az arányszám, mely szerint a budapesti háztulajdonosok nem egész 90%-a volt magyar anyanyelvű, azt mutatja, hogy bár a székesfőváros magyarosodása 1910 óta is elég gyors ütemben haladt előre, minek folytán 1927-ben már 93·4% volt a magyar anyanyelvű lakossága, *ezt az ütemet nem tudta követni a háztulajdonosok sorában is a magyar nyelvű elem térfoglalása. 3·0% különbség van t. i. a táblázatunkban közölt szám és a magyarság népességi arányszáma között* s ha esetleg fel is tehetjük azt, hogy az ismeretlen anyanyelvűnek vett háztulajdonosok 2·1%-nyi tömegében magyar elem szintén meghúzódik, épen olyan valószínűen, sőt több valószínűséggel következtethetünk arra, hogy ezek az ismeretlen anyanyelvű háztulajdonosok nem magyar anyanyelvűek és nagyobbára a nem magyar anyanyelvű csoportok között lennének elhelyezendők.

A magyar elemnél mindenesetre sokkal kiválóbban áll a németajkú lakosság, amely, bár a népességben mindössze 4·1% a részesedése, a budapesti háztulajdonosok között 7·0% arányban fordul elő. Ez alighanem azoknak az időknek a maradványa, amikor még Budapest sokkal inkább volt kevert németajkú lakossággal. Még 1910-ben is, nem is szólva a korábbi idők sokkal erősebb arányszámairól, 14·0% volt a székesfőváros népességéből németajkú. Nyilvánvaló, hogy az az elem, amely házzal is bírt, amely tehát a vagyonosabb elem közé volt számítandó, inkább tudta vagyonán keresztül németiségét is megtartani, mint az az elem, amely kereseti munkával kereste meg kenyerét és ilyenformán szinte észrevétlenül asszimilálódott.

130. tábla. A háztulajdonosok megoszlása anyanyelv szerint 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	Magyar	Német	Tót	Oláh	Szerb	Cseh	Egyéb	Ismeretlen	Összesen
a) Abszolút számok.									
I. Őstermelés	775	89	2	1	—	—	20	2	889
II. Ipar-forgalom.									
1. Bányászat	14	2	1	—	—	—	1	2	20
2. Ipar	3.022	294	23	—	—	21	33	87	3.480
3. Kereskedelem	1.958	87	6	1	3	—	17	51	2.123
4. Közlekedés	635	32	3	1	—	1	6	4	682
Együtt	5.629	415	33	2	3	22	57	144	6.305
III. Közszolgálat és szab. fogl...	2.176	61	3	—	3	2	15	17	2.277
IV. Véderő	44	4	—	—	—	—	—	—	48
V. Napszámosok	100	36	—	1	1	—	2	—	140
VI. Vagyonukból élők	4.402	450	7	—	4	14	34	167	5.078
VII. Egyéb foglalkozások	1.444	84	3	3	1	—	9	5	1.549
Összesen	14.570	1.139	48	7	12	38	137	335	16.286
b) Százalékok.									
I. Őstermelés	87·2	10·0	0·2	0·1	—	—	2·3	0·2	100·0
II. Ipar-forgalom.									
1. Bányászat	70·0	10·0	5·0	—	—	—	5·0	10·0	100·0
2. Ipar	86·8	8·4	0·7	—	—	0·6	1·0	2·5	100·0
3. Kereskedelem	92·2	4·1	0·3	—	0·2	—	0·8	2·4	100·0
4. Közlekedés	93·1	4·7	0·5	0·1	—	0·1	0·9	0·6	100·0
Együtt	89·3	6·6	0·5	—	0·0	0·4	0·9	2·3	100·0
III. Közszolgálat és szab. fogl...	95·6	2·7	0·1	—	0·1	0·1	0·7	0·7	100·0
IV. Véderő	91·7	8·3	—	—	—	—	—	—	100·0
V. Napszámosok	71·4	25·7	—	0·7	0·7	—	1·5	—	100·0
VI. Vagyonukból élők	86·7	8·8	0·1	—	0·1	0·3	0·7	3·3	100·0
VII. Egyéb foglalkozások	93·2	5·4	0·2	0·2	0·1	—	0·6	0·3	100·0
Összesen	89·4	7·0	0·3	0·1	0·1	0·2	0·8	2·1	100·0

A tót anyanyelvű háztulajdonosok arányszáma $\frac{1}{3}$ -része csupán a népességi arányuknak (9·9%). Az oláhajkúak, akiknek tulajdonában 7 ház állott 1927-ben, a szerbek, akik közül 12-en voltak Budapesten háztulajdonosok és kiváltképpen a csehek, akik közül 38-nak volt Budapesten háztulajdona, — viszonylag — a tótoknál erősebben kerültek be a budapesti háztulajdonosok sorai közé. Nem szabad azonban arról megfeledkeznünk, hogy az utóbbiak között külföldi állampolgárokkal is sűrűbben találkozhatunk, mint pl. akár a tót, akár a német háztulajdonosok között. Némileg meglepő az, hogy az őstermeléssel foglalkozó háztulajdonosok között aránylag az átlagnál kisebb százalékban vannak képviselve a magyarajkúak s viszont a németek arányszáma 10·0%-ra emelkedik, majdnem kétszerese a népességi aránynak. Még kisebb a bányászati foglalkozású háztulajdonosok között a magyarság arányszáma. Itt nem csupán a német, hanem az egyéb háztulajdonosok száma is számottevő, — alapjában azonban itt csupán pár házról van szó. Annál fontosabb az a tanulság, hogy az ipari foglalkozású háztulajdonosok között is csak a háztulajdonosoknak 86·8%-a volt magyar. Ez a tanulság mintha megcáfolná azt a szerte hirdetett tételt, hogy az ipar a legelsőrendű eszköz arra, hogy annak segítségével a városok lakosságából az államalkotó elem felszívja az egyébajkú lakosságot. (Igaz, hogy ezt főleg a nagyiparra mondják s annak munkásságára. A budapesti iparos háztulajdonosok azonban tudvalevőleg leginkább a kisiparosság köréből kerülnek ki.) Sokkalta inkább áll az említett tulajdonság a kereskedelemre és a közlekedésre, amelyekben egyformán lényegesen 90% felett áll a magyarok arányszáma s ilyképpen itt a német elem erősen háttérbe szorul, noha a közlekedésnél a tót — s mindkét foglalkozási főcsoportnál pedig az egyéb — elem szintén elég nagy arányszámot mutat.

A magyarság igazi túlsúlya azonban a közszolgálati és szabadfoglalkozású háztulajdonosoknál mutatkozik: 4·4% híján 100%-uk magyar anyanyelvű s közöttük a németajkúak is jóval kevesebben vannak, semmint arra a népesség arányszáma szerint következtetni lehetne. A múlt viszonyait ismerve, nem kell csodálkozni azon, hogy a véderő kötelékébe tartozott vagy tartozó háztulajdonosok sorában 8·3%-nyi németajkú háztulajdonos áll szemben a többi magyarral.

Egyikét a legkisebb arányszámoknak látjuk a magyarság javára érvényesülni a *napszamosoknál*, alig több, mint 70%-uk vallotta magát (háztulajdonosként) magyarnak. *Közöttük meglepően nagy a németajkú háztulajdonosok száma (több mint $\frac{1}{4}$ rész), amit a német szorgalom egyik ékes példájaképpen van jogunk felhozni.*

A vagyonukból élő háztulajdonosok sorában szintén a fővárosi átlagnál kisebb arányszámban helyezkednek el a magyarok, viszont a németek nagyobb arányban. E német háztulajdonosok arányszáma több, mint kétszer akkora, mint a népességi arányszám szerint várhatnók. Meglepően nagy azonban a vagyonukból élő háztulajdonosok sorában az ismeretlen anyanyelvű háztulajdonosok száma is; ez valószínűleg azzal függ össze, hogy az elszakított

részeken, vagy a külföldön tartózkodó háztulajdonosoknál nem volt mód az anyanyelvet megállapítani. Az »egyéb« foglalkozások üzöi között végül a magyar elem ismét döntő túlsúlyra kerül, százaléka csaknem akkora, mint amekkora a magyarság százaléka a főváros egész népességében.

β) A háztulajdonosok honossága.

A háztulajdonosok honosság szerint való tagozódása azt mutatja, hogy a magyar honos budapesti háztulajdonosok jóval nagyobb számbeli erőt képviselnek, mint a magyar ajkiúk.

131. tábla. A háztulajdonosok megoszlása honosság szerint 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	Magyar	Oszták	Cseh	Jugoszláv	Német	Egyéb	Ismeretlen	Összesen
a) Abszolút számok.								
I. Östermelés	813	—	25	14	—	35	2	889
II. Ipar-forgalom.								
1. Bányászat	16	—	1	—	—	1	2	20
2. Ipar	3.252	28	44	8	15	46	87	3.480
3. Kereskedelem	1.999	11	24	8	2	29	50	2.123
4. Közlekedés	663	—	2	—	1	7	9	682
Együtt	5.930	39	71	16	18	83	148	6.305
III. Közszolgálat és szabad fogl.	2.180	12	31	9	9	13	23	2.277
IV. Véderő	48	—	—	—	—	—	—	48
V. Napszámosok	135	—	2	1	—	1	1	140
VI. Vagyonukból élők	4.702	29	67	16	12	79	173	5.078
VII. Egyéb foglalkozások	1.528	1	6	2	—	7	5	1.549
Összesen ...	15.336	81	202	58	39	218	352	16.286
b) Százalékok.								
I. Östermelés	91·5	—	2·8	1·6	—	3·9	0·2	100·0
II. Ipar-forgalom.								
1. Bányászat	80·0	—	5·0	—	—	5·0	10·0	100·0
2. Ipar	93·5	0·8	1·3	0·2	0·4	1·3	2·5	100·0
3. Kereskedelem	94·1	0·5	1·1	0·4	0·1	1·4	2·4	100·0
4. Közlekedés	97·2	—	0·3	—	0·2	1·0	1·3	—
Együtt	94·0	0·6	1·1	0·3	0·3	1·3	2·4	100·0
III. Közszolgálat és szabad fogl.	95·7	0·5	1·4	0·4	0·4	0·6	1·0	100·0
IV. Véderő	100·0	—	—	—	—	—	—	100·0
V. Napszámosok	96·4	—	1·5	0·7	—	0·7	0·7	100·0
VI. Vagyonukból élők	92·6	0·6	1·3	0·3	0·2	1·6	3·4	100·0
VII. Egyéb foglalkozások	98·6	0·1	0·4	0·1	—	0·5	0·3	100·0
Összesen ...	94·1	0·5	1·3	0·4	0·2	1·3	2·2	100·0

A magyar háztulajdonosokon kívül elég jelentékeny számban fordulnak elő azonban cseh, osztrák, jugoszláv, sőt német honosságú háztulajdonosok is, sőt nagyon valószínű, hogy annak a 352 háztulajdonosnak, akinél a felvétel nem tudta megállapítani a honosságot, jelentékeny része ezekben az utóbbi államokban honos.

Amint az egyes foglalkozási főcsoportokon belül vizsgáljuk a honosság adatait, azonnal kitűnik az, hogy *kivételesen minden egyes főcsoportban nagyobb — még pedig rendszerint jóval nagyobb — a magyar honos háztulajdonosok arányszáma, mint a magyarajkúaké.* És csupán a bányászat az, amelynek háztulajdonosai között még így is csupán 80% a magyar elem képviselője.

Az őstermelésben magyarokon kívül cseh és jugoszláv; az iparban osztrák és jugoszláv; a kereskedelmi foglalkozású háztulajdonosok között cseh és osztrák honosokat találunk figyelemreméltóbb számban, a közlekedési foglalkozások körébe tartozó háztulajdonosok közül azonban ezek csaknem teljesen hiányoznak. *Valójában nagyobb számban csupán a vagyonukból élő háztulajdonosok között találunk idegen honosokat. Rájuk kívül még a közszolgálati és szabadfoglalkozású háztulajdonosok azok, akik között különösen a cseh honosságúak elég szép számmal találtattak.* Nem a Felvidéken maradt ügyvédeinkről, mérnökeinkről, orvosainkról van-e szó?

γ) A Budapesten kívül lakó háztulajdonosok anyanyelve.

Az 1927. évi háztulajdoni statisztika kimutatta azt is, hogy a különböző foglalkozású és honosságú háztulajdonosok közül mennyien laktak Budapesten kívül.

132. tábla. A Budapesten kívül lakó háztulajdonosok 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	magyar	B u d a p e s t e n i d e g e n a n y a n y e l v ű e k	k í v ű l l a k ó i s m e r e t l e n	összesen
a) Abszolút számok.				
I. Őstermelés	161	43	5	209
II. Ipar-forgalom.				
1. Bányászat	2	2	1	5
2. Ipar	99	73	9	181
3. Kereskedelem	67	40	14	121
4. Közlekedés	6	2	1	9
Együtt	174	117	25	316
III. Közszolgálat és szabad fogl.	115	54	1	170
IV. Véderő	4	—	—	4
V. Napszámosok	2	1	1	4
VI. Vagyonukból élők	202	93	24	319
VII. Egyéb foglalkozások	30	16	10	56
Összesen	688	324	66	1.078
b) Százalékok.				
I. Őstermelés	18.1	4.8	0.6	23.5
II. Ipar-forgalom.				
1. Bányászat	10.0	10.0	5.0	25.0
2. Ipar	2.8	2.1	0.3	5.2
3. Kereskedelem	3.2	1.9	0.6	5.7
4. Közlekedés	0.9	0.3	0.1	1.3
Együtt	2.8	1.9	0.4	5.1
III. Közszolgálat és szabad fogl.	5.1	2.4	—	7.5
IV. Véderő	8.3	—	—	8.3
V. Napszámosok	1.5	0.7	0.7	2.9
VI. Vagyonukból élők	4.8	1.8	0.5	7.1
VII. Egyéb foglalkozások	1.9	1.0	0.7	3.6
Összesen	4.2	2.0	0.4	6.6

A végső arányszám (6·6%) nem magas s arra vall, hogy a budapesti háztulajdonosok legnagyobb része magában a székesfővárosban lakik. *Aránylag nagyobbfokú abszентizmust csupán az őstermelő, valamint a bányászati foglalkozású háztulajdonosok sorában tudunk megfigyelni.* De fel kell a figyelmet hívni arra, hogy a vagyonukból élő, valamint a közszolgálati és szabadfoglalkozású háztulajdonosok köréből is jelentékeny számú olyan háztulajdonossal találkozunk, akik nem a főváros lakói.

δ) *A házak megoszlása a háztulajdonosok anyanyelve és honossága szerint.*

A most vázolt gondolatmenetünket kiegészítik azok a számok, amelyeket a különböző foglalkozású, anyanyelvű és honosságú háztulajdonosok *házainak* megoszlásáról közlünk. Íme ezek a számok:

133. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik honossága szerint 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	A háztulajdonosok honossága szerint							Összesen
	magyar	osztrák	cseh	jugoszláv	német	egyéb	ismeretlen	
a) Abszolút számok.								
I. Őstermelés	954	—	25	16	—	42	2	1.039
II. Ipar-forgalom.								
1. Bányászat	18	—	1	—	—	1	2	22
2. Ipar	3.655	35	46	8	16	48	112	3.920
3. Kereskedelem	2.214	11	25	8	2	31	53	2.344
4. Közlekedés	692	—	2	—	1	7	9	711
Együtt	6.579	46	74	16	19	87	176	6.997
III. Közszolgálat és szabad fogl.	2.344	15	34	10	9	19	25	2.456
IV. Véderő	49	—	—	—	—	—	—	49
V. Napszámosok	135	—	2	1	—	1	1	140
VI. Vagyonukból élők	5.009	39	72	18	13	81	181	5.413
VII. Egyéb foglalkozások	1.604	1	7	2	4	3	7	1.628
Összesen ...	16.674	101	214	63	45	233	392	17.722
b) Százalék.								
I. Őstermelés	91·8	—	2·4	1·5	—	4·1	0·2	100·0
II. Ipar-forgalom.								
1. Bányászat	81·9	—	4·5	—	—	4·5	9·1	100·0
2. Ipar	93·2	0·9	1·2	0·2	0·4	1·2	2·9	100·0
3. Kereskedelem	94·4	0·5	1·1	0·3	0·1	1·3	2·3	100·0
4. Közlekedés	97·3	—	0·3	—	0·1	1·0	1·3	100·0
Együtt	94·0	0·7	1·1	0·2	0·3	1·2	2·5	100·0
III. Közszolgálat és szabad fogl.	95·4	0·6	1·4	0·4	0·4	0·8	1·0	100·0
IV. Véderő	100·0	—	—	—	—	—	—	100·0
V. Napszámosok	96·4	—	1·5	0·7	—	0·7	0·7	100·0
VI. Vagyonukból élők	92·5	0·7	1·3	0·3	0·3	1·5	3·4	100·0
VII. Egyéb foglalkozások	98·5	0·1	0·4	0·1	0·3	0·2	0·4	100·0
Összesen ...	94·1	0·5	1·2	0·4	0·3	1·3	2·2	100·0

134. tábla. A házak megoszlása tulajdonosaik anyanyelve szerint 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	A tulajdonos anyanyelve szerint							Összesen
	magyar	német	tót	oláh	szerb	cseh	egyéb	ismertelen
I. Östermelés	913	101	2	1	—	—	20	2
II. Ipar-forgalom.	16	2	1	—	—	—	1	2
1. Bányászat	3 411	318	24	—	—	24	36	107
2. Ipar	2 166	96	7	1	3	—	17	54
3. Kereskedelem	664	32	3	1	—	1	6	4
4. Közlekedés								
Együtt	6 257	448	35	2	3	25	60	167
III. Közfoglalkozás és szabadfoglalkozás.	2 347	64	6	—	3	2	12	22
IV. Véderő	45	4	—	—	—	—	—	—
V. Napszámosok	100	36	—	1	1	—	2	—
VI. Vagyongukból élők	4 656	514	7	—	5	18	38	175
VII. Egyéb foglalkozások	1 519	86	3	3	1	—	9	7
Összesen	15 837	1 253	53	7	13	45	141	373
a) Abszolút számok.								
I. Östermelés	87·9	9·7	0·2	0·1	—	—	1·9	0·2
II. Ipar-forgalom.								
1. Bányászat	72·7	9·1	4·6	—	—	—	4·5	9·1
2. Ipar	87·0	8·1	0·6	—	—	0·6	0·9	2·8
3. Kereskedelem	92·4	4·2	0·3	0·0	0·1	—	0·7	2·3
4. Közlekedés	93·4	4·5	0·4	0·1	—	0·1	0·9	0·6
Együtt	89·4	6·4	0·5	0·0	0·0	0·4	0·9	2·4
III. Közfoglalkozás és szabadfoglalkozás.	95·6	2·6	0·2	—	0·1	0·1	0·5	0·9
IV. Véderő	91·8	8·2	—	—	—	—	—	—
V. Napszámosok	71·4	25·7	—	0·7	0·7	—	1·5	—
VI. Vagyongukból élők	86·0	9·6	0·1	—	0·1	0·3	0·7	3·2
VII. Egyéb foglalkozások	93·3	5·3	0·2	0·2	0·1	—	0·5	0·4
Összesen	89·3	7·1	0·3	0·0	0·1	0·3	0·8	2·1
b) Százalékok.								
I. Östermelés								100·0
II. Ipar-forgalom.								
1. Bányászat								100·0
2. Ipar								100·0
3. Kereskedelem								100·0
4. Közlekedés								100·0
Együtt								100·0
III. Közfoglalkozás és szabadfoglalkozás.								100·0
IV. Véderő								100·0
V. Napszámosok								100·0
VI. Vagyongukból élők								100·0
VII. Egyéb foglalkozások								100·0
Összesen								100·0

135. tábla. A Budapesten kívül lakók háza 1927-ben.

A háztulajdonosok foglalkozási csoportjai és ágai	magyar	Budapesten kívül lakó idegen anyanyelvűek	ismeretlen	összesen
a) Abszolút számok.				
I. Őstermelés	179	50	5	234
II. Ipar-forgalom.				
1. Bányászat	2	2	1	5
2. Ipar	104	85	14	203
3. Kereskedelem	73	41	14	128
4. Közlekedés	5	2	1	8
Együtt	184	130	30	344
III. Közszolgálat és szabadfogl.	117	60	1	178
IV. Véderő	4	—	—	4
V. Napszámosok	2	1	1	4
VI. Vagyonukból élők	211	99	24	334
VII. Egyéb foglalkozások	31	16	10	57
Összesen	728	356	71	1.155
b) Százalékok.				
I. Őstermelés	17·2	4·8	0·5	22·5
II. Ipar-forgalom.				
1. Bányászat	9·1	9·1	4·5	22·7
2. Ipar	2·6	2·2	0·4	5·2
3. Kereskedelem	3·1	1·8	0·6	5·5
4. Közlekedés	0·7	0·3	0·1	1·1
Együtt	2·6	1·9	0·4	4·9
III. Közszolgálat és szabadfogl.	4·8	2·4	—	7·2
IV. Véderő	8·2	—	—	8·2
V. Napszámosok	1·5	0·7	0·7	2·9
VI. Vagyonukból élők	3·9	1·8	0·4	6·1
VII. Egyéb foglalkozások	1·9	1·0	0·6	3·5
Összesen	4·1	2·0	0·4	6·5

A három táblázat adataihoz bővebb kommentárt ezúttal sem fűzünk. Tanulások nagyjában megegyeznek azokkal, amelyeket fentebb a háztulajdonosoknál kifejtettünk.

ε) A háztulajdonosok vallása.

A budapesti háztulajdonosok foglalkozásának és vallásának az összefüggését valamivel bővebb alapon tárgyaljuk, noha kiindulásunk alapja ugyanolyan módszerrel készült tábla leendő, amelynek mását az anyanyelv-nél fentebb adtuk:

136. tábla. A háztulajdonosok foglalkozása és vallása, összevetve a tulajdonukban levő házak számával 1927-ben.

A háztulajdonos foglalkozása	Összesen	Róm. kath.	Gör. kath.	Gör. kel.	Ág. ev.	Reform.	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Ismeretlen
a) Abszolút számok.										
I. Őstermelés	889	583	9	17	40	105	1	123	2	9
II. Ipar-forgalom.										
Bányászat	20	7	—	—	2	3	—	6	—	2
Ipar	3.480	1.930	—	7	221	298	2	888	9	113
Kereskedelem	2.123	625	4	13	67	108	4	1.218	8	76
Közlekedés	682	392	7	2	31	95	—	141	—	14
Együtt	6.305	2.954	23	22	321	504	6	2.253	17	205
III. Közfoglalkozás										
IV. Véderő	2.277	1.217	11	8	177	270	5	528	8	53
V. Napszámosok	48	31	—	—	5	8	1	—	—	3
VI. Vagyonukból élők	140	113	3	1	3	17	—	1	1	1
VII. Egyéb foglalkozások	5.078	2.573	22	9	257	338	5	1.658	16	200
Összesen	1.549	967	10	7	122	206	6	213	2	16
Összesen	16.286	8.438	78	64	925	1.448	24	4.776	46	487
b) Százalékok.										
I. Őstermelés	100-0	65-6	1-0	1-9	4-5	11-8	0-1	13-9	0-2	1-0
II. Ipar-forgalom.										
Bányászat	100-0	35-0	—	—	10-0	15-0	—	30-0	—	10-0
Ipar	100-0	55-4	0-3	0-2	6-4	8-6	0-1	25-5	0-3	3-2
Kereskedelem	100-0	29-4	0-2	0-6	3-2	5-1	0-2	57-3	0-4	3-6
Közlekedés	100-0	57-5	1-0	0-3	4-6	13-9	—	20-7	—	2-0
Együtt	100-0	46-8	0-4	0-3	5-1	8-0	0-1	35-7	0-3	3-3
III. Közfoglalkozás										
IV. Véderő	100-0	53-4	0-5	0-4	7-8	11-8	0-2	23-2	0-4	2-3
V. Napszámosok	100-0	64-6	—	—	10-4	16-7	2-1	—	—	6-2
VI. Vagyonukból élők	100-0	80-8	2-1	0-7	2-1	12-2	—	0-7	0-7	0-7
VII. Egyéb foglalkozások	100-0	50-7	0-4	0-2	5-1	6-6	0-1	32-7	0-3	3-9
Összesen	100-0	62-4	0-7	0-5	7-9	13-3	0-4	13-7	0-1	1-0
Összesen	100-0	51-8	0-5	0-4	5-7	8-9	0-1	29-3	0-3	3-0

Ha csak futó pillantást is vetünk ennek a táblázatnak anyaga felé, meggyőződhetünk arról, hogy *csupán két hitfelekezetet van, amelynek követői erősebben vannak képviselve a háztulajdonosok, mint az egész népesség sorai között.* Nem volna értelme, hogy Budapestnek a vallási megoszlás szempontjából töredék-csoportjait, akár a körög kath. vagy görög keleti, akár az unitárius stb. vallású egyének háztulajdonát behatóbban vizsgálják. Ezekre vonatkozólag megelégedhetünk a táblázatban közölt számokkal.

De szembeötlő az a különbség, amelyet egyfelől — elsősorban — az izr. vallás követőinek s kisebb részben az ág. hitvallású ev. egyház tagjainak és másfelől a róm. katolikus és a református egyházak híveinek háztulajdoni viszonyai között mutatkozik. Legfeltűnőbb az a különbség, amely szerint *az izr. vallás követői a háztulajdonosok között 1927-ben 29·3%-kal szerepeltek, míg Budapest egész népességéből 1925-ben 21·6% esett rájuk. Jó $\frac{1}{3}$ -résznivel erősebb az ő háztulajdonosi mivoltuk, semmint erre a népességi arányszám szerint lehetne következtetni.*

Ez a különbség a lutheránus egyház híveinél sem épen csekély; itt is a 15%-ot megközelíti. Másfelől viszont kétségtelen az, hogy *a róm. kath. és a református egyház hívei közül, legalább a háztulajdonosok számát tekintve, minden kétségen kívül a reformátusság járt rosszabbul, minthogy a reformátusság kétféle arányszámának különbözete 23·6%, a róm. katolikus-ságé pedig csupán csak 15·7%, azaz ennyivel kisebb valójában a háztulajdonosok között elfoglalt arányszámuk a népességi arányszámnál.*

Sokkal mélyebbre tudunk azonban hatolni a háztulajdonosok vallási összefüggéseinek vizsgálatában, ha az egyes foglalkozási főcsoportokat sorra véve, azt vizsgáljuk, hogy háztulajdonosaik milyen vallásúak, szembeállítva ezeket az adatokat az 1925. évi népszámlálás foglalkozási demográfiajával. A 889 őstermelő foglalkozású budapesti háztulajdonos között csaknem hajszálnyira ugyanannyi volt a róm. katolikus elem, mint a budapesti őstermelő népesség vallási tagozódása szerint (65·5%) várhattuk. A református vallású őstermelő háztulajdonosok szerepe már gyengébb volt: ezekt. i. e. népességi csoportnak 13·6%-át teszik s így a háztulajdonban elfoglalt arányszámuk eléggé elmaradt a jelzett % mögött. A lutheránus vallású háztulajdonosok arányszáma azonban már magasabb népességi arányszámuknál (3·9%), az izr. vallásúaknál pedig ez a különbség jóval nagyobbra bővül annak folytán, hogy ezek az őstermelő népességben csupán 9·9%-kal részesülnek.

A bányászati foglalkozású népesség tulajdonában álló pár háznál — úgylátszik — a róm. kath. egyház követői elég jól állanak. Nemkülönbön a református és az ág. ev. egyház hívei is. A katolikusok népességi arányszáma ugyanis csak 20·9%, a reformátusoké 10·0%, a lutheránusoké pedig 6·9%, úgy hogy ezeknél az arányszámoknál $1\frac{1}{2}$ -szer, sőt csaknem kétszer nagyobb az illető vallású bányászati foglalkozású budapesti háztulajdonosok száma. A zsidóság 30%-os arányszámával itt határozottan mögötte van népességi arányszámának (37·5%).

Az ipari foglalkozású háztulajdonosok sorában azonban az izr. háztulajdonosok arányszáma erősen fölébe kerekedik a népességi arányszámnak. Az iparos népességben csupán 15% izr. vallású; az iparos háztulajdonosok között csaknem felényivel több. Az ág. ev. vallású háztulajdonosok arányszáma is jóval több itt, mint a népességi arányszám (4·5%). Viszont a reformátusság, amelynek népességi arányszáma az iparosok körében 10·4% és kiváltképpen a róm. katolikusság, amelynek a népességi arányszáma 66·1% volt, messze mögötte áll iparos háztulajdonosainak számát tekintve a népességi arálynak. Kevesebben voltak köztük háztulajdonosok.

A kereskedelmi foglalkozású háztulajdonosok megoszlása korántsem mutatja azt a tanulságot, amelyet esetleg várhatnánk akkor, ha tudjuk azt, hogy Budapest kereskedelmi népességéből 53·7% volt izr. vallású 1925-ben s 34% róm. katolikus, 6·1% református, 3·4% pedig lutheránus vallású. A kereskedő háztulajdonosok közül t. i. bár 57·3% volt zsidó vallású, de alig valamivel több, mint a népesség arányszámaiból arra következtethettünk volna. Valamivel jobban áll itt a reformátusság; gyengébben az ág. ev. egyház hívei és még inkább a róm. kath. egyház tagjai, akiknek a háztulajdonban való részesülése sokkal kisebb, mint a népességi arányszám szerint várhatók. Vajjon mi okozhatta azt, hogy a kereskedő háztulajdonosok közül az izraelita háztulajdonosok száma nem volt annyival több a népességi arányoknál, mint pl. az iparosoknál láttuk. Nem lehetetlen, hogy az 1927. évi adatok létrejöttében erősen közreműködtek a megelőző évek nagy gazdasági bajai.

A közlekedéssel foglalkozó népességből róm. kath. vallású volt az 1925. évi népösszeírás szerint 67·2%, a református 16·1%, a lutheránus 4·9% s az izr. vallású 9·4%. Ezzel szemben azt látjuk, hogy a keresztyén egyházak követőinek a háztulajdonosok között való részvétele kisebb, — s kiváltképpen kisebb a róm. katolikusoké, — míg az izraelitáké több, mint kétszer akkora.

A közszolgálati és szabadfoglalkozású egyéneknek a helyzet nem annyira kiéleződő. E foglalkozások képviselői közül a főváros egész népességében a zsidóság 24%-kal szerepel s ennél kisebb arányszámban részesedik a háztulajdonosok között. Sokkal jobban áll ellenben itt az ág. evangélikus vallású lakosság; háztulajdonosaik arányszáma 7·8%, szemben a népesség 5·6%-os arányszámával. A reformátusság vesztesége (népességi arány 12·5%) nem túl nagy, kb. annyi, mint a róm. katolikusságé, amelynek hívei a közszolgálati és szabadfoglalkozásúakból 57·2%-ot képviselnek.

A többi foglalkozások közül emeljük még ki a vagyonukból élő háztulajdonosokat s állítsuk szembe ezek vallása szerint számított arányait azokkal az arányszámokkal, amelyeket a népszámlálásból a nyugdíjasok, tőkepénzesek, életjáradékosok, házbirtokosok és magánzók vallási tagozódásáról tudunk megszerezni. A népszámlálás szerint a zsidóság arányszáma ebben a foglalkozási főcsoportban 22·4% volt; a háztulajdonosok között majdnem felényivel többen vannak. A lutheránusság kétféle arányszáma közül szintén a népszámlálási

Más tagozással dolgozza fel az anyagot az alábbi táblázat, amely a foglalkozás és vallás kombinációján túl figyelmet fordít arra, hogy egy-egy vallás híveinek tényleg mennyi ház volt 1927-ben tulajdonukban.

138. tábla. A házak száma a háztulajdonosok foglalkozása, vallása és a tulajdonukban levő házak száma szerint 1927-ben.

A háztulajdonos vallása és a házak száma		A háztulajdonos foglalkozása								
		őstermelés	bányászat	ipar	kereskedelem	közlékedés	együtt	köszölgállat	vagyonukból élők	összesen
A házak száma összesen..		1.039	22	3.920	2.344	711	6.997	2.456	5.413	17.722
Róm. kath.		a) Abszolút számok.								
1—		512	6	1.867	576	377	2.826	1.175	2.497	8.075
2—3.		143	4	335	94	30	463	125	150	976
4—5.		27	—	35	13	—	48	29	26	139
6—10.		7	—	8	—	—	8	—	20	35
11—20.		—	—	—	—	—	—	—	10	10
Összesen		689	10	2.245	683	407	3.345	1.329	2.703	9.235
Görög kath.		9	—	12	4	7	23	10	19	74
1—		—	—	—	—	—	—	2	4	6
2—3.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
4—5.		—	—	—	—	—	—	—	6	6
6—10.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
11—20.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		9	—	12	4	7	23	12	29	86
Görög keleti		15	—	6	13	2	21	7	9	60
1—		4	—	1	—	—	1	—	—	5
2—3.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
4—5.		—	—	—	—	—	—	6	—	6
6—10.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
11—20.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		19	—	7	13	2	22	13	9	71
Ág. ev.		37	2	194	60	30	286	161	235	844
1—		6	—	57	14	2	73	18	45	152
2—3.		—	—	10	4	—	14	—	5	19
4—5.		—	—	8	—	—	8	—	8	16
6—10.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
11—20.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		43	2	269	78	32	381	179	293	1.031
Ev. ref.		93	2	269	100	91	462	240	318	1.339
1—		27	—	58	18	10	86	27	41	189
2—3.		4	—	8	—	—	8	4	—	16
4—5.		—	—	—	—	—	—	—	6	13
6—10.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
11—20.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		124	2	335	118	101	556	271	365	1.557
Unitárius		1	—	2	4	—	6	5	5	24
1—		—	—	—	—	—	—	2	—	2
2—3.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
4—5.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
6—10.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
11—20.		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen		1	—	2	4	—	6	7	5	26

138. tábla. A házak száma a háztulajdonosok foglalkozása, vallása és a tulajdonukban levő házak száma szerint 1927-ben. (Folytatás.)

A háztulajdonos vallása és a házak száma		A háztulajdonos foglalkozása							
		őstermelés	bányászat	ipar	kereskedelem	közlékdés	együtt	köszölgát	vagyoniukból élők
Izraelita	1—	111	6	704	1.125	135	1.970	481	1.569
	2—3	22	—	184	196	13	393	98	137
	4—5	10	—	13	30	—	43	4	59
	6—10	—	—	6	—	—	6	—	15
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	5
	Összesen	143	6	907	1.351	148	2.412	583	1.785
Egyéb	1—	2	—	8	7	—	15	7	16
	2—3	—	—	2	3	—	5	—	—
	4—5	—	—	—	—	—	—	—	—
	6—10	—	—	—	—	—	—	—	—
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	2	—	10	10	—	20	7	16
Ismeretlen	1—	9	2	102	71	14	189	53	192
	2—3	—	—	23	12	—	35	2	16
	4—5	—	—	8	—	—	8	—	—
	6—10	—	—	—	—	—	—	—	—
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	9	2	133	83	14	232	55	208
b) Százalékok.									
A házak száma összesen..		100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Róm. kath.	1—	49·3	27·3	47·8	24·6	53·0	40·4	47·8	46·1
	2—3	13·7	18·1	8·4	4·0	4·2	6·6	5·1	2·8
	4—5	2·6	—	0·9	0·6	—	0·7	1·2	0·5
	6—10	0·7	—	0·2	—	—	0·1	—	0·3
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	0·2
	Összesen	66·3	45·4	57·3	29·2	57·2	47·8	54·1	49·9
Görög kath.	1—	0·9	—	0·3	0·2	1·0	0·3	0·4	0·3
	2—3	—	—	—	—	—	—	0·1	0·1
	4—5	—	—	—	—	—	—	—	—
	6—10	—	—	—	—	—	—	—	0·1
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	0·9	—	0·3	0·2	1·0	0·3	0·5	0·5
Görög keleti	1—	1·4	—	0·2	0·5	0·3	0·3	0·3	0·2
	2—3	0·4	—	0·0	—	—	0·0	—	—
	4—5	—	—	—	—	—	—	—	—
	6—10	—	—	—	—	—	—	0·2	—
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	1·8	—	0·2	0·5	0·3	0·3	0·5	0·2

138. tábla. A házak száma a háztulajdonosok foglalkozása, vallása és a tulajdonukban levő házak száma szerint 1927-ben. (Vége.)

A háztulajdonos vallása és a házak száma		A háztulajdonos foglalkozása								
		őstermelés	bányászat	ipar	kereskedelem	közlékedés	együtt	közzolgálát	vagyonguból élők	összesen
Ág. ev.	1—	3·6	9·1	4·9	2·5	4·2	4·1	6·6	4·3	4·7
	2—3	0·6	—	1·5	0·6	0·3	1·1	0·7	0·8	0·9
	4—5	—	—	0·3	0·2	—	0·2	—	0·1	0·1
	6—10	—	—	0·2	—	—	0·1	—	0·2	0·1
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	4·2	9·1	6·9	3·3	4·5	5·5	7·3	5·4	5·8
Ev. ref.	1—	8·9	9·1	6·8	4·3	12·8	6·6	9·7	5·9	7·5
	2—3	2·6	—	1·5	0·8	1·4	1·2	1·1	0·8	1·1
	4—5	0·4	—	0·2	—	—	0·1	0·2	—	0·1
	6—10	—	—	—	—	—	—	—	0·1	0·1
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	11·9	9·1	8·5	5·1	14·2	7·9	11·0	6·8	8·8
Unitárius	1—	0·1	—	0·0	0·2	—	0·1	0·2	0·1	0·1
	2—3	—	—	—	—	—	—	0·1	—	0·0
	4—5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	6—10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	0·1	—	0·0	0·2	—	0·1	0·3	0·1	0·1
Izraelita	1—	10·7	27·3	18·0	48·0	19·0	28·2	19·6	29·0	24·5
	2—3	2·1	—	4·7	8·3	1·8	5·6	4·0	2·5	3·7
	4—5	1·0	—	0·3	1·3	—	0·6	0·1	1·1	0·7
	6—10	—	—	0·1	—	—	0·1	—	0·3	0·1
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	0·1	0·0
	Összesen	13·8	27·3	23·1	57·6	20·8	34·5	23·7	33·0	29·0
Egyéb	1—	0·2	—	0·2	0·3	—	0·2	0·3	0·3	0·3
	2—3	—	—	0·1	0·1	—	0·1	—	—	0·0
	4—5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	6—10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	0·2	—	0·3	0·4	—	0·3	0·3	0·3	0·3
Ismeretlen	1—	0·8	9·1	2·6	3·0	2·0	2·7	2·2	3·5	2·6
	2—3	—	—	0·6	0·5	—	0·5	0·1	0·3	0·3
	4—5	—	—	0·2	—	—	0·1	—	—	0·1
	6—10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	11—20	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Összesen	0·8	9·1	3·4	3·5	2·0	3·3	2·3	3·8	3·0

Az őstermelő foglalkozású háztulajdonosok házai között a róm. kath. elem házainak kb. $\frac{2}{3}$ -résznyi súlya volt 1927-ben; erről már fentebb is szóltunk. De ennek az elemnek vagyonosságára jó fényt vet az a körülmény, hogy az őstermelő és róm. kath. vallású többes háztulajdonosok (számuk 177) mintegy $\frac{1}{4}$ -részét teszik az összes ilyen vallású őstermelő-háztulajdonosoknak. Hasonló kedvező viszonyokat ugyan sehol sem látunk.

A bányászattal foglalkozó háztulajdonosok vallás szerint való megoszlása azért szintén a róm. katolikusság kedvezőbb helyzetét mutatja; háztulajdonaik közül négy volt (látjuk, hogy nem sok emberről van szó), aki 2 vagy 3 házzal is bír.

Az iparos háztulajdonosok sorában a róm. katolikusság helyzete szintén nem kedvezőtlen: a róm. kath. háztulajdonosoknak t. i. több mint $\frac{1}{5}$ -része többes háztulajdonos. Az ág. evangélikus vallású iparos háztulajdonosoknál még kiterjedtebb a többes háztulajdon révén keletkező házak csoportja. A református háztulajdonosok között annál kisebb. Az *izr. vallású háztulajdonosok házai között azonban minden más csoportnál nagyobb szerepet játszott e többes háztulajdonosok kezén levő házak tömege: egyharmada volt az izraelita iparosok tulajdonában álló házaknak*. Annál fontosabb tanulság ez, mert pl. a kereskedelemmel foglalkozó izr. vallású háztulajdonosok között a többes háztulajdonnak nem volt 1927-ben akkora jelentősége, mint pl. ág. evangélikus vallású háztulajdonosoknál.

A közlekedéssel foglalkozó háztulajdonosok körében már az izr. vallású háztulajdonosok többes háztulajdonának a házakban mutatkozó eredménye nem annyira kedvező: itt a reformátusok valamivel jobban állanak. *A közszolgálati és szabadfoglalkozású háztulajdonosok házai közül azonban határozottan az izraelita vallású tulajdonosoknál kapcsolódott legtöbb többes tulajdonba. A vagyonukból élő háztulajdonosok házai közül viszont kétségtávol az ág. ev. vallású háztulajdonosok házairól állapíthatjuk ezt meg a legjobban; házaik $\frac{1}{5}$ -része többes háztulajdonhoz tartozik, míg az izraelitáknál csak 12,5%-uk.*

*d) Az 50 háztulajdonost felmutató foglalkozási csoportok
főbb adatai 1927-ről.*

A háztulajdonosok közül az 1927. évi adatokra támaszkodva közöljük azokat a foglalkozási csoportokat, amelyekből *legalább 50 háztulajdonos* került ki.

139. tábla. A legalább 50 háztulajdonost magukban foglaló foglalkozási csoportok főbb adatai 1927-ben.

A foglalkozás megnevezése	Ház- tulajdonosok száma	Ebből		Hányan vannak						A házakban vannak						
		férfi	nő	1	2	3	4	5	6—	lakás	bolt	raklár	mihely	gazdasági helyiség	egyéb	
																h á z a
A) Fizikai személyek.																
I. Őstermelés.																
1. Földbirtokos	460	344	116	391	43	18	3	4	1	7.457	1.126	343	360	123	—	—
2. Földműves	137	132	5	131	4	1	1	—	—	705	27	8	3	87	—	—
3. Kertész	111	104	7	87	21	2	—	1	—	263	10	11	8	107	—	—
4. Egyéb őstermelő	160	144	16	159	—	1	—	—	—	2.474	161	43	25	67	—	—
Őstermelés összesen	889	745	144	789	68	22	4	5	1	11.206	1.359	406	408	386	—	—
II. Iparforgalom.																
1. Bányászat	20	20	—	18	2	—	—	—	—	205	7	2	3	—	—	1
2. Ipar.																
a) Önálló k.																
5. Lakatos és vasesztergályos	98	94	4	95	2	1	—	—	—	791	35	18	76	11	—	—
6. Vas- és ércbútorgyártó	69	66	3	62	6	1	—	—	—	1.289	104	18	70	13	—	—
7. Asztalos, esztergályos, bútorgyártó	158	143	15	145	10	2	1	—	—	1.864	64	12	102	26	—	—
8. Szabó	155	137	18	147	4	3	—	1	—	1.450	115	15	56	6	—	—
9. Cipész	92	88	4	87	5	—	—	—	—	760	46	10	27	4	—	—
10. Pék	175	161	14	148	14	10	1	1	1	2.038	207	58	107	22	—	—
11. Mészáros és heates	235	220	15	210	24	1	—	—	—	2.177	250	79	107	44	—	—
12. Építési vállalkozó	227	225	2	188	30	7	1	—	1	3.792	293	97	83	31	—	—
13. Szállodás, kocsmáros	411	330	81	363	36	12	—	—	—	4.573	603	65	76	85	—	—
14. Egyéb önálló iparos	209	199	10	168	28	11	1	1	—	1.563	242	146	263	89	—	—
Önállók összesen	2.746	2.509	237	2.445	217	64	11	6	3	27.297	2.541	965	1.806	552	5	5
b) Alkalmazottak.																
15. Ipar körében alk. tisztviselő	207	202	5	207	—	—	—	—	—	1.654	131	49	75	21	—	—
16. Egyéb ipari segédszemélyzet	149	140	9	149	—	—	—	—	—	448	7	1	7	5	—	—
Alkalmazottak összesen	734	707	27	719	11	4	—	—	—	3.282	172	67	118	36	—	—
Ipar összesen	3.480	3.216	264	3.164	228	68	11	6	3	30.579	2.713	1.032	1.924	588	5	5

139. tábla. A legalább 50 háztulajdonost magukban foglaló foglalkozási csoportok főbb adatai 1927-ben. (Folytatás.)

A foglalkozás megnevezése	Ház- tulajdonosok száma	Ebből		Hányan vannak						A házaiban vannak						
		férfi	nő	1	2	3	4	5	6—	lakás	bolt	raktár	műhely	gazdasági helyiség	egyéb	
																háza
3. Kereskedelem.																
a) Önállók.																
17. Fa- és szénkereskedő	112	105	7	99	7	4	—	2	—	1.957	97	44	48	35	—	
18. Vas- és fémkereskedő	51	49	2	43	5	3	—	—	—	490	53	24	34	6	—	
19. Posztó- és ruhakereskedő	75	70	5	65	8	2	—	—	—	1.426	201	30	54	7	—	
20. Élelmi- és fűszerkereskedő	128	118	10	117	11	—	—	—	—	2.245	163	55	53	17	—	
21. Szatócs	78	59	19	75	2	1	—	—	—	550	97	19	8	11	—	
22. Egyéb kereskedelmi ág	682	600	82	628	42	8	4	—	—	10.326	1.172	232	309	82	88	
23. Kőfa	139	67	72	137	2	—	—	—	—	179	103	3	3	5	—	
24. Ügynök	65	62	3	63	1	1	—	—	—	705	74	17	22	7	—	
Önállók összesen	1.756	1.499	257	1.617	101	27	8	3	—	22.974	2.520	708	901	265	88	
b) Alkalmazottak.																
25. Takarék és egyéb pénzt. tisztv. .	203	203	—	185	14	4	—	—	—	1.749	139	39	51	47	—	
26. Egyéb kereskedelmi tisztviselő ...	115	114	1	110	3	2	—	—	—	1.549	147	54	76	45	—	
Alkalmazottak összesen	367	361	6	343	18	6	—	—	—	3.531	301	94	136	96	—	
Kereskedelem összesen	2.123	1.860	263	1.960	119	33	8	3	—	26.505	2.821	802	1.037	361	88	
4. Közlekedés.																
27. Közüti villamosalkalmazott	79	79	—	75	4	—	—	—	—	183	3	—	—	8	—	
28. Gőzvasúti tisztviselő	62	58	4	60	1	1	—	—	—	456	18	5	14	2	—	
29. Posta- és távirtdai tisztviselő	56	51	5	54	2	—	—	—	—	191	9	2	—	4	—	
30. « altiszt	57	57	—	56	1	—	—	—	—	122	—	—	1	16	5	
31. Bérkocsitulajdonos	78	63	15	74	4	—	—	—	—	384	5	10	11	61	—	
32. Fuvaros és szállító	227	193	34	217	8	2	—	—	—	1.116	29	49	30	187	2	
Közlekedés összesen	682	620	62	656	23	3	—	—	—	3.013	99	71	65	291	7	
Iparforgalom összesen	6.305	5.716	589	5.798	372	104	19	9	3	60.302	5.640	1.907	3.029	1.240	101	

139. tábla. A legalább 50 háztulajdonost magukban foglaló foglalkozási csoportok főbb adatai 1927-ben. (Folytatás.)

A foglalkozás megnevezése	Ház- tulajdonosok száma	Ebből		Hányan vannak						A házakban van							
		férfi	nő	1	2	3	4	5	6	lakás	bolt	raktár	műhely	gazdasági helyiség	egyéb		
																h á z a	
III. Községi szolgálat és szabadfoglalkozás.																	
1. Közigazgatás.																	
33. Állami tisztviselő	277	267	10	274	3	—	—	—	—	—	2.335	278	40	82	52	—	—
34. Fővárosi tisztviselő	138	128	10	136	2	—	—	—	—	—	888	52	9	17	16	—	—
35. Állami altiszt	70	65	5	69	1	—	—	—	—	—	65	2	1	—	—	—	—
36. Fővárosi altiszt	58	55	3	58	—	—	—	—	—	—	109	1	1	—	10	—	—
Együtt	575	544	31	568	7	—	—	—	—	—	4.261	373	66	110	79	—	—
2. Igazságszolgáltatás.																	
37. Bíró és ügyész	53	49	4	49	3	—	—	—	—	—	665	50	16	18	3	—	—
38. Ügyvéd	281	277	4	239	33	7	2	—	—	—	5.510	587	91	161	69	3	—
Együtt	353	345	8	305	38	7	2	1	—	—	6.451	666	113	190	80	3	—
3. Egyházi szolgálat																	
4. Tanügy.																	
39. Elemi tanító és polg. isk. tanár ..	66	37	29	66	—	—	—	—	—	—	345	31	13	14	4	2	—
40. Középiskolai tanár	55	48	7	55	—	—	—	—	—	—	259	12	3	8	2	2	—
41. Felsőiskolai tanár	61	60	1	56	4	—	1	—	—	—	618	41	13	15	12	6	—
Együtt	210	166	44	205	4	—	1	—	—	—	1.375	90	30	39	20	10	—
5. Közegészségügy.																	
42. Orvos	210	195	15	186	21	2	—	—	—	—	3.034	323	64	89	29	2	—
Együtt	269	246	23	242	23	3	—	—	—	—	3.452	416	91	115	35	2	—
6. Irodalom és művészet	119	107	12	115	3	1	—	—	—	—	864	54	21	57	13	6	—
7. Egyéb értelmiség.																	
43. Magánmérnök	223	219	4	205	12	4	2	—	—	—	2.213	264	91	153	42	16	—
44. Magánhivatalnok	416	381	35	397	17	1	1	—	—	—	3.926	347	83	134	97	—	—
Együtt	738	686	52	691	35	7	5	—	—	—	7.412	744	208	328	162	16	—
Községi és szab. fogl. összesen	2.277	2.106	171	2.139	110	18	8	1	1	1	24.063	2.355	532	842	389	37	—

139. tábla. A legalább 50 háztulajdonost magukban foglaló foglalkozási csoportok főbb adatai 1927-ben. (Folytatás.)

A foglalkozás megnevezése	Ház- tulajdonosok száma	Ebből		Hányan ak van						A házakban van							
		férfi	nő	1	2	3	4	5	6	lakás	bolt	raktár	műhely	gazdasági helyiség	egyéb		
																h á z a	
3. Alapok és alapítványok.																	
59. Állami alap és alapítvány	14	14	—	11	3	—	—	—	—	—	260	64	14	10	19	3	3
60. Egyházi alap és alapítvány	56	55	1	30	18	4	3	—	1	—	1.210	181	38	42	10	3	63
61. Magánalap és alapítvány	50	50	—	40	3	2	3	—	2	—	1.320	180	79	76	39	6	3
Együtt	120	119	1	81	24	6	6	—	3	—	2.790	425	131	128	68	69	69
4. Testületek																	
4. Testületek	6	6	—	6	—	—	—	—	—	—	75	3	—	—	—	—	—
5. Részvénytársaságok.																	
a) Pénzintézetek.																	
62. Takarékpénztárak	14	14	—	8	—	1	1	1	3	—	523	160	28	25	19	—	—
63. Bankok	34	33	1	15	7	4	3	1	4	—	1.102	235	88	20	48	—	—
64. Földhitelintézetek	5	5	—	3	1	1	—	—	—	—	84	20	—	1	—	—	—
Együtt	53	52	1	26	8	6	4	2	7	—	1.709	415	116	46	67	—	—
b) Biztosítótársaságok.....																	
b) Biztosítótársaságok.....	14	11	3	11	1	1	—	1	—	—	164	164	15	14	2	—	—
c) Ipari részvénytársaságok.																	
65. Malomipar	10	10	—	7	1	1	—	—	1	—	369	11	21	23	7	—	—
66. Sör- és szeszipar	19	19	—	10	3	1	1	—	4	—	740	85	73	107	36	—	—
67. Vas- és gépipar.....	61	61	—	44	7	1	6	—	3	—	980	93	140	117	17	8	8
68. Bányáipar	20	20	—	15	2	2	—	—	1	—	713	98	47	77	34	—	—
69. Építőipar	72	72	—	57	8	2	2	—	3	—	2.118	325	113	113	15	—	—
70. Nyomdaipar	22	22	—	15	4	2	—	—	1	—	280	44	37	32	18	1	1
71. Egyéb ipar.....	298	290	8	232	40	11	5	2	8	—	4.464	276	459	1.167	210	49	49
Együtt	502	494	8	380	65	20	14	2	21	—	9.664	932	890	1.636	337	58	58

139. tábla. A legalább 50 háztulajdonost magukban foglaló foglalkozási csoportok főbb adatai 1927-ben. (Folytatás.)

A foglalkozás megnevezése	Ház- tulajdonosok száma	Ebből		Hányan vannak						A házakban vannak					egyéb
		belföldi	külföldi	1	2	3	4	5	6	lakás	bolt	raktár	műhely	gazdasági helyiség	
h á z a															
IV. Véderő	48	48	—	47	1	—	—	—	—	325	21	3	12	1	—
V. Napszámások.															
45. Külfön megnevezés nélkül	106	90	16	106	—	—	—	—	—	187	3	—	3	7	—
Napszámások összesen	140	124	16	140	—	—	—	—	—	266	5	—	5	12	1
VI. Vagyonukból élők.															
46. Magánzó	2.023	773	1.250	1.834	154	15	7	9	4	33.149	4.033	891	1.106	390	12
47. Háztulajdonos	3.055	980	2.075	3.026	20	—	3	1	5	37.836	3.049	754	1.099	356	—
Vagyonukból élők összesen	5.078	1.753	3.325	4.860	174	15	10	10	9	70.985	7.082	1.645	2.205	746	12
VII. Egyéb foglalkozások.															
48. Nyugdíjas	1.400	976	424	1.343	45	9	1	1	1	9.677	559	150	246	103	5
49. Egyéb külf. foglalkozás	72	63	9	70	2	—	—	—	—	433	42	14	10	4	—
Egyéb foglalkozások összesen	1.549	1.101	448	1.489	48	9	1	1	1	10.272	637	166	262	117	5
Fizikai személyek összesen	16.286	11.593	4.693	15.262	773	168	42	26	15	177.419	17.099	4.659	6.763	2.891	156
B) Jogi személyek.															
1. Állami és városi hatóságok.															
50. Magyar szent korona	1	1	—	—	—	—	—	—	1	105	—	—	—	—	—
51. Magyar kir. államkincstár	1	1	—	—	—	—	—	—	1	6.077	194	416	283	117	453
52. Magy. kir. honvédkincstár	1	1	—	—	—	—	—	—	1	198	2	27	35	26	24
53. Magyar kir. államvasút	1	1	—	—	—	—	—	—	1	2.244	80	86	115	126	225
54. Székesfőváros	1	1	—	—	—	—	—	—	1	11.739	665	461	421	396	813
Együtt	12	6	6	6	—	1	—	—	5	20.442	950	990	857	665	1.515
2. Egyházközségek.															
55. Róm. kath. egyházközség	24	24	—	12	7	1	1	—	3	81	18	3	5	3	—
56. Ag. evangélikus	11	10	1	3	2	3	—	—	3	243	61	8	5	2	22
57. Izraelita egyházközség	5	5	—	—	1	—	—	—	3	382	30	13	5	6	15
58. Baptista egyházközség	3	3	—	—	—	1	1	—	1	169	25	9	8	1	—
Együtt	55	52	3	22	15	5	3	—	10	1.091	159	40	45	12	37

139. tábla. A legalább 50 háztulajdonost magukban foglaló foglalkozási csoportok főbb adatai 1927-ben. (Vége.)

A foglalkozás megnevezése	Ház- tulajdonosok száma	Ebből		Hányan vannak						A házakban van					
		belföldi	külföldi	1	2	3	4	5	6	lakás	bolt	raktár	műhely	gazdasági helyiség	egyéb
d) Kereskedelmi r.t.	115	114	1	95	11	5	3	—	1	1.730	225	187	188	52	31
e) Közlekedési részvénytárs.															
72. Közúti közlekedés	4	4	—	2	—	—	—	—	2	144	10	17	24	5	15
73. Hajózási «	6	6	—	4	—	—	—	—	2	294	9	103	58	4	3
74. Egyéb «	12	12	—	8	—	1	—	2	1	1.901	96	59	59	19	—
Együtt	22	22	—	14	—	1	—	2	5	2.339	115	179	141	28	18
f) Egyéb részvénytárs. .	170	170	—	143	19	4	2	2	—	4.472	712	202	163	159	14
Részvénytárs. összesen	876	863	13	669	104	37	23	9	34	20.078	2.563	1.589	2.188	645	121
6. Szövetkezetek.															
75. Egyéb hitelszövetkezetek	33	33	—	27	3	—	—	—	3	800	68	169	86	30	1
Szövetkezetek összesen	34	34	—	28	3	—	—	—	3	812	68	169	86	30	1
7. Ipartestületek	15	15	—	13	2	—	—	—	—	150	20	20	15	1	6
8. Betegsegélypénztárak	6	6	—	6	—	—	—	—	—	71	16	3	2	3	—
9. Egyesületek	166	166	—	145	13	6	—	—	2	2.713	272	139	96	110	49
Jogi szem. összesen	1.290	1.267	23	976	161	55	32	9	57	48.222	4.476	3.081	3.417	1.534	1.798
Fizikai személyek	16.286	11.593	4.693	15.262	773	168	42	26	15	177.419	17.099	4.659	6.763	2.891	156
Jogi személyek	1.290	—	—	976	161	55	32	9	57	48.222	4.476	3.081	3.417	1.534	1.798
Főösszeg	17.576	—	—	16.238	934	223	73	35	72	225.641	21.575	7.740	10.180	4.425	1.954

Az őstermeléssel foglalkozó háztulajdonosok közül elég sok volt, bár mégis 1925-tel szemben csökkent a *földbirtokos* háztulajdonosok száma. Az *ipar* önállói között elsősorban a szállodások és kocsmárosokról kell megemlékeznünk; azután a mészárosok és hentesekről, valamint az építési vállalkozókról. Az önálló iparos háztulajdonosok háztulajdonának azonban aránylag szűkösebb voltát jól megvilágítja az a tény, hogy míg a legerősebben képviselt szállodás és kocsmáros háztulajdonosok házaiban csak átlag 11 lakás esett egy házra, az őstermelőknél ez az átlag jóval magasabb volt (16·2). Az ipari alkalmazottak körében alig-alig van olyan foglalkozási csoport, amely nagyszámú háztulajdonnal bír. Az ipar körében alkalmazott tisztviselők között, bár különböző foglalkozáshoz tartozó iparban helyezkedtek el, mégis jelentős számban találtak 1927-ben háztulajdonosokat, noha azok egy egységére nem esett több, mint 7·9 lakás.

A *kereskedelem* önállói közül az élelmiszer és fűszerkereskedőket, továbbá a kofákat és a fa- és szénkereskedőket kell kiemelni. Az élelmiszer- és fűszerkereskedőket azért is, mert ezek egy házra 17·5 lakás esett, a fa- és szénkereskedőknél is ugyanennyi volt ez az átlag. A kereskedelmi alkalmazottak közül a takaré- és egyéb pénzügyi tisztviselők sorában láttunk legtöbb háztulajdonost.

A *közlekedéshez* tartozó háztulajdonosok nagy számát értékességében csökkenti az, hogy egy-egy házra itt csak 4·9 lakás esett.

A *közszolgálati és szabadfoglalkozású* egyének közül az állami tisztviselők és a fővárosi tisztviselők háztulajdona egyformán elég jelentős volt. Nem soroltuk fel táblázatunkban a főrendiházi tagok és az országgyűlési képviselők 24 háztulajdonát, mégis meg kell külön említenünk, hogy e háztulajdonosok mindegyikére átlagosan 31·1 lakás jutott. Az *igazságszolgáltatás körében* messze *kimagaslóan az ügyvédek háztulajdon viszonyai a legjobbak* s kiváltképpen akkor válnak azzá, ha az egy-egy házra eső lakások számát számítjuk ki. Egy bíróra, vagy ügyészre átlag csupán 12·6 lakás jutott, az ügyvédekre 18·1. Az *egyházi* szolgálatban sem a lelkészek, sem egyéb egyházi szolgálatban levő egyének közül sincs sok háztulajdonos, bár a lelkészek, segédlelkészek és papok közül kikerülő 11 háztulajdonosra átlagosan 21·8 lakás esett. A *tanügyi* szolgálat körében a felső iskolai tanárokat emeljük ki, mint akik között 61 háztulajdonos van, kiknek mindegyikére átlagosan 10 lakás esett. A *közegészségügyi* szolgálatban az orvosok elég számos háztulajdonára átlagosan 18·3 lakás jutott. Az *irodalom és művészettel* foglalkozó háztulajdonosok között egy kiemelkedő csoport sincs, viszont az »egyéb« értelmiség sorában úgy a magánmérnökök, mint a magánhivatalnokok között nagyszámú háztulajdonos akadt. A *napszamosok* közül a külön megnevezett napszamosok között 106 háztulajdonos volt ugyan; ezek háztulajdona azonban nagyon szerény volt; egy-egy háztulajdonosra csak 1·8 lakás esett.

A *vagyonukból* élő háztulajdonosok közül a magánzóknak és az egyszerűen háztulajdonosnak megnevezett háztulajdonosoknak egyaránt nagyon nagy a száma. A magánzók tulajdonának látszólag értékesebb voltát az mutatja, hogy egy háztulajdonosukra 16·4 lakás esik, míg a szorosan értelmezett háztulajdonosok között csak 12·3. A *vagyonukból* élő háztulajdonosok mindkét csoportjánál meg kell azonban említenünk azt, hogy ezek tulajdonában rendkívül nagy szerepet játszanak a boltok, raktárak, műhelyek, és gazdasági helyiségek is.

Az »*egyéb*« foglalkozások tömegéből a nyugdíjasokat kell kiragadnunk, akik között 1400 háztulajdonos akadt, ha általában szerény tulajdonnal is rendelkeztek.

A jogi személy háztulajdonosok között szakítanunk kellett azzal a módszerrel, amelyet táblázatunk eddig alkalmazott s a fősúlyt arra helyeztük, hogy az egyes háztulajdonosok épületeiben mennyi lakás vagy egyéb helyiség volt. Különben *elsikkadna pl. az a fontos tanulság, hogy a székesfővárosnak Budapest területén 11.739 lakást felölelő épületei vannak, a magyar kir. államkincstárnak házaiban pedig 6077 lakás van*, lévén mindkettő csak egy háztulajdonos. Nem szólhatnánk arról sem, hogy a magyar kir. államvasutak épületeiben is 2244 lakás van és nem jegyezhetnék fel azt, hogy a magyar szent korona tulajdonában álló épületekben is 105 lakás található. Az egyház-községek közül, amelyek adatait túlnyomórészt közli felsorolásunk, *tulajdonképpen három egyházközség nagyarányú vagyona öltik szembe: az izr., az ág. ev. és a baptista egyházközsége*. Az alapok és alapítványok közül az állami, az egyházi és magánalapok egyformán nagy háztulajdonnal bírnak, viszont a testületi vagyon eltűnik Budapest háztulajdonosainak felsorolásában. A pénzintézetek közül a bankok azok, amelyek háztulajdonáról elsősorban meg kell emlékeznünk; *egy-egy háztulajdonos bankra 32·5 lakás jutott 1927-ben, a takarékpénztárakra épenséggel 37·3!* A biztosító részvénytársulatok háztulajdona kisebb. *Annál nagyobb az ipari részvénytársulatoké s kiváltképpen az építőipariaké*, ahol egy tulajdonosra átlag szintén 30-nál több lakás jutott. A közlekedési részvénytársulatok sorában a hajózási részvénytársulatok *egy-egy háztulajdonosára csaknem 50, az egyéb közlekedési részvénytársulatoknál pedig 158·4 esett, ilyenformán szinte a legnyersebb példáját mutatva a lakások felett való uralomnak*. Adatainkat még a szövetkezetek számai, valamint az egyesületeké egészítik ki. Ez utóbbiak közül a társaskörök azok, amelyek közül legtöbben háztulajdonosok, viszont a nyugdíjegyeseletek azok, amelyek aránylag legtöbb lakást mondhatnak magukénak.

Nehéz a háztulajdon e végső adatai tekintetében véleményt nyilvánítni. *De még sem hallgathatjuk el azt, hogy a jogi személy és a vagyonukból élő úgynevezett szabad existenciák háztulajdona mellett mennyire háttérbe szorul annak az elemnek háztulajdona, amely fix fizetéséből él*. Ha valaki figyelmesen végigolvassa azokat a számokat, amelyeket tanulmányunk-

ban a háztulajdon megoszlásáról bemutattunk, — akár pedig azt a nagyobb fáradságot veszi magának, hogy Budapest székesfőváros 1927. évi évkönyvében a még jobban tagolt adatokat áttanulmányozza, — könnyen bizonyoságát fogja látni annak, *hogy akár az állammal, akár a törvényhatóságokkal, vagy esetleg a községekkel szemben függőségi viszonyban álló egyének mily ritkán jutottak abba a helyzetbe, hogy Budapest háztulajdonosai közé kerülhettek.*

Nincsen statisztikánk arról, hogy vidéken a helyzet milyen. Talán jobb, mint Budapesten. De a budapesti számok mégis szomorú jelei annak a meddő küzdelemnek, amelyet minden embertársával együtt az állami és a törvényhatósági tisztviselői kar is folytat egész életén keresztül. Közülük csak a kivételek számára nyílt meg az ígért földje: saját háztulajdon Budapest területén.

* * *

Végig mentünk Budapest épületstatisztikájának egész anyagán és levontuk a lehetőséghez képest minden alkalommal azokat a tanulságokat, amelyek a számok alakulásából folynak. *A tanulságok között volt néhány kedvező. Különösen az, amelyet úgy foglaltunk össze, hogy az önálló háztulajdon Budapesten épen a legutóbbi évek folyamán erősen terjedőben volt.* De másrészt a kedvezőtlen tüneteket is sokszor voltunk kénytelenek feltárni.

A világháborúnak nagy része van abban, hogy Budapesten az épület- és ezzel kapcsolatban a lakásviszonyok is, nem sokkal jobbak, mint amilyenek a világháborút megelőző esztendőben voltak.

De nem kétséges az sem, hogy még nagy elhatározásoknak, sok akarásnak, elszánt munkának kell következnie, — párosulva a tőkék megmozdulásával, — hogy a jövő Budapest épületstatisztikájának bírálatát nyugodtabb érzéssel tudjuk befejezni, semmint e tanulmányunk megírásánál megtehettük.

